PK
6436
M8
1876

Muhammad Siddik Hasan
Sham'-i anjuman

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

50/-

ان من البیان لسحرا و ان من الشعر لحکمة

...نواب شاهجهان بیگم صاحبه والیه ریاست بهوپال نسخه بر روشن بهار گلستن مسمی به

شمع انجمن

سنه ۱۲۹۳

...تصنیف چاربالش سخندانی صدر آرای ایوان شیوا بیانی و ادراک...

...معدن ارجمندی مولوی محمد عبد المجید خان مهتمم مطابع ریاست سلمه الله المنان

...انطباع پذیرد ...جلوه بزم ظهور گرد(د)

LIBRARY
JUN 13 1967
UNIVERSITY OF TORONTO

PK
6436
M8
1876

میزان کل شعرا ۹۲۸

فہرست تذکرۂ شمع انجمن

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
	حرف الالف	٣٢	الفتی	٥٢	ابوالحسن کاشانی
		//	اسدی	//	اختری
[illegible]	انوری?	//	اشرف	//	اسیری مشہدی
[illegible]	[illegible]	٣٤	آفرین	//	اسیر طہرانی
//	...ی	٣٥	آصف	٥٣	احمدی
٢٤	اشعر	٣٦	امید	//	ایما
//	املی	٣٧	افضلی	//	آگاہ
٢٥	انیسی	٣٨	آگاہ	٥٤	احسن
٢٦	اسیر	//	اہلی	٥٥	آشنا
٢٧	املائے	//	اقدس	٥٦	انسی
//	انصاف	٣٩	ایجاد	//	امتیاز
//	ایجاد	//	افتخار	//	اسحق خان
٢٨	استغنا	٤٠	امداد	٥٧	اسیری رازی
//	ادائے	٤١	ادہم	//	امانی اصفہانی
//	اوج	//	الہی	//	احمد قزوینی
٢٩	آذرے	٤٢	اثر	//	آگہی یزدی
٣٠	امیدے	//	آرزو	//	امینی
٣١	ادہم	٤٥	آزاد	٥٨	اشکی قمی
//	احمدے	٥١	ابوالقاسم	//	ابتری بدخشی
//	ابوالحسن	//	احمد خان	٥٩	الفتی

صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر
۵۹	ارشاد	۶۶	ابوالعلاء گنجوی	۷۸	بساطی
〃	احسان	۶۷	اثیر	〃	بنائی ہروی
〃	ابوالفضل	〃	اوحدی اصفہانی	۷۹	باقیا نائنی
۶۰	آقائے	〃	آنی ہروی	〃	بشا
〃	انتخاسے	〃	اسد بیگ قزوینی	〃	باقی سرخوسی
〃	اعجاز	۶۸	امینی تربتی	۸۰	بقائے
۶۱	ابراہیم گیلانی	〃	اینا بلخی	〃	بسمل
〃	ازل	〃	الفت شوستری	〃	باقر اصفہانی
۶۲	ابراہیم ہمدانی	〃	ایما ہمدانے	〃	بدیع
〃	اشرف نوائسہ میر باقر داماد	〃	احمد بیگ	۸۱	بیضا
〃	اشرف خان	〃	ابوالفتح	〃	باذل
〃	ارسلان مشہدی	۶۹	انسی	〃	بقائی
۶۳	آہی جغتائے	〃	آصف قمی	〃	بقائی تفرسی
〃	آثم اکبرآبادی	〃	احمد جام	۸۲	بیکسی
〃	اختر	〃	آگاہ نائطی	〃	باقی
۶۴	ابن یمین	〃	انشا	〃	بیدل عظیم آبادی
〃	ابو یزید	۷۰	آزردہ	۸۶	بیدل بلخی
〃	اقدسی	۷۳	امیر وزیر السلطان	〃	بی بی بیدلی
۶۵	آفتابی	۷۴	اخسکر	〃	بنائی کمال
〃	اصیلی قمی	۷۶	احمد	۸۷	باقر کاشی
〃	آذر اصفہانی		حرف الباء	〃	باسنے
〃	افضل الدین محمد کاشانی	۷۷	بدر	〃	بدیع اردستانی
۶۶	ابوالفرج رونی	۷۸	بابر	〃	بزمی شیرازی

صفحہ	تخلص شاعر
۸۸	بہرام
〃	برسی
〃	بازاری
〃	بیخود
〃	بیخبر بلگرامی
۹۲	برہمن
	حرف باء فارسی
۹۳	پروانہ برہانپوری
〃	پردل
〃	پیامی
〃	پیروی
۹۴	پیری
〃	پیام
	حرف التاء
۹۴	ترلی
۹۵	تراب
〃	تشبیہی
〃	تجلی اردکانی
۹۶	تجلی کاشانی
〃	تجلی لاہیجانی
۹۷	ترکمان
〃	تائب ہراتی
〃	تجرید اصفہانی

صفحہ	تخلص شاعر
۹۸	تنہا
〃	تاثیر
〃	تقی اصفہانی
〃	تقطائی
۹۹	تقی شیرازی
〃	توفیق
〃	تسلیم
〃	تعظیم
〃	تمنا شیرازی
۱۰۰	توسنی
〃	تمنا مرادآبادی
	حرف الثاء المثلثہ
۱۰۲	ثنائی
〃	ثاقب
〃	ثابت
۱۰۴	ثبات
〃	ثمین
〃	ثانی
	حرف الجیم
۱۰۴	جامی رح
۱۰۵	جلال الدین اکبر
۱۰۶	جہانگیر
〃	جمالی

صفحہ	تخلص شاعر
۱۰۷	جرأت
۱۰۸	جدائی
〃	جنونی
〃	جانی
۱۰۹	جعفری
〃	جاکری
〃	جسمی
〃	جعفر
۱۱۰	جاہی
〃	جذبی
〃	جذوی
۱۱۱	جعفر بیگ
〃	جدائی ساوی
〃	جعفر قزوینی
〃	جودت مدراسی
۱۱۲	جودت بدخشانی
〃	جامع
	حرف الحاء المہملہ
۱۱۲	حسن غزنوی
۱۱۳	حسن دہلوی
۱۱۴	حافظ شیرازی
۱۱۸	حیاتی بخاری
〃	حسانی

صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر
١١٩	جسین اصفهانی	١٢٨	حبیب	١٤٣	خاکی
//	حاصلی	//	حالتی ترکمان	//	خصمی
//	حافظ	١٢٩	حقیری	//	خیال
١٢٠	حضوری قمی	١٣٠	حسن فراهانی	//	خضری قزوینی
//	حیرتی تونی	//	حیرانی	//	خضری خوانساری
١٢١	حسنی اصفهانی	//	حشمی	١٤٤	خلقی طهرانی
//	حیدری	//	حیران	//	خازن
١٢٢	حسینی	//	حزین اصفهانی	//	خلاصی
//	حسن قندهاری	١٣٢	حسام	//	خلقی شوشتری
١٢٣	حسینی مشهدی	//	حاکم	//	خوشدل
//	حزنی	١٣٣	حشمت	١٤٥	خوشنود
//	حجت مشهدی	١٣٤	حسری	//	خاطری
١٢٤	حیاتی گیلانی	حرف الخاء المعجمة		//	خلیل
//	حیاتی کاشی	١٣٧	خاقانی	//	خلیفه
١٢٥	حشری	//	خسرو دهلوی	١٤٦	خواجه علی
//	حالتی	١٣٩	خواجو	//	خازن تبریزی
١٢٦	حلوائی سمرقندی	//	خسروی	//	خصالی
//	حاتم	١٤٠	خورشید	//	خسرو جونپوری
//	حدیثی اصفهانی	//	خاکسار	حرف الدال المهملة	
١٢٧	حکمت قمی	١٤١	خالص	١٤٦	دانش
//	حسن بیگ	١٤٢	خلیل	١٤٨	درگاه قلیخان
//	حقی	//	خضری لاری	١٤٩	دانا
//	حاذق	١٤٣	خواری	//	دوری

صفحه	تخلص شاعر
۱۴۹	دوائی
۱۵۰	دردے
〃	درد نہلوسے
۱۵۴	داعی شیرازی
〃	دہکی
۱۵۵	دوست
〃	دبنگے
〃	دیرست
〃	داؤد
۱۵۶	داعی ہمدانی
〃	داعی اصفہانی
〃	دانا
〃	درویش
〃	دانش مازندرانی
〃	دوستاق
۱۵۷	دستور
〃	دستور ایرانی
〃	دیده
〃	دردمند
	حرف الذال المعجمة
۱۵۸	ذوالفقار شروانی
۱۵۹	ذوقی سمرقندی
〃	ذہنی اصفہانی

صفحه	تخلص شاعر
۱۵۹	ذوقی ترکمانی
۱۶۰	ذوقی اردستانی
〃	ذہنی تبریزی
〃	ذره
۱۶۱	ذوقی بلگرامی
〃	ذکا
۱۶۲	ذوالفقار بلگرامی
	حرف الراء المہملة
۱۶۳	رودکی
〃	رشیدی سمرقندی
۱۶۴	رفیعی
〃	رفیع قزوینی
۱۶۶	رازی شیرازی
〃	رشکی ہمدانی
۱۶۷	رونق یونانی
〃	رسا اکبرآبادی
〃	رضی سمرقندی
〃	راقم مشہدی
۱۷۰	رشدی
〃	روشن
〃	رضا اصفہانی
〃	رائج
۱۷۱	روغنی

صفحه	تخلص شاعر
۱۷۲	رازی خوافی
۱۷۳	رافع کشمیری
〃	راہب
۱۷۴	راسخ
۱۷۵	رہی
〃	روحی
۱۷۶	جسیم
۱۷۷	رسای پنجابی
〃	رسا ہمدانی
۱۷۸	راغب
〃	رہائی
〃	روزبه
〃	رسا لکہنوی
۱۸۱	رضائی طہرانی
〃	رضائی رضوی
〃	رائق
۱۸۲	راقم قادری
〃	رفعت شروانی
۱۸۳	رشید کشمیری
	حرف الزاء المعجمة
۱۸۳	زلالی خوانساری
۱۸۴	زمانی یزدی
۱۸۵	زکی ہمدانی

تخلص شاعر	صفحه
زمانه	۱۸۵
زینتی	۱۸۶
زائری	〃
زیبائی	〃
زلالی خوارزمی	〃
زائر اله آبادی	〃
زین العابدین	۱۸۸
زائر دامغانی	〃
زمانا اصفهانی	〃
زیب النسا بیگم	〃
حرف السین المهملة	
سعدی شیرازی	۱۹۱
سلمان ساوجی	۱۹۳
سعد	۱۹۴
سیفی	۱۹۵
سوائی	〃
ساقی	〃
ستار	〃
سیادت	〃
سنجر	۱۹۶
سپهر	〃
سیری	〃
سنجر کاشانی	〃

تخلص شاعر	صفحه
سعیدا گیلانی	۱۹۸
سبحانی	〃
سعیدا ایزدی	۱۹۹
سعید قریشی	〃
سامی	〃
سالم	۲۰۰
سروری	〃
سلیم طهرانی	۲۰۱
سالک قزوینی	۲۰۵
سوزنی	〃
سیفی قزوینی	۲۰۶
ساقی چرکسی	〃
سخا	〃
سالک یزدی	۲۰۷
سرخوش	〃
سخنور	۲۰۸
سمرقندی	۲۰۹
سرمد	〃
سلطان	۲۱۰
سهیلی	۲۱۱
سائر	〃
سائل رازی	〃
سوزی ساوی	۲۱۲

تخلص شاعر	صفحه
سائلی	۲۱۲
سپاهی	〃
سید	۲۱۳
سیرابی	〃
سیف الدین	〃
سلطان قمی	〃
سالم	۲۱۴
سرآمد	〃
سودا	〃
سنجی	〃
سبزوشی	〃
حرف الشین المعجمة	
شهیدی قمی	۲۱۵
شریف تبریزی	۲۱۶
شائق	۲۱۷
شکیب سکاکی شیرازی	〃
شکیبی تبریزی	۲۱۸
شکیبی صفاهانی	〃
شانی	۲۱۹
شیدا	۲۲۰
شوکت بخاری	۲۲۲
شرف قزوینی	۲۲۴
شفائی اصفهانی	۲۲۶

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۲۲۷	شوقی ساوی	۲۳۸	شراری	۲۵۵	صرفی کشمیری
۲۲۹	شاپور طہرانی	〃	شعلہ	۲۵۶	صبوری تبریزی
۲۳۰	شرمی قزوینی	〃	شمیم	〃	صادقی
〃	شیری	〃	شہود	〃	صفائی خراسانی
〃	شکوہی	۲۳۹	شہید طہرانی	〃	صادق شیرازی
۲۳۱	شہید لاہیجانی	〃	شوقی گوپاموی	۲۵۷	صحیفے
〃	شعیب	〃	شائق	〃	صیدے
〃	شہرت	۲۴۰	شجاع	۲۵۹	صالحی
۲۳۲	شادمان	〃	شریف کاشی	〃	صالح
〃	شاہ	〃	شاہی کالپوی	〃	صارم
〃	شاہی	〃	شریف شیرازی	۲۶۰	صانع سیالکوٹی
۲۳۳	شرف الدین اصفہانی	〃	شعوری	〃	صاحب
〃	شاعر	〃	شہاسنے	〃	صانع بلگرامی
〃	شاہدی	۲۴۱	شگونی	۲۶۲	صہبائی دہلوی
۲۳۴	شکستہ	〃	شفیع اللہ	۲۶۴	صوفی
〃	شہید	〃	شاہجہان دام اقبالہا	〃	صابر
〃	شاعر بلگرامی	۲۴۴	شہید امیٹھوی	〃	صبر
۲۳۵	شفیق	۲۴۹	شہیر	۲۶۵	صفی تبریزی
۲۳۶	شاہ		حرف الصاد المہملہ	〃	صفی رازی
۲۳۷	شرف بوعلی قلندر	۲۵۱	صائب	〃	صفی نیشاپوری
〃	شرف یحیی منیری	۲۵۵	صرفی ساوجی	〃	صالحی مشہدی
〃	شریف جرجانی	〃	صانعی	〃	صالحی ہروی
〃	شرف یزدی	〃	صبحی	۲۶۶	صابر اصفہانی

صفحہ	تخلص شاعر
۲۶۶	صبرے ابیوردی
〃	صبائی
〃	صادق
〃	صبحی مازندرانی
〃	صائب اصفہانی
۲۶۷	صابر زواری
〃	صادق سرکاتی
〃	صفیر جونپوری
〃	صفا شیرازی
〃	صافی اصفہانی
۲۶۸	صہبائی
〃	صباحی
〃	صوفی بنگالی
	حرف الضاد المعجمة
۲۶۹	ضمیر
〃	ضمیرے بلگرامی
۲۷۰	ضیا بلگرامی
〃	ضیا برہانپوری
۲۷۱	ضعیفی
〃	ضمیرے اصفہانی
۲۷۲	ضیا دہلوی
〃	ضیا
〃	ضیا کاشانی
	حرف الطاء المهملة
۲۷۲	طالب کاشی آملی
۲۷۴	طبخی
〃	طالب گیلانی
〃	طفیلے
۲۷۵	طالب جردبادقانی
〃	طلوعی
〃	طاہر مشہدی
〃	طالب تبریزی
〃	طاہر نصیرآبادی
〃	طاہر بخاری
۲۷۶	طاہرے
〃	طوسے
〃	طبیعت
〃	طالع گیلانی
〃	طاہر دکنی
۲۷۷	طوفان
〃	طالب عظیم آبادی
۲۷۸	طریقی
〃	طبقی
〃	طغرا مشہدی
۲۷۹	طاہر صفاہانی
〃	طفیل احمد بلگرامی
۲۸۰	طغرل
۲۸۰	طہماسپ
〃	طوفی
۲۸۱	طبعی
	حرف الظاء المعجمة
۲۸۱	ظہیر فاریابی
۲۸۴	ظہوری ترشیزی
۲۸۶	ظریفے
۲۸۷	ظفر
〃	ظاہر
〃	ظہیرا
۲۸۸	ظہوری تبریزی
	حرف العین المهملة
۲۸۸	عباس مروی
〃	عراقی ہمدانی
۲۸۹	عمر خیام
۲۹۰	عبید
〃	عنصری بلخی
۲۹۱	عجزی
〃	عاشقے
〃	عبد العلے
〃	عیسی
۲۹۲	عارضی

صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر
۲۹۲	عابسئے	۲۹۷	عرفی شیرازی	۳۲۰	علیخان
〃	عشقئے	۲۹۹	عبد القادر بدایونی	〃	علم الهدی
〃	عتابی	〃	عالمگیر	〃	عادل
〃	عنبر	〃	عزت شیرازی	〃	عبرت
۲۹۳	عابد	۳۰۱	عبد اللہ خان اوزبک	۳۲۱	عنایت
〃	عظیم	〃	عالی بخاری	〃	عارف شیرازی
〃	عاشق اصفهانی	۳۰۲	عتابی	۳۲۲	عباس ثانی
۲۹۴	عاجز	〃	عرشی یزدی	〃	عشرت قنوجی رح
〃	عزت امیٹهوی	۳۰۳	علی	۳۲۷	عطا
〃	عاصے	۳۰۵	عالی شیرازی	۳۲۸	عظیم خیرآبادی
〃	عشق جامی	۳۰۸	عصمتی	۳۲۹	عارف
۲۹۵	عذری	〃	عشرت	۳۳۲	عزیز
〃	عاشق انوی	〃	عالی تبریزی	۳۳۵	عاصم
〃	عماد	۳۰۹	عاقل	〃	عزیز
〃	علی	۳۱۱	عارف بلگرامی	۳۳۶	علیم ۲۵
〃	عنایت اللہ	۳۱۲	عزلت	حرف الغین المعجمة	
۲۹۶	عبد الغنی	〃	عظیما	۳۳۷	غضائری
〃	عهدی	〃	عشقی بلگرامی	〃	غزالی مشهدی
〃	عزیز	〃	عروجی	۳۳۹	غروری شیرازی
〃	عسکری	۳۱۳	عبد الجلیل بلگرامی	〃	غروری کاشانی
〃	علی قلی	۳۱۷	عجیب بلگرامی	〃	غیاثا
۲۹۷	عزیٰ	۳۱۸	عظیم الدین بلگرامی	〃	غماز
〃	عنوان	〃	علوی	〃	غباری

صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر
۳۳۹	غنی کشمیری	۳۵۹	فارغی	۳۶۹	فاطمہ
۳۴۰	غزنوی	〃	فہمی کرمانی	〃	فرخ لاہوری
۳۴۱	غربتی	〃	فہمی کاشی	۳۷۰	فائض
〃	غیرتی	〃	فہمی طہرانی	〃	فرقتی
〃	غباری	〃	فہمی سمرقندی	〃	فارسی
〃	غزالی مشہدی	〃	فائض	۳۷۱	فراری
〃	غالب	۳۶۰	فروغی قزوینی	〃	فضیلی
۳۴۲	غالب الہ آبادی	〃	فضل علیخان	〃	فردی
〃	غازی	۳۶۱	فسونی یزدی	〃	فغفور
〃	غازی قلندر	〃	فسونی شیرازی	۳۷۲	فتحی
〃	غلام نبی	〃	فیضی اکبرآبادی	۳۷۳	فصیحی ہراتی
۳۴۳	غریب بلگرامی	۳۶۴	فغانی شیرازی	۳۷۴	فرج اللہ
۳۴۴	غلام مصطفی	۳۶۵	فکری مشہدی	〃	فیاض
۳۴۶	غیور کرمانی	۳۶۶	فائق صفاہانی	۳۷۵	فطرت مشہدی
〃	غضنفر قمی	〃	فصیح اکبرآبادی	〃	فرصت
۳۴۷	غضنفر بلگرامی	〃	فصیحی تبریزی	〃	فقیر بلگرامی
〃	غالب دہلوی	〃	فیضان	۳۷۶	فارغ تبریزی
۳۵۶	غنیمت پنجابی	〃	فوجی	۳۷۷	فرصتی ہمدانی
	حرف الفاء	۳۶۷	فطرت	〃	فائق
۳۵۷	فردوسی طوسی	۳۶۸	فرید	۳۷۸	فقیر لاہوری
۳۵۸	فرخی	۳۶۹	فریدون	۳۷۹	فرد بلگرامی
〃	فطرتی کشمیری	〃	فرخ	〃	فیض
〃	فروغی کشمیری	〃	فدائی	۳۸۰	فقیر دہلوی

صفحہ	تخلص شاعر
۳۸۱	فروغ مدراسی
	۲۵ حرف القاف
۳۸۲	قاسم خان جوینی
۳۸۳	قدسی مشهدی
۳۸۴	قراری گیلانی
۳۸۵	قاسم
〃	قنبری
〃	قنبرے
〃	قاسمے
〃	قاسمی
〃	قوسے
۳۸۶	قسمت
〃	قاصد
〃	قابل
〃	قانع
〃	قائم
۳۸۷	قادر
〃	قطب
۳۸۸	قادری
〃	قادری پانی پتی
〃	قانونی
〃	قانعی
۳۸۹	قدسے

صفحہ	تخلص شاعر
۳۸۹	قدیمی
〃	قیلان بیگ
〃	قسمت مشهدی
〃	قوسی تبریزی
〃	قاسم اردستانی
۳۹۰	قاسم دکنی
〃	قدسی
〃	قسمی
〃	قتالی
〃	قتیل
۳۹۲	قدرت گوپاموی
۳۹۳	قاسم مشهدی
〃	قاسم طوسی
۳۹۴	قیدی
〃	قبول
〃	قابل بلگرامی
۳۹۵	قمرالدین
	۲۶ حرف الکاف
۳۹۵	کاہی
〃	کاہی
۳۹۷	کاشی
〃	کاہی کابلی
〃	کرگ

صفحہ	تخلص شاعر
۳۹۸	کمال خجندی
〃	کمال اصفهانی
۳۹۹	کمال
〃	کوکبی
〃	کاکائی
〃	کافی اردبیلی
〃	کمال الدین حسین
۴۰۰	کاظما تبریزی
〃	کاظم قسمی
〃	کافے
〃	کوکبی گرجی
〃	کاظم تونی
〃	کامل خلخالی
۴۰۱	کریما
〃	کنجی
〃	کاسب
〃	کاشفے
〃	کم گو
۴۰۲	کلیم ہمدانی
۴۰۵	کشفی بدایونی
۴۰۶	کوکب
	۲۷ حرف کاف فارسی
۴۰۶	گرامی

صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر
۴۰۷	گلشن دہلوی	۴۱۳	مشتاق اصفہانی	۴۲۴	میلی ہروی
؍؍	گلخن	؍؍	مصیب	۴۲۶	مظہری
؍؍	گرامی شاملو	؍؍	محفوظ	؍؍	محی الدین
۴۰۸	گلشنی	؍؍	مبتلا	؍؍	معین الدین
؍؍	گرامی خوافی	۴۱۴	مہربان	؍؍	مجد الدین
؍؍	گلشن علی جونپوری	؍؍	منیر	۴۲۷	محمد غزالی
۴۰۹	گوہر	۴۱۵	منت	؍؍	ملک مشہدی
	حرف اللام	؍؍	ماجد	؍؍	ملک اندجانی
۴۰۹	لطف اللہ نیشاپوری	؍؍	مختار	؍؍	مشفقی
؍؍	لطفی شیرازی	۴۱۶	تمکین	؍؍	مانی شیرازی
؍؍	لذتی	؍؍	معجز	۴۲۸	منصف طہرانی
۴۱۰	لسانی	؍؍	مصحفی	؍؍	مسیب خان
؍؍	لامع	۴۱۷	معزی	؍؍	محمد بیگ
؍؍	لائق سبحنے	؍؍	مجد الدین	؍؍	مفلسی
۴۱۱	لائق جونپوری	۴۱۸	میر حاج	؍؍	مسلمی
	حرف المیم	؍؍	محیی	۴۲۹	مشتری
۴۱۱	مسعود	؍؍	محمود	؍؍	مؤمن
؍؍	مجیر	؍؍	محتشم	؍؍	ملا محمد
؍؍	مراد قزوینی	۴۱۹	مائلی	؍؍	مجنون
۴۱۲	محوی	؍؍	مروی	؍؍	مجتبائی
؍؍	مفید	۴۲۰	ملک قمی	؍؍	مقیم
؍؍	معنی کشمیری	۴۲۱	مسیح رکنا کاشی	؍؍	مدہوش
؍؍	میرزا شیرازی	۴۲۲	ماہر اکبر آبادی	۴۳۰	ملہمے

صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر	صفحہ	تخلص شاعر
۴۳۰	جمیلہ	۴۳۶	مطیع	۴۵۱	نظام الدین استرآبادی
〃	میم	۴۳۷	میر محسن	〃	نصیبی گیلانی
〃	معنی	〃	موجی بدخشی	۴۵۲	نجمی کشمیری
۴۳۱	محمد گیلانی	〃	میر معصوم	〃	نوعی خبوشانی
〃	ماہر گیلانی	۴۳۸	مخلص کاشی	۴۵۳	نوعی اصفہانے
〃	مختار	۴۳۹	مظفر خان	〃	نظیری نیشاپوری
۴۳۲	مائلے	〃	محمد مسیح	۴۵۵	نہانی
〃	مقیمے	۴۴۰	موسوی خان	〃	نظام الدین
〃	محوے	۴۴۱	مظہر دہلوی	〃	نقی
〃	معروف	۴۴۲	محب بلگرامی	۴۵۷	نکہت
۴۳۳	معلوم	۴۴۴	مخزون بلگرامی	〃	نظام
〃	موالی	〃	میر مرادی	〃	نظیم
〃	مجدالدین	〃	مخمور	〃	نادم لاہیجانی
〃	مسرور	۴۴۵	مشرقی مشہدی	۴۵۸	نادم ہراتی
〃	مخلص قمی	۴۴۶	مؤمن استرآبادی	〃	نذرے
〃	مشربی	۴۴۷	منیر لاہوری	〃	نزارے
۴۳۴	مقصد	۴۴۸	مؤمن دہلوی	۴۵۹	ناظم ہروے
〃	مؤمن	۴۴۹	منشی برہانپوری	〃	نسبتی
〃	میرزا سقیائی	〃	مہری	۴۶۰	نجیب
〃	مخلص	۴۵۰	مجذوب	〃	نامی
۴۳۵	متین		حرف النون	〃	نسبت
〃	میرزا معزالدین	۴۵۰	نظامی گنجوی	〃	نظام
۴۳۶	مرشد	۴۵۱	نظامی سمرقندی	〃	نویدی

صفحه	تخلص شاعر
۴۶۰	ناصح
۴۶۱	ناصر
۴۶۲	نظام
۴۶۳	ندیم کشمیری
〃	نجیب کاشی
〃	نصرت
۴۶۴	نورالحسین بلگرامی
〃	ناسخ
۴۶۵	نجات
〃	نثاری
〃	نسبتی
〃	نافع
۴۶۶	نرگسی
〃	نامی ترمذی
〃	نامی نجیب آبادی
〃	نصیبی گیلانی
۴۶۷	نسیمی حسینی
〃	نورجہان بیگم
〃	نطقی
〃	ناطق
۴۷۳	نیر دہلوی
۴۷۴	نواب دام اقبالہ
۴۸۶	نور بارک اللہ فی عمرہ

صفحه	تخلص شاعر
۴۸۷	نساخ
۴۸۹	نادر
〃	نجف
۴۹۰	نامی
〃	نوشش
	حرف الواو
۴۹۱	وجدان
〃	والہ داغستانی
۵۰۸	واقف
۵۱۰	وحشی دولت آبادی
۵۱۱	ولی
۵۱۲	والہی
〃	واعظ قزوینی
۵۱۳	وحید قزوینی
۵۱۵	وحید
〃	واضح
۵۱۶	واحد بلگرامی
۵۱۷	والا بدخشی
〃	وامق بلگرامی
۵۱۸	وفائے
〃	وقوعی نیشاپوری
〃	وحشت تھانیسری
۵۱۹	وحشت تھانیسری

صفحه	تخلص شاعر
۵۱۹	وفائی
〃	وصالی
〃	وفا اصفہانی
〃	واصلی
۵۲۰	وفاقی
〃	والا
〃	واقف
〃	وقوعی تبریزی
۵۲۱	وہمی قندھاری
〃	وفا ھروی
〃	واصب قندہاری
〃	واضح اصفہانی
〃	واصل لاہیجی
〃	والی
〃	والی بخاری
〃	وصف مشہدی
۵۲۲	والہ صفاہانی
〃	وقاری یزدی
〃	واثق نیشاپوری
〃	وارد شاہجہان آبادی
〃	وحشی کرمانی
〃	وحشی کاشانی
۵۲۳	واسطے سندیلوی

صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر	صفحه	تخلص شاعر
۵۲۴	واصف کشمیری	۵۳۳	ہاشمی بخاری	۵۳۷	یکتا لاہوری
"	وحید متوطن کلکته	"	ہاشمی اصفہانی	۵۳۸	یقین
۵۲۶	واصف متوطن کلکته	"	ہجری	"	یتیم یزدجردی
"	وصفی امیٹھوی	"	ہجری قمی	"	یمینی سمنانی
۵۲۷	وفا جہانگیرنگری	"	ہاتفی قزوینی	"	یقینی خلخالی
"	وحشت	۵۳۴	ہاشمی کاشی	"	یحیی کاشے
۵۲۸	واصف فرخ آبادی	"	ہادی کاشانی	۵۳۹	یکتا خوشابی
	حرف ہا ہوز ۲۳	"	ہمت سیستانی	۵۴۰	یاری شیرازی
۵۲۸	ہلالی استرآبادی	"	ہمایون ہمدانی	"	یزدی
۵۳۰	ہاشم تنده باری	"	ہدایت مشہدی	"	یعقوب ترکمانی
"	ہلالی ہمدانی	"	ہمت گورکھپوری	"	یوسف ترکمانی
"	ہمت	۵۳۵	ہادی مشہدی اصفہانی	۵۴۱	یوسف بلگرامی
"	ہمایون	"	ہجر جیوری	۵۴۲	یمینی شاہ آبادی
۵۳۱	ہمتی نجی		حرف الیاء التحتیه ۱۹	۵۴۳	یوسف گوپاموی
"	ہاشم ہمدانی	۵۳۶	یتیمی [illegible]	۵۵۰	خاتمۂ شمع انجمن از مؤلف دام مجده
۵۳۲	ہمایون اسفراینی	"	یگانه بلخی	۵۵۲	خاتمة الطبع از سید ذوالفقار احمد سلمه
"	ہاتفی جامی	"	یحیی سبزواری		
۵۳۳	ہاتف اصفہانی	"	یحیی الہ آبادی		

تمت

۵۵۴	خاتمه از سید غلام مصطفی الہ آبادی	۵۵۷	خاتمه از تمنا مراد آبادی	۵۵۹	خاتمه از شہیر رامپوری
۵۶۳	خاتمه از اکبر فرخ آبادی	۵۶۵	خاتمه از عظیم فرخ آبادی	۵۶۸	خاتمه از رفعت شروانی
۵۶۹	خاتمه از احمد بھوپالی	۵۷۳	خاتمه از نوش بھوپالی	۵۷۶	تاریخ تالیف از یوسف گوپاموی
۵۷۷	قطعه تاریخ از علی حسین نگہسوی	"	قطعه تاریخ از نوش بھوپالی	۵۷۸	قطعه تاریخ از حافظ محمد سعید سورتی

ان من الشعر لحکمة و ان من البیان لسحرا

بعہد رافت مہد حضرت نواب شاہجہان بیگم صاحبہ والیہ ریاست بھوپال النسخہ روکش بہار گلشن مسمّی

شمع انجمن

سنہ ۱۲۹۲ ھ

[illegible] مربع نشین چار بالش سخندانی صدر آرای ایوان شعر و بیان [illegible]

باہتمام مخزن ہنرمندی معدن ارجمندی مولوی محمد عبدالمجید خان مہتمم مطابع ریاست

در مطبع دلپسند شاہجہانی بھوپال گلگونۂ حسن انطباع بر روی مالید

KITAB GHAR
DEALER IN; RARE BOOKS & MANUSCRIPTS,
2410, SHIFAULMULK MANZIL,
BALLIMARAN, DELHI.

بسم الله الرحمن الرحیم

زلافِ حمد و نعت اولیست بر خاکِ ادب خفتن سجودی میتوان کردن درودی میتوان گفتن

برخوش دماغان نشهٔ سخن صورت این معنی جلوه گرست که در بزم کائنات ذوقی که رتبهٔ ثبات دارد جز چاشنی مائدهٔ سخن نیست و بر بهار آرایان گلشن معنی راز این سخن شگفته که در گلزار روزگار گلی که همیشه بهار بود غیر از حسن روز افزون حرف مستحسن نه میرزا صائب درین باب حرف سنجیده گفته و گوهر انصاف در رشتهٔ بیان سفته

چراغ خلوت جان روشنائی سخن ست بهار زنده دلان آشنائی سخن ست

و علی سهرندی درین باره چه خوش سخنی فرموده و جادهٔ تحقیق حق پیموده

سخن از عرش بدل بردن رندان آمد این میِ صاف ز نه شیشهٔ افلاک چکید

و غنی کشمیری گفته

آب بود معنی روشن غنی خوب اگر بسته شود گوهرست

همچنین هر سخنور نامور و معنی شناس بلند نظر که این جنس گرانمایه را بمیزان اعتبار کشیده ست

بقدر ادراک و رسائی ذہن چالاک در وصف این گوہر نایاب درفشان گردیدہ فضولی محض و شکل پسندی صریح باشد کہ طبع قاصر من اوج پایہ رفیع سخن نشناختہ باہنگ مدحش پرداختہ ولیکن چہ توان کرد کہ دل آرزومند از تقاضای حب صادق ناچارست و خاطر الفت پیوند از تاثیر شوق کامل بی اختیار میتوان دریافت کہ سخن پیش سخن مندان جان ست و

نزد معنی پرستان قوت روح و غذای روان ست

سخن گر نجان ست بنگر بہوش   چرا آدمی مردہ ماند خموش

متاع روی دست تختہ بازار امکان ست و نقد سرہ کیسہ انس و جان چہ حمد خدا و ند سخن آفرین بدستیاری او صورت بندد و نعت رسول ارجمند باعانت او در عرصہ بیان خرامد آتش تفتہ درونان گوی فراق را آب صبر بر روی دل زند و افسردگی مزاج دل مردگان برزن بیخبری را آتش شوق در نہاد خاطر افگند در دلہای صاحبدلان چنان نشیند کہ بو در گل و باد در حباب و طبائع مستمندان را چنان کشاید کہ غنچہ را نسیم و خاطر را شراب آیینہ رونمای سیرت موج دریای ضمیر ست و چشم بصیرت را مردم و سپہر حقیقت را بدر منیر اگر سخن نمی بود و پیغام ایزدی سامعہ افروز تشنہ کامان آب حیات ہدایت نمی گردید و اگر این ہیولای شگرف پرتو ظہور نمی بخشید گرسنہ چشمان وادی دریافت را نعمت کلام سرمدی کمتر میرسید حقائق رہنمای انبیا پیشین و نوادر وقائع روی زمین بر پیشینیان روشن نمی گشت و فضائل و کمالات علمیہ و عملیہ سابقین بر لاحقین واضح نمیشد ازینجا گفتہ اند کہ سخن لطیفہ ایست کہ معنی بصورتش جلوہ گر گشتہ و معشوق مہربانی ست کہ ہر خداخواہ و دنیاجو را بدام دلبری خود آوردہ شبستان دل را روشن چراغ ست و نشہ بخش ایاغ دماغ نظارگیان جمال خود را بنظر بازان معنی جلوہ میدہد و معنی شناسان صورت خود را از نشیب مجاز بفراز حقیقت می برد رابطہ خوبی ست میان عاشق و معشوق و واسطہ محبوبی ست میان خالق و مخلوق بدل عشاق گذری دارد و بخاطر معشوقان راہی پراثری بستان ہوشی میدہد و ہشیاران گوشی اہل عشق را بدستیاری او آہ و فغان برلب ست

و اهل حسن را بمدد بیان او صد رونق و هزار طلب آین همه شور و شغب عشق خانه برانداز بوساطت سخن بگوش اهل دل میخورد و این همه کمال حسن و جمال ملاحت بدولت بیان او در معرض تجلی می دود آفتاب عالمتابی ست که تمام عرصه انفس و آفاق بوجودش فیضیاب ست و بحر زخاری که همه گهرهای او با آب و تاب بیرنگی ست که بهر رنگ بقدر کمالش رنگ آمیزی یافته نیرنگی ست که برنگ هر آهنگ شاگفته اگر بر ریگ تابد جلوه آب دهد و اگر بر آبگینه افتد رنگ شراب بکمال حسنش از احاطهٔ ادراک بیرون ست و جمال کمالش از اندازهٔ فهم دانشوران افزون با همه بیگانگان نرد آشنائی بازد و با جمله آشنایان اسپ بیگانگی تازد آشنای او با بیگانگان بقدر استعداد هر جوهر و بیگانگی او از آشنایان بمقدار کمال گوهر خود معنی را بی سخن ظهور نیست و ظهور را بی معنی نور نه چون جان و تن از ازل با هم دست و گریبان اند و چون بو و گل ساکن یک آشیان سخن نیست که معنیش بجائی نرسد معنی نیست که بی سخن در بزم ظهور جهد بهار گلزار سخن تماشا کردنی ست که با چه نیرنگ بجلوه گری پرداخته ست و از بوقلمونی حسن پردهٔ دیدهٔ ادراک را غیرت بال طاؤس ساخته فی الواقع سخن اگر از سخن آفرین ست بی سخن حبل متین ایمان و عروهٔ وثقای دین ست و اگر از زبان حضرات انبیا و رسل ست بی حرف شمع راه هدایت و آب حیات ظلمات جهالت ست و اگر از عارفان ست پرده کشای چهرهٔ عرفان و حلاوت بخش کام جنان ست ناصر علی گفته

شش جهت آیینه دار جلوهٔ اظهار اوست
نیست جز مژگان حجابی را که برداریم ما

و اگر از اصحاب حکمت ست رهنمای کوچهٔ عافیت و خضر صحرای سلامت ست و اگر از عاشقان لاابالی ست سراپا متضمن اذواق و مواجید لایزالی ست حافظ شیراز کشف این راز میکند و میفرماید

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق
ثبت ست بر جریدهٔ عالم دوام ما

و میرزا صائب می سراید

بیطاقتان هلاک نسیم بهانه اند
از ماهتاب سوخته گردد سپند ما

و اگر از زبان معشوقان دلرباست فریبنده تر باهگی ناز و اداست

انتخاب از حسن خوبان نیست جز لطف کلام   وای بر بلبل که از گل یک سخن نشنیده است

و سخن موزونی که از معدن طبع شعرا آید و از خاطر معنی یاب سخنوران زاید میتوان دید که با چه لطافتها همدوش است و با کدام خوبیها هم آغوش خصوصاً دمیکه پیش جوهرشناس خویش جلوه میکند چه لطافتهای تازه است که موج بنی تزند و کدام خوبیهای بی اندازه است که حلاوتش کام جان را شیرین میکند و کیف انجا که انصاف بدست سخن است لب فرو بستن ستم بر جان ایمان کردن است و بی زبان کشتن خون انصاف ریختن حکما گفته اند که هرچند در بدن انسان عجائب گوناگون و غرائب بوقلمون است اما دو چیز در نهایت ندرت و غایت غربت واقع شده که عقل از ادراکش عاجز و قاصر افتاده یکی جستن نبض که بی نطق خبر از اعتدال و انحراف و اختلاف امزجه میدهد و اطبا از آن بر سقم و صحت ابدان و ارواح مطلع میگردند دوم شعر یعنی کلام موزون که گرهی بر باد بیش نیست و مع ذلک بچه فصاحت و بلاغت و کدام لطافت و نزاکت ترکیب می یابد و بصید دلهای انجمن آرایان حال و استقبال می پردازد غرض که سخن در هر آن و مکان پیش سخندان محبوب است و بهر رنگی که جلوه گری فرماید در رنگ سخن خوبان دلنواز مطلوب و با این همه اگر حسب حال و مناسب مقام آید از هر وادی که باشد دل از دست اختیار می رباید آری سخن بموقع حسن انگیز است و حرف بجا لطافت خیز پس سخن شاهدیست نیرنگ پرداز که هر طبع را بحسن دگر مبتلای خود کرده و صیادیست سحر ساز که هر دل را باندازه دگر در دام خود آورده ولهذا هر یکی را طوری از اطوار سخن مطبوع خاطر افتاده و هر کسی احسنه از آن منظور نظر واقع شده اما کسیکه ذات سخن را شناخته است و شطری از فهم و ادراک در سر کار و بارش در باخته وی در هر صورت سخن جلوهٔ همان یک معنی را تماشا کرده و هیچ نقشی را از نقوش سخن نو و کهن جدا نشمرده غالب دهلوی درین وادی گفته است

عقل از اثبات وحدت خیره میگردد چرا   آنچه جز هستی است هیچ و آنچه جز حق باطل است

نازم بر احوال بی ملال گروهی که نشهٔ سخن را در کیفیت شوق دو بالا دارند و صحبت یاران موافق

دوستان صادق را چون فرصت وقت غنیمت بارده می شمارند وسیلهٔ دخل من در بارگاه سخن و واسطهٔ آشنائی من با بیت ابرو و غزل زلف و رخ و دهن حالات عشق و تقاضای معاملات معشوق ست که از ازل دربند آمده ام و با سوختگی جان و بیتابی دل قوی پیوند در ایام جوانی چنانکه افتد و دانی کاوش شوق درون هردم جنون خیز بود و کاهش درد دل هر نفس ملال انگیز چه در وصل و مهجوری و چه در قرب و دوری دران هنگام که دل رنجیده دشمن کام صبر مرحوم و جان شمیده خصم آرام تن همدم بود در هر آن که بدردی تازه ابتلا دست بهم میداد هرگز تسلی میشدم و در هر نفس تا زخم تازه نصیب دل نمی شد خود را کامیاب نمی دانستم شعری که بمضمون درد و شوق و متضمن فراق محبوب و نشئه ذوق می شنیدم خیلی دوست میداشتم و بنا بر مناسبت حال و مقتضای مقام غنیمت می شمردم ؏

عشق می ورزم و امید که این فن شریف ‌ ‌ ‌ چون هنرهای دگر موجب حرمان نشود

با آنکه هیچگاه کوچهٔ فسق را پی سپر نکردم و بدامن عشق زائلی پیوند الفت نگرفتم ؏

خلیل کعبهٔ ملک یقینم ‌ ‌ ‌ معقب لا اُحبّ الآفلینم

بآن خاطر اندوه آرمیده که رفیق طریق جذبهٔ من ست بااین اتقابی ساخته عشق پذیرست و دل رنجیده که همسایهٔ شورش من ست بی محابا ذوق محبت را دامنگیر شاپور درین معنی گوید ؏

فضل تو و این باده پرستی باهم ‌ ‌ ‌ مانند بلندی ست و پستی باهم

حال تو بچشم ماه رویان مانند ‌ ‌ ‌ کانجاست مدام نور و مستی باهم

و کیف که دولتمندان سخن را الذذ گوارا تر جز چاشنی تکلم با انیس همراز میست و ارباب شوق را نغمتی گلوسوز تر غیر ذوق همزبانی با مخاطب همدرد نه ؏

با جز عشق بدخیان نیاموخت ‌ ‌ ‌ خدا اجری دهد استاد ما را

خوشا زمانی که با حریفان همساز نکته سنج اسرار شوق و محبت بودم و با غالب و آزرده و حسرتی و اشباه ایشان در حلاوت سخن رانی هردم محو لذت بخلاف این دور پرشور که یکی از ان هنرپروران

هم آهنگ و یاران یک رنگ باقی نیست و آحادی درین انجمن از احباب صادق و اصحاب موافق ساقی نه حاصل آنکه راه ذوق سخن رانی بر من از هر طرف مسدود ست و لذت موافقت صحبت مفقود

سخن میجوشد از دل تا بلب هم داستانی کو　　حریف راز داری کو رفیق نکته دانی کو

نگشتم منظری چشم کرم دیری ست بل عمری　　دل مهر آشنائی کو نگاه مهربانی کو

هر چند بزم صحبتها رو میدهد و گلهای مجالست بو میدهد اما موافقت حال و مطابقت قال کو و اتحاد ذوق و اتفاق شوق کجاست

وصل هم گشته میسر ما را　　دل نشد شاد چه می باید کرد

آری با این همه حیص بیص دلی دارم انیسی سخن پسندی رفیقی دردمندی شفیقی ارجمندی که هم انصاف سخن میدهد و هم داد شوق و هم غمگسار دمساز ست و هم موجد انواع چاشنی ذوق است

تعریف دل بحوصلهٔ فکر مشکل ست　　جز آنکه حاصل همه عمرم همین دل ست

یارب چه طرفه دل همه آگاه و درد مند　　گر خوانمش مصاحب هم رنگ قابل ست

دیر ست که دست خواهش از تهٔ دل از اختلاط این و آن برداشته بموافقت دل پرداخته ام و از توقع لذت در صحبت ابنای جنس رشتهٔ امید گسسته با ذوق خاموشی ساخته حالا هر معامله که هست با دل ست و هر ذوقی که تمنا ست از فیض فراموشی و برکت خاموشی حاصل و فی الواقع تا اینکس در چنین بر گریز اهل کمال و خزان بهارستان جمال با دل دیوانه بساز د خیر الصحبت بیگانه پرداز دع

یک آشنای بامزه یک عالم آشناست

انسان اکبرابادی درین وادی سخنی دل آویز گفته و نفسی درد انگیز بر آورده است

گه با صنم شفیق می باید زیست　　گه تنهائی رفیق می باید زیست

انسان این بزم جای شکر و گله نیست　　یک چند بهر طریق می باید زیست

ازینجاست که درین قحط سال مردم مجبوری ضروری سخن دردمندان را همه تن گوش ست و جلوهٔ حرف مستمندان را سراپا چشم خاصه آنانکه مذاق طبع بلند و خاطر آسمان پیوند

سشان با مذاق این سراپا درد و شوق موافق افتاده ست از سلف باشند یا خلف با آنها دوستی جانی و اتحاد روحانی ست و از گفت و شنود شان اکتساب صد رنگ جمعیت خاطر و دفع هزار گونه پریشانی در خلوت باده و اوین نمکین سخنان دمساز ست و در جلوت با سخنهای موزون طبعان هم راز نتایج طبع وقاد سوختگان و ثمرات خواطر اساتذهٔ زمان بخاطر شکستهٔ این بال گسسته چون نقش رنگین و اشک بر زمین فرو نشسته و زادهای خاطر بر ذوق خداوندان سخن پردهٔ غیرت بر روی تماشای ادا های بیگانه فرو بسته با این همه زبان همه‌دان اگر حرف نزند چه کار کند و با این بیان ذوق نشان اگر سخن نراند زندگی مستعار چه قسم بسر برد و درین شیوهٔ ستوده از هم زبانی شیوا بیانان ناچار ست و درین حیات چند روزه از گفت و شنود هر گونه بی اختیار ست

گه قصهٔ شیخ و شاب باید گفتن | گه شکوهٔ نان و آب باید گفتن
انسان تا مرگ گفتگو لابد ست | افسانه برای خواب باید گفتن

درین نزدیکی که طبع اندوه آرمیده و خاطر در وگزیده نظر بر تذکره های شعراء فرس داشت و بگلگشت بهار سخنهای موزون خاطران می پرداخت و از هر وادی سخن بگوش می خورد و دامن دل بگلهای مضامین رنگین و ادا های شیرین شاهد سخن گلدسته می بست خواستم که ازین بستان سراهای فرحت افزا غم زدا گلدستهٔ چند بر چینم و سموم هموم این هیچی سرا را که چون آب دریا و ریگ صحرا بی پایان ست بنسیم مطالعهٔ بهار این گلزار بی خار و گلگشت این چمنستان همیشه بهار بزدایم تا اگر صاحبدلی دیگر را هم گذر وقت بر سر این حدیقهٔ رعنا و روضهٔ غنا افتد و زمانی خاطر افسرده را بسیر خوبان سبز رنگ این گلزمین بشگفاند دور از حسن اتفاق نیست

از خانه چون ملول شوی سیر باغ کن | در دل درآ تفرج گلهای داغ کن

چون حیات بی بقای این سرا نقش بر آبی و نمایش سرابی بیش نیست و زندگی چند روزهٔ این خاکدان فنا نمود حبابی و آرایش خوابی بیش نه آنی که بخوشدلی گذرد در روزگار بهشت ست و دمی که بی ذوق بسر آید سراپا زشت تسلیم درین محل چه حرف برجسته گفته و گوهر آبداری از

بحر طبع سلیم بدست آورده

حریر شعلهٔ ما را بآب می بافند — کتان ما بشب ماهتاب می بافند

وهرگاه انسان خود این حالت پر ملالت دارد پیداست که آثارش چه قیام ونقوش او چه ثبات داشته باشد الا اثر سخن ونقش حرف نو وکهن که از آسیب حوادث فنا چندی مصون ست واز دست بردتار اجگر قضا اندکی مامون بوجه آنکه روح سخن دوگونه قالب دارد یکی قالب لفظ دیگر پیکر مداد پس اگر قالبی بر هم میگردد قالب دیگر مثل او بجایش می نشینند بلکه در هر زمان قالب های بسیار بلکه بیشمار می پذیرد

تا آنکه سخنور بمیرد و سخن نمیرد

گمان مبر که تو چون بگذری جهان بگذشت — هزار شمع بکشتند و انجمن باقی ست

باین رهگذر بر اوراق دواوین شعر چند نقطه انتخاب زدم و رخسار شاهد سخن را بخال وخط اصلاح آراستم و چون سخن بی ترجمهٔ سخن طرازان خاطر نظارگیان را بتسلی نمی رساند و چشم تماشائیان را نور سرور ارزانی نمیدارد لاجرم بیش از ایراد کلام موزون ترجمهٔ شاعران را بلفظ سوجز و حرف دلکش رقم کردم و صورت ظاهر را با معنی باطن پیوند مناسب بخشیدم و طاؤسان معانی را بگلدام مبانی بند ساختم وباین بهانه شادی نشانه برای رفع وحشت خاطر یاران دلدادهٔ زلف سخن و معنی طرازان عشرتکدهٔ حرف نو وکهن رفیقی مرنج ومرنجان بهم رسانیدم پس این گلدستهٔ مبانی تازه برای افسردگی مزاج دل شدگان معجونی دلکشاست و این درج جواهر معانی بی اندازه برای برهمزدگی طبع شوریدهٔ جانان مفرحی نشاط افزا هم مشرب میخواران ست و هم مذهب صومعه داران مطلع دیوان شادی ست و مقطع ایوان آزادی مرهم دلهای ریش ست و یار غمتراش هر بیگانه و خویش سلسله جنبان فنون جنون ست و مجمره گردان شوق درون یک شهر سخن و یک عالم معانی ست وحادی ارواح بسوی بلاد نکته دانی و هر چند حسن عالم آرای شاهد سخن غازهٔ دوگونهٔ جلوه گری بر چهرهٔ زیبای خود کشیده ست گاهی بحلیهٔ نثر رنگین وگاهی با داهای نظم نمکین هوش ربای جهانیان گردیده لیکن چون حرف منثور را از حلیهٔ وزن عاری ست

گو بسلاست ربط و تناسب لفظ آراسته باشد بی میانجی نظم چاشنی بخش ارباب ذوق و مزه گذار اصحاب شوق نمی تواند شد لهذا جمعی از موزون طبعان انجمن نکته دانی مثل رضی الدین نیسابوری و ظهیر الدین فاریابی و بهاء الدین بیدق و خسرو دهلوی بترجیح نظم بر نثر پرداخته اند و ادله نمایان و حجج شایان برین مدعا در معرض بیان جلوه گر ساخته این مختصر گنجایش ایراد آن مقالات ندارد و ذکر آن دلالات را بر نمی تابد بناء علیه درین جریده اقتصار بر سخن موزون رفت و از نثرهای اهل سخن تعرض نشد و چون سخن رسا تر از نشهٔ شراب و سریع تر از پرتو آفتاب ست آرزوی این بی آرزو از یاران بزم حال و نو واردان انجمن استقبال آنکه اگر احیانا ذوقی رو دهد و شوقی بر خیزد بدعای خیر پردازند و اگر سهوی و خطائی دریابند بشفاعت صواب محو و منسی سازند و کیف که طبع نیرنگ خامه درین شیوه معذورست و شیشهٔ بوقلمون نامه در تلون مجبور امید واری از جناب باری جل اسمه آنست که بعد از تکمیل این نامه شغلی بهتر ازین چامه و چکامه کرامت فرماید و از اذواق فانیهٔ اینجا بلذات باقیهٔ آنجا رساند

ق

الله نام پاک سخن آفرین ست و سخن یکی از صفات اوست بلکه وی اول کسی ست که سخن کرد و لم یزل و لا یزال سخنگو ست همه نامهای آسمانی و صحیفه های ربانی مثل تورات و انجیل و فرقان سخن اوست موسی علیه السلام را بسخن خود نوازش کرد و محمد صلعم را وحی متواتر فرستاد سخن هیچ آفریده بسخن او نرسد و کیف که سخنش حجت و برهان ست و سخن دیگر اهل سخن رایگان و هر چند او را ناثر و ناظم و شاعر نخوانند اما متکلم یعنی سخن گو و سخنور نامند و خودش ذات پاک خود را باین وصف قدیم و نعت کریم یاد فرموده و لفظ و عبارت او را که در قرآن کریم ست جمهور مشایخ علم نظم گویند نه نثر و لفظ زیرا که معنی نظم در لغت جمع لولو در سلک باشد و معنی نثر پریشان ساختن و معنی لفظ افگندن ست و اگر چه اطلاق نظم در عرف بر شعر نیز می آید اما درینجا مقصود بدان عبارت سنجیده و لفظ گزیده ست نه سخن موزون بمصطلح علماء عروض و لهذا اواخر آیات کریمه را فواصل نامند نه قوافی با آنکه

علما نظم قدیماً و حدیثاً جمل قرانی را بطرز نظم موزون یافته اقتباس ها کرده اند و بعض بلکه اکثر آیات کتاب عزیز را بی ساخته بیت درست و مصراع راست یافته و بنا بر تفریق در نظم قرآن و شعر و الحان در تعریف شعر قید قصد افزوده اند و گفته که شعر کلامی ست موزون و مقفی قصداً تا آیات و احادیث از حد شعر بر آید زیرا که کلام الٰهی و حدیث ختمی پناهی از شعریت منزه ست لکن عدم قصد الٰهی در آیات موزون محل تامل ست چه نفی علم الٰهی از موزونیت آیات گنجایش ندارد و از ینجا توان دریافت که صدور کلام موزون نخست از متکلم قدیم ست تعالی شانه و لهذا گفته اند الشعراء تلامذة الرحمن لکن چون اسماء الٰهی توقیفی ست اطلاق شاعر بر ذات متعالی نتوان کرد سرخوش چه حرف خوش گفته گواه صدق این دعوی مصرع برجستهٔ بسم الله الرحمن الرحیم ست که دیباجه طراز و عنوان آرای قرآن ست و بیت بلند ابرو را جای بالای چشمهای خوبرویان و خوش نگاهان انتهی میرزا صائب میگوید

سخن بلند چو افتد بوحی مقرون ست　　　　اِتا قهٔ سر مصحف کلام موزون ست

یعنی کلام موزون فوق کلام منثور باشد زیرا که فاتحهٔ قرآن مجید که بسمله باشد منظوم واقع شده لیکن مصراع اول این بیت از تادیهٔ مدعا قاصر افتاده چه معنی وی آنست که هر سخن که بلند افتد بمرتبهٔ وحی میرسد و این عام ست از انکه نظم باشد یا نثر چه تمام قرآن نثر ست و نظم خال خال واقع شده و لهذا میر آزاد بلگرامی در اصلاح مصراع مذکور چنین فرموده ع خوش ست نثر ولی شان نظم افزون ست* جمعی از شعرا که بسمله را منظوم یافته اند برای او مصراعهای ثانی بهم رسانیده نظامی گفته ع هست کلید در گنج حکیم* و عرفی گفته ع موج نخست ست ز بحر قدیم* و طاهر وحید گفته ع هست نهالی ز ریاض قدیم* و آزاد گفته ع تیغ سیه تاب رسول کریم* و ناطق گفته ع جمله جهان حادث و ذاتش قدیم* و نیز قید قصد در تعریف شعر اصطلاح جماعهٔ شعرا ست و نزد فضلاء علم منطق این قید ماخوذ نیست بلکه معتبر قبض یا انبساط نفس ست که از تالیف چند مقدمه حاصل شود و برین تقدیر اطلاق نظم بر عبارت قرآن و دیگر کلمات فرقان بی تکلف صحیح می شود در اکثر جاها

که میزان علم منطق ست گفته شعر قیاسی مولف از مقدمات ست که منبسط می شود ازان نفس یا منقبض
مثلاً اگر گویند که باده مصفی لون و مفرح دل ست خاطر سامع بشگفد و اگر گویند که شهد تلخ و قی آرنده و
دهن را بدبو کننده ست دل ازان منقبض گردد و سید شریف در تعریفات گفته شعر در لغت بمعنی
دانستن ست و در اصطلاح کلام مقفی موزون بر سبیل قصد و قید اخیر خارج میکند نحو قوله تعالی الَّذِیْ
اَنْقَضَ ظَهْرَكَ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ را از حد شعر زیرا که این کلام اگرچه مقفی موزون ست
لیکن شعر نیست چه موزون آوردنش نه بر سبیل قصد ست بلکه بلا قصد موزون واقع شده و شعر در
اصطلاح منطقیین قیاسی مولف از مخیلات باشد و غرض ازان انفعال نفس ست بترغیب و تنفیر
مثل قول ایشان که خمر یاقوت سیال ست و عسل مر مُهوّع انتهی غرض که از روی لغت و تعریف
منطق اطلاق شعر بر کلام مرغب یا منفر ست نظم باشد یا نثر و از روی اصطلاح اهل عروض اطلاق او
بر کلام مقفی موزون بقصد آید و گذشت که نفی علم آلهی از موزونیت آیات محل تامل ست بلکه خود انواع
شعر و اصناف بحور نظم را متعمقان این علم از تطورات قرآن کریم استخراج کرده اند و ضوابط ردیف
و قافیه را از فرقان عظیم فرا گرفته و استنباط نموده و آین غایت جمعیت سخن سخن آفرین ست که هر سخنور
ذی بصیرت استفادهٔ فن خود ازان کرده و میکند و هر قادر بقدر استعداد و جوهر ادراک خود ازان
استفاضه گرفته و می گیرد و این ست معنی این قول کلام الملوک ملوک الکلام اما برعایت مقام ادب
عبارت او را شعر نگویند و لفظ نخوانند بلکه تعبیر بنظم می نمایند که مشعر بحسن مبانی و لطف معانی و فصاحت
تامه و بلاغت عامه ست و امتیاز انسان از دیگر حیوانات نیز بتقدیر سخن آفرین بهمین سخن و حرف
شیرین و بیان رنگین باشد و لهذا شعر بسوی آنحضرت صلعم نسبت به بسیاری از کلام محبوب تر بود
چنانکه زمخشری بدان اشارت کرده و در حدیث آمده بعض شعر حکمت باشد و بعض بیان سحر و قول
فصل درین باب آنست که شعر سخنی موزون ست خوب او خوب و زشت او زشت و ذم شعر
و شعرا که در کتاب عزیز و سنت مطهره آمده همه راجع بسوی اقوال اهل بطالت ست و مومنان
ستوده کار را ازان مستثنی اند چنانکه تفصیل این اجمال عنقریب می آید آدم ابو البشر علیه السلام

نزد ابن اثیر و جم غفیر از مورخین اول کسی هست که جواهر سخن تازی را در میزان نظم کشید و این
ره آورد گرانمایه را از خزانهٔ عامرهٔ غیب بقلمرو شهود رسانید میرزا صائب گفته ؎

آنکه اول شعر گفت آدم صفی الله بود   طبع موزون حجت فرزندی آدم بود

و خسرو دهلوی فرموده ؎

ما همه در اصل شاعرزاده ایم   دل باین محنت نه از خود داده ایم

و برین تقدیر شعری که از آدم آید آدم نوع اشعار باشد لیکن جمعی دیگر انکار این معنی نموده اند و گفته
که پیغمبران از گفتن شعر محفوظ اند زمخشری در تفسیر کشاف آورده گویند که آدم نزد کشتن قابیل
هابیل را مرثیه در شعر گفت و این کذب بحت ست و نیست شعر مگر منحول و ملحون و انبیاء ازان معصوم اند
انتهی ابن عباس گفته آدم این رثا را باسلوب نثر ادا کرده بود چون آن نثر بیعرب رسید از سریانی
بعربی ترجمه کرد و موزون ساخت قاسم بن سلام بغدادی گفته موجد شعر عربی یعرب بن قحطان ست
و وی اول کسی ست که سخن بزبان تازی موزون کرد والله اعلم و گروهی بر آنست که اشعر بن سبا یمنی
را بیشتر کلام موزون بر زبان میگذشت چون نامش اشعر بود سخنهای موزونش را شعر گفتند و
هر که بران سیاق سخن می راند نام شاعر بروی اطلاق میکردند ازان باز این حرف رواج پذیرفت
و هنوز بر زبانها جاری ست تا آنکه رؤسای کشور این فن لنسق و نظم سخن طرازی را بوالا پایهٔ رواج
و قبول رسانیدند و هنگامهٔ بزرگی برای شعر و شاعری برپا ساختند و اشعار شعراء عرب و فرس را
تدوین نمودند تا آنکه دواوین عظیمه و دفاتر ضخیمه بهم رسید وَكَانَ أَمْرُ اللهِ قَدَرًا مَّقْدُوْرًا و اما
بدایت شعر فارسی پس اکثر مورخین برانند که اول کسیکه شعر فارسی گفت بهرام گور ست و ازو مصراعی
نقل میکنند و بعضی وجود شعر فارسی پیش از زمان دولت اسلام هم نشان میدهند و چون شعر عربی
پیش از اسلام موجود بود اگر شعر فارسی هم موجود باشد عجب چیست زیرا که ملک فرس اقدم مملکت
روی زمین ست و سلطنت این قوم اول سلطنتهای عالم اما بعد از بهرام گور اول کسیکه در
اسلام شعر فارسی گفت و سخن موزون بر زبان آورد عباس مروی ست که در مدح مامون خلیفه

قصیده پرداخت وصلهٔ جزیل یافت بدایت سلطنت مامون در سنهٔ یکصد ونود وسه هجری ست
ونزد بعض ابتدای شعر فارسی از یعقوب بن لیث صفارست که در سنهٔ دوصد وپنجاه ویک بوده
وازو بیتی می آرند ونزد بعض ابتدا او در اسلام از ابوحفص سغدی ست که در سنهٔ سه صد بود
بای حال تا حدود سنهٔ سه صد هجری شعرگوئی اندک وبی مزه بود وکسی بتدوین آن نپرداخت
تا آنکه در عهد سلاطین سامانیه اوائل صدهٔ چهارم استاد رودکی ظاهر شد ودیوان شعر ترتیب داد
وپیش ازوی اشعار بدون از هیچ قافیه سنج نشان مید هند که لبیس در اعباد ان قریه ودر زمان
رودکی که بدایت نشو ونمای شعر فارسی ست شعر عربی بکمال خود رسیده چه متنبی کوفی که عمدهٔ
موزونان عرب متاخرست آب شمشیر فنا چشید تا هران فن میدانند که وی سخن تازی را بعجب
رسانیده اگرچه محاورهٔ او چنانکه باید وشاید بر نهج عرب عربا کمتر اتفاق افتاده وسخن را بر روش
مولدین گذارده چنانکه ابن خلدون در کتاب العبر ودیوان المبتدا والخبر بدان صراحت کرده ودر
عهد سلطان محمود غزنوی نشو ونمای شعر فارسی قوت گرفت ومثل فردوسی پهلوان پای تخت سخن
بمیدان در آمد وچون تکمیل صناعت بتلاحق افکار وتلاحق انظارست از عهد سلطان محمود
تا زمان موجود رتبهٔ شعر فارسی از کجا تا بکجا رسید واین نهال بلند اقبال از نشیب زمین تا بفراز
عرش برین سر بالا کشید وبمرور دهور ومضی اعوام وشهور پایهٔ او رسید بجائیکه رسید واز قدرشناسی
ملوک وسلاطین وامرا وخواقین دید آنچه دید وبر انواع گوناگون از قصاید وغزلیات وقطعات
ومسمطات ومثنویات ومسدسات ومخمسات ورباعیات ومستزادات ومثلثات وتراجیع وتراکیب و
معما ولغز وجز آن باوزان مختلفه غیر متجانسه منقسم گردید وعلاوهٔ آن صنائع وبدائع که در قدما از خسرو
دهلوی ودر متاخرین از شیخ حبیب الله اکبرآبادی بر روی کار آمد در قالب گفت در نیاید موقوف
بر گلگشت مولفات ومجامیع ایشان ست وهرچه ظهورش حواله بر زمان مستقبل ست بر وقت خودش
صورت پذیر گردد زیراکه تا وجود ارض وسماست جلوهٔ شاهد هستی بهمین رنگ تلون پذیر باشد

در بند آن مباش که مضمون نماند ست　　　صد سال می توان سخن از زلف یار گفت

دیده باشی که موشگافان دقیقه سنج در هر زمان تکلفی دیگر و صنعتی نیکوتر بر روی کار می آرند و هوش
از سر تماشاییان کارآگاه می ربایند و حسن چهرهٔ شاهد مدعا آب و رنگ تازه و طرز نازک و اداهای
رنگین و حرکات شیرین و خیال بندی و معشوق تراشی صفائی دیگر می بخشند و باعلی مدارج دلفریبی
و اکمل معارج جان پروری می رسانند میر آزاد بلگرامی را شنیده باشی که در شعر عربی چه کار کرده و
کدام معانی رنگین و مضامین نمکین را از زبان هندی و فارسی بسخن تازی برده و کدام جمال و ملاحت
و خال و صباحت بشاهدان عربی ارزانی داشته و آیین فن دلکش و صنعت جان بخش را بچه مرتبهٔ تکمیل
و اکمال رسانیده و در هر سه زبان کوس انا و لا غیری نواخته و درین تذکره که قطرهٔ از سحاب و ذرهٔ از آفتاب نیست
ذکر جمعی از متقدمین شعرا و متاخرین نظما که غازهٔ اعتبار و اشتهار بر رو کشیده اند و زمرهٔ که بمدد طبع رسا
بر کاخ بلند آوازگی بر آمده در دلهای سخن شناسان منزلی شایسته بهم رسانیده اند اختیار آمده نه ضبط
جملهٔ شعرای سابق و حال فرس و هند چه شمار ایشان بیش از آنست که طائر بلند پرواز خامهٔ معجز نگار
در هوای احصای آن بال پرواز کشاید یا در فضای انحصار آن جماعهٔ والا تبار ببازوی همت ببرد
بلکه با یراد شمهٔ از نتائج طبع هر یک سخنور بمقدار فرصت وقت و انتهاض فرصت منت بر سامعه گذاشته
و بضیافت طبع شیفتگان شاهد رعنای سخن پرداخته بجهت آنکه کلام موزون و سخن ذو فنون هر چند
گواراتر از آبحیات و شیرین تر از جان باشد اما انهماک کلی در سر کار و بارش خوب نیست و صرف
تمام زمان دران نامرغوب چه انفاس عزیزه را که فقید البدل و عدیم المثل ست وقف فضول کاری
نمودن سرمهٔ چشم بگلو فرستادن ست و عمر گرامی را که کبریت احمر و اکسیر اعظم ست نیاز لاطائل کردن
متاع بینائی بنقد کوری فروختن و نیز حرف دراز ملال انگیز خاطر متین نازک مزاجان ست و طول
مقال وحشت خیز طبع آشفته حالان سخن همان خوشتر که در ته دل ناظر نشیند و حرف همان بهتر که منزل
در گوشهٔ خاطر سامع گزیند و بالجمله چنانکه در ید بیضا گفته در بعضی تذکرها از جماعهٔ شعرا اسم وطن و چند
شعر فقط ذکر کرده اند و احیاناً دو کلمهٔ احوالی که مصداق لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ باشند نیز آورده
بواسطهٔ آنکه آن اشعار بغایت مرغوب و نهایت تازه اسلوب بودند طبع حریص ضبا باهمال نداد

واسامی این طائفه بتقسیمی که یافته شد مسطور افتاد ونیز بتتبع معلوم شد که در صحائف استادان شعر
یکی بنام دیگری ماخوذ ست بغایتی که هیچ تذکره ازین حال خالی نیافته شد ودرین عجاله اشعار ازهمان
اصل منقول ست اگر آن تفاوت درین کتاب شاید در بعض مواضع بنظر متصفحان اولوا الالباب درآید
راجع براوی اصل خواهد بود وناقل معذورست احمد نام نامی واسم سامی محمد رسول الله صلی
الله علیه وآله وسلم ست هرچند عالیجنابش شاعر نبود وشعر دون مراتب علماء امت مرحومهٔ اوست
تا بذات مقدس وی چه رسد ولهذا در تنزیل وارد شده که ما اوراشعر نیاموختیم وشعرگوئی اورا نمی زیبد
لیکن ارباب سیر اتفاق دارند که در محفل شریفش نسیم سخن موزون می وزید وغنچه لعل مبارک بتبسم آشنا
میگردید وهرگاه خاطر ملکوت مناظر از استماع سخن میکشود مخاطب بخواندن شعر دیگر بپیهم اشاره
می فرمود وموزونان پای تخت رسالت را بهجو مشرکان مامور میساخت وطائفهٔ معنی طرازان را
بانعام صلات واقسام عنایات می نواخت خطاب اهجوا الکفار فانها اشد علیهم من رشق
النبل ونصب منبر برای حسان بن ثابت ودعای اللهم ایده بروح القدس وحدیث
هجاهم حسان فشفی واستشفی وعطاء سیرین نام جاریه بحسان در وجه صلهٔ شعر وانعام برد
مبارک بکعب بن زهیر در جائزهٔ قصیدهٔ بانت سعاد مشهورست ودر کتب تواریخ وسیر مسطور وچون
نابغهٔ جعدی شعر خود در حضور پرنور خواند فرمود اجدت لا یفضض الله فاک وبیهقی در دلائل
بابی مستقل عقد کرده وگفته باب اختیاره صلعم الشعر وحدیثی طویل ازجا برآورده ودر حدیث
شریف آمده ذکر عند رسول الله صلعم الشعر فقال هو کلام حسنه حسن وقبیحه
قبیح وابن سیرین گفته هل الشعر الا کلام لا یخالف سائر الکلام الا فی القوافی مقصد آنکه
شعر فی نفسه مذموم نیست بلکه حسن وقبیح او راجع می شود بمدلول ودرین امر خود نظم ونثر مساوی ست
ومعنی قبیح آنست که مخالف شرع باشد مثل هجو وشتم مسلمانی یا کذب وبهتانی که موجب اضرار باشد
نه کذبی که محض برای تحسین کلام آرند چه قصیدهٔ بانت سعاد فراوان اغراقات دارد ومتضمن تغزل
باسعاد وتشبیه رضاب بشراب ست قفال وصیدلانی که از اکابر علماء دین اند گفته اند که کذب شعر

کذب نیست زیراکه قصد کاذب تحقیق قول خود می باشد یعنی دروغ را راست می نماید و قصد شاعر
محض تحسین کلام ست ازینجا ثابت شد که تخیلات موزونان برای تزئین اشعار و تحلیهٔ بنات افکار جائز
باشد و آنحضرت صلعم گاهی تمثل میفرمود بمصراعی و میگفت راست ترین کلمه که شاعر گفت کلمهٔ لبید ست
ع الا کل شیٔ ما خلا الله باطل ٭ و احیانا مثل می زد باین مصراع ع و یاتیك بالاخبار
من لم تزود ٭ و هر جا در کلام خدا و حدیث مصطفی ذم شعر و شعراء واقع شده باتفاق جمهور ائمهٔ
دین در بارهٔ ژاژخایان مشرکین ست و نفی تعلیم شعر از جناب رسالت در تنزیل از برای آنست که اگر وی
صلعم فکر شعر شعار خود میساخت پست فطرتان گمان می بردند که تکلم بآیات بینات از جهت سلیقهٔ
زبانی ست نه سفارت ربانی و این نکته دلیلی واضح بر براعت این صناعت ست مع هذا احیانا از ان
مرتبهٔ جامع کلام موزون سر بر میزد از انجمله ست

انا النبي لا كذب ‌ ‌ انا ابن عبد المطلب

و گاهی اصلاح شعر میفرمود سید محمد برزنجی در بعض رسائل خود آورده اند که کعب درین بیت

ان الرسول لنور یستضاء به ‌ ‌ مهند من سیوف الله مسلول

سیوف الهند گفته بود حضرت سیوف الله ساخت و وجه اصلاح آنکه لفظ هند بیکار نیفتد چه مهند تیغی را
گویند که از آهن هند ساخته باشند چنانکه جوهری در صحاح گفته المهند السیف المطبوع من حدید الهند
و جمعی قلیل انکار این اصلاح و این شعر کنند و هو الراجح در بخاری آمده ان من الشعر لحکمة
میر آزاد رحمه الله تعالی در شرح این حدیث گفته مقصود ازین کلام بیان فضیلت شعر ست و حق
عبارت آنست که گفته شود بعض الشعر حکمة اما آنحضرت فرمودان من الشعر لحکمة و تقدیم لفظی را
بر اصل خود گذاشت برای اهتمام شان شعر و افادهٔ حصر و اسلوب معنوی را قلب کرد و حکمت را
مخبر عنه ساخت بجهت مبالغه در مدح شعر یعنی ماهیت حکمت بعضی از شعر ست پس لازم آمد که جمیع
افراد حکمت بعضی از شعر باشد و مندرج در آن زیراکه اندراج ماهیت مستلزم اندراج جمیع افراد
اوست و نیز آنحضرت از افادهٔ حصر بتقدیم خبر و ایراد کلام باسلوب تاکید چه قدر مراتب مبالغه

افزوده و مدارج تفصیل شعر را تا کجا طی فرمود پس معنی کلام شریف چنین باشد که هر آینه حکمتیست
مگر بعضی از شعر و مبالغه لشعر مناسبت داشت این مناسبت شعری را در کلامیکه برای مدح شعر
آورد در رعایت فرمود و دستاویزی برای جواز مبالغه وقتی که مصلحت شرعی باشد افاده نمود و همچنین
حال ان من البیان لسحرا باید فهمید طیبی شارح مشکوة گفته خبر را درینجا مبتدا ساخت و اصل را
فرع و فرع را اصل گردانید بجهت مبالغه و ابن ماجه مرفوعاً روایت کرده کلمة الحکمة ضالة
المومن حیثما وجدها فهو احق بها و قید حیثما برای آنست که می باید نظر این کس بمقول باشد نه بقائل و این
کلام بطریق ارشاد و تعلیم واقع شده نه بطریق اخبار چه بسا مومن که اصلاً طلب نمیکند یا بطریق اخبار وارد شده بحمل
مومن بر فرد کامل کذا فی کفایة الحاجة فی شرح سنن ابن ماجة و کلمه حکمت شامل نثر و نظم هر دوست بجهت عموم لفظ و افزونه
آنکه اطلاق کلمه بر قصیده هم آمده و در زمان قدیم شعر عرب همین قصیده بود و چون حدیث ان من
الشعر لحکمة را با قطع نظر از مبالغه با حدیث ثانی منضم سازند شکل اول باین طریق حاصل میشود که بعض شعر کلمهٔ
حکمت ست و کلمهٔ حکمت ضالهٔ مومن ست پس بعض شعر ضالهٔ مومن ست و دلیل ست برین مدعا آنچه نزد مسلم آمده
مرفوعاً که گفت شرید صحابی ردیف شدم آنحضرت را روزی فرمود آیا هست نزد تو از شعر امیه
بن صلت چیزی گفتم هست فرمود بیار پس خواندم بیتی که خوش آمد آنحضرت را فرمود زیاده کن
تا آنکه صد بیت خواندم و ازینجا مستفاد شد طلب شعر محمود که نتیجهٔ شکل اول ست و استحباب طلب زیادت
و استحباب انشاد شعر و استحباب طلب از هر جا که باشد چه امیه کافر بود و آنحضرت صلعم فرموده امن
لسانه و کفر قلبه و در کتب سیر آمده که شعراء مدحت طراز آنحضرت صلعم صد و شصت و نه از رجال
و دوازده از زنان بودند و باستثناء کریمه اِلَّا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سر اندیاز بآسمان
می سودند و همچنین بسیاری از کبراء امت و فصحاء ملت کنوز سربستهٔ عرش را بمفاتیح زبانها کشوده اند
و نفایس معانی را باسلوب شعر ادا نموده رحمهم الله تعالی انتهی حاصله و شک نیست که اشعار آبدار کبار
دین از علماء متقدمین و متاخرین سرشار بادهٔ حکمت ست و سراپا افاضت و هدایت بلکه بیان حکمت
در کلام موزون تاثیری دیگر در دلها دارد که در کلام منثور نباشد و بناء حکمت بر اعتبار ست و اگر اعتبار

درمیان نبود حکمت باطل گردد و حمل الفاظ و عبارات اشعار بر معانی ظاهره کار صورت پرستان ست
و اهل دل و اصحاب نظر مضمون اشعار را بر معانی دیگر فرود می آرند و از اسباب پی بمسبب می برند و
در ضمن آن حکم الهیه و حقائق کونیه ملاحظه میفرمایند و ایمان خود بسخن آفرین تازه می نمایند خصوصاً
اشعاریکه مشتمل بر تمثیل و استعاره می باشد سراپا حکمت و دانش می بود ولیکن ع سخن شناس نهٔ
دلبرا خطا اینجاست * و چون ماجرای سخن موزون مرقوم گردید اکنون توان دریافت که چنانکه قمریان
عرب و بلبلان فرس سامعه ها را بخوشنوائی نواخته اند طوطیان هند هم ذائقه ها را بشکرریزی خیلی
متلذذ ساخته کسیکه آشنای دقائق السنهٔ ثلثه ست بمغز این سخن میرسد اما طالع عرب بلند ست که
خاتم نبوت درین قوم مبعوث شد و قرآن مجید که لفظ و معنی او معجز ست بزبان عرب نازل شد سبحان الله
لطافتی که زبان عرب دارد هیچ زبان نداشته باشد و حروفیکه مخصوص زبان عرب ست پر لطف
و مزه بخش واقع شده مثل ثا و حا و صاد و ضاد و طا و ظا و عین و قاف بخلاف حروف السنهٔ دیگر مثل پا
و ژا فارسی و ٹا و ڈال هندی که نزد ارباب ذوق مخارج اینها بلطافت مخارج حروف مخصوصهٔ عرب نمی رسد و ادخال
الف و لام و نزع آن در زبان عرب طرفه چیزی ست و در زبان تازی صیغهٔ مذکر علحده و صیغهٔ مونث
علحده و در فارسی یکی ست و شانی که نثر زبان عربی دارد ظاهرا هیچ زبان نداشته باشد و تغزل شعرا
عربی با زنان ست بخلاف شعرا فارسی که اینها بنا تغزل بر نبی ریشان گذاشته اند و ظلم صریح و ستم
قبیح که عبارت از وضع شی در غیر موضع اوست اختیار نموده و حروف مخصوصهٔ عرب را خاصیتی ست
که در حروف زبان دیگر نیست یعنی این حروف در لغت هرکدام زبان که بیامیزند آن زبان را قسطی
از فصاحت وست بهم میدهد بخلاف فارسی و هندی که اگر حرفی از حروف این زبانها در لغت عربی
آمیخته شود از وضع خود بیفتد و سخت ناخوش و بی مزه گردد بلکه از صحت تلفظ و اعراب منحط شود و
بحور عربی و فارسی و هندی اکثر مختلف واقع شده و قلیلی متفق مثل تقارب و رکض الخیل و سریع
که در هر سه زبان ست و در هندی صیغهٔ مذکر جدا و مونث جدا و خنثی جدا آمده و در بعض بحور هندی قافیه در وسط
مصراع آید و خوش آینده باشد و ظاهرا چنین قافیه در هیچ زبان نباشد بسبب تنوع ردیف شعر فارسی

از دائرۀ انحصار بیرون ست و در شعر عربی ردیف نیست مگر به تبعیت فرس اما لطف تمهید
این گزارش پیرا اراده دارد که چنانکه درین نامۀ موسوم بشمع انجمن بانتخاب دواوین و تذکرهای
شعرای فرس پرداخته همچنان از اشعار عرب و تراجم علمای ادب مراتع الغزلان نام چراغانی ترتیب
داده چشم یاران تازی دوست را گرم تماشا سازد چه من هیچدان با زبان عربی و فارسی و اردوی
ریخته آشنایم و از هر سه میکده بقدر حوصله قدحی می پیمایم در عربی و فارسی عمرها مطالعۀ دواوین
سخن کردم و نورسان معانی آشنا و بیگانه را در آغوش فکر پروردم اما سامعه را از نوای قمریان
عرب حظ وافر ست و ذایقه را از چاشنی شکرفروشان گلزمین فارسی نصیبی چه کاشر معنی آفرینان
تازی و پارسی خون از رگ اندیشه چکانیده اند و شیوۀ نازک خیالی را باعلی مراتب امکانی رسانیده
و افسون خوانان ریخته هم درین وادی پای کمی ندارند بلکه درین زبان نوخیز قدم از سحر سامری هم پیش تر
می گذارند کسی که فارسی و ریخته هر دو ورزیده و با سفیدی و سیاهی نیک آشنا گردیده بتصدیق سخنم
می پردازد و بسجل دعوی مرا بمهر شهادت مزین می سازد موزونان این زبان در نواح دهلی و صوبۀ
اوده فراوان جلوه نموده اند و دماغها را بروایح صندل تر اشعار نو بر شگفتگی افزوده اما اینکه گویند
مضمون نمانده ست مسلم نیست زیراکه فیض مبدء فیاض نامتناهی ست اگر مضامین تمام شود
نقصان این کس سهل ست نقصان افاضۀ مبدء فیاض لازم می آید و چه قسم متصور می تواند شد

که چنین فیاض مطلق تهیدست شده از فیض رسانی باز ماند بلکه ؎

هنوز آن ابر رحمت درفشان ست می و میخانه با مهر و نشان ست

و کیف که سرمایۀ میخانۀ او خم خم بصرف می پرستان درآمد و تا انقراض دور عالم بصرف درآید و هنوز جرعه

ازان کم نشده باشد ؎

دربند آن مباش که مضمون نمانده ست صد سال میتوان سخن از زلف یار گفت

درین جریده که شرذمۀ قلیل را از شعرا ر نامدار وقت خود مهمان کرده ایم و جمعی را از پیشینیان دعوت
نموده وجه آنست که حیات فانی گرهی ست بر باد چشم ابقا از و نتوان داشت و پیکر جسمانی حبابی ست

برآب کار این دم بنفس دیگر نباید گذاشت ؎

پرتو عمر چراغی ست که در بزم شهود | بنسیم مژه برهم زدنی خاموش ست

درخزانهٔ عامرهٔ خوش مضمونی مناسب این مقام نوشته و گفته پیران پشت خمیده یعنی افلاک بعنایت زندگی جاوید ممتاز اند و کهن سالان جهان دیده یعنی کواکب بمرحمت این دولت عظمی سرفراز اما کم نصیبان عالم سفلی باآنکه نتائج آباء علوی اند اینها را از عمر مستعار حصه کمی رسیده و مایه تنگی که بهیچ نیرزد تسلیم گردید لاسیما نوع انسان که با وصف حسن تقویم و استحقاق تکریم و مظهریت جمال الٰهی و جامعیت کمالات نامتناهی این طلسم اعظم بفرصت حبابی درهم می شکنند و این چراغ عالم بمهلت شراری چشم برهم میزند چه از آغاز نشو و نما تا هنگام بلوغ که اکثر آن پانزده سال ست بغفلت می گذرانند و بنا بر عدم حصول تمیز قدر عمر گرامی کمتر میدانند و بعد انقضای اربعین وقت تحلیل قوی و تبدیل آب و هوا ست پس عمری که آنرا عمر توان گفت بشرطیکه از اجل فرصت و تندرستی و فراغ دستی هم نصیب شود همین بست و پنج سال ست و اگر اوقات خواب که برادر مرگ ست برآید مقدار مذکور هم بنقصان می گراید الانقش سخن انتهی پس دل آرزومند خواهش کرد که در بیت سخن نیز بزمی چیند و جادهٔ این وادی را هم بپای خامه پی سپر کند لاجرم درین نگارین نامه الحال نقش مطلب اصلی را بر کرسی می نشاند و بخدمت موزون طبعان بر ترتیب هجامی پردازد و بالله التوفیق

حرف الالف

انوری شیخ اوحدالدین خاوری استاد فن و یکی از رسل ثلثهٔ قلمرو سخن ست مطلع خورشید سخنوری و خورشید سپهر بلاغت گستری بود از مداحان و وظیفه خواران سلطان سنجر سلجوقی بود سلطان دو بار خانهٔ او را بپرتو قدوم برافروخت و در آخر عمر سری ببلخ کشید و از مردم آنجا بدسلوکی بسیار دید تاآنکه در سنه پانصد و هشتاد و پنج بسکونت شهرستان عدم پرداخت دیوانش بمطالعه درآمد مرغوب طبائع مردم این زمانه غزل باشد و شعر قدما بیشتر قصائد ست و آن هم بیزه و جد قصیده چهار موضع ست که بکمال زیبائی و رعنائی آراسته می باید یکی مطلع چه اول چیزیکه قرع آذان و مصافحهٔ اذهان می کند اوست اگر در غایت حسن جلوه گر ست

طبیعت ازان در اهتزاز می آید و سامع حظ برداشته مشتاق سخن آینده می شود و اگر قضیه بر عکس ست طبیعت رم و سامعه از ظهور خلاف متوقع بی حظ شده خلشی بهم میرساند گو باقی کلام در نهایت زیبائی و غایت رعنائی باشد و تمهید که در آغاز قصاید آرند مثل ذکر معشوق یا بهار یا خزان نامش تشبیب ست بشین معجمه و آن را نسیب بسین مهمله هم گویند و اول مشتق از شباب ست بمعنی ذکر ایام جوانی و دوم را معنی ذکر نساء ست و اصل تغزل عرب بزنان ست اکنون اطلاق این هر دو لفظ بر مطلق تمهید کنند خواه ذکر جوانی و زنان باشد یا غیر آن دوم مخلص و آن را گریز خوانند و این موضع مشکلترین مواضع قصائد ست که دو مطلب نا آشنا را با هم ربط می دهند و دو وحشی را بایکدگر الفت می بخشند و گریز جان قصاید بلکه ایمان اوست سوم حسن طلب که شاعر در استحصال مقصد از ممدوح نوعی از سحر بیانی و افسون کاری بعمل آرد بر وجهیکه بخیل را کریم و ممسک را سخی گرداند و بحسن مقال و لطف مثال کار از پیش برد چهارم مقطع که آن را حسن خاتمه هم نامند و آن ختم سخن ست بر وجهی که سامعه مستدعی حظ بوده آرام گیرد و تعلق که با صغاء کلام داشت انتها پذیرد انوری در قصاید خویش این مواضع اربعه را با حسن اسلوب مودی ساخته ایراد امثله آن دراز می خواهد درینجا دو شعر از سخنش غازهٔ رخسارهٔ ورق نموده می شود

ای کرده خجل نسیم خلقت — در ساحت بوستان صبا را
گرد سپهت بحکم رد کرد — از خانهٔ دیده توتیا را
خاک قدمت بقهر بنشاند — در گوشهٔ فقر کیمیا را
چون نیک نگه کنم نزیبد — جز نام تو زیوری ثنا را

ابوالفضل این قطعهٔ انوری را از تمام دیوانش انتخاب نموده در مکاتبات خود ایراد کرده ست

من و این عهد که با قحبهٔ رعنای جهان — چون خسان عشق نبازم نه بسهو و نه بعمد
قدرت دادن اگر نیست مرا باکی نیست — قوت ناستدن هست و لله الحمد

ولہ

درآدرآکه زتوکارمن بجان آمد　　عجب عجب که ترایاد دوستان آمد

ولہ

ای دیر بدست آمده بس زود برفتی　　آتش زدی اندرمن وچون دود برفتی

ولہ

مراخدنگ تومهمان خانهٔ بدن ست　　کسیکه خانه بمهمان گذاشت جان من ست

ربا عی

تاکی بغم رخ توخون شوید دل　　آزارجفای توبجان جوید دل
بخشای کزآسمان نمی بارد جان　　رحم آرکه اززمین نمی روید دل

ازرقی جامع فضیلت وحکمت وشاعری بود وازشاگردان طغان شاه سلجوقی والی خراسان بسا نیلوفرکه ازچشمهٔ سارسخن بدست آورد ولهذا ازرقی تخلص گرفت وباین گل آبی رنگ لالهٔ احمر اشکست سلطان دهان اورا بدینار پرساخته بود زیراکه سلطان وقتی با احمد بدیهی تختهٔ نردمی باخت درآخر بازی سلطان سه مهره درششگاه داشت واحمد دومهره دریک گاه وکعبتین دردست سلطان بود وآن را بینداخت تاسه شش زند سه خالی آمد وسلطان بیدماغ شد وی این رباعی بعرض رسانید

گرشاه سه شش خواست سه یک نقش فتاد　　تاظن نبری که کعبتین داد نداد
شش چون نگریست حشمت حضرت شاه　　ازهیبت شاه روی برخاک نهاد

شاه پانصد دینارصله داد وازخشم بانبساط آمد

پیچیدن افعی بکمندت ماند　　آتش بسنان دیو بندت ماند
اندیشه برفتن سمندت ماند　　خورشید بهمت بلندت ماند

الفیه وشلفیه نام کتابی درآداب صحبت زنان نگاشته که بملاحظه اش خواهش زوال پذیرفته بادشاه عود کرد

آصفی شیرازی سلیمان مملکت سخن طرازی وعنقای سپهربلند پروازی ست شاگرد جامی بود وبلبل بوستان خوش کلامی وزیرسلطان ابوسعید ایلخانی ست کلیاتش قریب چهارده هزاربیت

بنظر رسیده این چند بیت از وی ست ع

دل که طومار وفا بود من محزون را | پاره کردند ندانسته بتان مضمون را
قاتل من چشم می بندد دم بسمل مرا | تا بماند حسرت دیدار او در دل مرا
تو هم در آینه حیران حسن خویشتنی | زمانه الیست که هر کس بخود گرفتارست
چندان نمیش دهید که بیهوشی آورد | شاید که یاد ما بفراموشی آورد
من طور و تجلی چه کنم بر لب بام آی | کوی تو مرا طور و جمال تو تجلی ست
ریخت کافر بچه خون مسلمانان را | یاد آن روز که من نیز مسلمان بودم
سبب چاک گریبان من خسته مپرس | که شب غم با اجل دست و گریبان بودم
آمدم مست بکوی تو و مجنون رفتم | خبرم نیست که چون آمدم و چون رفتم
عنبر دیده بسوزم که پری وار مباد | بوی مردم شنود یار و رمیدن گیرد

اصغر مرزا اصغر سخن سنج پر تمیز ست و فرزند میر غیاث الدین عزیز بسیار خوش ادا بود و معاصر سلطان حسین میرزا این یک بیت از وست ع

بمیزان نظر حسن ترا با ماه سنجیدم | میان این آن فرق از زمین تا آسمان دیدم

اہلی شیرازی فارس میدان سخن طرازی و مرکز دائرهٔ بلند پروازی ست بسیار خوش گو بود کلیاتش دوازده هزار بیت بنظر رسیده این ابیات از وست ع

دمید صبح نیاسود چشم راحت ما | سپیده دم نمکی بود بر جراحت ما
امروز عیان شد که نداری سر اهلی | بیچاره غلط داشت بمهر تو گمانها
بی تو چو شمع کرده ام گریه و خنده کار خود | خنده بعهد سست تو گریه بروزگار خود
دروغ وعدهٔ من خلق در فغان دارد | که همچو غنچه دهانی و صد زبان دارد
فریاد که بر جان من این داغ نهانی | از دست کسی نیست که فریاد توان کرد
هر چند که از جور تو ام خون رود از دل | از در چو درآئی همه بیرون رود از دل

بچه اندیشه ام از خاطر ناشاد روی | چه بخاطر گذرانم که تو از یاد روی

آن دیده رفت و ز دل پر خون نمی رود | در دل چنان نشسته که بیرون نمی رود

زاهد بره کعبه رود و کین ره دین ست | خوش می رود اما ره مقصود نه این ست

پرورده هوای گلستان این گلم | تاب نسیم خلد ندارد دماغ ما

خواهم غبار گردم و از کوی او برآیم | تا هر که بیند او را در چشم او درآیم

ای خو بجفا کرده بمرهم چه فریبی | دانم که فراموش نکنی عادت خود را

اهلی مگو که عقل و دل و دین ز دست رفت | فارغ نشین که برده ویران خراج نیست

در دو چشمم فرش آن منزل که سازی جلوه گاه آنجا | بهر جا پا نهی خواهم که باشم خاک راه آنجا

بر فلک هر شب رسانم برق آه خویش را | تا بسوزم کوکب بخت سیاه خویش را

جفا و جور تو کم شد مگر شدی آگاه | که من بجور و جفا نیز خو شدم از تو

چون لاله بجز داغ وفا هیچ نیابی | گر چاک کنی جامهٔ خونین کفنان را

عجب که شمع شبی در سرای من سوزد | من آن نیم که کسی از برای من سوزد

نامی

انیسی علی قلی بیگ شاملو از ایران دیار بسیر هند خرامید و مدتها در سایهٔ قدردانی خانخانان آرمید نکته سنج یگانه و انیس معانی بیگانه ست در برهانپور در سنه یکهزار و پانزده بگذشت از وی می آید

برسیم ما غم تو هر نفس بخانهٔ خویش | چنانکه مرغ برد خس بآشیانهٔ خویش

خبر گل مرسانید بمرغان قفس | کس چرا مژدهٔ نوروز بزندان آرد

یادگار از ما درین عالم غم بسیار ماند | رفت اگر آتش نشان دود بر دیوار ماند

ما شیفتهٔ وفای خویشیم | ورنه ز که دل نمی توان کند

قصهٔ محمود و ایاز را نظم میکرد مرگ قطع سخن کرد و آن نقش نیمکاره و تصویر انکاره ماند در وصف چشمه گوید

بحدی سرد کز بیم فسردن | نیارد عکس در وی غوطه خوردن

طی می شود این ره بدرخشیدن برقی ما بیخبران منتظر شمع و چراغیم

اسیر میرزا جلال بن میرزا مومن شهرستانی تلمیذ فصیحی هروی و معتقد ارادتمند میرزا صائب
بود شاعر او ابندست و موجد اندازهای دلپسند از سادات صفاهان و صهار شاه عباس بوده
پیوسته سرگرم صحبت اهل کمال بود بعلو همت و سمو فطرت اتصاف داشت اما از فرط گردش جام و
شرب مدام در عین جوانی بر بستر ناتوانی افتاد و در سنه یکهزار و چهل و نه غبار هستی بر باد فنا داد مضامین
تازه کمتر طرح داد بوده دیوانش غث و سمین دارد مع هذا میرزا صائب سخن او را اکثر تضمین میکند

و در مقطعی میگوید

خوش کسی که چو صائب ز صاحبان سخن تتبع سخن میرزا جلال کند

و ابوطالب کلیم گوید

میرزای ما جلال الدین بس ست از سخن سنجان طلبگار سخن
راستی طبعش استاد من ست کج نهم بر فرق دستار سخن

این چند رشحه چکیدهٔ خمستان طبع اوست

بامن کسی نگذاشت بیدادش دل ما را خدا اجری دهد در کشتن ما قاتل ما را
پس از عمری بسویم گر نگاهی کرد جا دارد شهید زخم شمشیر تغافل اجرها دارد
گرچه آن قیمت ندارد دل که پامالت شود صرف آتشبازی طفلان همسالت شود
حیرانی بطالع نظاره دیده ام دل بیشتر ز دیده خبردار می شود
دل رسیده بصد آفتاب می سوزد گهی بصبر گهی ز اضطراب می سوزد
بخوابم آمد و پنهان زد آتشی بدلم چراغ بخت اسیران بخواب می سوزد
گداخت بر لب حسرت ترانهٔ دل ما تبسمی کن و بشکن بهانهٔ دل ما
گشتم غبار و از سر کویت نمی روم دیگر چه خاک بر سر طاقت کند کسی
کدام روز که سرمشق انتظارم نیست کدام شب که سر گریه در کنارم نیست

خاطرم زیر فلک از جوش دل تنگی گرفت — دامن این خیمهٔ کوتاه را بالا زنید

شکستی کز دل افتادگان خیزد خطر دارد — مبادا شیشهٔ یارب ازین طاق بلند افتد

شمعش جهت مشت شراری شد و پرواز گرفت — برق جولان که در خرمن خاک افتادست

امانی میرزا امان الله خان خلف مهتاب خان خانخانان طبع رسا داشت دیوانی رنگین گذاشته ازوست

گر نیم مائل رخسار تو حیرانی چیست — ور ندارم سر زلف تو پریشانی چیست

در رهِ عشق صلاح از من رسوا مطلب — کافر عشق چه داند که مسلمانی چیست

هستی جاوید دارم در لباسِ نیستی — زنده دل مانند اخگر در تهٔ خاکسترم

جان بلب دارد امانی چون چراغِ صبحدم — جنبش زان آستین باید که کار آخر شود

ز پای تا بسرش هر کجا که مے نگرم — کرشمه دامن دل می کشد که جا اینجاست

انصاف محمد ابراهیم جوانی طالب علم بود طبع سخنوری نیز درست داشت بخدمت موسوی خان شعر می گذرانید و معنی تازه فکر میکرد در عین جوانی بقضای ربانی ودیعت زندگانی سپرده بعالم جاودانی شتافت ازوست

نسازد غم به بیتاب محبت شادمانی هم — گران باشد برین بیمار مردن زندگانی هم

سوی پستی ست در هر پایهٔ رفعت نهان راهی — بود این کوه را هر تخته سنگی بر سر چاهی

بلای جان بود در دیکه خاموشی ست دمسازش — خدا صبری دهد بیمار چشم سرمه سایش را

باندازی زیارت میکند خاک شهیدان را — که پنداری گذر بر خاطر پر آرزو دارد

نگاهِ شرم از پر کاریش انداز میگردد — حیا از سوختن آیینه دار ناز میگردد

ز تنگی آن دهن سازد سخن را از صدا عریان — رسد تا بر لب لعلش تبسم راز میگردد

هوس در دل چو گردد جمع رنگِ عشق میگیرد — طپیدن چون فراهم می شود پرواز میگردد

ایجاد میر محمد احسن از نجبای سادات سامانه ست و در خوش خیالی و نازک بندی یگانهٔ زمانه صاحب فکر بلند بود و از علوم متداوله هم بهره مند غزلیات طرح را بقدر سقه و سامان تمام

میگفت و شعر را بطرز خاص خودش می نگاشت از وست

شب ناله دوزخ شررم گرم اثر شد — خاکستر دل بال و پر افشاند سحر شد
طومار هوا یک قلم از شعلهٔ آهم — چون کاغذ آتش زده افشان شرر شد
حال سنگینی شب آن ناتوان انشا کردم — سطر در صفحه فرو رفت چو زنجیر در آب

استغنا میرزا عبدالرسول شعر بطرز قدیم میگفت این بیت از وست

می توان آورد استغنا سفارش نامهٔ — چرخ کجرو را اگر دانیم از یاران کیست
آگاهی چیست سیر دنیا کردن — در مملکت وجود سودا کردن
چون مهر سفر کن که بود کار زنان — از سرمهٔ سایه دیده بینا کردن

ادائی میر محمد مومن یزدی در دیار خود متهم بالحاد شده مجال اقامت ندیده رخت بوسعت آباد هند کشید کلامش اداهای خوب دارد و اندازهای مرغوب در سنه یکهزار و سی در آگره وکن مرحلهٔ زندگی طی کرد بسیارات نظمش از افق بیان بدین چنین طلوع میکند

چاشنی گیر ز هر کاسهٔ این خوان گشتم — خوش نمک تر ز سر انگشت پشیمانی نیست
آیین عمر باد نوبهاران ماند — این عیش بسیل کوهساران ماند
زنهار چنان بزی که بعد از مردن — انگشت گزیدنی بیاران ماند

اوجی نطنزی با حسن خان شاملو حاکم هرات بسر می برد و در مدح او قصاید بسیار پرداخت فکر بلندش طرفه اوجی دارد و شعر آبدارش عجب موجی میرزا صائب سخن او را و وی سخن میرزا را تضمین کرده و گفته

این جواب مصرع اوجی که وقتی گفته است — پادشاهی عالم طفلی ست یا دیوانگی

و اوجی نسبت بمیرزا میگوید

صائب نمود جوهر شعر مرا بمن — تیغ برهنه ام که جگردار یافتم

این چند بیت منتخب از سفینهٔ سخن او ست

استغنا

ادائی

اوجی

گر شا مگر شیب دگر صبح شباب ست | پوشیدن چشم از دو جهان یکقطره خواب ست
نگه گرم عنانم صفت دیدار کجاست | بوسهٔ بی ادبم کنج لب یار کجاست
کی بآرایش ویرانهٔ ما می آید | آنکه در آینیه یک جلوه بصد ناز کند
باآنکه قتل ما بتحمل حواله کرد | چندان امان نداد که خاکی بسر کنم
آوخ این قطرهٔ خونی که اجل خواهد ریخت | صرفه آنست که در گردن دشمن باشد
کرم گلی ست که در باغ خودنمائی نیست | کریم ساخته بودن کم از گدائی نیست
مباش در پی آزار من که می شکند | هزار شیشهٔ دل از شکستن رنگم
تعظیم بار خاطر یاران کشیدن ست | برخاستن برای کسی اعتبار نیست
صفای روی عرقناک یار را نازم | که صلح داد بهم آفتاب و شبنم را

آذری

آذری شیخ جلال ابن حمزه بن عبدالملک طوسی اسفراینی در آذرماه متولد شد آذری تخلص گرفت اما آثار آردی بهشت از طبع او نمایان ست

فاضل شاعر درویش منش بود شاهرخ سلطان او را خطاب ملک الشعرا داد و حج برا ور د و بسیر هند شتافت و از دہلی بدکن آمد و احمد شاہ بهمنی را مدح گرفت و قصائد پرداخت و صله ها یافت ذکر او در تاریخ فرشته مرقوم ست چون دار الاماره باتمام رسید آذری این دو بیت گفت

حبذا قصر مشیدی که ز فرط عظمت | آسمان پایهٔ از سدهٔ این درگاه ست
آسمان هم نتوان گفت که ترک ادب ست | قصر سلطان جهان احمد بهمن شاه ست

پادشاه چهل هزار صره روپیه داد وی گفت لاتحمل عطایاکم الامطایاکم پس لست هزار روپیه بران افزود و دستور اعظم را فرمان داد که سفینهٔ زر مذکور در ایران فرستاده رسید از خانه اش طلب داشته حواله آذری کند چنانچه دستور همچنان کرد و بهمن نامه بطور شاهنامه در احوال ملوک بهمنیه تا زمان احمد شاه تالیف او ست چهل سال بر سجادهٔ عبادت و قناعت متکی بود و بفقر و فاقه گذرانید ملوک و امرا معتقد وی بودند از شعرا صوفیه ست آذر در آتشکده ترجمهٔ حافلهٔ او نوشته انجا دیدنی ست

این چند گهر از خزانۀ سخنش چیده شد ؎

که داند تا قلم چون رفت در رد و قبول ما | همه از انتها ترسند و من از ابتدا ترسم
شدیم پیر بعصیان و چشم آن داریم | که جرم ما بجوانان پارسا بخشند
بآن گروه که از ساغر وفا مستند | ز ما سلام رسانید هر کجا هستند
اگر بپرسش جان امیدوار آئی | من از میان بروم تا تو در کنار آئی
ز هول روز جزا آذری چه می ترسی | تو کیستی که در آن روز در شمار آئی
اگرچه دولت وصلت بچون منی نرسد | درین امید بمیرم که خوش تمنای ست
قیمتِ دولتِ وصلِ تو اگر جان بودی | کار بر عاشقِ دل سوخته آسان بودی
گر رسیدی بنسیم طرۀ او دست مرا | کی چنین خاطر مجموع پریشان بودی
سوراخ می شود دل ما چون گل حسین | هر جا که ذکر واقعۀ کربلا رود
جانی که داشت کرد فدای تو آذری | شرمنده از تو گشت که جانی دگر نداشت
غلام همت آن عاشقان باکرمم | که یک صواب به بینند و صد خطا بخشند

امیدی رازی شاگرد علامۀ دوانی ست و جامع فضیلت و سخندانی چشم تا یید از روح الامین داشت لهذا امیدی تخلص کرد در نزاع عقاری باشارۀ قوام الدین کشته شد از شعرای عهد شاه اسمعیل ماضی صفوی ست از وی می آید ؎

مرا ز نانِ جو خویش چهره کاهی به | که از شراب حریفان سفله گلناری
اگر کنی ز برای جهود کناسی | وگر کنی ز برای مجوس گلکاری
درین دو کار کریه آن مشابه دشواری | درین دو فعل شنیع الله شناعتی نیست
که در سلام فرومایگان صدر نشین | بروی سینه نهی دست و سر فرود آری
کاش گردون از سرم بیرون برد سودای تو | یا مرا صبری دهد چندانکه استغنای تو
تو ترک نیم مستی من صید نیم بسمل | کار تو از من آسان کام من از تو مشکل

هستی و میروی پی آزار خلق آه	خود را وگر بر آتش آهی که میزنی
زلفت کمند افگن و چشمت کمین کشای	با لشکری چنین بسپاهی که میزنی
شب قصهٔ هجران جگر سوز کنم	روز آرزوی وصل دل افروز کنم
القصه که دور از تو بصد خون جگر	روزی بشب آرم و شبی روز کنم

ادهم کاشی بیشتر در بغداد بسر می برد اگرچه از کاشان بود بعد سیاحت بسیار پای اقامت در تبریز افشرده و همانجا در سنه ۹۶۹ طعمهٔ تیغ فنا گردید سخنش زنجیر پای وحشیان خیال ست و دام گرفتاری آهوان مقال این دو بیت از وی ست

تبسم لب او شهد راحت ست مرا	ملاحتش نمکی بر جراحت ست مرا
خیال اوست که گاهی ز هوش می برم	وگرنه کی خبر از خواب راحت ست مرا

احمدی خواجه احمد لکهنوی درویش فانی بود و صدر نشین ایوان سخندانی از کلبهٔ انزوا کمتر پا بیرون می نهاد صاحب دیوان ست از وی می آید

قطع مد نظر از سیر و تماشا کردیم	دیده را کنده ز سر آبلهٔ پا کردیم
از بهر ذکر خطبهٔ عشقش که کس نگفت	منبر ز عرش کن که بلندست شان عشق
ز بس تنیده براه تو دیده تا نگاه	زمین بصفحهٔ مسطر کشیده می ماند

ابو الحسن فراهانی از فصحای عالیقدر و فضلای نامدار عصر بود و علم شاعریش سر بثریا فرسوده و وی سر حلقهٔ شاعران زمان شاه عباس ماضے صفوے بوده این ابیات از وست

زندگانی داد عشق از تو دل افسرده را	آری آتش آب حیوان ست شمع مرده را
در حشر که از روی تو بوی بمن آید	برخیزم از آن پیش که جان سوی تن آید

رباعی

حال دل از آن بهانه جوی پرسیم	بدحالی دل از آن نکوی می پرسیم
آشفتگیم ببین که دارم دل را	در دامن خویش و حال از وی می پرسیم

رباعی

شوخی که گسسته بود پیمان از من　　بنشست برم کشیده دامان از من
چون بوی گلی که با صبا آمیزد　　هم با من بود و هم گریزان از من

الفتی

الفتی یزدی در هند آمده یکچند با همایون پادشاه گذرانید بعده با علیقلیخان بسر می برد خان زمان در جائزهٔ این مطلع هزار روپیه باو تسلیم کرد ؎

مشت خاشاکیم و داریم آتشی همراه خویش　　دور نبود گر بسوزم از شرار آهِ خویش

اسدی

اسدی طوسی گویند استاد فردوسی ست مناظرات او در شعراء عصر شهرت دارد از انجمله یکی مناظرهٔ روز و شب ست که شاه عبد العزیز دهلوی بنا بر لطف سخن در تفسیر خود فتح العزیز بایراد آن پرداخته اوله

بشنو از حجت گفتار شب و روز بهم　　سرگذشتی که ز دل دور کند حجت غم
هر دو را خاست جدل از سبب هستی فضل　　در میان رفت فراوان سخن از حجت و دم

از منظومات اوست گرشاسپ نامه ده هزار بیت که حد بلاغتش ازان معلوم می شود این ابیات ازان کتاب ست

دم پادشاهان امید ست و بیم　　یکی با سموم و یکی با نسیم
مبین نرمی پشت شمشیر تیز　　کنارش نگر گاه زخم و ستیز
ز گرد سپه خنجر جنگیان　　همی تافت چون خندهٔ زنگیان
بگفتار شیرین فریبنده مرد　　کند انچه نتوان بشمشیر کرد
مردم چشم بپای قلم افتد هر بار　　که مرا نقطهٔ حرفی کند با نامه فرست

اشرف

اشرف ملا محمد سعید پسر محمد صالح مازندرانی ست بعهد عالمگیر پادشاه بهند آمد و معلم زیب النسا مقرر شد در آخر عمر با شاهزادهٔ عظیم الشان بن شاه عالم بن عالمگیر پادشاه بسر می برد باراده حج بر آمد و در مونگیر از توابع پٹنه رسیده نزول بمنزل کرد و بعالم دیگر رسید فاضل صاحب جودت بود و شاعر والا قدرت طبع چالاکش معانی تازه بهم میرسانید و گلهای سخن رنگین در جیب و دامن سامعه می افشاند این چند گهر از بحر طبع اوست ؎

اشکی که راز عشق بگوید فشاندنی ست　　طفلی که خوش محاوره افتد نماندنی ست

در ایران نیست جز هند آرزوئی روزگار از ا ‌ ‌ ‌ تمام روز باشد حسرت شب روزه داران را
گشت مستغنی ز وصل اشرف بیاد عارضش ‌ ‌ ‌ همچو آن حافظ که مصحف را تمام از بر نوشت
کاهلان را جز لگدکوب حوادث چاره نیست ‌ ‌ ‌ میکند مالیدگی سستی اعضا را علاج
غافلان را چرک دنیائیست زینت در لباس ‌ ‌ ‌ جامهٔ تصویر از روغن مصفّا تر شود
همچو درویشی که شیرینی بر منعم برد ‌ ‌ ‌ عاشقان پیش تو اول جانسپاری میکنند
جاهلان اهل جهان را تیر روئی ترکش اند ‌ ‌ ‌ فرد چون گردید باطل جلد دفتر می شود

رباعی

از آخر کار عالم اندیشه کنید ‌ ‌ ‌ ای سورکنان زماتم اندیشه کنید
با قحبهٔ دنیا مکنید آمیزش ‌ ‌ ‌ از آتشک جهنم اندیشه کنید

نقره چون انگشتری گردید می پیچد بلعل ‌ ‌ ‌ می شود در وقت پیری حرص دنیا بیشتر
از غم افلاس اوقاتم به بیهوشی گذشت ‌ ‌ ‌ چون چراغ مفلسان عمرم بخاموشی گذشت
حیات از صحبت افسردگان نابود می گردد ‌ ‌ ‌ که چون فصل زمستان شد نفسها دود میگردد
مهر خود را از تو امی بی مهر کی خواهم برید ‌ ‌ ‌ تا جوانی عاشقم چون پیر گردیدی مرید
بدنیا چون در اید آدمی بدبخت میگردد ‌ ‌ ‌ هوا چون در میان مشک آید سخت میگردد
جلوهٔ نازش رسای داد بیداد مرا ‌ ‌ ‌ کوه تمکینش دو بالا کرد فریاد مرا
دیوان سر نوشتم چون نسخهای اصلی ‌ ‌ ‌ هر چند بد نوشتست اما غلط ندارد
تا سحر سیری مهتاب جمالش بودم ‌ ‌ ‌ جامهٔ صبر کتان بود نمنید انستم
قرب یک ماه بمیخانه اقامت کردم ‌ ‌ ‌ اتفاقاً رمضان بود ندنستم
چو آن آبی که شوید طفل از وی مشق خود را ‌ ‌ ‌ هزاران حرف در هر قطرهٔ اشکی نهان دارم
کی شود آزاد از زلف گره گیرش کسی ‌ ‌ ‌ دانهٔ زنجیر در دامست صیاد مرا
در نامهٔ زمانه بجز حرف جنگ نیست ‌ ‌ ‌ گویا که از سیاهی لشکر نوشته اند

در جوانی روشن حالتِ پیری دارم | چون گلِ زرد بهارم بخزان می ماند
کار خود کن راست چون فواره بی امداد غیر | خود نهال خویش و خود آب روانِ خویش باش
چو برگ لاله نشینند گروهِ عشاق | بحصه کردنِ داغ تو در میانهٔ خویش
طفل صاحب حسن را در خانه بودن بهترست | اشک رنگینم نمایان گر نباشد گو مباش
درد سر بیمار را بسیار دادن خوب نیست | از نگاهِ ناتوان او بچشمک ساختم
همچو چشمی در دناکی کز فروغ آید بهم | کلبه ام تاریک گردد از چراغ دیگران
کام شیرین نکنم از قی زنبور عسل | سر بزرگی نتوان کرد زشانی دگری
بوقتِ عرض مطلب قفل خاموشی بلب دارم | چو آن شخصی که در خمیازه گیرد بر دهان دستی

آفرین لاهوری نامش فقیر الله ست شاعریست معنی آفرین و شایستهٔ صد هزار تحسین و آفرین در لاهور متولد شده اصلش از قبیلهٔ جوبه شعبه قوم گوجرست و هم در آنجا در ۱۱۵۴ وفات یافته میر آزاد گوید در ۱۱۴۷ در لاهور با او برخوردم بسیار خوش خلق متواضع بود دوران ایام قصهٔ هیر رانجها نظم میکرد پیش فقیر داستان خواند این بیت از قسمیه بیاد آمد ؎

بعریان یتیمی تمنا نورد | که عید آمد و جامه گلگون نکرد

مثنوی ابنان معرفت بخط خود بطریق یادگار تسلیم فقیر نمود عنوانش این ست ؎

ای مغنی بوضوی تجرید | صبح شد صبح نماز توحید
صبح یعنی که ظهورش همه جاست | شش جهت سجده چو خورشید رواست

دیوانش مشتمل بر قصاید و غزلیات و دیگر جنس شعرست این چند بیت از انجا فرا گرفته شد ؎

هنوز حسن تو نو مشق جلوه پیرائیست | هنوز اول درس کتاب رعنائیست
هنوز چشمهٔ نوش تو بوی شیر دهد | هنوز لعل لبت غافل از مسیحائیست
هنوز سرو قدت کوچه گرد آغوش ست | هنوز لعل شکر خا در آستین خائیست
هنوز دامن حسنت ز صبح پاک ترست | هنوز ماه تو ایمن ز داغ رسوائیست

نهال مهر و وفا تا چه بار می بندد   بهار حسن ترا آفرین تماشائی ست
دیوانگی و مستی از بوئی تو می خیزد   هر فتنه که میخیزد از کوی تو می خیزد
همه چون شمع درین بزم سر افراخته اند   تا کرا عشق بداغ تو سر افراز کند +
ما را نه جنونی و نه سودای بهار ست   بوئی بد ملغ آمد و هوش از سر ما برد
بدامن گیریش تا چند گستاخ آفرین دستم   خدا سازد که گاهی نوبت بند قبا آید
خس را محیط تخت روان میدهد ز موج   این ست امتیاز بزرگان روزگار +
هر تنکظرف کجا تاب جفائی تو کجا   شیشهٔ ماست که دیوانهٔ سنگ ست هنوز
نیست جز دامن تر شبنم باغ کرمش   ناز بر رحمت او چون نکند عصیانم
ثوابش از وضوی آب کوثر باج میگیرد   تیمم گر بدست آید بخاک پای او کردن
همین آواز در گوش من از دولاب می آید   که باشد سر بلندیها بقدر سر فرو کردن
گهر بگوشش تو می گویداز صدف بیزار   که بی وطن بتو بودن به از وطن بی تو
بود کافی ندامت قطع طومار معاصی را   که مقراض ست برهم سودن دست پشیمانی
ستم بر زیر دستان مرد سر کش را خطر دارد   فلک را شیوهٔ عاجز کشی زیر و زبر دارد
شه سپاه تغافل پی صف آرائی ست   نقیب ناله صدائی و اشک مجرائی ست
بقدر تاب و طاقت مگذر از تسکین محتاجان   نداری قوت دست کرم دست دعا باشی
حسن را در اضطراب آرد شکوه عجز عشق   شمع میلرزد بخود از شوخی پروانها
مرد حق محکوم نادان گر شود بیقدر نیست   عزت مصحف ز دست انداز طفلان کم نشد
تجرد حجت قاطع بود صاحب کمالی را   قبائی بیضه بر تن میدرد مرغی که کامل شد
حجاب عشقم نداد رخصت سوال بوس از لب تو مارا   ز تو نمی آید این مروت ز من نمی آید این تقاضا
خط را متراش کم نخواهد گشتن   این سبزه ز آب تیغ می بالد بیش

آصف تخلص نواب آصف جاه جد مادری او سعد الله خان وزیر شاهجهان بود و جد پدری او

عابد خان از اکابر سمرقند از احفاد شیخ شهاب الدین سهروردی و نام او میر قمر الدین ست در سنه ۱۰۸۲ متولد شد در سال اول جلوس محمد فرخ سیر مخاطب بنظام الملک بهادر فتح جنگ شد و منصب هفت هزاری و صوبه داری دکن یافت و در سنه ۱۱۳۴ مخلع بخلعت وزارت گردید و در سنه ۱۱۳۹ مخاطب بآصفجاه گشت نادر شاه در زمان او آمد در سنه ۱۱۶۱ وفات یافت و در روضه که قریب قلعه دولت آباد ست مدفون شد و همدین سال محمد شاه پادشاه و وزیر او اعتماد الدوله فخر الدین خان آنجهانی شدند آثار بسیار مثل حصار شهر برهان پور و شهر پناه حیدر آباد و نهر که در وسط اورنگ آباد می آید و آبادی نظام آباد با مسجد و کاروان سرا و پل از وی باقی ست رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا مطابق ۱۱۴۱ تاریخ احداث این آبادی ست سی سال بحکومت شش صوبهٔ دکن اقلیم و چندین ملوک بود و پرداخت و فقرا و علما و صلحا و اهل استحقاق را از عرب و ما وراء النهر و خراسان و عراق و عجم و اطراف هند مشمول عواطف بی حد و عد کرد ریاست حیدر آباد هنوز در دودمان اوست سخن هم موزون می کرد دیوانی ضخیم دارد نتیجهٔ طبع او چنین رنگ میدهد

طرح کاشانهٔ ما ریختهٔ رنگ فناست — عرق آلوده رود سیل ز ویرانهٔ ما

ز شور بحر گر فهمیدهٔ بخت حباب ش را — بسامان فنای خود مهیا شو جوابش را

در طلب بیدست و پاییم همتی ای درد دل — تا برد سیلاب اشک انجا بآسانی مرا

سیر گلزار ندامت هم بهاری داشته ست — می برد در عالم دیگر پشیمانی مرا

رفت آن عهد که نیکی رسد از کس بکسی — این زمان ترک ضرر هر که کند احسان ست

پی دل بردن مردم تملق را سبب کردم — بدشمن نیز جوشیدم بدان گرمی که تب کردم

قطرهٔ بودم و دریا شدنم بود امید — عقده در کار من افتاد گهر گردیدم

امید قزلباش خان همدانی محمد رضا نام از همدان باصفهان آمد شاگرد مرزا طاهر وحید ست و در عهد عالمگیر بهندوستان رسید و رفته رفته بآصفجاه پیوست و حج بیت الله برآورد چون آصفجاه در سنه ۱۱۵۰ بدهلی رفت امید همرکابش بود و در سفر بهوپال نیز ملتزم رکاب ماند با آزاد ملاقات داشت خوش خلق رنگین صحبت بود وفاتش در دهلی در سنه ۱۱۵۹ هجری اتفاق افتاد این چند گل از

از گلستان طبع اوست ه

روشن شود به پیش تو چون شمع سوز من — یک شب اگر تو هم بنشینی بروزِ من
خوشا وقتی که می بالید از جانان برو دوشم — برنگِ ماه نو هر شام پر میگشت آغوشم
سر گشتگی بطالعم هست — بر گردِ سرت چرا نگردم
خدا نا کرده اندوه ست چرا از دوستان باشد — شنیدم کلفتی دارد نصیب دشمنان باشد
بسا کشاد که در بستگی شود ظاهر — کلید روزی استاد قفل گر قفل ست
گشت رو گردان ز بس آبادی از ویرانه ام — چون کمانِ حلقه بیرون شد در از خانه ام
منم آن آهوی وحشت زدهٔ دشتِ جنون — که نیاورد بدام الفتِ صیاد مرا
برنگِ سرمه که در چشمِ کور بیقدر ست — کسی بهیچ نگیرد درین دیار مرا
ز آبِ دیده زبس پای در گل ست مرا — سفر ز کوی تو بسیار مشکل ست مرا
پاس دلهای جگر خون شده چون خواهد داشت — چشم مخمور تو خود از همه بیمار تر ست

رباعی

بر درگه دوست هر گناهی بخشند — صد ساله گنه بهر آهی بخشند
عفو گنهم بناتوانی کردند — زینجاست که کوه را بکاهی بخشند

افضلی تخلص شیخ محمد ناصر برادر شیخ محمد فاخر زائر اله آبادی ست در ریعان جوانی آن شجر سایه افگن از پا افتاد و این حادثه در سنه ۱۱۶۳ ۱۲ جمادی الاولی روز چهارشنبه رو داد ذکا و ذهن بدرجهٔ کمال داشت و شعر بسرعت تمام میگفت صاحب دیوان ست میگوید ه

صفای خاطر روشن دلان همین سخن ست — چو صبح صافی آیینه ام ز دم زدن ست
لب گزیدهٔ اغیار را چه بوسه زنم — عقیق کندهٔ نامم دگر چه کار آید
زاهد از خلوت نشینی فکر صید عام کرد — چون نگین در حلقه خود را از برای نام کرد
سخنور چون بمیرد شعر او مشهور تر گردد — که صافی تر کند گردِ یتیمی آبِ گوهر را

خیال لعل لب او بچشم داغ من ست   فتیله از رگ یاقوت در چراغ من ست

آگاه محمد کاظم سخن سنج نیکو دستگاه بود شاعر پرشعور بوده و فیروزه کان نیشاپور این بیت

از وست

گیرد بغل تنگ ترا هر که بخواهد   از بسکه تو چون شیشه دمی پنبه دهانی

اهلی خراسانی دیوانش قریب بست هزار بیت دیده شد از وست

در کشور عشاق دل شاد نیابند   یک خانه ز تاراج غم آزاد نیابند

گره شد در دلم صد آرزو از رشک نخچیرش   که او از زخم پیکان مرد و من از حسرت تیرش

منکه چون لاله کفن غرقه بخون آمده ام   از دل چاک بعشق تو برون آمده ام

اقدس میر رضی شوستری در ۱۱۲۳ متولد شد پدرش منصب شیخ الاسلامی آن دیار داشت

عراق عرب و عجم را بقدم سیاحت پیموده نطاق عزم بگلگشت هندوستان بربست و در ۱۱۴۹

از بندر بصره به بندر سورت فرود آمد و براه دریا سری بنگاله کشید و در سایهٔ عاطفت

نواب شجاع الدوله ناظم بنگاله مدتی بمصاحبت گذرانید و لبعد انتقالش همراه نواب مرشد قلیخان

بدکن آمده ملازم خدمت آصفجاه گردید و آخر الامر دست از مصاحبت او کشیده گوشهٔ انزوا

گرفت میر در زمان خود بی نظیر زمان بود و در ظلافت لسان و صنوف فضائل ممتاز اقران

صریر کلک اقدس سامعه می افروزد

ظالم از عربده بار ستم خویش کشد   عقرب از کجروشی بر سر خود نیش کشد

تا شد خود نمائی مردم افتاده از یار را   که رنگینی نباشد سایهٔ گلهائی رعنا را

غم بهیچ میرود رسم و جفای یار کو   و سنبل سبک عنان چه شد بحر گران وقار کو

نرم شو کز سخت رویان کار صورت گیر نیست   خامهٔ فولاد هرگز لایق تصویر نیست

رفته رفته ظلم گردون بیشتر از عدل شد   این کمان از بسکه یکجا ماند آخر خانه کرد

ریاضت در جهاد نفس باشد حربهٔ مردان   خوش آن پهلو که ترکش بند نقش بوریا گردد

سخت رویان فارغ انداز کاوش اهل جهان — در زمین سخت رسم کندن بنیاد نیست
دولت بی رنجگان سرمایهٔ سنگین دلی ست — خاک چون یاقوت گردد سنگ خارا می شود
تا چند بار خاطر دلها توان شدن — یک چند سیر کشور نسیانم آرزوست

نام ایجاد

ایجاد مرزا علی نقی از قوم قاچار ست پدرش از همدان بود از سرکار آصفجاه بخدمت دیوانی حیدرآباد امتیاز داشت جوهر قابلیت سرمایهٔ اوست و زیور تهذیب اخلاق پیرایهٔ او این چند بیت از دیوانش فراچیده شده

بدست یار سپردند اختیار مرا — توان ز رنگ حنا یافت رنگ کار مرا
دلم تو بردی و من انتظارها دارم — بیا به پهلوی من با تو کارها دارم
ای مصور از لباس پاره دامانش بکش — بر رقیبم دست گریا بی گریبانش بکش
خطاست اینکه بگویم بجبهه چین داری — جدا نکرده مگر در گره همین داری
گفتهٔ دل شکنان به که فراموش کنی — این گهر یمن ندارد که تو در گوش کنی
بروی مشهد پروانه شمع را دیدم — که چادری زگل داغ می کشید امشب
بالیده بود بر بخود آخر خراب شد — چشم حباب کور شود این سزای اوست
دلم از دست میخواهی ببرین پیشکش کردم — بهر صورت ترا آیینه در کار ست میدانم
اول ابروی تو دیدیم ز معمورهٔ حسن — ما درین شهر مبارک شب ماه آمده ایم
پرسند هر چه از تو بگفتن شتاب کن — خود را مثال آینه حاضر جواب کن
خط پشت لب و حرف تو در دل کرد تاثیری — بقربانت بروم ظالم چه تحریری چه تقریری
بی خورده دل لاله بر دو داغ ز گلشن — آرام متاعی ست که بی زر نتوان یافت
دارد همیشه در بر پیراهن معطر — بارا زگل خوش آمد این وضع میرزائی
پیر گشتی و هوسهای جوانانه بجاست — صبح روشن شد و تاریکی این خانه بجاست

نام افتخار

افتخار عبدالوهاب بخاری سلسلهٔ نسبش از طرفین بمخدوم جهانیان منتهی می شود در احمدنگر

نظام شاهیه متولد شده و در دولت آباد طرح اقامت ریخت از معاصران میر آزاد بلگرامی ست
از وی می آید ؎

جو سیر غنچه کردم اعتبار این چمن دیدم   زند برهم نسیمی منصب صاحب کلاهی را
غیرت افزای بهارست گل رخسارت   شمع افروز تماشاست مه دیدارت
می‌کنی جلوه بصد رنگ چو آئی بخرام   گردش خامهٔ نقاش بود رفتارت
تا چشم باز کرد خدا دیده ور   اول به بیند آینه آینه ساز را
سنگین دل ست آن بت و من آبگینه دل   دل را بدل رهی ست الٰهی تو خیر کن
آبروی دیگران نرسد ابروی ترا   هر ماه نو مقدمهٔ عیش عید نیست
بدروی هم ترا بر من نظرها هست میدانم   که چشم دوربین نزدیک بیند دورستان را
سینه را از غیر یزدان رفت و روبی کرده ایم   جای اهرمن نباشد در اله آباد ما
در پناه آهنین حصن ندامت می زیم   واعظ از برگشتن سنگ ملامت غافل ست
دل گرفتی و ز خود کرده بمن دادی باز   یافتم کاین همه احسان تو بی چیزی نیست
چشم حیران و دلی خالی از اندیشه گواه   خانه بر باد کسی رفتم و در وا کردم

امداد شیخ غلام حسین هاشمی برهان پوری کتب اوائل درسی اکتساب نموده و نقش او با مشق سخن درست نشسته از وی می آید ؎

از تو پنهان می کند آینه روی خویش را   هر کسی منظور دارد آبروی خویش را
گل کند از باطنِ صاحبدلان بی قصد فیض   در گره بستن نداند غنچه بوی خویش را
چون سر زند از کس سخن بیهده کر شو   از حرف سبک نیست الم گوش گران را
صندلی رنگ بتی گر سر درمان دارد   درد هم گرد سر ما بتمنا گردد
بداغ هجر تو ای وای سوختند مرا   بدرهمی که نباید فروختند مرا
چسان کنم مژه را و اکسوی روی بتان   نگه چو جوهر آینه دوختند مرا

امداد

دل ز دستم رفت و من هم رفتم ای قاتل بیا　　گر برای من نمی آئی برای دل بیا

سیر کتاب عبرت ازین باغ می کنم　　از داغ دل چو لاله ورق داغ می کنم

همچو آن طائر که بیخود پر زند در باد تند　　باکمال اختیار خویش مجبوریم ما

ادهم میرزا ابراهیم بن میر رضی از سادات ارتیمان من توابع همدان ست ادهم بیانی خوش دارد وزبانی دلکش میرزا صائب سخن او را تضمین میکند و میگوید ؎

این جواب آن غزل صائب که ادهم گفته ست　　گر منش دامن نگیرم خون من خود مرده نیست

در عهد شاهجهانی قصد گلگشت هندوستان کرد و باریاب محفل خلافت گردید لکن ازبسکه بر رندی و بیباکی مجبول بود و سودائی ساخته نیز در سر داشت با اعیان شوخیها کرد آخر تقرب خان او را به فرستاد در سنه ۶ در شاهجهان آباد ز زندان هستی را بدرود نمود بهار سخنش چنین جوش میزند ؎

رسائی بین که چون برخیزد از جا قد رعنایش　　فتد گیسوی او چون سایهٔ شمشاد بر پایش

در سینه دلم گم شده تهمت بکه بندم　　غیر از تو درین خانه کسی راه ندارد

چمن جویای وصل کیست کز جوش خیابانش　　سراسر می رود چاک گریبان تا بدامانش

الهی میر عماد الدین محمود از سادات همدان ست در صفاهان بسیار بوده و با حکیم شفائی و آقا رضی همنشین مانده آخر به بتکدهٔ هند شتافت و در سلک ملازمان جهانگیر پادشاه انتظام یافت و در سنه ۶۴ بگذشت کلامش لطافت و عذوبت دارد دیوانش پنجهزار بیت دیده شد تیغ گلکش جوهر سخن باین خوبی عرض میکند ؎

زمانه بسکه مرا خاکسار مردم کرد　　ز آب دیدهٔ من میتوان تیمم کرد

رباعی

از دوریت ای تازه گل باغ مراد　　چون غنچهٔ چیده خنده ام رفته ز یاد

گریان چو پیالهٔ پرم در کف مست　　نالان چو سبوی خالیم در ره باد

دو عالم گرچه بر روی نگار ما حجاب آید　　ز بیدای جمالش در نظر پیش از نقاب آید

و هرانتقام آن کشد اکنون ز من که داشت	آسوده چند روز به پشت پدر مرا
ز بس طراوت رویش نمیتوان دانست	که شبنم ست بگل یا گره به پیشانی

رباعی

رخسار تو آب در رخ گل نگذاشت | زلف تو شکن بجعد سنبل نگذاشت
تا همچو بهار از گلستان رفتی | گل نوبت فریاد به بلبل نگذاشت
دل خود بروزگار جوانی کباب بود | موی سفید شد نمکی بر کباب ما
عیب و هنر مجوی الٓهی ز کفر و دین | عاشق بهات خود و عارف بدین خویش

اثر شفیعای شیرازی پدرش از موضع پشگفت از اعمال شیراز بود وی در شیراز متولد شد در خرد سالی چشمش از آبله بی نور گشت اما چراغ بصیرتش روشنی کامل داشت بینندگانش میگویند بسیار کریه منظر بود اما هنگام نطق مجلسیان را شیفتهٔ حسن کلام خود میساخت بعد ۱۱۲۰ بمرد آین

چند بیت ملتقط از دیوان اوست ؎

رشتهٔ طول امل تار جهان طنبور ست | چه قدر بر سر این کاسهٔ خالی شور ست
ز آب گلستان آمیخت شوقم جانفشانی را | بپائی نونهالان صرف کردم زندگانی را
خط کرد ظاهر آن دهن غنچه رنگ را | درکار بود حاشیه این متن تنگ را
دوستان ز اکسوت تجرید می پوشد خدا | شاه می بخشد بخاصان خلعت پوشیده را
ز خلوت خانهٔ خود گوشهٔ درویش محزون را | چنان باشد که گیرد پادشاهی ربع مسکون را
نسازد حق شناسان را مقید زیور دنیا | ز انگشت شهادت دست کوتاه ست خاتم را
اثر آخر بزلف پرفن او نقد جان دادم | امانت دار خود کردم ز نادانی پریشان را

آرزو سراج الدین علیخان اکبرآبادی سراج شعر او طراز فصاحت است در تماشای خوبان معانی تمام آرزوست و در کسب لطائف مبانی سراپا جستجو پنجاه سال در گلستان سخن عندلیبی کرده و عمری دراز بدستیاری ثعبان خامه بازار سحر سامریان شکسته در ۱۱۰۱ متولد شد هنگامهٔ سخنوری

گرم داشت صاحب فراوان تصانیف ست مثل رسالهٔ موهبت عظمی در فن معانی و رسالهٔ عطیهٔ کبری در فن بیان هر دو بزبان فارسی مثل مفتاح و تلخیص ست و فرهنگ سراج اللغة بطور برهان قاطع و چراغ هدایت در بیان لغات و اصطلاحات شعراء جدید که در کتب سابقه نیست و نوادر الالفاظ مشتمل بر لغات هندیه که فارسی و عربی آن در هند غیر مشهور ست و خیابان شرح گلستان وغیره و تذکرهٔ مجمع النفائس تالیف اوست در جمع اشعار آبدار و انتخاب دواوین شعراء نامدار باهتمام عظیم بکار برده گوئی فتاوای اشعار متقدمین و متاخرین ست موتمن الدوله اسحق خان شوستری و پسرش نجم الدوله یکصد و پنجاه روپیه ماهوارش میدادند بعده در سرکار اوده بدرماهه سه صد روپیه ملازم شجاع الدوله گردید در سنه ۱۱۶۹ در بلدهٔ لکهنو بجوار رحمت حق پیوست نعش او را بشاهجهان آباد برده دفن کردند کلیاتش نظماً و نثراً قریب سی هزار بیت باشد این اشعار او ملتقط از مجمع النفائس وغیره ست

کند از منت دام و قفس آزاد مرا
بال و پر بسته دهد هر که بصیاد مرا

عقل ست سراسیمه تر از عاصی محشر
کز عشق تو ام شور قیامت بسر افتاد

عندلیب نوحه گر چون من کجاست
آشیان بر نخل ماتم بسته ام

ز تو چشم مهربانی دگر ای فلک ندارم
شب هجر بود ممکن که سحر کنی نکردی

مگو که چارهٔ دل از سبو نمی آید
کدام کار که از دست او نمی آید

چند چشم دوستی زین ساده لوحان داشتن
چشم حفظ الغیب از آیینه نتوان داشتن

محض معدومیم و در عالم هویدائیم ما
خوب اگر فهمد کسی تصویر عنقائیم ما

دفع غفلت زندگی افزای انسان میشود
عمر از شب زنده داریها دو چندان میشود

دلبران باهم آشنا نشوید
مبتلائیم ما شما نشوید

عرض بیطاقتی خود بچه انداز دهم
بشکنم شیشهٔ دل تا بتو آوازه دهم

اگر از ناز بتان اذن تماشا گیرند
از کف آیینه گذارند و دل ما گیرند

گلرخان تنگ دلم خاطر من شاد کنید
چون شود بند قبا باز مرا یاد کنید

بنوش خونِ دلِ من که خوش نمک دارد
شراب میکده‌ام لذتِ گزک دارد

ندارد یاد ایامِ جدائی چشم مستِ او
حسابی نیست در پیش فرنگی سال ہجرت را

توحشت آموز غزالانم من
شہر او ستاد بیابانم من

شنیدم از رہِ دور آمد آن شوخ فریبنده
شود ای کاش شمع محفل من ماہ آینده

گرفت آن مہ ہندی مہِ دگر در بر +
دگر مپرس حکایت که چند در چندست

نیست خالی از تناسب عضو عضو آن پری
ساق سیمین دستهٔ آئینهٔ زانوی اوست

نمی فهمم زبان ترکی چشمِ سخنگویت
اشارتهای ابرو شاید اینجا ترجمان باشد

آرزو بیجاست سعیت در تمنائی وصال
عالمی گر جان دہد آن شوخ کی تن می دہد

کینِ دلِ ما آخر از ان شوخ کشیدے
ای آئینه ما قدر تو نشناخته بودیم

پامال کرد خون من تیره روز را
زانو سیه سمند سواری که دیده‌ام

نصیب اہل کمالست از جہان تعذیب
که در شکنجه فتد چون شود کتاب تمام

ربود از دل عشاق بحضوری را
غبار خط تو خاک شفاست پندارے

زنار و قشقهٔ مابی سبحهٔ نباشد
چون شمع جمع کردیم رندی و پارسائی

شود چو بازوی من ناز بالشِ خوابت
تو خود بگو که مرا آن زمان چه باید کرد

شکسته پا بنشین آرزو بگوشهٔ صبر
که شاہ مملکتِ فقر چون تمرلنگ ست

ہر که خود تربیتِ خود نکند حیوانست
آدم آنست که او را پدر و مادر نیست

تغافل این ہمه رسم کجاست جان کسے
بخلف وعده دلم نیز شرمسارِ تو نیست

گر مصحفِ عذارِ تو افتد بدست من
ختم فی الشوق بیک بوسه کردنست

فریب خوش پسران خوردن آرزو رسم ست
ز روی تجربه گفت این چنین پدر ما را

مید و انند آسمان را بہر کارِ خاکیان
از بزرگیها بو دگربی وقار م کرده اند

دیده باشی گل شبنم آلود
گریه را ہم دل خوش می باید

خط است آنکه معانی ز فکر ماهر جان	زمین شعر کجا حق شفعه داشته ست
آن دو گیسوی سیه بر روی رخشان آرزو	شعر هندی بوده ست از میرزا روشن ضمیر

رباعی

زلفت که از و نظم جهان حسن ست — نازل شده سورهٔ لبستان حسن ست

خطت که برو شده ست خوبی همه ختم — پیغمبر آخر الزمان حسن ست

آزاد

آزاد میر غلام علی بن سید نوح بلگرامی رح از نسل زید شهید ست تولد او در سنه ۱۱۱۶ اتفاق افتاد جامع فضیلت و سخندانی ست و فارس میدان بیانی و معانی سلطان اصحاب فصاحت و برهان ارباب بلاغت ست زادهٔ طبعش نور رجه کلام دارد بلکه مرتبهٔ الهام با وجود بسیار گوئی برنگی که او سخن را در قالب نفیس ریخته و عبارات بدیع و خیالات عجیب برانگیخته از دیگری معلوم نیست سخنان شورانگیزش نمک مجالس ارباب دانش ست و کلمات سحر آمیزش حیرت دیدهٔ اصحاب بینش طبع گهربارش ابر نیسان ست و سواد اشعارش آب حیوان معدن علوم بی غایت و مخزن فنون لا نهایت صاحب تالیفات نفیسه و تصانیف کثیره ست دواوین عربی و فارسی دارد عربی سه هزار بیت باشد و سخن تازی را بطرز خاص ادا می کند و بازار افسون خوانان بابل می شکند ملقب بحسان الهند ست زیرا که قصاید بی شمار در مدیح جناب نبوت صلعم پرداخته و مخالص غزیه برشتهٔ ابداع کشیده طوطی هند ست با قمریان عرب دمساز نغمه سنج پورب ست با خوش نوایان حجاز هم آواز معلوم نیست که در گلزمین هند از ابتدای فتح اسلام عندلیبی باین خوش نوائی برخاسته باشد و فاضلی باین جمعیت و دستگاه در نظم بلیغ و نثر فصیح در اقران و اقطار نام بشهرت و قبول برآورده دیوان عربی و فارسی ایشان نزد نامه نگار موجود ست و بدلربائی خوبان طبائع مشکل پسند مستعد ترجمه‌ها فلا آزاد در اتحاف النبلاء نوشته ایم و غزالان سخن تازی و پارسی او را در میدان صفحه بجولان آورده برخی منظومات از دیوان او درینجا ثبت می افتد

بر آر از مد بسم الله تیغ خوش مقالی را — مسخر کن سواد اعظم نازک خیالی را

نگاهی هست چشم یار را با چشم گریانم — که مستان دوست میدارند ابر برشگالی را
دل ویرانهٔ آزاد را آباد کن یا رب — پری زادی کرم فرما برای این مینای خالی را
الهی نالهٔ گرمی دل دیوانهٔ ما را — کرامت کن نهال آتشینی دانهٔ ما را
مده در دست زنگار هوس آئینهٔ دل را — بحسن خویش کن آباد حیرت خانهٔ ما را
کریمان را نظر بر زشتی مهمان نمی باشد — مبر از باغ بیرون سبزهٔ بیگانهٔ ما را
بی فنای خود میسر نیست دیدار شما — میفروشد خویش را اول خریدار شما
منکه باشم تا شوم در بزم والا بار یاب — میکنم سر را فدای پای دیوار شما
آخر ترا کند اثر عشق رام ما — گیراترست از سر زلف تو دام ما
چندین هزار میکده را وقف میکنم — روزی که جام چشم تو گردد بکام ما
رها کن از گره دام عنبرین دل را — بعلم شانه شکن این طلسم مشکل را
چرا ز حلقهٔ احباب میروی بیرون — مکن برای خدا بی چراغ محفل را
می داد چشم یار دل زخم دیده را — داند که نافع ست جراحت رسیده را
پیری رسید بر در طاعت مقیم شو — ضائع مساز حلقهٔ قد خمیده را
ای معالج دیدهٔ گر نرگس بیمار مرا — بر طبیعت هیچ او بگذار بیمار مرا
سوخت از پرتو خورشید جبینی دل را — آتشی شیشه بود چشم تماشائی ما
ای وای رنگ و بوی چمن کرد عاریت — کم فرصتی ز زندگی مستعار ما
آخر شود کمند غزال رمیدهٔ — آزاد رشتهٔ نگه انتظار ما
همان آغاز باشد انتهای سیر کامل را — تمنا می کند بار دگر غواص ساحل را
دهانش جستم و آخر نشستم باز نخدانش — لب چاهی غنیمت می شود گم کرده منزل را
سر شوریدهٔ من طرفه اوجی داشت در طالع — که در وقت جدا کردن بپا افتاد قاتل را
بهار این چمن آزاد آخر رنگ می بازد — چو شبنم از جهان رنگ و بو بربند محمل را

ای نمک بر زخم دل از لعل خندان شما
صبح محشر داغ از شورِ نمکدان شما

تشنهٔ ما را بآسانی توان سیراب کرد
بوسهٔ کافی ست از چاهِ زنخدانِ شما

اگر بخاطر عاطر بود شهادتِ ما
ز دست و تیغ تو برون نهی سعادت ما

بشهد خنده بر آمیخت ترشیٔ دشنام
انار میخوش او بیش کرد رغبتِ ما

بر خاطرِ وحشت زده حقی ست الم را
صیاد شبانی کند آهوی حرم را

رفت ز وعده سالها چند کنم حساب را
وعدهٔ سال بیش نیست دورهٔ آفتاب را

حالت خویش گفتمش از سر ناز گفت بس
گو ندهد مراد من بنده ام این جواب را

شد جاذبهٔ حضرت گل دادرس ما
آویختهٔ صیاد ز گلبن قفسِ ما

آزاد نداریم سر شکوهٔ خاری
چون غنچهٔ گل پاک بر آید نفسِ ما

بیا که چون گهرم بی تو چشم تر باقی ست
تمام خشک شدم لیکن اینقدر باقی ست

جدا ز بزم تو هر چند کرد خاموشم
توان نواخت مرا آه در جگر باقی ست

دل با علو همت خود از جهان گذشت
بر پشت این براق ز نُه آسمان گذشت

با من نسیم صبح حدیث صحیح گفت
بیمار شد کسیکه برین گلستان گذشت

حرفی که آشنای سخن شد جهان گرفت
این طفل نی سوار زمین و زمان گرفت

روز بد حاجت اشراف بدونان افتد
تکیه گاه سر لبریز تفکر زانوست

در دلم یاد تو از چار طرف می آید
راه آن خانه که افتاد ز پا از هر سوست

دلی که آینهٔ مهر احمد عربی ست
درون خانه چراغی و شیشهٔ حلبی ست

گر نداری نظرِ رحم بمن بر خود کن
مشکن ای جان دل آباد که این خانهٔ تست

من از تفرج این گلستان نظر بستم
کرا دماغ که ممنون باغبان باشد

عجب که با قدم خدمتی که دارم گفت
چرا بحاشیهٔ بزم من فلان باشد

مقیم دشت جنون پاسبان نمی خواهد
که آهوان حرم را حرم شبان باشد

دارم دلی که عشق تمنای او کند – آتش بجانب گرد خویش رو کند

اگرچه طرفِ کلاهِ تو جز ستم نکند – خدا تسلط این سرفراز کم نکند

ترا ز پرتوِ رخسار خود گریبان سرخ – مرا ز دیدهٔ تر آستین و دامان سرخ

فتاده است بزنجیر آتشین کارم – که زلف او شده از چهرهٔ درخشان سرخ

روزیکه قضا فرصت عمر شررم داد – تا چشم کنم باز نوید سفرم داد

نقشیست عجب دائرهٔ هندی خطش – کز سایهٔ خورشید جمالش خبرم داد

والله که من قابل پرواز نبودم – دلگرمیٔ آن شمع وفا بال و پرم داد

دوش صد دست دعا در هر خم موئی تو بود – لیلة القدری که میگویند گیسوئی تو بود

شب ز ما آواز پا در دیدنت سودی نداشت – نکهت گل فاش از خاکِ سر کوئی تو بود

نقش حسن روز افزونِ ترا مانی کشید – ساعتی نگذشت تا دیدم پشیمانی کشید

خط بر رخ زیبا نه پسندید بجا کرد – این صفحه غلط بود تراشید بجا کرد

دل در بر من چسان نشیند – او پهلوی دلستان نشیند

مرا آزادی وضعِ پر تو خورشید خوش آمد – سحر گر بر زمینی می نشیند شام برخیزد

زمانه جلوه کند هر نفس بحال دگر – پیاله نوش و مکش انتظار سال دگر

قدِ تو نشو و نما کرد و در دل خوبان – چو آن نهال که روییده در نهال دگر

بقربانت روم پائی تو بوسم در جبای دل – که می آئی ز سیر لیلة المعراج گیسویش

زدم بر دست او گر بوسهٔ گستاخ معذورم – مرا تعلیم شوخی میدهد تعویذ بازویش

چه می پرسی ز حال نسخهٔ دل چیست تحریرش – کتابی در بغل دارم که قرآن ست تفسیرش

سعادتمند بیند زلف مشکین تو در رؤیا – که چون در خواب آید اژدها گنج ست تعبیرش

ہلاک حیرتم از شوخی ناز آفرین طفلے – کند صد رنگ بازی بر زمین صفحهٔ تصویرش

سرت گردم شنو از قاصدِ آزاد پیغامے – چه مضمونها که ظاهر میشود از طور تقریرش

آتشک بتیابم کند در دیده صبح و شام رقص
میکند این طفل نادان برکنار بام رقص

گرد بادم کار من دیوانگی آشفتگی ست
میکنم یکدست از آغاز تا انجام رقص

کسی چگونه شود آشنای نشهٔ تاک
غذای دوزخیان ست آب آتش ناک

کمر بکوشش دنیا مبند چون جاروب
که نیست حاصل روی زمین ترا جز خاک

روز قیامت هر کسی در دست گیرد نامهٔ
من نیز حاضر میشوم تصویر جانان در بغل

از دست موج اولین ببطاقتیها می کنی
دار و حباب آسمان بسیار طوفان در بغل

رباعی

هر چند نه برگی نه نوائی دارم
در زاویهٔ خمول جائی دارم

اما ز محبت رسول الثقلین
در سینه بهشت دلکشائی دارم

کشیده اند ز رنگِ نیاز تصویرم
خطِ شکستهٔ از خوش نویس تقدیرم

دامان وحشتی ز جهان بر کمر زدم
چون بوی گل شکسته قفس بال و پر زدم

تا آمدم چو غنچهٔ نرگس درین چمن
چشمی کشادم و گل حیرت لبر زدم

بیادِ چشم او در انجمن دیوانه گردیدم
ز جا بر خاستم گردِ سر پیمانه گردیدم

به پیشِ غیر با من نامناسب دید آمیزش
ز انداز نگاهی یافتم بیگانه گردیدم

کجا در بزم من آن شمع بی پروا قد افرازد
خیالش در نظر آوردم و پروانه گردیدم

چو سایه در قدم سرو سرفراز توام
مرید سلسلهٔ گیسوئی درازِ توام

نگاهِ تست با نزاد بیش از دگران
غلامِ معتقدِ حسن امتیازِ توام

شبی که گم شده آن آفتاب از نظرم
ز اشک ریزئی مژگان ستاره می شمرم

ز من جدا شده دل رفت در پئی د منش
ازین مسافر راهِ عدم نشد خبرم

تو آفتابی و من ماه بی نصیب محاق
بیا درین دو سه شب بیتو داغ شد جگرم

یار را دیدنِ من در عرق شرم نشاند
از نگاهِ غلطِ خویش پشیمان گشتم

حقوق بندهٔ صاحب وفا رعایت کن
بتصدق سر خود بوسهٔ عنایت کن

امیدوار گرفتاریم درین صحرا
ز دام جذبهٔ خود حلقهٔ کرامت کن

گره ز ابروی خود وا نکرد قاتل من
شهید این دو کمان مهره ست بسمل من

حباب خوش منشیم میزیم بوضع صفا
ز آب حرف بنا کرده اند منزل من

چو شیشهٔ که دران نرگس از هنر سازند
خیال چشم کسی جا گرفت در دل من

بحال مجلسیان طرفه گرم دلسوزی ست
خدا دراز کند عمر شمع محفل من

رسید موسم گل راه گلستان سر کن
چو گل زری که تراهست صرف ساغر کن

غنیمت ست اگر قطرهٔ رسد از می
برنگ برگ گل از شبنمی زبان تر کن

نگردد محو از لوح جهان حرف ثبات من
که باشد در دم تیغ قلم آب حیات من

میسر گر شود آزاد این مطلب چه خوش باشد
دمی با گل نشستن در بروی باغبان بستن

دل هر شمع بر بیتابی پروانه می سوزد
چه باشد گر برائی ما تو هم آتش بجان باشی

دل که شد واقف اسرار میان من و تو
نیست وسواس که او هست ازان من و تو

کشته را گرد سر قاتل او گردانند
خلق حیرت زدهٔ رسم زمان من و تو

من هم آخر دردمند چشم بیمار توام
ای بقربانت روم در فکر درمان کهٔ

خاطرت آزاد دارد سخت بی جمعیتی
خیر باشد واله زلف پریشان کهٔ

الهی تا زنم در هر خم گیسوی او دستی
کرامت کن مرا چون شاخ سنبل مو بمو دستی

هستی در عالم ایجاد از طاؤس کم
گلستان یابی اگر خود را تماشا میکنی

بیتو دلهای محبان چه خرابی دارد
شهرها می شود آباد اگر می آئی

آئینه وار تصفیه گر آرزو کنی
دل را ز آب دیدهٔ خود شست شو کنی

آزاد پیر میکده ارشاد می کند
در پای خم نشینی و می در سبو کنی

تو از کشیدن گردن همیشه در خطری
بر تیغ داد شمع را ز یاده سری

فرنگ هوش ربا طرفه کافرستان ست	قدم فشار بدار الامان بیخبرے
نمود جلوهٔ اعجاز شمع مطلبی	نماند شوخی چشم شرار بولهبی
فدای خاصیت وادئی عقیق شوم	که گرد ریگ روانش علاج تشنه لبی
زیارت تو کند آفتاب هر شب نذر	رود صباح جلو ریز جانب عربے
زبسکه ذوق شکست تو داشت ساغر ماه	گرفت رنگ نزاکت ز شیشهٔ حلبی
خوش ست حسن تقاضا ز باغبان کریم	نصیب ذائقه ام کن حلاوت رطبی
بآفتاب نبوت رسانده ایم نسب	توان ز ذرهٔ ما دید نور خوش نسبی
بملک هند چو من نیست طوطی آزاد	که کرد تربیت من شکر لب عربے

نام ابوالقاسم

ابوالقاسم شیخ گازرونی فاضلی کامل سخن بود دیوانش قریب دوازده هزار بیت بنظر رسیده بر اقسام شعر محتوی ست از انجمله ست ؎

برلوح دل چو تختهٔ تعلیم کودکان	هر حرف آرزو که نوشتم خراب شد
زبان شکوه ندارم وگرنه می گفتم	که دوستی تو ما را بکام دشمن کرد
ز معجزهای عشق ست اینکه ما را بر سر کویش	نگاه بام و در را لذت دیدار می باشد

نام احمد

احمد خان پادشاه گیلان از اجلهٔ سادات حسینی بود در سنه ۹۲۰ بلبل روحش بگلشن بقا پرواز کرد در مراتب نظم طبع خوشی داشته اشعارش تخمیناً چهار صد بیت دیده شد از وست ؎

شام فراق کار من زار مشکل ست	صبح وصال گر نه دمد کار مشکل ست
جان دادنم به پیش تو آسان بود ولی	محرومیم ز دولت دیدار مشکل ست
ناصح بگو که قطع نظر چون کنم ازو	حسنش همان و عشق همان دل همان که بود

رباعی

اغیار بروزگار حیرانی ما	دل شاد شدند از پریشانی ما
سهل ست اگرچه ما پریشان باشیم	جمعی شاد اند از پریشانی ما

سوزان ز آتش دل انسان بمحشر آییم　　　گر سوز دل گریزد روز قیامت از من

بدگمانی بین که با هر کس حکایت می کنم　　　او تصور میکند کز وی شکایت میکنم

ترا ای همنشین بر گریهٔ من خنده می آید　　　چو من کارت به بیرحمی نیفتادست پندارے

مسافری نرسید از عدم که زو پرسم　　　که پیر چرخ کجا برد نوجوانی مرا ❊

رباعی

ایام شباب رفت و خیل و حشمش　　　تلخ است می پیری و من می چشمش

خم گشته قدم ز پیری و من ز عصا　　　زه کرده ام این کمان و خوش میکشمش

ابوالحسن ابوالحسن کاشانی ولد ملا احمد فاضل سخندان بود صاحب تصانیف عالیه ست از وست

سوزم چو بمن گرم در آئی که مبادا　　　این مهر و وفا با دگری داشته باشی

اختری اختری یزدی هزار بیت از اشعارش دیده شد خوشگو معنی جوست از وست

روز محشر گر بود دستی شهیدان ترا　　　کار خواهد بود مشکل طرف دامان ترا

نازم که چشیدم نمک خوان تمنا　　　هر چیز که خوردم مزهٔ خون جگر داشت

حکم عشق ست که در کوی تو افغان نکنم　　　تا ترا از ستم کرده پشیمان نکنم

از دوش برد مرا سیل سرشک آخر کار　　　اختری چون گله از دیدهٔ گریان نکنم

هلاکم میکند در عشقبازی رشک پروانه　　　که گاهی رخصت برگرد سر گردیدنی دارد

ترسم که نامه ام نرساند صبا بیار　　　بد کرد جان که همره باد صبا نرفت

اسیری اسیری مشهدی از سخنوران عمده بوده از وی می آید

در عمر خویش مرحله پیمای عشق را ❊　　　چندان امان نبود که خاری ز پا کشد

اسیری اسیری طهرانی نامش امیر قاضی بوده خلف قاضی مسعود سیفی حسینی وی بهند آمده در بندگان اکبری انحطاط یافت در آخر عمر متوجه دیار خود گردیده و در ۹۸۲ در کوچهٔ فنا منزل گزید از وی می آید

خوش آن مستی که از میخانه در بازارم اندازد　　　یکی گیرد گریبان دیگری دستارم اندازد

آزغیر کنم شکوه چو آن سیمتن آید شاید بهواداری او دسخن آید
احمدی سید لطف الله بلگرامی سیدی بود پاک نژاد دست بدامن صلاح و تقوی زده چاشنی گیر
لذت فقر و فنا گشته میل برباعی داشت زیاده بر چهار صد رباعی گفته در ۱۱۶۱ انتقال فرمود
ازوی می آید رباعی

آنکس که گنه نکرد پیدا نبود اوخود خلف آدم و حوا نبود
حق ست اگر خطا ز انسان نشود عبد ست اگر عفو خدا را نبود

آزراستی خدنگ تو آمد بجان نشست آری براستی همه جا می توان نشست

ایما بندگی سید محمد حسن بلگرامی گل سرسبد چمن استعداد بود و نهال سربلند قابلیت خداداد مصور
ازل برای او حسن صورت را باحسن سیرت آمیخته و رنگ حیرت در دیدهٔ تماشائیان ریختہ حافظ
مصحف بود و جامع فنون عربی و فارسی و هندی شعله آوازش دل سنگ میگداخت و حسن قرأتش
ایمان سامعه را تازه می ساخت در ۱۱۹۱ برحمت حق پیوست اِنَّمَآ اَشْكُوْ بَثِّيْ وَحُزْنِيْٓ اِلَى اللّٰهِ
تاریخ رحلت اوست که میر عبد الجلیل بلگرامی یافته این چند بیت از ایاست + ه

کشادِ کارم از جمعیتِ خاطر نمی آید نشد چون غنچه بی چاکِ گریبان فتح بابِ من
جمالش بسکه در بزم تخیل جلوه پیرا شد سویدای دلم چون مردمک محوِ تماشا شد
وصف تو اگر برلب دریا گذر آرد از گوش صدف پنبهٔ گوهر بدر آرد
نگر دریاد ماه من ز بلبل ناله میخیزد که مدِ شاخ گلها در چمن چون هاله میخیزد
رسید قاصد و واشد گره ز غنچهٔ دل هوای بال کبوتر نسیم باغ من ست
ز تمکینِ تو ای ظالم فغانم جوششی دارد سکوتِ گل زند ناخن دل مسکین بلبل را
نیاز و ناز را با یکدگر خوش جلوه می بخشد دراز یهای دستِ من از و دامن کشیدنها

آگاه سید علی رضا فرزند میر عبد الواحد ذوقی هم عمر و یار دلپذیر میر آزاد بود بدقائق شعر خوب
میرسید و خود هم فکر میکرد از وی می آید ه

بامیدیکه آید یار بسمش جا لم ؛ نه پیوند بهم دیگر لب زخم کهن سالم
گر آرزوی جمال تو نیست در دل او به پشت آیینه سیاب در کمین گه کیست
غرض چو متحد آمد مخالفان جمع اند بر آشنائی ارباب زهر غره مباش
شکر احسان تو قاتل چون توانم شرح داد شوخ کردی جامهٔ عریانی آگاه را
و انشد آن فتنه جو را از سر ابرو گره باز نتواند نمود از شاخ خود آهو گره
آیینهٔ من هزار بین شد از سنگ جفا ضرر ندیدم

احسن — میرزا احسن الله مخاطب بظفر خان بن خواجهٔ ابو الحسن تربتی در عهد اکبر پادشاه وارد هند شد و بوزارت شاهزادهٔ دانیال و دیوانی دکن اختصاص یافت چون جهانگیر پادشاه سریر آرا شد بتفویض وزارت اعلی و منصب پنجهزاری ممتاز ساخت و در سنه ۱۰۳۳ حکومت کابل ضمیمهٔ وزارت گردید چون خواجه ودیعت حیات سپرد ظفر خان را صوبهٔ کشمیر مفوض گردید و منصب سه هزاری و علم و نقاره مرحمت شد صاحب جوهر و جوهر شناس بود و سری بصحبت و تربیت ارباب کمال داشت افتخارش همین بس است که مثل میرزا صائب مادح آستان اوست ظفر خان چند جا در مقاطع غزل میرزا را یاد میکند از انجمله این ست

طرز یاران پیش احسن بعد ازین مقبول نیست تازه گوئی های او از فیض طبع صائب است

دیوان مختصری از ظفر خان بمطالعه افتاد این چند گوهر شاهوار از خزینهٔ طبع اوست

دلم بکوی تو امیدوار می آید نگاه دار که روزی بکار می آید
در گوشهٔ میخانه همین گفت و شنید ست یاران برسانید دماغی شب عید ست
شادم بدل شکستگی خود که پیش من قدر دل شکسته چو زلف شکسته است
گوشهٔ چشمی اگر ساقی بما دارد بجاست عمرها در گوشهٔ میخانه خدمت کرده ایم
به تیغ بی نیازی ناتوانی قطع هستی کن فلک تا افگند از پا ترا خود پیشدستی کن
بهر کجا که رویم وصف دوستان گوییم ؛ برای باد فروشی دکان سخن باید

زبهر مستیم کی کار با جام و شراب افتد
مرا از گفتگوی باده سر خوش میتوان کردن

بسکه بر خاک درش ناصیه سودیم احسن
آیهٔ سجده توان خواند ز پیشانی ما

آشنا میرزا محمد طاهر مخاطب بعنایت خان بن ظفر خان مذکور در عهد شاهجهانی منصب هزار و پنجصدی داشت بعد جلوس خلد مکان در کشمیر زاویهٔ عزلت گزید و در سنه ۱۰۸۱ رخت بنهانخانهٔ عدم کشید دیوانش محتوی بر انواع سخن ست در ساقی نامهٔ خود گفته

حکیمانه ساقی بمجلس نشست
چرا نبض مینا نگیرد بدست

این چند بیت زادهٔ طبع بلند اوست

الفت میانهٔ دو ستمگر نمی شود
دندان مار قبضهٔ خنجر نمیشود

بسکه در راهِ فنا با خاک یکسان شد تنم
میتوان همچون غبار افشاند از پیراهنم

از حوادث گوهر مردانگی کمتر نشد
تیغ اگر در آب و آتش رفت بی جوهر نشد

هر دم نوید لطف دگر میدهد مرا
دل می برد ز دست و جگر میدهد مرا

گر پوستم چو نافه کشد آسمان بجاست
مو شد سفید و تیرگی دل همان بجاست

کدام چیز عزیزان زیکدگر گیرند
بغیر این که از احوال هم خبر گیرند

بیاد روی تو شبها کنم نظارهٔ ماه
ز ریسفید بود از برای روز سیاه

ما بزندانِ غمت خو بنشستن کرده ایم
گاه گاهی ناله بر خیزد از زنجیر ما

لقمهٔ چرب خوشامد نکند رام مرا
دلِ من از سگِ کوی تو وفادار تر ست

از بسکه دست من ز تعلق بریده ست
رنگِ گرفته را بحنا باز میدهد

سامان دل ز قطع تعلق شود زیاد
گل بیشتر دهد چو کنی شاخ را قلم

عقل ناچار کشد زحمت آلایش نفس
دایه پرهیز کند طفل چو بیمار شود

تا درون پر بود از تفرقه دل وا نشود
چون پر آشوب بود شهر دکان نگشایند

چشم لبسان آینه در عیب خلق نیست
پیوسته همچو عکس خودم در کمین خویش

نیست نازک طینتان را طاقت سیمای خویش | دیدهٔ نرگس ندارد تاب سیمائی چراغ
چند چون رشتهٔ تسبیح شوی سرگردان | نتوان کرد سر رشته ز تقدیر برون

انسی — انسی محمد شاه قندهاری از ارباب زادهای قندهار است همراه بابر پادشاه در هند آمده و مدتها واقعه نویس بوده بعده در عهد همایون پادشاه نیز بمناصب ارجمند سرفراز گشت و در لاهور در سنه ۹۶۳ درگذشت از وی می آید ؎

سرشکم رفته رفته بی تو دریا شد تماشا کن | بیا در کشتی چشمم نشین و سیر دریا کن
خنجر بمیان تیغ بکف چین بجبین باش | خونریز جفا پیشه کن و بر سر کین باش
از اهل وفا بیخبری را چه کند کس | مائل بجفا سیمبری را چه کند کس

امتیاز — **امتیاز** زعفرانی اصفهانی زعفران فروختی و آزادگی فطری داشتی بغایت شگفته رو بدیه گو بود در شعر ماهر و صحبتش کیفیت خوشی داشت اشعار خود را بر مرزا صائب خوانده و با آنکه سواد خط نداشت دیوانش بست هزار بیت باشد هرگز در قوافی و استعمال لفظ بموقع خود غلط نکردی آخر ترک شهر خود کرده ساکن بمشهد شد از وست ؎

رنجیدهٔ ز من بت نامهربان من | حرفی شنیدهٔ تو مگر از زبان من
خونم حلال باد بدشمن اگر کند | یک بار در حضور تو خاطر نشان من
چون سیاهی مرا ز داغ افتد | چشم پروانه بر چراغ افتد
آفتابی کند طلوع از ماه | عکس رویش چو در ایاغ افتد

اسحق خان — **اسحق خان** شوستری مخاطب بموتمن الدوله امیر صاحب جوهر بود پدرش از شوستر بهند آمد و در شاهجهان آباد متوطن گردید اسحق خان در هند پیدا شده و بکسب کمال پرداخت و از مستعدان عصر بر آمد خوش فهم دقیقه سنج بود و در نثر و نظم عربی و فارسی دستی بالا داشت و در سلطنت با اعتبار زیست و در سنه ۱۱۵۲ وفات یافت از وست ؎

زبسکه در دل تنگم خیال آن گل بود | نفیر خواب من امشب صفیر بلبل بود

اسیری صاحب فضائل وکمالات بود چند سال پیش حکیم الملک تلمذ کرد از خوش طبعان
روزگار بوده آب وهوای هند باو سازوار نیامد بولایت رفته در بلده ری که وطن آباد او بود
از محنت دنیا بیاسود این اشعار آثار فکر بلاغت شعار اوست + ؎

قاصد رقیب بوده و من غافل از فریب | بیدرد مدعای خود اندر میانه ساخت
دی که بر حال من دلشده خندیدن داشت | اضطراب من و خندیدن او دیدن داشت
دل خسته ام ز ناوک طفلی که روزگار | در دست او نداده ببازی کمان هنوز
امید وصل تو نگذاشت تا دهم جان را | وگرنه روز فراق تو مردن آسان بود

امانی میر شریف اصفهانی سلیقهٔ شعر دلاویز داشت بیست سال در هند اوقاتش بتجرید گذشت
این چند بیت رشحهٔ کلک معنی نگار اوست ؎

دوید سیل سرشکم بسوی خانهٔ او + | که گرد غیر بشوید ز آستانهٔ او +
تعلت که آب زندگی از وی نشان دهد | کو خضر تا ببیند و از ذوق جان دهد
تا به تیغت چو امانی سر خود در بازم | جان سپر ساخته در صف سپاه آمده ام

احمد قاضی احمد غفاری قزوینی فاضل و منشی و مورخ و خوش طبع بی بدل بود کتاب نگارستان
وجهان آرا بسیار خوب نوشته در آخر حال دست از وزارت شاهزادگان عراق باز داشت
و متوجه حرمین کریمین شد و آن سعادت را دریافته بهندوستان می آمد ناگاه دست قضا در رخت
هستی آن بی بدل خلل انداخته در سنه ۹۶۵ بعالم بقا کشید این بیت از وست ؎

پس از عمری نشیند گرد می در چشم آن بدخو | طپد دل در برم ترسم که ناگه زود برخیزد

الٰهی یزدی دیوانش چهار هزار بیت بنظر رسیده بیشتر در هزل یا مدح میر میران یزدی از وست

عهد بستم که ازین پس غم عالم نخورم | توبه کردم که وگر باده خورم غم نخورم
نه من شیوه‌های دلبری را بد نمی داند | ولی دلداری آن نوعیکه می باید نمی داند

امینی یوسفی بیگ شاملو از شجاعان مشهور و سخن سرایان معروف ست دیوانش تخمیناً هفت هزار

بیت مشتمل بر اقسام سخن ست از وست ه

نیاز بوالهوس ره اگر محبت نام خواهی کرد   وفا را صحبت پیمان آرزو را خام خواهی کرد

تو دستی که در آغوش تو آورد میبینی   دستی ست که در گردن غمهای تو دارد

چو مرغ نیم بسمل می طپد تا حشر از شادی   بخون غلطیدهٔ شمشیر او مردن نصیب اند

رباعی

وصل تو کجا و جان مهجور کجا   خفاش کجا و پرتو نور کجا

هرچند ز سوختن نترسد آخر   پروانه کجا و آتش طور کجا

از شراب غم تهی کردیم صد میخانه را   ساقی ما همچنان پر میدهد پیمانه را +

رباعی

من مست محبتم شرابم ندهند   در آتش افگنند و آبم ندهند

گر شکوه کنم و گر عتاب آغازم   با اوست حدیث من جوابم ندهند

اشکی قمی در شعر خیالات خوش دارد و تتبع آصفی میکند در اگره رخت رحلت بر باد پای اجل بست در مرض موت دواوین خود را بمیر جدای ترمذی سپرده بود که مربوط ساز د میر مذکور انچه بکار آمد بود بنام خود کرده باقی را در آب انداخت منظوماتش دو دیوان غزل و یک دیوان قصائد و یک دیوان هجو مجموع از دوازده هزار بیت متجاوز بوده آز وی می آید ه

بسی سنگ از غمت بر سر من دل تنگ خواهم زد   اگر دستم رود از کار سر بر سنگ خواهم زد

مستانه کشتگان تو هر سو فتاده اند   تیغ ترا مگر که بمی آب داده اند

بسکه تن بگداخت بی او آتش سودا مرا   گر نهی زنجیر بر گردن فتد در پا مرا

ابتری بدخشی اسم باسمی بود سخنی چند از فتوحات مکی و فصوص الحکم یاد گرفته در ایمان فرعون بحث میکرد ازان جهت نام بوکیل فرعون برآورده این مطلع از وست ه

گفتی وفا کنیم با حباب یا جفا   ای شوخ بندهٔ سخن اولیم ما

نام الفتی

الفتی قلیج خان بفضائل علمی و حکمی آراسته بود و منصب پنجهزاری داشت و بدارائی کابل ممتاز می زیست طبع نظم شعر هم داشت ازوست ؎

کشتهٔ آن نرگس مستم که در عین خمار | عالمی را کشته و خود را بخواب انداخته
دو ترک مست تو آشوب عقل و دین من اند | کمان کشیده ز هر گوشه در کمین من اند
نیست در دل غنچهٔ پیکان آن قاتل مرا | بی لبش خونی که خوردم شد گره در دل مرا

نام ارشاد

ارشاد میر دربان علی بلگرامی سلیقهٔ نظم داشت و شعر مناسب میگفت ازوست ؎

نمیدانم سر جنگ که دارد ترک چشم او | که باشد از نگاه خویشتن شمشیر بر دوشی
کدامی جنگ جو تیغ نگه را تیر می سازد | که شد زیر نمد آیینه از جوهر زره پوشی

نام احسان

احسان میر احسان علی بلگرامی شاعر خوشگو بود این بیت ازان اوست ؎

شرط است اضطراب نکردن قتیل را | آخر رسید فدیه ذبیح خلیل را

نام ابوالفضل

ابوالفضل برادر فیضی در ۹۵۸ بوجود آمده و در کمتر مدت بجودت طبع و رسائی فهم علو حوصله کسب فضائل نموده وحید عصر گردید و در مزاج اکبر پادشاه چون آب در گل سرایت کرد و در فن انشا صاحب ید بیضا بود باتفاق فصحا روشی که او اختیار کرده عدیم المثال ست با آنکه تکلفات منشیانه هیچ ندارد لیکن متانت کلام و سلاست سخن و استخوان بندی الفاظ و تراکیب عجیبه او بوضعی افتاده که دیگری را تتبع آن دشوار تا آنکه نصیر همدانی در بعض منشآت خود قسم خورده و گفته بساده نویسی ابوالفضل هندی بالجمله قوت ناطقهٔ او در اکبر نامه باید دید که جوهر قابلیتش تا چقدر در جوش ست آثار موزونی طبع ازو پیدا نیست مگر بعض مورخان این رباعی بنام او نوشته اند

رباعی

نفسی دارم که هر نفس مه گردد | گویم که ز یاوتش دهم به گردد
هر چند بجهد لاغرش میدارم | از یک سخن فضول فربه گردد

در آخر عمر منصب پنجهزاری و نظم ممالک دکن مامور بود پادشاه او را جریده از دکن بآگره طلب حضور

موزچون لسر حد راجہ برسنگدیو بندیلہ رسید باشارہ شاہزادہ سلیم در النہ کشتہ شد چون از
دین اسلام انحراف داشت مورخی بتعمیۂ اسقاط دو عدد چنین تاریخ یافت ع تیغ اعجاز نبی اللہ
سر باغی برید * واین بدان ماند کہ تاریخ وفات برادرش فیضی فیاضی فصیح چنین گفتہ ع

فیضی بیدین چو مرد سال وفاتش فصیح — گفت سگی از جہان رفت بحال قبیح

آقائی گویند زنی شاعرہ بود در ایام سلطان حسین در بلدۂ ہرات لبسر می برد و نزد بعض دختر
مہتر قرائی خراسانی ست کہ از محمد خان ترکمان منصب عزت داشت واللہ اعلم این مطلع از وست

زہشیاران عالم ہر کرا دیدم غمی دارد — دلا دیوانہ شو دیوانگی ہم عالمی دارد

انتخابی وردی بیگ منتخب روزگار بود وسادہ پرکار اصلش از خراسان ست و در ہند
نشو ونما یافتہ در عین جوانی بہار عمرش از صرصر اجل خزان گردید از وی می آید ع

دود دل کردہ غبار دل افلاک مرا — این چہ گردست کہ برخاستہ از خاک مرا
میکند ساقی ما بادہ بجام از سر زلف — خون دل میدہد از شیشہ رگ تاک مرا
عصمت آن روز کہ شد پردہ نشین قسمت کرد — حسن را دامن پاک ونظر پاک مرا
تو کمندی صید دام پیچ وتابم کردہ ست — نوخطی استاد مشق اضطرابم کردہ ست
داغم از دل آتشی این مصرع صائب کہ گفت — گرم خوئی آتشین روئی کبابم کردہ ست
شکایت نامۂ ما را پر پروانہ مے باید — کہ نوک کلک ما چون شمع آتش بر زبان دارد

اعجاز شیخ محمد سعید مولوی مولدش آگرہ ست بخدمت شیخ عبد العزیز عزت کسب علوم نمودہ وبا میر عبد الجلیل
بلگرامی اخلاص وارتباط تمام داشتہ درسرکار نواب مکرم خان ناظم صوبۂ ملتان مرجع ارباب حاجت بود فنون کلامش
ما گزیدہای فراق را سحر حلال وعقدہ کشائی طلسم سربستہ معانیش ناخن فکر دقت گزینان جمال این چند بیت از اعجاز ست ع

نمک می ریزد از صبح طرب در جام اقبالم — بدستم آسمان ساغر دہد از گردش حالم
چہ آتش ریخت ذوق سوختن در سینۂ تنگم — چراغ کشتہ روشن میشود از جستن رنگم
چو بوی غنچہ دلتنگی نفس را در گرہ دارد — شکست خاطرم از پردہ بیرون نیست آہنگم

خموشی آئینه پردازه جوهر هوش ست   چراغ انجمن دل زبان خاموش ست
بغیر نرگس دنباله دار یار که دید *   زخود رمیده غزالی که دام بردوش ست
هزار جام گل و شیشهای غنچه شکست   شراب نالهٔ بلبل هنوز در جوش ست
خیال بیکسی من وفا بیادش داد   بجای شمع دل یار بر مزارم سوخت
کشیده ام ز جنون ساغری که هوش نماند   دگر معامله با پیر می فروشش نماند *
برنگ گرد باد آشفته ام در دشت بیتابی   بود سر گشتگی شیرازهٔ مشت غبار من
شب که بی روئی تو گلشن غنچهٔ دلتنگ بود   شعلهٔ آواز بلبل آتشی در سنگ بود

ابراهیم بن عبد الزاهد گیلانی عم شیخ علی حزین ست ترجمهٔ بسیط او در تذکرهٔ حسینی قوم ست این ابیات بر نام وی نوشته و ذکر تخلص نکرده ه

با چراغ مه و خورشید چه کارست مرا   نفس سوخته شمع شب تارست مرا
حیر تم لب بسته چون تصویر ره گفت و شنود   خاطرم شاد که در بزم تو بارست مرا
اشکی که از دل تو نشوید غبار من   خاکش بسر اگرچه جگر گوشهٔ دل ست
تا چند اضطراب کند دل بسینه ام   این مرغ را ازین قفس آزاد می کنم

ازل محمد امین جودت طبع و استقامت سلیقه اش بکمال و در شاعری قدوهٔ امثال بود از فرط علو همت و تقوی هرگز بمشاغل دنیا آلوده نشد بوضع گوشه نشینان معاش می نمود در سنه ۱۱۳۵ بملاء اعلی اتصال جست این درر غرر ازان والا گهرست ه

از بسکه درد لی که غم جاودان نشست   یکدم برای خاطر ما می توان نشست
چون تیر پا بوادی آوارگی گذار   در خانه تا بچند توان چون کمان نشست
گر خرابم کنی ای عشق چنان کن باری   که نباید دگرم منت تعمیر کشید *
شب که در بزم حدیث رخ گل رنگ تو بود   میتوان نسبت گلاب از گل تصویر کشید
دل ز چنگ مژه آن خال سیه فام گرفت   دانه را مور بزور از دهن مار کشید

هر نشاطی که دل از عشق جوانان اندوخت | انتقامش همه از من فلک پیر کشید
پیش تشریف رسائی کرم دوست ازل | خجالت از کوتهی قامت تقصیر کشید

ابراهیم — **ابراهیم** میرزا ابراهیم طبع موزون داشت شیخ علی حزین او را دیده از وست

چه گزندست بدل سرکشی افلاک مرا | نگه گرم تو برداشته از خاک مرا
در آتشی که بی تو دل داغدار سوخت | میسوخت آن چنانکه دل روزگار سوخت
هر یک در آتشی من و پروانه سوختیم | او را وصال شمع مرا هجر یار سوخت

اشرف — **اشرف** میرزا ابن میرزا عبد الحبیب نواسه میر باقر داماد بوده صاحب استعداد گاهی التفات بگفتن شعر میفرمود اشعار سنجیده دارد از انجمله این چند بیت ست که زیب این مجموعه میشود ست

مرگیست زندگانی در زیر بار منت | کو همتی که از خضر آب بقا نخواهد
سوختن سهل ست ازین داغم که در روز جزا | بر ستمهای تو مهر داغ محضر میشود
پروانه وار میزند آتش بجان ز رشک | چون شمع هر که سوختن آغاز میکند
چون شمع صبحدم نفسی ماند از حیات | وقت ست اگر عیادت رنجور میکنی
نیست مشکل گذر از وادی خونخوار جهان | گر ز خود ترک تعلق کنی آسان گذری

اشرف خان — **اشرف خان** مشهور بمیر منشی نامش محمد اصغر بوده از سادات حسینی مشهد مقدس ست در خوشنویسی انگشت نمای اهل قلم بوده و مدتها بدرگاه اکبری بمناصب شایان و خطاب اشرف خانی سرفرازی داشته و هم در هند وفات یافته از وست

رباعی

یارب تو مرا با آتش قهر مسوز | در خانهٔ دل چراغ ایمان افروز
این خلعت بندگی که شد پاره ز جرم | از راه کرم برشتهٔ عفو بدوز

ارسلان — **ارسلان** تخلص قاسم ارسلان مشهدی ست که در سلک ملازمان اکبری بوده و در شعر و تاریخگوئی و خوشنویسی و خطشناسی و دیگر صفات حسنه مشار الیه منیرست در لاهور بسنه ۹۹۵ در گذشته از وست

گریان چو بسر منزل احباب گذشتیم   صد مرتبه در هر قدم از آب گذشتیم

آهی از امرای الوس چغتائی و نخلبند بوستان سخن آرائی ست ندیم شاه غریب مرزا بود و مرد عشق پیشه اشعار او نیز برین مدعا دلالت دارد در ۹۲۷ سنه جادهٔ آخرت پی سپر کرده از وست

فسانه ام بتو معلوم چون شود که ترا +   هنوز حرفی از ان ناشنیده خواب گرفت

میشدم و در طلب او و نمی پرسیدم   خبری او ز کسی تا که نگوید دیدم +

خسته بودم آمدی و ز لطف پرسیدی مرا   گر نمیدیدی مرا دیگر نمیدیدی مرا

روز هجرت گفت بنمایم غم جانسوز را   دارم امید که ننماید خدا آن روز را

میکنم گریه چو شد خاک بکوی تو رقیب   تا بسیل مژه ام از سر کوی تو رود

شدم سرشک فشان چون برخ نقاب گرفت   شود ستاره نمایان چو آفتاب گرفت

آثم شیخ حفیظ الله اکبرآبادی حافظ قوانین سخن ایجادی ست از خویشان خان آرزو بوده در ۵۲ سنه چشم از تماشای عالم فانی دوخت از وست

صبح در پردهٔ شب طرفه تماشا دارد   دیده ام از سر زلف تو بناگوش ترا

کس ز دشنام لب لعل تو آزرده نشد   در جهان هیچکس از آتش یاقوت نسوخت

اختر قاضی محمد صادق خان از قاضی زادگان هوگلی نواح کلکته ست در مستعدان زمانه معدود بود صبح صادق و نور الانشاء و محامد حیدریه و نقود الحکم و دیوان فارسی و اردوی ریخته تالیف اوست عمری در لکهنؤ بزیر سایهٔ عنایت غازی الدین حیدر پادشاه بسر برد و بخطاب ملک الشعراء سربلند گشت از شعرای معاصرین ماست برادر مرحومم او را دیده بود و محرر سطور بر بعض تو الیفش آگاه شده سلیقهٔ انشاء فارسی و شعر اردو نیکو داشت در لکهنؤ بعد زمانهٔ غدر هندوستان سفر آخرت گزید از کلام اوست

بیابان داده ست از یاد خود سودای مجنون را   جنون می خیزد امروز از گریبانی که من دارم

پر پر اشعار رخسار او پروانه می سازد   ندارد هیچ محفل شمع تابانی که من دارم

شگفتن غنچهٔ دل را بود از شعلهٔ آهم / ز آتش آب می یابد گلستانی که من دارم
چو ماهِ بدر سرشار است اختر ساغر بهوشم / تجلی شد محیط چشم حیرانی که من دارم
تماشای عرق افشانی او میکنم اختر / ندارد هیچکس سیر چراغانی که من دارم

ابن یمین — **ابن یمین** نامش امیر محمود خلف امیر الدین طغرائیست از فضلاء عصر بود صاحب اخلاق حمیده واوصاف گزیده تحصیل معاش از دهقانی میکرد و تخم معانی در گلزمین مبانی میکشت معاصر سربداران بود این چند مقطعات از دیوان اوست ؎

دو قرص نان گر از گندم ست یا از جو / دو تای جامه اگر کهنه ست یا از نو
چهار گوشهٔ دیوار خود بخاطر جمع / که کس نگوید ازینجا بخیز و انجا رو
هزار بار نکوتر بنزد ابن یمین ✣ / ز فرّ مملکت کیقباد و کیخسرو

رباعی

منگر که دل ابن یمین پرخون شد / بنگر که ازین سرای فانی چون شد
مصحف بکف و چشم بره روی بدست / با پیک اجل خنده زنان بیرون شد
شرمنده ای دیده هردم اشک غماز مرا / تا نسازد فاش پیش مردمان راز مرا
عشق تا در دل آدم ندرآمد ننمود ✣ / باده پرشور نشد تا که بستان نرسید

ابو یزید — **ابو یزید** سلطان آل مظفر برادر شاه شجاع بود حالش زیاده برین دریافت نشد از وست

رباعی

از واقعهٔ ترا خبر خواهم کرد / آن را بدو حرف مختصر خواهم کرد
با عشق تو در خاک نهان خواهم شد / با مهر تو سر ز خاک بر خواهم کرد

اقدسی — **اقدسی** گویند مرد خودپسند و ناساز کار بود و باین علت اکثر اوقات بیکس و بی یار ماند مع هذا شاعر عالی ضمیر و خوش تقریرست شاه عباس ماضی چند بیت او خوش کرده بذوق تمام میخواند تا او نیز بعتبهٔ شاهی رسیده بمراحم شاهانه ممتاز گردید از وست ؎

بتپائی ناقه خروشان دل شکسته کیست   که این صدا بصدائی جرس نمی ماند
ز غمت جهان چنان شد که صبائی تواند   به تبسم نهانی لب غنچه باز کردن
سر قاتلی بنازم که ز کثرت ملائک   بجنازهٔ شهیدش نتوان نماز کردن
دل جدا از گلشن کویت گل پژمرده است   دیده بی نظارهٔ رویت چراغ مرده است

آفتابی از مردم ساده است طبع نظم داشت از وست بد نگفته *

بیماری من چون سبب پرسش او شد   می میرم ازین غم که چرا بهترم امروز

اصیلی میر محمود قمی از سادات بلوک جاسپ است این دو شعر ازو نوشته می شود

نیاز عاشقان معشوق را بر ناز میدارد   تو سر تا پا وفاداری ترا من بیوفا کردم
گویند دل بآن بت نامهربان مده   دل آن زمان ربود که نامهربان نبود

آذر لطف علی بیگ اصفهانی در ۱۱۳۴ در اصفهان متولد شد و در اواخر مائهٔ ثانی عشر مرحلهٔ زندگانی طی نمود و در صحبت جمعی از افاضل علما و اکابر شعر اکسب کمالات نمود شاگرد سید علی مشتاق است و صاحب تذکره موسوم بآتشکدهٔ عجم از اشعار خود درین تذکره ابیات مثنوی یوسف زلیخا بسیار نوشته خوشگوست ترکیب دلنشین و معنی تازه کمتر دارد از وست

بستی پی خون ریختنم تیغ ستم را   نشناختی از صید دگر صید حرم را
مثلت نتوان یافت که بر صفحهٔ تقدیر   نام تو نوشتند و شکستند قلم را
قوت پرواز ای صیاد چون سوی تو نیست   آنقدر نالم که سوی آشیان آرم ترا
بمن که در قفس افتاده ام نمیدانی   چگونه می گذرد ای هم آشیان تنها
شد آشکار ز کم ظرفی حریفان راز   وگرنه پیر مغان هر چه گفت پنهان گفت
مترس ز آه شهیدان که ساکنان سپهر   کشاده دست تو در های آسمان بستند
شب بگوشت چو رسد نالهٔ مرغان اسیر   نالهٔ بی اثر از مرغ گرفتار من است

افضل الدین محمد کاشانی عنوان صحیفهٔ فضائل و دیباجهٔ مجموعهٔ افاضل بوده و نصیر طوسی

بفضل وی معترف بوده سلطان محمود غزنوی نزد عزیمت ایران او را مقرب خویش گردانیده تالیفات نافعه دارد از اقسام نظم با نشاد رباعی بیشتر پرداخته ازوست ÷ ع

رباعی

باطبع لطیف از رهِ لطف درآ | باطبع کثیف از رهِ جور و جفا
در همهٔ گل تاملی کن کہ قضا | آنرا بہ تبر شگافت واین را بصبا

رباعی

باز آ باز آ هر انچه هستی باز آ | گر کافر و رند و بت پرستی باز آ
این درگهِ ما درگهِ نومیدی نیست | صد بار اگر توبه شکستی باز آ

رباعی

این کبر و منی ز سر بدر باید کرد | انگاه بکوئی او گذر باید کرد
دنیا داری و عاقبت می طلبی | این ناز بخانهٔ پدر باید کرد

ابو الفرج — ابو الفرج بن مسعود درونی رون قصبہ از مضافات لاهورست وی از عمدهٔ شعراء هندوستان و بلبل خوش الحان این بوستان ست باتفاق اساتذه در متانت عبارت و لطافت اشارت درجهٔ علیا و مرتبهٔ قصوی داشته مسعود سعد سلمان و انوری و فیضی مداح او بوده اند نزد سلطان ابراهیم بن مسعود بن سلطان محمود منزلتی عظیم داشته در ۴۹۲ه از زندان دنیا بنزهت آباد عقبی شتافت دیوانش متداول ست ازوست ÷

رباعی

بادی کہ در آئی بہ تنم همچو نفس | ناری کہ بسوزی دل عالم بهوس
آبی کہ بتو زنده توان بودن و بس | خاکی کہ بہ پست بازگشت همه کس

ابو العلاء — ابو العلاء گنجوی همگنان استادی او را مقبول میداشتند و در فرامین سلاطین لقبش استاد الشعراء می نگاشتند دختر خود بخاقانی داد چون سلوک خردانه ازو ندید هجوها کرد از انجمله ست ع

عمری بچشم خویشتن از عین مردمے | جا گردمش که باشد از اغیار ناپدید
چون طفل اشک عاقبت آن شوخ بی وفا | از چشم ما بر آمد و بر روی ما دوید +

نام اثیر

اثیر اخسیکتی از فصحاء قدما بوده در آخر عمر از صحبت خلق دامن کشیده در موضع خلخال قدم فشرده وطاعت وعبادت را زیور خود گردانیده در ۵۷۵ھ رو در نقاب عدم کشید میان وی و خاقانی مناظرات و معارضات اتفاق افتاده که در کتب مبسوطه مذکور ست منه

امشب منم و وصال آن سرو بلند | کز لعل لبش چاشنی یافته قند
ای شب اگرت هزار کارست مرو | ای صبح گرت هزار شادی ست مخند

نام اوحدی

اوحدی اصفهانی عارف ربانی و مرید شیخ اوحدالدین کرمانی ست و از ینجا اوحدی تخلص کرده سخنانش در شیرینی نبات ست و نظم روانش در لطافت آب حیات مثنوی جام جم و دیوانش محتوی اقسام نظم دستور اصحاب توحید و منظور ارباب مواجیدست در ۷۳۸ھ فوت شده از وست

بسکه بعد از تو خزانی و بهاری باشد | شام و صبح آید و لیلی و نهاری باشد
خاکساران جهان را بحقارت منگر | تو چه دانی که درین گرد سواری باشد
بیا در روی تو هر بامداد دیدهٔ من + | ستاره در قدمت آفتاب می ریزد
امروز چون بدست تو دادند تیغ فتح | کاری بکن که پیش تو فردا اسیر شود
حیفم آید که ترا جای کنم در دل تنگ | یوسفی چون تو سزاوار چنین زندان نیست

رباعی

ای آمده گریان تو و خندان همه کس | وز آمدن تو گشته شادان همه کس
امروز چنان باش که فردا چو روی | خندان تو برون روی و گریان همه کس

نام آنی

آنی هروی قریب شصت سال در کشمیر گذرانیده و خالی از جوهر قابلیت نبوده منه

عرق نشسته ز پندم برخ نکوی ترا | زمن مرنج که میخواهم آبروی ترا

نام اسد بیگ

اسد بیگ قزوینی بهند آمده سالها بدرگاه اکبر پادشاه و جهانگیر پادشاه بسر برده و در آخر

حال پیشیر و خان خطاب یافته منه

در جهان هرچه که می باید هست سخن ست اینکه چنین بایستی
ور نهم پای فضولی بمیان همه عالم به ازین بایستی

امینی تربتی صاحب ذهن سلیم و طبع مستقیم بوده و باشانی واقدسی و نظیر مشهدی مشق سخن کرده این بیت ازو خوش کردم

جان رفت و عمرهاست که در انتظار تو دزدیده دایم ما نفس باسین خویش

امینا نجفی پدرش ملا محمود کلیددار روضهٔ علوی بوده از وست

دوری ز درت نمی توانم چون گرد مقیم آستانم
فریب نکهت گل خوردم و ندانستم که هر نفس بشامی کند هم آغوشی
فرصتم کی شد که گیرم دامن وصلی بکف از گریبان دست گر برداشتم بر سر زدم

	رباعی	

زاهد بهوای خلد سرگردان ست دو زخ محک تجربهٔ مردان ست
گویند که درد و غم نباشد به بهشت معلوم شد که جای بیدردان ست

الفت شوستری نامش ملا داؤد ست میگوید

بیا در جلوه اش چون گرد باد از بیقراریها طپید نهای دل صحرا بصحرا می برد ما را

ایما همدانی نامش شاه میر ست منه

چون جرس ناله کنان از پی محمل رفتم سنگ بر سینه زنان از طپش دل رفتم

احمد بیگ وطنش تبریز و سخنش دلاویز ست منه

شاید غنچهٔ یاران چمن بو دگذشت بوی گل گرد سواران چمن بو دگذشت

ابوالفتح از ملک زادگان سیستان بوده منه

جذبهٔ توفیق میخواهم که از خویشم برد آنقدر کز کاروان پس مانده ام پیشم برد

انسی حسن بیگ نام مردی خوش خلق بود و در شاعری قدرتی بر کمال داشت منه

من خفته و آه گرم بیدار   چون شمع که بر مزار سوزد

آصف قمی نامش محمد قلی بوده از اتراکست در عهد شاهجهانی بهند آمده میگذرانید میگوید

عمر دو روزه قابل سوز و گداز نیست   این رشته را مسوز که چندان دراز نیست

می مالم از خجالت عصیان بخاک رو   مطلب مراز ناصیه سائی نماز نیست

احمد جام سرمست جام توحید و سرخوش بادهٔ تفرید بود در ۵۳۶ھ وفات کرده از کلمات طیبات اوست

تا یکسر موی در تو هستی باقیست   آئین دکان خود پرستی باقیست

گفتی بت پندار شکستم رفتم   آن بت که ز پندار شکستی باقیست

آگاه مولوی محمد باقر نایطی مدراسی صدر دیوان سخن شناسیست اصلش از بیجاپور بوده و در ویلور متولد گشته در خیابان کرناتک همچو او نهالی سر بالا نکرده و از گلزمین مدراس مثل او گلی خوش رنگ ندمیده صاحب تصانیف گزیده و کمالات حمیده بود در ۱۲۲۰ھ وفات یافت طبع نظم داشت این ابیات از وست

غم فراق تو از بسکه کاست جان مرا   عصا ز آه بود جسم ناتوان مرا

بستم بطرهٔ تو دل زار خویش را   آخر فگنده ام بسرت بار خویش را

شیخ در خمخانه با هر مست یاری میکند   ظاهرا با دختر رز خواستگاری میکند

انشاء میر انشاء الله خان در لکهنو با سعادت علیخان بسر می برد و در زبان فارسی و عربی دستگاه داشت دیوانش مرتبست غث و سمین بسیار دارد هزل او بیشتر از جد بوده مذهب تشیع داشت این چند بیت از دیوان فارسیش برچیده شد

مشرب رندانه میداریم و میجوشیم ما   با شمیم تند می چون خم هم آغوشیم ما

وه چه خوش باشد اگر آن مست صهبای غرور   خود بگوید دیگر امشب باده می نوشیم ما

تا صدای آید از بانگ درای کاروان — همچو گل از فرق تا پا جملگی گوشیم ما

غلطیدن من بر در میخانه ضروریست — بر تهمت می لغزشِ مستانه ضروریست

از آن فروغ که شد نور آفتاب درست — نمود پیر مغان نسخهٔ شراب درست

زندگانی صبح و شامی بیش نیست — حاصل از عمر نامی بیش نیست

هیچ کیفیت ندارد سیر خلق — خوب دیدم از دحامی بیش نیست

نگذشته بمحفلِ دردی کشان اگر — پیرامنِ تو این همه بوی شراب چیست

ضعف آنچنان که ضبط فغانم نمیشود — این هم نمیشود ز من آن هم نمی شو

آن اختلاط و گرمی صحبت کجا که او — اکنون بسوی من نگران هم نمیش

ایمن نبود راحلهٔ وادی ایمن — صد قافله را عشق درین راهگذر ز

افتاد نگاهِ تو چنان گرم که آتش — پنداشت بدل صاعقه بر شاخ شجر ز

لباس اطلس و دیبا چه تحفگی دارد — که سالکانِ طریقت پلاس می پوشن

ببین بطارم افلاک انجم و مه و مهر — چه دیده اند در آنجا که جمله خاموش ا

بهار بی تو برنگ پریده می ماند — گلِ شگفته بجیبِ دریده می ما

تو و خدای تو ای شیخ راست خواهی گفت — شمائل تو بهیچ آفریده می ما

کج و واکج نشستنش نگرید — وضع شمشیر بستنش نگرید

پای کوبان بوجد رفت انشاء — اندرین حال جستنش نگرید

نگاهت رنگ مستی بر در میخانه می ریزد — باندازی که صهبا از لبِ پیمانه می ریز

صیاد یک نفس قفس اندر چمن گذار — با عندلیب زمزمه گاهی نکرده ا

تعظیم ما اگر نکنی خاک بر سرت — خود سیدیم و عالم و مرتاضِ عالمیم

آزرده تخلص مفتی صدر الدین خان بهادر دهلوی ست استاد مخبر سطور بود و شاگ
شاه عبد العزیز و شاه رفیع الدین دهلوی و مولوی فضل امام والد مولوی فضل حق خیرآباد

افضل فضلا، واکرم علماست ذکر محامد ایشان درین جریده آوردن نمی شاید لیکن این نابه را بی نام نامی ایشان در نظر اهل بصیرت وخبرت قبول نیاید دودهٔ ایشان خاندان علم واعتبارست در دهلی مولد بمنشا یافت وصدر الصدور آنجا از طرف حکام فرنگ مقرر شد خلق مجسم بود ولطف مصور در فنون ادبیه ثانی اعشی وجریرست ودر فنون حکمیه ثالث باقر ونصیر باین فضیلت شاعری از ایران سر نکشیده وباین عظمت ساحری از بابل نرسیده از معاصران ویاران غالب ومومن وحسرتی بود در هر سه زبان تازی وفارسی وریخته دستگاه بلند داشت ودر معجز بیانی وسحر نگاری پایهٔ ارجمند این چند بیت از سفینهٔ طبع اوست ؎

آزرده ز من حال شب وصل چه پرسی — نی دل خبرم داشت نه از دل خبرم بود
تو خود انصاف کن ای آشنا دشمن روا باشد — مرا در دل تو در پهلو ترا بیگانه در پهلو
باین تقوی درون بتکده آزرده را دیدم — صراحی در بغل ساغر بکف پیمانه در پهلو
کو عشق تا به پیشکش آریم گنج علم — آسان دهیم آنچه بمشکل گرفته ایم
زاهد بیا و موت شهیدان عشق بین — کین موت را نه زندگی جاودان رسد
طوبی لک از ملائکهٔ رحمت خورد بگوش — هر دم ندای ارجعی از آسمان رسد
عالمی کشته شد و چشم تو در ناز همان — صد قیامت شد و حسن تو در آغاز همان
آتش عشق فلک در دل و در جانم سوخت — زانکه از داغ دگر دید که نتوانم سوخت
روز هجران تو میسوخت مرا حسرت وصل — در شب وصل تو اندیشهٔ هجرانم سوخت
هیچ گه چرخ جفا پیشه نمیساخت بمن — شکر ایزد که ز آه شرر افشانم سوخت
زحمت از بهر عذابم مکش ای نار جحیم — که سراپای مرا خجلت عصیانم سوخت
شرر دوزخ جانتاب بسی بود بلند — چون مقابل شده با سینهٔ سوزانم سوخت
برگ وجمعیت دیوان جزا برهم خورد — جنت از حسن تو و دوزخ از افغانم سوخت
باز آن بستر خارست و همان بالش سنگ — سر شوریدهٔ من زانوی یارانم سوخت

بزم افروز شبستان نشدم آن شمعم | بخت خوابیده سر خاک شهیدانم سوخت
دل پرورده بخوناب جگر سوخت مرا | آنکه یک عمر باو ساخته‌ام آنم سوخت
هر نگه کان بت ترسا بچه در کارم کرد | آتشی بود کز و خرمن ایمانم سوخت
کو نسیمی که ز یثرب وزد و سبز کند | خاست از هند سمومی که گلستانم سوخت
گر ز آتش سخنی هیچ کمالم نفزود | لیکن آزرده از و جان حسودانم سوخت
حسن کی راه زن کافر و دیندار نبود | آفتِ سبحه بلای بت و زنار نبود
یاد روزی که جز او هیچ پدیدار نبود | پردهٔ دیده مرا مانع دیدار نبود +
هر دری بر رخم از روضهٔ رضوان بود | خواهشِ بوی گل از رخنهٔ دیوار نبود
این همه شر و شور نه در صحبت رندان بوده | جمله بد مست دمی حوصله بردار نبود
رب ارنی ز لب مستی من سر می زد | لن ترانی ادب آموز طلبگار نبود
مست در گوشهٔ میخانهٔ وحدت بودیم | کار ما باده کشی بود و دگر کار نبود
عشق بی پرده تماشای جمالش میکرد | هیچ بیخود زمی وعدهٔ دیدار نبود +
بود سر رشتهٔ کارم بسر زلفِ سیاه | قصهٔ کشمکش سبحهٔ و زنار نبود +
شکر لله چو بطوفِ حرمم آوردند | روی دل جز بطرب خانهٔ خمار نبود
دست تا بند نقابش برساندم مردم | سعی خوشش بود مگر بخت مددگار نبود
صحبتی بود عجب دوش میانِ من و یار | صد شکایت بلب و رخصتِ اظهار نبود
دل خون گشته مدد کرد و گر نه صد بار | خرج یکرو زهٔ این چشم تلف کار نبود
گرد غم جز دل ناشاد محلی نگزید | ورنه آیینهٔ ما قابلِ زنگار نبود
سهل و آسان شده امروز بعهدِ تو چنین | ورنه دشوار تر از ترک وفا کار نبود
از کسادِ هنر ست این که بهیچ نخرند | جنس تا بود گران ناز خریدار نبود
لطف ساقی بنگر دور بمن آخر کرد | چون مرا حوصلهٔ ساغر سرشار نبود

در دلم آن مژهٔ صد خنجر الماس شکست | زهر چشم تو بآن گریه مددگار نبود
از علاج دل بیمار چه او دست کشید | گر مسیحا بتمنای تو بیمار نبود +
خواهم دم دعا بدعا ما گریستن | شد بسکه بی اثر بدعاها گریستن
دل قطره قطره خون شده از چشم تر چکید | تاراج داد مشعلهٔ ما گریستن +
پیشش بضبط گریه بگوشم ز رشک غیر | بر رحم تا نیاورد او را گریستن +
از اشک ریزئی مژه خالی نشد دلم | خواهم چو زخم از همه اجزا گریستن
بی عندلیب خوش نبود ناله در چمن | خواهیم در خزان بتمنا گریستن
واعظ اگر بیاد قدی گریه نارواست | باز از چه رو ست از پی طوبی گریستن
ای چشم دجله ریز ادب را نگاهدار | این ست در مدینه و بطحا گریستن
رسوا شدن چو برق بود با تپیدنم | ای ابر با گریستن ما گریستن +
دل راهمیشه خندهٔ من خون کند چو گل | بشگافد م جگر قلم آسا گریستن
ای دل غمین مباش بالفت که شمع وار | با خنده همعنان بود اینجا گریستن
یارب نگاه بوالهوسم ده که شد مرا | در بزم او حجاب تماشا گریستن

نامی

امیر نواب سید محمد امیر علیخان بهادر وزیر سلطان و معتمد گورمنت رفیع الشان نزیل دار الامارهٔ کلکته ابن سعد الدین احمد معروف بشیخ احمد علی بن سید وارث علی اجداد امجاد ایشان از سادات کرام کرمان بوده اند نخستین کسیکه از انها از دار السلام بغداد بر خاسته بگلگشت گلزمین هند خرامید قاضی سید نوح موسوی کبا فرزند خود سید ابوبکر قدم بدهلی افشرد و از حضور سلطان ملقب بشاه و معنون بشیخ المشایخ و ممتاز بعطای تیول در صوبهٔ بهار گشت که هنوز بعضی از ان اقطاع باقی ست ایشان نیز بحکم الولد الحر یقتدی بابائه الغر وارث کمالات علی و علی آباء کرام خود اند و باوصاف گرانمایه متصف و بلطف طبع و حسن صحبت و تهذیب مجلس و سعت خلق و جوهر مردم شناسی موصوف و بمزید اعتبار در سرکار عالیه انگلشیه و شاه اوده واجد علی شاه لکهنوی متوطن مٹیا برج کلکته مفتخر محرر سطور چون بتقریب شرکت دربار رنیٹی شاهزادهٔ ویلز و لیعهد تاجدار انگلستان بماه

ذیقعده ۱۲۹۳ھ ہجری نزول بمنزل کلکتہ کرد و رخت سفر بکوٹھی عطیہ گورنر جنرل بکشاد با جناب ایشان اولاً بر مکان لشفت صاحب بہادر لارڈ پادریان لقا و یکدیگر دست بہم داد و خرمیہا حاصل شد تسپس برخورد دیگر بر مسکن امارت مخزن لطافت موطن ایشان اتفاق افتاد بعدہ بر فرودگاہ محرر سطور قدم رنجہ کردند در ہر صحبت و مجلس متن متین اخلاق را شرح البسیط نمود قبا تامل لطف بجل معانی الفاظ تہذیب پرداختند ترجمۂ حافظۂ ایشان در امیرنامہ مولفۂ خود شان مرقوم ست و بر دستگاہ تام ایشان در انشا رفارسی و املا نظم از قصاید و غزلیات و زیرنامہ شاہد علوم آین چند بیت مشتی نمونہ از خروارست و گلی تازہ از گلزار اشعار آبدار ست

نخل بن اتبطار کام دل آور د بار | در چمن روزگار دم زدہ فصل بہار
فصل بہاری کہ داد برگ و بر دی بباد | خار بن از پا فتاد ملک خزان تار و مار
کہنہ درخت امید سبز شد و قد کشید | گوش جہان را رسید مژدۂ فصل بہار
زہرہ بکرسی نشست بربطِ شادی بدست | بوقلمون نقش بست نادرۂ روزگار
زخم زبون را دہن تا نشود خندہ زن | خشک کند خون بتن آہوئی مشک تتار
برق نگہ بر عدو پاک بسوزد چو مو | طرفہ کہ در عہد او نور کند کارنار
بلائی عشق را آسان مگیرید | اگر اندک وگر بسیار باشد
چہ پرسی حال دور افتادہ از یار | کہ با غم سازد و ناچار باشد
بود آسان ترا زجان درگذشتن | زجانان درگذر دشوار باشد
زہر فکرست امیر امروز آزاد | کہ صید دام زلف یار باشد

اخگر — حکیم اصغر حسین بن منشی غلام غوث فرخ آبادی سلمہ اللہ تعالی ولادت ایشان روز شنبہ سیزدہم محرم ۱۲۳۱ھ ہجری بودہ کسب علوم متداولہ و فنون رسمیہ از ہر نوع بخدمت مولوی سراج الدین و مولوی مردان علی و دیگر علماء نواح کردند و در اندک فرصت وقت باستعداد ذہن و قوت فکر پایۂ علم ایشان بلندی گرفت و در فن طبابت دستگاہی تام بہم رسید

مشق سخن بخدمت مولوی عبدالله خان علوی کرده اند درین حین بسلک ملازمان معزز ریاست بهوپال منتظم اند و باهوار سه صد روپیه وتعلق محکمهٔ اپیل و مشوره ممتاز نثر ونظم ایشان بغایت شیرین و نهایت تمکین می باشد از احباب مکرم نامه نگار اند این چند ابیات رنگینه خامهٔ بلاغت جامهٔ ایشان ست ؎

بهاران ست پر کن ساقیا مینائی خالی را — بود کیفیت دیگر هوائی برشکالے را
مگر بوئی ز مشکین طره ات دزدیده می آید — نباشد این همه جان پروری باد شمالی را
پس از خون ریختن ظالم حنائی پای خود کردی — بنازم سرفرازی را بنازم پایمالی را
نگاه التفاتی کن بفریاد و فغان من — که چشم سرمه سا دانند و وای زار نالی را
خوش آسوده ایم زیر سایهٔ سرو سرافرازش — نگهدارد خدا بر فرق من این ظل عالی را
هوائی در سرم پیچیده از زلف پریشانی — صلائی خیر مقدمها ز من آشفته حالی را
کیم اخگر که آرد در حسابم داور محشر — که می پرسد دران هنگامه رند لاابالی را

ساقی پیالهٔ که کند بیخبر مرا — در بیخودی بعالم دیگر برد مرا
جز نفس پروری نکنم روز و شب عمل — نازم بر همتش که چنین پرورد مرا
از دست برد ضعف بدستم نمانده ست — آن مایه قوتی که گریبان درد مرا
اخگر هوائی دلبر یکتا ایم آرزوست — نقش دوئی ز صفحهٔ دل بسترد مرا

اشک گل کرد دشت و هامون را — آب دادیم خاک مجنون را
آنقدر شهره گشته ام در عشق — که نگیرند نام مجنون را
چه نویسم بنامه های نیاز — یاد از دل ربود مضمون را
ساقیا ساغری که از رشکش — خون بساغر کنیم گردون را

بین سیل اشک تا بسر ما رسیده ست — این شوخ دیده طفل بسی سر کشیده ست
در پیش او بهای نگاهی چه آورم — کو عالمی به نیم نگاهے خریده ست

چرا رویم ز کویش بوادی مجنون … هنوز چون هوس سنگ کودکان باقیست
سراغ از دل دیوانه نیست در پهلو … تلاش او بکوی طرهٔ بتان باقیست
اگرچه آن مه نوگشته مهربان بر من … ولی بدل خطر از کین آسمان باقیست
هزار سینه هدف کردی ای کمان ابرو … بیا بسوی من اکنون که این نشان باقیست
خوش ست سیر چمن موسم بهار ولی … بسینه خار ز اندیشهٔ خزان باقیست
مرا که حضرت[له] نواب کام دل بخشد … جهان بکام دلش باد تا جهان باقیست
آنکه جانم بلب از دوری وی می آید … سر بالین من غمزده کی مے آید
بلبلان صحبت رنگین چمن مغتنم ست … فصل گل میرود و موسم دی می آید

گاه گاهی نگه نا گاهے + … خوش نگاهان ز شما می خواهم
اوج تاثیر بلندست اخگر … نالهٔ زور رسا میخواهم
ای شمع رخان ز ما تکبر … پروانهٔ محفل شمائیم
در دهر نمی خرند ما را … الله چه جنس بی بهائیم
آتشکی گرمی و آه سردی … حالی زاری و رنگ زردی
زین رنگ شناختم که در دل … از عشق مگر تو داری دردی

احمد

احمد منشی احمد علی ولد محمد اسمعیل متوطن سرونج که از بهوپال سی کروه جانب شمال واقع شده ست خودش در حیدرآباد دکن متولد شده الحال نزیل بهوپال ست اصلش از قوم بوهره بوده با محرر سطور رابطهٔ محبت مستحکم دارد جامع مروت و خلق و سخنوری ست خصوصاً در تاریخ گوئی ممتاز ز اقران ست تواریخ طبع و تالیف مصنفات این بی بضاعت بسیار نظم کرده و گوی سبقت از اقران برده چنانچه اکثری ازان در اواخر کتب مطبوعه زیب ارتسام یافته طبع موزونش بیشتر در نظم قصاید مدحیهٔ نواب شاهجهان بیگم صاحبه فرمانروای ریاست بهوپال و این مسافر گذرگاه هستی صرف وقت میشود و نظم غزل کمتر اتفاق می افتد این دو سه بیت

[له] یعنی نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر

بحسب ضابطه دراینجا ثبت افتاده

نکشد رنج دست بر دختران	سرور اراستی حمایت کرد
پیش ازین دانش بسی آموختم	کار آمد این زمان دیوانگی
هرچند لباس شرع دارم	اوقات مگر قلندرانه
شیخ زین اعتکاف حاصل چیست	خود بخلوت و انجمن در دل +
من ندیدم یک بنائی مرتفع چون قصر یار	اتفاقِ رفتنم اندر بهشت افتاده ست
نمی ترسم من از روزِ قیامت	که میدانم شبِ ما را سحر نیست
روئی پر نورِ ترا دیوانه ام	من چراغِ ماه را پروانه ام
تیر هی که زشست او کشاید	جز دل نخورد بجای دیگر
هزار دجله کشیدم ولی نشد زائل	حرارتی که درین مشت استخوان باقیست
کس از نهاد خودش هیچگه نه برگردد	خلاف حق نروم تا بجسم جان باقی ست
شگفت نیست اگر ره برم بمنزل خویش	برین زمین اثر پای خفتگان باقی ست
امیر ملک سلیمان شکوه والاجاه	درین دیار ز آلِ نبی نشان باقی ست
مدام بهر و لایش مرا دلی ثابت +	همیشه بهر ثنایش مرا زبان باقی ست
غنیمت ست که احمد چراغ میسوزد	بچاره سوی سخن یک همین دکان باقی ست

سید صدیق حسن خان بهادر ۱۲

حرف الباء

بدر جاجرمی بدری ست مملو بانوار کمال بلکه مهری بر سپهر بدایع مقال مداح خواجه بهاء الدین بود شاگرد مجد همگر فارسی ست در اصفهان می ماند محسنات علم بدیع بسیار برشته نظم کشیده وقصیدهٔ عربی ابو الفتح بستی را ترجمهٔ موزون مستعدانه کرده دولت شاه در تذکرهٔ خود این

غزل بنام او آورده

با عقیقِ لبِ او لعلِ بدخشان کم گیر	با گل عارض او لالهٔ نعمان کم گیر

سخن سرکشی سرو سهی بیش مگو ... قد یارم نگر و سرو خرامان کم گیر
باوجود لب لعل و خط مشک افشانش ... یاد ظلمت مکن و چشمهٔ حیوان کم گیر
وصل آن حور پری چهره گرت دست دهد ... نام جنت مبر و ملک سلیمان کم گیر

لیکن این غزل در دیوان خواجو کرمانی هم بنظر آمد خدا داند نخلبند شعر شاخ بیگانه را بانخل خود پیوند کرده یا بو الفضولی شعاع غیر را بیدرار زانی داشت یا توارد دو خاطر بر یک معنی صورت گرفت

بابر بابر ظهیر الدین پادشاه جد اکبر اکفر عماره سلاطین هند بود از غایت شهرت محتاج تحریر ترجمه نیست طبع نظم داشت این بیت از وست

هلاک میکندم فرقت تو دانستم ... وگرنه رفتن ازین کوی میتوانستم

بساطی بساطی سمرقندی بساط شاعری بر صفهٔ بلندی میگسترد و تلاش معانی تازه میکرد مولوی جامی فرموده که اشعارش خالی از لطافت نیست اما از فضائل نکته دانی عاری بوده بعهد سلطان خلیل بن میران شاه گورگانی در خطهٔ سمرقند ظاهر گردید بوریا باف بود با کمال خجند معارضه آغاز نهاد شیخ کمال او را نفرین کرد همانوقت بمرد از وی می آید

از لبت دل نکشم من اگرم جان برود ... که بسی حق نمک بر جگر من دارد
چون نیست بصدر خانه جایم ... رخساره بر آستان بسایم
نظر بغیر کنی چون نمیرم از غیرت ... که کشتهٔ تو شود دیگری و من زنده
خیل خیالش آمد و من در خجالتم ... کز جوش اشک خانهٔ چشمم چکیده ست
گفتم بنشین یک نفس ای عمر من آخر ... گفتا چکنم عمر گرامی به شتاب ست
نیلوفرم بچشمهٔ مهر و وفای او ... در روزگار تیره بیتم آفتاب نیست
دل شیشه و چشمان تو هر گوشه برندش ... مستند مبادا که بناگه شکنندش

سلطان خلیل برین بیت او را هزار دینار صله داد

بنائی بنائی هروی معمار طبیعت او بنای سخن بلند ساخته و مهندس اندیشهٔ او طرح معنی دلپسند انداخته

ملای شعراو شاعر ملایان ست مداح علی شیر و سلطان احمد میرزا است در سنه ۹۲۸ بنای حیاتش
منهدم گردید طرح سخن چنین می اندازد ع

ترانه تکمهٔ لعل ست بر لباسش حریر | شده ست قطرهٔ خون سنت گریبان گیر
سخنی بسازم و ره جانب کویش فگنم | تا بتقریب سخن چشم بر ویش فگنم
در چمن گریه کنان بی گل رویت بودم | ماند در سینه چو گل ناخن خون آلودم

باقیا نائینی در عهد جهانگیری وارد هند شد و بنارس را اقامت گاه ساخت و روزگارے
بتماشای پری طلعتان گذرانید و در موسیقی ساز مهارت می نواخت در سنه ۱۰۴۶ بعهد شاهجهانی
بدهلی آمد در شعر طبیعت روان داشت و سخن فارسیش از آمیزش نغمات هندی تاثیر فراوان
در آخر عمر احرام حج بربست و ازانجا بایران دیار برگشت و همانجا تتمهٔ ایام حیات بانجام رسانید
نقش سخن چنین می بندد ع

کی توان در گل مصنوع رخ یزدان دید | معنی از لفظ توان یافت ولی نتوان دید
چون غنچه بسته ام دهن از گفتگوی تو | لیکن چو گل شگفته ام از رنگ و بوی تو
همه را نسبت خاصی ست بمژگان دوست | هیچکس نیست که خود را از کسی کم داند

بنا صدرالدین رشتی از علمای نامور بود در بلدهٔ رشت از قید هستی برست عمرش بهشتاد
رسیده بود ازوست ع

وعدهٔ وصل سحر را از تو باور داشتم | چشم بر راه تماشایت چو اختر داشتم
قطع پیوند ز زلف تو محال ست مرا | عمرها شد که باین سلسله محرم شده ام
چراغ مهر او در سینها مردن نمیداند | گل داغ جنون عشق پژمردن نمیداند

باقی سرخوسی از مصاحبان همایون پادشاه بود ازوست ع

بردند دلم عشوه گری لب شکری چند | غنچه دهنی سرو قدی سیمبری چند
دیرست ز بیداد بتان دیده نشستم | باقی چه سراید ز خندا بیخبری چند

بقائی خوارزمی حزین ذکراو کرده از وست ه

نمیخواهم که دل در بند آن زلفِ دوتا افتد / چرا از پهلوی من دردمندی در بلا افتد

بسمل نامش میرزا محمد ست از شعراء قم بوده منه ه

از خویش رفته اند و بهم گرم الفت اند / کیفیتی بصحبتِ مستان نمی رسد

باقر میرزا اصفهانی عمدة العلماء و زبدة الحکماء بود در عشر سبعین بعد الالف مراحل این جهان فانی را پدرود کرد از وست ه

بگذار بود مُهر خموشی بدهانم / پیداست چو آیینه ز دل راز نهانم
آوارگیم منزلِ مقصود ندارد / چون تیر هوائی بنظر نیست نشانم
مپسند ز دیدار تو محروم بماند / از دیده برآید بصد امید نگاهم
روشنش میگردد احوال دلم در پیشِ یار / هر که چون پروانه یکشب میشود مهمان شمع
نبستم هیچگه از اختلاطِ دوستان طرفی / برنگِ رشتهٔ گلدسته پامالِ عزیزانم
جان در تنم برقص روانست از نشاط / گویا تو یاد این دل مهجور میکنی
ز عشق آن رونه لذت میتوان برد / که داغی را نمکدان کرده باشی

بدیع خلف میرزا طاهر نصیرآبادی صاحبِ تذکرهٔ مشهور تربیت یافته پدر سرپرست پدر ترجمهٔ پسر و تذکره نوشت عاشق سخن بود و دمی خود را از خدمت خوبان معانی معاف نمیداشت و مشق تاریخ گوئی را بجائی رسانیده که محاسب اندیشه از احصا حدش بعجز میگرائید بملک الشعرائی پای تخت ایران رسید و از هفتاد سالگی گذشته در ۱۱۳۱ه راه عالم عقبی گرفت نقش سخن را چنین بکرسی می نشاند

دارم دلی که دارد هر ذره اش هوائی / چون خرقهٔ گدایان هر پارهٔ ز جائی
کشتهٔ زهر تغافل تا ابد بی نشئه نیست / چون گلِ تریاک تلخی در کفن داریم ما
میکند بیدار احسان دولت خوابیده را / عطسه میسازد سبک مغز گران گردیده را
خط مشکین نیست گرد عارضِ گلنار تو / هست رحلِ آبنوسِ مصحفِ رخسار تو

بیضا میرزا ابوتراب همراه ذوالفقار خان خلف اسدخان وزیر اعظم خلد مکان بسر می برد روزی امیر این مصراع نزد قهوه خوردن گفت ع عرقِ داغ لاله قهوهٔ ماست ۴ میرزا بدیهه رساند ع نور چشم پیاله قهوهٔ ماست ۴ امیر یکهزار روپیه در صله داد

بافل رفیع خان بن میرزا محمود مشهدی نسب او بخواجه حافظ صاحب دیوان میرسد در دهلی متولد شد و بحکومت بانس بریلی سرفرازی داشت در ۱۱۲۳ بمرد خیلی قوت بیانی دارد و باقتضا تخلص خود فراوان گوهر آبدار بذل می نماید حملهٔ حیدری او قریب نود هزار بیت مشهور عالم ست نقشی از کلامش ورنگین صفحه می نشیند ســه

امشب چو شمع ریخت زهر تار موی ما — هر گریه که بود گره در گلوی ما
ماست جام غبغب و مینای گردنیم — بر دوش میکشند نکویان سبوی ما
چه نشاط باده بخشد بمن خراب بی تو — بدلِ گرفته ماند قدحِ شراب بی تو
تو چنان رمیدی از من که بخواب هم نیائی — بکدام امید داری بروم بخواب بی تو
عشق را با هر دلی نسبت بقدرِ جوهر ست — قطره بر گل شبنم و در قعر دریا گوهر ست
بسکه شرح غم دل مضطرب احوال دهم — بکبوتر چو دهم نامه پر و بال دهم

بقائی از ولایت خود سری بدیار دکن کشیده و با ملک قمی می بود و از انجا در گجرات رسیده با میرزا نظام الدین احمد بسر می برد شعرا و حالتی دارد و چون وضع او هموار ست از وست ســه

فریاد که تا چشم زدم تیر خیالش — در دیده فرو رفت و سر از دل بدر آورد
بجائی اشک از چشم دل افگار می بارد — همه خون جگر زین ابر آتشبار می بارد
مرغ دل با صید چشم او شکار انداز بود — هر سر مو بر سرم چون مرغ در پرواز بود

بقائی میرزا ابوالبقا نام از سادات تفرش ست بزیورِ قابلیت و استعداد محلی بوده تذکره بقلم آورده که در وی شعراء عهد شاه عباس ماضی را جمع ساخته منه

کاشانهٔ ما روشنی شمع ندارد — در خانه اگر بود چراغ دل ما بود

بیکسی غزنوی بوفور فضائل وصنوف کمالات اتصاف داشت بزیارت حرمین شریفین
رسیده بهند آمد علم حدیث خوانده بود بجهت کبر سن متوجه وطن شد در ۹۷۳ در منزل پشاور زندا
ارجعی از پیک اجل شنیده بجوار رحمت ایزدی پیوست از وی می آید ؎

در دیر و کعبه جز بتو مائل نبوده ام | هر جا که بوده ام ز تو غافل نبوده ام
فلک ار سم بمهری نه در دوران ما بوده | که دوران فلک تا بوده بی مهر و وفا بود

باقی کولابی از شعرای عهد اکبر پادشاه بود طبع شعری داشت از وست ؎

ز فرقت تو گرفتار صد الم شده ام | تو شاد باش که من مبتلای غم شده ام
خوبان اگر ندانند امروز قدر ما را | دانند قدر ما را فردا که ما نباشیم
بچشم گاه خون دل گهی خون جگر بسته | من غمدیده را بی روی او راه نظر بسته
نگردد همچو سرو آزاد در باغ جهان هرگز | چو نرگس هر کرا چشم طمع در سیم و زر بسته

بیدل میرزا عبدالقادر عظیم آبادی در پتنه از شبستان عدم بصحنگاه هستی رسید و در هند
نشو و نما یافت بیشتر در بنگاله بسر می برد در آغاز شباب نوکر شاهزاده محمد اعظم بود وی خواست
که بیدل بمدح او پردازد بران ترک تعلق کرده بدهلی آمد و بقیه عمر درینجا بپایان رسانید پیر میکده
سخندانی و افلاطون خم نشین یونان معانی ست کرا توانائی که بطرز تراشی او توانا رسید
و کرا یارا که کمان بازوی او تواند کشید عمده سخن طرازان و شهره سحر پردازان ست در اقسام
نظم پایه بلند و در اسالیب نثر رتبه ارجمند دارد طبع دراکش چه قدر معانی تازه بهم رسانیده و
کدام ثمرهای نورس که از نهال قلم نیفشانده خلاصه کلامش شراب میخانه هوشیاران و طلای
دستمایه کامل عیاران ست از آغاز شعور تا دم آخر چشم بر سیمای معنی دوخته و چراغ عجبی بر مزار
خود افروخته می فرماید ؎

مدعی درگذر از دعوی طرز بیدل | سحر مشکل که بکیفیت اعجاز رسد

میر آزاد گفته ؎

رساند پایهٔ معنی بآسمان نهم　　　بلند طبع شناسد کلام بیدل را

نشئهٔ فقر و فنا جز وجود ماغش بوده فروغ روشن دلی نور چراغش اصلش از قوم برلاس ست سوم صفر ۱۱۳۳ بعالم قدس خرامید میرزا معنی آفرین بی نظیر ست اما انشا بطرز خود دارد و در زبان فارسی چیزهای غریب اختراع نموده که اهل محاوره سر بقبولش فرو دنمی آرند و اشعار او بطور جمهور نیز فراوان ست اگر صاحب استعدادی از کلیاتش آن اشعار را انتخاب کند نسخهٔ اعجاز دست بهم دهد و خط نسخ بر نسخهٔ سحر سامری کشد غزل و مثنوی و رباعی و قصیده همه دارد کلیاتش ما بین نود و صد هزار بیت خواهد بود میرزا را بحر کامل مرغوب تر افتاده درین بحر شنائی کرده خالی از عذوبتی نیست از مطالع او درین بحر ست

من سنگدل چه اثر برم ز حضور ذکر دوام او　　　چو نگین نشد که فرو روم بخود از خجالت نام او
نه دماغ دیده کشودنی نه سر فسانه شنودنی　　　همه را ربوده غنودنی بکنار رحمت عام او

این چند گهر از محیط طبع روان اوست

مست عرفان را شراب دیگری درکار نیست　　　جز طواف خویش دور ساغری درکار نیست
عبرتی کو تا لب از هذیان بهم دوزد مرا　　　خنده ها بسیار کردم گریه آموزد مرا ✦
کافرم گر مخمل و سنجاب می باید مرا　　　سایهٔ بیدی برای خواب می باید مرا
بر روی ما چو صبح نه رنگی شکسته ست　　　گردی ز دامن تپش دل نشسته ست
ما لاف همت از مدد عجز میزنیم ✦　　　پرواز ما چو رنگ ببال شکسته ست
ستم ست اگر هوست کشد که بگشت سرو و سمن درآ　　　تو ز غنچه کم نه دمیده در دلکشا بچمن درآ
پی نافهای رمیده بو مپسند زحمت جستجو　　　بخیال حلقهٔ زلف او گرهی خور و بختن درآ
غم انتظار تو برده ام بره خیال تو مرده ام　　　قدمی بپرسش من کشا نفسی چو جان ببدن درآ
نه نوای اوج نه پستیت نه خروش هوش نه مستیت　　　چو سحر چه حاصل هستیت لغنی شو و بسخن درآ
بکدام آینه مائلی که ز فرصت این همه غافلی　　　تو نگاه دیدهٔ بسملی مژه واکن و بکفن درآ

نی نقش چین نه حسن فرنگ آفریدن ست
بهزادیی تو دست ز دنیا کشیدن ست

شکوه فقر ملک بی نیازیی کرد تسلیم
باقبا لیکه دل برخاست از دنیا بتعظیم

جمع گشتن دل ما را بتسلی نرساند
از گهر کیست برو شیوهٔ غلطانی را

چه وجود و چه عدم بست گشاد مژه ست
چون شرر هر دو جهان را بنگاهی دریاب

دل سخت گره شد بخم ابروی نازش
در طاق تغافل همه نقاشی چین ست

کینه در طبع ملایم نکند نشو و نما
فارغ از جوش غبارست زمینی که نم ست

حسن بی مشق تامل نگذشت از دل ما
صفحهٔ حیرت آیینه عجب خوش قلم ست

کس نرفتی بعدم هستی اگر جا میداشت
خلقی از تنگی این خانه بصحرا زده ست

کاش هجران داد من میداد گر وصلی نبود
شمع تصویرم که از من سوختن هم ننگ داشت

در زیر چرخ یک مژه راحت طمع مدار
آفت شناس سایهٔ سقف خمیده را

ایمن نتوان بود ز همواری ظالم
در راستی افزونی زخم ست سنان را

ندانم از اثر کوشش کدام دل ست
که می کشند بپابوس یار گیسو را

ز غصه چاره ندارد دلی که آگاه ست
فروغ گوهر بینش چو شمع جانکاه ست

جهدی که ز کلفت کدهٔ جسم برآئی
هر دانه که از خاک برون جست نهال ست

انقدر زیست درین عرصه نمایان گشتن
هر موئی اگر از خویش برائی علم ست

موج جنون مینزند اشک پریشان کیست
ناله بدل میخلد بسمل مژگان کیست

رشتهٔ امواج را عقده نگردد حباب
آبله در راه شوق مانع جولان کیست

رباعی

تا در کف نیستی عنانم دادند
از کشمکش جهان امانم دادند

چون شمع مقام راحتی می جستم
زیر قدم خویش نشانم دادند

چون سبحه یکدو روز که باهم نشسته ایم
از یکدگر گسسته فراهم نشسته ایم

هر چند درین مرحله بیتاب و توانم
چون آبله سر و قدم راهروانم

چو زخم صبح ندارم لب شکایتِ غیر
همان تبسمِ خود میکند نمک سودم

شکوهٔ اسباب تاکی زندگانی مفت نیست
تا سری داریم باید درد سر برداشتن

گر شد دل از نشاط و لب از خنده بی نصیب
یارب ز چشمِ ما نشود کم گریستن +

شیرازهٔ موافقت آخر گسستنی ست
باید دو روز چون مژه با هم گریستن

گویند بهشت ست و همان راحتِ جاوید
جائی که بداغی نرسد دل چه مقام ست

مرده هم فکر قیامت دارد
آرمیدن چقدر دشوار ست

بیشکارانِ عجوزهٔ دهر یکسر غالب اند
آنکه از مردان بمردی باج میگیرد زن ست

خواریِ دیوان دهر عزت ما بیش کرد
فرد چو باطل شود سرِ ورقِ دفتر ست

برنگِ آب سیرِ برگ برگِ این چمن کردم
گلِ داغ ست بیدل آنکه بوئی از وفا دارد

برکه نالم بیدل از بیداد چرخ
خواب من آوازه این دولاب برد

چو برگردد مزاج از احتیاطِ خود مشو غافل
سلامت سخت می لرزد بران سنگی که مینا شد

ز دل حقیقتِ ردّ و قبول پرسیدم
بخنده گفت بیا یا برو که می پرسد

اگر مردی در تخفیفِ اسبابِ تعلق زن
کز انگشتِ دگر انگشت زیک بند کم دارد

کج ادایانه باز باب مطالب سر کن
راستی بر دلِ این قوم سنان می باشد

دهر لبریز مکافات ست اما کو تمیز
کم کسی اینجا بحالِ خود ترحم میکند

هر چند کار فرداست امروز مفت خود گیر
شاید دماغ طاقت وقتِ دگر نباشد

سایه از جلوهٔ خورشید چه اظهار کند
رفتم از خویش ندانم بچه آئین آمد

ای ساغر تبخاله ازین تشنه سلامی
خوش خیمه بران چشمهٔ کوثر زدهٔ باز

وضع فقیری ما نا ساز هیچکس نیست
ویرانه ایم اما بسیار خوش هوائیم

چندانکه ز خود میروم آن جلوه به پیش ست
رنگی نشکستم که برنگی نرسیدم

نشئهٔ تحقیق ما را شعلهٔ جواله کرد — گرد خود گشتیم چندانیکه خود را سوختیم

بیدل همه تن خاک شدی لیک چه حاصل — در خاک نشستی و بران در نه نشستی

گویند بهشت جای خوبی ست — آنجا هم اگر دماغ باشد

برون چو گرد ز دامان اعتبار نشین — سرت اگر بفلک سود خاکسار نشین

درین بساط گران خیز همچو سنگ مباش — سبک چو رنگ شو و بر رخ بهار نشین

تمام خانهٔ چشمی ست این تماشاگاه — بهر کجا که نشینی نگاه‌دار نشین

کم از غبار نهٔ ای بخود سری مشتاق — ز خود برآ بسر چشم روزگار نشین

کم ظرفیم از غفلت خویش ست وگرنه — دریاست می ریخته از جام حبابم

در وصل ز محرومی دیدار میرسید — آیینه نفهمید که من با که دو چارم

طپیدم ناله کردم آب گشتم خاک گردیدم — تکلف بیش ازین نتوان بعرض مدعا کردن

چه پردازم بعرض مطلب دل سخت حیرانم — تو هم آخر زبان حیرت آیینه میدانی

رباعی

هر صبح که درهای فلک باز کنند — مردم قانون جستجو ساز کنند

قوال فلک بدست گیرد دف مهر — دنیا طلبان پا زدن آغاز کنند

بیدل بلخی درست گو بوده از وست ؎

می برد هر کس به پیش یار از جان تحفهٔ — ما تهیدستان بیدل شرمساری میبریم

بی بی بیدلی حزین ذکر او کرده خواهر شیخ عبدالله دیوانه بود و در هرات بسر میبرد این بیت از دست

روم بباغ و ز نرگس دو دیده وام کنم — که تا نظارهٔ آن سرو خوش خرام کنم

بنائی ملا کمال الدین نامش شیر علی بود و در فضل و هنر اعجوبهٔ وقت میر علی شیر از نکته گیریهای او اندیشه‌ناک می ماند همچنین ملا جامی از دخلهای بجائی او از وست ؎

زان میخورم شراب که بیهوشی آورد — وز هر چه غیر اوست فراموشی آورد

بعاشق گفتگوئی او از ان نیست | که عاشق راز بان او را دهان نیست
پیگان تیر آن مه کاغشته شد بخونم | شمعی ست گشته روشن از آتش درونم

باقر محمد باقر کاشی سخنور خوش گو راست گفتار بود آزوست ✱ ✱ ✱ ه

روزیکه چرخ خاک وجودم دهد بباد | سرگشته گرد کوئی تو گردد غبار من
کدام غم که نور زید با دلم سے عشقے | روم بناز که مسعود روزگار منم

بانی بانی مبانی سخندانی ست و جان جان معانی از معاصران حکیم شفائی بوده ازوست ه

رباعی

عمریست که تیر فقر را آماجسم | برتارک افلاک فلاکت تاجسم
یک شمه ز حال خویش ظاهر سازم | چندانکه خدا غنی ست من محتاجسم

بدیع الزمان بن قاضی شمس الدین محمد اردستانی صفاهانی دیوانش قریب بده هزار بیت دیده شد و باوجود نهایت فضل و تقوی در محبت محمد تقی پسر آقا ملک معرف اصفهانی عمر گذرانیده شعر بسیار رفته و سفته میگوید ازوست ه

رباعی

هجران تو چشم عقل را میل کشد | وز جور تو چرخ جامه در نیل کشد
آن غمزه چو حکم جان سپردن فرمود | جان رخت ز کالبد بتعجیل کشد

ز تغافلت نرنجم که فریب غمزهٔ تو | دهدم چنان تسلی که ترا خبر نباشد
دوشم اندیشهٔ مرگ آمد و هشیار شدم | یاد آن خواب گران کردم و بیدار شدم
خلد را از کف بمینائی شرابی میدهم | گر بنانی داد آدم من بآبی میدهم

بزمی اصلش کرمی و در شیراز نشو و نما یافته حزین این ابیات بنام او آورده ه

ز تاب عشق تو زینگونه دوش تن میسوخت | که هر نفس ز تف سینه پیرهن میسوخت
شهید عشق ترا شب بخواب میدیدم | که همچو شعلهٔ فانوس در کفن میسوخت

ز آهِ نیم شب و نالهٔ سحرگاهے ستاره بر فلک و غنچه در چمن میسوخت
درون سینهٔ من در گرفت آتشِ عشق که آه در جگر و ناله در دهن میسوخت

بهرام میرزا ابن خاقان سلیمان حزین این رباعی را بوی منسوب ساخته ٥ بهرام

رباعی

بهرام درین خرابهٔ پر شر و شور تا کی بچنین حیات باشی مغرور
کردست درین خرابه صیاد اجل در هر چمنی هزار بهرام بگور

برقی خواجهٔ غیاث الدین طبعی شوخ داشت باین وجه در استرآباد کشته شد این رباعی از وست برقی

بدگفته رباعی

جانا غمِ نیکخواه می باید داشت فکرِ دلِ بیگناه می باید داشت
دل از کف عاشقان برون آوردن سهل ست ولی نگاه می باید داشت

بازاری خواجهٔ علی حالش ازین تخلص توان دریافت این رباعی ازوست بازاری

رباعی

با دل گفتم که ای دل احوالِ تو چیست دل دیده پر آب کرد و بسیار گریست
گفتا که چگونه باشد احوال کسے کو را بمراد دیگری باید زیست

بیخود ملا بیخود نامدار خان جامی صاحب طبع و دیوان بوده در تاریخ یابی کار های دست بسته میکرد بیخود

ازوست رباعی

هر کس که دل از مدار دنیا برداشت عبرت ز شمار کار دنیا برداشت
گویند زمین بر سر گاوست بلی گاوست کسیکه بار دنیا برداشت

بیخبر میر عظمت الله بن سید لطف الله احمدی معروف بشاه لدها بلگرامی از شعراء صوفیهٔ صافیه بیخبر
و بند کشائی نقاب حقائق و معارف وافیهٔ کافیه طرز کلامش بنمکینی ادای خوبان آمد از بیانش
بدلنشینی عشوهٔ محبوبان نکهت خلقش سرمایهٔ ختنها و رنگینی حرفش ساز و برگ چمنها بیخبر تخلص بجا میکرد

زیراکه باخبر بیخبر بود تذکره دارد مسمی بسفینهٔ بیخبر دران مجلس خود را با میرزا بیدل ذکر کرده کلیاتش قریب هفت هزار بیت ست میر آزاد در سفری رفیق او بود بخشش نامه نگار را بسیار خوش می آید واز چاشنی درد و مشرب شوق و مذهب فقر و فنا لذت خاص لطف می کند در شاهجهان آباد در سنه ۱۱۴۲ بسیر بستان قدس خرامید ساغر عرفان چنین میگردانند + + **بیت**

سخت زندانی ست هستی ای زخود غافل بر آ ‖ میشوی پابند آخر پیشتر زین گل بر آ
ما غریبان را بزیر خاک هم نگذاشتند ‖ صبح محشر میکند فریاد کز منزل بر آ
تا توان لیلی شدن حیف ست آهنگ جنون ‖ این چنین کز خویش بر می آئی از محمل بر آ
تا کی نهی برای صبوحی بباغ پا ‖ چشم کسی ببین و بزن برایاغ پا
صد کاروان بروشنیم راه می روند ‖ در تیرگی ست گرچه مرا چون چراغ پا
آنرا که زیر خاک کند چرخ مرده نیست ‖ چندی دراز کرد بکنج فراغ پا
عشرت درین زمانه همین غفلت ست و بس ‖ می نیست گر بکام تو بشنو فسانه را
صبح دیدم ز سر هستی خود مے گذرد ‖ یادم آمد که بخاطر سفری بود مرا
تا بکی داری چنین حیران و سرگردان مرا ‖ یکدم ای ظالم بگرد خویشتن گردان مرا
کی بود بازیچهٔ شادی و غم آئین ما ‖ گردش احوال قربان ست بر تمکین ما
صحبت یاران موزون سرو و گل از یاد برد ‖ غیرت گلزار باشد مجلس رنگین ما
تا بکجا برچیده بندی زلف را از روی خویش ‖ در چمن بگذار تا رقصند این طاؤسها
زیاران لباسی کی نماز عاشقان آید ‖ وضو بسیار دشوارست این تنگ آستینان را
کوی رضا گزین ز غم خیر و شر بر آ ‖ تسلیم کن سر خود و از دردسر بر آ
تا کی اسیر هستی موهوم بودنت ‖ دستی بخود فشانده چو آه از جگر بر آ
نمیگویم بلندی برگزین یا سیر پستی کن ‖ بلند و پست عالم دیدهٔ هموار کن خود را
اینقدر رهزنه چپ و راست دویدن عبث ست ‖ چاک کن سینهٔ خود را سر راهی دریاب

بادهٔ گل رنگ و چمن سبز و هوا دریا بار
لذتِ این همه زاهد بگناه‌ست دریاب

بیخبر بهر چه از خانه برون می آئی
باش فرشِ درِ خود مسند جلسه دریاب

این جهان و آن جهان تبدیل جائی بیش نیست
انچه پنداری بقا آخر بتغیری فناست

گرچه شب در خواب و روز در قدح نوشی گذشت
اینقدر شادم که عمر من به بیهوشی گذشت

خواهشِ ملکِ سلیمان ابلهی ست
دولتِ پاینده در دستِ تهی ست

قدِ خمیدهٔ پیران بعجز میگوید
که عمر بار گران گشت و بر سر افتاد ست

هرگز بسایه خانهٔ لیلی نکند میل
در سایهٔ دیوار خود آنکس که غنود ست

طفلی که بر احوال شهیدان نظرش نیست
مردیم که از شوخیِ خود هم خبرش نیست

هرگز فروتنی نگزید ست پیکرت
خاکِ رهِ کسی نشدی خاک بر سرت

همچو آن شامی که روشن گردد از رنگِ شفق
کاکلت از تابِ رخسارِ تو زنجیر طلاست

کس نشانِ دلِ گم گشتهٔ من، هیچ نداد
آه در زلفِ شکن در شکنش چیزی هست

ستم رسیدهٔ غمهای دهر می داند
که ماهِ نو بکفِ چرخ تیغ عریان ست

این سروها که سر بگلستان کشیده اند
شمشیر بازی قدِ او را ندیده اند

هر چند حسن از پسِ صد پرده رونمود ؛
ناموس پرده‌ایست که رندان دریده اند

جمعی که طوف کعبه گزیدند بیخبر
بیت المقدسِ دلِ خود را ندیده اند

کیست تا از دست بردِ حسنِ صورت بگذرد
معنی بیگانه باید کز عبارت بگذرد

هر قدم مژگان گیرائی ست خارِ این طریق
مرد می باید کزین میدان سلامت بگذرد

بیخبر زین حلقهٔ احباب می باید رسید
بگذرد عمرِ عزیز و در اطاعت بگذرد

قیامتی ست ز جائی بلند افتادن
زبیم روز بدی حب جاه نتوان کرد

ز داغ جبههٔ زاهد گرفته ام عبرت
که در نماز ریا رو سیاه نتوان کرد

کنون که پیر شدی از خود ای فلان بگذر
ز قدِ خم شده چون تیر از کمان بگذر

کسی ز هر دو جهان و کسی ز خویش رود نیروی تو اگر اینچنین چنان بلند

کار دنیا در گرفتاری بود هم رنگ زلف وا کنی گر عقدهٔ بند دگر پیدا کند

خوشا جهان تهیدستی و غریبانش زوال نیست در اقبال بی نصیبانش

فلک تمام شفق پوش شد چه شام ست این پرید رنگ مگر از رخ غریبانش

دماغ نازک فقرم ملامت بر نتابد همان وا کرده دستار را نه برای درد سر بستم

گرد ملال کز دل صد چاک بیختیم برداشتیم بر سر مقصود ریختیم

بودیم پای سعی ولی از نهیب خار چون سایه در حمایت دامن گریختیم

تا آمده ست فرد حقیقت بدست ما سر رشتهٔ حساب دو عالم گسیختیم

نه آید از چشم بتان روغن بادام طلب سر خشک تو سفالی ست که من میدانم

بارها از سخن خویش بوجد آمده ام قال را رتبهٔ حالی ست که من میدانم

درد دلم زین ره و رسمی که جهان میدارد بیخبر سخت ملالی ست که من میدانم

آخر ز راه و رسم جهان بیخبر شدم رنگ زمانه دیده برنگ دگر شدم

فیض سخن ست این که بهر بزم رسیدم از بال و پر مصرع برجسته پریدم

بهر تحقیق خود از پیش خدا می آیم فکر بسیار بلندم ز کجا می آیم

دوش تا رتبهٔ منصور بمن میدادند بر سر دار دل کم حوصله غم میکردم

نیم شبنم که گه در باغ و گه در راغ بنشینم توکل هر کجا رخصت دهد چون داغ بنشینم

مرا بر مسند جم می نشانند الهی بر سر آن کو نشینم

ز بس صحرای امکان وحشت انگیز ست در چشمم در اول دیدنی هیچو نگاه واپسین جستم

ز بسکه تنگ شدم در میان هر دو جهان رهی نماند که در خود دگر گریختم رفتم

بی نیازی همتی دارد کریمان واقف اند ما هم از دست رد خود چیزها بخشیده ایم

کجا تاب رخ خورشید دارد دیدهٔ شبنم تو در بزم آمدی من خویش را سنجیدم و رفتم

عاقبت دل زین جهان پرخطر برداشتم — دیدم افتادست در خاک این گهر برداشتم

از خجلت دیروز که آهی نکشیدم — امروز عرق کردم و چون اشک چکیدم

از صف مژگان خونریزش نگاه آید برون — چون سواری یکه تازی کز سپاه آید برون

رند سیداند که بیرون آمدن از خویش چیست — زاهد ار جرأت کند از خانقاه آید برون

عالمی از بسکه غمگین رفت در زیر زمین — وقت آن آمد که جای سبزه آه آید برون

از دو چشم او نگه مستانه می آید برون — همچو مدهوشی که از میخانه می آید برون

کی شود یارب که در بزم وصال آن پری — من ز خود آیم برون او از نقاب آید برون

شبنمی اما توانی سیل صحرائی شوے — قطرهٔ خود را بجوش آور که دریائی شوی

عقل را در بارگاه حسن هرگز دخل نیست — انتظارت می کشد دلبر که شیدائی شوی

تا توانی بیخبر تنها نشین و شاد باش — نیست غیر از دردسر گر محفل آرائی شوی

لغزشی در همت والای من خواهد رقیب — آن بود کز قامت دلبر کمر جوید کسے

دلت پر می طپد بر اختلاط صحبت دنیا — مبادا بیخبر پیدا کنی زین قحبه سوزاکے

برهمن

برهمن چندربهان زناردار ساکن آگره خالی از وارستگی نبود در سرکار دارا شکوه عنوان منشی گری داشت بعد قتل وی ترک نوکری نموده بشهر بنارس رفت و در آنجا براه و رسم خویش مشغول بوده تا آنکه در سنه ۱۰۷۳ در آتشکدهٔ فنا خاکستر گردید شیرخان در مرآة الجمال این غزل از تمام دیوانش انتخاب زده ه

کنم ز ساده دلی بند دیده مژگان را — بمشت خس نتوان بست راه طوفان را

همیشه زلف ترا اضطراب در کارست — چگونه جمع کند خاطر پریشان را

شبی خیال تو آمد بخواب و آسودیم ؛ — دگر ز هم نگشادیم چشم گریان را

برهمن از تو سخن بی دلیل میخواهم — که اعتبار نباشد دلیل و برهان را

هرگز کسی نکرد نگاهے بروی ما — کس گرم تر ز اشک نیامد بروی ما

چشم تا برهم زدم انجام شد آغاز عمر	طی شد این ره آنچنان کاواز پای برنخاست
آتشکدهٔ سینهٔ ما بر سر جوش ست	خونین مژه بر دیدهٔ ما شعله فروش ست
از مرهم راحت نشنیدست ندائی	عمریست که داغ دل ما پنبه بگوش ست
خیال روی کسی جلوه کرد چون خورشید	غرور ظلمت شبهای انتظار شکست

حرف بای فارسی

پروانه شاه ضیاءالدین برهانپوری از وست

دل سنگین او را نرم کرد آهی چنین باشد | تکلف بر طرف دل را بدل راهی چنین باشد

پردل مرزا محمد تقی اندجانی جوان خوش جبهه و شگفته پیشانی بود و بنا بر کمال دلاوری پردل تخلص میکرد تلاش تازه گوئی بسیار دارد از وی می آید

با خیال سر زلف تو بغلگیر شدیم	سوختیم آنقدر از شوق که اکسیر شدیم
ای بسا سنگ که خوردیم چو مجنون بر سر	رائگان نیست که شایستهٔ زنجیر شدیم
قصر تن راست چو ویران شد آخر دیدیم	پردلا هر چه وابستهٔ تعمیر شدیم
بی نشئهٔ دیوانگی او نتوان خواند	مضمون جنون از ورق سادهٔ صحرا
مجنون چو سفر کرد مرا داد خلافت	یعنی که توئی صاحب سجادهٔ صحرا

پیامی شیخ عبدالسلام از ولایت خود بسیر هند شتافت و بخدمت نظام شاه درجهٔ امارت یافت و در بعض معارک جرعهٔ شهادت چشید این بیت از وست

بزمی که در روی سخن جانب ما نیست | ایدل کمی از ماست که بسیار نشستیم

پیروی پیرو خواجه آصفی ست در تصویر کشی دستی چابک داشت و از راه صورت پی بمعنی برده رسالهٔ صورت معنی نوشته از وی می آید

بیدرد را شراب محبت کجا دهند	کیفیتی ست عشق بتان تا کرا دهند
در دیده چون نگاه بآن نازنین کنم	چون بنگرد ز شرم نگه بر زمین کنم

طفلِ اشکم برهٔ یار سرِ خویش نهاد خوش بتیمانه درین ره قدمی پیش نهاد
ناز پرورده چو تابِ ستمِ عشق نداشت یار را نام جفا پیشه و بدکیش نهاد

تداو — پیری درویش علی نام داشت چون لبنی و صد سال رسید باین لقب اظهار یافت طبابت و تصوف
هردو میکرد از وست

منمای بغیر من رخ ای سیم ذقن کز غایت غیرتم رود جان از تن
خواهم که شوم مردمکِ دیدهٔ خلق تا روئی تو هیچکس نه بیند جز من

تتمہ — پیام شرف الدین علی نام اصلش از اکبرآباد است در فنون شعر مهارت شایسته و در نغز گوئی
لیاقت بایسته داشت شاگرد خان آرزو ست دیوان هفت هزار بیت فراهم کرده در عشرهٔ
اوسط خامس بعد مایة والف پیام اجلش در رسید و رهگرای عالم بقا شد از وست

چو آن نسیم که با غنچه میشود گستاخ بزور بوسه کشایم دهان تنگ ترا
ناله سیر قصد مگر گوشش بفریادِ من ست می طپید دل شاید آن بیرحم دریادِ من ست
چمن از جلوهٔ رنگینِ تو انداز آموخت نکهتِ گل ز خرامت سبقِ ناز آموخت
آتشک گرمم که رهش دوش بمژگان افتاد آتشی بوده که ناگه به نیستان افتاد
مرا نه از غمِ مردن بدل گرانی بود که خصم جانم اگر بود زندگانی بود
ایام زندگی همه با این و آن گذشت عمرِ عزیز ما چه قدر رایگان گذشت

حرف التاء

تتمہ — ترابی ملا بلخی خاک پای نازنینان معانی بود و تراب اقدام نو آیینان خوش بیانی قصیدهٔ وی
که بوسیلهٔ آن بزر کشیده شد و عدوا بیاتش جهل و نه باشد مطلعش این ست

گزیدم عمرها چون برهمن کنجِ کلیسائے دگر آن به که سازم در حریمِ کعبه ماوائے
از وی می آید

بسنگ رخنه شد از بس گریستم بی تو زسنگ سخت ترم من که زیستم بی تو

تراب میرزا ابو تراب بن میرزا محمد طاهر التفات خان ست و آرزو گفته پسر میرزا محمد علی ست و این راجح ست زیرا که آرزو باوی بسیار مربوط و هم صحبت بود در معرکهٔ مبارز الملک در سنه ۱۱۴۳ جرعهٔ شهادت چشید پیشتر غبار تخلص میکرد چنانکه در جواب رباعی هجو جعفر میگوید ؎

رباعی

گویند که هجو کرد ما را جعفر — شیرین و لطیف همچو شیر و شکر
صد شکر که انچه عیب ما بود غبار — امروز برای دیگری گشته هنر

این چند شعر از وی آمده ؎

طفل بدخوی سرشک من نمی گیرد قرار — خواب آسایش مگر در دامن محشر کند
نکهت گل رساند پیغامی — بیدماغی نداد هیچ جواب

تشبیهی کاشی پدرش گاذری میکرد و او دو سه مرتبه بهندوستان آمده و رفته دعوت الحاد می نمود در لاهور سر و پا برهنه اوقات بسر می برد و اشعار بسیار دارد چنانچه سه دیوان و مثنوی ذره و خورشید ازو دیده شد این دو سه بیت از وست ؎

یکی بر خود ببال ای خاک گورستان زشادابی — که چون من کشتهٔ زان دست و خنجر در لحد داری
تو هر رنگی که خواهی جامه می پوش — که من آن جلوهٔ قد می شناسم
هست آنچنان خوش ست که گوید بروز حشر — من کیستم شما چه کسانید این چه جاست
شد از شهر عراق آواره تشبیهی خدا داند — سیاهان دکن کشتند یا سبزان کشمیرش
کف پا بهر زمینی که رسد تو نازنین را — بلب خیال بوسم همه عمر آن زمین را
زبس حرارت دل خونم از دماغ چکد — بسان روغن پر شعله کز چراغ چکد

تجلی ملا علی رضا اردکانی بعد تحصیل علوم در سیه بهند آمده معلم فرزند امیر الامرا علی مردان خان گردید باز هوای وطن اصلی او را در حرکت آورد و بصفاهان معاودت نمود و از شاه عباس ثانی قریه از مضافات اردکان و سیورغال عنایت شد بعده در سنه ۱۰۸۳ مصاحب شاه سلیمان

صفوی گردید و بحضور مجلس او مختص شد و بر جادهٔ ذکر علم و تالیف در صفاهان مقیم ماند تا آنکه
بمنزل خاموشان شتافت شاعر خوش خیال معنی یاب و بطالع شهرت کامیاب ست دیوان غزل
و قصاید دارد و مثنوی معراج الخیال او مشهور ست این چند بیت از وی بتحریر رسید

خیالش چون شود خمیازه فرمائی بر و دوشم — لبالب میشود چون هاله از مهتاب آغوشم
گل شگفته بیانگ بلند میگوید — که ناخن گره دل لب خموش آمد
در ره محمل نشینان وفا واپس مباش — تا توانی بوی گل گردید خار و خس مباش
هر چه آید در نظر آیینه دار ناز اوست — کفر و ایمان چون دو چشم از یک ادا در گردش ست
نفس بدر اگر رسد فیضی نصیب دیگر ست — انچه باز بنو رسی ماند همین نیش ست و بس
رفت ست ز بیداد تو جور فلک از یاد — مرهم شده داغ نو تو داغ کهن را
گر در سر کوی تو نالم عجبی نیست — در جائی خطر تاک به بندند جرس را
تو کشی باده و تجلی آه — آتش انجا بلند و دود اینجا
تسکین دهم بوعده بسی اضطراب را — مانند تشنهٔ که به بیند سراب را
چنان مکن که هم آغوش لب کنم گله را — براه باد گذارم چراغ حوصله را
چه شد که رخ ننمودی و دین و دل بردی — بروی بسته حریفان زنند قافله را
هجر جانسوز چه یکروزه چه یکساله یکی ست — نقطه و دایرهٔ شعلهٔ جواله یکی ست

تجلی کاشانی از پروردگان و ترتیب یافتگان ملا نظیری نیشابوری ست در اوائل شباب رحلت نموده نظیری
از فرط محبت اشعار او را که قریب یکهزار بیت ست بعد نظر تدوین نموده در یک مجلد قرار داده از وست

دود از نهاد گوش بر آرد فغان ما — اخگر بجای نغمه برین تار بسته ام
بر مزار ما شهیدان نی چراغی نی گلے — هر طرف پروانهٔ در طوف و هر سو بلبلی

تجلی لاهجی در هند نشو و نما یافته و در آخر حال بجانب ایران رفته

دل زنده ترا زپیر خرابات کسی نیست — جز شیشهٔ می خضر مسیحا نفسی نیست

یک خاطر آسوده در آفاق ندیدم ✢ دیگر تر از گنبد گردون قفسی نیست

نماند از گریهٔ بسیار در دل آنقدر خونم ✢ که گر خواهم برسم دادخواهان بجبین مالم

ترکمان

ترکمان میرزا نجم قلی شیرازی الاصل در هندوستان متولد شده جوانی خوش رو خوش خو بود و در نظم و نثر خوش گو در اواخر مائة حادی عشر آنجهانی شد این ابیات از وی ست ع

دل غم گرفتهٔ ما ز نشاط کی گشاید ✢ نه هوای باغ سازد نه فضای کشت ما را

گفته بنویس نام من بدل ✢ این سخن در دل بجان خواهم نوشت

گوهر و لعل که چشم نی تو ریخت ✢ حاصل دریا و کان خواهم نوشت

باده نوش از جام وصل یار می باید شدن ✢ مست از کیفیت دیدار می باید شدن

هر چه هست از خویش می باید بجام باده داد ✢ چند در بند سرود ستار می باید شدن

گر دلت نگشوده ست از خانقاه و مدرسه ✢ بعد ازین خاک در خمار می باید شدن

ترکمان گفتی جواب آنکه صائب گفته ست ✢ صبح چون روشن شود بیدار می باید شدن

نمی گنجد بظرف جذبهٔ دل اضطراب من ✢ برون از شیشه باشد موج زن جوش شراب من

نگارین شاهد هستی در آغوش طلب باشد ✢ اگر از جلوهٔ برق فنا سوزد حجاب من

گشته ام صید نگاه دلربای تازهٔ ✢ فتنه انگیزی خرد سوزی بلای تازهٔ

کرده با عشق آشنا و از خرد بیگانه ام ✢ شوخ الفت دشمنی رم آشنائی تازهٔ

بسته ام دل را بزلف سنگدل عاشق کشی ✢ دیر صلحی زود رنجی بیوفائی تازهٔ

دل تا نیافت نشهٔ عشق تو وا نشد ✢ نشگفت غنچه تا به نسیم آشنا نشد

تائب

تائب اصلش از هرات ست اما در بخارا نشو و نما یافته از وست ع

داد زین غفلت پرستیها که هر موی سفید ✢ بر کتان توبهٔ من کار صد مهتاب کرد

تجرید

تجرید اصفهانی نامش شریف و شعرش لطیف ست ع

از بس نشست گرد یتیمی بگوهرم ✢ مانند سایه در ته دیوار مانده ام ✢

تنها میرزا عبداللطیف خان شاعر دلپذیر بود خواهرزادهٔ میرزا جلال اسیر دیوانی صوبهٔ پنجاب داشت ذرا و اخرمائة حادی عشر راه آخرت پیمود از وی می آید

میتوان از ضعف تن فهمید احوال مرا — میکشد این خامه موصورت حال مرا
یارم بکنج غمکدهٔ تنها نشاند و رفت — گفتم که من غبار تو دامن فشاند و رفت
خشکی زاهد شود از گریه رسوا بیشتر — میشود از بارش دی جوش سرما بیشتر
انیس همدم و بانا له گفتگو دارم — نگاه حسرتم و گریه در گلو دارم
هرگه بزم آن بت بد کیش میروم — از خود همیشه یکدو قدم پیش میروم

تاثیر محمد محسن بمنصب وزارت حاکم اصفهان سرفراز بود از هر نوع شعر بسیار گفته فکرش بدقائق سخن رسا و بلفظ و معنی آشناست این ابیات از وی خوش آمد

مهربانانه بمن آن بت محجوب گذشت — لله الحمد که این ماه بمن خوب گذشت
گرچه از نیکان نیم خود را به نیکان بسته ام — در ریاض آفرینش رشتهٔ گلدسته ام
بشکست چو دل چارهٔ و تدبیر ندارد — چون رخنه شود آیینه تعمیر ندارد
با بخت تیره پرسش دل یارگی کند — در شب کسی عیادت بیمار کی کند
از بسکه گرم میگذرد کاروان عمر — هر جا نشسته بر سر آتش نشسته ایم
از بس گداخت عشق تن ناتوان مرا — شد صرف طفل اشک چو شیر استخوان مرا
در هر نظاره مطلب عاشق روا نداشت — هر عضو او ز عضو دگر دلرباتر ست

تقی آصفخانی شاعر صافگو معنی جو مرکز دائرهٔ نیکو بیانی بود از وست

گه خوشه چین زلفم و گه دانه دزد خال — چون مور قحط دیده بجز من فتاده ام
مست نازی و سر خانه خرابی داری — از سر کوچهٔ ما میگذری خوش باشد

تقطائی قمی از تلامذهٔ میرزا صائب بود و بسیر هند قدم فرسوده و در اواخر صد یازدهم جادهٔ آخرت پیموده از وی می آید

دلم از جوشِ حسرت بسکه دم در خویشتن دزدد | برنگِ آهوی تصویر رم در خویشتن دزدد
در آغوشِ خطر دارد سرشکم جسمِ خاکی را | شکست افتد بدیواری که نم در خویشتن دزدد

تقی حکیم محمد تقی شیرازی از حذاق اطبا و همدم مسیحا بود حزین او را در شیراز دریافته میگوید در شاعری و سخن فهمی رسائی و باعزّ انس معانی آشنائی داشت آز وست ؎

دوشش در بزمِ تو ذوقِ گریه‌ام بیتاب کرد | آنچه آتش میکند با شمع با من آب کرد
خونِ دل از پرده‌هائی دیده‌ام گردید صاف | آتشِ حل کرده را چشمم شرابِ ناب کرد
در باغِ دهر گرز مکافات آگهی | سنشان نهالِ ظلم که افغان شود بلند

توفیق مولوی محمد توفیق کشمیری در نظم طبعی داشت در عمر هشتاد و نه سالگی اواخر صده دوازدهم ره نورد عالم بقا گشت ؎

تیرت از سینهٔ من غمزده آید بیرون | همچو آنکس که ز ماتمکده آید بیرون

تسلیم خراسانی نامش شاه رضاست مردی درویش بوده و در هند میگذرانیده

ز بال افشانی پروانه رنگِ خود از آن شادم | که گاهی از شکستِ شیشهٔ دل میدهد یادم

تعظیم ملا محمد تقی مازندرانی در جوانی باصفهان آمده بتحصیل علوم مشغول شد و در صحبت شیخ علی حزین بعض مقاصد علمی و مراتب شعری تحقیق نمود سخنش خالی از لطف و صفائی نبوده ست میگوید ؎

مرا سرگشته دارد تابکی در حضرتت کوئی | الٰهی آتش آهی بجانِ آسمان افتد
عشق را در سینهٔ اهل هوس نبود قرار | کی گذارد شیر در هر بیشه پهلو بر زمین

تمنا ابو الحسن میرزا از سادات شیراز بود و با لو اسنجان و مساز از وست ؎

باز چشمم ناتوانی برده از هوشم بزور | کرده ست آیینه رخساری نمد پوشم بزور
در لباسِ زندگی راحت نمیدانم که چیست | این قبائی تنگ را عمریست می پوشم بزور
بسته دام توام در کوی دلدار دگر | با قفس رفتم از این گلشن بگلزار دگر
میکشم از خود تمنا انتقامِ خویشتن | کرده‌ام وقفِ گریبان دستِ دامنگیر را

توسنی تخلص رای منوهر ولد لونکرن راجهٔ سانبهر ست صاحب حسن غریب و ذهن عجیب بود هندو نژادی ست که چون آب حیوان ظاهرش لباس ظلمت پوشیده و باطنش بهوای مشرب ایمان جوشیده اکبر پادشاه اورا خطاب میرزا منوهر داد همیشه با شعراء اسلام مختلط بوده وطبع نظم داشته اشعارش مدون ست

رباعی

شمع آمد و گفت جان من می برند — وز من همه دوستان من می برند
ناگفتنی نگفته ام در همه عمر — پس از چه سبب زبان من می برند

تمنّا مولوی محمد حسین مرادآبادی سلمهم الله تعالی معنی یاب سخن آفرین وگلدسته بند افکار رنگین ست جواهر آبدار سخنش در نهایت تابانی وکواکب منظوماتش در غایت درخشانی از شرفاء بلدهٔ مرادآباد ست وصاحب ذهن وفکر خداداد از عمری دراز زلف سخن را شانه میکشد ورخ زیبای عرائس مبانی ومعانی را غازهٔ تازه می مالد شاگرد شیخ مهدی علی زکی ست که در اواخر عهد شاه اوده مشل او شاعری برنخاسته ونیز زانوی استفاده بخدمت میرزا اسد الله خان غالب دهلوی ته کرده میرزا السین شعراء نامدار هند ست واستاد بهادر شاه پادشاه دهلی چند سال گذشت که از وطن مالوف بسوی دیار دکن خرامید وبحیدرآباد رخت اقامت کشید چون زمانه دشمن هنرمندان ست واهل زمانه صد چندان صحبت اهالی وموالی آن الکه گیرانیفتاد وحسب دلخواه تعلقی بآن ریاست وست بهم نداد ناچار مراجعت بوطن کرد وبر بلدهٔ بهوپال که سرحد مالوهٔ دکن ست گذر فرمود نگارندهٔ سطور درالوقت نزیل این بلده ومتوسل این ریاست بود ملاقات مکرر دست داد چاشنی درد و مذاق شکستگی بر وجه اتم دارد وسراپایش بحسن اخلاق وجلائل اوصاف ومکارم خصال آراسته وپیراسته الحال در مرادآباد بدار الامن انزوا بسر می برد وبا مردم دنیا کم اختلاط می باشد در حین تحریر این جریده خطی بطلب بعض نتایج فکرش فرستادم این چند گل از گلستان طبع خود ارمغان محفل تحریر فرمود ~

غمخوار کجا در طلبش آبله پا را
آتش زند آن گرمی رفتار حنا را

گر هست چنین ریزش جوهر ز طپیدن
وحشی نگهان دام کنند آینه ها را

نشیمن کرده تا دوش هما بین دلستانش را
هما در دام باشد سایهٔ زاغ کمانش را

هر کجا سودای حسن او لطافت گستر ست
میتوان در شیشه کردن چون پری دیوانه را

بفریاد او فتادم قطع شد صحرا نوردیدن
بهم آه جستم در رمیدن آرمیدن را

گردش چشمش نماید سر بسر تسخیر ما
اندرین صحرا رم آهو بود زنجیر ما

ذره ذره ز جنون بر سر کار ست اینجا
صد پری شیشه بهم مشت غبار ست اینجا

موجهٔ ریگ روان نیست بخاک عشاق
جوش خمیازهٔ آغوش و کنار ست اینجا

چو برق شوخیش دیوانگان را مجلس افروزد
پری رقصان بگرد شمع چون پروانه برخیزد

نگردد محرم تحریر نقش شوخی نازش
طلسم حیرت مانی بود بیرنگ پردازش

چه گوئی حالت زاهد که مدهوشانه می آید
پری هم از سر کوی کسی دیوانه مے آید

سویدای دل عاشق مگر باشد سپند آنجا
که دود خونچکان از محفل جانانه می آید

موجهٔ غم هر نفس طوفان فریادم کند
ماتمی دارم که مرگ ناگهان شادم کند

در جهان نبود بدست هیچکس معموریم
خانهٔ عشقم خرابی غم آبادم کند

کند راه گلو از بیخودی گم بسکه آوازم
نهان در پردهای ساز ماند نغمهٔ رازم

ز موج دود آهم گردباد سرو می خیزد
بیاد شوخی چشمی بصحرا بسکه می تازم

نباشد دور گر دل بر در ضبط فغان من
ز جوش نغمه نزدیک ست کز هم بشکند سازم

شور یار بهای من نشست در بزم صنم
از خدا غافل نیم هر چند در بتخانه ام

تخته مشق جور طفل سخت نادانی شدم
جمع شد مضمون غم چندانکه دیوانی شدم

جفا کن جور کن ظلم و ستم کن کج ادائی کن
بخاطر هر چه داری کن نه ترک آشنائی کن

تعلق از من دیوانه خود یکقلم مگسل
وفا گر نیستت جانان بیا و بیوفائی کن

آشفته ز نظم بروای شور قیامت	هنگامه مکن جمع که در برهمیم من سپه
بشوق روی او از بسکه میگردد صفا هر شی	بدست بیخودی آیینه میگیرد غبار من
نتوان خورد فریب دم پیر جوشش کسی	شب در آغوش کسی روز در آغوش کسی

حرف الثاء المثلثه

ثنائی **ثنائی** خواجه حسین مشهدی از پهلوانان عرصهٔ سخنوری ست و دلیران معرکهٔ معنی پروری از مشهد بسیر هند خرامید و با فیضی و عرفی هنگامهٔ مشاعره گرم کرد دیوانش پنجهزار بیت دارد این چند بیت از انجاست

روزیکه وقف روی تو کردم نظاره را	دیدم بدامن این جگر پاره پاره را
خوشا خجالت آن عاشقی که در شب هجر	بخوابش آئی و او شرمسار برخیزد
نام قیامت مبر حرف ز محشر مگو	گردش بالین ببین در شب هجران او
زمان بی مهر و گیتی دشمن و دلدار مستغنی	مرا بر آرزوهای ثنائی خنده می آید
خوش آنکه سوی من از ناز یک نظر دیدی	باین بهانه که نشناختم دگر دیدی

ثاقب **ثاقب** میر مفاخر حسین عم میر محمد زمان راسخ بود طبع معنی یاب و ذهن سلیم داشت ساکن سهرند بود همانجا بگذشت از وست

راه رو را رهنما افتادگیها میشود	هر کجا پائی بلغزد جاده پیدا میشود
ز دستگیری غربت بپاست جلوهٔ من	چو موج ریگ روان گرد راه خویشتنم
اشک چشم سرمه آلودم درین سرگشتگی	شام غربت می برم با خویش هر جا میروم

ثابت **ثابت** میر محمد افضل اله آبادی از احفاد میر ضیاء الدین حسین مخاطب باسلام خان خوشی سفیدی تخلص بود الاست ثابت نیر آسمان والافطرتی و سیار فلک بلند فکرتی ست پایهٔ فضیلت درستی محکم داشت و در گفت و فهمید شعر و زبان دانی فرس استاد مسلم کاملان دهلی نیز ست اقسام سخن را بتسلط تمام میگوید و بترزبانی کلک نسخهٔ سحر سامری را می شوید مناقشهٔ او با عبدالرضای

متین صفاهانی معروف ست وی در پایانِ عمر آستین استغنا بر زخارف دنیا افشانده منقطعاً
بسر می برد تا آنکه دامن از غبار هستی بر چید و در ۱۰۵۱ه بمرد این ابیات از منتخب دیوان چیده شده

کشد چو صبحِ وصالِ تو شمع جان مرا   بر بمشهدِ پروانه استخوان مرا
شمیم زلفِ تو از داغِ دل برآورده   چو بوئی نافهٔ چین موکشان فغان مرا
طفل بیرحمی که می بندد پرِ پروانه را   گرم صحبت کی کند با خودمنِ دیوانه را
دشنه حاجت نیست خونریزِ دلِ بیتاب را   کار با خنجر نباشد کشتنِ سیماب را
شد محشرِ صد زخمِ تمنا جگرِ ما   شمشیرِ تو آورد قیامت بسرِ ما
شفا از لعلِ جان بخشِ تو خواهد چشمِ بیمارت   فرنگی لائقِ کارِ خدائی دید عیسی را
تا حنا بر پنجه بستی ریخت خونِ دیده ام   در فشارِ دل یدِ بیضاست این گلدسته را
دل بستهٔ معنی نشود عاشقِ صورت   از خامهٔ مو سلسله بر پای سخن نیست
دور از تو زبس دیدهٔ ما خاک بسر کرد   مدِ نگهِ ما الفِ خطِ غبار ست ✣
مردمِ حلقهٔ زنجیرِ جنون شیون کرد   شورِ عشقم اثری در جگرِ آهن کرد
انار باغِ بهشت ست روی خندانش   کسیکه کرد قناعت بآب و دانهٔ خویش
مرد هر دم قطعِ اسبابِ معیشت میکند   هر چه می افتد بدستِ تیغ قسمت میکند
قسم بمصحفِ گل عندلیبِ باغِ توام   بمرگِ شمع که پروانهٔ چراغِ توام ✣
نبض بار گر توانی مانندِ نبض جستن   صورت نمی پذیرد از دستِ خلق رستن
بخانهٔ نه نشستم بغیر خانهٔ خویش ✣   شدم برنگِ نگین سنگ آستانهٔ خویش
غنی چو آتش سوزان همیشه چون حمام   عذاب میکشد از پهلوئی خزانهٔ خویش
شمع افروخته را کس نفروشد ثابت   داغم وگرمئی بازار ندارم چه کنم
خواب دیدیم که آیینه معارض بتو شد   میکند صورتِ این واقعه حیران ما را
چشمِ بیمارِ ترا حاجتِ تعویذی نیست   هیکلِ ناخنِ شیر ست صفِ مژگانت

هست چون سبحه بهم ربط عزیزان جهان — نه یکی ماند ازین سلسله بر جا نه صدی
هیچ گردی که بلند از اثر قافله شد — داد بر باد فنا رفتن یاران ما را

ثبات میر محمد عظیم خلف محمد افضل ثابت با شیوهٔ سخن سنجی سخن فهمی را آشنا و اصل او ثابت و فرع سخنوری او در سما در عین جوانی از جهان فانی درگذشت دیوان خود را که قریب چهار هزار بیت باشد برای اصلاح پیش آرزو فرستاده بود لقدر فهم در محو و اثبات آن مضائقه نکرد پاره از اشعار او درینجا نوشته می آید

چون شمع تا فتاده بزم مست گذر مرا — در اشک و آه زندگی آید بسر مرا
چون دانهٔ عنب که بپیچد ببرگ تاک — از کف نمید هم من بیباک شیشه را
با آنکه همه عمر نشستم ز ذره او — پرسد ز من انه ناز ترا خانه کدام ست
دیگر چگونه خاطر من وا شود که یار — چون بیندم ز دور گره بر جبین زند
جز مخمل تصویر درین باغ ندیدم — بزمی که کسی را بکسی کار نباشد
میکشد خمیازه مانند کمان بی اختیار — یاد می آرد چو زخمم لذت تیر ترا

ثمین شیخ غلام حسین بلگرامی جوان خوش طبیعت بود گاهی فکر شعر میکرد از وست

از بسکه سوده ام از سر افسوس کف بهم — دستم رسانده آبلها چون صدف بهم
ز سنگهای جفا مشکن ای پری پیکر — ترحمی که مرا منزل ست شیشهٔ دل

ثانی ملا حسن پسر شانی نیز شاعر خوشگو بود بهند آمده و در همین جا بعین جوانی در سنه ۱۰۶۶ گرفتار هادم اللذات گردید از وی می آید

چو آدمی بجهان نیست دل بمهر که بندم — کسی ز صفحهٔ خالی چه انتخاب نماید
شاهد بی نمک من که شرابش نام ست — گرمی صحبت او کرد کباب هم چکنم

حرف الجیم

جامی مولانا عبد الرحمن اصلش از اصفهان ست و مولدش قریهٔ جام نسبتش با امام محمد شیبانی

شاگرد امام ابوحنیفهٔ کوفی میر سید در ۷۴۰ه متولد شد عالمی از کیفِ کلامش مدهوش وجهانی غاشیهٔ اعتقادش بر دوش استاذ اساتذهٔ این فن وامام ائمهٔ سخن ست سلطان حسین ومیر علی شیر از معتقدان وی بودند تصانیف او در عربی وفارسی مثل شرح کافیه وسلسلة الذهب وسبحة الابرار ویوسف زلیخا متداول ست گویند مجموع تعداد تالیفاتش به پنجاه وچهار کتاب میرسد شهرت اسم ورسم وی از بیان حالش مغنی ست نام او درین جریده تبرکاً وتیمناً بر زبان خامه آورده شد کاشفِ سرّ اله تاریخ وفات ست پیش ازین کلیات وی نزد محرر سطور موجود بود قدرت الله خان گوپاموی در نتایج الافکار اشعار بسیار بر نام وی نوشته آین چند بیت حسب ضابطه نوشته می آید[۵]

جامی آن به که درین مرحله آن پیشه کنی — که ز مرگِ دگران مرگِ خود اندیشه کنی
بندهٔ عشق شدی ترک نسب کن جامی — که درین راهِ فلان ابن فلان چیزی نیست
جانِ تنِ فرسوده را با غمِ هجران گذاشت — طاقتِ مهمان نداشت خانه بمهمان گذاشت
آه ازان شوخ که بر هر سرِ راهی که روم — بهر محرومیِ من از رهِ دیگر گذرد ✣
بر منِ از جور تو هر چند که بیداد رود — چون رخِ خوب تو بینم همه از یاد رود
شب دل سوخته آهی ز سر درد کشید — صبح بشنید وهمان دم نفسِ سرد کشید
مرا بکوی تو خواهم که خانهٔ باشد ✣ — برای آمدن آنجا بهانهٔ باشد
هرچه اسباب کمال ست رخِ خوب ترا — همه بر وجه کمال ست کمالات تخفی ✣
گهی بوسم بمستی پای خم گه دست پیمانه — کنم دریوزهٔ فیض از بزرگ وخرد میخانه
دل بآن غمزهٔ خونریز کشد جامی را — صید را چون اجل آید سوی صیاد رود
مریض عشق بکوی تو تا غبار نشد — ز ضعف تن نتوانست کز زمین خیزد

جلال الدین اکبر پادشاه بن همایون درگاهش مجمع مستعدان هفت اقلیم بود ودر الحاد وکفر گوی سبقت از اهل جاهلیت بر بود ترجمهٔ او در منتخب التواریخ بدایونی دیدنی ست وعبرت گرفتنی طبع نظم هم داشت این ابیات از وست

شبنم مگو که بر ورقِ گل فتاده ست | کان قطرها ز دیدهٔ بلبل فتاده ست
دوشینه بکوی می فروشان | پیمانهٔ می بزر خریدم +
اکنون ز خمار سر گرانم | زر دادم و درد سر خریدم
من بنگ نمیخورم می آرید | من چنگ نمیزنم نی آرید

جهانگیر نور الدین بن اکبر پادشاه از غایت شهرت محتاج ترجمه نیست میل بسوی نظم سخن داشت این رباعی ازو آمده ست

رباعی

ای آنکه غم زمانه پاکت خورده | اندوه دل وسوسه ناکت خورده
مانندهٔ قطرهای شبنم بزمین | جا گرم نکردهٔ که خاکت خورده

رباعی

هر کس بضمیر خود صفا خواهد داد | آیینهٔ خویش را جلا خواهد داد
هر جا که شکستهٔ بود دستش گیر | بشنو که همین کاسه صدا خواهد داد
دل بد مکن که عمر نماند بهیچ کس + | این یک نفس که خوش گذرد بس غنیمت ست
ما نامه ببرگِ گل نوشتیم | شاید که صبا باو رساند
جام می را بریح گلزار می باید کشید | ابر بسیار ست می بسیار می باید کشید

جمالی دهلوی جمال باکمال و زبان خوش مقال دارد نامش شیخ فضل الله یا جمال خان ست و اصلش از قوم کنبو جمالی در عهد سلطان حسین میرزا بخراسان رفت و جامی و دوانی وا کابر دیگر را دریافت و بهند مراجعت نمود و بزیارت حرمین شریفین سعادت اندوخت و در سنه ۹۴۲ متوجه ملک بقا گشت قصاید او بهتر از غزل و مثنوی ست در نعت گفته

موسی ز هوش رفت بیک پرتو صفات | تو عین ذات می نگری در تبسمی

زمین سخن را چنین طی میکند

یاد لب تو در دل غمگین بود مرا + / جان کندن اند فراق تو شیرین بود مرا
آن جفاکار دل آزار جگرخوار جهان / گرچه کافر نتوان گفت مسلمان هم نیست
میکنم فکری که آن زلف دراز آید بدست / دست کوته دارم اما میکنم فکری دراز
زلف نگار و تو به ما و سر رقیب / این هر سه را که نام شنیدی شکسته به
هر کس که بیند آن لب مانند قند او / چون نیشکر شکسته شود بند بند او
گویند زنده میشود اندر نماز دل / محراب ابروی تو مرا در نماز کشت
بگفتمش که بعشاق رحم کن نه جفا / بخنده گفت لکو دینکو ولي دیني
عشق راطي لسانی ست که صد ساله سخن / دوست با دوست بیک چشم زدن میگوید
چون غنچه کند پیش دهان تو تبسم / خاکش ز کف باد صبا در دهن افتد

جرأت

جرأت میر محمد هاشم مخاطب بموسوی خان بن میر محمد شفیع در رکاب امیر الامرا سید حسین علیخان بسیر هند شتافت و صحبت اصحاب کمال مثل میرزا بیدل و میر عبد الجلیل بلگرامی دریافت از سرکار آصفجاه بمنصب دو هزار و پنجصدی و خدمت دار الانشاء سرفرازی داشت بعده بخطاب معز الدوله و منصب چار هزاری بلند گردید میر آزاد درج اوراد یافته و با هم مجالس مستوفی اتفاق افتاده نسیم سخنش گره کشای غنچهٔ دلهاست و گلریزی حرفش رنگ افروز چهرهٔ مدعا این چند بیت از دیوانش فرا گرفته شد

ای دل گر میتوانی داشت سلطان میشوی / این نگین را گر بدست آری سلیمان میشوی
بهر آنکه منزل دور و پا لنگ ست می نالم / دلم را چون جرس جائی تپش تنگ ست می نالم
بر دیده ام خیال رخ خوب یار ماند / این نقش بر جریدهٔ لیل و نهار ماند
فارغ از هر دو جهان بندهٔ احسان توام / سرو آزادم و پابند گلستان توام
زخم کردی و پرسی تپم آزرده مشو + / میکنم رقص که در ذیل شهیدان توام
بهار خلق شهرت با هنر دمساز نیست / نکهت گل بی شگفتن قابل پرواز نیست

منتهائی کار عاشق از بدایت روشن ست | شمع را آینهٔ انجام جز آغاز نیست
شد صرف سوز عشق بیانی که یافتم | مانند شمع سوخت زبانی که یافتم
منظور از نظارهٔ حسنت شهادت ست | از قتل بدتر ست امانی که یافتم
راز جانان نیز معشوق ست باید پاس داشت | بهر این لیلی نباشد بهتر از دل محملی
ناتوانی همعنان بوی گل دارد مرا ✣ | از نسیم صبح میجویم سراغ خویش را
از جلوه ات آباد شود کشور دلها | از بهر خدا جانب ما هم گذری کن
لذت همه در مناسبتهاست | از شیر دل شکر گشاید ✣
هوس زخم بمهتاب تجلی دارم ✣ | کاش عریانی من رنگ کتانی میداشت
تو آن خدنگ نگاه بسوی ما افگند | هنوز با تن مجروح نیم جانی هست
آمد اندیشهٔ دنیا بطلبگاری دل | گفتم آن شیفتهٔ بی سر و پا حاضر نیست
بخاک میکده رندان مست محترم اند | سبوی می چو مرا دید دست بر سر شد
تا در رفتند از پی روزی بیکدگر | صف بسته اهل حرص چو دندان نشسته اند

جدائی

جدائی میر سید علی ترمذی عمدهٔ مصوران همایون بود و در عهد اکبر پادشاه سعادت اندوز زیارت بیت الله گشته این مطلع از وست ه

حسن بتان کعبه ست عشق بیابان او | سرزنش ناکسان خار مغیلان او

جنونی

جنونی قندهاری شیفته شاهد گهر نثاریست بعراق عجم رفته و معاودت بوطن کرده پای سفر شکسته این یک شعر از وست ه

حلقهٔ ماتم و هنگامهٔ شیون صد بار | به ز بزمی که در و انجمن آرائی نیست

جانی

جانی مقلد بخاری جسم جان سخن سرائی ست و استاد معنی پیرائی از ولایت خود بهند آمد و وطن گزید نغمهٔ سخن چنین سراید ه

چون گردباد جائی هرگز گذر نکردم | کز دست فرقت تو خاکی بسر نکردم

فا جعفری

جعفری ساوجی ذوالفقارخان نام دارد شاعر خوشگو معنی جوست این ابیات ازوست

دل رفته و جانم هدفِ ناوکِ نازست — اینها همه از شومئ اظهار نیازست

گر دلِ بی تحمّل پیش تو پرده در شود — شکوهٔ بی نهایتم باعثِ دردِ سر شود

غمزه دوباره باید و طاقت بی نهایتی — تا دلِ دور مانده را یکشب غم سحر شود

حرفِ دشمن مشنو تیغ مکش دوست مکش — ظلم از حد مبر امروز که فردائی هست

فا چاکری

چاکری شیرازی بدلالی مشغول بود شعر بسیار دارد گاهی ابیات عالی از طبعش سر میزد آزوست

هر تیر کز آن شوخ بود در دلِ چاکم — سروی شود و سایه کند بر سرِ خاکم

تو می بینی مهِ عید و من ابروی تو می بینم — هلالِ عید را ای ماه در روی تو می بینم

فا جسمی

جسمی همدانی دیوانش قریب سی هزار بیت بنظر رسیده آزوست

بگریه زادم و با گریه از جهان رفتم — درین دیار چنان کامدم چنان رفتم

مرا گذاشته زینسان مناز بر سرِ غیر — اگر مراد تو جان ست نیم جانی هست

جاوید زنده اند شهیدانِ غمزه ات — تیغ تو جای عیسیِ مریم گرفته ست

قرب دستم نیستی لافِ محبت مزن — منصب بط نیستی رخت بدریا مکش

کوشش تدبیر ما مانعِ تقدیر نیست — چون شدنی میشود زحمتِ بیجا مکش

فا جعفر

جعفر مشهدی در عهد شاه عباس باصفهان تحصیل بسیاری کرده از افاضل دوران گردید مرد صاحبِ سخن بود با میرزا محمد وزیر بسر می برد آزوی ست آید

من از وصال هیچ ندیدم بغیر رشک — بیهوده هجر در صددِ انتقام شد

اگر بروز قیامت کشید وصل چه شد — وصالِ یار باین انتظار می ارزد

عجب نبود اگر عاشق زچشمِ یار می افتد — طبیبِ مهربان از دیدهٔ بیمار می افتد

دلت گر با ترحم آشنا نبود عجب نبود — بهم بیگانگان را گاه گاهی کار می افتد

چون من کسی بدوری جانان نزیست — با مرگ خویش دست و گریبان نزیست

معذورم از فراق تو جانی نبرده ام | خوکردهٔ وصال بهجران نزیست ست
سوز بدو ترا ز عادت دوزخ شده ام من | این شعله مگر عادت خوئی تو گرفته ست

جاهی

جاهی ابوالفتح ابراهیم میرزا بن بهرام بن شاه اسمعیل صفوی در مزید هوشمندی و فطانت وجامعیت علم و هنر یگانهٔ روزگار بود و هیچ علمی و هنری وصنعتی نبوده که وی را دران مهارتی تام نباشد شعر را در لطافت و پختگی بمرتبهٔ کمال رسانیده دیوانش از هزار بیت افزون ست در عهد اسمعیل میرزا در اواخر مائهٔ عاشر بشهادت فائز گردید از وی می آید ؎

ای ترا غمزه بخونریز نهانی مشتاق | دل بوصل تو بصد دل نگرانی مشتاق
مریض عشق دوای بغیر صبر نداشت | ولی کشندهٔ ترا نزد و بود درمانش
آن حسن دلربا ست که هنگام دیدنش | بیدست و پا شود دل و بی اختیار چشم
بعد از هزار شب که بوصالش رسیده | جاهی غنیمت ست از و بر مدار چشم
در کنج هجر تا کی هر شب ز آتش دل | بر یاد عارض تو سوزم چو شمع محفل
دور از نهال قدش هر شب چو نا امیدان | از غصه دست بر سر وز گریه پای در گل
حاجی رود بکعبه جاهی بکوئی جانان | هر کس کند ز جائی مقصود خویش حاصل
تا آنکه دولت بدشمنی تیغ افراخت | دل دامن دوستیت از کف نگذاشت
این دوستی دگر که هر دشمن را | از بهر دل تو دوست می باید داشت
شنیدم که چشم تو دارد گزندی | همانا که افتاد بر دردمندی ؎
گفتی که چرا جاهی مسکین شده خاموش | زو پرس که شاید سخنی داشته باشد

جذبی

جذبی خلف شاه قلیخان اصلش از اکراد حوالی بغداد ست در هندوستان آمده شهرت بشجاعت یافت طبع خوشی داشته از وی می آید ؎

من آن نیم که بقاصد دهم نشانهٔ خویش | که سازدش ز پی مدعا بهانهٔ خویش

جذوی

جذوی اصلش از الوس چغتائی ست در اصفهان نشو و نما یافته و همانجا در سنه ۱۰۰۹ درگذشت

از وست ؎

عاشق و بدنام اگر گشتم دلم باری خوش ست　　عاشقی بدنامیٔ دارد ولی کاری خوش ست

فا جعفر بیگ

جعفر بیگ از اکابر اویماق بیکدلی برادر موٴمن خان وزیر اعلی بود جد مادری لطف علی آذر ست از وست ؎

هر شگاف خرابهٔ دهنی ست　　که بمعمورهٔ جهان خندد

فا جدائی

جدائی از مردم ساوه ست در آتشکده این ابیات بر نام او نوشته ؎

گیرم که توبه از میٔ گلگون کند کسے　　با آن دو لعل تو به شکن چون کند کسے

به پیشِ شمع گر پروانه سوز دنیست دشوارش　　چه باک از سوختن او را که بر بالین بود یارش

فا جعفر

جعفر میرزا آصف خان خلف میرزا بدیع الزمان قزوینی ست در زمان اکبر پادشاه بهند رسیده مورد عنایات فراوان گشت و در اواخر عهدش بدرجهٔ علیای وزارت ترقی گرفت و در زمان جهانگیر پادشاه بمهم دکن مامور گردیده همانجا در سنه ۱۰۲۱ رخت بدار البقا کشید از وست ؎

جعفر رهِ کوئی یار دانست　　مشکل که دگر ز پا نشیند

بنگاهی همه احوال نهان مے داند　　چشم بد دور ز چشمی که زبان میداند

آماده گشته ام دگر امشب نظاره را　　پیوند کرده ام جگرِ پاره پاره را

بترس از تیرِ آهِ من که چون شد گرم تابیدن　　دلِ دیوانهٔ من دوست از دشمن نمیداند

ز بدگمانیٔ او یافتم که عاشق را　　ز جور تا نکشد ترک امتحان نکند

با باد صبا بوی کسی هست که یعقوب　　چشمی که ندارد بره قافله دارد +

بلبلی وقت سحر گشت هم آواز بمن　　ناله کرد که نگذاشت مرا باز بمن +

فا جودت

جودت غلام حسین بن محمد یار خان از مردم مدراس ست جودت طبع و ذکا، ذهن داشت در سنه ۱۲۱۳ درگذشت از وست ؎

بسکه از نازک مزاجی بید ماغم کرده اند　　می برد از خویش موج چین پیشانی مرا

از پئ درمان نشد منت کش ناز طبیب	هر نفس ممنون استغنای آزار خودم
ناله ام فاخته سرو قبا پوش کسے	داغ دل آئینهٔ حسرت آغوش کسے
ناله ای اثر ورسم بدلها کمتر	چه رسد آه بفریاد کسے گوش کسے
جودت از شوخی تقریر خجالت دارم	نکته یافته ام از لب خاموش کسے

جودت میرزا محمد ایوب بدخشانی بعد کسب حیثیات در ریعان شباب بسمت دکن شتافته و در سلک منصبداران عالمگیر بادشاه داخل گردیده در ۱۱۲۵ھ ندای ارجعی شنیده شاعر خوش طبیعت پاکیزه رویت بوده آزوست

بود حلاوت تن پروران ز طول امل	ثبات هستی شان پای بند این تارست
ز رجعت بیشتر باشد صلابت خاکساری را	ز بالا سوی پستی هر که می بیند هراس آید

جامع خواجه مسعود کشمیری شاگرد عبدالغنی قبول ست منه

سخن سازی نه آسانست عمری باید و جهدی	چو شد مویم سفید اشعار رنگینم بیاضی شد

حرف الحاء

حسن غزنوی حسن الاخلاق و نخبهٔ الفس و آفاق بود مسامع روحانیان را بلآلی ناطقه می آمود و وعظ در دانگیز میگفت قصیدهٔ افتخاریهٔ او مشهورست که سخن سنجان بسیار بجواب آن پرداخته اند و تا زمان حال سلسلهٔ جواب برپاست اوئه

داند جهان که قرت عین پیمبرم	شایسته میوهٔ دل زهرا و حیدرم

وفاتش در ۵۶۵ھ بوده دیوانش میسرست اما دل بجهت انتخاب نگرائید این دو سه رباعی از وی نوشته شد رباعی

هر شب که رخ سپهر گلشن گردد	عالم تاریک چون دل من گردد
صد آه برآورم ز آئینهٔ دل	کائینهٔ دل ز آه روشن گردد

رباعی

در خدمت کس گرند هم پشت بخم — شاید که ز من روی نگرداند هم
چون من سر خود ندارم از بیغرضی — پای دگری چه گیرم از بهر درم
گفتم رسد بگوش تو پندم چو گوشوار — آری رسیده ست ولی حلقهٔ درست

حسن دهلوی معاصر امیر خسروست گویا هر دو در سخنوری توامان اند و مصداق ان هذان لساحران در مکارم اخلاق و استقامت عقل و روش صوفیه و تجرید و تفرید و خوش گذرانیدن بی اسباب دنیاوی مثل او کمتر دیده و شنیده شد مرید شیخ نظام الدین اولیاست در سنه فاتش اتفاق افتاد قبرش در دولت آباد دکن ست چند شعر از وی درینجا صورت ارتسام می پذیرد

کاریکه بود با تو مرا بیشتر ز رفت — سر رفت در هوای تو این درد سر نرفت
مرا از زلف او موئی بسندست — فضولی میکنم بوئی بسندست
چه لشکر میکشی بر قلب عشاق — صف مغلوب را موئی بسندست
گشتم ز فرق تا بقدم حلقه چون رکاب — آن شهسوار من قدم از من دریغ داشت
رسوا روند از سر کوئی تو زاهدان — بر سر سبوی باده بجائی عمامها
تو آفتابی و من صبح میتوان دانست — که بی تو من نتوانم نفس بر آوردن
از خویش برون روز در دوست درون آی — تا گم نشوی گم شده خویش نیابی
نیست چو رویت بگلستان دگر — روی دگر باشد و بستان دگر
یار چه سخت ست دل کافرت — سخت دگر باشد و سندان دگر
از تف عشقت جگرم پخته شد — پخته دگر باشد و بریان دگر
غمزهٔ خونخوار تو خونم بریخت — غمزه دگر باشد و پیکان دگر
گفت اگر عاشق مائی بمیر — عشق دگر باشد و قربان دگر
چشم حسن بین و در او موج خون — موج دگر باشد و طوفان دگر
من بودم و کنجی و حریفی و سرودی — غم را که نشان داد بلا را که خبر کرد

مشکل سرو کاریست که بر وعدهٔ معشوق   صبر نتوان بود و تقاضا نتوان کرد
حسن دعای تو گر مستجاب نیست مرنج   ترا زبان دگر و دل دگر دعا چکند
یکسر مو دولت سفید نشد   گرچه موئی بتن سیاه نماند
ای حسن توبه آنگهی کردی   که ترا طاقت گناه نماند

حافظ

حافظ شیرازی از خواص سکاریست و بر خال هندولیش بخشندهٔ سمرقند و بخارا در رهی از میخانهٔ عرفان کشاده و صلای ادر کاسا و ناولها داده در عهد سلطان محمود شاه بهمنی بعزم سفر دکن شد و تا هرمز رسیده برگشت شاه ماجرا دریافته هزار تنگهٔ طلا را امتعهٔ هند خریده برای خواجه بشیراز فرستاد و چون غزل وی

شکر شکن شوند همه طوطیان هند   زین قند پارسی که به بنگاله میرود

بسلطان غیاث الدین والی بنگاله رسید خدمت شایسته بتقدیم رسانید در سنه ۷۹۲ در شیراز بخاک مصلی مدفون شد و خلف خواجه شاه نعمان بهند آمد و در برهانپور وفات یافت قبرش نزدیک قلعهٔ آسیر ست اشعار خواجه ورد مناجاتیان و زمزمهٔ خراباتیان ست و تمام دیوانش گویا نقطهٔ انتخاب ست حاجت چیدن ندارد تیمنا این چند بیت حوالهٔ زبان خامه میشود

الا یا ایها الساقی ادر کاساً و ناولها   که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هائل   کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها
مرا در منزل جانان چه امن عیش چون هر دم   جرس فریاد میدارد که بربندید محملها
آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف ست   با دوستان تلطف با دشمنان مدارا
در کوی نیکنامی ما را گذر ندادند   گر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را
ما در پیاله عکس رخ یار دیده ایم   ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما
هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق   ثبت ست بر جریدهٔ عالم دوام ما
چه نسبت ست برندی صلاح و تقوی را   سماع وعظ کجا نغمهٔ رباب کجا

دلم ز صومعه بگرفت و خرقهٔ سالوس
کجاست دیر مغان و شراب ناب کجا

ز روی دوست دل دشمنان چه دریابد
چراغ مرده کجا شمع آفتاب کجا

ز عشق ناتمام ما جمال یار مستغنیست
به آب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبا را

بدم گفتی و خرسندم عفاک الله نکو گفتی
جواب تلخ می‌زیبد لب لعل شکرخا را

ترا از درون پرده ز رندان مست پرس
کین حال نیست صوفی عالی مقام را

عنقا شکار کس نشود دام باز چین +
کانجا همیشه باد بدست است دام را

ترسم آن قوم که بر دردکشان میخندند
در سر کار خرابات کنند ایمان را

ملک آزادگی و کنج قناعت گنجیست
که بشمشیر میسر نشود سلطان را +

بحسن خلق توان کرد صید اهل نظر
به بند و دام نگیرند مرغ دانا را +

ندانم از چه سبب رنگ آشنائی نیست
سهی قدان سیه چشم ماه سیما را

جز این قدر نتوان گفت در جمال تو عیب
که خال مهر و وفا نیست روی زیبا را

دردمندیم و خبر میدهد از سوز درون
دهن خشک و لب تشنه و چشم تر ما

بهشت گر همه عالم بسرم بخروشند
نتوان برد هوای تو برون از سر ما

گمان مبر که بدور تو عاشقان مستند
خبر نداری ز احوال زاهدان خراب

بر شمع رفت از گذر آتش دل دوش
آن دود که از سوز جگر بر سر ما رفت

ای دوست بپرسیدن حافظ قدمی نه
زان پیش که گویند که از دار فنا رفت

بباغ ما چه حاجت سرو و صنوبر است
شمشاد سایه پرور من از که کمتر است

از آستان پیر مغان سر چرا کشیم
دولت درین سرا و گشایش درین در است

یک قصه بیش نیست غم عشق وین عجب
از هر کسی که میشنوم نامکرر است +

فرق است ز آب خضر که ظلمات جای اوست
تا آب ما که منبعش الله اکبر است

در راه عشق مرحلهٔ قرب و بعد نیست
می بینمت عیان و دعا میفرستمت

در روی خود تفرج صنع خدا بکن
آئینهٔ خدای نما بفرستمت ۞

خونم بریز و زغم هجران خلاص کن
منت پذیر غمزهٔ خنجر گذارمت

حافظ شراب و شاهد و رندی نه وضع تست
فی الجمله میکنی و فرو میگذارمت

ملامتم بخرابی مکن که مرشد عشق
حوالتم بخرابات کرد روز نخست

سرشک من که ز طوفان نوح دست ببرد
زلوح سینه نیارست نقش مهر تو شست

معنی آب زندگی و روضهٔ ارم
جز طرف جویبار و می خوشگوار چیست

پیوند عمر بسته بموئیست هوشدار
غمخوار خویش باش غم روزگار چیست

سهو و خطای بنده چو گیرند اعتبار
معنی عفو و رحمت پروردگار چیست

زاهد شراب کوثر و حافظ پیاله خواست
تا در میانه خواستهٔ کردگار چیست

ناگشوده گل نقاب آهنگ رحلت ساز کرد
ناله کن بلبل که گلبانگ دل افگاران خوش است

از زبان سوسن آزاده ام آمد بگوش
کاندرین دیر کهن کار سبکباران خوش است

خواب این نرگس فتان تو بی چیزی نیست
تاب این زلف پریشان تو بی چیزی نیست

دوش باد از سر کویت بگلستان بگذشت
ای گل این چاک گریبان تو بی چیزی نیست

دانی که چنگ و عود چه تقریر میکنند
پنهان خورید باده که تکفیر میکنند

گویند رمز عشق مگوئید و مشنوید
مشکل حکایتیست که تقریر میکنند

می خور که شیخ و حافظ و مفتی و محتسب
چون نیک بنگری همه تزویر میکنند

دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند
گل آدم بسرشتند و به پیمانه زدند

ما بصد خرمن پندار ز ره چون نرویم
چون ره آدم خاکی بیکی دانه زدند

جنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بنه
چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

ایمن مشو ز عشوهٔ دنیا که این عجوز ۞
مکاره می نشیند و محتاله میرود

گریه آبی برخ سوختگان باز آورد
ناله فریادرس عاشق مسکین آمد

یا وفا یا خبر وصل تو یا مرگ رقیب | بازی چرخ ازین یکدو سه کاری بکند

غلام نرگس مست تو تاجدارانند | خراب بادهٔ لعل تو هوشیارانند

بیا بمیکده و چهره ارغوانی کن | مرو بصومعه کانجا سیاه کارانند

حسن بی پایان او چندانکه عاشق میکشد | زمرهٔ دیگر بعشق از غیب سر بر میکنند

دهان یار که درمان درد حافظ داشت | فغان که وقت مروت چه تنگ حوصله بود

شراب لعل کش و روی مه جبینان بین | خلاف مذهب آنان جمال اینان بین

بزیر دلق مرقع کمندها دارند + | دراز دستی این کوته آستینان بین

بخرمن دو جهان سر فرو نمی آرند | دماغ کبر گدایان خوشه چینان بین +

اسیر عشق شدن چارهٔ خلاص منست | ضمیر عاقبت اندیش پیش بینان بین

غبار خاطر حافظ ببرد صیقل عشق + | صفای نیت پاکان و پاکدینان بین

زان پیشتر که عالم فانی شود خراب | ما را ز جام بادهٔ گلگون خراب کن +

ما بخت خویش و خوی ترا آزموده ایم | با دشمنان قدح کش و با ما عتاب کن

ای پیر خانقه بخرابات شو دمی | غسلی برآور و توبهٔ هفتاد ساله کن +

به پیر میکده گفتم که چیست راه نجات | بخواست جام می و گفت باده نوشیدن

عنان بمیکده خواهیم تافت زین مجلس | که وعظ بی عملان واجبست نشنیدن

بفگن بر صف رندان نظری بهتر ازین | بر در میکده میکن گذری بهتر ازین

ناصحم گفت که جز غم چه هنر دارد عشق | گفتم ای خواجهٔ عاقل هنری بهتر ازین

گر بگویم که قدح گیر و لب ساغر بوس | بشنو ای جان که نگوید دگری بهتر ازین

باده خور غم مخور و پند مقلد مشنو | اعتبار سخن عام چه خواهد بودن +

مطبوع تر ز روی تو صورت نبست هیچ | طغرانویس ابروی مشکین مثال تو

خوش فرش بوریا و گدائی و خواب امن | کاین عیش نیست درخور اورنگ خسروی

دهقان سال خورده چه خوش گفت با پسر — کای نور چشم من بجز از کشته ندروی

دو یار زیرک و از بادهٔ کهن دو منی — فراغتی و کتابی و گوشهٔ چمنی

من این مقام بدنیا و آخرت ندهم — اگرچه در پیم افتند خلق انجمنی

بیا که رونق این کارخانه کم نشود — ز زهد همچو توئی یا ز فسق همچو منی

بگوشهٔ بنشین سرخوش و تماشا کن — ز حادثات زمانی رخ شکردهنی

می صبوح و شکرخواب صبحدم تا چند — بعذر نیمشبی کوش و نالهٔ سحری

بوی زلف و رخت می روند و می آیند — صبا بغالیه سائی و گل بجلوه گری

ز هجر و وصل تو در حیرتم چه چاره کنم — نه در برابر چشمی نه غائب از نظری

هزار جان گرامی بسوخت زین غیرت — که هر صباح و مسا شمع محفل دگری

آین حدیثم چه خوش آمد که سحرگه میگفت — بر در میکدهٔ با دف و نی ترسائی

گر مسلمانی همین ست که حافظ دارد — وای گر در پی امروز بود فردائی

حیاتی — **حیاتی** بخاری از هر سه حیاتی تخلصان که از توران و هرات و خجند بوده اند اشعرست دیوانش سه چهار هزار بیت بنظر رسیده از وست

ای تیر غمت را دل عشاق نشانه — خلقی بتو مشغول و تو غائب ز میانه

هر کس بزبانی صفت حمد تو گوید — عاشق بسرود غم و مطرب بترانه

حاجی بره کعبه و من طالب دیدار — او خانه همی جوید و من صاحب خانه

گیسو برید و شد فزون مهرش من گمراه را — گم کرده ره داند بلی قدر شب کوتاه را

خاک رهت اشکم اگر با خون بیامیزد مرنج — گویم بچشم خویشتن تا پاک سازد راه را

هنوزم دست بر سر باشد از شوق می لعلت — اگر بعد از اجل دوران ز خاک من سبو سازد

حسابی — **حسابی** میرزا سلیمان از مستعدان اصفهان و ارباب کمال و عرفان بوده خاصه در فن موسیقی که نادر الدهر بوده شعر و نهایت خوبی میگفت و در دیگر فنون هم دخل داشت اما

بتکمیل هیچ فن چنانکه باید نپرداخته ظرفا او را دکان لپس کوچه میگفتند خود را بقزوین رسانید و روزگار خود را بعشق گلرخان می گذرانید دیوانش قریب چهار هزار بیت بنظر رسیده از وست

زین بزم برون رفت و نکو رفت حسابی ‌ ‌ کازرده دل آزرده کند انجمنی را
امشب کسی بحال من ناتوان نبود ‌ ‌ زاحوال دل مپرس دلی در میان نبود
شبهای هجر را گذراندیم و زنده ایم ‌ ‌ ما را بسخت جانی خود این گمان نبود
ز فریب وعده امشب نزدیم چشم بر هم ‌ ‌ که شب امیدواری در خانه باز باشد
حسابی یار می آید بآیینه که میدانی ‌ ‌ ترا دیدار ارزانی که من از خویشتن رفتم
بر من شبی نمیگذرد کز هجوم رشک ‌ ‌ صد جنگ و آشتی بخیالت نمیکنم
این امتیاز از دگران بس که وقت خشم ‌ ‌ بر من بود قصاص گناه نبوده را
بیتابیت ای دل همه بهر نگهی بود ‌ ‌ اکنون که نگه کرد چرا تاب نداری
من ای همدم دل شمشیر غیرت خورده دارم ‌ ‌ مکن با من حکایت خاطر افسرده دارم
شب او بوده ست و غیر و صحبت می خلوت خالی ‌ ‌ من این تحقیق حال از پی الصحبت برده دارم
اگر دیر از برش برخاستم معذور داریدم ‌ ‌ که پای عشق بر بنیاد جان افسرده دارم
حسابی رفت و باخود برد این حسرت که او گوید ‌ ‌ بحسرت رفته در خاک حسرت مرده دارم
بخانه اش روم و این کنم بهانهٔ خویش ‌ ‌ که مست بودم و کردم خیال خانهٔ خویش

حسین صراف اصفهانی محک طلای تازه بیانی ست عیار سخن چنین میگیرد

قاتلی خون مرا ریخت که در روز جزا ‌ ‌ نظر از ناز بهنگامهٔ محشر نکند
آلوده گردی ز پی صید که گشتی ‌ ‌ غرق عرقی از دل گرم که گذشتی

حاصلی تبریزی زره میساخت و شعر خوب میگفت این مطلع در مرثیه از وست

سوسن ماتم زده لالهٔ خونین کفن ‌ ‌ سرخ و سیه گشته اند بهر حسین و حسن

حافظ حافظ علی شاعر خوشگو معنی جو ست این رباعی از وی می آید

رباعی

هنگام سحر که نرگس و لاله شگفت | مرغ سحری بناله و آه بگفت
می نوش که بی نشه بسی خواهی بود | برخیز که در خاک بسی خواهی خفت

حضوری

حضوری قمی عزیز الله نام دارد و از استادان سخن و مورخان کهن بود و بشرف حضوری شاه طهماسپ صفوی بهره مند گردیده در اواخر سنه ۱۰۰۰ در نجف بمرد دیوانش قریب بسه هزار بیت دیده شد این ابیات از وی ست

براه عشق بتان شام بینوائی ما | دل شکسته بود کاسهٔ گدائی ما
بی یار زنده بودن غیرت نمیگذارد | بر مرگ دل نهادن حسرت نمیگذارد
چو شب در فکر آن لبهای میگون افگنم خود را | ز حسرت آنقدر گریم که در خون افگنم خود را
با تو در خواب دلم عرض تمنای کرد | در گلو گریه گره بود چو بیدار شدم
حضوری سیرود با چشم گریان از سر کویت | بغیر از ناامیدی حسرت بسیار هم دارد
تمنائی کزو دارد دل امیدوار من | تکلف نیست می ارزد بدرد انتظار من
سر حضوری و فتراک خون چکان بینید | هوائی دیدن چابک سوار من نکنید
بامید یکه شاید غیر هم برخیزد از مجلس | پس از عمری که در بزمش نشینم زود برخیزم
بجرم آنکه نمردم ز ذوق روز وصال | فراق انچه بمن میکند سزائی من ست

حیرتی

حیرتی تونی حیرت افزای دیده وران ست و مهر برلب گذار زبان آوران و بذله سنج حاضر جواب هزال معرکه آرا بود شعر بسیار در کمال روانی دارد بعضی گفته اند از کاشان ست و نزد بعضی از ماوراء النهر مذهب تشیع داشت حزین گفته الحق تعصب او در تشیع نهایتی نداشت شب و روز در تجرع باده بود تا آنکه در گذشت از وی می آید

پرسید کسی بتو ز من قصهٔ یعقوب | گفتم پدری بود فراق پسری داشت
بخاک رفتم و از هرچه بود در دل من | بغیر حسرت آن خاک آستانه نماند

بمیان خلق ستم بر من آشکار مکن — بلطف خود همه کس را امیدوار مکن
چو سرنوشت مرا کلک کردگار نوشت — خط غلامی خوبان روزگار نوشت
نگل بهر حرف جهان به کنید از در گوش — ورنه در دل مرغان چمن بسیار است
نظر مکن سوی من در میان خلق مباد — که من ز هوش روم دیگران نظاره کنند
ماند در زلف تو دل وای بر آن صید اسیر — که بدام افتد و از خاطر صیاد رود
چه شبهائی دراز هجر دیدم — باین ده روزه عمر کوته خویش
چارده ساله مهی گر بکف افتد عمری ست — ورنه از بودن صد ساله بقا فائده نیست
جز من که رند و عاشق از سر گذشته ام — آن ترک مست را که تواند عنان گرفت
محنت روز قیامت که عذابی ست الیم — کافرم گر چو بلای غم هجران باشد
حیرتی ناله در دل خود چندان کرد — که دل یار بدرد آمد و اغیار گریست

ترقی اصفهانی نشو و نما در مشهد یافته حرف موزون میگفت و لآلی آبدار می سفت در عروض و قافیه و خط و انشا دستگاه داشت گیلانیان بنا بر طعن در مذهب زیدیه زبان او را قطع کردند با وجود آن چون قلم طلاقت لسانش همچنان بحال بود در ۱۰۰۹ در مشهد فوت کرد زبان آوری
این مقطوع اللسان باید دید

بهر طرف ز تو آزرده بفریاد است — هزار داد ز دست تو این چه بیداد است
ایکه منعم میکنی از عشق رخسارش ببین — ایکه میگوئی مرو از راه رفتارش ببین
دوشینه که رفتی ز بزم یار که بودی — می باکه زدی شمع شب تار که بودی
یار برافراخته قامت رسید — فتنهٔ ارباب سلامت رسید
میرسد آن شوخ شهیدان عشق — مژده شما را که قیامت رسید
نشسته بر سرم کز مردنم خاطر شود شادش — اجل بشتاب تا یار از سر من شاد برخیزد

حیدری تبریزی شاعر خوب و مادح جائزه رو بسته شرف زیارت حرمین شریفین

دریافت و دو بار سیر ہند کردہ بولایت خود برگشت مدح اکبر پادشاہ و امرای اکبری کرد و صلها گرفته شیخ عبدالقادر بدایونی گوید دیوانش مشتمل بر چهار ده هزار بیت بنظر آمده اما قماش نیک دران بغایت اندک دیده شد ساغر کوثر سخن چنین میگرداند ✦ ع

چو ریزم اشک از دل آه درد آلود میخیزد | بلی چون آب بر آتش بریزد دود میخیزد
منم که تیر جفای ترا نشان شده ام | جدا ازان سگ کوشت استخوان شده ام
در آتش ست ز عشقت تن بلاکش من | باب تیغ تو خواهم نشیند آتش من
گر هجو مرا بدشمنی گفت کسی ✦ | من مرثیه اش بدوستی خواهم گفت

میان حیدری و وحشی یزدی مهاجات رکیکه بوقوع آمده اورا بسبب سرمایه جمعیتی که از هند بهم رسانده رفته بود بر وحشی مزیت می دادند حالانکه حیدری در اوائل تاج دوزی میکرد حیدری در اشعار خود مذمت هند کرده میر آزاد درین مقام میفرماید اهل ولایت ایران و توران قاطبة با آنکه بهند آمده از حالت گدائی بمرتبه امیری میرسند و از نکبت قلندری برآمده بدولت سکندری فائز میشوند پاس حقوق اصلا بخاطر نمیگذارند و زبان خود را که عمرها نمک از خوان الوان هند خورده بانواع مذمت می آلایند اگر هند مطابق اعتقاد ایشان ست چرا از خود بی طلب کسی تصدیع میکشند و خود را بشیوهٔ حق ناشناسی و عیب جوئی انگشت نما میسازند طرفه آنکه ولاتیان هم هندی الاصل اند زیرا که آدم از بهشت در هند نازل شده چنانکه از اخبار و آثار صحیحه ثابت گردیده چون اولاد او بحد کثرت رسیده از هند منتشر شده رفته رفته اقالیم سبعه را آباد ساختند پس وطن اصلی جمیع بنی آدم هند ست انتهی

حسینی میرزا سلطان حسین مالک ملک معانی ست و ناظم کشور شیوا بیانی جائزهٔ عظیم را از علما و شعرا مثل جامی بے تربیت کرده خود هم طبع نظم داشت این مطلع از وست ✦ ع

از غم عشقت مرا تن نه جانی مانده ست | این خیالی گشته و آن یک گمانی مانده ست

حسن قندهاری شاعر مصور بوده تصویر سخن چنین میکشد ع

چون ننالم که درین سینهٔ دل زاری هست / راحتی نیست در آن خانه که بیماری هست

حسینی مشهدی سخندان بلند دستگاه بود و نوکر شاهجهان پادشاه این مطلع از وست ؎

هیچ دل نیست که سرگرم دل افروزی نیست / رنگ خاکستری فاخته بی سوزی نیست

حزنی تقی الدین محمد اصفهانی شمع شبستان روشن بیانی ست و انجمن افروز کاشانهٔ سخندانی از ولایت خود بعهد اکبر پادشاه بگلگشت گلزمین هند خرامید در آشنائی او بخطهٔ لاهور حرف فنا از صفحهٔ عالم برخواند از وی می آید ؎

ز گرمی جگرم دوش چشم تر می سوخت / چراغ دیده براه تو تا سحر می سوخت
نماند روغن بادام چشم میدیدم / که پارهٔ دل و پرکالهٔ جگر میسوخت
حزنی ساده دل امروز دگر چون هر روز / بسخنهای دروغ تو تسلی شد و رفت
گرد دل گردم و بینم که درو جائی هست / غم معاذ الله اگر نیست تمنائی هست
در چمن بود زلیخا و بحسرت میگفت / یا در زندان که درو انجمن آرائی هست
ناامیدم ز تو اما محبت چه کنم / که میان من و او رسم تقاضائی هست
مدعی حاضر و این روز جزا یان ای دل / میتوانی بکسی گفت که دعوائی هست
آسوده نه در درد دل فرسوده نگشتم / تا خونجگر نشستم بغم آسوده نگشتم
این پاکدلی بین که ز هجران تو صد بار / در خون جگر گشتم و آلوده نگشتم
بزین نگهم دار که دل بر سر ناز ست / کنجشک مرا رشتهٔ پرواز دراز ست
نیست یکدم که ز سر حد شهیدان فراق / بسر کوئی تو صد قافلهٔ جان نرسد
دوش در بزم تو آزردهٔ و ناشاد که بود / من نبودم هدف ناوک بیداد که بود
مرا بر سادگیهای حزنی خنده می آید / که عاشق گشت و چشم مرحمت از یار میدارد

حجت میرزا مهدی مشهدی سخنور نامی و صاحب دیوان گرامی ست میگوید ؎

دولتی بهتر ازین نیست که از پهلوی او / غیر هیچون گره از بند قبا برخیزد

حیاتی گیلانی نفس روح پرورش ممد حیات ست و نوائی اهتزاز آورش مفرح ذات باموزونان
کاشان جادهٔ مشاعره می پیمود وقتی در گیلان میلی شاعر در حالت مستی شمشیری بر دست راستش
زد چون آن حرکت مستانه بود با وجود قدرت از قصاص درگذشت و انتقام نگرفت و از آنجا
بکاشان رفته بدار النعیم هندوستان آورد و نزد اکبر پادشاه اعتباری بهم رسانیده سرمایهٔ جمعیت اندوخت
و در پایان عمر دامن دولت خانخانان گرفت شیخ معروف بکری در ذخیرة الخوانین گفته خانخانان
ملا حیاتی را در خزانه برد هر قدر اشرفی که توانست برداشت وفاتش در سنه ۱۰۱۵ واقع شد آب حیات
سخن از ظلمات دوات چنین می برآرد ؎

بهر سخن که کنی خویش را نگهبان باش	ز گفتنی که دلی نشگفد پشیمان باش
چو بال مرغ که گر شغل روزگار این ست	ز مور هم قدمی وام کن گریزان باش
تا کی بغیر یار و بمن سرگران بود	با دوست این چنین و بدشمن چنان بود
ای دل اگر ندید بسویت مرنج ازو	شاید که یار در صدد امتحان بود
چو رسد رقیب خندان کشدم طپیدن دل	که مبادا دیده باشد نظر عنایت از تو
بعد مردن بتو معلوم شود رنج حیات	رهرو آن لحظه بنالد که بمنزل برسد
آید از خاک مزارم بعد مردن بوی درد	بسکه در هجران او گلهای غم بو کرده ام
ترا هرگز گریبانی نشد چاک ✤	چه دانی لذت دیوانگی را
از بسکه رفو زدیم و شد چاک	این سینه همه بدوختن رفت ✤
در میان کافران هم بوده ام ✤	یک میان شایستهٔ زنار نیست

حیاتی کاشی شاعر شیرین ابیات ست و سیراب چشمهٔ آب حیات در آغاز حال سقائی تخلص میکرد
و نقد هوش در عشق صراف پسری باخته همراه او از کاشان بقزوین رفت در علم نقطه مرکز دائرهٔ
نقطه یابان بود آخر نقطه را از لوح خاطر شسته سر بر خط دین نبوی گذاشت و بدکن آمده در
احمد نگر بسر می برد جهانگیر پادشاه بتکمیل مبحث مفقود تغلق نامهٔ خسرو دهلوی او را بزر سرخ

وسپید سنجید آرزو را در مجمع النفائس در حیاتی گیلانی و حیاتی کاشی غلط افتاده آین

چند بیت از انفاس روح پرور حیاتی ست ؎

فغان که رنجش جانان بآن مقام رسید | که هر که کرد گنه از من انتقام کشید
در دل من درد افزودی و گوئی منال | آتشی در جانم افگندی و میگوئی مسوز
خاک کوئی تو ز سیل مژه پر نم کردیم | تا غباری بتو از رهگذر ما نرسد
میخواهیم شاد خود را اگر چه می میرم زجور | تا نیاید رحم در خاطر جفا کار مرا
بهر شوخی کو نداند دوستی در اصل چیست | خلق را با خود حیاتی از چه دشمن کرده
ای لعل تو گر خون رود از چشم تر من | شادم که نیاید دگری در نظر من
ترسم که شود یار غمین غیر شود شاد | ای باد مکن جانب آن کو خبر من

رباعی

بر صفحهٔ آرزو خط نسیان کش | نی وصل طلب نه محنت هجران کش
خواهی که کس انگشت بحرفت ننهد | بنشین و چو نقطه پای در دامان کش

حشری تبریزی در عباس آباد اصفهان ساکن بود و مبلغی از سرکار وظیفه داشت چون منقطع شد رباعی بمیرزا حبیب الله صدر فرستاده و با او بسر می برد سی تومان در جائزه وظیفهٔ او مقرر گردید رباعی این ست

رباعی

از قطع وظیفه گر کنم شکوه خطاست | آنکس که دهد وظیفهٔ رزق خداست
جان شد گرو روزی و رازق ضامن | دارم گرو و ضامن من پا برجاست

حالتی نام او یادگار ست از طائفهٔ چغته بود در سلک ملازمان اکبری انتظام داشت صاحب دیوان ست او راست ؎

نماند آنقدر از گریه آب در جگرم | که مرغ تیر تو منقار تر تواند کرد

بجائی رشتۀ پیراهنت ای کاش من باشم | باین تقریب شاید باتو در یک پیرهن باشم
ور نالۀ رعنائی آن گل شده ام باز | گل دیده ام امروز که بلبل شده ام باز
صبحی عجبی سر زده از ان چاک گریبان | بیدار شو ای گوشه نشین وقت نماز ست
گر زدرد دل نریزد آب چشم دور نیست | زانکه دود خانۀ ویران سوی روزن رفت

حلوائی ملا صادق سمرقندی رتبۀ او از ان عالی ترست که در شمار شعرا در آورده شود بهند آمد
بحج رفت و در ۹ بوطن برگشت در شعر سلیقۀ خوب و فطرت عالی داشت صاحب دیوان ست

این بیت از وست

دل گم شده و نمیدهدم کس نشان از و | در خنده ست لعل تو دارم گمان از و

حاتم کاشی از مشاهیر شعرا کاشان ست پدرش سمسار بود او نیز در اوائل بهمین شغل اکتساب
معیشت میکرد بسیار سبز چهره و سیاه لون بوده ظرفا او را هندو میگفتند دیوانش قریب هفت هزار

بیت بنظر رسیده از وست

پیکان ترا آب خور از چشم تر ماست | آرایش تیغ تو ز خون جگر ماست
برگردن خورشید نهد تاج لطافت | این دست که امروز طراز کمر ماست
بخاک گشتۀ خود رخش اگر برانگیزی | چو گرد خیزد و چون باد در عنان بدود
ز گریهای مستی من شب سبوئی من | خندید آنقدر که شکم بر زمین بهاد

حدیثی اصفهانی علی حزین گفته کم سخن پاکیزه گوست از وست

رباعی

شوخی که ز جور چشم مستش + | هر گوشه چو من هزار کشته هستش
ترسم که بحشر نیز دادم ندهند | هر چند که فریاد کنم از دستش
دی آمدی کرشمه کنان همره رقیب | دستی بسر نهادم و دستی بدیده هم

رباعی

حکمت قمی از شعرای خریطهٔ جواهر میرزا جانجان ست آز وست بیت

رم میکند از بسکه ز تمثال خود آن شوخ — از عکس رخش تا برخش راه دو ماه ست

حسن بیگ شیدا علی مقیمی دیوانش بخط او تخمیناً یکهزار بیت دیده شد در هند رفته پیش خانخانان عبدالرحیم فوت شد آز وست ع

برسر کوی تو جمعیت اغیارم سوخت — چه شد آیا فلک تفرقه انداز کجاست

گره بگشا ز زلف از قید جان آزاد کن ما را — علم کن تیغ کین یا خاطر غم شاد کن ما را

قرار مرگ با خود داده رفتیم از سر کویت — بحسرت مردهٔ هر جا که بینی یاد کن ما را

حقی خوانساری عارف دانشمند و شاعر ارجمند بود در شعر اوستاد ست آز وست ع

امشب دل را ز هجر نالان دیدم — جان را با جل دست و گریبان دیدم

قربان سرت دی بکه همره بودے — کامشب همه شب خواب پریشان دیدم

حاذق حکیم حاذق بن حکیم همام گیلانی واقف فن ست و نبض شناس سخن میرزا صائب گوید ع

جواب آن غزل حاذق ست این صائب — بهار دیدم و گل دیدم و خزان دیدم

مولد حاذق فتح پور سیکری ست شاهجهان بادشاه او را بسفارت نزد امام قلیخان والی توران رخصت نمود و بعد مراجعت بمنصب سه هزاری و خدمت عرض مکرر امتیاز بخشید در پایان عمر در اگره گوشه انزوا گرفت و وظیفهٔ سالیانه از بچهل هزار رسید در ۱۰۶۸ سنه شربت فنا چشید او هم خامه را باین روش جولان میدهد ع

زگردش فلک اسرار مهر و مه شد فاش — بیک کلاه دو سر مشکل ست پوشیدن

شد دشمن من کمال بسیار — چون بر رخ خوب خال بسیار

ناقدر جوانی چه شناسیم کز اول — تصویرکشان قامت ما پیر کشیدند

بقول من نرسیده ست فعل من هرگز — خوشا کسی که دراز ست از زبان دستش

نمود فاش بدانسان که گوشها نشنید — سکوت من سخن نارسیده بر لب را

حبیب

حبیب اصفهانی در عقلیات مشهور زمان بود و نتایج افکار حکما را با معارف اصحاب شهود تطبیق می نمود در عباس آباد اصفهان بجوار رحمت الهی آسود از وست

ور آور بزم رندان تا به بینی عالمی دیگر — بهشتی دیگر و ابلیس دیگر آدمی دیگر

مسجد خراب کردم و میخانه ساختم — تسبیح را شکستم و پیمانه ساختم

بدل ز حسن نمایان از تو دارم — چه منتها که بر جان از تو دارم

حالتی

حالتی ترکمان قاسم بیگ نام از مشاهیر قزلباش ست در بلدهٔ طهران نشو و نما یافته در عهد شاه طهماسپ در قزوین بملا مشهور شد طبع سلیمی در شعر داشته دیوانش قریب به ده هزار بیت دیده شد

از وست

آمد خبر وصل و ز خود بیخبرم ساخت — فریاد که مکتوب تو مشتاق ترم ساخت

آه در شهر یکی فتنهٔ خوابیده نماند + — که سر پا زده مژگان تو بیدار نکرد

هر جا حدیث جور و جفای بتان گذشت — بی اختیار نام تو ام بر زبان گذشت

خط بر دمید و لعل لبت جانفزا هنوز — جان میتوان بجور تو کردن فدا هنوز

رفت آنکه غصه بر دل تنگم گذر نداشت — عاشق نبودم و دلم از خود خبر نداشت

نی صبر کرد دوستم عشق و نی سفر — این درد غیر مرگ علاجی دگر نداشت

روزی بشب رساند عجب بیتو حالتی — هرگز گمان صبر بخود اینقدر نداشت

آوارهٔ که بهر تو از خانمان گذشت — از غیر بهر خاطر او میتوان گذشت

از دشمنان مپرس که در دوستی روا ست — آنها که از جفای تو بر دوستان گذشت

صبر از من و وفا ز تو این بود خود بگو — عهدی که روز مهر و وفا در میان گذشت

بی گم شده ز راه روان طریق عشق — با آنکه کاروان ز پی کاروان گذشت

غم تو میکشدم بر رقیب تهمت نه — که بهر کشتن او هم بهانه می باید

افتادگان چو تکیه بدست دعا کنند — صد درد را بقطرهٔ اشکی دوا کنند

در آتشم ز شرم گنه وای بر دلم — گر در عذاب من بهمین اکتفا کنند

ز الطاف نهان او شدم اکنون برین راضی — که گر لطفی کند با دیگران از من نهان دارد

پس از هزار جفا یک دروغ عذر آمیز — بس ست از تو برای امیدواری ما

نهانم میکشی تا هر که میخواهی نهی منت — وگرنه من که باشم آشکارم میتوان کشتن

بقاصد جان ندادم حالتی از مژدهٔ وصلش — بجرم این ز درد انتظارم میتوان کشتن

در عاشقی ز هجر بنالم که بر دلم — هجران نکرد آنچه امید وصال کرد

از تو وفای وعده بناشد هوس مرا — شادیٔ وعدهای وفای تو بس مرا

حالتی سوخت دل خلق دگر ناله مکن — یا چنین کن که کسی نشنود آواز ترا

تو کی بوعده وفا کردهٔ ولی چه کنند — بخویش اگر نه دهد دل قرار آمدنت

قاصدا وقت سخن گفتن بسیار کجاست — تا کجا همره یار آمدهٔ یار کجاست

من روز جدائی وعدها کردی و می ترسم — که آنرا برده باشد استداد هجر از یادت

بعمری یک سخن گر با من آن نامهربان گوید — نشیند با رقیبان عذرها از بهر آن گوید

حقیری اگرچه خود را بشیوهٔ صلاح و فروتنی و تواضع حقیر می نمود لیکن برتبهٔ شاعری و سلیقهٔ نظم درست عزیز جهان بود و طریق عاشقی را براستی و درستی می پیمود آنزو ست

دوش در مجلس حدیث آن لب میگون گذشت — من ز خود رفتم ندانستم که آخر چون گذشت

تا گرفتارم بدرد عشق وقت من خوش ست — وقت آنکس خوش که بنیاد گرفتاری نهاد

کسی که از تو ستمگر ستم هوس نکند — بخویشتن ستمی میکند که کس نکند

حسد نگه جائی که او باشد بهر سو میکنم — تا بتقریبی نگاهی جانب او میکنم

نوید وصل فرستد زمان زمان و نیاید — که تا بحسرت بسیار ز انتظار بمیرم

آورم پیش تو هر لحظه پیام دگران — گویمت تا سخن خویش بنام دگران

با وجود بی وفائیهای او — سوخت جانم ز آشنائیهای او

حسن

حسن میرزا ابوالحسن اصلش از فراهان ست دیوانش ملاحظه شد تخمیناً دو هزار بیت باشد اکثر غزلیات تخلص ذکر نمیکند این اشعار از وست ~

خوشم بتنگدلیهای او که درد مرا ؛ دل ار ز سنگ بود طاقت شنیدن نیست
نمیخواهم کسی جز من بیار من سخن گوید ؛ اگرچه قاصد من باشد و پیغام من گوید
نا امیدم گرچه دارد گوش بر فریاد من ؛ زانکه میدانم نمیداند که فریاد من ست
تو مرا سوزی و من سوزم ازین غم که مباد ؛ باد بیرون برد از کوی تو خاکستر من

حیرانی

حیرانی در اصل قمی ست در همدان کتخدا شده چندی در کاشان دل بجوانی داده بود قاضی آنجا حکم باخراجش داده صاحب مثنویات و قصاید ست وفاتش در سنه ۹۰۳ اتفاق افتاده از وست ~

دوش آتشی که بر سر کویت بلند بود ؛ آتش نبوده آه من مستمند بود -
بجرم عشق خواهم روز محشر دست خود بسته ؛ که ترسم غافل از من دامن آن نازنین گیرد
صباح عید گر من دست آن نازکبدن بوسم ؛ ز شادی تا بشب آن روز دست خویشتن بوسم

حشمی

حشمی میر حشمی با شیدا صحبت داشته دیوانی بطرز قدیم دارد یک بیت او اندک بامزه ست ~

موی سر کردم سفید هیچ کارم سر نشد ؛ دست و پائی میزنم اکنون که آب از سر گذشت

حیران

حیران شیخ محمود در تحریر خط نستعلیق و ثلث دستی عالی داشته و در تعلیم خطوط معلم زیب النسا بیگم بوده سرخوش گوید میخواست که بتقلید ناصر علی راه رود راه اصلی خود راهم گم کرد حیران منش ست ~

آهو شنیده ایم ندیدیم جز رمی ؛ نقش جهان بگردش چشم که بسته اند
به نیرنگی دل صد داغ من گردیده پامالش ؛ که رقص صد چمن طاوس نقش پای بدنبالش
آن نهال شعله پرورده م که ذوق سوختن ؛ چون رگ یاقوت در آتش دوانده ریشه ام

حزین

حزین شیخ محمد علی اصفهانی سلسله نسبش بشیخ زاهد گیلانی می پیوندد در هنگامهٔ نادرشاه از اصفهان رخت بدیار هند کشید و از راه ٹھٹھہ و ملتان بدهلی رسید و چهارده سال در انجا منزوی ماند بعده از انجا بر آمده چندی در آگره وقفه نمود و از آگره بشهر بنارس شتافت

در علوم عقلی و نقلی پایهٔ بلند داشت و در شاعری و سخنوری مرتبهٔ ارجمند زبان او از غایت صفا بآب زلال میماند و کلام او از نهایت آبداری نسب بسلک لآلی میرساند شاگرد محمد مسیح فسائی ست در ۱۱۴۶ه بحرین رفت محمد شاه پادشاه برای او سیورغالی مقرر کرد پس بآن مادهٔ توکل فارغ بال آسوده حال میگذرانید میر آزاد بلگرامی او را دیده ست میگوید بنارس اول نهاد توطن ساخت الحال در انجا عافیت خانه ترتیب داده چشم براه داعی حق ست آرزو بر سخن وی اعتراضها کرده انتهی میر آزاد دران محاکمه فرموده و هم حسین دوست در تذکرهٔ خود ذکر بعض اعتراضات مع سند آورده و قول فیصل درین باب از مولوی امام بخش صهبائی دهلوی ست دیوان حزین مشتمل بر اقسام سخن ست قریب بست هزار بیت اشعار عربیه هم دارد اما بمرتبهٔ شعر فارسی نیست بلکه عربیت او محل نظر ست در ۱۱۸۰ه دامن از خارزار جهان برچید و در گوریکه در بنارس برای خود مهیا ساخته بود خواب راحت برگزید برخی را از نتایج طبع او درین انجمن تکلیف ورود داده میشود

نبرد جلوهٔ گل جانب گلزار مرا
می برد نالهٔ مرغان گرفتار مرا
ممنون سپهرم که شکنج قفس او
نگذاشت بدل حسرت بی بالی و پری را
کوتاهی پرواز بود لازم هستی
پیچیده ببال و پر ما تار نفسها
در دل تنگ بود جلوهٔ جانان ما را
یوسفی هست درین گوشهٔ زندان ما را
هلاک گوشهٔ دامان بی نیازئی تو
بشمع کشتهٔ من منت صبا نگذاشت
نبود لائق حسن این همه بی پروائی
داد دل گر نتوان داد مدارائی هست
به پستان آمدن خون جگر را شیر میسازد
جوان را یکدم اندوه غریبی پیر میسازد
شمع را شعلهٔ مسلسل ز دل آید بیرون
آه دل سوختگان متصل آید بیرون
زلف مشکین تو هر جا که شود غالیه سا
نکهت از نافهٔ چین منفعل آید بیرون
نیم بهجر تو تنها و همنشین دارم
دل شکسته یکی جان بیقرار یکی

رباعی

ساقی قدحی که دور گلزار گذشت   بمطرب غزلی که وقت گفتار گذشت
ای همنفس از بهر دل زار بگو   افسانهٔ آن شبی که با یار گذشت

آهِ تو فاش میکند عشقِ نهفته را حزین   دود دلیل میشود آتشِ ناپدید را
تو خود بپرسشِ من لعل جانفزا بگشا   که قفل خامشیٔ عشق بر زبان من ست
مژه بر هم نزدم آینه سان در همه عمر   بسکه در دیدهٔ من ذوق تماشای تو بود
باشد بچمن هر رگ گل دام هوسها   رشک ست بآزادی مرغان قفسها
ای وای بر اسیری کز یاد رفته باشد   در دام مانده باشد صیاد رفته باشد
شادم که از رقیبان دامن کشان گذشتی   گو مشتِ خاک ما هم بر باد رفته باشد
دلم ز وعده بر آتش فگندی و رفتی   بیا که سوختنِ این کباب نزدیک ست
ز جوشِ اشک رنگین خامهٔ تصویر را مانم   که هر مو بر تنم مژگان خونبار ست پنداری
ادب مغلوب مستی بود آن ساعت که میگفتم   شمیم گل غبارِ کوچهٔ یار ست پنداری
ز غیرت می تپد دل در برم شیون کنان امشب   سپندی را بآتش پارهٔ کار ست پنداری

رباعی

بی ضامن رهن وام می باید نیست   عنقا ما را بدام می باید نیست
دندان که معطل ست در کام هست   نانیکه صباح و شام می باید نیست

حسام محمد اصلش از قصبهٔ خواف من اعمال قهستان ست مقیم جادهٔ قناعت بود طبع موزون   حسام
و خاطر سخن فهم داشت در ۱۰۹۶ انتقال کرد از وست سه

ای غره بدین مسکنِ دو روزهٔ خاکی   بگذار که پیش از تو مقام دگری بود
از هر که خبر جستم ازین رازِ نهانی   فریاد که او نیز چو من بیخبری بود

حاکم حکیم بیگ خان لاهوری پدرش شادمان خان منصب هفتصدی از خلد مکان داشت   حاکم

و تا پنجهزاری رسید و بنوبت و نقاره و علم رایت امتیاز افراخت و آخر دامن دولت فقر گرفت حکیم بیگخان کشمیر و دهلی را سیر کرده احرام حرمین شریفین بربست و با نور العین واقف قصد دکن کرده بود در اورنگ آباد وقت آمد و شد با میر آزاد برخورد و تحفة المجالس نام تذکرهٔ از وی ست سخنورانی را که دیده دران درج کرده آزاد نامش مردم دیده نهاد و پسند کرده همین نام مقرر کرد و چون بلباس فقر در آمد بشاه عبد الحکیم ملقب گشت حاکم شاگرد شاه آفرین لاهوری ست آرزو در مجمع النفائس حاکم را و حاکم آرزو را در مردم دیده بخوبی یاد کرده

این چند بیت ملتقط از دیوان اوست ؎

حال دلم نه پرسد در زلف خویش گاهی — زان رو که شب نپرسند احوال خستگان را
گر شوم پیر همه عیش شباب ست مرا — چون شود خم قد من جام شراب ست مرا
بس بود دست رزق زین بحر ما را چون حباب — آرزوی دولت بسیار کم داریم ما +
فلک بااین تن کاهیده اشک بارم ساخت — هزار شکر که تسبیح ذکر یارم ساخت +
حاکم برنگ غنچه بگلزار روزگار + — تنگی ز دل بخنده برون کرده ایم ما
حیرت زده ام غیر خموشی سخنم نیست — یعنی که چو تصویر زبان در دهنم نیست
ز ابلهی مکن اشعار را وسیلهٔ رزق — ببین زمین سخن قابل زراعت نیست
کی بسر گوشی زلفت برسد — نافهٔ چین دهن بو دارست
کسی بعجز من زار بر زمین ننشست — نشست نقش قدم لیک این چنین ننشست
تهمت دزدی دل را بکه بندم آخر — هر گرامی بگرم نام ترا میگیرد

حشمت میرزا امام قلی مخاطب بعماد الدین خان از امرای محمد شاه پادشاه بود گاهی سخن موزون میکرد از وست ؎

ما جور کشان نام نگیریم وفا را — پروردهٔ دردیم نخواهیم دوا را +
از آن در پهلوی خود میکشم دل را نگهداری — که بر گرد سر آن کاکل مشکین بگردانم

حسرتی نواب مصطفی خان ابن عظیم الدوله سرفراز الملک نواب مرتضی خان بهادر مظفر جنگ رئیس جهانگیرآباد من توابع دهلی از اوان صبا باین شغل منوط بوده اکثر عمر در مشق فن سخن بسر برده و در مراتب نظم و نثر ادای خاص داشت و با پارسی و ریخته طبع او چنان مناسب افتاده که بهره شیوه سخن خوش و حرف دلکش میگذارد اگر مجموعهٔ منثور و منظوم او بهبینی انمیعنی را مسلم داری شاگرد مومن خان دهلوی ست و در ریخته شیفته تخلص میکرد محرر سطور در زمانه قیام شاهجهان آباد که قریب دو سال خواهد بود بتقریب طلب علم در دولت کده ایشان پای اقامت افشرده تا بقید حیات بود بخط و کتابت یاد و شاد میفرمود ترغیب السالک الی احسن المسالک و تذکرهٔ گلشن بیخار و دیوان شعر فارسی از تالیفات ایشان باقی ست منسک مذکور در ۱۲۸۴ه از دهلی هدیةً نزد کاتب حروف فرستاده و در ۱۲۷۳ه بزمانه برگشتگی افواج هند هر گاه بتهمت غدر مبتلا شده بحبس افتاد محرر سطور بواسطه بعض حکام سعی موفور در اخلاص بکار برده و حق تعالی او را ازان عقبهٔ کوُد نجات بخشید خطی بمحرر سطور تحریر کرد که عبارتش بلفظه این ست خط سامی که در زمان مبتلا بودن مخلص بند بلا بنام صدر الصدور صاحب بهادر رسیده بود بر طبق آن صاحب ممدوح آنچنان مساعی جمیله و کوششهای نبیله فرموده‌اند که صورت نجات مخلص بظهور رسید آری مقتضای محبت های سامی همین بود این احسان فراموش شدنی نیست اکنون نجات صوری رو داد لیکن نجات معنوی باقی ست یعنی جائداد و غیره وجوه معاش هنوز مطلق واگذاشت نشده این مقدمه هم باجلاس صدر الصدور موصوف رسید پس ضرورت افتاد که بآنجناب اطلاع کنم تا بنام شان خط سفارش چنانکه سابق نوشته‌اند ترقیم فرمایند و تحریر انمیعنی که بظهور این امر شکر گزار سامی خواهم شد فضول ست که میان ما و شما گنجایش هیچ امر نیست که یا و از بیگانگیها مید بد و ظاهر ست که بار این منت بس عظیم خواهد بود مورخه یکم شعبان ۱۲۷۵ه هجری انتهی چون این خط آمد خطی دیگر بنام مومن علیخان صدر الصدور ساکن سندیله نوشته شد و نیمهٔ معاش بعد کشش و کوشش بسیار واگذاشت شد ولله الحمد توفی رحمه الله تعالی فی سنة ست وثمانین ومائتین والف الهجریة در ینوقت از اشعار او چیزی

دست بهم نداد این چند ابیات که در خزانهٔ خیال افتاده بود با قطعه نامه فارسی موسومه بتقی محمد صدر الدین خان بهادر صدر الصدور دهلی که وقت مراجعت از حرمین شریفین تحریرش اتفاق افتاد در ینجا نوشته شد ۵

ای از نفس خامهٔ مشکین رقمم تو — نسرین کده در جیب و بغل باد صبا را
بوئی تو به زنفحهٔ گل عندلیب را — کوئی تو خوشتر از وطن خود غریب را
با حسنش این جنون که تو بینی تحمل ست — ناصح ملامتی مکن این ناشکیب را
بر حال خستگان تو جائی ترحم ست — بیمار میکنی بنگاهی طبیب را ؎
این مایه کین بمدعیانم نداده اند ؎ — هرگز عدوی خویش نخواهم رقیب را
لطفش ببزم دلکش او حسرتی کشید — چون بوی گل ببلاغ برد عندلیب را
خنده چه خوش شیوه ست از پس خشم و عتاب — لذت دیگر بود زخم نمک سود را
بر طرهٔ پر شکن چه نازے — آخر ز دلم شکسته تر نیست
آغاز محبت ست ای چشم — هنگام تراوش جگر نیست
فزون ز زلف کشد خط سبز تو دل را — بدیده بیش خلد سبزهٔ که نوخیز ست
جای رحم ست بران بسمل مسکین که هنوز — نیم جانی به تنش باشد و قاتل برود
بستان تو هوسناک فرستاد پیغام — بکمند تو سلام از دل آزاد رسد
آیکه تلخ از سخن تلخ تو شد عیش مرا — منیتوانی که تلافی بشکرخند کنے
حسرتی مرد اگر فائده ات چیست جزین — که دل غیر باین واقعه خرسند کنے
دم جان پرور تو هرچه که دارد دانیم — از ادب گرچه نگوئیم که اعجازی هست
خواجه را شوق نظر بازئی و من می ترسم — که درین جمع حریفی قدر اندازی هست
ظلمت شب برقرار و صبح ناپیدا هنوز — حسرتی بیجا سر از خواب عدم برداشتم
مرا بخشید وگاهی جز بدی نیکی ندید از من — نمیدانم کدامین جرم ایزد برگزید از من

نامه

ای فرض احترام تو از کعبه سوی هند ... دانی که باز گشت چرا کرده ایم ما +
زان مشرق لوامع قدس از چه روی باز ... اندیشه صرف تیر و سرا کرده ایم ما
بهر طواف کوی تو ای مهر اوج فضل ... رو جانب زمین ز سما کرده ایم ما
ای حج و عمره را ز تو دانیم رکن و شرط ... زین راه طی مرحلها کرده ایم ما +
ای آگه از تفنن الفت چه دوراگر ... از قبله رو بقبله نما کرده ایم ما
شیخ الرئیس را بتو همسر نوشته ایم ... پرسی اگر صواب خطا کرده ایم ما
پور قتاده را بتو همپایه گفته ایم ... انصاف نیست هیچ جفا کرده ایم ما
آن مظهر شیون صفائی که اکتساب ... از شیوهٔ تو رسم وفا کرده ایم ما
آنی که دل بشیوهٔ شیرین ربوده ... آنی که جان بذوق فدا کرده ایم ما
مرآة دل بهجر چو زنگ الم گرفت + ... از یاد عارض تو جلا کرده ایم ما
جان از فشار درد جدائی چو تنگ شد ... از وعدهٔ وصال دوا کرده ایم ما
زان پاره آتشی که ولش مجمر آمده ... آتش غبار و آب هوا کرده ایم ما
بر ما مگیر نامه اگر کم نوشته ایم + ... دانی که اعتماد صبا کرده ایم ما
در نامه نانوشتن تو از تو پیش خود ... صدگونه عذرها بسزا کرده ایم ما
وین نامه گرچه بعد دو سالی نوشته ایم ... اما هزار ناز بجا کرده ایم ما
هم در طواف کعبه ترا یاد کرده ایم ... هم آرزوی تو بمنا کرده ایم ما
در کعبه داستان مدیح تو خوانده ایم ... وندر مدینه بر تو ثنا کرده ایم ما
هم بهر تو بمروه تمنا نموده ایم ... هم بر صفا دعا بصفا کرده ایم ما
هر جائی کان محل اجابت شمرده اند ... حق وفا و مهر ادا کرده ایم ما
در ختم نامه عرض دعا گر نکرده ایم ... ای حسرتی حذر ز ریا کرده ایم ما
وانگه دعا بوضع دگر چه حاجت ست ... چون بارها بکعبه دعا کرده ایم ما

حرف الخاء المعجمة

خاقانی حکیم افضل الدین شروانی حسان عجم و افتخار لوح و قلم ست ثناگستر شروان شاه بود
بر هر قصیدهٔ مدحیه هزار دینار صله یافتی جامی او را در سلک اولیا منخرط ساخته گویند در ۵۸۴ه
بمرد و از حبیب السیر معلوم میشود که تا ۵۸۹ه زنده بود در عربیت نیز قدر رتی داشت قصیدهٔ غزلی
بمدح شروان شاه گفته صاحب ید بیضا در ترجمهٔ وی اطالت بسیار کرده و حاج بودن او
نوشته از وی می آید ؎

نقش امید چون تواند بست — قلمی کز دلم شکسته ترست
تا چشم تو ریخت خون عشاق — زلف تو گرفت رنگ ماتم
بد و میگون لب پسته بهشت — بسته بوس خوش فندق شکنت
بحریر تن و دیبای رخت — به ترنج بر و سیب ذقنت
بفروغ رخ زهرا صفتت — بفریب دل هاروت فنت
به نیاز دل من در طلبت — بگذاز تن من در حزنت
که مرا تا دل و جان ست بجای — جائی باشد بدل و جان منت
تو بجان دیر که خاقانی را — دل نمانده ست زدیر آمدنت
از بس که شنید یارب چرخ — از یارب من بیارب آمد
همسایه شنید ناله ام گفت — خاقانی را دگر شب آمد

خسرو دهلوی خسرو قلمرو معانی ست و صاحبقران سواد اعظم سخندانی نمک کلامش شور افگن
انجمنها و سوز سینهٔ او آتش زن خرمنها دختر زادهٔ عماد الملک بود از ملوک عظام و امرا کرام و اعزاز
فوق الوصف یافت و دست ارادت بدامن شیخ نظام الدین دهلوی زد و هفت پادشاه را
خدمت کرد و در زبان عرب و عجم و هند سخن گفت عدد اشعارش به پنج لک شعر میرسد سخن آفرینی
باین قدرت و سرمایگی در ایران و یا رهم نبر خاسته در ۷۲۵ه بسرای سر در خرامید مزارش پایان قبر شیخ

اوست ترجمه حافظه او در ید بیضاست آین چند گوهر بی بها از خزانه عامره خسروست ۵

که زه نمود ندانم قبای تنگ ترا　　　که میکشد بر آن سرو لاله رنگ ترا

ز کشته پر شده شهر و کشنده پیدا نیست　　　دهان تنگ تو پنهان شده ست چیزی هست

گفتم آنجا مروای دل که گرفتار شوی　　　عاقبت رفت و همان گفته من پیش آمد

نیست آن دولت که بوسم پای والایت ولی　　　پای آن بوسم که در کوی تو گاهی بگذرد

مست آن ذوقم که شب در کوئی خویشم دید و گفت　　　کیست این گفتند مسکینی گدائی میکند ❊

بیچاره خسرو خسته را خون ریختن فرموده بت　　　خلقی بنت یکطرف آن شوخ تنها یکطرف

نی مجال آنکه او را از دل خود بر کشم　　　نی دلی خالی که در وی دلبر دیگر کشم

بمحشر گر ترا پرسند خسرو را چرا کشتی　　　سرت گردم چه خواهی گفت تا من هم همان گویم

ذوق جفای ناز تو بر من حرام باد　　　گر من بجز دعای تو کار دگر کنم

تنگ نبات چون بود لب بگشا که همچنین　　　آب حیات چون رود خیز و بیا که همچنین

من کجا خسپم که از فریاد من ❊　　　شب نمی خسپد کسی در کوئی تو

ملالتی بجز این نیست آشنایان را　　　که آشنائی و بیگانه وار میگذری

کششی که عشق دارد نگذاردت بدینسان　　　بجنازه گر نیائی بمزار خواهی آمد

تو شبینه مینمائی بهر که بودی امشب　　　که هنوز چشم مستت اثر خمار دارد

دل بستمت بزلف و ندانستم اینقدر　　　کز وی چنین دراز شود گفتگوئی دل

زین غم که بکس نمیتوان گفت　　　شبهاست که غمگسار خویشم

خسرو غریب ست و گدا افتاده در شهر شما　　　باشد که از بهر خدا سوی غریبان بنگری

رباعی

آن روز که روح پاک آدم ببدن　　　گفتند در آمی شد از ترس بتن ❊

خواندند ملائکان بلحن داود ❊　　　در تن در تن در آ در آ در تن در تن

از مخالص امیرخسروست که بعد تمهید ابر و بهار میگوید ؎

آمد ابر و در بخشش اگر زان پایه در غلطد — نگیرد هیچکس دستش مگر شاهِ جهان گیرد

ایضا بعد ذکر محبوب ؎

ارد روی آن نازک ز گرما هیچ آسیبی — جگر در سایهٔ رایات شاهِ کامگار آمد

نام

خواجو کرمانی تخلبند اصول شعراست و سربلند فحول فصحا در رسم ختان علی سهل بن شاه ابواسحق شیرازی قصیده گفته طبقی پر زر باو بخشید خواجو بمجرد مشاهدهٔ آن شادی مرگ شد مضجع او رتل الله اکبر شیراز است فوت او در ۷۵۳ه بوده اول کسیکه خمسه نظامی را جواب گفت امیرخسرو خواجوست کلیاتش قریب بست هزار بیت باشد و مثنوی هما و همایون بسیار بصفا قابل مرحبا گفته نخل سخن چنین می بندد ؎

نکه یک لحظه فراموش نگشت از یادم — ظاهر آنست که هرگز نکند یاد مرا ؛

ان دو هندوی سیه کار کمند انداز را — همچو دزدان بسته و در آفتاب انداختم

این صفت تکبر ز دوستان مگذر — اگرچه عمر عزیزی و عمر درگذرست

ز رشک من که بلوح زمین نوشت خطوط — محقق است که او ابن مقلهٔ ثانی ست

ی برکنم دل از رخ جانان که مهر او — با شیر در دل آمد و با جان بدر شود

صد مرغ دل خستگان میفگن دام — که طائران هوایت کبوتر حرم اند

چشم تو نمی شکیبد از خواب ؛ — بیمار همیشه خواب خواهد

چون خاک درت مقام خواجوست — دوری ز تو از چه باب خواهد

ان مرا ز دهان تو هیچ قسمت نیست — که نیست نقطهٔ موهوم قابل تقسیم

مرا عمر عزیزی و یقین میدانم — که چو رفتی نتوانی که دگر باز آئی

اید که کند منزل بر خاک در خواجو — لیکن نبود جنت ماوای گنهگاران ؛

نام

میرکی خواهرزاده میرزا قاسم جنابذی است از سفر حجاز بهندوستان رسیده ملازم شاهزادهٔ

بزرگ شد بچیزی نبود نتیجهٔ طبع اوست ٥

ز نورِ عشق باشد خسروی را دل چنان روشن   که شمع مرقد او میتوان کرد استخوانش را
نیالاید شیران حرم سر پنجه از خونم ❊   سگانِ دیر را ای همنشین زین طعمه مهمان کن

خورشید

خورشید میر خورشید علی بلگرامی شاعر معنی یاب ست و در زمرهٔ سخنوران انتخاب سلیقهٔ شعر
نیکو داشت و صیاد خیال را الصید معانی مبرمی گماشت صحبت شیخ علی حزین دریافته از وست ٥

طفل ست و رمز عشق نفهمد بهیچ طرز   ای وای راز دل بچه مضمون کنیم عرض
بس کینه جو ست ترکِ ستمگر بعاشقان   آن به که حالِ خویش دگرگون کنیم عرض
دلِ من مائلِ طفلی ست که خواند   درس دیوانگی استاد ازو
آگه ز بدمعاملگیٔ تو بوده ام ❊   روزیکه دل بدستِ تو دادم گریستم
چون نکهتِ گل زین چمن آهسته گذشتیم   آگاه نگردید کسی از اثر ما ❊

خاکسار

خاکسار نواب شکر الله خان امارت را با فضیلت جمع داشت و جواهر زواهر حقائق النفس
و آفاق در رشتهٔ نثر و نظم می سفت این چند بیت از وی ست بیت ٥

آن چشمِ خون فشان ز تیغ کشیده گفتم   و ز زخم آن بهر دل مرهم رسیده گفتم
از حالِ دل چه پرسی چون زلف ابتر او   صد جا شکن فتاده صد جا خمیده گفتم
در وادیٔ محبت هر خارِ غم که آمد   در پای طالعِ من آن را بدیده گفتم
تلافیٔ همه بیرحمیٔ جفای شما   بیک نگاه ادا شد زهی ادای شما
جزای خیر دهد پیر عشق را کز صدق   دلم سپرد بزلفِ گره کشای شما
گر پا نهی بدیدهٔ خونبار ما ز لطف ❊   رنگین کنیم پای ترا از حنای اشک
تیغِ تغافلت همه خونِ سرشک ریخت   بر گردنِ تغافلِ تو خون بهای اشک
اشکم نماند بسکه براهِ تو ریختیم ❊   آید بجای اشک دلم بر قفای اشک
تسلی از خیالِ زلف چون زنجیر میجویم   دماغ آشفته ام بو از گلِ تصویر میجویم

خالص

زبس مضمون عالی بود در آیات حسن او　　نبردم پی بمعنی از خطش تفسیر میجویم

خالص سید حسین مخاطب بامتیاز خان صفاهانی حاجی حرم و زائر مدینه بود و بدیوانی صوبهٔ عظیم آباد از طرف خلد مکان مامور در عهد شاه عالم عازم دیار ایران شد و اموال لکوک از نقد و جواهر و اقمشه با خود می برد خدا یار خان مرزبان سند چشم طمع بر مال او انداخت و کسان خود را فرستاد تا شبی کار او تمام کردند این حادثه در سنه ۱۱۲۲ واقع شد میر عبد الجلیل آه آه امتیاز خان تاریخ یافته دیوانش بمطالعه افتاد صاف گوست تلاشها هم دارد این چند بیت از وی بزبان خامه ودیعت میشود

بسائل انچه بر آید ترا ز دست بده　　نگاه دار زبان را و هر چه هست بده

رسید فصل بهار و زمانه گلچین ست　　سپند آتش می شو چه جای تمکین ست

تیره روزی مانع عرض کمالات دل ست　　روز شب چون میشود آیینه فرد باطل ست

تو تا از دیده رفتی مانمی بینیم خود را هم　　جدائی از تو چون آیینه تنها میکند ما را

تا نخواهند مشو سبز بهر انجمنی　　که نباشد بچمن قدر گل خود رو را

بکویش قاصدی میرفت بیدردان ز نادانی　　همه مکتوب میدادند من دادم دل خود را

آهی کاشش همچو رشتهٔ تسبیح تار عمر　　در کربلا گسسته شود گر گسستنی ست

که بشهر آمده کز دیدهٔ حیران امروز　　هر طرف می نگرم آیینه بازاری هست

رقیبا من بنگویم گل و باغ و بهار از من　　بهار از تو گل از تو هر دو عالم از تو یار از من

با خستی که لازم ارباب دولت ست　　دشنام میدهند لبسائل غنیمت ست

نیست بی لطفی جواب نامه گر ننوشت دوست　　از زبان خامه ما را یاد نتوانست کرد

دیوانه براهی رود و طفل براهی　　یاران مگر این شهر شما سنگ ندارد

همت هر کس بقدر وسعت احوال است　　آب چندین چشمه از یک چشمهٔ پل میرود

لطف حق را اگر دبر ما ظلمت عصیان غضب　　آب دریا را شب تاریک آتش میکند

ساقی بیا که فصل خزان زود میرسد | ای می تو هم برس که سفر میکند بها[ر]
جفا غنی را که با اغیار من دلخواه می بندی | اگر منظور دل بردن بود من هم دلی دا[رم]

خلیل میرزا محمد خلیل همدانی رشید آبادی زلال فکرش آتش نمرود منشان دار الملک حسد
گلزار ابراهیم سازد و موسی طبع فیاضش درماندگان بحار غفلت را از بین السطور رکوچه بیت
بزد معانی بیگانه را با خواطر چنان آشنائی میدهد که ابر نیسان قطره را با صدف و مصراع را با
آنچنان پیوستگی می بخشد که دست مشاطهٔ قدرت بیت ابروی خوبان را با جبین پرشرف
در پتنه بخدمت عمدهٔ سرکار پادشاهی قیام داشت از نتایج طبع اوست ❊ س

چشمم از گلشن دیدار کسی گلچین است | که زته جرعهٔ جامش می گل رنگین است
کمر کوه شود خشم زگرانباری عشق | بار در دو غمم یاقوت لبان سنگین است
بوی زلف تو کند تازه کهن زخم مرا | رشتهٔ دوختن چاک دلم مشکین است
گل گلزار محبت جگر صد لخت است | غنچهٔ نورس این باغ دل خونین است
بدام افتادنی در طالع من هست پنداری | تپیدنهای دل را دیده ام پرخود سکون دارم
رسیدن تا شها دنگاه او از من نمی آید | که پیش ره زسیل اشک صد دریای خون دارم

خضری لاری از شعرا پایه تخت امام قلیخان والی فارس بود در ... راه فنا پیمود آنزوی ...

نازنین بغارت می برد صبر دل ناشاد را | یاد دست غارت میکند جان خراب آباد را
بختم آورد بصد خون جگر تا در دوست | مژه برهم مزن ای دیده که خوابم نبرد
بنده ام آن می پرستی را که در باغ وجود | شد چو نرگس سبز ترک جام نتوانست کرد
تابوت من آهسته از آن کوگذرانید | چون نیست امیدی که بیایم دگر آنجا
میرم از هجر و نخواهم که بمن رام شوی | ترسم از عشق من سوخته بدنام شوی
امشب که جا در انجمن یار داشتم ❊ | از شرم گریه روی بدیوار داشتم
در بزم او کسی بهدی هم نبرد نام ❊ | هرچند گوش در پس دیوار داشتم

ذکر خلیل

ذکر خضری

نام خواری
خواری تبریزی از شعرای مشهور عهد شاه طهماسپ ست شاگرد لسانی شیرازی بود هم
در آنجا در سنه ۹۴۰ هجری وفات یافت اشعارش متفرق بنظر رسیده آنز وست ؎

حسرت دیدار جانان میکشد آخر مرا　　آه ازین حسرت که هجران میکشد آخر مرا
بخت آنم کو که خواب آلوده برخیزی شبی　　ناله ام نشناسی و گوشی بعذر یادم نهی
من که انگشت نما بودم ازان کو رفتم　　تا دگر تیر بلا را که نشان خواهد بود
از گریه بهر جا که گذشتیم چمن شد　　وز ضعف بهر جا که نشستیم وطن شد

نام خاکی
خاکی ناظم خوش ادا بود معاصر سلطان حسین میرزا این بیت ازوی ست ؎

آتش عشق پس از مرگ نگردد خاموش　　این چراغی ست کزین خانه بآن خانه برند

نام خصمی
خصمی اصفهانی مالک معمورهٔ معانی ست و عامر بلاد مبانی وضع درویشانه داشت بسیر هند
شتافت و بوطن برگشت این مطلع ازوست ؎

ساقی بده آن باده که از هوش خود افتم　　من بار خودم یکنفس از دوش خود افتم

نام خیال
خیال میرزا غیاث الدین اصفهانی در تقوی و حسن اخلاق یگانهٔ زمان بود بموزونی طبع از
بدایت عمر بشعر و شاعری رغبت نموده غزل و رباعی سنجیده دارد این چند بیت ازان نازک
خیال ست ؎

هرکه زیبائی جهان ست ز زیبائی تست　　حسن هر جا که رود صید تماشائی تست
شمع میداند شبها محنت پروانه را　　قدر عاشق را کسی داند که داغش بر دل ست

نام خضری
خضری قزوینی از مشاهیر اهل سخن ست طبعی خوش داشته ازوست ؎

سر کوی یار خضری بحریم کعبه ماند　　که بهر طرف کنی رو بتوان نماز کردن
نامد ز من گناهی و شه بنده ام ز تو　　پر میل جنگ داری و هیچت بهانه نیست

نام خضری
خضری خوانساری پسر ملا تاجر بود میگوید ؎

برهم نزنم اگر بمیرم　　چشمی که در انتظار باز ست

تاکی ز بیم خوی تو آهی که سر دهم | بازش عنان بتابم و سر در جگر دهم

خلقی محمد یوسف طهرانی صاف گو بود ازوست

بعد نیاز بروی تو جان برافشانم + | چو زلف را تو بصد تاب در براندازی

خازن قاسم نام دارد این بیت از وی بگوش خورده

نگاهم را بدام افتاده عکس شعله پروازی | خموش ای همنفس یکدم که در صید پریزادم

خلاصی از مصاحبان ملا محتشم بود دیوانش تخمیناً هزار بیت بنظر آمد ازوست

بمحشر چون خلاصی سر برآرد از کفن گوید | خدایا شام هجران دیده ام دیگر مسوزانم

خلقی ششتری ترانهٔ سخن چنین می سراید

گر کفر پسندی هوس دین نکنم | ور خار دهی حدیث نسرین نکنم
ور هجر طلب کنی ز پا ننشینم + | تا دست بخون وصل رنگین نکنم

خوشدل مولوی مصطفی علیخان گوپاموی نسبش بعمر بن خطاب رضی الله عنه میرسد اصلش بلدهٔ قنوج ست که وطن محرر سطور باشد از احفاد قاضی مبارک شارح سلم منطق ست بعد کسب علوم و جمع حیثیات بعهد نواب والاجاه که از بنی اعمام او بود بمدراس آمد و مدرس مدرسه گردید بعده بقضاء دار ریاست چناپلی مامور شد سپس قاضی القضاة حکومت مدراس گشت وفاتش در سنه ۱۲۳۴ بوده خوشدل مرحوم تاریخ انتقال ست ترجمهٔ حافله اش در تاریخ الافکار مرقوم ست

این ابیات از دیوان اوست

بوسم من بی برگ و نوا برگ حنا را | تا بوسه به پیغام دهم آن کف پا را
چون نیشکر ز راستی خویش نگذریم | خوبان جدا کنند اگر بند بند ما +
چگونه روز حساب از تو داد بستانم | خدنگهای تو در سینه بیحساب شکست
دمی نشین بسر من که خواب نزدیک ست | شکستن نفسم چون حباب نزدیک ست
قضا چو خواست پریشان کند مرا خوشدل | فسون عشق بگوشم دمید و هیچ نگفت

من کشتهٔ آنم که قضا را نشناسد — زان بت بفغانم که خدا را نشناسد
گرفته خاصیت سرمه جوهر تیغت + — که کشتگان تو از آه و ناله خاموش اند
کاش از حال دل غمزدهٔ من پرسی — پیش از ان روز که پرسی و زبانی نبود
ز گریه ام همه آفاق عالم آب ست — یکی بیا بتماشای اشکباری دل
فلک آسوده بکنج لحدم هم نگذاشت — آسمان زیر زمین بود نمیدانستم
عمر بوحشت گذراندم تمام — منفعل از نسبت انسانیم
لیل و نهارم گذرد در سفر — دانهٔ تسبیح سلیمانیم

خوشنود محمد ارتضا علیخان خلف خوشدل مرحوم ست کتب درسیه خوانده و دستگاه علمی بهم رسانیده و در ۱۲۳ نوکر نواب عظیم الدوله بهادر شده خدمت افتای محکمهٔ عالیه داشت بعده قاضی بجنور شد بعده بجای پدر قاضی القضاة حکومت مدراس گردید طبع نظم داشت صافگوست این رباعی ازوی خوش کردم +

رباعی

برخیز ز خواب میرود عمر ز دست — برگیر حساب میرود عمر ز دست
خوشنود دمی بسوگواری بنشین — با چشم پر آب میرود عمر ز دست

خاطری کاشانی در هند بسر می برد و همین جا بملک فنا شتافته منه + ب ۵
با گریه زان خوشیم که آواره میکند — از آشیان دیدهٔ ما مرغ خواب را

خلیل کاشی نامش محمد باقر ست شاعر ماهر بوده دیوانی قریب چهارده هزار بیت فراهم آورده منه
یک ناله بتو کرده ام از روی اشتیاق — از شش جهت هنوز صدا میتوان شنید
گلزار دهر وسعت آرام ما نداشت — بنیاد آشیان بپریدن گذاشتیم

خلیفه سلطان نبیرهٔ اسد الله خلیفه ست وزیر شاه عباس ماضی بود و بعز مصاهرت شاه اختصاص داشته و بعهد شاه صفی از منصب وزارت معزول گشته رباعی بیشتر میگفت منه

رباعی

افسوس که عمر گشت بیهوده تلف   دنیا بلعب گذشت و دین رفت ز کف
رنجید خدا و خلق راضی نشدند   ضائع کردیم پارهٔ آب و علف

خواجه علی برادرزادهٔ حاجی محمد خان قدسی ست در مشهد پیش نماز بوده دران باب گفته ه خواجه علی

این پیش نمازیم نه از روی ریاست   حق میداند که از ریا مستغنی ست
اینک خوش شد افتاد که در وقت نماز   پشتم بخلائق ست و رویم بخداست

خازن نامش محمد امین ست از سخن سنجان تبریز و گنجینهٔ دار معانی دل آویز ست منه خازن

بود ز تنگی دل غنچه سان دل جمعم   چو گل شگفتگیم باعث پریشانی ست
گلشن فردوس اگر خواهی مرنجان خلق را   سد راهی چون غبار خاطر احباب نیست

خصالی هروی نامش حیدر ست بهند آمده آخر حال خود را در سلک ملازمان شاهجهان پادشاه منخرط گردانید و بخدمت دیوانی صوبهٔ کشمیر سعادت پذیر گردید منه خصالی

چنانکه کاه ربا برگ کاه را برچید   برهنه پای من خار راه را برچید
دل تسلی ز وصال تو نگردد بخیال +   عکس گل بوی ز آیینه نبخشد بمشام

خسرو از شعرای جونپور ست اشعار بسیار دارد ازوست ه خسرو

دیوانهٔ عشق ترا هر رنج راحت میشود   سنگی که آید بر سرش سنگ جراحت میشود

حرف الدال المهمله

دانش میر رضی مشهدی بن میر ابو تراب شاعر عالیجناب ست و معنی تازه یاب زلال فکرش در کمال صفا و شیرینی و نهال بیانش در نهایت نازکی و دلنشینی در زمرهٔ سخنوران عمدهٔ اشخاص ست و صاحب طرز خاص الخاص نتائج نو آئینش همه والا نژاد و خوبان مضامینش در خور قرأت وان یکاد احرام خانهٔ خدا بست و مناسک زیارت بتقدیم رسانید و در عهد شاه جهان پادشاه با والد خود بهند آمده و در اشتیاق هند گفت ه دانش

راه دور بهند پابست وطن دارد مرا | چون حنا شب در میان رفتن بهندستان خوش ست

قصیدهٔ مدح بعرض پایهٔ خلافت رسانید دو هزار روپیه جائزه یافت بیتی ازان قصیده اینست

بخوان بلند که تفسیر آیت کرم ست | خطی که از کف دست مبارکش پیداست

وچندی با داراشکوه بسر برد و بالطاف خاص نوازش یافت شاهزاده را این بیت او بسیار خوش آمد و لک روپیه بهای آن مرحمت نمود بیت این ست

تاک را سرسبز کن ای ابر نیسان در بهار | قطره تا می میتواند شد چرا گوهر شود

بعده دانش در دکن آمده نزد قطب شاه اعتبار تمام بهم رسانید این رباعی در فراق پدر خود گفته که بر لوح مزارش نقش ست

رباعی

دانش مکن اعتماد بر عمر دراز | کاید بزبان کم بسر عمر دراز
گیرم که چو عیسی بفلک بر شدهٔ | آید بچه کار بی پدر عمر دراز

ودر سنه ۱۰۶۲ بمشهد رفت دوازده تومان تبریزی بطور سالیانه از سرکار باو میرسید و در سنه ۱۰۷۶ درزاویهٔ خاک آرمید ازوی می آید ه

لشد که بوسه بپای هدف چو تیر دهم | گذشت عمر بخمیازهٔ کمان ما را +
بوی گل شد فیض بخش ای هوش وقت بیخودی ست | یکنفس بگذار در سیر چمن تنها مرا
گر ز ابرو چین کشاید در دم بسمل بس ست | خون بهای کشتهٔ ما خندهٔ قاتل بس ست
مردم رنجور مرا روز وصل | گریهٔ شادی عرق صحت ست
مرا که خندهٔ گل سر بدرد سر آرد | دماغ گریهٔ بلبل درین بهار کجاست
آبروی دودمان تاک هم بر باد رفت | دختر رز را عسس صد بار با مستان گرفت
ما و بلبل عرض چاک سینه میکردیم دوش | نازپرورد گلستان زخم خاری هم نداشت
چه سان از قید این صیاد آزادی هوس باشد | که پرواز بلندم تا لب بام قفس باشد

چگونه بار بمنزل برد مسافر اشک / که رهزنی بکمین همچو آستین باشد
نمیدانم چه صیادی که زیر تیغ ابرو را / چو چشم دلبران در زیر ابرو خواب می آید
مرد دانا بهنر ز بدهٔ اقران گردد + / میوه رنگین چو شد از برگ نمایان گردد
دگر ز زلف سیاهش در پی تاراج ایمان شد / بفکر رهزنی افتد سپاهی چون پریشان شد
گر آه ندارم عجب مگر شکر که از من / بر دامن آیینه غباری ننشیند
پس از وفات که یاد کند بخور غم خویش / چو خون مرده سیه پوش شو بماتم خویش
صبحدیدم شبنمی بر برگ گل غلطان بناز / یادم آمد طفلی و دامان مادر سوختم
غم و شادی مساوی دان و با گردون مدارا کن / نه کم از قدح عادت بدرد و صاف میناکن
درین رنگین چمن چون لالهٔ زرد + / غریبم در میان همنشینان +
نمک شناس اسیران گر از قفس ستبند / بنخل خانهٔ صیاد آشیان بستند
روی ماه نو بروی بادهٔ گلگون ببین / آب عمر افزا بنوش و حسن روز افزون ببین
در بزم کنم سیر که جائی دگرم نیست / از حلقه برون چون قدح می سفرم نیست
بتار ساز درین بزم نسبتی داریم / خوش اند اهل نشاط از ضعیف نالهٔ ما
بر حذر از آفت همصحبت دیرینه باش / کاش از اول نبودی شیشه با سنگ آشنا
صفحهٔ دشت با مداد رفیقان طی کن + / چون قلم بی دو سه یاری بسفر نتوان رفت
متاب رخ نفسی تا بجای خود باشیم / چو عکس آیینه ما زنده از نگاه توایم +
بگذار تا بعکس تو عکس آشنا کنیم + / گلگشت باغ آیینه تنها چه میکنی +
شب عیدست و می بینم قدح در دست نگینش / شبستان حنا امشب چراغ روشنی دارد

موتمن الملک

درگاه قلیخان ترکمانی از سرکار آصفجاه اول بخطاب موتمن الدوله و منصب ششهزاری سربلند شد سپس بخطاب موتمن الملک و منصب هفت هزاری و ماهی و مراتب ممتاز گردید در شعر و انشا و تاریخ دانی و حیثیات دیگر ممتاز بود و در لطیفه گوئی و مجلس افروزی بی انباز میر آزاد را

با او طاقا تهادست بهم داده میگوید چشم بد دور اکثر بمجالست و موانست یکدیگر اوقات خوش میگذرد و بگلگشت بساتین و تماشای ریاحین دماغ شگفتگی آمود می باشد در ۱۰۸۱ بمرض سرسام و دیعت حیات سپرد قبر او در اورنگ آباد ست این چند شعر تراویدهٔ خامهٔ فصاحت جامهٔ اوست

شرک محض ست گمانِ من و تو | من و تو نیست میان من و تو
معاشرانه سوالی ز دوستان داریم | برای ما و شما این هوا چه میخواهد

دانا میرزا محمد علی بن ملا محمد سعید مازندرانی مردی فاضل و شاعر بود در مرشدآباد فوت کرد چند ورق اشعار بخط خودش بنظر درآمد از انجا فرا گرفته شد

تا سینهٔ ما نیست رسا ناوک نازت | کوته نظری حیف ز مژگان درازت
دل آن زمن رم کرده در ابروی جانان مانده ست | یا دمن کی میکند در طاق نسیان مانده ست
زان دل از کشمکش هند پریشان مانده ست | که ز هر روپیه ده ماشه بما خوابا نده ست
همت چو بدر شود با دلم چه خواهد کرد | هلال یکشبه ابرویت کتانم سوخت

دوری نامش سلطان بایزید بود و خطاب کاتب الملک خط نستعلیق را در هندوستان شاید کسی بهتر از و نوشته باشد سلیقهٔ شعر او در نهایت مناسبت افتاده آخر عمر توفیق زیارت و حج اسلام یافت از وست

گه در درون جانی گه در دل حزینی | از شوخی که داری یکجا نمی نشینی
تا از نظر آن یار پسندیده برفت | خون دلم از دیدهٔ غمدیده برفت
رفت از نظر و ز دل نرفت این غلط ست | کز دل برود هر انچه از دیده برفت

دوائی حکیم عین الملک از طرف مادر از نسل جلال دوانی ست بلطف خصائل و حسن شمائل مخصوص و ممتاز بود طبع نظم داشت و در کمالی کار مسیحا میکرد از وست

در شبِ زلفِ سیاهش خواب مرگم در ربود | بوالعجب خوابی پریشانی که تعبیری نداشت

درکنارم نه نشیند هرگز | طفل اشکم که ندیدن دانست
نکند میل دوائی به بهشت | چون گل از باغ تو چیدن دانست

دردی از جماعت افشارست زیاده برین حالش معلوم نشد از وست

گوئی وقوت یکناله دگر دردی | نعوذ بالله اگر در دلش اثر نکند

درد دهلوی خواجه میر محمدی بن خواجه محمد ناصر از احفاد خواجه سید بهاء الدین نقشبند بود
شناور دریای حقیقت و توحید و شاه کشور تفرید و تجرید است در تصوف رسائل بسیار بزبان
حقیقت دارد مثل ناله درد و آه سرد و درد دل و شمع محفل در فارسی و ارد و ریخته صاحب
دیوان است در اواخر مائة ثانی عشر هنگامهٔ فیض رسانی گرم داشت گوشه گزین صاحب فقر و قناعت
و صبر و تسلیم و تمکین بود در ۱۱۹۹ بعمر شصت و شش سال انتقال فرمود وصل خواجهٔ میر درد تاریخ است این چند ابیات از وست

لازم نبوده ست زمار و نهفتنت ✤ | آیینه وار باب صفا بوده ایم ما ✤
زخود رفتن بهار طرفه دارد تماشا کن | که مثل صبح باشد هر نفس رنگ دگر اینجا
از گردش زمانه نیاسوده ام که هست | مثل فلک مدام سفر در وطن مرا ✤
آمد خبر تو ز آمد او ✤ | من بعد خبر نماند ما را
زندگانی بود از بس باعث آزار ما | در نظر ما گشته آسان مردن دشوار ما

رباعی

کردیم تماشا چو جهان من و ما | گشتیم درین بادیه مانند صبا
بر هر که نهاد دل بعرفان گوشی | پر بود چو نقاره ز شور دعوی

یا دے ز ناله دل گم گشته میدهد | هر جا رسد بگوش صدائی جرس مرا
هرکس دو چار شد برخ خود نظر گشاد | گاهے ندید آیینه سان هیچکس مرا
بر سر کوئی تو ام یکبارمی باید گریست | ابر تا داند که این مقدار می باید گریست
نی دوائی راست می آید نه جان هم میرود | درد بر حال من بیمار می باید گریست

دردی
درد

آو دل آزار و دل گرفتار ست		قصه کوتاه ماجرا این ست
چنان بیجان و دل شد در حقِ خود در دیا قسمت		نه بهر جان دلی سوز دنه جانِ بهر تن افشاند
اینجا گل زیست چیده باشم شاید	رباعی	بویش نفسی شنیده باشم شاید
گویند مرا تو خواب دنیا دیدی		از یادم رفت دیده باشم شاید

رباعی

این اهل زمانه دردناکم کردند		بی هیچ عبث عبث هلاکم کردند
از چار طرف غبار دلها چندان		برخاست که زنده زیر خاکم کردند
امروز اگر اشک تو شوید کاغذ	رباعی	فردا ز تو هیچکس نجوید کاغذ
خود گو با خود حقیقتِ نامهٔ خویش		زان پیشتر ای درد که گوید کاغذ

رباعی

در دل باید همیشه داری اخلاص	پیوسته میان سینه کاری اخلاص
از شرک و نفاق سخت پرهیز نما	مخلص نشوی تا که نیاری اخلاص

رباعی

سرسبز نگشت هیچگه دانهٔ حرص	آیا دگر دید گهی خانهٔ حرص
چون ظرف شکسته باز خالی گردد	هر چند که پر کنند پیمانهٔ حرص

رباعی

کردی شب و روز کامرانی بالفرض	دیدی همه خیر این جهانی بالفرض
مرگ و پیری دو چار گردد آخر	صد سال اگر زنده بمانی بالفرض
یاد ایامی که ما لیل و نهاری داشتیم	با رخ و زلف کسی خوش کار و باری داشتیم
این همه از خویش رفتی در پی کار کسی	ای دلِ گم گشته ما هم با تو کاری داشتیم
اتفاقاً آمدی امروز و ما از مدتی	گوش بر آواز و چشمِ انتظاری داشتیم

آمدی و جمله از دل رفت ای بند و نوا ز
پیش ازین البته در خاطر غباری داشتیم

بدل خیال دهانی که داشتم دارم
بسینه راز نهانی که داشتم دارم

نشد که سوزش دل کم کند بیان مرا
بسان شمع زبانی که داشتم دارم

یقین که او ز جفا دست برنمیدارد
من از وفاش گمانی که داشتم دارم

صدای شهرهٔ واعظ که بس بلند شد ست
همین گوش گرانی که داشتم دارم

ببینم چه رو دهد من حیرت نصیب را
پیشش چو آئینه بدل ساده میروم

خواهم شنید حرف تو واعظ معاف دار
من شیشه در بغل زپی باده میروم

برو واعظ عبث چندان مترسان اهل ایمان را
که می بخشند گنه بی توبه هم آمرزگار من

گاه و بار وعدها اینجا که برهم داشتی
خاطر اغیار را بر ما مقدم داشتی

درد را اصلا سخن سازی نمی آید مگر
خو بخود یاد آیدت ربطی که با هم داشتی

بخاطر بگذرد هر شخص راهی وقت یاد او
مگر از بهر آن شوخ ست خاطرها گذرگاهی

چگویم شب چسان در انتظار او بسر بردم
گهی گوشی بر آوازی نگاهی سوئی درگاهی

رباعی

چندانکه ز خود برده فناها ما را
اسباب بقا گشته مهیا ما را

طاوس بهار آن جهان گردیده
رنگی که ز رخ پریده اینجا ما را

آئی در دما برای خدا جلوه گر شدیم
دیگر هر آنچه هست همه از برای ماست

بجلوه گاه تو غفلت خراسے ما را
برنگ نقش قدم چشم غافل افتاد ست

الهی دیدهٔ تحقیق ده هر یک مقلد را
چو عینک تا یکی هر سو بچشم دیگران بیند

از ما حجاب داشت چو خورشید روئی ما
چون سایه جای خود پس دیوار ساختیم

ناسازئی مزاج بکس ساختن نداد
چندی بخویش این همه ناچار ساختیم

خود را میان محکمهٔ جبر و اختیار
مجبور بوده ایم که مختار ساختیم

گویند رحمت ست طلبگار بخششی — خود را باین امید گنهگار ساختیم

درد آخر زندگی هم چند روزی کردنست — دل نمی باید ز دنیا اینقدر برداشتن

بیک تغافل از آشفته خاطری رم کن — مژه بهم زن و این بزم جمله برهم کن

مباد عذر شود بد تر از گناه ترا + — خطا چو بیش ز حد ست عذر آن کم کن

بهیچ کار کتب خوانیت نمی آید — ز جمع خاطر خود نسخهٔ فراهم کن

اگر نریخته اشک ندامت از چشمت — بشرم غرق شو و از عرق جبین نم کن

جراحتی بدلت گر رسیده ست ای درد — تو از گداختن خویش فکر مرهم کن

نیستم ای باغبان مشتاق گلگشت چمن — در بغل از داغهای دل بود گلدسته ام

بر شادی دو روزهٔ گل خنده می زند — داغ جگر خراش و غم جاودان ما

سیر چمن بکلبهٔ احزان خود کنیم — گل زد لبر ز داغ بهار خزان ما

از داغ الفت ست دل و سینه گلفروش — غیر از متاع درد نبود در دکان ما +

رستم کجا بزور ضعیفی ما رسد + — کوه غم ست کاه تن ناتوان ما +

ماییم و کنج وحدت و آسودگی دل — ای درد گوشه گیر بدار الامان ما

ز دست گردش افلاک در ره از پا نمی افتم — مقابل کی شود پیر فلک بخت جوانم را

برو بمجلس غم پیشگان و شادی کن — ز چاک سینه بر آسودگی بخندند اینجا

اسیر سلسلهٔ زلف آنکسم که بود + — فتاده چرخ بیک حلقهٔ کمند اینجا

بتیغ عشق توسل گرفتن آسان نیست — که میکنند جدا بند را ز بند اینجا

حیف ست نظر باین و آن بگشودن — شعله زن آتش هوسها بودن

ای شمع درین بزم ز خود چشم بپوش — تا کی کف افسوس ز مژگان سودن

رباعی

بر هستی خود نه اعتمادی میکن — نی بهر کسی قصد فسادی میکن

چندی اگرت زمانه اینجا دارد　　　خاکی شو و انتظار بادی میکن

رباعی

گر گل نشدی ز داغِ دل لاله بشو　　　در ماه نه برای خود هاله بشو
ای قطره درینجا گرهی سخت به بند　　　گر در نتوان گشت بروژاله بشو

رباعی

کو عقل و کجا فهم و کرا هست هوش　　　کوران و کران بهم نمایند خروش
چون شمع درین بزم عبث میسوزی　　　ای روشنیٔ طبع تو هم شو خاموش

داعی غواص محیط حقیقت و مجاز بود و از سخنوران نکته سنج شیراز معاصر و مستفیض خدمت شاه نعمت الله ولی ست این ابیات از وست ؎ داعی

مئ بنوش که رنگِ نگار ما دارد　　　گلے ببوے که بوئی زیار ما دارد
چو باد خاکِ تو خواهد بهر طرف بردن　　　مهل که از تو نشیند بخاطری گردی
صد ره گرم چو شمع سر از تن جدا کنے　　　از ذوق خنجرت سرِ دیگر برآورم
بجائی دوستی چندانکه کردی دشمنی با من　　　چو بید روان بخاطره ندادم ناامیدی را

درویش محمد درویش زرسخن راحک بود و ساکن محله دهک که در قزوین ست جولاهگی میکرد وگاه خشت می پخت و دیوان خود را بر میان لبسته میداشت و نزد اشکال در محاوره یا اصطلاح از دیوان خود سند پیش می نمود تا ردو پود سخن چنین می بافد ؎ درویش

بستی چاک کردی پیرهن در بزم میخواران　　　دری بکشودی از فردوس بر روئی گنهگاران
دهن بخنده گشود و میان زلطف کشاد　　　بناز گفت مرا هیچ از تو پنهان نیست
بر مثالِ صورتِ دیوار بیجان مانده‌ام　　　پشت بر دیوار در سوئی تو حیران مانده‌ام
دل نگردد خوش مرا از دوستانِ دیگران　　　چون تواند زنده بودن کس بجانِ دیگران
هر روز اختیار جهان پیش دیگری ست　　　دولت نگر گدا ست که هر روز بر دری ست

دوست دوست سخن بود و آشنای معنی نو و کهن معاصر سلطان حسین میرزا است
وشاعر رنگین خوش ادا این بیت از وست

بلاست از تو بدل هر زمان جفای دگر · جفا که بر دگری میکنی بلاے دگر

درکی قمی از قم برخاسته باصفهان رفت و ازانجا برگشته بقم نشست بست هزار بیت
دارد آز وست ؎

چون توان جستن که زلفش گشته دستگیر ما · پاسبان در زیر سر دارد سر زنجیر ما
ما را بجهربانی صیاد الفتی ست · ورنه به نیم ناله قفس میتوان شکست
جنون ز روز ازل بود قسمتم لیکن · بآنکه دیر رسیدم نصیب مجنون شد
زنده در عالم تصویر همین نقاش ست · همه را خواب عدم برده و بیدار یکی ست

دیری محمد ابراهیم حسین از مردم کابل بود و شاعر قابل در سنه امر حلهٔ حیات طی نمود این دو
بیت از وست ؎

پوشد همیشه مصحف رو راز چشم من · زانسان که روز ابر زباران کتاب را
همیشه نعمت شاهان چشیده ام شورست · نمک بقاعده در شور بای درویشی ست

داؤد میرزا داؤد بن میرزا عبدالله مستوفی منصب تولیت روضهٔ رضویه داشت و بمصاهرت
دودمان صفویه ممتاز بود در شاعری دستگاهی وسیع و رتبهٔ منیع حاصل دارد در سنه ۱۱۳۲ در اصفهان
انتقال کرد این ابیات از جملهٔ اشعار لطافت شعار اوست ؎

روشنی از خویش می باشد دل پرنور را · شعلهٔ شمع از رگ سنگ ست کوه طور را
جام گل کاسهٔ دریوزهٔ بلبل گردد · بچمن آرد اگر باد صبا بوی ترا
بجز و لا یتجزی کند حکیم اقرار · به بیند ار متکلم دهان تنگ ترا
قرض از مرتبهٔ مردمی انداخت مرا · بسکه این راه گران بود سبک ساخت مرا
اگر صاحب سخن کامل شود خاموش میگردد · گره چون از زبان غنچه واشد گوش میگردد

ز خط پند اشتم حسنت ز اول بیش میگردد — چه دانستم که این جدوار آخر نیش میگردد

داعی

داعی همدانی در اقسام شعر ماهر بود دیوانش قریب بده هزار بیت بنظر رسیده از وست

عمر ابد نتیجهٔ وصل نگار ماست + — آب حیات جام می خوشگوار ماست

پیکان جور تا بابد میتوان کشید + — زین پاره جگر که کنون در کنار ماست

داعی

داعی پسر ضمیری اصفهانی ست و بزم آرای سخندانی این بیت از وست

آمدی رفت ز دل صبر و قرارم بنشین — بنشین تا بخود آید دل زارم بنشین

دانا

دانا ملا دانا در معنی یابی تلاش بسیار داشت بعنوان منشی گری در سرکار امیر خان عالمگیرے منسلک بود و نظم هندی بسیار خوب موزون می نمود از وے سے آید +

در عشق اهلی ست تبقلید گفت گو — این راه را چو سایه بپای کسان مپو

بربند سنگ بر شکم از فاقه چون گهر — مفروش خویش را و نگهدار آبروی

درویش

درویش کاهن تبریزی بوسعت مشرب موصوف بوده و سلیقهٔ شعر ملایم داشته منه

رباعی

ای دل اگرت بود شعور و ادراک — چشمی بگشا چو مهر بر عالم خاک

هر لاله نشان ساغری بر لب جوست — هر سایه سیاه مستی افتاده بخاک

دانش

دانش مازندرانی نامش ملا علی بود در اوائل جاوید تخلص میکرد از وست

به پیش ما چه زنی لاف زور بازو را — که میکشد همه کس این کمان ابرو را

ما بذوق گریه مستی باین بزم آمدیم — می بده ساقی بقدر آنکه چشمی تر شود

گذشتن از لب میگون بوقت سبزهٔ خط — چنان بود که کسے در بهار توبه کند

دوستاق

دوستاق گرجی نامش بهزاد بیگ ست از جملهٔ منتسبان آستانه شاه عباس ماضی بوده و سلیقه اش بشعر ملایمت تمام داشته از وست

برآرد گردش دوران اگر گرد این چنین از من — باندک روزگاری آسمان گردد زمین از من

بی تکلف چون چراغ روز در بزم جہان　　　　گیرم از ہجرت مردم گو دماغ زندگی

دستور میرزا حسن علی نام داشته شاعری مشهور بود و در شیرین گوئی دستور منه

زمجنون انچه آید در وجود از ما نمی آید　　　　دویدن شیوهٔ سیل ست از دریا نمی آید

دوکت هوائی مردم بمغز می کنند　　　　آخر کلاه بحر نصیب حباب شد

توئی که گوش بجز فهم نمیکنی ورنه　　　　زکوه با همه تمکین جواب می شنوم

دستور نامش میر رفیع بوده اصلش از ولایت ایران ست در علم حکمت دستگاهی داشته

از دیار خود بهند آمده میگذرانید با میر عظمت الله بیخبر ملاقی شده طبعش بنظم رباعی میل تمام

داشته از وست ∴

درگلشن عشق کز گلش ننگ بود　　　　صوت همه مرغان بیک آهنگ بود

در سوختگی تفاوتی نتوان یافت　　　　خاکستر هر چیز بیک رنگ بود

دیده نواب اعزخان ترکمانی در عهد عالمگیری بمنصب چهار هزاری افتخار اندوخت و در زمان

محمد شاه بمنصب پنجهزاری و خطاب ترک جنگ سر عزت افراخت و چندی بنظامت صوبهٔ

کشمیر هم پرداخت متین کشمیری تذکرهٔ حیات الشعرا بنام وی نگاشته در اواسط سنه ۱۲ دیده

تماشای آخرت کشاد این ابیات از وی دیده شد ∴

شیشهٔ دل از اثر ناله شکست　　　　از نسیمی ورق لاله شکست

گر تو ساقی شوی ای عهد شکن　　　　میتوان توبهٔ صد ساله شکست

فریاد من از چشم سیاهت بفلک رفت　　　　این طرفه که از سرمه شد آواز رساتر

تا چشم تو زه کرد کمانی بکمینی　　　　یک صید نیاسود ز ناسنی بزمینی

درد مند از توابع محمد آباد بیدر بود بدهلی آمد میرزا مظهر او را در سایهٔ شفقت خود گرفت

و بمین عنایت و تربیت ایشان مجموعهٔ کمالات شد و در فن سخن رتبهٔ شایسته بهم رسانید

میرزا در حق او میفرمایند ∴

منظهر مباش غافل از احوال دردمند — لعلی ست این که در گرو روزگار نیست

از وی می آید

بر خشم خویش از آن کوهکن نمکر بیست — که شور خندهٔ شیرین بکام پرویز است

در کوی میفروش نماند آبروی مرا — لب تشنگی فروخت بدست سبو مرا

جان بیکسانه دادم و شادم که عمرها — بوده ست بر مراد تو مرگ آرزو مرا

رباعی

یکچند عتاب و ناز ظاهر کردی — وین عمر دو روزه با خاطر کردی

بعد از مردن زیست بخاکم افتاد — اول با بسیت انچه آخر کردی

حرف الذال

ذوالفقار شروانی سید رفیع المقدار و شمشیر جوهردارست فضیلت را با شاعری جمع داشت و دهر فلک را طفل ابجد خوان می پنداشت قصیدهٔ رائیه در مدح وزیر شروان گفته و هفت خروار ابریشم در وجه صله یافته شعرا و در رنگ جوهر ذوالفقار عزیز روزگار است چندی از آن در ینجا اثبات نموده شد

زهی جناب شریفت خلاصهٔ ایجاد — ز بندگی تو گیرد سعادت استمداد

نهفته روی جلالت ز دیدهٔ اوهام — گذشته پایهٔ نوالت ز منزل اعداد

ز لطف و عنف تو گیرد وجود نفع و ضرر — ز مهر و کین تو باشد اساس کون و فساد

خرد که عارف اسرار کلی و جزئی ست — هم از قبول تو دارد قبول استعداد

دلت ز بر تو معنی نفوس قدسی را — بسوی عالم تحقیق میکند ارشاد

عذار روز نگردد نهان ز طرهٔ شب — اگر ز رای تو یابد ستاره استمداد

طرهٔ شبرنگ آن خورشید روی مه جبین — در فضای نیمه روز آورد مشک از ناف چین

او ز من دور است من نزدیک بینم هردمش — دیده معنی از این بهتر نباشد دوربین

نکهتِ گیسوی عنبر بیز مشک افشان اوست — شمهٔ از خاک پائی شهر یار آستین

ذوقی

ذوقی سمرقندی ذوق سخن فراوان داشت و شوق وصال خوبان معانی بی پایان در ایام قلی احمد خان ترقی بسیار کرد و بملک الشعرائی سر برآورد کتاب ناز و نیاز را بنام پادشاه مسجل کرد و انعام وافی یافت جمعی او باش بطمع آن نقود او را شهید کردند وی پیش از قتل غزلی گفته بود آن این ست ؎

ما از ازل بشیوهٔ منصور بوده ایم — قاتل بیا که لب به انا الحق کشوده ایم

ما مرهم جراحتِ هر دشمنیم و دوست — اما بزخم خویشتن الماس سوده ایم

کن تغافل ازین بیشتر که می ترسم — گمان برند که این بنده بی خداوند ست

آخرِ مهر و محبت نه همین سوختن ست — تا چها بر سر خاکستر پروانه رود ✤

بی تو شب تنهائی زین ذوق که می آئی — تا کی من سودائی برخیزم و بنشینم ✤

ذهنی

ذهنی ملاحیدر اصفهانی قلعه کشای خیبر سخندانی ست و یکه تاز میدان بیان و معانی از نوازش یافته های عادلشاه والی بیجاپور بود و شاعر صاحب مقدور از وی ست ؎

بجرم عشق تو ام میکشند و غوغائی ست — تو نیز بر سر بام آ که خوش تماشائی ست

غم چو شد سایه فگن سایه نشین من بودم — هر کجا پای ستم رفت زمین من بودم

لب خندانه وفات بر قلم استخوان ما — سر بسته نامه ایست بنا مهربان ما

ذوقی

ذوقی محمد امین اصلش از ترکمان ست اما در کاشان بسر می برد در مراتب علمی شاگرد میرزا جان شیرازی ست چندی در خراسان و فارس و عراق سیاحت کرد آخر در قصبهٔ لاهیجان بعالم بقا شتافت خوش سخن ست و شمع افروز انجمن میگوید ؎

همنشینم بخیال تو و آسوده دلم ✤ — کین وصال ست که در پی غم هجرانش نیست

از تو دورم که جدائی من مضطر شده ام — هیچکس در نظرت هیچ مگر شده ام ✤

خاک عالم بسرم کز تو شوم رو گردان — گرچه با خاک سیاه از تو برابر شده ام

چه آفتی تو ندانم که در جهان امروز محبت تو دو کس با هم آشنا نگذاشت
یاد ایامی که بهر خاطر من با رقیب بود او را سر گرانیها که اکنون با من است
آنچنان بیخود ز بزم از جام حسرت نیستم کان تغافلهائی پی در پی خبر دارم کند
بطور دیگر امروزم نصیحت میکند ناصح همانا دل ز دستش برده باشند دلستان من
پس از عمری که بهر پرسش من یار می آید غم دل با که گویم همره اغیار می آید
گناهم را عذابی باید از دوزخ فزون تر هم که سوزندم بداغ هجر فردای قیامت هم

ذوقی اردستانی شاعر مشهور از معاصران حکیم شفائی ست وز بدایت عمر کشتی گروی آخر ترک آن پیشه نمود اشعار نمکین دارد و سخن شیرین دیوانش پانزده هزار بیت است از کلام اوست

انگشت مزن بر لب پر حوصلهٔ ما بگذار که سر بسته بماند گلهٔ ما
هر دو بر هم زن هنگامهٔ عیش و طرب اند که شب جمعه بمرگ رمضان بنشیند
چو خواهم از سر کوی بتان کناره کنم بدانهائی سرشک خود استخاره کنم
نه شگوفه ام نه برگم نه ثمر نه سایه دارم همه حیرتم که دهقان بچه کار کشت ما را
تا داغ تو در کیسهٔ جانم درمی کرد عمری بهمین مایه دلم محتشمی کرد
چندان بالم خوئی گرفتیم که آخر با حوصلهٔ طاقت ما درد کمی کرد
هرگز نظرت بر من غمناک نیفتد تیری ست نگاه تو که بر خاک نیفتد
رسید ترک من و خنجر از نیام کشید امیدواریم از حسرت انتقام کشید

ذهنی تبریزی در تبریز حکه بزی میکرد و شعر خوب میگفت از وست

شب روم بر بام آن مه گوش بر روزن نهم پنبه بردارم بجالش دیدهٔ روشن نهم

ذره محمد سمیع اکبرآبادی مدتی در لکهنؤ ملازم شجاع الدوله بهادر بود شاگرد شمس الدین فقیر است در علم طب دستگاه داشت بآخر عمر به کربلا رفته متوطن شد و همانجا در اوائل سنه ۱۲ در گذشت

این رباعی از وست رباعی

گر یا بگذشت واین دلِ زار همان　　　سرِ ما بگذشت واین دلِ زار همان

القصه هزار گرم و سرد عالم　　　بر ما بگذشت واین دلِ زار همان

ذوقی میر عبدالواحد بلگرامی سخن شیرینش بگلوسوزی نبات ست و شعر آبدارش بگوارائی آبِ حیات از یاران میر عظمت الله بیخبر بود او را نسخه ایست مسمی بشکرستان خیال مشتمل بر نظم و نثر در وصف حلویات درین نسخه بمناسبت شیرینی ذوقی تخلص میکند ورنه تخلص اصلی او واحدست چنانکه در حرف واو بیاید آز وی می آید

آنانکه پرده از رخِ بوذینه وا کنند　　　آیا بود لتو اضع صحنی بما کنند

نان از تنور بهر مربا جدا شده ست　　　لازم بود که حق غریبی ادا کنند

در کارِ خیر حاجتِ هیچ استخاره نیست　　　اهمال در تناول فرنی چرا کنند

انجیر را از شاخ درخت ار جدا کنید　　　پنهان ز چشم بد بلبش آشنا کنید

هنگام آن شده که اسیران انبه را　　　بر کام دل ز محنتِ زندان رها کنید

آورده ام برای شما شربتِ انار　　　نوشش کنید و مخلص خود را دعا کنید

ببین بسوئی چپاتی بدیده انصاف　　　که بی وصال شکر حالتِ نزاران چیست

غرض ز موسم برسات اولهٔ وبوندیست　　　وگرنه این همه تمهید برق و باران چیست

در تمنای ملاقات شکرای ذوقی　　　آب گردید دلِ شیر بالفت سوگند

بوندی بعد گشتهٔ قنوج بیادم آمد　　　شب بچرخ انجم و مه را چو تماشا کردم

ذکا میر اولاد محمد بن میر غلام امام برادر اعیانی میر غلام علی آزاد بلگرامی ست میر خزانهٔ عامره را بخواهش او از سراپردهٔ قوت بجلوه گاه فعل آورد مشق سخن برعم نامدار خود کرد سلیقهٔ مناسب دارد صافگو معنی جوست

کشید آخر مرا هم جذبهٔ گل جانبِ گلشن　　　صبا این مژدهٔ دلخواه سوی عندلیبان بر

تا بسوزد کشتهٔ خود را بداغِ تازهٔ　　　بر مزارِ عنبرم افروزد چراغِ تازهٔ

گر رسی تیغ بکف از سر جان برخیزم
پیش پای تو نشینم ز جهان برخیزم

با آئینی که ریزد گرد بر بالائی خود دست فیلی
سیه مست جنون با خاک راهش سر کند بازی

چو قفل بسته کز نوک سوزن باز میگردد
کشاد کار دل از نشتر فصاد میخواهم

حریف وحشتم چون گرد باد دامن صحرا
غبار هستی موهوم را بر باد میخواهم

برگرفت دل من رعشه گرفتست ترا
طفلی وکوزهٔ بدیسته خدا خیر کند

خواست از شیوهٔ بیداد دهد یاد مرا
خبر قتل کسی گفته فرستاد مرا

سری ست که از بست و کشاد مژهٔ خود
در چشم زدن صبح جهان شام توان کرد

ذوالفقار

ذوالفقار سید ذوالفقار علی بن سید فرزند علی از قاضی زادگان قصبهٔ نیوتنی ست در بانگرمو متولد شده و در بلگرام سکونت دارد صاحب ذهن رسا و طبع ذی ذکا ست در مدح نامهٔ نگار در ریسهٔ عالیهٔ بهوپال نواب شاهجهان بیگم قصائد متعدده پرداخته دیوان مختصری غیر مرتب دارد عمرش در حین تحریر این جریده قریب بشصت سال رسیده این چند بیت از وست

هر جگر را تیغ ابروی شما پهلو شگافت
در بر هر دل خلیده تیر مژگان شما

ز حسن خویش تا آراستی بازار عالم را
گران کردی متاع درد هم سرمایهٔ غم را

تامل میکنم بسیار در نظارهٔ رویت
مگر در مصحف روی تو یابم اسم اعظم را

ای گل بتو این رنگ دل افروز که دادست
بلبل بتو این نالهٔ جانسوز که دادست

جانان بتو شمشیر که دادست ز ابرو
وز موی مژه ناوک دلدوز که دادست

این حاشیه بر مصحف عارض که نوشته ست
این نقطه بخورشید نگه سوز که دادست

چو مجنون هر سحر خورشید در صحرا گذر دارد
مگر از خال رخسار صنم سودا بسر دارد

بیا در پردهٔ چشم من ای نور نظر باری
که مژگان من از بهر تو در دامن گهر دارد

دل من شوق روی او دارد
ذرهٔ خورشید آرزو دارد

ای اجل چند روز امانم ده
کشتهٔ من خوشه در گلو دارد

برآید از قفس تن چو طایر روحم — بشوق می بکند آشیان بطارم تاک

در ترشروئی چو ایجان در تکلم آمدی — میوهٔ بستان حسن خویشتن مینخوش کردهٔ

گر در چمن گذر فتد آن گلعذار را — حسن دگر دهد تماشا بهار را

دوش در کوچهٔ جانانه شدم — من ندانم که شدم یا نشدم

بر در کعبه نشستم یکدم — سالها عاکف بتخانه شدم

حرف الراء المهمله

رودکی سمرقندی کاروان سالار شعراست و مقدمة الجیش عساکر فصحا اول کسیکه بتدوین سخن فارسی پرداخت و گلهای بوقلمون را گلدسته ساخت اوست احوالش تذکره نویسان مفصل بضبط آورده اند و در ید بیضا ترجمهٔ حافظهٔ او نوشته این رباعی در مرثیهٔ ابوالحسن مرادی شاعر بخارا گفته و گوهر بیش بها سفته

مرد مرادی نه همانا که مرد — مرگ چنان خواجه نه کاریست خرد

جان گرامی به پدر باز داد — کالبد تیره بمادر سپرد

رباعی

چون کار دلم ز زلف او ماند گره — بر هر رگ جان ز آرزو ماند گره

امید ز گریه بود افسوس افسوس — کانهم شب وصل در گلو ماند گره

رباعی

رویت دریای حسن و لعلت مرجان — زلفت عنبر صدف دهن در دندان

ابرو کشتی و چین پیشانی موج — گرداب بلا غبغب و چشمت طوفان

رشیدی سمرقندی شاعر صاحب رشد عظیم و خداوند طبع مستقیم بود از سلطان خضر ابن ابراهیم خاقان سید الشعراء خطاب داشت در ید بیضا ترجمهٔ حافظهٔ وی و در خزانهٔ عامره ابیات قصائد او آورده اشعار غزل ایراد نکرده این قطعه از وی ست

توو زیری و من ترا مداح　　دست من بی عطار و امینی
بتو وزارت بمن سپاره مرا　　مدحتی گویی تا عطا ببینی

رفیعی میر حید معائی کاشی در شعر بی بدل بود و در معما و تاریخ ضرب المثل از شعراء دولت اکبری ست برای تفسیر مهمل فیضی سوره اخلاص بی بسم الله تاریخ برآورده بود در اواخر مائه حادی عشر بدار آخرت شتافت این چند شعر رفیع پایه و بیت گرانمایه از وی ست

عزم سفر کرد یار ما ز میان میرویم　　او اگر از شهر رفت ما ز جهان میرویم
این صید زبون کیست رفیعی که درین دام　　نزدیک بمردن شد و صیاد نیامد
مسخر سازدای دل ملک عشق و پادشاهی کن　　برو بر تخت رسوائی نشین و هر چه خواهی کن
صف محشر خورد بر هم که آیا کیست این قاتل　　که میخواهد شهید تیغ او عذر گناه او
دی وعده داد و نامد بی وعده آمد امروز　　هم سوخت ز انتظارم هم ساخت شرمسارم
چون شنیدی کز سر کویت رفیعی شد بخاک　　هیچ رفتی گریه کردی عزای داشتی
مبادا مست من در خانه بیگانه افتی　　همان در خانه من به اگر در خانه افتی
من بتابوت رفیعی رشکها بردم که تو　　همرهش گریان تر از اهل عزا می آمدی
نازک دلم ای شوخ علاجم چه توان کرد　　من عاشق معشوق مزاجم چه توان کرد
غم ز هر جا که رسد سر زده آید بدلم　　چکنم خانه من بر سر ره افتادست

رفیع میرزا حسن بیگ قزوینی شاعر رفیع الدرجات و منشی خوش عبارات و ناظم رفیع المقدار و ناثر کامل الاعتبار ست منازل علوم رسمی طی کرده و دستمایه فنون بهم رسانده در سنه ابهند آمد و بمنصب پنجصدی چهره اعتبار برافروخت و صلهای گران در بدل مدح شاهجهان پادشاه بیندوخت در عصر عالمگیر بعذر کبر سن از نوکری استعفا خواست و در دهلی گوشه انزوا گرفت و از سرکار پادشاهی وظیفه تعین یافت تا آنکه از وظیفه حیات مستعفی شد پریزادان معانی تازه تسخیر میکند و لآلی معانی را در رشته غزل منظوم میسازد آرزو در تذکره مجمع النفایس

انتخاب غزلیات او مستوفی کرده این چند بیت سوای آن از دیوانش برچیده شده

ای فلک دیگر برآر از ننگ عریانی مرا — عیب دانا نیستم تا کی بپوشانی مرا
چون نگین با خویش نام خانهٔ داریم و بس — هیچکس فیضی نبرد از سایهٔ دیوارها
در موسم گل گر بگلستان برسیدیم — از دست ندادیم تماشای خزان را
لرزیدن دل و داد نشان زان خم ابرو — رسمی ست طپیدن نفسی قبله نما را
افتادگیم ساخته از حادثه ایمن + — هرگز ندهد تاب کسی پنجهٔ ما را
قد خم گشتهٔ ما را بنظر کی آرد — چشم مستت که ندارد خبر از ابروها
چو خار بر سر دیوار گلستان منشین — که آتشی نشود از تو بهره مند آنجا
ما قوت پرواز نداریم وگرنه + — عمریست که صیاد شکسته ست قفس را
پروانه را چراغ و مرا داغ شد پسند — هر کس بقدر طبع کند انتخاب را
ز نعمتی دارد اگر دنیا نصیب دیگری ست — میفروشد باغبان گلهای باغ خویش را
هنوز در کفم از عمر رفته تاری هست — بدستم از سر زلف تو یادگاری هست
مرا که بی تو بگلشن شراب خون دل ست — چه سود ازین که چو نرگس پیاله داری هست
دست ارباب طلب را نیش زد — دامن ارباب دولت خار داشت
بی همتی نگر که باین رتبه آفتاب — تا شد بلند در پی تاراج شبنم ست
نمی کنم سخن از هیچکس چو مردم چشم — مرا چه باک که عالم پر از سخن چین ست
نه همچو سرو و گلم ذوق گلشن آرائی ست — چو نخل بادیه کارم همیشه تنهائی ست
داغ حرمان تو هرگز نرود از دل ما — این وطن سوخته را حب وطن بسیار ست
خانهٔ پر شیشه را ماند جهان بیدار — جمله یکجا نیست و لهارا بدلها راه نیست
باغبان از سیر باغت منتی بر من منه — گل بدست آمد مرا اما دل باغ از دست رفت
دیگری آرد مرا بیرون مگر از بزم یار — ورنه در پا همچو شمعم قوت رفتار نیست

برمن از قهقهٔ شیشهٔ می ظاهر شد   کز پی خندهٔ کم گریهٔ بسیاری هست

خواستم سبزه صفت در قدم گل باشم   باغبان آمد و خار سر دیوارم کرد

تو گر روی ز چمن بلبلان تمام روند   گمان مبر که یکی از هزار می ماند

با من اگر سپهر بود سرگران چه باک   چون پیر گشت بار پدر میتوان کشید

من کفیل از طرف بلبل گلزار که او   گرد در آید بتقفس یا دگلستان نکند

دل آسمان شود خون ز حسد اگر به بیند   که چو برگ لاله یکجا دو سه آشنا نشسته

آنها که خواب راحت بر خود حرام کردند   چون شمع کار خود را یک شب تمام کردند

دل منه بر الفت دشمن که تا گرم ست آب   گرچه میجوشد بآتش لیک با او دشمن ست

خار را آتش توان زد تا نگیرد دامنی   من نمیدانم علاج خاک دامنگیر چیست

نیم بسمل شده مرغی بکف آرم که مرا   در خور حالت خود نامه بری درکارست

بدام زلف تو عالم تمام دربند ست   کسیکه باز بود دیدهٔ تماشائی ست

قفای آینه را به ز روی آینه دان   که روبرو نشود با کسی که خودبین ست

رازی شیرازی شیفتهٔ شاهد حقیقی و مجازی ست سام میرزا این ابیات برنام او نگاشته   رازی

نشان خون شهیدان عشق میجوید   حذر کن ای سر و منمای دست رنگین را

خوش آنکه شب کشی و روز بر سرش آئی   که آه این چه کسست و که کشته ست این را

رشکی همدانی غواص لجهٔ معانی ست معاصر شاه طهماسپ بود شعر دلجو دارد و خوش ادا ست   رشکی

میگوید

تو ای غافل ز آه هم خانهٔ رشکی چه می پرسی   ببین از دور تا دود از کدامین خانه میخیزد

پدر چو طالع من دید بر سرم زد و گفت   سرت مباد که رسوای خاندان منی

رفتیم از کوی تو ای خو بجفا کرده بگو   صرف اوقات بآزار که خواهی کردن

رفتیم و اندوه هجران ترا بردم بخاک   تا به بینم بی تو حال خفتگان خاک چیست

چه حالت ست که شبها ترا بخواب کند فغان من که کسی را بخواب نگذارد
شاید بدعائی تو گویم حکایتی یکبار عرض حال مرا میتوان شنید

رونق یونانی آب و رنگ گلستان روشن بیانی ست نامش میر رونق بود اول سمند تخلص میکرد آخر همان نام خود را تخلص قرار داد از وست

نمیگویم که چون گل سینه بر باد صبا بکشا نزاکت سوخت در پیراهنت بند قبا بکشا

رسا میرزا ایزد بخش اکبرآبادی شاعر عالی فکرت بود و شاگرد شیخ عبدالعزیز عزت در اثبات خلافت خلفای راشدین رسالهٔ بسیار خوب مدلل ببراهین نوشته و مخالفین را زبان گویائی بسته از وی می آید ه

ژاله‌ام از تاب منت میگدازد پیکرم آب میگردم اگر از خاک برداری مرا

رضی سمرقندی از ولایت خود بسیر هند خرامید و دهلی را برای سکونت برگزید در شعر طرز خوب دارد و سخن مرغوب از وست ه

جان را بسوی دوست خیال عزیمت ست این ناله که میشنوی کوس رحلت ست
مردمان گویند فردا میکشی دامان دوست حال من اینست تا فردا کجا خواهم کشید
ستاره ایست در گوش آن هلال ابرو زروی حسن به خورشید میزند پهلو
هجرت ز وصل غیر خبر میدهد مرا مرگی نوید مرگ دگر میدهد مرا
کافر چنین مباد ندانم رضی ترا دود دل کدام مسلمان گرفته ست

راقم میرزا سعدالدین محمد مشهدی راقم نقوش غریبه بود و ناظم جواهر عجیبه رقوم خامه اش نسخهٔ ارژنگ ست و اشکال ذهنی او تصاویر فرنگ سری بهند کشید و باز از ینجا خود را باصفاهان رسانید و از شاه سلیمان صفوی بوزارت هرات مامور شد بعده بوزارت مجموع ملک خراسان بلند پایه گشت سخن آفرین و قدردان سخنوران بود و مستعدان خراسان و عراق در ظل عاطفتش سیر موسم اردی بهشت می نمودند مثل احسان مشهدی و عظمای نیشاپور رسے

وشوکت بخاری بیشتر اشعار او غزلیات ست اگرچه قصیده و رباعی هم دارد و کمند اندیشه بصید مضامین تازه چنین مے اندازد ؎

سر کوی تو بازیگاهِ طفلان ست پنداری   که تا مژگان گشودم طفلِ اشکِ من دوید آنجا
مرا بیتابیِ شوقِ تو دارد دربیابانی   که یکدم زندگی راهیست اما صد شهید آنجا
لبِ خموشش در اظهار مدعا کافی ست   سوال مالشِ گوش ست اهلِ همت را
قبا دریده گل و سوخت داغ لاله تو هم   درین بهار غنیمت شمار فرصت را
جلوهٔ شاهدِ دنیا نبرد دل ز کفم ؛   یوسفی در نظر از حسن مآل ست مرا
نمیکند وعدهٔ دیدار بفردا امروز   یار دانسته که امروز مرا فردا نیست
شهید ناز توام خونبها بس ست مرا   همین قدر که ز قتلم دلت پشیمان نیست
حرفِ سفر مگو که من از کار میروم   نقلِ مکان دور تو از دیده تا دل ست
از تو بدخو واکشیدن یک نگاهِ آشنا   کافری را در فرنگستان مسلمان کردن ست
ز شهر پا نگذارم برون نماند مرا ؛   دماغ لاله صحرانشین که سودائی ست
شکوه از تشنه لبی نیست شهیدانِ ترا   آبِ باریک دمِ تیغ تو دریاخیز ست
همیشه بست و کشادِ من از هنر باشد   کلید و قفل صدف هر دو از گهر باشد
نیست اربابِ ستم را بهره از رزقِ حلال   تیغ دایم آب جو دارد و خون میخورد
بر ما مگر تو رحم کنی ورنه آفتاب   شبهای هجر را نتواند سحر کند
ز رسمِ تهنیت جاه دوستان بگذر   که هر مریض امیدِ عیادتی دارد
شدم دور از عزیزان دیگر از حالم چه می پرسے   ندارد زندگی عضوی که از اعضا جدا گردد
نکند چاره لبِ تشنگیِ حسرتِ من   آبِ تیغ تو مرا گرچه ز سر می گذرد
در پردهٔ بود قطره زدن نهائی اشکِ من   افسوس رفته رفته شد این ماجرا بلند
بدستی شیشه در دستِ دگر پیمانه می باشد   تهیدستی نداند هر که در میخانه می باشد

آمن چون باشم ز صیاد یکه شوخیهای او دارد م امروز در گلزار و فردا در قفس
تنهامرا چو خامه نگردد زبان بحرف آیم مگر بهمرسی دوستان بحرف
می‌بود کاشکی دلم از سنگ در بغل تا میگرفت نقش ترا تنگ در بغل
از سفر منع تو کردن نتوانم اما باش چندان که وداعِ دلِ بیتاب کنم
نمیدانم که دیگر از که باید بود ممنونم کمی در مهربانیهای او بسیار می‌بینم
بیش ازین پاسِ دلِ بدخو نمی‌آید ز من گرچه با این دشمنِ پهلونشین خو کرده ام
نمی باشد لباس دلکشائی غیر عریانی گره از خاطرم نگشود تا بندِ قبا بستم
نیم من در شمار بلبلان اما باین شادم که من هم در گلستانِ قفس مشت پری دارم
نامِ وطن نمانده بیادم که عمرها بی آشیان چو طائرِ رنگِ پریده ام
نشاطم نیست منظور از بساطِ دولتِ دنیا بقدرِ سوختن چون شمع دل بر انجمن بستم
شادم که ز فیضِ ناتوانی از خاطرِ دوستان نرفتم
اگر این ست کدورت چمنِ صحبت را فیض باران بهارست ز هم پاشیدن
قدِ خم گشته ام کی طاقتِ بارِ عصا دارد ز پیریها مرا مشکل بود زه بر کمان بستن
کردی بمن ز گوشهٔ ابرو اشارهٔ آخر بزور عشق کشیدم کمانِ تو
بس ست عشرت بلبل گمان نداشت کسی که نغمه سنجی گلشن رسد بمشت پری
تو بیجا پای محکم کردهٔ با آنکه میدانی بقدرِ سوختن چون شمع جا در انجمن داری
مپرس از عیش ما شوریدگان گاهی درین صحرا ز داغِ لاله می‌آید بیادم چشم آهوئی
نمیخواهد بظاهر بزم عیشم نغمه پردازی مرا در پردهٔ گوش ست پنهان حسن آوازی

رباعی

ظالم که کلاه گوشه بر میشکند درویش و غنی بیکدگر میشکند
غافل که دلِ نازکِ مظلوما نست آن شیشه که کوه را کمر میشکند

چند بجا رنگ عشرتهای الوان ریختن | نیست پر افشانئ اینجا غیر دندان ریختن

گره ز ناخن تدبیر کی کشاده شود + | که از کلید غلط بستگی زیاده شود +

رشدی

بس بود در سفر کعبهٔ مقصد ما را | توشهٔ ره قدمی چند که برداشته ایم

رشدی ظاهرا لاهجی بوده سخنش خالی از لطافت نیست منه

تا قیامت مژه برهم نزنم گردانم | که امید نگهی روز جزا خواهد بود

رباعی

رشدی بنشین بت هوا را بشکن | درمان مطلب دل دوا را بشکن
از خانه برون سنگ حوادث بارد | تا سر نشود شکسته پا را بشکن

روشن

روشن میر محمد هادی بنگالی مشید اساس صاحب کمالیست طبع سلیم و ذهن مستقیم داشت و در عربی و فارسی و هندی درس میگفت و در صحبتش طلبهٔ علم را در یکهفته سواد روشن می شد صاحب دیوانست از وی می آید ؎

آن رنگ جلوه دوست که محبوس غنچه بود | بیرون چو نور شمع ز فانوس غنچه بود

بر سر دریای هستی نقش آبم کرده اند | یکطرف تعمیر و یکجانب خرابم کرده اند

رضا

رضا ملا رضا اصفهانی پیشهٔ جولاهی داشت بغایت ظریف و لطیف الطبع نکته سنج بود شعرش در کمال ملاحت و همواریست و ذهنش در نهایت رسائی و همواری غزلها دارد

این مطلع ازوست ؎

ناله پنداشت که در سینهٔ ما جا تنگست | رفت و برگشت سراسیمه که دنیا تنگست

خط سیاه بکیفیت لبت افزود + | شراب کهنه چو شد نشئه بیشتر دارد

رائج

رائج میر محمد علی سیالکوٹی نقود افکار بیمن التفات او رائج و نحور اشعار بنسیم توجه او مائج مردی آزاد مشرب خوش خلق خوش صحبت بود با میرزا بیدل و شاه آفرین هم طرح بود و در وطن خود دامن عزلت و قناعت گرفته قلندرانه بسر می برد و هنگامهٔ سخنوری گرم داشت

قریب صد سال بزیست و در سنه ۱۰۱۵ه بجوار رحمت الٰهی پیوست بسیار شوخ طبع خوش محاوره انجمن افروز بود و در شعر خواندن طرز عجبی داشت عطر زلف سخن چنین می افشاند ه

شد فزون در آخر حسن تو بی آرامیم   گرد خط بر آتش روییت کباب شامیم

ز طرز آن نگاهم طاقت آخر ناتوانی شد   مرا چشم سیاه یار افسون جوانی شد

بزیر سایهٔ گمگشتگی سعادتهاست   درین زمانه همائی بغیر عنقا نیست

نه غرورست که سر پیش تو افراخته ام   گردنی راست پی تیغ تو بجهت ساخته ام

خوشتر از کنج عدم نیست سلامتگاهی   چند کس پی سپر فوج مه و سال شود

روز وصل از بیم هجران تو ام گریان گذشت   آه عید آمد پس از عمری و در باران گذشت

چه سان آموخت بیرحمانه بر فتراک سر بستن   ز طفلی آن شکار افگن نمیداند کمر بستن

اگر با حق نیازی هست حاجت نیست تعمیری   ستون و سقف درویشان همین ذکر و دعا باشد

اگر این ست آشوب خرام فتنه انگیزت   خروشان دور گیتی از تو چون خلخال خواهد شد

روغنی استرابادی روغنگرست مسخره بیحیائی پیشه بود که هزل او بیشتر از جد ست بسیاری از شعراء معاصرین خود را هجو کرده و از ایشان هجو خود شنیده و انصاف تحسین داده سالها در سلک ملازمان اکبر شاهی منخرط ماند و همراه موکب شاهی در سفر گجرات بپای قلعهٔ مالوگده من توابع سرورین روز جمعه بست و سوم جمادی الاخره سنه ۹ سفر آخرت گزید و همانجا مدفون شد دیوانی دارد قریب بسه هزار بیت او راست ه

حیات جاودان دارد شهید تیغ بیدادش   مگر در آبگیر آب حیوان داده استادش

از جفائی او نمی نالم که می ترسم رقیب   یابد از تاثیر فریادم که از بیداد کیست

زبانی گوئی قاصد شرح حالم را که در نامه   ز دست بیخودی حرف از قلم بسیار افتاده

قاصد از آمدنش میکند آگاه مرا   تا کشد جذبهٔ شوقش بسر راه مرا

بود در دست پائی او دل بیگرمم چو آن اخگر   که بر دارد ببازی طفل و از دست افگند زودش

چنان وقار تو بر کوه پای حلم افشرد — که شد زهر رگ او چشمهائی آب روان

رازی

رازی نواب عاقل خان اسم شریفش میر عسکری ست از سادات خواف واز عمده خوانین عالمگیر پادشاه بود در ایام شاهزادگی عالمگیر یکی از پرستاران خاص بقضای آسمانی رحلت کرده بود ومفارقتش بر خاطر شاه دشوار میگذشت روز دیگر بشکار برآمد نواب در خلوت بعرض رسانید که با اینهمه ملال خاطر در شکار چه حکمت خواهد بود شاه اشارت باین بیت کرد

نالهای خانگی دل را تسلی بخش نیست — در بیابان می توان فریاد خاطرخواه کرد

عاقل خان این بیت خود خواند

عشق چه آسان نمود آه چه دشوار بود — هجر چه دشوار بود یار چه آسان گرفت

شاه بی اختیار رقت کرد و بکرات ومرات سماع کرده یاد گرفت وپرسید این از کیست گفت از شخصی ست که نمیخواهد بحضور حضرت بنام شاعری موسوم گردد تبسم فرمود ونظر تربیت بحال وی بیش از بیش برگماشت تا آنکه بمنصب چهار هزاری رسانید ودر هنگام توجه دکن بصوبه داری شاهجهان آباد مامور شد دیوانش عالمی ست پر از یوسف طلعتان معانی دلنشین وسواد اعظمی ست از سیه فامان حروف مشکین نمکین در رسته بازار سطورش متاع درد انبار انبار وبر تختهٔ دکان صفحه اش گلهای مضامین رنگین گلزار گلزار هر شعرش زلف معشوقی سراپا نازست هر نقطه حرفش داغ دل عاشقی خانه برانداز وصاف رنگینی کلامش را خامه از قلم نرگس وسیاهی از دوات لاله باید وشنگرف از رنگ گل وصریر از آواز بلبل شاید از رشک نسخهٔ مهر وماهش ماه ومهر در روساختن و از نظارهٔ نزاکت سخنش گل وبلبل در رنگ باختن این چند بیت از نغمات قانون عشق اوست

خشک کنم ز سوز دل دیدهٔ اشکبار را — چند در آب افگنم آینهٔ نگار را

قبلهٔ مست میکند خانهٔ میفروش را — آنکه بکعبه می برد سالک هوشیار را

چند غم جهان خوری دل چه نهی برین چمن — باد خزان در پی ست جلوهٔ این بهار را

بست گره ز خون دل نافهٔ آهوی یمن — تا بگشاد آن غزال طرهٔ مشکبار را

سرمست جام نیست دل جرعه نوش ما / مستیٔ ماست از نگه می فروش ما

هر چه کشیدم ز جیب عشق گریبان گرفت / پا چو گشادم ز بند راه بیابان گرفت

هر که بکعبه جام دید دولت جمشید یافت / هر که ز دنیا گذشت ملک سلیمان گرفت

سالها شد که دلم معتکف روی تو بود / روی چون قبله نما از همه سو سوی تو بود

در جهان هیچ دل از وسوسه آزاد نماند / مگر آن دل که اسیر خم گیسوی تو بود

هر گل تازه که بشگفت سحر رنگ تو داشت / غنچهٔ نافه چو بشگفت پر از بوی تو بود

سامری کیست که جان در تن گوساله دهد / ساحری چیست همه فتنهٔ جادوی تو بود

کشتهٔ غمزهٔ تو نیست همین رازی و بس / بس مسلمان که بستم کشتهٔ هندوی تو بود

ای حسن ترا هر دم صد جلوه نقاب اندر / صد موج زند دریا هر لحظه حباب اندر

درد تو مرا در سر چون روح بود در تن / سوز تو در اشک من چون بوی گلاب اندر

تا زلف ترا دیدم در دست صبا پیچان / می پیچم و می کاهم چون رشتهٔ تاب اندر

احوال دل رازی گفتند درین مصرع / در کارم و بیکارم چون مد بحساب اندر

عشق از معموره میخواند بویرانه مرا / عاشق ویرانه کرد این گنج پنهانی مرا

من همی سازم بتو هر چند میسوزی دلم / دل نمیرنجد ز تو هر چند برنجانی مرا

از نظر پنهانی و درد تو در دل آشکار / آشکارا می کند این درد پنهانی مرا

رافع از شعرای کشمیر و سخنوران دلپذیر است شاگرد ملا ابوالحق ساطع کشمیری با نواب خاندوران خان بسر می برد از وی می آید

گشتم چو کاسهٔ گرداب همچنان خالی ست / بآن محیط کرم گر چه آشنا شده ام

نواب هزار روپیه صله بخشید نواب هم طبع نظمی داشت این مطلع ازوست

سحر خورشید لرزان بر سر کوی تو می آید / دل آیینه را نازم که بر روی تو می آید

راهب میرزا [illegible] جعفر اصفهانی فیض سجاده دارد لهذا راهب تخلص میکند در شیوهٔ

شاعری گوی بیشی از اقران می ربود و زندگانی در کمال صفا و ضیا بسر می برد مجموع
اشعارش پنجاه هزار بیت خواهد بود در سنه ۱۱۶۶ وفات کرد نقش فرنگ چنین می بندد

در چمن چون لب لعل تو گهربار شود   غنچهٔ گل گرهِ خاطر گلزار شود
شب ز بیتابی اشکست دلم بی آرام   دایه در رنج بود طفل چو بیمار شود

رباعی

جان بی تو ز لذت خور و خواب گذشت   از ساغر لعل و بادهٔ ناب گذشت
از تیغ تو دل نمیکند قطع امید   لب تشنه نمی تواند از آب گذشت

مدتی شد که درین میکده خمیازه کشم   تا رسد دور بمن دختر رز پیر شده ست
راهب از میکده گر پا نکشم معذورم   خط میخانه مرا حلقهٔ زنجیر شده ست
گر پیش نهالِ قدِ او جلوه طراز ست   عذرِ گنهِ سرو همین بس که دراز ست
جدا افگند چون نقش قدم زان نازنین ما را   زد آخر آسمانِ بی مروت بر زمین ما را
صد لاله شگفت از گلِ ما   داغِ تو نرفت از دلِ ما
ز شوقِ وصل تو بر لب رسیده جانی هست   وصیتی ست بیا تا مرا زبانی هست
بده بقیمتِ دل هر چه میرسد هی که مرا   نه فکر سود نه اندیشهٔ زیانی هست
خوشا فراغت مرغی که آشیان دارد   بگلشنی که نه گلچین نه باغبان دارد
آسوده خاطرانِ چمن را چه آگهی   از ناله که مرغ گرفتار میکند

راسخ میر محمد زمان سرهندی سید والا نژاد بود و راسخ القدم جادهٔ استعداد معانی تازه می یابد و خوبان خیال را در لباس رنگین جلوه میدهد از عمدهٔ ملازمان شاهزاده محمد اعظم بود و بمنصب هفتصدی سرفرازی داشت وفاتش در سنه ۱۱۰۷ واقع شد راسخ بمرد تاریخ ست راسخ
طوطی ناطقه آهنگ کلامش چنین سر میکند

یاد از شامِ غمِ بزم خموشان کردیم   مشتی از سرمه گرفتیم و پریشان کردیم
جامهٔ صبر ببالای جنون تنگ آمد   آنچه از دست برآمد بگریبان کردیم

گلی شگفت که من جام بادهٔ نازم — دلی طپید که من نیم بسمل رازم
میٔ بجلوه درآمد که عافیت سوزم — شکست شیشه که قربان شوخی نازم
خروش ریخته بردل که نغمهٔ شوقم — بسینه تاخته ناخن که زخمهٔ سازم
زپا فتاد تمنا کز آشیان دورم — طپید دست تاسف که بال پروازم
کدامی ناله شد افسانه خواب پای لطفت را — چو شبنم سوخت چشم انتظار ای نامه بر رحمی
زبوی مرهمم کافور داغم رنگ می بازد — چراغم ناز پرورده است ای باد سحر رحمی

رهی سلطان علی بیگ از خوانین سلاطین صفویه بوده و در وادی شعر رتبهٔ اعلی داشته

این ابیات از وست

آزادیم از دام تو شد فتنهٔ تاراج — مرغان به تبرک همه کنند پرم را
آز خرابی میکدۂ شتم منزلم آمد بیاد — دست و پا گم کرده را دیدم دلم آمد بیاد
پر بهم آورده دیدم برگهای غنچه را — اجتماع دوستان یکدلم آمد بیاد

روحی سید جعفر زنبیرپوری قصبه ایست پانزده کروهی لکهنؤ بروزن زنجیر سیدی پاکیزه نژاد صوفی مشرب بود در توحید مذاقی عالی داشت در عهد شاه عالم بدهلی تشریف برد با صاحب طبعان آنجا مثل میرزا بیدل صحبت داشت در آخر عمر سالها در بلدهٔ لکهنؤ با گوشهٔ انزوا و توکل کشید و عرض عمر را بطول عشق فنا خوش گذرانید از دوستان میر آزاد بود سید جعفر در سنهٔ ۱۱۵۴ النجطاط قدس الله سره

انس گرفت دیوان مختصری دارد عرائس افکارش بر منصهٔ ورق چنین جلوه مینماید

تسیر نزول ذات بالنسان رسید و ماند — چون وحی آسمان که بقرآن رسید و ماند
گشت چشم تو ولی فتنهٔ قامت باقی ست — نیست آرام بمردان که قیامت باقی ست
آز عدم بیداری دل هست ره آورد ما — آب چشم خفتگان چون صبح باشد گرد ما
چو ماه نو کمند جذبه حسن ست هر مویم — بسر خورشید غلطان آید از تحریک ابرویم
زفیض مفلسی قیمت فزاید اهل جوهر را — لباسی غیر عریانی نزیبد لعل و گوهر را

شگفته جبهه کدام آفتاب می آید | که خنده چون سحر از گرد کاروان پیداست

رحیم عبدالرحیم خانخانان سپه سالار پسر بیرمخان یار وفادار اکبر پادشاه بود و در عصر خود در شجاعت و سخاوت منفرد می زیست و در زبان فارسی و ترکی و هندی کوس یکتائی می نواخت در نتائج الافکار ترجمهٔ او ببسط تمام نوشته و سال وفاتش ۱۰۳۶ بعمر هفتاد و دو سالگی نشان داده والحق صاحب دولتی ست مشهور جهان و عالی همتی ست معروف زمان نسیم ذکر جمیلش باقطار عالم رسیده و شمیم خلق عمیمش در دماغ جهانیان پیچیده در صفت شجاعت بی نظیر و در شیمهٔ سخاوت ابر مطیر در فنون فضائل و قابلیت بی همتا و در ترویج طائفهٔ اهل فضل و کمال انگشت نما فتح گجرات و دکن و سند بر دست وی شده و کارهای بسیار دست بسته از و برروی کار آمده مقبرهٔ او در دهلی ست طبع نظم داشت از وی ست

شمار شوق ندانسته ام که تا چند ست	جزین قدر که دلم سخت آرزومند ست
بکیش صدق و صفا حرف عهد بیکار ست	نگاه اهل محبت تمام سوگند ست
مرا فروخت محبت ولی نمیدانم	که مشتری چه کس ست و بهای من چند ست
روای حق محبت عنایتی ست ز دوست	وگرنه خاطر عاشق بهیچ خورسند ست
ازان خوشم بسخنهای دلکش تو رحیم	که اندکی بادای عشق مانند ست
غمت مباد چه می پرسی از حکایت من	دل تو طاقت این گفتگو ندارد

رباعی

ای دوست نه دشمنی دل آزاری چیست | خوی تو نه دهر ست ستمگاری چیست
چشم تو نه بخت ماست در خواب چرا ست | بخت تو نه چشم ماست بیداری چیست

رباعی

سرمایهٔ غم ز دست آسان ندهم | دل بر نکنم ز دوست تا جان ندهم
از دوست بیادگار دارم دردی | ای دوست بصد هزار درمان ندهم

رباعی

سرمایهٔ عمر جاودانی غم تو بهتر ز هزار شادمانی غم تو
گفتی که چنین واله و شیدات که کرد دانی غم تو و گر ندانی غم تو

بهای خون من و خون بهای صد چو منست که من بخون تپم و قاتلم نظاره کند
نشان یافتن صد هزار مضمونست نخوانده نامهٔ ما را چو دست یار کند

نیم فضول که جویم وصال همچو توئی بس است همچو منی را خیال همچو توئی

رهنمای محمد ارشد در سواد پنجاب سکونت داشت مردی درویش وضع فانی مشرب بود اما طبع رسا داشت و علم شاعری چنین می افراخت ع

با مخالف مشربان یکجا نشستن خوب نیست این غلط مجموعه را شیرازه بستن خوب نیست

رباعی

در موسم دی مرا که هستم درویش فکر نمد گرم ندارد دل ریش
در تابش خورشید نشینم دلخوش افگنده بپا گلیمی از سایهٔ خویش

رسا میرزا خان همدانی مولدش حیدرآباد دست نشو و نما در لشکر نواب آصفجاه یافته داخل مجلس خاص نواب بود و بخدمت انشا قیام داشت در رکاب نواب بدهلی رفت و صحبت صاحب کمالان آنجا دریافت بسیار خوش خلق رنگین صحبت بود و جامهٔ میرزائیت بر قامت او دوخته میرزا را باوی یکجهتی فراوان صورت بسته بود این چند بیت از بیاضش درین سواد نقش می بندد

خود را ز تنگی قفس آزاد میکنم این مشت پر تو اضع صیاد می کنم
در سراپردهٔ دل هر نفس آوازی هست که درین خانه نهان خانه براندازی هست
ترسم اگر بنزدش نه همچو من نارسائی بخیال آستانش من و شوق جبهه سائی
که برد پیام ما را بحریم خوش نگاهان برقی نموده آهم چو دسته بسر عهٔ هوائی
رحم کن ای باغبان گلدسته پیش من میار مجمع یاران رنگین یاد می آید مرا

بگلشن دل پر داغ سیر باد ارم　　سعادت آن چمن انتظار من مبرید

نمیتوان بفلک طرح اختلاط انداخت　　مرا ز صحبت این سفله ننگ می آید

خو بغربت کرده را در بیکسی هم عالمی ست　　بلبل ما در قفس کم میکند یاد وطن

راغب جعفر خان پانی پتی نبیرهٔ نواب لطف الله خان و نبیسهٔ نواب شیر افگن خان شاگرد مکین ست و شاعر با تمکین در اواخر سنه ۱۲ ابلدهٔ عظیم آباد جان بحق تسلیم نمود از وست

دی دود روان بود ز خاکستر راغب　　امروز چنان سوخت کز آن هم اثری نیست

کدام رنج نهان بر سر دل افتادست　　که دم زدن ز غم خویش مشکل افتادست

رهائی نامش قاضی عبدالله ست از نبائر قاضی محمد رازی در عهد جهانگیری و شاهجهانی در هند بسر برده منه

دیدیم اثرهای ترا وقت اجابت　　ای ناله ازین بیش مده درد سر ما

روزبه ملا شیرازی از وطن بهند افتاده و همین جا رو بوادی عدم نهاده منه

بملک حسن بخوبی سر آمدست آن زلف　　که در نسب ز دو جانب بآفتاب رسد

رسا تخلص منشی احمد علی لکهنوی جامع علوم و اخلاق گزیده بود و در نظم و نثر فارسی فکرش رسا و سنجیده مثنوی نشتر غم و چهار دیوان فارسی ازوی یادگار و ید طولائش در خوش نویسی سرا روزگار مشق سخن در ابتدا از طالب علیخان عیشی و محمد حیات بیتاب نموده و مدتی در صحبت آغا نصیبی و ملا علی اکبر شیرازی مستفید بوده و برای تکمیل این فن در عظیم آباد بخدمت ملا ابوالقاسم سمنانی رسیده و با ملا عبدالباقی مینائی و قاضی محمد صادق خان اختر همطرح گردیده پیش حکام فرنگ بعزت سرفراز و بعهدهٔ تحصیلداری ممتاز قبل ایام غدر هندوستان از ملازمت سرکار انگریزی دل برکند و بوظیفهٔ اعتزالیهٔ آن سرکار قانع شده در وطن طرح اقامت افگند بقیهٔ عمر بطاعت و عبادت مشغول ماند و در صحبت ارباب ذوق و وجد گذراند بتاریخ بستم ماه شوال سنه یکهزار و دو صد و نود و دو از هجرت در شهر لکهنو بروضهٔ رضوان شتافت تلمیذ رشیدش

مولوی عبدالعلی مدراسی متخلص بفروغ تاریخ وفاتش چنین یافت ؎

احمد علی رسا کہ بدار البقا رسید　　او ستاد غمگسار من پر ملال بود
تاریخ او نوشت فروغ از سر الم　　احمد علی چہ صاحب فضل وکمال بود ۱۲۹۲

این تذکرہ کہ می بینی بکتابت منشی احمد حسین دخترزادۂ رسائی مرحوم ست کہ درین چنین بزمرۂ خوش نویسان ملازم این ریاست بودہ ست سلمہ اللہ تعالی

از نشتر غم رسا ؎

مرحبا ساقی میخانۂ ما　　کام بخش لب مستانۂ ما
مرحبا مرشد ما ہادی ما　　رہبر مسلک آزادی ما
مستی وشور خرابات از تو　　سیکدہ قبلۂ حاجات از تو
شیشہ از عکس تو یک بزم پری　　جام از لطف تو در جلوہ گری

بھار آمد نویسم نامۂ پرشوق بلبل را　　توان عطر گریبان کرد چندی نکہت گل را
جز نیستی بدہر نباشد نشان ما　　باشد بزیر سایۂ عنقا مکان ما
نہفت زلف سیاہ تو روی تابان را　　بجز و دان پی تعظیم کرد قرآن را
مشو چون گل پریشان تنگدستی گر شود پیدا　　چو غنچہ خاطر خود جمع کن تا زر شود پیدا
نگار کشور دیگر نمی فہمد زبان ما　　زحال زار ما یارب کہ باشد ترجمان ما
باوج نظم ما کی میرسد فہم سخندانی　　زمین شعر ما شد از بلندی آسمان ما
خاطرش تنہائی سوزد ز آہ سرد ما　　رنگ رویش سرخ میگردد ز رنگ زرد ما
خدمت بیمار شاق آید چو از حد بگذرد　　نالۂ ما ہم تر آمد از دل پر درد ما
اشک خونین تا بسر داریم ما　　آبرو از چشم تر داریم ما
عاقبت معشوق عاشق را بگرداند ہم نوا　　از شگفتنہای گل آید صدائی عندلیب
تو گنہگارم ولی فردوس باشد منزلم　　زانکہ باشد فطرت بستان برائی عندلیب

میکشد جذبِ محبت سوئی دوست — می برد دل نکهتِ گیسوئی دوست

فتنهٔ دوران چه میسازد بمن — زانکه دارم تکیه بر زانوی دوست

فرصتی ای چشم گریانِ رسا — تا نویسم نامهٔ غم سوئی دوست

بهار خسته دلان زخم خونچکان منست — کجاست قیس که هم درد پاستان منست

لبِ خموش من او را بگفت گو آورد — که بی زبانی من سر لب زبان منست

نی همین شمشیر آن سفاک از بازو گذشت — تیر ظالم تا لبِ معشوق از پهلو گذشت

در کشیدنهای تیغ آن دو دنِ بازو چرا — جان این مشتاق مرگ از جنبشِ ابرو گذشت

دل فدائی خال مشکینِ لبِ دلدار شد — آه یک مسلم زجان در عشق یک هندو گذشت

رمزی که جای حرف نباشد دهان تست — چیزی که غیر نام ندارد میان تست

چشم دیوانهٔ آهوئی کسی ست — عاشقِ نرگس جادوئی کسی ست

اینکه گوییم سخنانِ شیرین — سخنِ لعل سخنگوئی کسی ست

زهی منت آن قاصدِ جگر سوزم — که بر نوید لقا خط آشنا آورد

در قلبِ تو جز خدا نگنجد — در چشم تو ماسوا نگنجد

بارا چه گذر رسد بدو تو — در چشم تو تو تیا نگنجد

بهر دلی که تو ئی غم درو نمیگنجد — چه جای غم که درو نام او نمیگنجد

کسی چه وصف کند لعل شکرین ترا — حلاوتی ست که در گفتگو نمیگنجد

راستی هائی کج ابروئی مرا دیوانه کرد — خوش بیانیهائی بدخوئی مرا دیوانه کرد

صرف با من کرد چشمش طرفه انسانیتی — آدمیتهائی آهوئی مرا دیوانه کرد

گر مسلمان با مسلمان انس دارد دور نیست — دلنوازیهائی هندوئی مرا دیوانه کرد

غمم گر نه بجانِ ما نشیند — بیچاره کدام جا نشیند

شهید ناز چه حاجت بآب جو دارد — که آب تیغ کفایت بغسل او دارد

گلِ روئی ترا چمن مشتاق — مشکِ زلفِ ترا ختن مشتاق

خلق پروانهٔ شمعِ روئی ترا — بلقائی تو انجمن مشتاق

عشق در پرده نهان بود نمیدانستم — نیشتر در رگِ جان بود نمیدانستم

ز کوه برتر افتم بلکه از اوجِ سما افتم — مبادا آن ساعت بد کز نگاهِ آشنا افتم

اگر توفیق یاری می نماید زود ترمن هم — رسا از سر قدم کرده بپای مصطفی افتم

گر دلِ دیوانه را سر به تپیدن دهم — هوشِ ترا ای پری بال پریدن دهم

بدل خیالِ نگاری که داشتم دارم — هوائی وصلت باهی که داشتم دارم

جان مناسب نبود نذر بجانان بردن — شرم می آیدم از تره بگرما ن بردن

ای دل طریقِ آشتی از اهل کین مجو — از زهرِ تلخ فائدهٔ انگبین مجو

ای دیده دز دچشمهٔ سوزن مخواه آب — زنهار مشک نافه زچینِ جبین مجو

دلم افتاد در چاهِ زنخ ای عقل تدبیری — ندارد ناله در گوشش گذر ای آه تاثیری

بوقتِ نزع بربالینم آمد خانه آبادش — بجان مشتاقِ نطقِ دلبرم ای مرگ تاخیری

نام رضائی — رضائی شاه رضا خلف بهاءالدوله از مردم طهران از اولاد شاه قاسم نوربخش بوده این

بیت از وست ؎

بروزِ وصل ازان خاطرِ حزین دارم — که دشمنِ چو فراقِ تو در کمین دارم

نام رضائی — رضائی از سادات رضوی ست مردی نیک طینت درویش سیرت بود اوقات عزیز در

تحصیل علم بسر می برد این دو بیت از وست ؎

کار من دو راز همه روئی تو غیر از آه نیست — بسکه دارم ضعف آهم گاه هست و گاه نیست

دلم نیاید ازان زلف پرشکن بیرون — باختیار نیاید کسی از وطن بیرون

نام رائق — رائق حکیم باقر حسن خان مؤلف تذکرهٔ گلدستهٔ کرناتک از اعیان قوم نائطه بوده و در

قصبهٔ او دگیر مضافات مدراس ظاهر گردیده شاگرد محمد باقر آگاه ست فکر بلند داشت و طبع ارجمند

بمصاحبت نواب اعظم جاه بهادر شرف اندوز گشته جمعیت خاطر بهم رسانید و در ۱۲۴۳ه بعالم آخرت

خرامید از وست

بزاری عرض مطلب کن اجابت گر هوس داری اثرها در گره باشد دعائی وقت باران را

همین ادائی تو تنها نه آفت جان ست به پرده چشم ترا فتنه هائی پنهان ست

از تماشای جمالت چه بلا جوشد اشک حشر طفلان شود انجا که تماشا باشد

کرد بیهوش مرا گردش چشم سیهش من ازین ساغر سرشار سیه مست شدم

راقم

راقم محمد حسین قادری ابن نجم الدین حسن خوش نویس ولادتش در ۱۲۲۱ه بوده و فیض سخن از حد[مت]

شائق و مولوی محی الدین واقف ربوده و تحصیل علوم عربیه بخدمت مفتی بدر الدوله بهادر نمود[ه]

و هم مشق سخن بیش ابو طیب خان والا کرده این ابیات از وست

گداخت شعلهٔ رویت دماغ آیینه را شکست مستی چشمت ایاغ آیینه را

ز جور چرخ نرستند خوبرویان هم نگاه کن کلف ماه و داغ آیینه را

بسان خط شعاعی ز تاب مهر رخت نگه بدیدهٔ من رعشه دار میگردد

رفعت

رفعت محمد عباس بن شیخ احمد شروانی مؤلف نفحة الیمن و حدیقة الافراح نزیل بهوپال و متوطن

این دار الاقبال امامی المذهب شاعر خوشگو ست در حین تحریر این نامه مهتمم محکمهٔ ترتیب تواریخ

ریاست ست و قرین هرگونه رفعت عارف فن تاریخ و دیگر فنون و منشی معامله نویس و خوش بیان ست

این چند بیت از شهرستان طبع او ست

حال من آشفته بجانان که کند عرض درد من رنجور بدرمان که کند عرض

روداد دل خسته و سوز دل وحشی جز خامهٔ عباس سخندان که کند عرض

بی نیازم کرد از کون و مکان تاثیر عشق سیم شد از زرمن تا یافتم اکسیر عشق

قطب شاه وقت بودم آه گشتم خسته دل حیدرآباد دلم شد جای عالمگیر عشق *

من چگویم حال من چون نیست از مهربتان دردمندان نیک میدانند دار و گیر عشق

هست در روی تو زلف آن پری نور ... شام و صبح هرات و نیشاپور +

چشم جادو زای او از یک نگاه موج وش ... دفتر سحر و فسون بابل و بنگاله شست

امشب از شمع رخ جانانه بزمم روشن است ... بر بساطم از پر پروانه خرمن بست

مژده ای یاران ز مرگ حاسدان کان ماه رو ... با کمال حسن و لطف امشب در آغوش من است

سوز من از گریه هرگز کم نگردد مثل شمع ... آب اشکم بر سر آتش مثال روغن است

یافت بازار محبت رونقی از داغ من ... دودمان عشق از نور چراغم روشن است

تا چشم تو آموخت فن فتنه گری را ... در فتنه گری داد سبق چشم پری را

درد سر من به شدنی نیست مسیحا ... بیهوده بخود راه مده دردسری را

مهر و مه و انجم همه گر مهر گزافند ... وقت است که آغاز کنی جلوه گری را

رشید مولوی محمد عبدالرشید بن محمد شاه کشمیری جوان نیکو خوشگو است بمراتب علمی آراسته و بفضائل کسبی پیراسته بوجه تعلق نیابت محکمهٔ افتای ریاست بهوپال با مجر رسطو آشناست طبع نظم دارد بتقریب تسوید این جریده شعری چند از طبع ارجمندش درینجا ثبت افتاده

پیوسته به پیش یار دل هست ... گوئی که ضمیر متصل هست

بر دل یار نشد حال دل ما روشن ... عکس آیینه در آیینه نمایان نشود

صبح از دل نتوان برد غم شام فراق ... زنگ آیینه ز آیینهٔ رخشان نشود

چه می پرسی ز حال من که در سودائی آن کاکل ... ز سر افتاده ام در پیچ و تابم پا بزنجیرم

طرفه دیدم پری رخی امشب ... زلف دامی و چشم بادامی

حرف الزاء المعجمة

زلالی خوانساری زلال طبیعتش در مثنوی طوفان میکند و نیستان کلکش ازین بحر لآلی شاهوار می افگند سبعهٔ سیارهٔ او زمین سخن را ترصیع کاری آسمان بخشیده و رصدبندان خیال را در دائرهٔ حیرت کشیده از عمدهٔ مثنویات او محمود و ایاز ست اما ترتیب نا داده ورق حیات

گرداند فوتش در سنه ... واقع شد در ید بیضا ذکر او بطرز شایسته کرده و از مثنوی آتش ابیات چند آورده از وی می آید

می کز وی خرد بی برگ گردد ⁂ غمم از یک جرعه شادی مرگ گردد

جنون یک قطره از لای خمم او ⁂ سر بیهوشی و پای خمم او

مرزا ابراهیم او هم از مثنوی مذکور این بیت انتخاب زده

کواکب مینمودی در زمانه ⁂ چو چشم گربه در تاریک خانه

در مثنوی ذره و خورشید گوید

ای ز لتو ذره کند خورشیدی ⁂ ناامیدی همه دم امیدی

اشک را چهره بخون غلطانی ⁂ صبح را از لب خود خندانی

دم ز نامش چو زند گل رقصد ⁂ ناله در سینهٔ بلبل رقصد

زمانی یزدی مذهب تناسخ داشت و خود را شیخ نظامی گنجوی میپنداشت و باین رهگذر زمانی تخلص کرد و این خام خیال را در عالم قال آورد و گفت زمانی

در گنجه فرو شدم پی دید ⁂ از یزد برآمدم چو خورشید

دیوان لسان الغیب را غزل بغزل جواب گفت و دم بهم صفیری بلبل شیراز زد و دیوان خود را نزد شاه عباس ماضی برد و عرض کرد که دیوان خواجه را جواب گفته ام شاه فرمود خدا را چه جواب خواهی گفت کلیات او ده هزار بیت ست وفاتش در سنه ... یا در سنه ... واقع شد غنچهٔ تاملش باین رنگ میشگفد

حکایت از قد آن یار دلنواز کنید ⁂ باین فسانه مگر عمر ما دراز کنید

هلاک شیشهٔ در خون نشستهٔ خویشم ⁂ که آخرین نفسش عذر خواهی سنگ ست

زبان حال خموشان کسی نمید اند ⁂ وگرنه سوسن آزاد در فسانه زیست

یار در کلبهٔ ما دوش ندانسته گذشت ⁂ لیک دانسته نپرسید که ویرانه کیست

خاکستر وجود مرا گر دهی بباد | از اشتیاق رو بره کربلا کند

زکی — زکی همدانی زکی الخلق و ذکی الطبع بود و ذهن عالی داشت و گوی غزل گوئی از اقران می ربود قوت مدرکه اش خیلی بلند بود و با ملا شکوهی در خدمت میرزا ابراهیم همدانی درس میخواند وفاتش در سنه ۱۰۳۰ یا در سنه ۱۰۲۵ واقع شد ساز سخن باین قانون می نوازد

ستم کشان محبت دم از فغان بستند | گره ز جبهه گشادند و بر زبان بستند
ترا به نکهت پیراهنی مضائقه نیست | ولی بطالع ما راه کاروان بستند
نیایدم بنظر دیگری که چشم مرا | بروی دوست گشادند و از جهان بستند
گر دل از عرض تمنا بمرادی نرسید | اینقدر شد که ترا بر سر ناز آوردم
لب تو کرد چنان رسم عام احیا را | که میدهد باجل منصب مسیحا را
نه تهمتی ز گلی نه پای از خاری | درین چمن بچه دل خوش کند گرفتاری
غرض الم بود از زخم ورنه فرقی نیست | میان چاک دلی و شگاف دیواری
اگر حریف بلائی هلاک خویش مخواه | چرا که آرزوی مرگ عافیت طلبی ست
غباری مضطرب بر گرد کویش دیدم و مردم | ازین غیرت که گویا بیقراری گشته خاک آنجا
عشق گل را نیست فیضی عندلیب غنچه باش | خاک آن در شو که بر روی کسی نگشوده ست
دلم بحسرت آن مرغ ناتوان میرد | که در قفس بتمنای گلستان میرد
چه دور میکنی از بزم ناتوانی را | که چون ز بزم برائی بر آستان میرد

یگانه — زمانه در معنی یابی یگانهٔ زمانه بود و در سخنوری فرزانهٔ آزوست

در دسر کیفیت پیمانهٔ فرزانگی ست | نشئهٔ آسودگی در بادهٔ دیوانگی ست
بی تغافل از تو می بینم نه روی دل بخود | گر چنین ست آشنائی صرفه در بیگانگی ست
آنچه بی روی تو منظور نظر داشته ام | آستین ست که بر دیدهٔ تر داشته ام
اشک در راه طلب تخت روان ست مرا | زحمت گام ازین بادیه برداشته ام

زینتی

زینتی سید حسن از شعرا دعصر شاه عباس بود از موقوفات اصفهان وظیفه داشته خوشگوست میگوید ه

از فغان منع دل ما چو جرس نتوان کرد | ناله مرغ قفس را بقفس نتوان کرد
راست کن کار خود امروز که فردا چون تیر | گرم رفتن چو شدی روی به پس نتوان کرد

زائری

زائری ایرانی ماهر مستعد بود طبع نظم داشت سخن دلپسند میگفت از وست ه

خوردن خون دل از چشم تر آموخته ام | خون دل خورده ام واین هنر آموخته ام
ناصحا چند کنی منع من از عشق بتان | من ز استاد قضا اینقدر آموخته ام
زائری بهر طواف حرم کوی کسے | صبح خیزی ز نسیم سحر آموخته ام

زیبائی

زیبائی از اساتذه گرامی و معاصر مولوی جامی ست این بیت از وست ه

قامتت شیوه رفتار چو بنیاد کند | سرو را بنده خود سازد و آزاد کند

زلالی

زلالی خوارزمی محیط امواج شیرین مقالی ست تحصیل علوم در هرات کرده و شعر نیکو گفته از وست ه

تنها نصیب من غم و درد حبیب نیست | از هیچ درد و غم دل ما بی نصیب نیست
نخواهی کرد باور خار خار سینه چاکم | مگر روزی که گیرد دامنت خار سر خاکم

زائر

زائر شیخ محمد فاخر بن شیخ محمد یحیی معروف بشاه خوب الله الهآبادی دختر زاده شیخ محمد افضل الهآبادی ست زائر بمصداق فعززنا بثالث زیب سجاده والدین و فرع آسمان سای اصلین طیبین ست صاحب صفات رضیه و مناقب سنیه اساس محکم مدارج علیا قیاس سنتج ولایت کبری میزان عدل نقلیات برهان نقد عقلیات آنچه از احوالش تعلق بمرتبه فضیلت و منصب ولایت دارد شرح آن در کتاب اتحاف النبلا نوشته ایم شاعری دون رتبه اوست لیکن چون وی صاحب دیوان ست باین رهگذر این صحیفه را بذکر او برکت تازه بخشیده شد تاریخ تولدش خورشید ست و تاریخ انتقال زوال خورشید در عمر چهل و چار سالگی

در برهانپور بمرض سرسام و اصل جوار رحمت الٰهی شد بعزم بیت الله برآمده بود جان عزیز را در راه خدا فدا ساخت میرآزاد مدح او بسیار کرده و همه جا نوشته میرزا مظهر میفرمود که بسے ارباب کمال را برخوردم آنقدر که نزد شیخ محمد فاخر ارزان شدم هیچ جا اتفاق نیفتاد یعنی میرزا برخلاف وضع خود بملاقات شیخ اکثر می رسید این چند لآلی متلالی از عمان طبع گوهر فشان اوست ؎

بباغ عاشقی از میوه و گل نیست سامانی — کنم بادام و نرگس را فدای چشم گریانی

آیینه با صفای رخت رو گرفته ست — گل پیش آن دهن دهن بو گرفته ست

دارم دلی که بر دم تیغ ست راه او — مژگان چشم یار بود دستگاه او

برمیان برزده دامان ز کجا می آئی — مرحبا گر بشکار دل ما می آئے

حب دنیا میفریبد خاطر افسرده را — گوشمالی میدهد روباه شیر مرده را

مور را در غم زلف تو به بیند مارے — عینک داغ دلم از چه کلان بین شده ست

مرا از آمد و رفت نفس روشن شد این معنی — که اقبال جهان در دم زدن او بار میگردد

دنیا عزیز کرده دنیا طلب بود — از التفات شوی شود قدر زن بلند

کنند گور پرستان بزیارت زاهد — که زیر گنبد دستار زنده در گور ست

بعد مردن نیز بارم نیست بر دوش کسے — همچو رنگ گل عدم پیمایم از پرواز خویش

در گلستانی که ما رنگ تماشا ریختیم — آسمان یک بال برهم خورده طاؤس بود

رباعی

تا پیر و چار یار اختیار نه — از چار اصول دین خبردار نه

در طبع تو این چهار عنصر باهم — تا هست باعتدال بیمار نه

رباعی

گر تن ببلاهای قضا نتوان داد — از کف سر رشته رضا نتوان داد

در هر چه نشد گو چنین بایستی • تعلیم خدائی بخدا نتوان داد
بی‌وفائی کرد یار من بمن • کاش می افتاد کار من بمن

زین العابدین — **زین العابدین** میرزا از شاهزاده‌های صفوی بوده و در شعر سلیقهٔ مستقیمه داشته منه

اسیر بند غم خانمان نمیدانم • مجاور قفسم آشیان نمیدانم
تو میکشی و خیال تو زنده می‌سازد • تفاوتی بجز این درمیان نمیدانم

زائر — **زائر** اصفهانی نامش اسمعیل ست نغمهٔ سخن چنین میسراید

ز لیلی لیلی من دلربائی بیشتر دارد • ز مجنون اندکی دیوانه تر میخواستم خود را

زمانا — **زمانا** زرکش اصفهانی در وطن خود بشیوهٔ زرکشی اشتغال داشته و بهند آمده و مراجعت نموده از وست ه

آنچه از جامهٔ رسوائی ما ماند بجا • آستینی ست که بر چشم تر خود داریم
خوش آرمیده قافلهٔ عمر ما گذشت • گردی نشد ز رفتن این کاروان بلند

زیب النسا بیگم — **زیب النسا بیگم** بنت عالمگیر پادشاه ست تولدش دهم شوال سنه ۴۸ از بطن دختر شاهنواز خان صفوی بوده حافظهٔ کلام مجید بود و از علوم عربی و فارسی بهرهٔ تمام داشته و از انواع خطوط نستعلیق و نسخ و شکسته نصیبی کامل بوده و همت بر رفیه حال ارباب فضل و کمال مصروف داشته جماعهٔ کثیر از علما و شعرا و منشیان و خوشنویسان بسایهٔ قدردانیش آسوده بودند و کتب و رسائل بسیار بنام او تالیف پذیرفته و در سنه ۱۱۱۳ در قباب رحمت الهی متواری گشته ادخلی جنتی بزیادت یکعدد تاریخ وفات اوست گویند وی از کمال بیدماغی و عار همسری بتزوج نگرائید دیوانش بلاحظه درآمد فرصت انتخاب دست بهم نداد سرسری این چند بیت فرا گرفته شد ه

خیز کرشمه ریز کن نرگس نیم مست را • از ته جام جرعه ده ساقی می پرست را
بهر شهادت جهان یک نگه از تو بس بود • گرم غضب چه میکنی غمزهٔ تیز دست را

تاب مده بطره ات بر دلِ موگره مزن — بدعتِ تازهٔ منه قاعدهٔ شکست را

علاج تشنگیم کی شود ز آتشِ عشق — بود برابر یک قطره رود نیل مرا

کجاست جذبهٔ عشقی که از دیار خرد — کند برون بیک ایما هزار میل مرا

جنگر به تهیدستیٔ ما کز سرِ همت — بر سفرهٔ حاتم نه نشیند مگسِ ما

از دیده شبِ هجر ز بس خون جگر ریخت — شد رشکِ گلستانِ ارم مشت خسِ ما

نرست سبزهٔ شوقی ز خاک هستیٔ ما — نداد نشهٔ ذوقی شراب مستیٔ ما

بهار عمر گرامی بجستجو بگذشت — ندید دامن وصلی دراز دستیٔ ما

قطع جفا نمیکند دلبرِ شوخ مست ما — ترک وفا نمیدهد این دلِ خودپرست ما

ما بخلاف آرزو شیشهٔ دل شکسته ایم — رنج عبث برد فلک این همه در شکستِ ما

چند دلا آرزو دیدن گلزار را — صحن قفس گلشن است مرغِ گرفتار را

دل که گرو شد بعشق از غم هجران چه باک — وعده قیامت بود طالبِ دیدار را

لم ز برهمن مشو در روشِ عاشقی — کز رگِ جان میکند رشتهٔ زنار را

مخفی اگر نیست ره سوی گلستان چه غم — کس نشناسد ز من سایهٔ دیوار را

گرفتم آنکه از رحمت گناهِ عاصیان بخشد — بمحشر بس بود داغ خجالت روسیاهان را

مید هم آب از سرشکِ دیده باغ خویش را — تا زدم یاد ارم بوی گل در باغ خویش را

گرفتم من که مرغِ دل گرفتارِ قفس گردد — چه خواهی کرد آخر شعلهٔ آهِ نهانش را

چو بندد پاسبانش در برو بیم ره و نگردانم — کشم جاروب از مژگان فضای آستانش را

ساقی نفسی بخش دلِ مردهٔ ما را — از سحر بده آب گلِ پژمردهٔ ما را

عمر لیست که بلبل بچمن نغمه سرا نیست — ره نیست درین باغ مگر باد صبا را

درس عشقت را بیانی دیگرست — این مدرس را زبانی دیگرست

تا بکی سر گرم کار این جهان — این جهان را هم جهانی دیگرست

از شراب عشق می سوزد جگر — نُقل این می از دکان دیگرست
باز امشب ناله زار و پریشان میرود — سیل اشکم دست در آغوش طوفان میرود
جذبهٔ عشق است آنکه محمل زبیابانها روان — بر سر مجنون مجرد در بیابان میرود
تو و بوستان حسنی که نسیم ره نیابد — من و نالهای زاری که بلب گذر ندارد
چنانکه در حرم خاص کس نمیگنجد — درون سینهٔ تنگم نفس نمیگنجد
بهمه دیار که فریاد عشق بر خیزد — دگر نشستن فریادرس نمیگنجد
پنهان ز اهل قافله در سینه جرس — دارم هزار ناله گره در گلوی خویش
گشتم چنان ضعیف که من بعد بایدم — مخفی بزیر جامه کنم جستجوی خویش
ای ناله بیا همنفس آه جگر باش — بر رونق ده خونابهٔ دل دیدهٔ تر باش
زد طبل رحیل سفرت قافلهٔ عمر — مخفی منشین غافل و در فکر سفر باش
چشم گریانم سیاهی از بهار آورده ام — نافه ام بوی خوشی از زلف یار آورده ام
دوش بر خاک درت پهلو به بستر داشتم — در طواف کعبه بودم حج اکبر داشتم
تا کی بگرفتاری دام هوس افتم — تا چند چو مرغان چمن در قفس افتم
تنگ است زبس بر دل من عرصهٔ ایام — خواهم که شوم شعله و در مشت خس افتم
بر کندن بنیاد من ای چرخ چه کارست — من کاه ضعیفم که ز باد نفس افتم
زحد بگذشت ای مخفی بسی شبهای بدمستی — خمار آلوده ام یک صبح هی هی میتوان کردن
پروانه نیستم که بیکدم عدم شوم — شمعم که جان گداز و دودی نیاورم
در کعبه همین رسم طواف حرمی هست — نازم بخرابات که انجا صنمی هست
سراپا سوز عشقم پای تا سر چشم گریانم — گلم داغم بهار شبنمم ابرم گلستانم
بهارستان سودا جلوها دارد تماشا کن — جنونم چشمم بیتاب بغضم موج طوفانم

حرف السین المهمله

سعدی

سعدی شیرازی فرد کامل از افراد اولیا و ثالث رسل ثلاثهٔ شعرا و فصحا است سخنان نمکینش شور در عالم انداخته و رشحات قلم مشکینش دماغ شش جهت را معطر ساخته اول کسیکه زمزمهٔ غزل سنجیده و دماغ عشاق را رسائی تازه بخشیده اوست اگرچه پیش از وی هم قدما کم قانون غزل نواخته اند اما بی نمک و بی مزه شیخ شور غزل بطرز تازه برانگیخت و نمک بر جراحت درد مندان ریخت و لهذا دیوان او را نمکدان شعرا میگویند شیخ در حیات بود که امیر خسرو و امیر حسن در هندوستان غلغلهٔ غزل انداختند و بسوز سینه داغدار انجمنها گرم ساختند سلطان محمد قاآن ناظم ملتان دو مرتبه التماس قدوم شیخ از شیراز کرد شیخ بهیچ گذر استیلاء ضعف پیری و کبرسن نتوانست رسید و اشعار خسرو را تحسین بلیغ کرد بعد زمان این فصحای ثلثه باب غزل مفتوح شده و در هر عصر جمعی طریق اجتهاد پیموده اند و حسن غزل را بانواع آرایش افزوده اند شیخ قصاید و اشعار متفرقه و غزل دارد و در فارسی و عربی هر دو قانون سحر کاری می نوازد و در کتب پیشینیان احوال شیخ بر وجه تفصیل مرقوم است لهذا خامه بتحصیل حاصل نگرائید و کلیات شیخ نظماً و نثراً شهرت و تیسر تام دارد و در هر دیار و قطر موجود است تا آنکه ترجمهٔ گلستان او درین نزدیکی جبرئیل نام شخصی از اد باء مصر بتازی کرده و داد فصاحت و بلاغت داده نثر را به نثر و نظم را بنظم ادا نموده و وفات شیخ در سنه شش صد و نود و یک اتفاق افتاده لفظ خاص تاریخ انتقال است صد و دو سال عمر یافته و در مدرسهٔ نظامیهٔ بغداد از محدث کامل ابن جوزی علم حدیث آموخته و اقصائی عالم ربانی سیر سیاحت کرده و بارها حج پیاده بر آورده و بصحبت بسیاری از خاصان حق رسیده و با شیخ شهاب الدین سهروردی در یک کشتی سفر دریا کرده و مدت سی سال بطاعت و عبادت گذرانیده و در آخر ایام زندگانی بشیراز مراجعت نموده این پارهٔ نمک از نمکدان اوست ـــ

کمان سخت که داد آن لطیف بازو را | که تیر غمزهٔ قاتل بس است آهو را
چنانچه دیده گریان ابطیمی گفت | گفت یکبار بعبث سخن آن دهن خندان را

خبر من برسانید بمرغان چمن + | که هم آواز شما در قفسی افتادست
غیرت نگذارد که بگویم که مرا کشت | تا خلق ندانند که معشوق کدامست
مجال خواب نمی باشدم ز دست خیال | در سرای نشاید بر آشنایان بست
خواهی که دگر حیات یابم + | یکبار بگو که کشتهٔ ماست
ساربان آهسته رو آرام جان در محملست | اشتران را بار بر پشتست ما را بر دلست
بخشم رفتهٔ ما را که می برد پیغام | بیا که ما سپر انداختیم گر جنگست
گر به تیغم بزنی با تو مرا خصمی نیست | خصم آنم که میان من و تیغت سپرست
شب عاشقان بیدل چه شب دراز باشد | تو بیا کز اول شب در صبح باز باشد
مرا زمانه ز یاران بمنزلی انداخت | که راضیم بنسیمی کزان دیار آید +
پدر که چون تو جگر گوشه از خدا میخواست | خبر نداشت که از تو چه فتنها زاید
نفس آرزو کند که تو لب بر لبش نهی | بعد از هزار سال که خاکش سبو شود
ماجرائی دل نمیگویم بکس | آب چشمم ترجمانی میکند +
قاضی شهر عاشقان باید + | که بیک شاهد اقتصار کند
خون صاحب نظران ریختی ای کعبهٔ حسن | خون اینان که روا داشت که صید حرم اند
تا چه خواهد کرد با من دور گیتی زین دو کار | دست او در گردنم یا خون من بر گردنش
از دشمنان برند شکایت بدوستان | چون دوست دشمنست شکایت کجا بریم
جان بزیر قدمت خاک توان کرد ولی | گرد بر گوشهٔ نعلین تو نتوان دیدن
بر کفی جام شریعت بر کفی سندان عشق | هر هوسناکی نداند جام و سندان باختن
مبارزان جهان قلب دشمنان شکنند | ترا چه شد که همه قلب دوستان شکنی
گفتی برهم منشین یا از سر جان برخیز | برگرد سرت گردم بنشینم و برخیزم

شیرخان در مرآة الخیال و قدرت الله خان در نتائج الافکار این غزل را بنام سعدی نوشته اند اگرچه در دیوانش یافته نشد

...ر بود دلم در چمنی سرو روانی — زرین کمری سیمبری موی میانی
...ورشید وشی ماه رخی زهره جبینی — یاقوت لبی سنگدلی تنگ دهانی
...یسی نفسی خضر رهی یوسف عهدی — جم مرتبهٔ تاجوری شاه شهانی
...نگ شکرینی چو شکر در دل خلقی — شوخی نمکینی چو شکر شور جهانی
...ادو نگهی عشوه گری فتنه پرستی — آسیب دلی رنج تنی آفت جانی
...یدادگری کجکلهی عربده جوئی — لشکرشکنی تیر قدی سخت کمانی
...ر چشم اجل معجزهٔ آب حیاتی — در باب سخن نادرهٔ سحر بیانی
...ی زلف و رخ و لعل لب او شده سعدی — آهی و سرشکی و غباری و دخانی
...من مپرس که در دست او دلم چون است — از او بپرس که انگشتهاش در خون است
...رف از دهان دوست شنیدن چه خوش بود — یا از زبان آنکه شنید از دهان دوست
...ی زمانی بتکلف بر سعدی بنشست — فتنه بنشست چو برخاست قیامت برخاست
...ر تو خواهی که بجوئی دلم امروز بجوی — ورنه بسیار بجوئی و نیابی بازم
...ن آن نیم که حلال از حرام نشناسم — شراب با تو حلالست و آب بی تو حرام
...ضعف قوت آهم نماند و می ترسم — گمان برند که سعدی ز دوست خرسندست
...ی باهمدمی خرم ز جانم بر نمی آید — دمم تا جان بر آید من چو یک همدم نمی بینم
...راز لیست اندر دل بخون دیده پرورده — ولیکن با که گویم راز چون محرم نمی بینم
...اعت میکنم با درد چون درمان نمی یابم — تحمل میکنم با زخم چون مرهم نمی بینم
...م چشمم آبروئی من برد از بسکه میگریم — چرا گریم کز آن حاصل برون از نم نمی بینم
...ی صورتت ز گوهر معنی خزینه — ما را ز داغ عشق تو پر دل و سینه
...انی که آه سوختگان را اثر بود + — مگذار ناله که بر آید ز سینه +

...لمان ساوجی سر آمد زمرهٔ شعراست و سرخیل طائفهٔ نظماست تا آنکه استادان سخن

قائل اند که سلمان منا اهل البیت و نقادان فن سخن معترف اند که شاهد کلامش بمراسم
از وصمت کیت و ذیت تا چهل سال به شاگردی امیر حسن نوبان و دلشاد خاتون او و
اویس پرداخت و نام ایشان را تا بقای ابعاد ثلثه بپرتو انفاس خود روشن ساخت آخر الا
بنا بر کبر سن و استیلاء امراض از ملازمت استعفا خواست و در آخر عمر از بصارت معزول
با خواجه حافظ شیرازی سلام و پیام داشت و مسودات اشعار خود میفرستاد وفاتش در
ثمان و سبعین و سبعمائه واقع شد این چند بیت منتخب دیوان اوست ؎

یارب بآب این مژهٔ اشکبار ما — آن سرو ناز را به نشان در کنار
شب فراق چو زلفت اگرچه تاریکست — امید وارم از آن رو که صبح نزدیکست
دارم هوس کشتنم اینک سر و خنجر — تقصیر اگر میرود از جانب ما نیست
گفته باد سحری با تو بگوید خبرم — این خبر پیش کسی گو که شبش را سحر
جان چو بشنید که آن جان جهان باز آمد — از سر راه عدم رقص کنان باز آ
خانه در کوی مغان میطلبیدم گفتند — رو که در کوچهٔ ما خانه بر انداز اند
آب حیات را لب لعلت روان دهد — باد سحرگهی بهوای تو جان ده
سنبلت را تا صبا برگل مشوش میکند — هر خم زلفت مرا نعلی در آتش میکند
مدتی گردش این دائره ما را از هم — همچو پرکار جدا کرد و بهم باز آور
افتاد دوش دل بخم زلف شاهدی — شب بود و ره دراز همانجا فرو کشید
غنچه را پیش دهان تو صبا خندان یافت — آنچنان بر دهنش زد که دهن پرخون شد
میکشم خود را و لیکن دل بسویش میکشد — موکشان زلفش مرا در خاک کویش میکشد
بیمار و برافتاده نفس دوش سحرگاه — پیغام تو آورد صبا سلمه الله

سعد — سعد خواجه سعد گل از مریدان حافظ شیرازیست و بهستاد سخن طرازی متصل مرتزاق در
مصلای شیراز آسوده دست گل بخش همین بومید هد ÷ ÷ ؎

برگ گل نیست که افتاده بطرف چمن است　　پنبهٔ داغ دل بلبل خونین جگر است

تنم از ضعف چنان شد که اجل جست و نیافت　　ناله هر چند نشانی داد که در پیرهن است

سیفی از امرای تیموریه بود این ابیات از وست

گر میکشی مرا بکشا رخ نقاب چیست　　گر قصد جان ماست ترا این حجاب چیست

آمدی ای شمع مجلس را چو گلشن ساختی　　پای بر چشمم نهادی خانه روشن ساختی

سوائی ملا حسن ساکن ساوه سخنش خالی از لطف و حلاوت نیست این بیت از وست

همچو موی است تن من ز غم مهروئی　　دل سودا زده ام چون گره از موئی

سابقی نصیر الدین قزوینی موشگاف معانی ست و استخوان بند مبانی و وفاتش در سنه بوده

از وی می آید

سخن کنم همه جا از بیوفائی تو　　که تا کسی نکند میل آشنائی تو

ستار محمد صالح تبریزی ابر نیسان اوج گهر ریزی ست در عهد شاهجهانی بهند آمد و با

منعم خان قنوجی صوبهٔ بنگاله بسر می برد از وست

اگر اسیر سیه چرده شدیم بجاست　　دل شکسته ما مومیائی میخواهست

کباب میکند در می پرستی همت مینا　　که گر یک ساغرش کمتر دهی زنار می بندد

سیادت میرزا جلال الدین شاعر مفید و سخنور مجید ست در سنه ۱۱ بلاهور سکونت داشت

از وی می آید

مجو رفعت اگر چون مور میخواهی سر خود را　　مکن مقراض عمر خویشتن بال و پر خود را

چو آفتاب لب بام آخر وصلت　　رسید بر سر ناخن حنای عشرت ما

کدام ماه جبین دوش مجلس آرا بود　　که شمع از در فانوس در تماشا بود

همین نه دل بقفایش رود ز کوچه آه　　چو عنکبوت دود دیده هم بتار نگاه

بالذتی حیات ز غفلت نیافتیم　　چون نشهٔ شراب که در خواب بگذرد

تا را جدائی تو پس از مرگ هم بلاست	گریان زود چو ابر ز کویت غبار ما
فلک از اهل دنیا دادهٔ خود باز پس گیرد	برات سیل آخر سوی دریا باز میگردد
بشاهراه فنا رهنمای خویشتنم +	بسان شمع درین ره عصای خویشتنم

رباعی

گر درد مید کامل از موئی سفید | بسیار شود حرمان از موی سفید
چون رشته که از پنبه برون می آید | طول امل ست حاصل از موی سفید

سنجر

سنجر میرزا ابن نعمت الله دختر زاده شاه اسمعیل بن شاه طهماسپ بوده شعر بسیار می گفته از وست

گر گشت غمزهٔ تو مرا بی سبب نبود | اظهار داد پیش تو شرط ادب نبود
چو می پرسم از و حال دل خویش | بمن زلف پریشان سے نماید

سپهری

سپهری از بلدهٔ آواره ست از فضلاء عالیشان زمان شاه طهماسپ بوده در نجوم و ریاضیات دستی داشته دیوانش از ده هزار بیت زیاده دیده شد اشعارش رتبهٔ سپهر دارد از وست

ز بزم وصل تو شب بر نمیتوانم خاست | که بیم هجر تو بسر در کنار من دارد
بتان بمن منمائید آتشین رخسار | ترحمی که کهن گبر و نو مسلمانم +
خالت خلیل و چهره گلستان آتش ست | خطت سیاهی که بدامان آتش ست
آسان نگشت روزی دل کعبهٔ وصال | طی کرده هزار بیابان آتش ست

سیری

سیری از مشهد مقدس بوده ست و با شعر و سخن مناسبتی داشته از وست

ز وصال یار روزی نرسیده ام بکامی | که شب فراق از من نکشید انتقامی

سنجر

سنجر پسر میر حیدر معمائی کاشانی ست و پدر میرزایان خوش سیمائی معانی سخنش هموار ست و گهرش آبدار در سلک ملازمان اکبر شاه انتظام داشت و به ثناگستری او و دیگر شاهزاده ها می پرداخت آخر نزد ابراهیم عادل شاه والی بیجاپور رفت وی شکسته حالی او را بمومیائی لطف واحسان مداوا فرمود در اشعار خود شکایت بسیار از دست روزگار دارد و فرمان شاه عباس ماضی

باخلعت فاخره بنام او صادر شد اما پیش از وصول در ۱۲۰۱ منشور اجل نام زد او گردید دیوانش
بنظر امعان در آمد غزل و قصیده و مثنوی یک رتبه دارد این ابیات از غزلیاتش فرا گرفته شد

شهر حسن ست بهر جانب بازار مرا — تو نخواهی دگری هست خریدار مرا
نه تاب دیدنش نی طاقت شکیبائی ست — تو چون نقاب کشی رحم بر تماشائی ست
محققان که ز دریای علم در جوشند — چو کوه تا نکنی شان سوال خاموش اند
آتش خرمن منی شبنم کشت دیگران — دوزخ من چرا شدی ای تو بهشت دیگران
ناخوانده گرچه آمده ام زود میروم — طبع ترا زیاده مکدر نمیکنم
الماس بدل پاشم و منت کشم از خود — من لذت این زخم بسوزن نه پسندم
اگر از دامن محمل کشیدم دست بیتابی — بپای ناقه افتادم بگرد ساربان گشتم
تا عجز دشمنیم و حریفان زبون طلب — ای خون ما بگردن طبع غیور ما
ای غم هجر بیش ازین جای تو نیست در دلم — یا بگذر ازین سرا یا بنما قباله را
شب ای همسایه او مهمان من از خود رفته ام — گر کسی احوال من پرسد بگو در خانه نیست
مهر آمد بتماشای تو با تیغ و ترنج — گو بیا گر هوس دست بریدن دارد
مرا که سینه زمین نمک فروشان ست — دماغ سوزی مرهم بداغ من غلط ست
نیست او را سر آزادی این مرغ اسیر — ورنه صد مرتبه گرداند بگرد سر خویش
این زمان بی نسبتم سنجر و گرنه پیش ازین — دست من در زلف او گستاخ تر از شانه بود
تو خود ناخوانده ای شوق آشنم بردی ببزم او — نمیدانم که خواهد خواست فردا عذر غیرت را
برگ سبزی هم نیاوردی زهی بیطالعی — از گلستانی که هر کس گل بدامن میکند
شرم باد از اهل مجلس سنجر بیقدر را — تا بکی ناخوانده آید چند بی رخصت رود
جمعی که از تقرب او گفتگو کنند — ترسم خجل شوند اگر روبرو کنند
ما هم ز آرزو بشهادت رسیده ایم — خوبان صواب نیست که فکر دیت کنند

میگدازد گر نگاه گرم در کارش کنم	سخت محجوب ست میخواهم که میخوارش کنم
بی لخت جگر از مژه برگشت سرشکم	شرمنده تر از قاصد گم کرده کتابت
وقت ست که چون صبح ببالین من آئی	شمع سحرم یکدو نفس بیش ندارم
ناخن زده ست بوی گلی بر مشام ما	هان ای طبیب هست علاج زکام ما
یکشب چراغ خلوت ما می توان شدن	تاکی چو صبح خنده توان زد بشام ما
داغم بنمک خشک شد و زخم بالماس	آگه کن ازین تجربه مرهم طلبان را
حاجت روا نگشت مرا حاصل دو کون	صرف چراغ مسجد و شمع مزار شد

سعیدا گیلانی مخاطب به بی بدل خان خوش فکر بود و در صنایع لاسیما حکاکی و خوشنویسی ممتاز عصر می زیست و از عهد جهانگیری تا زمان شاهجهانی بداروغگی زرگرخانه طلائی اعتبارش عیار کامل داشت ازوست در مدح شاهجهان ؎

رباعی

آنی که سریرت آسمان پایه بود	بر ملک جهان عدل تو پیرایه بود
تا هست خدا تو نیز خواهی بودن	زیرا که همیشه ذات با سایه بود

سحابی استرآبادی سحاب گوهر پاش اسرارست و آفتاب سرگرم افاضهٔ انوار در ارشاد حقائق و معارف بی نظیر افتاده و ازواج معانی را در چار عنصر رباعی بر وجه خوب جلوه داده در نجف منزوی بود و از حطام دنیا بحصیری و ابریقی قانع در سنه عشر و الف فنای صوری را با فنای معنوی هم آغوش ساخت هفتاد هزار رباعی گفته از انفاس اوست ؎

رباعی

با ذات بهر صفت گراینده خوش ست	نغمه بهر آهنگ سراینده خوش ست
از بهر خدا هیچ عمل ضائع نیست	در خلد ز هر در که در آینده خوش ست

رباعی

برخود در مدح و ذم نمی باید زد | بیرون از حد قدم نمی باید زد
عالم همه آیینهٔ حسن ازلی ست | می باید دید و دم نمی باید زد

رباعی

آنانکه باصل کار نیکو بینند | کار این سو برای آن سو بینند
زانگونه که روی جامه را خیاطان | این رو دوزند و حسن آن رو بینند

سعیدا نقشبند یزدی نقشبند کارگاه خوش تلاشی ست و صورت آفرین هیولای خوش تماشی میرزا صائب او را بزبان ادب یاد میکند و میگوید ؎

این خوش غزل ز فیض سعیدای نقشبند | صائب ز بحر دل بتامل رسیده است

سعیدا در صفاهان اقامت داشت و نزد اکابر وقت معزز و محترم میزیست نقش خیال در ریزد عبارت چنین می بافد ؎

کس نیست که خارم ز دل ریش برآرد | این خار مگر آتشی از خویش برآرد

سعید محمد سعید قرشی از معمورهٔ ملتان بود لقب خانی داشت در عنفوان شباب ملازم سلطان مرادبخش گردیده باحمد آباد گجرات رفت از وی می آید ؎

مشکل بود بکوئی تو دیگر نشست ما | آشفته ست زلف تو بهر شکست ما
چون سبزه در ره تو بجز پا فتادگی | ای سرو من بگو که چه خیزد ز دست ما
فارغ ز دین و کفر شده بعد ازین سعید | ما و سر نیاز و بت خود پرست ما

شیرخان قصیدهٔ سینیه او را که در منقبت امام علی موسی گفته و بسیار خوب ست در مرآة الخیال آورده مطلعش این ست ؎

ز هشت جنت اگر نیستی دلا مایوس | باین سرای سپنجی چه گشته مانوس

سامی میرزا سام بن شاه اسمعیل صفوی در عهد برادر خویش شاه طهماسپ در نهایت عظمت و جلال بسر می برد تذکرة الشعرائی نوشته موسوم به تحفهٔ السامی و در تربیت مستعدان دقیقه

فرو نگذاشت آخر محبوس گردیده بقیه حیات در حبس بپایان رسانید بهنگام رفتن وصیت
این وصیت نموده بود که این کریمه را بر لوح تربت من نقش کنند ان الله یغفر الذنوب
جمیعاً و این رباعی را هم بیکطرف رباعی

سامی ز غم زمانه بیغم می باش | با محنت و درد عشق همدم می باش
چون موجب شادئ حقیقی مرگست | گر مرگ رسد تو شاد و خرم می باش
ز بی صبری مرا از هیچ یاری بر نمی آید | ز دست صبر هم دیدیم کاری بر نمی آید
ای همچو پری از من دیوانه رمیده | نی با تو سخن گفته و نی از تو شنیده
ای وای بر آن عاشق محروم که هرگز | صد بار ترا دیده و گویا که ندیده
آزرده شد از چشم من امشب کف پایت | دردا که کف پای ترا چشم رسیده
مرغ دل سامی بهوائی سر کویت | در دام بلا مانده و یکدانه نچیده

سالم

سالم محمود بیگ از احفاد جهان شاه ترکمان ست و استاد عرصه سخنوری دیوانش تخمیناً
هشت هزار بیت مشحون باقسام سخن در نظر ست اشعار عالی دلنشین دارد یوسف زلیخا را
بغایت خوب گفته و شاهنامه شاه طهماسپ قدری که گفته امتیاز دارد در خدمت آن پادشاه
بسر می برد تا برحمت حق پیوست ه

نمیگروید کوته رشته مطلب رها کردم | حکایت بود بی پایان بخاموشی ادا کردم
بسر زلف مرادی نشدم پنجه کشا | این چه دستی ست که کوتاه تر از شانه بود
نفس بستم ولی از رنگ پرواز می آید | فغان زین پرده کز وی نغمه آواز می آید
چو تخت دل دگر بر بال مژگان نامه می بندم | که از شوق رخ او نامه در پرواز می آید
ای خوش آن کز ستم عشق تو چون خون گریم | سبب گریه ز من پرسی و افزون گریم
ببازی چون کشد خنجر بقتلم نی ز جان ترسم | بود طفل و چو بیند کشته ام ترسد از آن ترسم

سروری

سروری کابلی نامش عالم بیگ ست نکات رنگینش گلدسته سرورست و خیالات دلنشینش

سرمایۂ حضور در آرزوی جهانگیری بسر می برد و در زمرۂ خوش خیالان میز لیست تهال فکرش باین رعنائی می بالد ؎

لطف و دشنام تو تسکین دل بیهوش ست — آتش از آب چه گرم و چه خنک خاموش ست

در رقص دست و پا زدن اختراع ماست — چون نبض زیر پوست طپیدن سماع ماست

چوگان صفت بمطلب خود پشت پا زدیم — پیوند ما بمطلب ما انقطاع ماست

عذر دست تهی ست خلق کریم — میوهٔ بید سایهٔ بید ست

سلیم میرزا محمد قلی طرشی طهرانی از طبقهٔ اتراک و زمرهٔ نکته سنجان بلند ادراک ست صاحب طبع سلیم و ذهن مستقیم در سلاست عبارات ممتاز و در نزاکت خیالات بی انباز در عهد شاهجهانی سری بهند کشید و ندیم میر عبد السلام مشهدی مخاطب باسلام خان شد و هر دو در یک سال یعنی ۱۰۵۷ یکی در دکن و دیگر در کشمیر رخت سفر بر بستند دیوانش هشت هزار بیت باشد حسین دوست پانصد بیت ازان انتخاب کرده درینجا این چند بیت از دیوان سلیم برارباب ذوق سلیم عرض میشود ؎

نگذارد ز دستم که گل باغ وفاییم — بر دست تو شایسته تر از رنگ حناییم

تا چند دیر و کعبه مخوان این فسانه را — همچون کمان حلقه یکی کن دو خانه را

بدست آینه از عکس رخش گلدسته را ماند — ز شانه زلف او هندوی ترکش بسته را ماند

در قفس رفت چو قمری چمن از یاد مرا — بهتر از سرو بود سایهٔ صیاد مرا

تا سحر امشب شراب ناب می باید گرفت — خونبهای شمع از مهتاب می باید گرفت

نارسائی بهنر در همه جا همراه ست — جامهٔ سرو ز موزونی او کوتاه ست

تا دل از خصم هنر باشد واز من عیب ست — چون رگ لعل ز دانا رگ گردن عیب ست

امشب که ز نخم بسوی بزم تو راه ست — چون شمع سراپای تنم وقف نگاه ست

حریر شعلهٔ ما را آب می بافند — کتان ما بشب ماهتاب می بافند

بعشق خواب طلب میکنی بروای دل — بکارخانهٔ مخمل که خواب می بافند
صید ما را از خدنگش در دل و جان آتش ست — ناوک او را اگر چون شمع پیکان آتش ست
ساقی گلفام صحن باغ را میخانه ساخت — از طرب چون صبح صوفی سبحه را پیمانه ساخت
نیم بلبل که بفصل گل بگلشن آشیان گیرم — دهم صد گل که همچون شمع یک برگ خزان گیرم
چو بلبل باعث شوریده گفتاری نمیدانم — چو گل تقریب این آشفته دستاری نمیدانم
نتوان نمود نقش ترا آنچنان که هست — آیینه پیش روی تو چون صبح کاذب ست
سلیم از مه نو حال آسمان پیداست — نشان مرکب طفلان رکاب کوتاه ست
سلیم را نبری نام پیش او قاصد — بگو کسی بتو بسیار آرزومند ست
چشم تو ز بیماری خود بر سر نازست — مژگان تو همچون شب بیمار درازست
در تلاش سوختن چون کاغذ آتش زده — داغهای سینه ام با هم بجنگ افتاده ست
بت پرستان ز کمالی که تو داری در حسن — چون به بینند ترا نام خدا میگویند
نشد درست بهندوستان شکستهٔ ما — نماز بود درو کار دست بستهٔ ما
رشکم ز گفتگوی تو خاموش میکند — نامت نمی برم که دلم گوش میکند
رنجیده میروی ز سر کوی او سلیم — چون میشود نیاید اگر از قفا کسی
نکن بحلقهٔ آن زلف آبدار انگشت — که هیچکس نکند در دهان مار انگشت
گره کشائی کار مرا هنوز کم ست — بسان شانه اگر باشدم هزار انگشت
بمعنی سخنم نارسیده نیست عجب — نهد بحرف من ار خصم بی وقار انگشت
مقررست که از بهر امتحان اول — نهند بر دم شمشیر آبدار انگشت
نمیکنم چندانکه فکر از آشنایان وطن — نیست در یادم کسی کو را توانم یاد کرد
دماغ آشفته بسیارست در کنعان شوق اما — نسیم پیرهن میگردد و یعقوب میخواهد
چون تدروی کاشیان تبدیل سازد میشود — قالب مجنون تهی لیلی چو در محمل نشست

بزم باده مرو بے سفینهٔ غزلے — سفینهٔ بطلب تا توان در آب نشست
مهمان بخانه دیر چو ماند عزیز نیست — کوتاهی زمانه ز عمری دراز ماست
گر سرو بود کجکله و برزده دامان — منعش نتوان کرد ازینها که جوان ست
هیچکس حال سر ما را نمیداند که چیست — عالمی را چشم همچون صبح بر دستار ماست
دل درون سینه ام سیر قصد از حرف وطن — هیچ سازی ماهیان را چون صدائی آب نیست
از یار مصلحت نیست آهنگ شکوه کردن — چون دف بحلقهٔ ما دیوار گوش دارد
سلیم گفت که دارم بطره ات سخنے — بخنده گفت که هندو زبان چه میداند
هیچکس پروردهٔ خود را نمیخواهد زبون — آب و آتش را خصوصیت بر سر خاشاک شد
اعتباری دولت جمشید را پیدا نشد — تاک تا از دودمان خود باو دختر نداد
نیست در ایران زمین سامان تحصیل کمال — تا نیامد سوی هندستان حنا رنگین نشد
باخبر باش از زبان خود که دانایان راز — از خموشی حلقه در گوش سخن چین کرده اند
جهان سفله اگر داد جرعهٔ آسانے — همان نفس چو می آنرا بروی من آورد
شانه می آید بکار زلف در آشفتگی — آشنایان را در ایام پریشانی بپرس
چو تند باد حوادث شود غبار انگیز — پناه مردم بیدست و پا چو مژگان باش
سفر اول شوق ست بکویت ما را — صید ما زود توان کرد که نو پروازیم
چنان قناعت فقر ست ساز کار مرا — که چون حباب شوم فربه از هوا خوردن
عهد کردم که گر این بار بکوی تو رسم — سرمهٔ دیده کنم سایهٔ دیوار ترا

در سرو آزاد نوشته در تتبع فقیر اول کسیکه تضمین چسپان در مقطع غزل طرح انداخت سلیم ست میگوید ؎

سلیم امشب بیاد تربت حافظ قدح نوشم — الا یا ایها الساقی ادر کاسا وناولها
گفت حافظ دید چون کلک بیانم را سلیم — بلبلی برگ گل خوش رنگ در منقار داشت

زبان زد خلق ست که او معانی بیگانه را با خود آشنا میساخت چنانچه ملا وارسته گوید

دستخلی که نکردی بکلام الله ست ✤ بیتی که نبردهٔ تو بیت الله ست

طرفه آنکه سلیم از دست دیگران می نالد و میگوید

دیوان خود بدست حریفان بده سلیم ✤ غافل مشو که غارت باغ تو میکنند

و نیز میگوید

دیوان کیست از سخنانم تهی سلیم ✤ تنها نه بر من این ستم از دست صائب ست

نام میرزا صائب را تصریح کرده اما بالغ نظران میدانند که صائب خیلی صاحب قدرت ست بعضا
حاشا که باخذ و جر پرداز د و متاع بیگانه را دستمایهٔ خود ساز د انتهی بعده مضامینی که از صائب
و سلیم همسایهٔ یکدیگر واقع شده ثبت کرده و گفته مقتضای حسن ظن آنکه اشتراک مضامین را حمل بر
توارد کنند و تا محمل حسنی داشته باشد چرا در پی محمل دیگر روند تفتازانی در مطول گفته حکم سرقه وقتی
کرده میشود که اخذ ثانی از اول یقینی باشد والا احکام سرقه مترتب نمیتواند شد و از قبیل توارد
خواهد بود و در صورتی که اخذ ثانی از اول معلوم نباشد باید گفت که فلان شاعر چنین گفته ست
و دیگری سبقت برده چنین یافته و باین حسن تعبیر فضیلت صدق را مغتنم و خود را از دعوی
علم بغیب و نسبت نقص بغیر محفوظ دارد انتهی و اگر کسی بنظر تفتیش ملاحظه کند کم شاعری را
از توارد مضامین خالی یابد چه احاطهٔ جمیع معلومات خاصهٔ حضرت علم الهی ست تعالی شانه خامهٔ
معنی نگار تیری بتاریکی می افگند چه داند که صید وارسته ست یا بال و پر بسته ابوطالب کلیم چه خوب
گفته و گوهر انصاف سفته

منم کلیم بطور بلند ئی همت ✤ که استفادهٔ معنی جز از خدا نکنم

بخوان فیض الٰهی چو دسترس دارم ✤ نظر بکاسهٔ دریوزهٔ گدا نکنم

ولی علاج توارد نمیتوانم کرد ✤ مگر زبان بسخن گفتن آشنا نکنم

فقیر آزاد ج جزوی از اشعار توارد فراهم آورده ذکرش درینجا ضرورت نیست گرفتیم که

شاعری جمیع دواوین زبانی را احاطه کرده دواوین زبان دیگر را چه علاج میتواند کرد و جامع السنهٔ مختلفه بودن خود بسیار نادرست در سرو آزاد امثلهٔ این نوع خاص هم آورده و نوشته علما گفته اند که اگر ثانی از اول در بلاغت افزون باشد محمود ست و اگر دون او باشد مذموم و اگر مساوی باشد فضیلت اول راست و ثانی بعید از ذم بشرطیکه آثار سرقه هویدا نباشد جامی در بهارستان در ترجمهٔ سلمان ساوجی گفته وی در سلاست عبارت و دقت اشارت بی نظیر افتاده و در جواب استادان قصاید دارد بعضی از اصل خوبتر و بعضی فروتر و بعضی برابر و ویرا معانی خاصه بسیار ست و اکثری از معانی استادان بتخصیص کمال اسمعیل در اشعار خود آورده چون ثانی در صورت خوبتر و اسلوب مرغوبتر واقع شده محل طعن نیست آزاد گوید

شاهد معنی که باشد جامهٔ لفظش کهن
نکته‌دانی گر حریر تازه پوشاند خوش ست

سالک محمد ابراهیم قزوینی سالک مسالک خوش بیانی و مخترع عجائب و غرائب معانی ست دوبار بهندوستان آمد و برگشت و در وطن بگذشت عبهر سخنش چنین بومیدهد

مهر و کین شوخی چشمان ترا آئین ست
این دو بادام یکی تلخ دگر شیرین ست

چه ذوق چاشنی درد عافیت جو را
که شیر هم شکر آب ست طفل بدخو را

عرق سعی محال ست بجائی نرسد
ابر را آبلهٔ دست گهر میگردد

فرصت به پیشدستی قاتل نداده ایم
گلگون دوانده بر دم شمشیر خون ما

استخوان من و مجنون بتفاوت بردار
ای هما چاشنی درد فراموش مکن

بی برگی من فکر سرانجام ندارد
چون شمع تمام ست بیک ترک کلاهم

چین بر جبین ز جنبش هر خس نمی زنند
دریادلان چو موج گهر آرمیده اند

سوزی میر جمیل سوز سخنش آتش زن دلهای افسرده ست و آتش فکرش فتیلهٔ چراغ جانهای پژمرده اصلش از معمورهٔ بخارا بود مولد و منشاءش هندوستان ست نقش سخن چنین میسوزد

بی تامل معنی رنگین نمی آید بدست
غنچه هرگز گل نشد تا تکیه بر زانو نکرد

میکشد فولاد را از جذب دل آهن ربا — دلربائیها کسی از قوت بازو نکرد
گر سلامت خواه خویشی در شکست دل مکوش — شیشه چون بشکست کار تیغ و خنجر میکند

سیفی

سیفی قوام الدین قزوینی شعر عربی و فارسی نهایت سنجیده میگفت حزین در تذکره خود این ابیات بنام او ایراد کرده

تا چند بسیلی بتوان روی خود افروخت — شمعی که فروغی ندهد چند توان سوخت
هیچکس از کلفت ایام فارغ بال نیست — هیچ روزی نیست کو را شام در دنبال نیست
در دلم صد حرف و تقریرش نمیدانم که چیست — دیده ام خوابی و تعبیرش نمیدانم که چیست
گه بتیرش میزنی گه از تغافل میکشی — عاشق بیچاره تقصیرش نمیدانم که چیست

ساقی

ساقی لطف علی بیگ والدش اسمعیل نام داشت اصلش از طائفه چرکس است و در سلک ملازمان آستان صفویه منسلک بود خاطر معنی ذخائرش درج لآلی شاهوار و خامه حقیقت مآثرش مشاطه عرایس افکار اقتداری تمام بر گفتن تاریخ داشت و تواریخ شایسته بسیار دارد و بترکی هم غزلهای خوب گفته منظوماتش تخمیناً چهار هزار بیت باشد در سنه ۱۱۲ در اصفهان رحلت نمود از وست

بسکه با سرو قدت ذوق و بالاست مرا — دل جدا دیده جدا بر سر سوداست مرا
در ره عشق تو از بسکه قدم فرسودم — جوش تبخاله لب آبله پاست مرا
سعادت سرمه سازد در نظر گرد کدورت را — بود از دود مشعل دیده روشن اهل دولت را
بجهد دانش خود در زمانه دانستم — که استراحت دنیا بقدر نادانیست
دل و دین گشت ویران از نگاه خانه پردازش — دو عالم را بهم زد هیچو مژگان چشم غمازش

سخا

سخا میرزا زاهد علی لاری سالها ضابطه بنادر فارس بود آخر بهند افتاد و در دهلی لقمه حیات از کف داد از وست

در شب هجر تو شرمنده احسانم کرد — دیده از بس گهر اشک بدامانم کرد

سرگذشتِ شبِ هجران تو گفتم با شمع | آنقدر سوخت که از گفته پشیمانم کرد
شمهٔ از گلِ روئی تو به بلبل گفتم | آن تنک حوصله رسوائی گلستانم کرد
خار خاری بدل از لاله و گل بود مرا | دلِ من چون شده فارغ ز گلستانم کرد
زلف او بود سخا حاصل سرمایهٔ عمر | شانه آخر ز کفم برد و پریشانم کرد
گردشِ چشم تو می در قدحِ هوش کند | یاد دانه ام تو جان در تن آغوش کند

سالک یزدی ره نورد قلم و خوش مقالی ست و تیز رو جادهٔ نازک خیالی در شیراز شانه رنگ میکرد آخر بکسوت درویشان برآمده سری بصفاهان کشید و از انجا بولایت دکن افتاد و در خدمت قطب شاه والی حیدرآباد میگذرانید چون طائفهٔ مغلیه را از انجا بر آوردند بدهلی آمده و بملازمت شاهجهانی رسیده در سلک مدحت گزاران منتظم شد سهیل طبعش عقیق سخن را چنین رنگ میدهد

ع

در هوای عشق پرورده دلِ دیوانه را | چون سپند از بهر آتش سبز کردم دانه را
آشنائی کهنه چون گردید بی لذت بود | کوزهٔ نو یکدو روزی سرد سازد آب را
نوای نالهٔ نی میرسد بغارت هوش | تو برق تازی این نی سوار را دریاب
در خور خرج بود دخل ز دیوان قضا | نرود تا نفسی سوی کسی نفسی می آید
زبان هرزه درایان نوان بنرمی بست | که پنبه سرمهٔ خاموشی جرس باشد

سرخوش محمد افضل از مردم سرکار عبدالله خان زخمی شاهجهانی بود میفروش مصطبهٔ معانیست و قدح گردان انجمن سخندانی عمرها در کوچهٔ شاعری شتافت و صحبت جمعی از صاحب طبعان عصر خود دریافت چنانچه از کلمات الشعرا که تالیف اوست سمت وضوح می یابد شعر با مزه میگوید مضامین تازه می بندد شاگرد محمد علی ماهر و موسویخان فطرت ست از یاران شیخ ناصر علی آخر عمر در شاهجهان آباد پا در گوشهٔ قناعت شکست و بتزویج و تاهل پرداخت و اولاد در شصت واقع شد عمری دراز یافت و در عشرهٔ ثالث بعد مایه و الف بخلوتکدهٔ خموشان

شتافت جام کلامش بگردش حی آید وگریهٔ مستانهٔ کلک سرخوشش چنین رومی نماید ۞

بجوش آورد پیری بیشتر در عشق خونِ ما — قد خم کار ناخن کرد بر داغ جنونِ ما

بتاریکی کسی گم گشتهٔ خود را نمی یابد — عبث در سایهٔ بالِ هما جوئی سعادت را

زمین و آسمان در میکشی فرمانبرت گردد — سرت چون گرد داز مستی جهان گرد سرت گردد

نظری بر گل شبنم زده افتاد مرا — آمد از زخم نمک سود جگر یاد مرا

کار چون با ناقص افتد دست بردار از کمال — همزبانِ لال را ناچار باید گشت لال

تعزیر هم بقدر بزرگی مقرر است — از اسپ تازیانهٔ انسان کلان تر ست

ز دست و پا زدنِ بسملِ تو دانستم — که بعد کشته شدن هم تلاشها باقی ست

در عدم هم ز عشق شوری هست — گل گریبان دریده می آید

از خوشهٔ انگور عیان شد که درین باغ — شیرازهٔ جمعیتِ دلها رگِ تاک ست

هموار ز کس نه بیند آزار — نتوان کفِ دست خود گزیدن

رباعی

با شی لبسرِ حساب اگر ای همدم — وحدت نخورد ز جوش کثرت برهم

در هندسه ۀ را چو مضاعف سازی — هر چند که بشمری ۀ آید برقم ۞

تنها نه نیست در شبِ هجران زتپ مرا — کز فرقتِ تو خیمه زده جان بلب مرا

هوشیاری را حجاب یار میدانیم ما — بیخودی را بزم بی اغیار میدانیم ما

تیز میسازد بقتل عاشقِ خود تیغ را — اینقدر هم رحم از و بسیار میدانیم ما

سخنور شیخ محمد صدیق بن قاضی احسان الله عثمانی بلگرامی در صغر سن کلام الله را از بر کرد واین نور قدسی را بچشم دل اقتباس نمود و بعد ورود نزهتکدهٔ سن شعور در مشق شعر افتاد وچندی این قلمرو را طی کرد و بگلگشت شاهجهان آباد شتافت و با صاحبان طبع آنجا برخورد سیما آرزو را دریافت و از وی اصلاح سخن بر گرفت همواره بفکر شعر می پرداخت و گوهر

اندیشه را بمیزان سخن می سنجید از وی ست

تا بگلگشتِ چمن آن سروقامت میرود | بر سرِ قمری چه آشوبِ قیامت میرود
میشود سرمایهٔ ناز آن سیاهی پیشه را | آنچه از جنسِ نیازِ من بغارت میرود
بیدماغانِ جنون از فکرِ صحرا فارغ اند | از خرابِ آباد دل طرحِ بیابان ریختند
در چمن آید اگر آن غنچه لب بلبل زشرم | زیر بالِ خود کند چون بیضه پنهان غنچه را

سمرقندی زنی بود از سمرقند سخن شیرین و ادای نمکین داشت این مطلع از وست

شدیم خاک درت گر بدر رود ما نرسے | چنان رویم که دیگر بگرد ما نرسے

سرمد حکیم سعید فرنگی ارمنی بود بمدد طبع دراک تحصیل فنون شتی نموده بکسب تجارت پرداخت در اثنای سیاحت در شهر ٹٹهٔ افتاد و بعشق هند و پسری مبتلا شد تا آنکه ستر عورت بر خود بگذاشت از ان باز همواره برهنه زیستی چون خاطر دارا شکوه بجانب مجانین میل داشت صحبت با وی در گرفت تا آنکه روزگار طرح دیگر انداخت و در سنه ۱۰۶۹ اورنگ خلافت بوجود عالمگیر پادشاه مزین گردید و آوازهٔ خدا پرستی جهان را فرو گرفت رسوم اکبری و جهانگیری بر افتاد و بدعتهای مراد بخشی و دارا شکوهی یکسو شد از هیبت درهٔ عدل او خال کافر کیش خوبان در محراب ابرو مستعد نماز گردید و از نهیب محکمهٔ قضا غمزهٔ خونریز بتان در حجرهٔ چشم چله نشین و عریانان بلباس فاخر رسیدند و مردم لباسی از لباس مستعار عریان گردیدند هر روز دین مبین را رونقی تازه و هر ساعت ملت بیضا را جلای بی اندازه دست بهم داد سرمد را تکلیف لباس کردند او از فرط مالیخولیا تن برضا در نداد لهذا در سنه ۱۰۷۰ بر تیغ امر شریعت غرا مقتول گردید و مردانه سر بزیر تیغ نهاد و جان داد و سوی جلاد دید و تبسم کرد و این بیت فرو خواند

شوری شد و از خواب عدم چشم گشودیم | دیدیم که باقیست شبِ فتنه غنودیم

رباعی

سرمد غمِ عشق بوالهوس را ندهند | سوزِ دلِ پروانه مگس را ندهند

عمری باید که یار آید بکنار — این دولت سرمد همه کس را ندهند

رباعی

سرمد گله اختصار می باید کرد — یک کار ازین دو کار می باید کرد
یا تن برضای دوست می باید داد — یا قطع نظر زیار می باید کرد

رباعی

سرمد که زجام عشق مستش کردند — بالا بردند و باز پستش کردند
میخواست خدا پرستی و هشیاری — مستش کردند و بت پرستش کردند

و عمده در کشتن سرمد این رباعی بود که از آن شایبهٔ انکار معراج لازم می آید ع

آنکو که سر حقیقتش باور شد — خود پهن تر از سپهر پهناور شد
رباعی
ملا گوید که بر شد احمد بفلاک — سرمد گوید فلک باحمد در شد

گویند چند روز پیش از قتل خود این شعر میخواند ع

عمریست که آن جلوهٔ منصور کهن شد — من از سر نو جلوه دهم دار و رسن را

رباعی

بالائی خوشی گر چنین پست مرا — چشمی بد و جام بر داز دست مرا
او در بغل من است و من در طلبش — دزد عجبی برهنه کرده ست مرا

رباعی

سرمد اگرش وفاست خود می آید — در آمدنش رواست خود می آید
بیهوده چرا در پی او میگردی — بنشین اگر او خداست خود می آید

سلطان علی قلیخان از امرای اکبر پادشاه بود در ترک گوشت از وست ع

سلطان

رباعی

جانا نبود مثل تو جانانهٔ دیگر — مانند من بیدل شده دیوانهٔ دیگر

یکبار اگر گوش کنی قصهٔ سلطان + هرگز نکنی گوش با فسانهٔ دیگر

عیسی نفسی که زار و حیرانم کرد **رباعی** چون طرهٔ خویشتن پریشانم کرد
از کفر سر زلف خودم کافر ساخت در مصحف روی خود مسلمانم کرد

سهیلی میر نظام الدین احمد از الوس جغتائی ست اباً عن جد رایت حکومت افراشته و خود را وقف صحبت اهل کمال داشته در ترکی و فارسی صاحب دیوان ست و این تخلص از شیخ آذری یافته در شب ٩ سهیل عمرش اوج هستی بحضیض نیستی درآمد از وست

دل چو شکسته شد مران عاشق خسته حال را سنگ جفا چه میزنی مرغ شکسته بال را
بغربت کس ز حال من نمی پرسد بگار رفت آن که می پرسیدم از حال غریبان دیار خود
گویند روز حشر بپایان نمی رسد صد روز ازان بیک شب هجران نمی رسد
طرفه حالیست که خلق از من دیوانه بتنگ من دیوانه بتنگ از دل دیوانهٔ خویش

سائر در زمان شاه اسمعیل صفوی از مشهد مقدس باصفهان آمد و در تکیهٔ چار باغ بسر می برد
این ابیات از وست

گرفتمش سر راهی رسید و هیچ نگفت عنان کشیده شکایت شنید و هیچ نگفت
بر طبیب حدیثی ز درد دل گفتم گرفت نبضم و آهی کشید و هیچ نگفت
رسید قاصدم از پیش یار و میگوید گرفت نامه و از هم درید و هیچ نگفت
بهر که خواست دلت باده خوردی و سائر لب پیاله بحسرت مکید و هیچ نگفت
پرتو عمر چراغی ست که در بزم وجود بنسیم مژه برهم زدنی خاموش ست
چون گرفتاری من دید محبت فرمود که دگر دام نسازند قفس نفروشند
میخانها ز گردش چشمت خراب شد خم گرد باد بادیهٔ اضطراب شد

سائل رازی مشهور بهمدانی شاعر شیرین زبان ست و ناظم شیوا بیان اکثر اهل استعداد مائل صحبت او بودند و خالی از حالی نبود و دائم در وجد می زیست سیاحت عراق و آذربیجان

کرده و مخاصمه و مشاعره نموده هر کس که بکلام او دخل کردی اگرچه بجامی بود میرنجید و از ان منزل میرفت و در سنه [illegible] در یزد جرد داغ بر سر خود نهاد و جان داد آزوست ٥

منم از هجر بتی خونین دل دور از و ساخته در خون منزل
در غمش دست فرو شسته بخون در رهش پای فرو رفته بگل
نه شکیبی که نشینم خاموش نه انیسی که بگویم غم دل
یار بد مهر و رقیبان بدخو عمر کوتاه و اجل مستعجل
از من افغان و تظلم دشوار از تو اظهار ترحم مشکل ٭
هر که بینم بدرت گر همه سائل باشد رشکم آید که مبادا بتو مائل باشد

سوزنی حسن علی نام دارد اصلش از ساوه ست مدتی در اصفهان بسر برده در مدرسهٔ آنجا کتابت میکرد تا آنکه در سنه [illegible] همانجا وفات یافت آزوست

بزم غیر آخر آمدم با آنکه میگفتم نخواهم آمدن جائی که خواهد بود او انجا
کنم نگاه بحسرت بران گریبان نی که از جفائی تو زین پیش کرده ام چاکش
طفل نادانی و هر لحظه خیالی داری دل بدست تو سپارم نسپارم چکنم
سوزنی چه مرگ میطلبی از خدا که نیست آسودگی نصیب تو در زیر خاک هم
دم آخر ست همدم چو روی بجستجویش بگذار تا بماند بدل من آرزویش

سائلی سعد الملک از سادات حسینی ست امام مسجد جامع شهر خود بود از مردم فخر دین ست آزوست

شد فاش راز عشق من و کار از ان گذشت کز بیم غیر بر سر آن کو توان گذشت

سپاهی فاضل بیگ سپاهی خوش فکر بود همراه ایلچی هند بایران رفته با صائب و غیره شعرا صحبت داشته در سنه [illegible] درگذشت آزوست ٥

رسید یار من از گرد راه میخواهم کمر کشاید و خنجر بمن حواله کند
شد سفید از گریه چشمم بسته شد راه نظر رشته کی از نیفهٔ نمناک می آید برون

ازان میان که تو داری گذشتن آسان نیست	ز دجله گر گذری آب تا کمر باشد

رباعی

افسوس که وقت گل بزودی بگذشت | فریاد که تا چشم گشودی برگشت
بی چشم و خطت بنفشه و نرگس را | ایام بکوری و کبودی بگذشت

نامی — سید میر سید علی مشهدی در ولایت با میر معز همطرح بود مشق او را نیز کم از مشق میر نتوان گفت در اواخر سنه ۱۲ درگذشت از فکرهای اوست

در بحر وجودش بجهان نقش بر آبست | با هستی او هستی ما موج سرابست
معماری اقلیم دل ناتوان کرد | چندان که در و دیده کند کار خرابست
خوش آن ساعت که بینم در کنار خویش جالش را | چو گل واکرده باشم غنچهٔ بند قبایش را
نسیم غافل کند گر جلوه بر خاکم پس از مردن | جواب از دل طپیدن میدهم آواز پایش را
نگارین کی شود دست دل دریادلان هرگز | حنائی پنجهٔ مرجان ز خون خویشتن باشد

نامی تبریزی — سیرابی ملا سیرابی در عهد جهانگیر پادشاه بهند آمد مرد خوش طبع بود فکر شعر میکرد چون در نظم نواب قلیچ خان دخل کرد نواب بر آشفته لب بدشنام کشاد وی سر فرو افگنده می شنید بعده برخاسته عرض کرد که نواب صاحب نثر شما به از نظم شماست از وست

مژگان من از گریه بسیار فرو ریخت | آخر فتد آن نخل که نزدیک بآبست

نامی سیف الدین — سیف الدین اسفرنگی شاعری بود سلیم الفطرة عظیم الفکرة صد سال عمر یافته و در سنه ۶۵۲ سیف اجل رشتهٔ عمرش منقطع ساخته دیوانش قریب دوازده هزار بیت است منه

رباعی

دردا که ز عمر انچه خوش بود گذشت | دوری که دلی در و نیاسود گذشت
ایام جوانی که بهار خوشی بود | چون خندهٔ برق و عهد گل زود گذشت

نامی سلطان — سلطان پسر شهاب الدین قمی معائی ست نامش سلطان محمد این رباعی از کلام اوست

رباعی

آن دل که بعیش سرفرازی میکرد — بر هجر نظر به ترکتازی میکرد
دی در خم آن دو زلف پرپیچ وخمش — دیدم که بخون خویش بازی میکرد

سالم حاجی محمد اسلم کشمیری از همطرحان بیدل و راسخ و شهرت بوده و حج گذارده و در سایهٔ عاطفت شاهزاده محمد اعظم شاه بسر می برد در کشمیر سنه ۱۱۱۹ تن بقضا در داد آنه وست ؎

زلکنت نیست گر نطقت تمکین آشنا گردد — سخن گر در لبت صد بار گردد تا صدا گردد
سالم چو فتد قطره بدریا نتوان یافت — ما گم شدگانیم که یابد خبر ما
از سیاهی میکند نقش نگین پهلو تهی — بر نتابد سایهٔ مرهم دل صد چاک را

سرآمد کشمیری در لاهور نشو و نما یافته و در سخن شاگرد آفرین ست اوسط مائة ثانی عشر جهان فانی را بدرود کرد از وست ؎

زعاشق کی دماغت نالهٔ بیتاب بردارد — شکستنهای رنگ گل ترا از خواب بردارد

سودا مرزا رفیع دهلوی در سرکار شجاع الدوله صوبهٔ اوده میگذرانید و در شعر ازدر علم شهرت می افراخت هجو بسیار میگفت طبع رسا دارد و در سنه ۱۱۹۵ بکنج عدم خزیده منه ؎

بستانم از که زین دو عدو خون بهای دل — دل جرم چشم گوید و چشمم گناه دل
یکشب اگر ببزم خودم جا دهی چو شمع — روشن شود بجان تو روز سیاه دل
سازم بچنین مرگ عوض عمر ابد را — سر را چو دهم نزع بزانوی تو بینم

سنجر کرمانی سحاب گوهر پاش معانی و گنجینه دار جواهر سخندانی ست اصلش از اتراک بوده از وست ؎

پرده داران دل از بیم ملاقات هوا — راه در پردهٔ راز تو نفس را ندهند

سروش نامش مرتضی قلی بیگ ست از موالی شاه سلیمان صفوی بوده منه

بخیه در هر نفس از جامهٔ هستی بگسیخت — در بر ما زندگی حکم قبائی تنگ داشت

حرف الشین المعجمة

شهیدی قمی ملک الشعراء سلطان یعقوب والی تبریز بود و زرین سخنش یکقلم کنعان یوسف خیز کلاه گوشهٔ موزونی بشعری میشکست و هیچ سخن سنج را در میزان اعتبار نمی سنجید ناچار بعد فوت سلطان مجال اقامت ندیده هجرت بدیار هند برگزید و قریب صد سال عمر یافت و مقرب اسمعیل عادل شاه گردید ملا قاطعی در تذکرهٔ خود نوشته وی در سر گنج گجرات مدفون گردیده محمد عارف بقائی در تذکرهٔ خود نوشته که وفاتش در سنه ۹۳۵ و از تاریخ فرشته سنه ۹۳۶ معلوم میشود و تیغ زبانش خون از رگ اندیشه چنین می چکاند ؎

خوش آن سوار که از دست بلند پستی ما   بتازیانه افشاند گرد هستی ما
از رشتهٔ جان جامهٔ جانان نتوان دوخت   کز دل گره سخت برین تار فتاده ست
زمانه بر سر آزار ماست خوی تو دارد   همین سزاست کسی را که آرزوی تو دارد
چه شد یارب که امشب درد من تسکین نمی یابد   ز بیتابی سرم میگردد و بالین نمی یابد
از سر کویش شهیدی را مران خونش مریز   دوست را مگذار تا شرمندهٔ دشمن شود
هر شبی تا روز در محراب می باشم ولے   در درون خرقه پنهان ست زنارم چو شمع
چو ابر من بهوای تو از جهان رفتم   گلی نچیدم و گریان ز گلستان رفتم
مرا گوئی دل گم گشته ات پیدا کن از خوبان   چه تعجیل ست پیدا می شود جائی گمان دارم
تا کی بسر راه تو بنشینم و گریم   بر خاک نشان قدمت بینم و گریم
طفل ست و بر مراد دلم کام بخش نیست   کم بر دهد نهال که آن دیر سال نیست
تو بر آنی که نکوخواه منی اے ناصح   من بر آنم که مرا هیچ تو بدخواهی نیست
از دل گم گشته ام بسیار می پرسی خبر   گرنه نیش است این پرسیدن بسیار چیست
خنجر کین بدل من زدن و از سر ناز   دیدن اندر دگری خنجر دیگر زدن ست
ساغر می که ز دست دگری می نوشی   خوردن خون شهیدی ست نه ساغر زدن ست

بر روی ما دری ز قفس میتوان گشود ❊ ما هم ز آشیان با میدی پریده ایم ❊

دم مردن نچندین اضطراب از بهر جان دارم ❊ تو بر بالین نه این اضطراب از بهر آن دارم

نتوان بتو از بیم بد آموز نشستن ❊ آواره شدن به که باین روز نشستن

هر کس بکسی همنفس و من نتوانم ❊ پهلوی کسی زین دل پر سوز نشستن

چو قمری هر که عاشق گشته بر سرو خرامانش ❊ نمی آید فراهم تا ابد چاک گریبانش

بستم بزلف یار دل داغدار را ❊ آویختم بجای بلندی چراغ را

بر سرخ جامهٔ نظر از دور دوختم ❊ پیند اشتم تو لئی تو نبودی بسوختم

خوش آن زمان که نکویان کنند غارت شهر ❊ مرا تو گیری و گوئی که این اسیر منست

شریف تبریزی چهره افروز نکته طرازی مستفید حاشیهٔ محفل لسانی شیرازیست خداد بود واز عباد پارسایان اما بری از نهال عمر نخورده در سنه ۹۵۶ جوانه مرگ گردید از وی می آید

کسی بچشم کبود تو کم نمود ارست ❊ چرا که آئینه را در حجاب زنگارست

جز خون جگر بتو ز مژگان چه کشاید ❊ زین خار بغیر از گل حرمان چه کشاید

بخودی کاش گذارد که بمضمون برسم ❊ بعد عمری که ز جانان خبری می آید

بباغ خوبی آن گل طرفه حسن بی بدل دارد ❊ که در وصف رخش هر غنچه جزوی در بغل دارد

چون شوم کشتهٔ عشق تو چنان کن که اگر ❊ نخل ماتم نشوی نخل مزارم باشی

کو همنفسی تا کنم اظهار غم دل ❊ زان پیش که بند د غم دل راه نفس را

روزیکه دهم جان و فغانی نکند کس ❊ معلوم شود بیکسی ما همه کس را

شمع را دیدم که از راز شب وصل آگه ست ❊ صبح چون نزدیک شد کارش بیکدم ساختم

آنچه دل را بیم آن میسوخت در درد هجر بود ❊ آخر از ناسازی جانان بآن هم ساختم

نه از دود دلم تر ساخت جانان چشم فتان را ❊ برای کشتن من داد آبی تیغ مژگان را

آخر عمر شریف ست ای صبا رو پیش یار ❊ گو که امروزش مران از در که فردا میرود

زدو دیده خون فشاندم که نظر کنی نکردی · بره تو خاک گشتم که گذر کنی نکردی

چو نکرد یار رحمی زتو ای فغان چه حاصل · زتو بود امید آنم که اثر کنی نکردی

زنخست کردم ای دل بتو شرح غمزهٔ او · خبرت زفتنه دادم که حذر کنی نکردی

شائق میرزا یوسف بیگ بآرایش ظاهر و باطن و پیرایش سر و علن کمال جد و جهد بکار برده وازبد و حال فقر اختیاری داشت و زیست پاکیزه میکرد در اوائل ایام شیخوخت فصد کرد نشتر فصادیش زتیر قضا بود و از شریان در گذشت بنعیم جاودانی واصل گشت وفاتش در سنه ۹۸ اتفاق افتاد از وی می آید

زهی پیچیده در زنجیر زلفت عنبرین شبها · هویدا در شکر خند لب لعل تو کوکبها

کنون تا چند حرف آرزو از لوح دل شویم · بسان تختهٔ مشق خط طفلان مکتبها

تکلم از دهانت داروی درد دل شائق · تبسم از لب لعلت کلید قفل مطلبها

بلاگردان آن وحشی نگاهم کز تماشایش · بیابان حلقهائی دام از چشم غزالان شد

کدامین سرو یارب در گلستان جلوه ریز آمد · که سر مشق تحیر دیدهٔ نازک نگاهان شد

زخوبیهای حسن سبز آن سرو قبا پوشم · بگلگشت چمن ابر بهاری را تماشا کن

سرت گردم گرت شوق جمال خویشتن باشد · بچشم آفتاب آیینه داری را تماشا کن

دران گلشن که باشد جلوه فرما سرو موزونم · نهالتهای سرو جویباری را تماشا کن

شکیب محمد علی سکاکی شیرازی تدریس دار العلم شیراز در آخر باو مفوض بود از سخن دلپذیرش فیض سحرگاهی هویدا و از صبح ضمیرش دم جان بخش مسیحائی پیدا در ۲۵ در استیلای افغانان کشته شد از وست

برافشانی چو کاکل سنبل از جیب صبا افتد · بگردانی چو نرگس فتنه در سیخانها افتد

چه نور و سایه میخواهد دلم تا متصل باشد · سر من در کنار او سر او در کنار من

زعالم گرچه با صد داغ حسرت رفته ام شادم · که چون طاوس کردم زآشیان پرواز رنگینیا

شکیبی تبریزی شکیبش بمشاهدهٔ حسینان کلام بود و تسلی او بمعاینهٔ نمکینان آرقام وفاتش
در ۱۰۰۷ رو نمود و در سرخاب مدفون گردید آه درد انگیز چنین میکشد

بقدر حسن خود عذرا شناسد قدر وامق را | تو قدر خود نمیدانی چه دانی قدر عاشق را
باخیال روی او آسوده ام امشب بخواب | دم مزن از روی مهرای صبح بیدارم مکن
گل شده پیراهنم از دردمی بالودگی | گلهای رسوائی شگفت آخر ازین آلودگی

شکیبی محمد رضا ابن خواجه عبدالله صفاهانی ور دیدهٔ سخن ریخته و شور عجبی در انجمن عشاق برانگیخته
در ۹۶۰ متولد شد چون آگهی چهره برافروخت برخی علوم در شیراز و لختی در اصفهان کسب نمود
هوائی سیر هندوستان شور در سرش انداخت و بهر طریق خود را بخدمت خانخانان رسانید
وی برای او سیورغالی و صدارت دهلی از درگاه جهانگیری برگرفت و رخصت آرام گزینی
داد و باین تقریب در دهلی برفاه و جمعیت میگذرانید تا آنکه در ۱۰۲۳ بسیر وادی خاموشان پرداخت
صدر دهلی رفت تاریخ ست و میر الهی همدانی گفته

روزیکه کشید کلک تقدیر آله | برخاک شکیبی رقم طاب ثراه
گفت از پی تاریخ الهی ناگاه | واویلا وامصیبتا واشوقاه

شکیبی میسراید

هرکس که سود می طلبد در زیان خویش | سودا کند براهزن کاروان خویش
در دست متاعم نه طرب نرخ چه پرسے | دانم که تو نستانی و من هم نفروشم
تو غنچهٔ سحر و من چراغ صبحدمم | تو خنده برلب و من جان در آستین دارم
لائق مجلس نیم لیک از برائی چشم زخم | شاخ خشکی نیز در کار است بستان ترا

رباعی

آنانکه ز راه طمع دور اندز هم | گر نور نظر شوند کور اندز هم
مانند دو رخ که رنگ شان مختلف است | بینند بهم ولی نفور اندز هم

ای خدا جنسِ مرا از غیب بازاری بده	مینفروشم دل بدیداری خریداری بده
شکسته دل نشویم از ترا سرِ جنگ ست	که آبگینهٔ ما هم طبیعتِ سنگ ست
پروانه نیک رفت که در پیش شمع سوخت	آگه نشد که سوختنِ غائبانه چیست

رباعی

نردی ست جهان که بردنش باختن ست	نرادی او بشش دو کم ساختن ست
دنیا بمثال کعبتینِ نردست	بر داشتنش برای انداختن ست
شبهای هجر را گذرانیدیم و زنده ایم	ما را بسخت جانی خود این گمان نبود

رباعی

من کیستم از خویش به تنگ آمدهٔ	دیوانهٔ با خرد بجنگ آمدهٔ
دوشینه بکوی یار از رشکم کشت	نالیدنِ پای دل بسنگ آمدهٔ

شانی تکلو در سخنوری شانی بلند دارد و در شیوا بیانی پایهٔ ارجمند از شاگستران شاه عباس ماضی بوده شاه او را در قزوین در صله این بیت که شعر

اگر دشمن کشد ساغر و گر دوست	بطاقِ ابروی مستانهٔ اوست

بزر کشید و مبلغ هم سنگ عنایت کرد قطعه

بزر کشیدن شانی محل شگفت نیست چه سلاطین دیگر نیز شعرا را اینچنین صلات داده اند سلطان قطب الدین والی دهلی امیر خسرو را زرهم ترازوی فیل بخشید و جهانگیر پادشاه حیاتی کاشی را بزر سنجید و شاهجهان مردم بسیاری را موزون ساخت مثل کلیم و قدسی و باقیا و سعیدا و هر کدام بصیغهٔ شاعری با زر برابر کرد و مولوی عبد الحکیم سیالکوٹی را دوبار بصیغهٔ فضیلت در میزان عنایت سنجید و مبلغ همسنگش شش هزار روپیه داد و قاضی محمد اسلم پدر میرزا زاهد صاحب حواشی مشهوره را شش هزار و پانصد روپیه و شیخ عبد الحمید لاهوری مؤلف شاهجهان نامه را سه هزار روپیه همسنگش و همچنین رنگ خان خواننده و جگناتهه دُهرپدگو و عارف خدمتگار و هامون درویش را

همو زن هر یک مبالغ بخشید بالجمله شانی در آخر ایام زندگانی در مشهد گوشهٔ انزوا گرفت و از سرکار شاهی بوظیفهٔ بست تومان موظف گردید و در سنه ۱۰۲۳ منزوی زاویهٔ خاک گشت پادشاه سخن

تاریخ ست شانی شهد سخن باین شیرینی میریزد

چه خوش ست با دو زلفت سر شکوه باز کردن گله های روز هجران بشب دراز کردن
دگری را در گرفتاری شریک ما مکن مدعا گر شهرت حسن ست یک رسوا بس ست
شانی دلت بکجکلهان مائل ست باز این لاله را بطرف کلاه که میزنی
لذت آزار گر این ست پیکان ترا هیچ اجری نیست در محشر شهیدان ترا
هر قاصد آهی که بسوی تو فرستم همچون نفس باز پسین باز نیاید
چون مرغ گرفتار بامید رهائی هر چند که پرواز کنم در قفس افتم
نیست ممکن که گریزم ز غزالان خیال ورنه مجنون تو تنها ترازین می بایست
هر ذرهٔ خاکستر من در کف راه ست چون سرمه که در رهگذر باد فروشند

شیدا

شیدا دیوانهٔ گرفتار زنجیر سخن و شیفتهٔ رنگ و بوی این چمن ست حکیم رکنا کاشی که معاصر او ست یادش باخلاص کرده شیدا از طائفهٔ تکلو بود پدرش از مشهد بهند افتاد مولد و منشاء شیدا فتح پور از توابع آگره ست ابتدای حال در سلک احدیان جهانگیر پادشاه بود و بمدح خانخانان پرداخته وصلها گرفته و در عهد شاهجهان هم در ذیل ملازمان شاهی در آمده آخر مستعفی شده در کشمیر گوشه گیر شد و بماوجبی موظف گردیده و در عشرهٔ ثامن بعد الف همانجا شربت ممات چشید شیدا صاحب ذهن رسا و فکر آسمان پیما ست شعر را بسرعت تمام میگفت و بچشم زدن جواهر فراوان می سفت طبعش در مسلک سخن طرازی اگرچه راست میرفت اما از جادهٔ حسن خلق انحراف داشت طالب آملی و میر الهی و دیگر مردم را هجو کرد و چون شیوهٔ هجا شعار خود ساخته بود خود نیز هدف ناوک حریفان میشد مناظرهٔ شیخ فیروز با شیدا مشهور ست چون این مطلع او بسمع همایون شاهجهان پادشاه رسید

چیست دانی بادهٔ گلگون بصفا جوهری | حسن را پروردگاری عشق را پیغمبری

در غضب آمد بجهت آنکه ام الخبائث را در لباسی که نباید وصف کرد حکم شد که او را از ممالک محروسه اخراج نمایند میر آزاد گفته الحق در عهد اکبر بادشاه و جهانگیر بادشاه و هنی در بنیاد اسلام راه یافته بود صاحبقران ثانی از سر نو مؤسس قوانین شریعت شد و سلطان اورنگ زیب عالمگیر متمم و این هر دو بادشاه حق عظیمی بر اسلامیان هند ثابت کرده اند صاحب تاریخ صبح صادق گفته اشعار رشید ابصد هزار رسیده اما خدا داند که دیوان مرتب کرده او کجا باشد و در قصاید زمینهای مشکل بیموده و باوصفش قصاید را بسر حد اطناب رسانیده و در غزلیات هم راه ناهموار گذا پی سپر میکند اما نزد دم اختیار زمین سخت هیچ چیز نیست زیرا که در سنگلاخ معانی تازه کمتر می‌روید و هر چند در تنگنای لفظ معنی را بزور فکر گنجانیدن هنری ست اما در زمین شگفته ایجاد مضامین تازه و رنگین کردن عالم دیگر دارد رشید اسکه سخن باین خوش عیاری رواج میدهد

در ین چمن نه گل و لاله شبنم اندود ست | که خندهٔ گل این باغ گریه آلود ست

بیک دل کی توان اندیشهٔ دنیا و دین کردن | که نتوان هر دو دست خویش را در آستین کردن

گفتن دعا بزلف تو تحصیل حاصل ست | با خضر کس نگفت که عمرت دراز باد

فسون گردانداین خاکی که از وی بوی مار آید | شناسم بوی زلفت را اگر در مشک تر پیچی

هوایت در سری گنجد که در زیر دم تیغت | چو شمع از جیب خود هر دم سر دیگر برون آرد

شهید حسرت آغوشت ای نازک بدن گشتم | بجائی موئی سر در ماتمم بند قبا بکشا

بی‌تو روزی سوی گلشن گر گذر باشد مرا | سبزه و گل تیغ و طشتی در نظر باشد مرا

تازه سازم هر سحر چون صبح داغ خویش را | تا قیامت زنده میخواهم چراغ خویش را

لاله در گلشن سیه مست ست و نرگس در خمار | تا بکی بازم تهی بینم ایاغ خویش را

گر ترا تکلیف می خوردن کنم عیبم مکن | باغبان از آب دارد تازه باغ خویش را

گر ترا مادر ایام نزادی چه شدی | ایکه دل در غم شیرین پسری نیست ترا

همچو می هر چند تلخ و آتشین خوئیم ما از صفا مشاطهٔ هر روی نیکوئیم ما

کدام مرغ اسیر از قفس صفیر کشید که بلبلان همه منقار از نوا بستند

مکان بسایهٔ دیوار بود دولت را چه تهمت ست که بر بازوی هما بستند

صد چاک دلش گشت ز اندوه چو شانه هر دست که محتاج بدست دگری بود

جان من دست من از زلف تو کوتاه بود چکند آه اگر سوی گریبان نرود

هیر و د سر زده اشکم ز در خانهٔ چشم ذوق آزادی اطفال ز مکتب نگرید

یک بوسه بمن بخش که گویم بحلاوت این میوهٔ تر نخل بر و مند که دارد

شب سیاه دمد همچو ناخن از انگشت کسیکه در خم گیسوی یار پنجه زند

آگه نشد کسی ز بهار و خزان ما مانند گلبنی که بویرانه گل کند

مرد آزاد بغم راستی از دست نداد سرو هر چند که شد پیر قد او نخمید

زلف اگر زنجیر عدل آمد چرا نیست جز بید اد در دیوان حسن

شوکت محمد اسحق بخاری صیرفی دار العیار فصاحت و طلائی جید فروش معدن بلاغت سبیکهٔ سخن دست افشارش و نقود معانی متاع روی دست بازارش پدرش صرافی بود و از بخارا همانجا نشو و نما یافت و بنقادی نظر خداداد نقد سره در سوق نکته سنجی رائج ساخت سالها در هرات و مشهد بسر برد روزی میرزا سعد الدین کسی را در طلب شوکت فرستاد دران وقت بید ماغ بود جواب داد میرزا آزرده شد و گفت یاران به بینید که با شوکتا چه بد کردم این حرف بشوکت رسید متاثر شد و این بیت فرو خواند

منت اکسیر ما را زنده زیر خاک کرد از طلا گشتن پشیمانیم ما را مس کنید

و همه ساعت همه را پشت پا زد و نمد درویشی در بر کرد و سری بصوب اصفهان کشید و بقیهٔ عمر در دار الامن انزوا بسر آورد چاشنی در دو مذاق شکستگی بمرتبهٔ اتم داشت میر عبد الباقی صفاهانی نقل کرد که من در اصفهان بودم که شوکت بخاری تشریف باصفهان آورد اکثر بخدمت

او می رسیدم گاهی اتفاق ملاقات نیفتاد که او را بی گریه دیده باشم واعزه که با او از مدتها یار بودند میگفتند که تا او را دیده ایم همچنان دیده ایم در خزانهٔ عامره گفته اول با ارباب کمال و خوبان عصر بر میخورد آخر در اختلاط خلق بر روی خود بست بسیار کم حرف می زد و در دو سه روز یکبار بلب نانی افطار می نمود لهذا هزال جثهٔ او از حد گذشته بود و نمدی که از خراسان پوشیده آمد تا نفس بازپسین تبدیل نیافت و بعد رحلت همان را کفن ساختند شیخ علی حزین در تذکرهٔ خود سال وفات او ۱۱۰۷ نوشته و صاحب مرآة الصفا ۱۱۱۱ گفته شوکت اکثر مضامین ادعائی می بندد و معانی وقوعی کم دارد چنانچه بر ناقدان عیار سخن مبرهن ست گلگشت دیوانش اتفاق افتاد قدری طلا از دکان این صیرفی داخل این خزانهٔ عامره نموده می شود ه

ز راز بیگانگی شوخی بروی آشنا بندد — که از وحشت بشامم دیدهٔ آهو حنا بندد
در شام غم خویش مرا صبح امید ست — گر نقش نگین تیره بود نامم سفید ست
از برای سرخروئی سعی بیش از بیش کن — چون گل رعنا خزان را زیر دست خویش کن
خون من صد بار میریزی و می بندی حنا — نیست دلگیری دمی از کشتن و بستن ترا
یکمشت استخوان شدم از بس گرفته ست — چون کعبتین داغ تو از شش جهت مرا
وقت آن شد که سبک رو خیم از دست برد — چون حنائی سر ناخن شده ام پا بر کاب
دیدو و وادید بود مایهٔ سرگردانی — گردش عید مرا سنگ فلاخن گرده ست
ماتم و سور جهان دست بهم داده اند — خندهٔ مینای می گریهٔ مستانه ست
هیچ مرگی نبود سخت تر از خود دیدنی — پیش صاحب نظران آینه خشت لحد ست
میتوان دادن ازان کنج دهن کام مرا — آرزویم گرچه بسیارست از کم بیش نیست
غنیمت ست جوانی که مو سفید شدن — بقدر فرصت یک شیر گرم کردن نیست
هستی جاوید باشد ماتم خود داشتن — خضر پیراهن بمرگ خویش آبی میکند
خود آرا شوخ زاهد مشربی افگنده از پایم — که دستش سبحه از تخم گل رنگ حنا دارد

قیمتِ گوہرم افزون زنگ میگردد ... گردشِ چشم خریدار کند غلطانم

طمع در مذہبِ آزاده مردان کفر می باشد ... چرا گیرم ز ناصح پند آخر ہمتی دارم

بمردن ہم نیفتد از بلندی رتبۀ نامم ... برنگِ مردۀ فیروزه تابوت از نگین دارم

رباعی

درد ہر کسے که ارجمندی دارد ... عیبش مکن ارچه خودپسندی دارد

از بس که روی فتاده ایجاد زمین ... ہر کس بمقام خود بلندی دارد

دل از نظارۀ گلشن حزین بود ما را ... که گلزمین قفس دلنشین بود ما را

چسپیده اند چون گلِ رعنا بیکدگر ... از شہد خندۀ تو بہار و خزان ما

قلم ز نشۀ نامش ز دست می افتد ... بجای نامه برد ہوش ما کبوتر ما

ترا بی حسن باطن زینتِ ظاہر چه کار آید ... چرا تصویر یوسف میکشی دیوار زندان را

ہر که دارد جلوۀ رنگین دلِ ما می برد ... بلبلِ ما را گلِ تصویر از جا می برد

تعلقہا بمن قوت گرفت از ضعف پیریہا ... قدِ خم گشتۀ من حلقۀ زنجیر من باشد

می نظاره تنہا میکشی ہم بزم خویشم کن ... ترا در خانۀ آئینه می ترسم که خواب آید

مرا ای باغبان تا کی کنی آب از نگاهِ خود ... گلی بو کرده ام دیگر نمیدانم گناهِ خود

چسان باشد بدامِ حلقۀ آغوش آرامش ... که می آرد بموجِ آب نگین را شوخیِ نامش

محیطِ شعله خطرناک من ز ساده دلی ... ز نخل موم تراشیده ام سفینۀ خویش

عہدِ شباب رفت می سال دیده کش ... ساغر بطاق ابروی پشتِ خمیده کش

از لبِ من کی فغان دلخواه می آید برون ... ناله ام از ناتوانی آه می آید برون

برآمد آفتاب از جیب زلفِ عنبرینِ او ... بود صبحِ قیامت خانه زادِ آستینِ او

زلالِ گوہر از فوارۀ یاقوت میجوشد ... کند از آستین بیرون چو آن گلگون قبا دستی

شرف قزوینی راتق و فاتق مہمات شاه طہماسپ صفوی بود در کربلا باجرای نہر اثری

[illegible]

[illegible]

بزرگ گذاشته و در سنه ۶۹۲ در گذشته چنانکه سعدی شیرازی موجد طرز غزل است و میر خسرو دهلوی
بانی واقع گوئی همچنان میرزا شرف مدون اوست چون نوبت سخن سنجی بوی رسید این طرز را
بحد کثرت رسانید دیوانش قریب بده هزار بیت است شاهد سخنش چنین جلوه میکند

نهان از وی برخش داشتم تماشائی — نظر بجانب من کرد و شرمسار شدم
دیوانه وشش روم ز ورشش خلق را برم — وز راه دیگر آیم و تنهاش بنگرم
چو من پیغام خود با قاصد دلدار میگویم — ز بیم آنکه از یادش رود صد بار میگویم
خوش آن ساعت که پنهانی بروی یار میدیدم — چو میگرداو نظر سویم سوی اغیار میدیدم
یار برخاست چو رفتم من بیدل بنشست — غرض آن بود که از بزم کند بیرونم
پس از عمری که احوال من بیمار می پرسد — نمی پرسد ز من بیرحم و از اغیار می پرسد
شرف سوخته در ماتم هجر از غیرت — نچنان بی خبر افتاد که شیون داند
از بسکه بهجران تو دشوار دهم جان — صد بار عزا بر من بیمار گرفتند
میخواستم نظارهٔ آن دلربا کنم — فرصت نداد گریه که تا چشم وا کنم
هر چند که جان زار و دل از هجر غمین است — غم نیست اگر مصلحت یار همین است
ترحمی که مرا جمله خصم جان شده اند — همه بکشتنم ای شمع یکزبان شده اند
کسان که هیچ نفهمیده اند در همه عمر — بعیب جوئی من جمله نکته دان شده اند
بمن تغافل او بود بهر مصلحتی — گمان خشم ازان برده شادمان شده اند
شبی برسم گدائی بکوی یار شدم — مرا شناخت ز آواز و شرمسار شدم
در سخن بود با غیار و براهش دیدم — گفت خون دیده مرا حال تو می پرسیدم
روم هر گه ببزم یار تا خوشنود برخیزم — نگوید با من بیدل سخن تا زود برخیزم
شدم نزدیک مرگ از دوری یاری که من دارم — هنوز این اندک است از داد بسیاری که من دارم
گفتند که از عشق تو بگذشت شرف گفت — دارد گذر از جان و ندارد گذر از من

شفائی اصفهانی شرف الدین حسین بن حکیم ملا طبیبی حاذق بود مراحل کسب علوم ببراعت
نوردیده و حکمت نظری را بشیر و ز زید میرزا صائب گوید

در اصفهان که بدرد سخن رسد صائب — کنون که نبض شناس سخن شفائی نیست

حکیم نزد شاه عباس ماضی بافزونی قرب و منزلت امتیاز داشت بحدیکه روزی در عرض راه شاه را برخورد شاه خواست که از اسپ فرود آید حکیم مانع آمد اما امرا همه پیاده شدند تا حکیم بگذشت هجو بر مزاجش غالب آمد میر باقر داماد میگفت شاعری فضیلت شفائی را پوشید و هجا شعر اورا پنهان ساخت لیکن در پایان عمر ازین امر نا ملائم بتوبه موفق شد فوتش در رمضان ۱۰۳۷ اتفاق افتاد زاده طبعش دیوان جد و هزل و چند مثنوی ست مثل دیده بیدار و نمکدان حقیقت و مهر و محبت این ابیات از دیوانش ماخوذ شد

در دل در آ تفرج گلهای داغ کن — از خانه چون ملول شوی سیر باغ کن
خویش را بر قلب غم آخر دل بیتاب زد — این کتان پاره کوس خصمیٔ مهتاب زد
خاکی تو کو که بر درگاه او دادی کنیم — مشت خونی بر جبین مالیم و فریادی کنیم
از زبان خنجر کین پرسش دلها مکن — عالمی را طعمهٔ شمشیر استغنا مکن
دگر که خانه نشین کرده ست ماه مرا — که شمع محفل افلاک کرده آه مرا
ندیدی که خون ناحق پروانه شمع را — چندان امان نداد که شب را سحر کند
پرستاری ندارم بر سر بالین بیماری — مگر آهم ازین پهلو بآن پهلو بگرداند
اگر سینهٔ من شعله بد و نرخ نفروشد — تا محشر اگر جوشش زند خام برآید
بدوستی تو خصمند عالمی با من — هزار دشمن و یک دوست مشکل افتاده ست
بجشم وعدهٔ دیدار اگر دادی نمی رنجم — وصال چون تو ئی را صبر این مقدار می باید
مرغی چو جای دل من گشته اسیرت — شکرانهٔ این صید تهی کن قفسی چند
غافل ز بس شمیم ز کویش دمم وداع — دل را ز اضطراب همانجا گذاشتیم

آزرده و قبول دگرانش چه تفاوت — آن بنده که در چشم خریدار در آید

گفتی که چه شد قاعدهٔ مهر و محبت — رسمی که نبود و بعهد تو برافتاد

شفائی را تمامی عمر در راه تو می بینم — بکویت میرود یا از سر کوی تو می آید

ما تیم و حسرتی که علاجش نمیکنند — صد روز وصل از شب هجران درازتر

خاطرم از تو تسلی بنگاهی نشود — چشم لطف از تو باندازهٔ حسرت دارم

آن شیخ که از خانه به بازار نمیرفت — مست ست بحدیکه ره خانه نداند

غم عالم پریشانم نمیکرد — سر زلف پریشان آفریدند

نمی ترسید از دوزخ شفائی — غم جانسوز هجران آفریدند

ای در آغوش ملک پرورده بد خوئی مکن — شکرستان زیر لب داری ترش روئی مکن

بخود غم تو نگویم که بیم رسوائی ست — نهان کنم زخیالت که یار هر جائی ست

بانتقام ابد آشتی میسر نیست — زبسکه خوئی تو بر یک گناه می پیچد

نوبهاری که دلی نشگفد از پهلوی او — جای آنست که پهلوی خزان بنشیند

دامن دیده نگهدار که در مذهب ما — دل چو شد کشته دیت از مژهٔ تر گیرند

یک لحظه نپرداخت مرا داور محشر — این شکوهٔ جانسوز بحشر دگر افتاد

خدا عشق مرا از ننگ رسوائی نگهدارد — که بد بیتابی پیراهن این راز میگردد

گر نقد جان بهای وصالت نمی شود — از قاصد تو ذوق خبر میتوان گرفت

آن دل که نامزد بوفای تو کرده ام — کاری مکن که عربده جوی دگر شود

تب غمدیده را دلسوزئی شکر زبان دارد — تبسم را مکن شیرین که می ترسم بجان افتم

مرا قیمت به پنهان دیدنی کردی و خرسندم — که بوئی رغبتی می آید از ارزان بها کردن

شوقی میر محمد حسین از سادات ساوه ست و طراح سخن با حلاوه میرزا صائب کلام او را
بتضمین میکند و میگوید

جواب آن غزل ست اینکه میر شوقی گفت چو شیر از دو طرف میکشند زنجیرم آز ولایت خود بکشور هند آمد و مشمول عواطف اعتماد الدوله طهرانی جهانگیری گردید و بعد چندی سدهٔ جهانگیر پادشاه لازم گرفت و مدتی با قاسم خان جوینی بسر برد و آخر بولایت ایران معاودت نمود همانجا درگذشت طلای سخن باین چاشنی از معدن طبع بیرون می آرد

در عشق هر کجا که بلندی ست پست هاست	فیروزهٔ حبابے گردون بدست هاست
اسیر عشق و گرفتار قید تقدیرم	چو شیر از دو طرف میکشند زنجیرم
با خیال زلف و رویش میروم با صد شتاب	یک قدم بر سایه دارم یکقدم بر آفتاب
بار قیبان سخن از کشتن من میگوید	کشتن این ست که با غیر سخن میگوید

رباعی

درداکه فراق ناتوان ساخت مرا	بر بستر ناتوانی انداخت مرا
از ضعف چنان شدم که بر بالینم	صد بار اجل آمد و نشناخت مرا

رباعی

شوقے غم عشق دلستانی داری	گر پیر شدی عشق جوانی داری
شمشیر کشیده قصد جانها دارد	خود را برسان تو نیز جانی داری

رباعی

خوبان که بلای عقل و دین اند همه	با اهل وفا بر سر کین اند همه
با ما نه چنان اند که می باید بود	اما چه توان کرد چنین اند همه

رباعی

ترسم که ز حسرت جمالت میرم	محروم ز دولت وصالت میرم
هر چند که باشم بخیالت زنده	می ترسم ازان که در خیالت میرم
نتوان عربده با چشم تو کردن آرے	بتواضع گذرانند ز خود مستان را

محرر سطور ترجمهٔ این بیت بنظم عربی کرده و گفته

وطرفك لایستطاع حرب بهانغو　　یدافع سکران بحسن التواضع

شاپور طهرانی پدرش خواجگی برادر حقیقی میرزا محمد شریف هجری پدر اعتماد الدوله جهانگیری ست شاپور فریبی هم تخلص میکرد قصاید دلفریب دارد و غزلهای دیوان زیب میرزا صائب کلام او را تضمین میکند و میگوید ؎

صائب این تازه غزل آن غزل شاپور ست　　که گران میرود آنکس که توکل دارد

کلیات شاپور بنظر در آمد قصیده نسبت بدیگر اقسام شعر خوبتر میگوید و داد دقت و نزاکت میدهد دیوانش حاضر ست این چند بیت از غزلیاتش جدا نموده آمد ؎

بشوخی تو سواری بصدر زین ننشست　　تو تا سوار شدی فتنه بر زمین ننشست
گرچه در حاشیهٔ بزم تو داخل باشم　　رو خراشیده تر از صفحهٔ باطل باشم
نه گل چیدم ازین بستان نه نامم یاسمن بردم　　دلی پر درد از غوغای مرغان چمن بردم
نازک دلم چو کاسهٔ چینی خدای را　　انگشت بر لبم نزنی کز فغان پر ست
قدر من پست از بلندیهای استغنای اوست　　ورنه دیوار من از دیوار کس کوتاه نیست
تا ز نگاه دور که رندان پاکباز　　بر سر نمی زنند گلی را که بو کنند
سینه بر خنجر او زن که شهادت اینجا　　ناقص ست ار مدد کشته بقاتل نرسد
چو ابرم از پی رفع کدورت گریه می آید　　اگر بر خاطر باد صبا بینم غبار خود
میرود رقص کنان بر دم تیغی شاپور　　دامنش را بگذارید که کاری دارد
امشب ای همنفسان دور نخوابید از من　　با دل خستهٔ خود وعدهٔ افغان دارم
گو میا مهر تلافی بسر گشتهٔ خود　　به که این صلح بر نجیدن پائی نکشد
هر تیر که چون نیشکر از دست تو خوردم　　تا آهن پیکان همگی جزو بدن شد
عیب پوش خود نباشم عیب جوی کس نیم　　درد مندم در شکست درد مندان نیستم

نعم البدل وعدهٔ صدساله وصال ست — آن بوسه که نقد از لب پیغام گرفتیم
کف غبارم و عریانی ست کسوت من — نیم عبیر که خود را به پیرهن مالم +
روشن نشد ز آتش ما چشم خانهٔ — همچون چراغ گور به ویرانه سوختیم
فرصت عرض تمنا کو که در ایام وصل — یار مستغنی و من مستغرق نظاره ام
زین سرکه فروشان نتوان باده خریدن — صفرای می از بادهٔ خوناب شکستیم
ورق هستیم از هم بدرانید که من — دیده ام آنقدر اصلاح که باطل شده ام
در بدن تا نایب جان ناوک مژگان اوست — عیب ناکست از تنم جائی که بی پیکان اوست
از جنون شاپور پوشیده ست صد آلودگی — جیب صد چاک گریبان پردهٔ دامان اوست

شرمی قزوینی جامه زیب نزاکت بود و سوزن قامت مقراض طبیعت بخیاطی شاه عباس بسر می برد قامت بسیار کوتاه داشت جامهٔ سخن چنین میدوزد ه

تازه میسازم بناخن باز داغ خویش را — آب و رنگی میدهم گلهای باغ خویش را
بجستجوی تو شرمندهٔ جهان شده ام — ز بسکه سرزده رفتم بخانهٔ همه کس
در وصل دمی میرم ازین رشک که آیا — دست هوس کیست در آغوش خیالش
بیمار ترا کار رسیده ست بجائے — کز مردن او هیچکس آزرده نباشد

شیری لاهوری از شناگستران اعظم خان کوکلتاش بود و با راجهٔ بیربر در محاربهٔ افاغنه در سنه ۹۹۴ جادهٔ نشیب عدم پیموده ه

هر اشک که از چشم من غمزده ریزد — طفلی ست که از صحبت مردم بگریزد
چرا ای اشک در چشم از وداع یار میگریی — کجا بودی که اکنون مانع دیدار میگردی

شکوهی همدانی صاحب طبع سلیم بود و شاگرد میرزا ابراهیم طراز سخن چنین می بندد ه

با بیدلان بباغ جهان همچو برگ گل — پهلوی یکدگر همه در خون نشسته ایم
گوهری چون لب لعل تو نیارد بیرون — تیغ خورشید اگر خون بدخشان ریزد

نامی — **شهید** الاهیجانی در سخنوری مسلم بود و بترک و تجرید بسر می برد او راست ع

شد فشار قبر بر من تنگ چشمی های خلق   انچه در مرگ ست من در زندگانی یافتم

نامی — **شعیب** میرزا جوشقانی از محرران سرکار شاه عباس ماضی بود و بعده مدتی بامر وزارت قیام داشت از وست ع

لبت ز خنده نمک بر جراحت جان ریخت   نمک ز تنگی جا از لب نمکدان ریخت

زمانه دفتر اوصاف حسن یوسف را   ز شرم روی تو بر دو بچاه کنعان ریخت

چو شب گیرم خیالت را بآغوش   سحر از بسترم بوی گل آید

نامی — **شهرت** شیخ حسین شیرازی اصلش عرب بود در ایران نشو و نما یافته آخر سری بهند کشید و در سرکار محمد اعظم شاه بعنوان طبابت نوکر شد و در عهد شاه عالم با عزاز و احترام بسر می برد و در زمان محمد فرخ سیر بخطاب حکیم الممالک سربلندی یافت و در عصر محمد شاه احرام بیت الله بست و بعد معاودت بمنصب چهار هزاری سر افتخار بر فلک چهارم رسانید در ۱۱۴۹ه در شاهجهان آباد بمرد شهرت مرد تاریخ انتقال ست از میر آزاد وی از شعراء راست اندیشه و اطباء حذاقت پیشه بود این چند گل از گلزار طبع اوست ع

کی برای مطلبی دل را منور ساختیم   مالوجه الله این آیینه را پرداختیم

نه من شهرت تمنا دارم و نی نام میخواهم   فلک گر واگذارد یک نفس آرام میخواهم

ای گل سر کوی تو جدا از وطنم کرد   من خار تو بودم که برون از چمنم کرد

صبح شو تا در فروغت روز عالم بگذرد   یکنفس دم را غنیمت دان که این هم بگذرد

مرا از لغت زه دام آزاد خواهد کرد میدانم   ولی بعد از رهائی یاد خواهد کرد میدانم

مفلسی می آورد از بادستی حاتمی   هر کجا دیدیم آخر کرد بسیاری کمی

خواب گران مردم بیدار کرد ما را   بدمستی عزیزان هشیار کرد ما را

در خرابیهای دل هرگز ندارم مهلتی   در شکست نقد قلب خود ندارم فرصتی

پس از عمری که کردم همچو قمری خدمت سروی | برائی دارم و بر عالم بالاست تنخواهش
غیر در بزم شکستم نکند پا قایم | زانکه من خاصیت ریزهٔ مینا دارم
بر نگیرد گر زیادستی از بسکه میکنند | این قوم نیستند ز ابن زیاد کم
بقاتل هم توان بخشید خون خویش گر مردی | نه کم از حنا ظالم کسی را دستگیری کن
میرسند از بسکه پیش از من بعیب کار من | دوستر میدارم از خود دشمنان خویش را
اهل دولت غلط ست اینکه همه بیدرد اند | هر کرا دیدم ازین طائفه آزاری داشت
آنکه میگوئی که از صحبت گریزانی چرا | در بساط عمر ضائع کردنی کم مانده ست
بغیر ظلم توقع مدار از ظالم | که نخل شعله اگر بار میدهد شررست
کدام واسطه پروانه را بشمع رساند | برای مردم گم گشته خضر راه که دید

شادمان

شادمان از سلطان زاده های قوم گکهر ست ملک اینها در میان ولایت و هندوستان بر شمال برزخی افتاده سلطان شادمان باوجود لکنت زبان طبعی بغایت چالاک داشت و شاهجهان پادشاه با فکرش همواره سرخوش بوده همیشه مورد انعامات فاخره میگردانید

در مدح عالمگیر هم قصاید پرداخت این ابیات از وست

روشن دلان که حفظ خط جام کرده اند | تکرار ساغر میِ گلفام کرده اند
آنانکه دل بگردش چشم تو بسته اند | قطع نظر ز گردش ایام کرده اند
دیگر مرو بناز سوی کشتگان خویش | جان داده اند و یکنفس آرام کرده اند
چون شادمان بچاشنی شربتش چکار | آنرا که از نخست می آشام کرده اند

شاه

شاه غریب میرزا از سلاطین موزون طبیعت بود خوشخیال نازک اداست میگوید

بازم بلای جان غم آن ماه پاره شد | ای وای آن مریض که رنجش دوباره شد

شاهی

شاهی سبزواری طوطی شکرستان خوش کلامی ست و در فن شعر استاد مولوی جامی

از وست

هر کس که شبی نشست با او — بسیار بروز ما نشیند

بدور چشم تو بیمار شد چنان نرگس — که تکیه زد بزمین انگه از زمین برخاست

شرف الدین

شرف الدین اصفهانی سخنور بیعدیل بود و از خویشان شیخ کمال الدین اسمعیل میگوید

نزهت باغ چه سودست مرا بی رخ دوست — که تن اینجا و دل سوخته جائی دگرست

بیکشب چه صحبت توان داشت با تو — تماشا کنم یا خورم یا رازگویم

شاعر

شاعر از مردم سرکار محمد شاه پادشاه بعنایت شاهی ممتاز بود و بخطاب معنی یاب خان سرفرازی نسبت تلمذ بمیرزا بیدل درست کرده و در تلامذهٔ میرزا فائق برآمده گلدستهٔ خیالات رنگین چنین می بندد

بگلشن چشم شهلا این چو می آشام میگردد — دکان حسن خوبان تخته چون بادام میگردد

اگرچه داخل بزمم ولی نیم داخل — جدا ز صحبت هم همچو شاخ پیوندم

شاهدی

شاهدی میر عبد الواحد حسینی واسطی بلگرامی از شعراء صوفیهٔ صافیه بود عمری دراز مسند ارشاد را بجلوس میمنت مانوس زینت بخشید و سالکان مناهج حق پرستی را بسر ابستان کبریا رسانید میفرمود در فن غزل شاگرد خواجه حافظم و در نفائس المآثر گفته میر سلیقهٔ شعر خوب دارد از وست

مرو بجنگ چو اول بصلح آمده که — دمی بلطف نشین تا ز خویش برخیزم

نم هر دیده برای غم جانان نبود — ای بسا غم که بجز ماتم دوران نبود

راه مردان نبود هر سری ای دل هشدار — رفتن از خویش و بخویش آمدن آسان نبود

شیخ عبد القادر بدایونی در منتخب التواریخ گفته میر طبع نظم بلند دارد در سنه ۱۰۱۷ بعالم قدس خرامید از وی می آید

ز گریه خانهٔ مردم خراب خواهم کرد — خیال غیر تو نقشی بر آب خواهم کرد

کوته چکنم قصهٔ زلف تو درازست — بو را نتوان بست درین نافه که بادست

دانی که خوشنویسی ما از برای چیست — مائیم واسطی و قلم نیز واسطه ست

شکسته ملا محمد صالح کابلی فاضل مستعد صاحب حال بود و در سلسلهٔ علیهٔ نقشبندیه تلقین داشت نوکری سپاهگری میکرد این چند بیت از واردات حالیهٔ اوست ؎

باسنگدلان چو کار افتاد — از شیشهٔ می حصار کردیم
در وحدت دوست کثرتی هست — بسیار نخود شمار کردیم
سر رشتهٔ عمر بود کوتاه — پیوند بزلف یار کردیم
آیینه غبار بر نتابد — از هستی خود کنار کردیم

هوای صبحگاهی ساغر سرشار میخواهد — سواد سرمهٔ شب دیدهٔ بیدار میخواهد
بامیدیکه در کویت بسان سایه ره یابم — تنم بسیار میکاهد دلم بسیار میخواهد
شکستی شیشهٔ دل را نمیدانم چسان سازم — ترا آیینه می باید دلم دیدار میخواهد

شهید میر غازی از مردم حوالی لاهور بود سرخروی معرکهٔ سخن طرازیست و هدهد سبای بلند پروازی در ید بیضا برای او ترجمهٔ دراز نگاشته وی در ۱۱۳۰ در گذشت از وست ؎

اشک خون گر نه گل دامن قاتل گردد — بچه امید دل سوخته بسمل گردد
همچو آن مهره که فرزین شود از فیض سفر — هر سرشکی که وران کو برسد دل گردد

شاعر میر سید محمد بن میر عبد الجلیل بلگرامی در ۱۱۸۵ بشهرستان امکان رسید نسخهٔ جامع اصناف علوم بود و مرآت فضائل و کمالات والد مرحوم خصوص عربیت و لغت و محاضرات که درین فنون رایت یکتائی می افراخت و گوی سبقت از اقران می ربود طبعی وقاد و ذهنی نقاد داشت و کیف چراغی که از چراغ درگیرد مثل اول جلوه مینماید و عکسی که از صورت شخص پذیرد مانند اصل بظهور می آید میر آزاد بلگرامی تلمیذ و خواهر زادهٔ اوست و در مدح وی قصاید پرداخته

این چند بیت از دیوانش صورت تسطیر پذیرفت ؎

فروغ هاله بخش ای ماه سیما خانهٔ مارا — ز نور جلوهٔ خود رنگ کن کاشانهٔ مارا
خبر برید ز بس یار غمگسار مرا — سموم هجر خزان کرد نوبهار مرا

اگرچه از مه نو چرخ ناخنی دارد ‎ ‎ ولی گره نتواند گشود کار مرا +

نیست در عالم دون غیر هوس کار لیت ‎ ‎ هست این طول امل رشتهٔ زنار دیت

محو گشتیم چون حباب و عین دریا یافتیم ‎ ‎ چشم پوشیدیم ازین عالم تماشا یافتیم

چشم دل چون نیست بینا دیدهٔ ظاهر چه سود ‎ ‎ همچو نرگس در میان باغ بیدارم عبث

نمود زاهد مسکین وظیفه گنج العرش ‎ ‎ بمن رسید ز پیر مغان دعای قدح

شب که در بزم وصالش صحبت مستانه بود ‎ ‎ دست من در زلف مشکینش بجائی شانه بود

پریزادی که زلف او مرا آشفته تر دارد ‎ ‎ هزاران نکتهٔ باریک در موئی کمر دارد

بجز اشک ندامت نیست حاصل اهل دولت را ‎ ‎ صدف از گوهر خود مایهٔ صد چشم تر دارد

شور همه عالم ز نمکدان تو یابند ‎ ‎ دل نیز کبابی ست که در خوان تو یابند

کی نشینی در پناه چرخ گر غافل نهٔ ‎ ‎ رخنها دارد تمام این گنبد نا استوار

خط نیست رونما در آیینهٔ عذارش ‎ ‎ عکسی ست جلوه پیرا از زلف عنبرینش

عیسی ز فیض عشق مقام بلند یافت ‎ ‎ همواره سیر چرخ کند شهسوار عشق

در باغ دل ما چقدر ریشه دوانید ‎ ‎ آن قامت دلجو که نهالی ست مبارک

درد ماغش از مئی یکساله گر بوئی رسد ‎ ‎ زاهد صد ساله از مسجد خراب آید برون

مگر از چشمهٔ آیینه آب خنجرش باشد ‎ ‎ که از حیرت طپیدن شد فرامش بسمل ما را

رشتهٔ تقوی گسستم یللی ‎ ‎ بر کمر زنار بستم یللی

در رخ او دیده ام حسن ازل ‎ ‎ آیینه آمد بدستم یللی

شفیق منشی لچهمی نرائن اورنگ آبادی شاگرد میر آزاد مرحوم بود دو تذکرهٔ شعرا دارد یکی نامش گل رعناست و دیگر شام غریبان صافگو خوش بندش ست کهتری بود اصلش ز لاهور ست جدش بهوانی داس همراه عسکر عالمگیری وارد دکن گشته در اورنگ آباد سکونت گزید شفیق در سلک ملازمان عالیجاه خلف ارشد نواب نظام علیخان بهادر منتظم

گردید در اوائل مائۀ ثالث عشر رخت حیاتش بآتشکدۀ فنا بسوخت از وی می آید ه

مریضم بوسه از لبهای شیرین تو میخواهم | توان دادن مرا این شربت ورد مکرر را
اگر نگاه تو بیجا و جا فتاد بجا | که راه طی نشود از سیاه مست درست
عاشقان خدمت معشوق سعادت دانند | بال بلبل بچمن مروحه جنبان گل ست
عکس خود را دید چون در چشم من غمگین نشست | گفت هی هی دلبر و بگذ بچشم این نشست
خون شود آن دل که با جانانه الفت نکرد | رفته به جانی که قربان دل آزاری شد

رباعی

اخلاص من و تو بیش از حد باشد | بایکد گر اتحاد سرمد باشد
مائیم بظاهر و بباطن یکیت | این نسخهٔ واحد دو مجلد باشد
گرچه ای دوست ندیدم چمن روی ترا | دایم از باد صبا میشنوم بوی ترا
هر که انجا برود باز نگرد دهرگز | هست خاصیت گلزار ارم کوی ترا
خواهد از گوشهٔ چشمت نگه لطف شفیق | آرزوئی به ازین نیست دعاگوی ترا
دل من سوختهٔ آتش سودائی هست | لالهٔ دامن صحرای تمنائی هست
باسر زلف تو زنهار تقاضا نکنم | اینقدر بسکه دل رفتهٔ من جائی هست
من سپند تو ام ای شعلهٔ جوالهٔ حسن | گر تو سرگرم رسی رقص کنان برخیزم

شاه ناش ~~شاه~~ شاه نامش رکن الدین محمود سنجانی ست سالک مسالک خداوانی و جامع تصوف و سخندانی بود در ۹۰۰ نه صد بانجهانی شد منه ره

رباعی

مردان خدا میل بهستی نکنند | خود بینی و خویشتن پرستی نکنند
آنجا که محرمان حق می نوشند | خمخانه تهی کنند و مستی نکنند

رباعی

در راه چنان رو که سلامت نکنند | با خلق چنان زی که قیامت نکنند
در مسجد اگر روی چنان رو که ترا | در پیش نخوانند و امامت نکنند

شرف بوعلی قلندر اصلش از عراق ست در پانی پت مضاف دهلی سکونت داشت از مشاهیر اولیاء هند ست در اواخر سنه بریاض رضوان شتافت این رباعی از وست

رباعی

آوازهٔ عشق ما بهر خانه رسید | در درد دل ما بخویش و بیگانه رسید
از درد و غم عشق بهر جا که رسیم | گویند زره دور که دیوانه رسید

شرف یحیی منیری صوفی صافی بود و صاحب کمال کافی معتقد شیخ نجیب الدین فردوسی و مرید شیخ نظام الدین مکتوباتش دستور العمل عارفان و کارنامهٔ اصحاب ایقان ست وفاتش بعهد دولت فیروز شاه در سنه بوده این رباعی از وست

رباعی

چون عود نبود چوب بید آوردم | روی سیه و موی سفید آوردم
چون خود گفتی که ناامیدی کفرست | فرمان تو بردم و امید آوردم

شریف میر سید شریف جرجانی علامهٔ زمانه و فاضل یگانه بود از کمال شهرت محتاج ترجمه نیست وست ارادت بدست خواجه علاء الدین عطار داده صاحب تصانیف بسیار در علوم معقول و منقول ست وفاتش بعمر هفتاد و شش سالگی در سنه ۸۱۶ اتفاق افتاد این رباعی از وست

رباعی

ای حسن ترا بهر مقامی نامی | وی از تو بهر دل شده پیغامی
کس نیست که نیست بهره مند از تو ولی | اندر خور خود بجرعهٔ یا جامی

شرف نامش علی یزدی ست سرخیل فضلاء ایران و سرآمد علماء زمان بود خصوصاً در علم معما یکتای روزگار میر نسبت ظفر نامه در احوال امیر تیمور تالیف اوست در اواسط مائة تاسع

بدار عقبی متوجه گشت آز وست ؎

صبحدم شاهد گلچهره کشائی میکرد — نفسِ بادِ صبا غالیه سائی میکرد
بلبلِ شیفته در بزم چمن شب همه شب — شکوه از محنتِ ایام جدائی میکرد

عبدی
شیرازی عبدی بیگ خواهرزاده هلاکی همدانی ست بعهد اکبر بادشاه بهند آمده مشمول عواطف خسروی گشت و در آخر مایهٔ عاشر درگذشت این دو بیت از وست ؎

آن ناله که پیچیده ترا از زلف نسیم ست — دیریست که در غمکدهٔ سینه مقیم ست
غمگین نشود طبع گل از نالهٔ بلبل — فریاد که دار و نق بازار کریم ست

شعله
شعله میر سید محمد اصفهانی طبیب ماهر و شاعر ساحر بود در ید بیضا گفته درین ایام در اصفهان بحکم وراثت بطبابت اشتغال دارد و بزعم خود بوعلی سینا را طفل نوآموز دبستان خویش می پندارد انتهی گویم در ۱۱۵۰ مریض موت شده فوت گشت مزاجدان سخن و نبض شناس قلم بود میگوید ؎

زاهد و هدم توبه که مستی نکنم — با دختر رز دراز دستی نکنم
حقا که بزیر تیغ گر بنشینم — چون چشم تو ترک می پرستی نکنم

شمیم
شمیم میرزا محمد حسین اصلش از گلزار شیراز ست و گل وجودش در گلزمین اصفهان میدمید در زمان نادرشاه بقضای لشکر منصوب بود در ۱۱۵۹ بحکم شاه کشته شد منه ؎

ز سوز عشق تو آنرا که نیم جانی هست — چو شمع تا نفس واپسین زبانی هست

شهود
شهود لاله بال مکند اصلش از مانکپور مضاف صوبهٔ اله آباد ست در اواسط سنه ۱۲ بگذشت طبع نکته سنجی و نظم گوئی داشته منه ؎

مکن اشک مرا بیقرار ای مژگان تر رحمی — برین طفل غذا پروردهٔ خون جگر رحمی
چو شمع کی بود از سوختن فراغ مرا — فروخته عشق نکویان بدست داغ مرا
بدل پیران قیامت میکند یاد شباب — طاق نسیان جوانی کن قد خم گشته را

شهید مولوی محمد باقر طہرانی از قوم ترک بوده تولدش در احمد آباد گجرات اتفاق افتاد تحصیل علوم کرده حج گذارده خوشنویس شده در بندر سورت با شیخ علی حزین برخورده در اورانگ آباد پا بدامن انزوا کشید بیشتر از خانه برنمی آمد در ۱۱۷۰ھ انتقال بجوار رحمت الٰہی فرمود از وست ؎

فرصت نیافت جان که برآید پئی نثار | شد مضمحل نفس ز غمش در گلو مرا
کجا غبار رہ یار میتوان گشتن | ہنوز بر سر خود خاک ریختن باقیست
چون آئینہ ز حیرت خود میدہم خبر | یکبار گر کنند باو روبرو مرا
ہزاران فتنہ برپا میشود در طرفۃ العینے | کند گر آشنا با سرمہ چشم نیمخوابش را
با دل سرد گرم میسوزم | شمع کافور کردہ اند مرا

شوقی مولوی غلام غوث گوپاموی از احفاد قاضی مبارک شارح سلم العلوم ست استعداد کتب متداولۂ فارسی نیکو داشت در علوم آلیہ و ادب و عربیت شاگرد خوشنوست و از یاران صاحب تذکرۂ نتائج الافکار سیر کلکتہ وغیرہ کردہ بمدراس برگشت و بخشی ضلع گنتور گردید در آخر عمر چون مرض از دیاد گرفت قصد حیدر آباد دکن کرد تا انجا چارۂ بیماری جوید اما بفاصلۂ چہار کروہی حیدر آباد رسیدہ در ۱۲۳۲ھ دو حۂ وجودش بہ تندباد اجل از پا در افتاد تابوتش را بشہر رسانیدہ در تکیۂ بوعلی بخاک سپردند قدرت اللہ خان مولف تذکرۂ نتائج الافکار قصیدہ در مرثیہ اش گفتہ کہ در تذکرۂ مذکور مسطور ست از ابیات شوقی ست ؎

سر در بر من آر کہ نازی بہ ازین نیست | گویم سخن بوسہ کہ رازی بہ ازین نیست
کارم آخر شدہ از درد و نگشتی آگہ | شیشہ بشکست و بگوش تو صدائی نرسید

شائق محی الدین علیخان از اولاد دختری سید محمد گیسو دراز ست در اودگیر متولد شد و بعد از آن در رنگ توطن ریخت شاگرد مولوی محمد باقر آگاہ بود در عہد نواب عظیم جاہ بہادر خطاب خانی یافت در ۱۲۴۴ھ در گذشت از نتائج افکار اوست ؎

زسودا چون ببازارش دلِ پر داغ خود بردم | بگفتا کس نمیگیرد متاعِ داغدار اینجا
در حجابِ زلف کن نظاره روی یار را | صبح امید از سوادِ این شب یلدا طلب
نمیدانم کدامی شعله رو در سینه جا دارد | که هیچو شد شرار از چشم گریانی که من دارم

شجاع

شجاع از شعرای کاشان ست بنابر هجوی که حاکم کاشان را کرده بود بگریخت آخر کسان حاکم در اصفهان او را در ۱۰۰۹ بقتل رسانیدند منه

ترا تا رخش میدانِ تغافل زیر ران باشد | سمندِ آرزو را پای رفتن ناتوان باشد

شریف

شریف کاشی شاعرے صاحبِ قدرت بود شعر باین نوع میگفت منه

خزان مباش که برگ و بر چمن ریزے | بهار باش که شاخِ گلی ببار آرے
بعقل کعبه نورد م بعشق دیر نشین | چراغ هر دو زیکقطره خون من سوزد

شاهی

شاهی از سادات کابلی ست خوش طبع و خوشگو و از تصوف بهره داشته مرید شیخ سلیم چشتی بود چندگاه در ملازمت اکبر پادشاه گذرانید و در اواخر با قلیج خان ناظم کابل بسر می برد

از وست منه

استغفر الله از دلِ بی چاشنی درد | پیکان بسینه به که دلِ مرده در بغل

شریف

شریف خواجگی شیرازی در نظم و نثر قوت کمال داشته و بدرگاه اکبری بسر برده منه

تاریک باد کلبهٔ شخصے که هر نفس | بر آفتاب خنده ندارد چراغ او
فنا نهایت کردار حق پرستان ست | ولی بعشق تو این شیوه اولین قدم ست

شعوری

شعوری از شعرای عالی شعور مشهد مقدس ست منه

انگنم سر پیش هر گه در مقابل بینمش | تا ز چاکِ سینه در آئینهٔ دل بینمش
بی تو چو خون فشان کنم روز وداع دیده را | شربت واپسین دهم جان بلب رسیده را

شهابی

شهابی اسمش میرزا خان ست برادر میرزا حسن واهب بود و بوزارت کاشان قیام داشته منه

ز هر که بد شنوم در جواب خاموشم | درین معامله استاد لب بود گوشم

شگونی از سخن سنجان جرباد قان بوده واز عمدهٔ شعراء زمان آزوست **ه**

زحرفِ آمدنت خونِ شوق درجوش ست | بیا که دل بعجب لذتی هم آغوش ست

درسوادِ عنبرین آن دو زلفِ نیمتاب | رسته بازاری ست کانجا میفروشند آفتاب

چندانکه پائمال شدم برسر آمدم | این ماجرا معاملهٔ آب و روغن ست

شفیع الله از خوشگویان اصفهان ست وتن معنی را جان منه **ه**

روزیکه زعصیان قد ماخم گردد | خوش باش که لطف حق مقارم گردد

دانی که چرا اجزا بفرد اافتاد | چون فاصله شود غضب کم گردد

شاهجهان تخلص نواب شاهجهان بیگم صاحبه رئیس دلاور اعظم طبقهٔ اعلای ستارهٔ هند والیهٔ حوزهٔ محروسهٔ ملک ریاست بهوپال ست ولادت باسعادتش بقلعهٔ اسلام نگر سه کروهی بلدهٔ بهوپال در سنه ۱۲۵۴ هجری اتفاق افتاد پانزدهم محرم سنه ۱۲۶۳ بعد وفات پدر بعمر نه سالگی بحکم گورنمنٹ عالیه بجای والد خود خلعت ریاست یافت و در کنار مادر مهربان نواب سکندر بیگم صاحبه مرحومه تربیت هرگونه گرفت و فنون فارسی وخط وکتابت وسلیقهٔ سیاست مدن ونظم ونسق ملک اکتساب نمود دهم شوال سنه ۱۲۷۶ هجری بعمر بست و دو سالگی زمام اختیار ریاست و اقتدار دولت بدست مادر گذاشت وخودش اکتفا بولایت عهد و تیول خاص خویش نمود و در سنه ۱۲۸۵ هجری غرهٔ ماه شعبان باستحقاق کامل از طرف والدین صدر نشین کاشانهٔ ریاست واورنگ زیب ایوان مکنت ودولت گردید و در سنه ۱۲۸۸ هجری بعد اطلاع واسترضاء گورنمنٹ بعهد لارڈ میو گورنر جنرل متوفی موفق بتادیهٔ سنت نکاح ثانوی با محرر سطور شد کریمهٔ وَاُخْرٰی تُحِبُّوْنَهَا بتعمیهٔ یکعدد تاریخ این تقریب ست و در سنه ۱۲۸۹ هجری بماه مبارک رمضان بدربار عظیم الشان لارڈ ناتهه بروک گورنر جنرل هندوستان بمقام ممبئی خطاب درجهٔ اول نیتی وتمغهٔ اسٹار ونشان شاهی وسند عهدهٔ گرینڈ کمنڈر اسٹار آف انڈیا بدستخط وزیر اعظم انگلستان ومهر ملکهٔ ذی شان حاصلش گردید وبمزید اعزاز وفراوان

امتیاز مختص شد و بماه ذیقعده اواخر سنه ۱۲۹۲ هجری بدار الاماره کلکته بتقریب ورود شاهزاده
پرنس آف ویلز نزول عزت و اجلال کرد و بحصول تمغهٔ جدید و تحف نادرهٔ اقلیم فرنگ
ممتاز شد و آز جانب ویسرای و گورنر جنرل مذکور و شاهزادهٔ مسطور مورد عنایات بیغایات
گشت نامه نگار نیز درین آمد و شد ها همراه بود و در هر بزم و انجمن رفیق بلا اشتباه حال این
ریاست علیا در کتاب حجج الکرامه فی آثار القیامه تالیف نگارنده این نامه بر وجه اجمال جمیل
مسطور ست و در کتاب تاج الاقبال تاریخ بهوپال علی وجه البسط و التفصیل مذکور تعرض بذکر آن
درین جریده ضرور نیست مدعا اشارت بذکر جمیلش درین نامه ست که بدونش این جامهٔ جگامه
دلپذیر نگردد و کیف که بیان محاسن صوری و معنوی و شرح اوصاف حسنهٔ دینی و دنیاویش
تحصیل حاصل ست و محامد انتظام مالی و ملکی و صیانت ضوابط سیاست مدنی و قوت تدابیر
شخصی و نوعی و اصابت رای و تفاوت طبع درین پیرایهٔ او معلوم هر عالم و جاهل زمان دور تر
گویا عروس دهر ست و عصر حکومتش عین خیر و برکت درین اگر هند جز وی زیب النسا بیگم دختر
عالمگیر پادشاه کسی بتربیت اهل علم و فضل و اصحاب هنر و کمال با چنین همت خداداد نپرداخته
و پیر فلک را با چنین زیست دراز و عمر عریض نظیرش درین ادوار بگوش نخورده عرب و عجم
به ثنای حال و قالش یکزبان ست و اسود و احمر بدعای عمر و دولتش عذب البیان مجموعهٔ
لطیف از قصاید شعرا و فرس و تازی و هندی در مدیحش فراهم آمده و صیت کرم و جود دش
غلغله باقطار عالم انداخته طبع وقاد و ذهن خدادادش بر خلاف طبائع زمان این زمان
مناسبتی با سخن دارد و با وجود هزار اشغال مملکت و انعدام فرصت از امور دولت گاهگاه
موزونیت خاطر گاه بیگاه بی اختیار حرفی موزون و سخنی پر مضمون سر بر میزند و آین بدان ماند
که در زمان باستان و عهد قدیم اسلام زنان عرب عرباء شاعر طبع می بودند و جواهر معانی را
برشتهٔ مبانی میکشیدند چنانکه اشارتی باین مدعا در دیباچهٔ این نامه رفته و رنه معلوم ست
که درین هنگام که نفس و اپسین گیتی ست و کساد بازار فضل و هنر انبساط علم و فن از زمرهٔ

مردان سطوی گشته وگرمی هنگامهٔ اہل کمال سرد شده تا بزنان که پای دل بگوشهٔ احتیاط شکسته اند و از اکتساب فضائل علمیه محروم گردیده چه رسد اتفاق بحث و بخت محض و عزابت صرف ست که درین جو روزگار چنین کس از طبقهٔ زنان و زمرهٔ نسوان برخیزد این ابیات بطور یادگار از کلامش بنا بر ضابطه درینجا حوالهٔ زبان خامهٔ بدعا گزار میشود سلمها الله تعالی

شور بخت من و گفتار رقیب و سنش	بر سر زخم شکستیم نمکدانی چند
سخن سحر نوایان صفاهان حالی ست	طوطی ناطقه دار و شکرستانی چند
چون بال و پر افشاند چون دام ببرد	صید یکه ز صیاد بریدن نتواند
مشکل مرض ست این که بفریاد رسیده ست	آنکس که بفریاد رسیدن نتواند
چو ز عهد او بپرسم چه بلا جواب گوید	که هزار جا ببستم بهزار جا شکستم
پی قدر ناشناسی که برایگان نگیرد	دل بی بهائی خود را بعبث بها شکستم

رباعی

دریافت عطائی کبریائی ما را	در حضرت اوست جبهه سائی ما را
چون عاجزی از پادشهان مقبول ست	نازم که کشد بپادشاهی ما را
ای شاهجهان دراز شد عمر گناه	شد نامهٔ اعمال تو چون قیر سیاه
نومید مشو که داد گر هست رحیم	کوه گنهت شود بوزن پر کاه

رباعی

این عمر دراز صرف عصیان بوده	یکبار ترا نه چشم گریان بوده
با اینهمه اعوجاج بخشش خواهی	گر نیست عمل بیا پشیمان بوده

رباعی

گو بهر گناه وقف فرصت باشم	در طاعت حق کمینه همت باشم
نومید نیم که ناامیدی کفر ست	هر لحظه امیدوار رحمت باشم

وقتی بتقریب انشاد غزل شیخ سعدی شیرازی علیه الرحمة که در ترجمهٔ شان گذشته بحسب فرمایش ایشان انشاد غزلی در همان ردیف اتفاق افتاد چون خالی از لطف عبارت و حسن اشارت نیست درینجا ثبت می افتد

دل بردز من تاجوری شاه شهانی / لشکرشکنی تیغ کشی آفت جانی
خورشید وشی سیمبری ماه لقائی / جادو نگهی کجکلهی حور نشانی
کی مرتبهٔ نازوری فتنه پرستی / پیمان شکنی جورگری شور جهانی
در مملکت حسن شهِ صدر نشینی / در زمرهٔ خوبان جهان باج ستانی
هاروت فنی ماه رخی یوسف عهدی / عیسی نفسی خضرر هی سحر بیانی
غلمان روشی خلد وشی مست حیائی / کوثر منشی آبِ بقا رطل گرانی
بیدادگری عربده خو جور پسندی / خاطر شکنی تیر قدی سخت کمانی
از حالتِ دل با توچه افسانه سراید / شوریده سری جور کشی خوار جهانی
مجنون صفتی کوه کنی خانه بدوشی / بیتاب دلی ریش تنی سوخته جانی
نواب نخواهد که بهجر تو بمیرد / ای جان جهان وعدهٔ وصلی و امانی

شهید مولوی غلام امام شهید بن شاه غلام محمد مرحوم از بزرگان قصبهٔ امیٹھی نواح لکھنؤ و مشاهیر شعراء هندوستان ست مداح جناب مصطفی و حاجی بیت الله و ملقب بعاشق رسول الله صلعم آباء کرامش همه گوشه نشین قناعت گزین بوده اند کسب علوم متداوله بخدمت مولوی حیدر علی صاحب منتهی الکلام کرده و در زبان فرس بهرهٔ وافی و کافی اندوخته اگرچه اصلاح سخن از قتیل و مصحفی و شیخ غلام مینا ساحر گرفته اما تعلیم تام از آغا سید اسمعیل مازندرانی یافته و با آغا سید محمد اصفهانی و میرزا ناطق مکرانی هم طرح بوده و در هر مشاعره گوی سبقت از سخنوران ربوده از یاران قاضی محمد صادق خان اختر ست چهل سال میگذرد که در اله آباد بدائرهٔ محمد برکت محشی شرح چغمنی و شرح مواقف وغیره که نیز از بزرگانش بوده اند مقیم آستانهٔ توکل ست بست سال

در محکمهٔ صدر نظامت بر عهدهٔ پیشکاری مامور و از پیشگاه حکام وقت با امتیاز و اعتبار معزز و
ماند محی الدوله از حیدرآباد ده هزار روپیه زاد راه فرستاده بدکن طلبید و از سرکار نظام چهار
صد و سی روپیه بلاشرط خدمت مقرر شد که هنوز جاری ست از دکن بحرمین شریفین شتافت و
از طرف راجه گردهاری پرشاد متخلص بباقی بزاد راحله ممتاز شد و نواب مختار الملک بهادر
بیکنیم هزار روپیه اعانت فرمود تا بمنزل مقصود رسید مجالس میلاد شریف بکرات و مرات
در مکه و مدینه حرسهما الله تعالی و بدیار هند ازوی یادگار ست اگرچه علماء محققین را در انعقادش
باکیت و ذیت سخنها و عذرهاست مریدانش در قصبات لکهنؤ و آگره و مرادآباد و رامپور و الهآباد
و حیدرآباد زیاده بر شش صد کس از مرد و زن بوده اند سالار جنگ بهادر و کلب علیخان بهادر
رئیس رامپور و سعید عالم خان بهادر رئیس سورت و دیگر امراء بانواع تعظیم و توقیرش می پرداختند
و همچنان می باید اکنون عمر شریفش جاده سپر مرحلهٔ هفتاد و پنجم ست سلمه الله تعالی با همه و بیهمه بکمال
وارستگی انفاس حیات را خوش میگذراند توجه او بسوی تدوین سخن و کلام خویش نیست مع هذا
رسائل میلاد شریف و قصاید و غزلیات مدیح نبوت رنگینه تطبع و قادش شهرهٔ آفاق و عالمگیرست
بارها بقالب طبع در آمده و دلربای اهل ذوق و شوق گشته علی بهادر رئیس باندا و غیره دیوانش
برده پریشان ساختند و رهین طبع این نامه فرخنده آغاز خجسته انجام بواسطهٔ ابوالحامد مولوی
محمد یوسف علی لکهنوی چون طلب ترجمه و اشعار از ایشان رفت با بلاغ بعض ابیات بلاغت
نصاب فصاحت آیات خوشوقت فرمودند و در نامه بنام شان نوشتند که بی شائبه تکلف
تحریر عبارت تذکره بغایت خوبی و انتخاب بنهایت خوش اسلوبی ست حال تبحر علمی حضور
ممدوح از پیشتر معلوم ست که در اثنای تحصیل علوم هر قصیدهٔ عربیه که میفرمودند مولانا صدر الدین
صاحب آزرده تحسین آن می نمودند و بمعاینهٔ کلام فارسی میرزا غالب و مولوی امام بخش
صهبائی احسنت و آفرین میکردند درین صورت با رسائل کلام بی معنی خود پیش چنین عالم بی بدل
و محقق عدیم المثل از غایت تشویر چون قلم سر از زانوی ادب بر نمیدارم لیکن هیچمدانی الامر

فوق الادب بجا آوری احکام واجب انگاشته بفرستادن بعض منظومات جسارت بکار برد م
آن برادر را از طرف من دست بسته عرضه میدهند که اگر شعری از ان پسند خاطر عاطر افتد زهی
نوازش و مقام نازش ست والا آب شستن بلکه در آتش سوختن باید و بعد انطباع تذکره خود
مستحق عطیهٔ یک نسخه می پندارم انتهی حق این ست که اگرچه محرر سطور را تا حال اتفاق لقا بکدیگر
درین عالم صورت با وجود قرب و جوار موطن نیفتاده اما همیشه باستماع فضائل و کمالات آنها
جناب شهید اطال الله بقاه الفت درونی باسخنهای ایشان بسیارست و همواره نظم سراپا جرم
ایشان را مقدم بر شعراء معاصرین می پندارد و با نشادش حظها برمیدارد و بنابر ضابطه ابیات
چند نتیجهٔ طبع ارجمند ایشان درینجا ثبت می افتد ورنه همه سخنش منتخب سفائن بلاغت صفوهٔ از
فصاحت ست حرفش بیان و معانی را جان و کلامش برای مرده دلان پریشان خاطر آب حیوان

منه سلمه الله تعالی ه

بخشد شکر بکام معانی بیان ما — گویا زبان تو بود اندر دهان ما
آبکه از نقش دوئی گشته تهی سینهٔ ما — عکس ما نیز نگنجید در آئینهٔ ما
چون بوی گل بدوش کسی نیست بار ما — بر دامن صبا نه نشیند غبار ما
نباشد از نزاکت تاب احسان طبع عالی را — حباب از آب دریا پر نسازد جام خالی را
در آغوش تصور میکشم ساق ترا هر دم — فروزان میکنم زین شمع فانوس خیالی را
مکان جان نفزا خالی ز اغیارست در بکشا — تو در خلوت سرای دل بیا بنشین کمر بکشا
بکنج این قفس لختی تپیدن آرزو دارم — بفریادم برس این عقده را همچون شرر بکشا
بیک نظاره می باید سراپا آب گردیدن — دلا همچون حباب از خویش بگذر چشم تر بکشا
خرامان آمده و زود برمزار من سر پائے — که چشم از خواب غفلت ای شهید بیخبر بکشا
بگیسو شانه کن از خواب چشم سرمه سا بکشا — پی صید غزالان حرم دام بلا بکشا
بخورشید آتش افگن قفل صبح دلگشا بکشا — نقاب از چهرهٔ تابان بکش بند قبا بکشا

بمحشر نامهٔ اعمال خواهند از سیه کاران   بیا بهر خدا بر چهره زلف مشک سا بکشا
اسیران قفس را رخصت سیر گلستان ده   گره از کاکل پیچان خود ای مه لقا بکشا
سراپا عقدهٔ مشکل شدم چون شبنم غلطان   تو ای خورشید طلعت بر سر بالین بیا بکشا
غیرت عاشقی ببین رشک نگر خدائی را   سایه نیافریده اند آن قد دلربائی را
خسته دلان ز هر طرف منتظر اند صف بصف   رخصت یک نظاره ده نرگس سرمه سائی را
از چپ و راست انبیا پیش تو گرم التجا   جانب ما عنان فگن توسن بادپائی را
تشنگی مراد دل بر لب زمزم آورد   زمزمه خوان مدح تو خضر برهنه پائی را
هر نسیم موج سلسبیل سلسلهٔ صبا شود   گر به بهشت وا کنی سنبل حلقه زائی را
روز جزا شهید تو دست زند بدامنت   بادشها قبول کن عذر من گدائی را
آن شوخ ستمکار بما هست و بما نیست   چون عکس کز آئینه جدا هست و جدا نیست
گه زنده کند گاه کشد خسته دلان را   طرز نگهش حکم قضا هست و قضا نیست
خون جگرم زیب کف پائی تو گردید   داند همه عالم که حنا هست و حنا نیست
دل را همه جا جذب محبت برد از خویش   دیوانه چه داند که کجا هست و کجا نیست
دم نیستی ما زند از هستی جاوید   مردن بگمان تو فنا هست و فنا نیست
بشوق وصل تو مردیم آرزو باقیست   قدم بخاک سپردیم و جستجو باقیست
نمانده ست نشانی ز دل بجز زخمی   عجب که کاسهٔ چینی شکست و مو باقیست
دلی نماند که مفت از دکان عشق خرد   وگرنه درد تو ارزان بچارسو باقیست
شدیم پیر و جوانی نرفت از سر ما   پرید از گل پژمرده رنگ و بو باقیست
زبان خامه بر آورد مو بوصف کمر   هنوز از آن دهن تنگ گفتگو باقیست
دل را بیک کرشمهٔ دلکش گرفت و رفت   سرگرم عشوه آمد و آتش گرفت و رفت
این آمدن بدیدن زخمم نبوده ست   تیری فگنده بود ز ترکش گرفت و رفت

گفتم چه کار غنچگان در جهان کنند | گفتا همیشه دعوت لب تشنگان کنند

گفتم خوش ست حال کسان خداپرست | گفتا اگر نظارهٔ حسن بتان کنند

گفتم که از شراب چه حاصل شود به پیر | گفتا بجرعهٔ می تابش جوان کنند

گفتم که خرقه رهن می ارغوان کنم | گفتا بکن که هرچه بگوئی همان کنند

گفتم حصول طاعت مقبول کی شود | گفت آن زمان که خدمت پیر مغان کنند

گفتم که تلخکامی عاشق که می برد | گفتا ببوسهٔ شکرش در دهان کنند

شمیم زلف تو در آستین صبا دزدید | تبسم دهنت غنچه در قبا دزدید

چو نافه بود نهان بوی زلف تو بدلم | نسیم صبح ندانم از کجا دزدید

نصیب خضر کجا شد ز چشمهٔ حیوان | ز جوی تیغ تو آبی که زخم ما دزدید

مسیح گرد تو گردد ندانمت چه کسی | که معجز لب تو قدرت خدا دزدید

حنا بران کف پابستهٔ بخون جگر | شهید دست تو مضمون پیش پا دزدید

مرا بگوشهٔ ابرو سلام کرد و نکرد | وزان دو چشم سخنگو کلام کرد و نکرد

مرا بگوشهٔ چشمی ز ناز دید و ندید | به نیم جرعه سیه مست جام کرد و نکرد

پامال شد و همچو حنا رنگ برآورد | آخر دل خون گشتهٔ ما رنگ برآورد

از پرده برون آ که ز صد پردهٔ نیرنگ | ناز تو گل افشاند و ادا رنگ برآورد

از بسکه ترا تنگ در آغوش کشیدست | چون برگ گل تازه قبا رنگ برآورد

چون رشتهٔ گلدسته بنظارهٔ رویت | تار نگه اهل صفا رنگ برآورد

بر درش دیدم دل خود را بسوی من ندید | بسکه مصروفش بشغل بوسه چیدن یافتم

وقت پیری شد لقای آن بت سرکش نصیب | چون کمان پابوسی تیر از خمیدن یافتم

جان وقف سر راه کسی کردم و رفتم | همپائی بانگ جرسی کردم و رفتم

میرفت سحر قافلهٔ بوی بهار آن | من نیز چو شبنم هوسی کردم و رفتم

گلبانگ زدم بر قدمِ جان چو سپندی — خوش شد همرهیِ همنفسی گردم و رفتستم
صد شکر که صید ملک الموت نگشتم — جان را هدف تیر کسی کردم و رفتستم
هر جا که از آن لعل شکرخا سخنی رفت — پرواز ببالِ مگسی کردم و رفتستم

شهیر حافظ خان محمد خان بن مولوی غلام محمد خان بن حافظ غلام حسین خان رامپوری سلمه الله تعالی شاگرد رشید میرزا اسد الله خان غالب دهلوی ست نثر و نظم بر شیوهٔ استاد می نگارد و بازار سحر سامری میشکند و با وجود شغل ملازمت ریاست بهوپال بخواهش فطرت مشق فن سخن نمیگذارد و در فصاحت مبانی و بلاغت معانی یاد پیشینیان از خاطر می رباید اکثر قصائدش در مدح نواب شاهجهان بیگم رئیسهٔ عالیهٔ بهوپال و این هیچمیرز ست و شطری از آن در اواخر تالیفات محرر سطور مطبوع گشته اعادهٔ آن درین جریدهٔ مختصر ضرورت ندارد مطابق ضابطه بیتی چند زادهٔ طبع بلندش درینجا ثبت افتاد

ای فلک این نه تلافی ست شب هجران را — رنگ در باخته امشب بزبر دستی ما
ای شهیر آه ز معراج وصال افتادیم — آسمان اوج فروشی ست سر پستی ما
بروی خاک عجب او فتاده هستم — که تا زمانه در افگند برنداشت مرا
جفای چرخ حریفِ دلِ شهیر نشد — قضا بدستِ ستم پیشگان گذاشت مرا
دیدنی جمله سراپاش و بود برق شتاب — هان و هان چشم سیه بخت پریشان نظری
دوش گلچین گلستان بهارش بودم — گه بگلشن نگهی گاه بدامان نظری
آیینه را در آتشِ غیرت بسوختم — کش جلوهٔ خریدم و حیرت فروختم
آنکه سراغ من بری در ته پاش بنگری — چون من خاک پائی را نعش کجا مزار کو
طبعم ازین جنون بجنونِ دگر کشد — راهم بخار رهِ بسوی نیشتر کشد
تمکین فروش یار و چو دیوانگان مرا — این اضطراب دل بسوی رهگذر کشد
ای ضعف من برای من عمرِ خضر طلب — تا نالهٔ شهیر ز دم در جگر کشد +

تشبیه از کمر نه و نبود کمر زیاده
بان و دهان لیلی مراعات دل نالان قیس
شهیر لاعزت از رستمی سبی لافد
چه نادر باغبان صنع نقش این چمن بندد
یکی را سروسان آرد بخلوتگاه آزادی
آنکه بچشم تماشای سراپای تو شد
چمن تراز دل داغدار هجران گشت
ز دست دامن خود پاکدامنی بکمر
قتیل خنجر بیداد جاهلان شدم
نه گل نه غنچه نه گلزار را نشان باقیست
جدا از طاقت و صبر و قرار جان باقیست
بنفخ صور فلک ریختن عجب حرف است
تو باش و شکوهٔ بی مهری گل ای بلبل
گمان مبر ز من ای سوز غم که ندارم
گذشت غالب و رفت از جهان بهادر شاه
بیطاقتی و ما و دل مستمند ما
سیری بر آسمان و زمین ست ناله را
هنگام وصل یار چه باکی ز چشم زخم
رفعت در اوفتادن استادگان بود
آشفته نه ز زلف محمد شدم شهیر
نبود بهر دو عالم به آرزو دو کار کردن

بیطاقتی مرا بهوائی کمر کشد
کش برای تو جرس کردند و محمل ساختند
که اندکی ز جفائی تو در گمان برداشت
که وصف او نبود بلبل چو منقار سخن بندد
دگر چون رشته بر گلدستهائی انجمن بندد
حسن تو وسوسه فرمائی تمنائی تو شد
فغان که عشق مرا کشت و در بهاران کشت
چراغ عمر جگر تفتگان بدامان کشت
شهیر قطع نگاه سخن شناسان کشت
ز بلبلان خس و خاشاک آشیان باقیست
چو رهرو یکه ز شبگیر کاروان باقیست
هزار ناله کشیدیم و آسمان باقیست
بهار باغ اگر بگذرد خزان باقیست
بیا که مغز اگر سوخت استخوان باقیست
شهیر باد که نواب قدردان باقیست
ای پر غرور ما بت ما خود پسند ما
پست از بلندی نشناسد سمند ما
در آتش فراق بسوزد سپند ما
پستی بنرخ اوج فروشد بلند ما
ما را ببام عرش رساند کمند ما
ز من اضطراب دیدن ز تو بیقرار کردن

له یعنی نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر ۱۲ منه [illegible] ۱۲

همه عمر خویش عیشی که بخواستم ندادند ‏ ‏ ‏ من و زین پس آرزوئی غم روزگار کردن
زکجا که سرمه سازد پی چشم یار مارا ‏ ‏ ‏ که فلک نخواست خاک سر رهگذار کردن
چو صفا دریغ باشد بگدورتست قانع ‏ ‏ ‏ که توان شهیر مارا بدلی غبار کردن

حرف الصاد المهملة

صائب میرزا محمد علی تبریزی اصفهانی امام غزل طرازان و علامهٔ سخن پردازان امیر الامرا کلام و رافع رایات عالیهٔ اقلام امام ائمهٔ معانی و مجتهد علماء سخندانی ست در خزانهٔ عامره گفته اگر او را رابع رسل ثلاثهٔ شعرا گویند بجاست و در سرو آزاد نوشته ازان صبحی که آفتاب سخن در عالم شهود پرتو افشانده معنی آفرینی باین اقتدار سپهر دوار بهم نرسانده و خود میگوید ٥

زصد هزار سخنور که در جهان آید ‏ ‏ ‏ یکی چو صائب شوریده حال برخیزد

حامل لوای فصاحت منشاء اعلاء کلمهٔ بلاغت نور نجابت از ناصیهٔ کلامش پیدا لمعهٔ شرافت از سیمای بیانش هویدا فوج فوج مضامین برجسته منقاد جنابش خیل خیل معانی بیگانه بنده حاضر جوابش ذوق سلیم در حدیقهٔ اشعارش بنوبر کردن سرور و ذهن صحیح در خزینهٔ افکارش بدولت تازه اندوختن مغرور فکر نیرنگش موجد عبارات رنگین جعل بسیطش مخترع تراکیب دلنشین زلال تقریرش در کمال روانی لآلی تعبیرش در نهایت غلطانی پایهٔ دقت خیال باوج کمال رسانیده مع هذا اصلا اثر تکلف گرد کلامش نگردیده و این کیفیت در کلام فصحاء دیگر کمتر توان یافت قصیده و مثنوی هم دارد اما مشاطهٔ فکرش بتزئین عروس غزل بیشتر پرداخته و آئین غزال رعنا را بطرز تازه و انداز خاص جلوه افروز ساخته و از جملهٔ شرائف اوصاف او یکی آنست که با این جلالت شان و رفعت مکان از شعراء هم عصر و قدماء هر کرا در اشعار خود یاد کرده بخوبی یاد کرده و تیغ زبان را بزخم هیچکس آشنا نساخته پدرش از کدخدایان معتبر تبارزه عباس آباد اصفهان است میرزا در اصفهان نشو و نما یافت و بعد وصول سن تمیز احرام حرمین محترمین بربست و شرف زیارت علیا اندوخت و با آنکه سنی المذهب بود در میان ایرانیان بکمال احتیاط عقاید دین و حفظ اسرار

علم و یقین مقبول خاص و عام گردیده چنانکه باید و شاید زندگانی فرمود در حین عود از
حرمین مکرمین قصیدهٔ در منقبت شاه خراسان انشانموده بیتی از آن اینست

للّه الحمد که بعد از سفر حج صائب — عهد خود تازه به سلطان خراسان کردم

و در عین شباب آخر عهد جهانگیر متوجه هندوستان گردید ظفرخان ناظم کابل بکمند حسن خلق
صیدکرد و لوازم قدرشناسی نوعی که باید بتقدیم رسانید باز میرزا با ظفرخان در رکاب
موکب سلطانی سری بدیار دکن کشید و از پیشگاه خلافت بمنصب شایسته و خطاب مستعدخان
عز امتیاز یافت در ایام اقامت برهانپور پدر میرزا خود را از ایران دیار بهندوستان رسانید
تا او را بوطن مالوف برد میرزا پس از گلگشت کشمیر جنت نظیر عازم ایران دیار گشت و تا آخر
ایام حیات نزد سلاطین صفویه مکرم و معزز زیست و در مدائح ایشان قصاید غرا پرداخت
تا آنکه رشتهٔ جهان گذشتنی را بگذاشت و در اصفهان مدفون گشت دیوان میرزا قریب
هشتاد هزار بیت بخط ولایت بنظر رسیده و میرزا سی و سه غزل متفرق بخط خاص برحواشی
آن نسخهٔ قلمی فرموده اشعارش عالمگیر ست و مستغنی از ضبط تحریر و ربط تعبیر چند بیت بنا بر التزام
پیرایهٔ این مقام می شود

زبان لاف رسوا میکند ناقص کمالان را — که رو بر خاک مالد پرفشانی بسته بالان را
نه از روئی بصیرت سایهٔ بال هما افتد — سیه مست ست دولت تا کجا خیزد کجا افتد
از تماشائی پریشان جهان دلگیر باش — واله یک نقش چون آیینهٔ تصویر باش
هیچ همدردی نبی یابم سزای خویشتن — می نهم چون بید مجنون سر بپائی خویشتن
رنگین تر از حنا ست بهار و خزان ما — بردست خویش بوسه زند باغبان ما
جلوهٔ برق ست در میخانه هشیاری مرا — از پی تغییر بالین ست بیداری مرا
دلم بپاکی دامان غنچه میلرزد — که بلبلان همه مستند و باغبان تنها
ای برق بی مروت یاد اشمرده بگذار — هر خار این بیابان رزق برهنه پائی ست

جای نیروسے که دلِ بدگمانِ ما — تا بازگشتنِ تو بصد جا نمے رود
مرا ز یاد تو بردو ترا ز دیدهٔ من چه — ستم زمانه ازین بیشتر چه خواهد کرد
یکبار سر برآر ز جیبِ قبای ناز — دستِ مرا ببین بگریبان چه میکند
خود را شگفته وار بهر جا لتے که هست — خونی که میخوری بدلِ روزگار کن
بجوانئِ دو چشمت حشمِ بلا نشسته — چو قبیله گرد لیلی همه جا بجا نشسته
دلربایانه دگر بر سرِ ناز آمده — از دلِ ما چه بجا ماند که باز آمده
می خورد باد یگران مستانه بر ما بگذرد — در فرنگ این ظلم و این بیداد جا شا بگذرد
دور دستان را باحسان یاد کردن همت ست — ور نه هر نخلی بپای خود ثمر مے افگند
آنکه فکرِ چارهٔ بیمارئے دل میکنی — نسبتِ خود را بچشمِ یار باطل میکنی
عشق سازد ز هوس پاک دلِ عالم را — دزد چون شحنه شود امن کند عالم را
سخت میخواهم که در آغوش تنگ آرم ترا — هر قدر افسردهٔ دل را بیفشارم ترا
از جوانی داغها در سینهٔ ما مانده ست — نقش پائی چند زین طاؤس بر جا مانده ست
ز پیریِ حرص دنیا نفسِ طامع را دوبالا شد — گدا را کاسهٔ دریوزه از گوزی مثنی شد
که حالِ دردمندان پیشِ چشمِ یار میگوید — که حرفِ مرگ بر بالینِ این بیمار میگوید
اهلِ کمال را لبِ اظهار خامشی ست — منت پذیر ماه تمام از هلال نیست
شب که صحبت بحدیثِ سرِ زلفِ تو گذشت — هر که برخاست ز جا سلسله بر پا برخاست
یاد از نگاه گیر طریقِ سلوک را — در عینِ آشنائی مردم رمیده باش
قدِ نهال خم شد از بارِ منتِ ثمر ست — ثمر قبول مکن سروِ این گلستان باش
تا رخ از بادهٔ گلرنگ برافروختهٔ — جگرِ لالهعذارانِ چمن سوختهٔ
من کجا و هجر کجا ای فلکِ نا انصاف — بهمین داغ بسوزی که مرا سوختهٔ
گریبان چاکیِ عشاق از شوقِ فنا باشد — الف در سینهٔ گندم ز ذوقِ آسیا باشد

۲۷ میرزا داراب نیز از [illegible] نواب جعفر خان وزیر اعظم خلد مکان از ایران بنوبت نواب [illegible] با فرستادن [illegible] مراد او از ماه

۲۸ تمام در [illegible] سی روزه [illegible] یعنی ماه سی روزه در اظهار کمال خود منت هلال نمی پذیرد که روز سلخ پیش از طلوع هلال معلوم میشود که امروز ماه بکمال رسید [illegible] سی روزه

میر سرافراز رحمة الله علیه

بساغر احتیاجی نیست چشم نیم‌مستش را
که می جوشد می از پیمانهٔ چشم می‌پرستش را

درین دو هفته که مهمان این چمن شده
بخنده لب مگشا روزگار گلچین ست

ای خوبی امید باین دستگاه حسن
این یکد و بوسه گر نشماری چه می‌شود

رمزی ست زپاس ادب عشق که مرغان
شب نوبت پرواز به پروانه گذارند

نقش پای رفتگان هموار سازد راه را
مرگ را داغ عزیزان بر من آسان کرده ست

مکن اعانت ظالم ز ساده لوحیها
که تیغ سنگ فسان را سیاه میسازد

در طلب با بیزبانان امت پروانه ایم
سوختن از عرض مطلب پیش ما آسانتر ست

ز صدق و کذب سخن سنج را گزیری نیست
چو صبح تیغ جهانگیر ما دو دم دارد

ما حجاب آلودگان را جرأت پروانه نیست
گرد سر گردیدن ما گرد دل گردیدن ست

صفای سینه مرا در حرم کند قندیل
چه شد برون ز فرنگ آمده ست شیشهٔ ما

به نیرنگ چرخ چون گل رعنا درین چمن
خون دل از پیالهٔ زر میدهد مرا

صائب ز ملائک مطلب رتبهٔ انسان
آیینهٔ بی پشت چه دیدار نماید

نیست از منصور گر مردانه میگوید سخن
از زبان شمع این پروانه میگوید سخن

جان مشتاقان غبار جسم را صرصر بود
زودتر آخر شود شمعی که روشن‌تر بود

از سعی کار عشق شود خام بیشتر
پیچد بمرغ بال فشان دام بیشتر

نه آن جنسم که از قحط خریدار از بها افتم
همان خورشید تابانم اگر در زیر پا افتم

بهر حالت که باشد گرد گلشن چون صبا گردم
نیم نکهت که از گل در پریشانی جدا گردم

گناه ماست شب وصل گر بود کوتاه
کند بوسه حج کعبه جمع دامن را

شعار حسن تمکین شیوهٔ عشق ست بیتابی
بپایان تا رسد یک شمع صد پروانه میسوزد

دلم هر لحظه از داغی بداغ دیگر آمیزد
چو بیماری که گردانند ز تاب درد بالین را

تا نظر وا کرده ام چون شمع در بزم وجود
گریه از هر سر مویم براه افتاده ست

درخور پروانه ام بزم جهان شمعی نداشت / سوختم از گرمی پرواز بال خویش را
روشن شود چراغ دل ما ز یکد گر / چون رشتهای شمع بهم زنده ایم ما
پیش ازین بر گرد سر گشتن چنین رسوا نبود / این بنای خام را پروانه در محفل گذاشت
نتوان بکوه غم دل ما را شکست داد / از فیل مست کعبه محابا نمیکند
در سنگر زن بپیچ که این رخنهٔ فساد / در خون گرم غوطه دهد جاے مرد را
سپندی را بتعظیم دل ما نامزد فرما / که آداب نشست و خاست در محفل نمیدانم
دامن کشیدن از کف عشاق سهل نیست / یوسف ازین گناه بزندان نشسته ست

نام صرفی

صرفی صلاح الدین ساوجی چندگاهی در گجرات بود بعده در لاهور آمده بوضع درویشان بسر می برد در سنه ۹۹۹ همراه فیضی بدکن شتافت و از انجا سفر آخرت اختیار نمود صاحب دیوان ست

آز وست ؎

گلفروش من که خواهد گل ببازار آورد / باید اول تاب غوغاے خریدار آورد
ز راه کعبه ممنوعم وگرنه میفرستادم / کف پائی برحمت چینی خار مغیلانش
باتو رشکم کشد و بی تو جدائی چکنم / میکشم اینهمه از دیدن و نادیدن تو

نام صانعی

صانعی از معاصران جامی ست این مطلع از وست ؎

آتش دل شعله زد جان عزم رفتن میکند / شمع در هنگام رفتن خانه روشن میکند

نام صبحی

صبحی صبح روز سخن ست و شمع انجمن ارباب این فن در عهد جامی بود این مطلع از وست

ماه من امشب بنور خویش این کاشانه را / ساز روشن ورنه آتش میزنم این خانه را

نام صرفی

صرفی شیخ یعقوب کشمیری یوسف کنعان خوش حرفی ست عالم کامل و صوفی مشرب بود اکثر مشایخ عرب و عجم را دریافته و بزیارت حرمین شریفین سعادت اندوخته سند حدیث از شیخ ابن حجر مکی مفتی مکه حاصل کرده و بدرگاه اکبری بمقبول و محترم زیسته در سنه ۱۰۰۳ بجانب کشمیر رفت و هم انجا مرحلهٔ آخرت پیمود در آخر عمر تالیف تفسیری شروع کرده لیکن اتمامش ننموده

شاعری دون رتبهٔ اوست آز وی می آید

برسرِ دار برآورده دهن نرگس را | کز عروسان چمن نقره و زر وز دیده ست
برائی عاشق زاری که در کوئی بتان افتد | بلائی گر نباشد بر زمین از آسمان افتد

صبوری — صبوری تبریزی ولد قادر بیگ معیشت بزرگری وجوهر فروشی میکرد طبع خوشی داشت وسخن سرسری میگفت آز وست ؎

بسکه در هر طرفی جلوه نمائی دگرست | دل بجائی دگر و دیده بجائی دیگرست
رحم ست بتو سیدی آنکس که بمحشر | در نامهٔ او حرف وفائی تو نباشد
بقدر رنجش یک روزهٔ تو مارا هم | شکیب هست ولی روزگار میگذرد
طرفه حالی ست که عاشق شب هجران دارد | خواب ناکردن وصد خواب پریشان دیدن

صادقی — صادقی صادق بیگ از جماعهٔ افشارست در فن نقاشی یدطولی ودر شاعری سلیقهٔ علیا داشته وتذکره در احوال معاصرین خود نوشته آخر بکتاب داری شاه عباس مامور شد وبسبب تنک حوصلگی ودیگر اوضاع ناپسندیده از بساط قرب دور افتاد آز وست

زغیر بادل پر شکوه پیش یار شدم | گرفت جانب اغیار شرمسار شدم
گر کرده این وخواسته آنست روز حشر | از من سلام روضهٔ دار السلام را
از جفا هر کس نصیحت میکند یار مرا | میرود بر من گمانِ شکوه دلدار مرا
گشت دستم شاخ گل از بسکه دارد داغها | یادگار داغ محرومی ست بر سر سینه ام

صفائی — صفائی خراسانی گلگونهٔ عارض نازک ادائی ست بعهد سلطان حسین میرزا بود وسخن را بطرز خوش ادامی نمود ؎

بسکه در سر هوس روی تو دارد دیده | پشت سوئی من وروسوئی تو دارد دیده

صادق — صادق شیرازی شاعر فائق وشعرش رائق ابن عم میرزا نظام دست غیب ست مروی وارسته بود واز چاشنی فقر بهره داشته روز وفات خود غزلی گفته بود همان غزل

پیش جنازه‌اش میخوانند دوستان اورا عجب حالتی و شورشی طاری بود احوالش در تاریخ فرشته مذکورست و غزل اینست غزل •

هرکه آمد گل زباغ زندگانی چید و رفت
آمد و بر سستی عهد جهان خندید و رفت

کس ازین ویرانه ده یکدانه حاصل بر نداشت
هرکه آمد پارهٔ تخم هوس پاشید و رفت

سیر معراج فنا را قوتی درکار نیست
چون شرر می بایداندک همتی دزدید و رفت

بسکه چون گل گلعذاران بر سر هم خفته‌اند
همچو شبنم میتوان بر روی گل غلطید و رفت

از ازل صادق بدنیا میل آمیزش نداشت
چند روزی آمد و یاران خود را دید و رفت

صحیفی

صحیفی شیرازی صحاف مجموعهٔ سخن ست و شیرازه بند حرف نو و کهن تاریخگو و کتابه نویس و در هنر صحافی دستی عالی داشته عمرش از هشتاد سالگی تجاوز کرده این بیت از وست ؎

دلم پرست زغم بر لبم مزن انگشت
که همچو شیشهٔ می گریه در گلو دارم ✢

صیدی

صیدی طهرانی صید بند وحشیان خیال ست و دام نه فراوان غزال فرع شجره سیادت‌ست و نخبهٔ نسخهٔ سعادت از صفاهان بهند خرامید و در ۱۰۶۵ بملازمت صاحبقران مباهی گشت آرزو در مجمع النفائس و سرخوش در تذکرهٔ خود گفته‌اند که روزی جهان آرا بیگم بنت شاهجهان بسیر باغ میرفت میر صیدی این مطلع خود برخواند ؎

برقع برخ افگنده برد ناز بباغش
تا نکهت گل بیخته آید بدماغش

بیگم پنجهزار روپیه در صله عنایت کرد قصاید در مدح شاهجهان دارد و مثنوی در تعریف کشمیر موجزے از غزلیات او بدست آمد این ابیات ازان التقاط پذیرفت ؎

در بیع گاه او دل خسته‌ام نمیخرند
آیینهٔ شکسته پسند حبیب ما ✢

آتشم با من کسے را خصم بودن صرفه نیست
فرصت صلحی نباشد در قفا جنگ مرا

شتاب آلوده از بزمم که می آئی باین گرمی
که از آب عرق پر کرده چاه زنخدان را

از هجر نیست گرچه بلائی بتر وصلے
بدتر ز هجر از غم هجران نمردن ست

زر پلهٔ خود باش چو شمعال ترازو — تا خلق برابر بزر و سیم کشند ست
بشناس تو خود عیب خود اگر خواجه که امروز — مردم همه آئینهٔ تمثال مزاج اند
انصاف تو ای محنت هجران بکجا رفت — هر چند که جان سختیٔ ما با تو و فا کرد
زین گلستان که خس و خار بهم می شگفند — قسمت غنچهٔ ما نیست که خندیده رو
بهاری را چه بندی دل که ده روز دگر گلش — بروئی لبتهٔ رنگ خزان بیارمی آنت
ز چشمش دیده ام از کشتن دل لطفها بیحد — چو آن وارث که از خون بگذرد در خونبها
رسیده ام بگلستان وصل و نومیدم — که گل بشاخ بلندست و باغبان نزدیک
توان بهمت مردان دو صد سپاه شکست — بزور خود نتوان گوشهٔ کلاه شکست
در عشق هر که هست مهیای جنگ ماست — بر روی ما کسیکه نه استاد رنگ ماست
ما که باشیم که در بزم تو داخل باشیم — دولت ماست که حسرت کش محفل باشیم
هر که خواهد نظر بجمال تو کند — آنقدر عمر نیابد که خیال تو کند
تنها نشسته بی تو زبانم بکام بند — چون رنگ گل شده ست شرابم بجام بند
ما را ببرگ سبز کجا یاد میکند — آن گل که منع بوی خود از باد میکند
صیاد ما بنای ستم تازه کرده ست — مرغی که پر شکسته شد آزاد میکند
غم ز بیمهری او نیست که یکچند نهال — سایهٔ مرحمت خویش پریشان دارد
کمتر از برگی نباید بود در تسخیر دل — میکند از خود نهالی را که پیوندش کنند
میان آشتی و جنگ هم مقام خوش ست — تغافل نگه آمیز صد ادا دارد
خود ز ناچشم آینه دیدی و سوختیم — با آنکه اضطراب مرا عذرخواه شد
صورت دیوار هم در عالم خود زنده ست — هر کسی را جامهٔ هستی برنگی داده اند
مرد بی برگ و نوا را سبک از جای مگیر — کوزه بیدسته چو بینی بدو دستش بردا
چو غنچه که گلشن شگفته با شد فسرد — زنگر خان بتو دارد نظر بهار امروز

نقص عشق ست که از خار بنالد بلبل — نسبتِ هرچه بگلزار رسد گل باشد
هرچه میگوییم ازان نام تو باشد مطلب — که مرا تندیِ خوی تو معمایی گرد
در چمن سوختم از رشک که دیدم گل را — بهمین رنگِ قبای تو که در بر داری
شاخ گلست بهر طرفی میل کرده ست — ترسم دراز دستی بیجا کند کسی

صالحی

صالحی خراسانی شاعر رنگین و ساحر معنی آفرین ست بشیوهٔ گلکاری بسر می برد حاکم حصار کتاب خانهٔ خود بوی سپرد آز وی می آید

درد دل گفتم تغافل کرد خواری را ببین — گریه کردم خنده زد بی اعتباری را ببین
صبر کردم سر کشید و بیخودی کردم رمید — شکوه کردم رنجه شد تاثیر زاری را ببین
ببزم خواهم ازان یک نگاه لطف آمیز — که غیر بیند و بی اختیار برخیزد
بسکه شبها بخیالِ تو نشستم مردم — داشت بیداریِ من خواب گرانی از پی
مرا در بیخودی بها دل مده ناصح که می میرم — ازین غیرت که پندارم با وراهِ سخن زاری

صالح

صالح امیر محمد صالح اصلش چغتائی ست از احفاد شاه ملک از امرای تیمور بود کسب کمالات از مولوی جامی کرده و در سنه ۹۴۱ در بلاد بخارا فوت شد آز وست ع

روز وصل ست بزن تیغ و بکش زار مرا — بشب هجر مکن باز گرفتار مرا
هر شب از محنتِ هجران تو می میرم زار — میکند باد سحر زنده ببوی تو مرا

صارم

صارم نواب میر عبدالحی خان بن صمصام الدوله اورنگ آبادی آمیزی بی نظیر جامع فنون کمالات بود و در شعر فهمی دم یکتائی میزد با میر آزاد اخلاص خاص داشت در سنه ۱۱۷۱ آب حیات از سرچشمهٔ شهادت نوشید و در سلک احیاء عند ربهم منتظم گردید در سنه ۱۱۴۲ وارد انجمن وجود شد بدیوانی دکن و سرکار آصفجاه بلند پایگی داشت و بعزت و آبرو اوقات عزیز بسر می برد اول وقار تخلص میکرد ثانیاً صارم قرار داد جوهر تیغ اشعار آبدار خود بر مبصران سخن چنین عرض میکند ع

بگلشنی که تو سر منشأ طرب باشی ... چه لازم ست که چون غنچه بسته لب باشی
برای دردسر عالمی تو فی صندل ... بحق ما چه سلوک ست اینکه تب باشی
بانتظار تو آراستیم خانهٔ چشم ... چه میشود اگر آئی و چند شب باشی
صد شکر جز تو نیست کسی همنشین دل ... ما کنده ایم نام ترا در نگین دل
بر خاطر تو راز دو عالم شود عیان ... پیش نگاه تست اگر دوربین دل
در گرانباری بود رفعت که حمال از دکان ... می برد بار سبک بر دست و سنگین را بدوش
تپیچ با سخن هرزهٔ گرانجانان ... که منتفع نشود از جواب کوه کسی
تا بغفلت بر دل من ناوک اندازی کند ... بازگشتنهای مژگان ترا فهمیده ام

صانع — صانع میر دوست محمد از زمرهٔ سخن سنجان زمان بود پدر رائج سیالکوٹی ست آن وی می آید
بپای برق هم نتوان رسیدن در حریم او ... ره دور و دراز ست ای کبوتر بال و پر مشکن

صاحب — صاحب حکیم کاظم حسین از ملازمان عالمگیر پادشاه بود در شاعری حالت متوسط داشت
بغایت ستوده خصال و خوش صحبت بوده شعر بسیار گفته و منشآت نفیسه فراهم آورده

از وست

پیوند الفت تو چو تار نظاره ست ... تا چشم میزنی بهم این رشته پاره ست
دل بهر چه در محفل او داشته باشیم ... در کعبه چرا قبله نما داشته باشیم
غافل آمد در برم آن شوخ و بی پروا نشست ... می طپد در سینه دل ترسم خبردارش کند
بلبل بگل نشان دهد از رنگ و بوی تو ... پروانه با چراغ کند جستجوی تو
تا باشدم بهانهٔ از بهر بازگشت ... دل را بجا گذاشته رفتم بکوی تو

صانع — صانع نظام الدین احمد بلگرامی و همین نام تاریخ تولد اوست که ۱۱۲۹ سنه باشد جوانی از عشیرهٔ
قضاة عثمانی بود مهذب و مؤدب در حداثت سن کلام الله را یاد گرفت و مشق سخن از خدمت
میر نوازش علی کرد طبع سلیم و ذهن مستقیم داشت اول کسیکه از قبیلهٔ مذکوره شعر درست

انشاکرد و لآلی دلپسند بغواصی فکر برآورد داوست در اوائل مایهٔ ثالث عشر حکاک اجل
نقش حیاتش از صفحهٔ عالم محو کرد از وست می آید

نقش روی یار را مانی بپرکاری کشید — چون نظر بر چشم او افگند بیماری کشید
بحرفی کشتگان را زنده سازد کافر چشمت — مگر داد نداعجاز مسیحا این فرنگی را
داغ احسان بر نتابد همت والای ما — از حنا رنگی نگیرد دست استغنای ما
هرگز از دور فلک عشرت نصیب ما نشد — هرکه شد از شور بختی باده در مینای ما
در جهان امروز از بس قدر اهل زر بود — میزند پهلو بعیسی هرکه صاحب خر بود
گرد کین از جانب ما بسکه در دلها نشست — در میان ما و یاران سد اسکندر بود

رباعی

ضعف پیری ز بسکه بگداخت مرا — هرکس که نظر فگند نشناخت مرا
از صحبت من کنون بتان را ننگ است — این موی سفید روسیه ساخت مرا

باغبان از چمن آواره مکن بلبل را — رحم کن رحم که وابستهٔ دامان گل است
آه از آن مرغ گرفتار که در کنج قفس — عمر بگذشت و ندانست که گلزاری هست
کسیکه مهر و وفا از زمانه می طلبد — چنان بود که ز مفلس خزانه می طلبد
مپوش چشم خود از روی نوخطان زاهد — کسیکه منکر مصحف بود مسلمان نیست
هیچ بی برگ و نوا نیست ز فیضش محروم — گر ز نی نغمه گرفتند شکر بخشیدند
شادمانی میکنند از مرگ خود روشن دلان — شد مرا این نکته روشن از لب خندان برق
اهل همت را چه باک از خصمی بدگوهران — سنگ نتواند کسی بر شیشهٔ گردون زدن
بمستی داد جانان وعدهٔ یک بوسه ام صانع — چه سازم گر خدا ناکرده از اقرار برگردد
از هجوم داغ ناپیدا است دل در سینه ام — در سواد خویشتن این شهر پنهان گشته است
چرا ز عشق خود آگاه گردش صانع — اگر حجاب نماید ز من سزائی من است

صهبائی

صهبائی مولوی امام بخش دهلوی ساغرکش مصطبهٔ سخندانی و پیر مغان میکدهٔ معانیست در فنون و علوم رسمی پایهٔ بلند داشت و در فارسی دانی و مهارت درس کتب این زبان منصب ارجمند در وقت خودش در دهلی بی نظیر زمان میزیست و نزد اکابر و امراء دار الخلافه بعزت و اکرام بسر می برد شروح و فواتح و خواتم کتب متعلقه درسیه زبان فرس ازوی یادگارست خصوصاً رسالهٔ قول فیصل که بطریق محاکمه درمیان حزین و آرزو نوشته دران داد تحقیق و انصاف داده نامه نگار در ایام اقامت دهلی مکرر اورا در مجلس مولانا صدر الدین خان آزرده دیده در هنگامهٔ برگشتگی افواج انگلشیه در خانهٔ خودش رحیق شهادت از دست ستمگران نوشیده نسبش از طرف پدر بحضرت عمر فاروق اکبر رضی الله عنه میرسد و از طرف مادر بسید عبد القادر جیلانی رح در تحقیق لغت فرس و مصطلحات زبان دری و تکمیل عروض و قافیه و استکمال فن معما فرد روزگار بود دیوان مختصرش درینوقت حاضر نیست این چند قطره چکیده ساغر طبع اوست ه

مپسند غرّه بر رخ خود ماهتاب را	یک شب بیا ز چهره برافگن نقاب را
شد جلوهٔ تو مانع سیل سرشک من	این برق بست گریهٔ چشم سحاب را
بی پرده هست روی تو امروز در چمن	نتوان گرفت منت آتش گلاب را
فتنه وقف شکوهای غمزهٔ بیباک اوست	کرده با شوخی بدل عذر گناه خویش را
از شرر افشانی آه خودم ممنون که من	زو چراغان کرده ام روز سیاه خویش را
کاهیده ام ز بسکه من از درد انتظار	برگشتن نگاه تو از جا بر دمرا
جوشش جنون بجذبهٔ آغوش خار دشت	هر دم بدوش آبلهٔ پا بر دمرا
من مردهٔ لب تو و هرکس که وا رسد	از سادگی به پیش مسیحا بر دمرا
گردم رهٔ دراز فنا طی چو نقش پا	افتادگی بشهپر عنقا بر دمرا
خاکم بذوق سایهٔ قد بلند تو	پستی باوج عالم بالا بر دمرا

ز وصلت کی توانم بهره بردارم که از دورها
باین قربت بود خمیازه در آغوش ساحلها

آرا مها ز طبع جهان شد ز زرد ما
خیزد خزان عالمی از رنگ زرد ما

مشق جنون نکرده بوادی قدم مزن
ای گرد باد باد دل صحرانورد ما

چون صبح باز خاطر عالم نبوده ایم
تمکین نداشت جز نفسی رنگ گرد ما

چه گل که در کف پا نشگفد ز خار مرا
جنون بفصل خزان میکند بهار مرا

بعمر رفته تلاش رسیدنی داریم
بجستجوی تو دل گشت بیقرار مرا

قبول خاطر کونین را نیی ارزم
ز بیکسی لحد آورده در کنار مرا

فلک بماتم یاران رفته صهبائی
سپرد داغ دل و چشم اشکبار مرا

هستی اهل فنا وقف شتاب گرست
رفتن رنگ بود شمع بکاشانهٔ ما

کن آشنای لب بوسه حرف عتاب را
از بهر باده آتشه ساز این شراب را

رنگ رخم چو گل پر پروانه می زند
دارم خزان رسیده بهار شباب را

امروز تا کرشمهٔ لطفش چه میکند
رحمت فگنده است بفردا حساب را

فروغ دیدهٔ حسنش نصیب دیدهٔ کیست
نگاه گرم که دارد دمی رسیدهٔ کیست

نگاه منتظر و دل بجستجو نالان
جهان خراب می جلوهٔ ندیدهٔ کیست

تغافل از دو جهان رنگ نازها دارد
غبار وحشت دل دامن کشیدهٔ کیست

در کنار من و از دیده نهان این چه بلاست
عشوهٔ حسن ازین گرسنهٔ پنهانم سوخت

می بخاک زد و از جام خودم کام نداد
صرفهٔ شرم مرا بوسه به پیغام نداد

تبخاله مرا چه برلب آید
از سوز تب منش تب آید

دارم ضعفی که ناله از دل
عمری باید که تا لب آید

صهبائی اگر بمیرے امروز
زان به که ترا دگر شب آید

بحیرتم که چو از من بمرگ راضی نیست
بزندگانی دشمن چگونه خرسندست

هر فتنه کان گسست عنان از نگاه اوست ‌‌‌‌ در عهد دوست شکوهٔ گردون نکرد کس

دارم دلِ دیوانهٔ صد داغ هجران در بغل ‌‌‌‌ چشمی و چندین نسخهٔ خوابِ پریشان در بغل

روزم را صد ظلمتِ شبهای غم در آستین ‌‌‌‌ صبحِ مرا صد کلفتِ شامِ غریبان در بغل

دیدم سحر صهبائیِ آشفته در میخانهٔ ‌‌‌‌ ساغر بکف شعری بلب اوراق دیوان در بغل

سحر گز شوق بویش چون نسیم از خویشتن رفتم ‌‌‌‌ دلِ خون گشته را جاکی کشودم در چمن رفتم

صوفی

صوفی اصلش از چغتائیست مدتی سر و پا برهنه در عالم سیاحت کرد و تحصیل کمال نمود

آزوست

عاشق نشدی محنتِ هجران نکشیدی ‌‌‌‌ کس پیش تو غمنامهٔ هجران چه گشاید

صابر

صابر محمد علی مشهدی بمراتب علمی مربوط بود و در سخنوری بذروهٔ خوشگوئی منوط آزوست

هنگام شکر او بزبان شکوهٔ گذشت ‌‌‌‌ بی طالعی نگر که همان را شنید و رفت

صبری

صبری نامش روزبهان است پدرش از صنادید سادات اردستان بود وی در عهد شاه طهماسپ در مسجد جامع اصفهان بافاده مشغول بوده در موسیقی و شطرنج مهارت داشت و در اوائل حال فارس تخلص میکرد آخر صبری مقرر نمود صاحب دیوانست شعر نیکو گفته اهل عراق او را شاهی ثانی میگفتند اگرچه دیوانش درمیان نیست اما انچه ازان باقی مانده ترجیحش بر شاهی میکند آزوی می آید

سنم و دلی که دایم بدو دست دارم اورا ‌‌‌‌ اگرش نگاه داری بتو می سپارم اورا

هجوم بوالهوس چندانکه عاشق از میان گم شد ‌‌‌‌ مگر از ترکشِ نازت خدنگِ امتحان گم شد

یارب دلِ شکستهٔ من از کجا شنید ‌‌‌‌ بوی محبتی که در آب و گلِ تو نیست

این بس جزای کشتن صبری که روزِ حشر ‌‌‌‌ حسرت همی کشد که چرا بسملِ تو نیست

از ما مپرس حالِ دلِ ما که یک زمان ‌‌‌‌ خود را بحیله پیش تو خاموش کرده ایم

در آغازِ محبت گر پشیمانی بگو با من ‌‌‌‌ که من هم دل زمهرت بر کنم تا فرصتی دارم

بریده باز زبان کسیکه دست مرا   زدامن تو به تیغ زبان جدا کرده

صفیر نامش شمشاد دست از مردم قم بود عندلیبی ست خوش صفیر و زمزمهٔ کلامش دلپذیر این اشعار از وی پسند افتاده

دلم را بازده پیش تو بیکارست میدانم   ترا زین جنس همقدار بسیارست میدانم

زدوری کی توانم شکوه زدرد دوریت   آه که میکشد مرا هجر تو در حضور تو

اشکم زنارواکی مطلب نگشته سرخ   خونی ست کز بریدن امید می چکد

تا سر شکم نشود پرده در راز کسی   میشود آبله وار از کف پا سر بریزد

وقت رفتنها ست انگشت شهادت کن علم   شهسوار جان روان شد ربیت ایمان برا

صفی نبیرهٔ سید محمد نوربخش رازی ست از اکثر فنون بهره مند بود زی درویشانه داشت بزیارت بیت الله مستسعد گشته و در کبرسن پیاده بطواف روضهٔ رضویه رفته در اثنای راه درگذشت منه

	رباعی	

چون نامهٔ جرم ما بهم پیچیدند   بردند و بمیزان عمل سنجیدند

بیش از همه کس گناه ما بود ولی   ما را بمحبت نبی بخشیدند

صفی از سادات نیشاپور ست در باغ شمشاد تبریز متوطن بوده و بعض اوقات در کرمان بامر احتساب اشتغال داشته منه

آنانکه دل بزلف نگاری نه بسته اند   آیا چه کرده اند بعمر دراز خویش

صالحی مشهدی محمد میرک نام از مستعدان زمان بود گوهر نظم بدین طور می سفت

اندیشهٔ خال رخ آن سیمبرم سوخت   خوش آتشی افروخت که از یک شررم سوخت

صالحی هروی منشی و خوشنویس بود بدرگاه اکبری منصب انشا داشته بعد مدتی بوطن خود مراجعت نموده از وست

عاشقی مایهٔ داد ست چه هجران چه وصال　　خسرو از عشق جدا ناله و فرهاد جدا

صابر اصفهانی از اقربای میرزا سلیمان وزیر سلطان محمد صفوی بوده وبجودت طبع
اتصاف داشته منه

نه از ناز ست گر حرفش بلب ناآشنا گردد　　سخن را خوش نمی آید کزان لبها جدا گردد

صبری ابیوردی نامش عبدالرحیم ست در عهد جهانگیر پادشاه بهند آمده با بعضی از امرا
بسر می برد و در شعر و خط صاحب دست بوده از وست

پیچش زلف تو در دام کشد عنقا را　　مژهٔ تیز تو بر سیخ زند دلها را

وحشیانش همه از چشمهٔ دل آب خورند　　جگر شیر بود آهوی این صحرا را

صلائی امیر جلال الدین حسن از اعیان سادات شهرستان ست بدرگاه شاه عباس ثانی
منصب صدارت داشته در سنه از منصب حیات معزول گشت منه

خدا شکیب دهد این دل پریشان را　　که بر شکسته دلان رحم نیست خوبان را

صادق پسر میرزا صالح ست در بندر سورت در سنه متولد شده و از علما بلاد هند
علم آموخته و در سلک ملازمان جهانگیر و شاهجهان انتظام داشته تاریخ صبح صادق در چهار
مجلد تالیف اوست از وست

سوئی میخانه بتائید جنون خواهم رفت　　باز از عالم اسباب برون خواهم رفت

حد این بادیه جز اشک ندیدست کسی　　آه خواهم شد و از اشک فزون خواهم رفت

صبحی از سادات مازندران و علماء زمان بوده و در لباس فقر و درویشی زیسته از وست

خواب عدم کجاست که آسوده دل شویم　　فارغ ز پاسبانی این مشت گل شویم

صنامت اصفهانی اسمش حاجی صادق ست در عهد عالمگیر پادشاه برسم تجارت بهند
آمده و بدیار خود مراجعت نمود در اواخر مائهٔ حادی عشر درگذشت شاعری خوش فکر صاحب
دیوان ست منه

درگشتنم گر آن ثمره پرهیز می کند ‌ ‌ خنجر بسنگ سر چرا تیز میکند

شگفتن غنچهٔ بی رنگ و بو را میکند رسوا ‌ ‌ همان بهتر که دست بی کرم در آستین باشد

بسکه بر خود دامن افشاندیم مانند هلال ‌ ‌ از قبای هستی من یک گریبان وا ماند

صابر از سادات زواره ست در عهد عالمگیر پادشاه بهند آمده و در سلک ریاست گشته رباعی بیشتر میگفت از وست

رباعی

رندان بشما رسیدنی میخواهم ‌ ‌ زین تنگ قفس پریدنی میخواهم

از کشور هند تا بمیدان عراق ‌ ‌ توفیق بسر دویدنی میخواهم

صادق ملا تونی سرکاتی بهند آمده و با دانشمند خان بسر برده منه

چرخ مینا عشرتی بنیاد نتوانست کرد ‌ ‌ آیینه گردید و یکدل شاد نتوانست کرد

رحم می آید مرا بر بلبل این بوستان ‌ ‌ کز نزاکتهای گل فریاد نتوانست کرد

صفیر جونپوری نامش محمد عیسی ست نغمهٔ سخن چنین می سراید

زعشق زاده ام و عشق زار کشت دریغ ‌ ‌ خبر نداد و بستم کسیکه سهرا ابم

صفا محمد ابراهیم شیرازی فکر رسا دارد و طبع با صفا از سادات دشتکی ست در سنه ۱۰۶۱ بساط حیات در نوردید از وست در خطاب محبوب

ای پری چهره نگاری که زاو رنگ سپهر ‌ ‌ ماه را میکشد افسون نگاه تو بزیر

این چه ظلم ست که ریزی بلب ساغر زهر ‌ ‌ که هنوز از ره طفلی بود آلودهٔ شیر

این چه رحم ست که گرید ز غمت آنکه هنوز ‌ ‌ چشم نازش ز شکر خواب نمیگردد سیر

تو نیاز ست ندارد دل او طاقت ناز ‌ ‌ سیلی درد نخورد دست بران سخت مگیر

بند از بند تو چون نی کنم از ناله جدا ‌ ‌ سازم از آه دلت راید فت ناوک تیر

صافی میرزا محمد جعفر اصفهانی طبع ملایم نظم داشت در اواسط سنه ۱۲ رو بدار آخرت نهاد

از افکار اوست ؎

بوی گل خود بچمن راهنمون شد نخست | ورنه بلبل چه خبر داشت که گلزار کجاست

صهبا

صهبا آقا محمد تقی قمی بعد عروج نشئهٔ رشد و تمیز تا سی سال در وطن بسر خوشی بسر برد پس در مصطبهٔ اصبهان بزم اقامت آراست و سرشار صهبای نظم گستری ماند وفاتش در اواسط مائهٔ ثانی عشر دست بهم داده از وست ؎

شادم باسیری که بجز کنج قفس نیست | جائی که توان برد سری زیر پر انجا

ببین بجرم وفای عاشق که گل بر شاخ در گلشن | نمی ماند بقدر آنکه بلبل آشیان گیرد

صباحی

صباحی ملا سلیمان کاشانی در ریعان شباب موفق بزیارت حرمین شریفین شد استعداد نظم شایسته داشته و باقسام سخن مهارت بایسته بهم رسانیده جوانی سنجیده و مردی فهمیده بود در اواسط مائهٔ ثانی عشر صبح حیاتش بشام ممات مبدل گردید از وست ؎

مردن بقفس بهتر ازان ست که در باغ | از طعنهٔ مرغان گرفتار بمیریم

بباغ حسن تو آن گلبنی که از گل تو | تهی ست دامن گلچین و باغبان هر دو

صوفی

صوفی تخلص مولوی فتح علی بنگالی ست مولدش علاقهٔ چاٹگام و از بدو شعور شهر کلکته محل تحصیل وجوه معاش و فنون انتعاش او و مقام قیام محلی بفضایل ست و مخلی از رذائل و در مناظره و کلام طلیق اللسان و در نظم نعوت سرور انبیا صلعم شیوا بیان از نتایج موزونی اوست ؎

بر لبت آب زندگانیها | بر لبم جان ز تشنه جانیها

وصف من بست پیش نخل قدت | کرده ام گو بلند خوانیها

بگذار به بتخانه قدم از سر اعجاز | کافتند بسر جمله بتان بوسه زنی را

تا چند زنی آتش غم در دل صوفی | باری بنگه شاد کن آن سوختنی را

یوسف باحمد کی رسد عاقل ازینجا پی برد | آنرا زلیخا میخرد این را خدا شد مشتری

حرف الضاد المعجمة

ضمیر تخلص میرزا روشن ضمیرست اسمی با مسمی بود و بپرتو ذهن وقاد شبستان سخن را فروغ آگین می نمود یکی از اجدادش از ایران بهند آمد تولد میرزا در هند واقع شد در عهد شاهجهان خدمت بخشیگری و وقائع نگاری و در عهد عالمگیر بدیوانی و امینی بندر سورت مامور بود این رباعی در جنگ عالمگیر با شجاع در کچوه گفته

ای حرز تو سورهٔ تبارک بادا رباعی پیوسته ترا تاج تبارک بادا
جستم زپی شگون فتحت تاریخ دل گفت شود فتح مبارک بادا
ماهی دل ز طپیدن بقرار آمد باز * موج بهلو ز تلاطم بکنار آمد باز

ضمیری نامش شیخ نظام و وطنش بلگرام ست از قدمای این مقام و نکته سنجان شیرین کلام بود و مشق سخن پیش گرفته و درین فن رشد بهم سانیده نقوش صنائع و بدائع را بیشتر بکرسی نشانده در قصبهٔ صفیدون مضاف دهلی بگلگشت نزهتکدهٔ آخرت خرامید و این سانحه در ۱۰۳۳ واقع شد دیوانش از قصیده و غزل و رباعی و صنائع شعری قریب پانزده هزار بیت ست کلامش بطور آن عصر واقع شده لهذا درین جریده کمتر گرفته شد از وی می آید

جز آینه در روی تو دیدن که تواند جز شانه بزلف تو رسیدن که تواند
بس مدعیان گوش بر آواز نشستند در غمکدهٔ عشق طپیدن که تواند *
انجا که صبا را نبود بار ز تنگی جان بخش کلام تو شنیدن که تواند
هر گل که بگلزار جمال تو بخندد ای وای بجز دست تو چیدن که تواند
صد تیغ کشیدند ز هر سو بضمیری پیوند هوای تو بریدن که تواند *
آن ترک شوخ دیده خود از دودمان کیست یارب چنین خراب کن خانمان کیست
از نالهٔ و فغان من آمد جهان بجان آن سنگدل نگفت که آیا فغان کیست
این سرو سرفراز که خوش می چمد بناز یارب چنین کشیده سر از بوستان کیست

هر تیر بر دلم که دو ابروی او کشید — دلبسته تر از طپیدن دل گر گمان کیست
چون نامهٔ نیاز ضمیری رسید و خواند — پرسید بر سبیل تغافل از آن کیست

چشمم که بود خانهٔ خوش آب و هوای — شایسته آنست که سازی وطن انجا
خواهم که کنم پیش تو در دِ دل خود عرض — لیکن بمقامی که تو باشی و من آنجا
تا کرد خریداری خاک سرِ کویت — از نقدِ روان داد ضمیری ثمن آنجا

یارب بدرت نامه سیاه آمده ایم — وز آتشِ دوزخ به پناه آمده ایم
هرچند که با غرق گناه آمده ایم — با قافلهٔ عذر براه آمده ایم

ضیا، حافظ سید ضیاء الله بلگرامی چنانچه در حوزهٔ دانشمندان ورود کرامت آمود نموده در مجمع تلامذهٔ رحمن نیز بطرز موزون جلوه فرموده انتقالش در سنه واقع شد نظمش در ثمین ست ونثرش بانمیعن شعر وانشاء دون رتبهٔ آنجناب ست واشعاری که ثبت می شود پرتوی ازان آفتاب ست

براه دیده دو رویه درختهای مژه — نشانده ام که خیالِ تو راه گم نکند

	رباعی	

ای لطف تو آب بر سرِ شعلهٔ خشم — چون موم بهست خلق تو خاره و نسیم
گویا گردد ادب چو آئی بسخن — بینا گردد حیا چو بکشائی چشم

ضیا، میرزا عطاء الله بانپوری از تلامذهٔ آزاد بود سخن درست میگوید و سلیقهٔ شعر مناسب میدارد از وی ست

حق بود دعوی که زمنصور سر کشید — بیدانشان قیاس بالحاد کرده اند
نقشی زابروی تو بر دل انشسته ست — این بیت را چه بر محل الحاد کرده اند
بشنو کلام حضرت آزاد از ضیا — دل را برائی یاد تو ایجاد کرده اند
می نماید غنچه در پیشِ لبش — چون کسی مضمون کس دزدیده رفت

درآن زمان که بمحشر قیام خواهم کرد ترا بیاد دهی یک سلام خواهم کرد

ضعیفی سمنانی زورآور میدان سخنوری بوده و رستم عرصهٔ معنی پروری این بیت از وی است

بمیرم پیش آن مژگان که در وقت خونریزی اجل را دست و پا لرزد بلا در اضطراب افتد

ضمیری اصفهانی رمال ضمیریاب بوده لهذا شاه عباس ماضی او را باین تخلص نامزد گرداند شاعریست بلند فطرت عالی ضمیر و در بدیهه گوئی و قدرت نظم بی نظیر از فضیلت نصیبهٔ کامل داشته و در کبر سن بتلمذ میر غیاث الدین منصور علم آموخته اکثر دواوین خلف و سلف را جواب گفته منظوماتش صد هزار بیت است او را گفتند شاعری در همدان ضمیری تخلص میکند گفت خطا کرده انچه نیک گوید بنام من وانچه بد گویم بنام وی شهرت یابد از وست

گر نه فریب وعدهٔ روز جزا بود ز تو سوی بدن که آورد جان گریز پای را

خوشحال آنکه دید ترا و سپرد جان آگه نشد که هجر کدام و وصال چیست

ای خوش آن منتظر وعدهٔ دیدار که تو بر سرش آئی و از شوق ترا نشناسد

فریاد از آن لحظه که درد دلم آن شوخ پرسد ز من و قوت گفتار نباشد

مشکل شده کارم ز تو درد دلم این است آگه نهٔ از درد دلم مشکلم این است

چه حیاست اینکه گاهی اگرم ز حال پرسی بهزار رنگ گردی بصد انفعال پرسی

زخم کاری ست مرا وقت شهیدی خوش باد که تواند دو سه گام از پی قاتل برود

در تماشای جمال او سراپا دیده ام یکسر مو بر تنم بی لذت دیدار نیست

زبان بستن ز حاجت پیش او شرط ادب باشد که خاموشی گدائی عشق را حسن طلب باشد

عاشق کجا و خواب اگر دیده بسته ام او در دل است دیده بر او باز کرده ام

هر در جهان نهاد ضمیری سر شک تو ترسم ز جور یار بعالم خبر برد

چو می بینم کسی از کوی او دلشاد می آید فریبی کاول از وی خورده بودم یاد می آید

ضیا دهلوی مهر منیر ورز مشرق سخن و ماه نیم ماه افق این فن ست از وی می آید ؎

نشسته در طلب دلربای خویشتنم | چو چشم می پرم اما بجائی خویشتنم

بدور حسن تو هر کس که بود مجنون شد | ستم تو کردی و بدنام دور گردون شد

ضیا میرزا یوسف مدتی وزیر حاکم گیلان و مازندران بود آخر الامر از کاتبان دفتر خانهٔ سلاطین صفویه شد این شعر از وست ؎

فغان که مردم یاری درین دیارم نیست | نشان پای کسی بر سر مزارم نیست

ضیا ملا ضیاء الدین کاشانی مرد دانشمند بود بسعادت حج و زیارت عتبات عالیات توفیق یافته و پیوسته بافاده و تدریس مشتغل بوده شوخی و شوری داشت در وقت رفتن بعمارت این رباعی گفته رباعی

از خلق زمانه پا کشیدن بهتر | در گوشهٔ عزلت آرمیدن بهتر

زنهار ضیا علاج چشمت نکنی | اوضاع زمانه را ندیدن بهتر

قلقل می راحت افزای منست | کلینی یا حمیرائی من ست

حرف الطاء المهملة

طالب برادر خالزاده حکیم رکنا کاشی بود بلبل آمل و شاعر خوش تخیل جویای معانی بلند و غواص بحر لآلی دلپسند ست سخن را بمرحمت والامی نوازد و پایهٔ او را تا سدرة المنتهی میرساند شعلهٔ ادراکش شمع محفل سخن ست و لمعهٔ خیالش آرایش هر انجمن در ریعان شباب و آغاز نامیهٔ جوانی از ولایت خود برآمده بنزهتکدهٔ هند خرامید و سری بگلگشت این گلزمین کشید و چندی نزد میرزا غازی ناظم قندهار از طرف جهانگیر پادشاه بسر برد و بفراوان نوازش اختصاص یافت و بعد رحلت او کرت ثانی رخت بدیار هند کشید و ایامی با عبدالله خان بهادر ناظم گجرات بسر برد آخر باعتصام ذیل جهانگیری قوی پایه شد و در سنه ۱۰۲۸ بخطاب ملک الشعرائی بلندنامی اندوخت تاریخ بداونی و دیگر کتب معتبره ناطق اند که اکبر پادشاه از پایهٔ رفیع

دین اسلام افتاده بود تا بجائیکه ملتی تراشید و دین الٰهی که آنرا دین لاهی توان گفت نام گذاشت و بعضی رسوم هنود و ان پسندیده جزو دین خود ساخت مثل آفتاب پرستی و ریش تراشی جهانگیر هم بر طریقهٔ پدر ریش می تراشید وقتی طالب را حکم ریش تراشیدن شد طالب قطعه گفته بعرض سانید و ریش خود را محفوظ داشت قطعه این ست **قطعه**

سفر میکنم صاحبا ورنه من ٭ چه سر بلکه گردن تراشید می
بناخن نه با تیغ از روی خود ٭ من این مشت سوزن تراشیدمی
سر و ریش و ابرو بروت و مژه ٭ بر سم برهمن تراشیدمی
از و این گیاهِ خدا کشته را ٭ نه از بهر خرمن تراشیدمی
که سنبل چو آرایش دامن ست ٭ پی زیب دامن تراشیدمی
چو من راه ہم خارج از رسم تو ٭ که مو وقت رفتن تراشیدمی
وگرنه بایمان ابروی تو ٭ سر از صفحهٔ تن تراشیدمی

طالب در عین جوانی از زیبا خلعت زندگانی بر آمد و در عین شباب در ۱۰۳۶ سنه آستین قضا چراغ حیاتش را خاموش کرد طالب در وصف قلم قصیده گفته و عجب حق این خادم کامل عیار بجا آورده تمام این قصیده در خزانهٔ عامره ایراد کرده مطلعش اینست

هان ای نگین آهوی مشکین خطائی ٭ از نرگس ستانه کنی غالیه سائی

دیوانش وقت تحریر این جریده بدست آمد فرصت وفا نکرد که بانتخاب پرداخته شود گلی چند از گلستانش حوالهٔ دست قلم میشود **ع**

گر من بجای جوهر آئینه بودمی ٭ بی رونما ترا بتو کی رُخ نمودمی
ای خاک تمناست که چو گل بر سر مائی ٭ از سر نفشانیم ترا کافر مائی
ای جنس وفا چه تو متاعی بجهان نیست ٭ عیب تو همین ست که در کشور مائی
در طالعت ای شمع هنر نیست فروغی ٭ گویا تو هم از سلسلهٔ اختر مائی

جانی مگرای می که بجانیست قرارت — گه بر لب ما گه بلب ساغر مائی
بتن بو یا کند گاهاے تصویر نهالی را — بیا بیدار ساز و خفتگان نقش قالی را
عشق را بر سر بالین من آرند بعجز — کین طبیبی ست که مشهور بیمن قدم ست
باعث راندنم از بزم بجز عار نبود — ورنه کس را بمن و بودن من کار نبود
آبم بکن ای شرم بنزد یکی آنکو — شاید بغلط یار زمن دست بشوید
ای کاش گوش زغبتم احول شدی چو چشم — تا هر چه گفتی از تو مکرر شنیدمی
بسوی خویشتن از لطف گستاخانه کش دستم — که من بسیار محجوبم هم آغوشی نمیدانم
من کیم کز شرم قتل من سر اندازد به پیش — هیکل خونم گرانی میکند بر گردنش
ملایمت کن و فارغ شو از ملامت خلق — که نخل موم ز آسیب تیشه آزاد ست
دشنام خلق راندهم جز دعا جواب — ابرم که تلخ گیرم و شیرین عوض دهم
سبک چنین که بگلگون می سوار شدم — امید هست که رنگ پریده را گیرم
خانهٔ شرع خراب ست که ارباب صلاح — در عمارتگری گنبد دستار خود اند
مزهٔ در جهان سخنے بلبنیم — دهر گوئی دهان بیمار ست

طبیخی قزوینی مردی طباخ بوده و شعرای مفلس را که بدکانش میرسیدند از دست رنج طباخی خود بهره میرسانید منه

زبیم غیر نتوانم که گرد محفلش گردم — خیالی گشته ام شاید که روزی در دلش گردم

طالب یحیی خان گیلانی در عهد احمد خان صدارت گیلان داشته و در ۹۶۷ برسم سفارت پیش شاه طهماسپ بیمار شد اگرچه طبیب بود اما بمقتضای رای العلیل علیل در معالجهٔ خود خطا کرده از دست خویش جرعهٔ ممات چشید منه

خوش آنکه پیر مغان وقت تنگدستی ما — بلابئی باده ستاند متاع هستی ما

طفیلی ملا یحیی و وی از اطبا حذاقت پناه زمان خود بوده و در شعر آشنا بسلیقهٔ ملایم داشته منه

طره دارم بی سبب تا چند در سهم شکنی | ای اسیرت جان و دل من عهد و پیمان بشکنیم

نام طالب
طالب محمد علی از صاحب طبعان جرباد قانی ست قانون سخن چنین می نوازد

زبان و دل موافق ساز هنگام دعا کردن | بیک انگشت نتوان عقده از رشته وا کردن

نام طلوعی
طلوعی محمد ابراهیم شاعر خورشید ضمیر خطهٔ کشمیر ست در عصر جهانگیر پادشاه بوده منه

رباعی

ما پای نیاز و آز را پی کردیم | قطع نظر از تموز و از دی کردیم

در راه طلب چو پا نهادیم بشوق | کونین بگام اولین طی کردیم

نام طاهر
طاهر عطا مشهدی در جوانی این دکان فانی را وداع نموده غالیهٔ سخن را چنین مرتب میسازد

از فریب باغبان ایمن مباش ای عندلیب | پیش ازین ما هم درین باغ آشیانی داشتیم

ز دیده ام همه عالم پر آب و من لب خشک | فرات عالمم و کربلای خویشتنم

نام طالب
طالب تبریزی حکیمی بود در نهایت حذاقت و مهارت از ملازمان شاه عباس ماضی شاه اورا
بسفارت روم فرستاد او با والی انجا در ساخته از آستانهٔ ولی نعمت روگردان گردیده و به تبریز
آمده مقرب جعفر پاشا شد چون تبریز بتسخیر شاهی درآمد او را گرفته بپادشاه رسانیدند از وست

در فرقت تو زنده نه از سخت جانیم | جان از کمال ضعف نیاید بلب مرا

یار با غیر و غم عشق در آغوشم بود | مرگ صد بار به از زندگی دوشم بود

طالب نداشت تاب نگاه تو روز مرگ | پوشید چشم و دادن جان را بهانه ساخت

نام طاهر
طاهر نصیر آبادی از ارباب استعداد بوده و در شعر و انشا مرتبهٔ قصوی داشته و تذکرهٔ شعرای
معاصرین خود جمع نموده از وست

تا نسیم عطر زلفت بر صبا پیچیده است | عطسه در مغز غزالان ختا پیچیده است

نام طاهر
طاهر بخاری مرد زاهد پارسا بود در عهد بابر پادشاه بهرات آمده با شعرا و فضلای پای تخت
اختلاط کرد این ابیات از وی است

تا آرزوی آن لب میگون کند کسی — بسیار غنچه وار جگر خون کند کسی
منعم مکن که هیچ بجائی نمی رسد — سعی که در نصیحت مجنون کند کسی
خلقی ملامتم کند و من برین که آه — از دل چگونه مهر تو بیرون کند کسی
گفتی که طاهر از پی خوبان دگر مرو — دیوانه را علاج بافسون کند کسی

طاهری — **طاهری** نامی سوخته عشق بتان ظاهری بود و یکی از غلامان شاه عباس تعشق داشت روزی او را بحجره برد شاه آگاه شد فرمود تا لب و دندان و دیگر اعضایش بسوختند وی دران حال این مطلع گفت ؎

آنکه دایم هوس سوختن ما میکرد — کاش می آمد و از دور تماشا میکرد
خون شد دلم ز غصه که آن غنچهٔ امید — با دیگران شگفته و با من گرفته ست

طوسی — **طوسی** خراسانی شاعر نیکو دستگاه و معاصر بابر پادشاه بود از وی می آید ؎

ای ز زلف و رخ تو فتنه و آشوب بدهر — ماه بگریخته از شرم رخت شهر بشهر
مردم آزاری مفرما نرگس عیار را — کار فرمودن نشاید مردم بیمار را

طبیعت — **طبیعت** شیخ سیف الدین محمد سخنور پر کیفیت بود در قصبهٔ الور از توابع آگره بسر می برد شاگرد میر عبد الجلیل بلگرامی ست و صاحب تذکرهٔ شعرا از وست

چو تاک از سبز پوشیها سر و برگ دغل دارم — لباس صالحان شیشهٔ می در بغل دارم

طالع — **طالع** محمد حسن گیلانی در اصفهان مسکن گزیده بقدر تحصیلی که کرده بود بموزونی طبع لشاعری علم شد ابیات لطیفه دارد از معاصران علی حزین بوده ست از وست ؎

صاف از سینه خدنگت بگذشت — سخت پیکان تو دل گیرم بود
دل افسرده را آسان بود آگاهی و غفلت — نداند دیدهٔ تصویر بیداری و خواب از هم
قرین صافدلان شو که بی صفا نشود — هزار سال اگر آب در گهر ماند

طاہر — **طاہر** معروف بدکنی از اولاد ملوک صبیه بوده در فنون و فضائل کمال حاصل کرده

اول بدرگاه شاه اسمعیل صفوی اوج گرائی تقرب گشت بعده بوجه مذهب اسمعیلیه مجال اقامت ندیده بدار الامان هند رسید و با برهان نظام شاه پیوست و رتق و فتق مهمات سلطنت گشت پسر شاه بیمار افتاد و کار از معالجه درگذشت شاه طاهر گفت اگر نیت کنید که بعد شفا مذهب اثنا عشری اختیار کنیم هر آیینه صحت یابد اتفاقاً مشارالیه شفا یافت و آن مذهب بر سلطان و سائر دکنیان غالب گردید شاه طاهر صاحب مؤلفات عدیده ست مثل حاشیهٔ تفسیر بیضاوی و شرح تهذیب و حاشیه بر الهیات شفا و رسالهٔ معما و غیر ذالک در وادی نظم خصوصاً قصیده قدرت عالی داشته وفاتش در سنه ۹۵۲ اتفاق افتاده منه

بیرون مشو که شهرهٔ ایام میشوی — ما کشته میشویم و تو بدنام میشوی
جلوهٔ زلف شاهدی برد دل رمیده را — پی بکجا برد کسی مرغ بشب پریده را
وه چه شود اگر شبی بر لب من نهی لبی — تا بلب تو بسپرم جان بلب رسیده را
در غم او لذت عیش از دل ناشاد رفت — خو بغم کردیم چندانکه عیش از یاد رفت

طوفان میرزا طیب اصلش از هزار جریب من اعمال مازندران ست جوانی با وقار و شاعر خوش گفتار بود این اشعار آبدار از جویبار طبع اوست

ز رحم نیست که از خاکم آسمان برداشت — مرا افتاده براه تو دید از آن برداشت
شد از نالیدن دل غمزه اش غارتگر جانها — که از بانگ جرس رهزن بفکر کاروان افتد
عقدهٔ مشکل من نیست بغیر از دل من — تا دلم خون نشود حل نشود مشکل من

طالب مولوی شاه وجیه الله عظیم آبادی پدرش حبیب الله از عمائد تجار بود وی تحصیل علوم درسیه کرده دست ارادت بشاه منعم دهلوی داد و مکرر حج بر آورد و در آخر عمر بیدر انس بسر می برد تا آنکه در سنه ۱۲۲۹ رحلت کرده منه

تلخی درد فراقت رود از دل بیرون — گر دهی بوسه از آن لعل شکر ریز مرا
بی اختیار میکشدم دل بسوی تو — در عشق تو کجاست بکف اختیار من

ذکر طریقی

طریقی ساوجی خوش طبع وتیز زبان بوده ومدت پانزده سال درسلک مادحان اکبری انخراط داشته آخر متوجه بیت الله گشته وبهدران بقعهٔ مبارکه طریق آخرت پیموده آزوست

نمیتوان نفسی بیتو درجهان بودن　　　چراکه جانی وبیجان نمیتوان بودن

ذکر طبقی

طبقی قزوینی شاگرد حکیم شفائی بوده ودر وادی سخن فطرت سلیم داشته ازوست می آید

لذت تنگدلی باد بران غنچه حرام　　　که بامداد صبا میل شگفتن دارد

تنها بدیدهٔ نتوان داد گریه داد　　　چون ابر باید ازهمه جا گریستن

شمع ماراتاب بال افشانی پروانه نیست　　　جانفشانیها برون انجمن خواهیم کرد

ذکر طغرا

طغرا مشهدی طغرای منشور استعدادست وفروغ پیشانی قابلیت خداداد طرح نثر بطور نو انداخته ولآلی عبارات را بجلای تازه نظرفریب جوهریان ساخته از ولایت خود بسواد اعظم هند خرامید وبکچند در ظل عنایت شاهزادهٔ مرادبخش بن شاهجهان پادشاه بمراد دل کامیاب گردید ودر رکاب او بسیر ممالک دکن پرداخت آخر در کشمیر گوشهٔ انزوا گرفت وهمانجا بمقر اصلی شتافت ودر نزدیکی قبر ابوطالب کلیم مدفون گردید منشآتش که کارنامهٔ رنگین ونگارخانهٔ چین ست غایت شهرت دارد طغرای کلامش باین خوش نقشی صورت می بندد

دلا چو شمع رگ گردنی ملایم کن　　　زبهر دادن سر پای خویش قایم کن

کج نیاید کام دل بی اتفاق راستان　　　تا بقربانت شود با تیر میساز دکمان

اگر چو آینه سر تا قدم شوی یک چشم　　　بسوی دوست نگر سوی خود نگاه مکن

عروسان را بسوی حجله نتوان برد بی سازی　　　باواز دف ونی دختر رز را بمینا کن

باید چو برق خنده زنان از جهان گذشت　　　نتوان چو ابر بر سر دنیا گریستن

سوی سر کافتد زسر هرگز نمیگردد سفید　　　عیش غربت کی کند پیری تصرف در جوان

سایه می افتاد از طغرا در ایام شباب　　　پیر چون شد میخورد از سایه طغرا بر زمین

مینا بپای ساغر چون سر نهد بسجده　　　چیزی دگر نخواهد غیر از دعای باران

ورنه فصل عمر باید سر بجیب غم کشید　　　تا توانی همچو گل یک فصل خندان زیستن
نتاید به بیند آنچه با کرد آسمان　　　از دود آه سرمه بچشم ستاره کن
زجعد پر شکنت دل بصد فغان افتد　　　چو کودکی که ز بالائی نردبان افتد
خوش آنساعت که بزم آرا نشینی بر سر جوئی　　　خط پشت لبت چشم قدح را گرد ابروئی
میان می بینم و چیزی بچشم در نمی آید　　　بدان ماند که در آئینه باشد سایهٔ موئی

ظاهر التفات خان　صفاهانی نامش میرزا محمد طاهرست از سلسلهٔ میرزایان دفتر سلاطین صفویه بود با برادر خود میرزا محمد علی در عهد خلد مکان از صفاهان بدکن رسید نخستین بخطاب التفات خان و دومین بخطاب ملتفت خان سوز التفات گردید التفات خان بدفعات بفوجداری بیر مضاف اورنگ آباد و کود مضاف گجرات و ماندو و سندسور مضاف صوبهٔ مالوه رسید بدهلی سیرفت در نواحی کهرگون رسیده در سنه ۱۱۴۹ بر دست رهزنان رشتهٔ حیاتش انقطاع پذیرفت ذکی الطبع بود و نازک مستعد و بمثابهٔ قدرت داشت که سه کاتب در حضور او باسباب کتابت می نشستند هر یکه را عبارت خود میفرمود و فقرهٔ لاحق برای هر کدام بی تامل میگفت و ربط کلام از دست نمیداد و با وصف آن خود هم دران حالت مشغول کتابت می بود گویم درین صفت من هم انباز التفات خانم اینقدرست که دران زمان تحریر عبارت فارسی بود و درین اوان تعبیر ریختهٔ اردو و بسیار اتفاق می افتد که اشتغال بکتابت دارم و دو سه منشی رو برو نیم باخامهٔ قرطاس می نشینند و احکام مختلفهٔ امور ریاست و سیاست می نویسانم و در تحریر مدعا غلط دست بهم نمیدهد این چند قطره از سحاب گوهربار طبع روان التفات خانست ــه

شهیدم نکسیم پوشیده ام بعد از فنائی خود　　　برنگ مردهٔ فیروزه نیلی در عزائی خود
شهرت حسن تو شد از گشتهٔ دیدار تو　　　از نسیم بال بلبل شگفته گلزار تو

طفیل احمد بلگرامی استاد میر آزاد رح آفتاب جهان افروز یکتائیست و در حوزهٔ فضلا سرگرم جلوه آرائی از سادات اترولی من اعمال آگره بود در سنه ۱۱۳۰ شبستان امکان را روشنی

بخشید و گجرات و کشمیر و مکانهای دیگر را سیر کرده هفتاد سال بر مسند تدریس باحیاء علوم پرداخت و عالم عالم طلبه را از حضیض تلمذ باوج اوستادی رسانید در بلگرام در سنه ۱۵ اخرت بعالم بقا برد این رباعی از ویست رباعی

گر بوالهوسی نیاز ظاهر آموخت — کی آتش سوز دل تواند افروخت
چون صورت پروانهٔ فانوس خیال — گرد سر شمع گشت و یک ذره نسوخت

طغرل

طغرل آخر سلاطین سلاجقه و خسرو تمام عراق بود از بی اعتباری زمانه امور مملکت را بکف کفایت دیگری گذاشته منزوی شد تا باشد که دمی باستراحت بزید اما همین سبب گسستن رشتهٔ سلطنتش شد قزل ارسلان که بنده زادهٔ وی بود خروج کرده ویرا گرفت و سلطنت سلاجقه سپری شد این رباعی از وست

رباعی

دیروز چنان وصال جان افروزی — امروز چنان فراق عالم سوزی
فریاد که در دفتر عمرم ایام — آن را روزی نویسد این را روزی

طهماسپ

طهماسپ شاه طهماسپ صفوی صیت عدلش لرزه بزنجیر نوشیروان افگنده و سیادت نسب باسعادت حسب یکجا داشت و بمراتب سخنوری و سخن شناسی مربوط بود این رباعی از وست

رباعی

یکچندپی زمرد سوده شدیم — یکچند بیاقوت تر آلوده شدیم
آلودگی بود بهر رنگ که بود — شستیم بآب توبه آسوده شدیم

طوفی

طوفی تبریزی حلی بند دلبر نکته انگیزیست شغل زرگری داشت و تمام بضاعت خود در هوس کیمیاگری در باخت و کاری نساخت گویا از تاثیر هوای گیلان درین فکر نارسا افتاد ورنه شعرای باسلیقه را این خیالات بیجا که از قبیل صید عنقاست کجا گرفتار تواند کرد تذکره و دیوان دارد قریب بست هزار بیت در شعر از سخنوران نامی عصر خود بود این چند بیت

از دیوانش درین تذکره ثبت افتاد

آنکه جان تعبیه در صورت دیوار کند / جلوهٔ کرد که چون صورت دیوارم کرد
دوری ز برت سخت بود سوختگان را / سخت ست جدائی بهم آموختگان را
کس باخبر ز حال دل غافل تو نیست / تو در همه دلی و کسی در دل تو نیست
با آنکه هست خلوت وصل تو بار قیب / شرمم تو با هزار نگهبان برابرست
نشستی بر سر خاک شهیدان آه ازان ساعت / که برخیزی و چندین کشته همراه تو برخیزند
جدائی تو بناکام در اوایل عشق / چنان بود که بحسرت کسی جوان میرد
بمحشر مایهٔ رشک دگر باشد رقیبان را / که خواهند از تو ایشان داد و من خاموش بنشینم
تا کس نداند آمدن من بسوی تو / هر بار از رهٔ دگر آیم بکوی تو
بتو عالی ست عاشق شده ام باین تسلی / که کسی محبت از من بتو بیشتر ندارد
چون فلک خواهد غمی از جان ناشادم برد / آورد پیشم غمی را کان غم از یادم برد

طبعی میر کمال الدین حسین از اکابر زادگان سیستان ست بعراق عجم رفته میگذرانید این

شعر از وست

زود از برم چنین گله آلود بر مخیز / باقی نماند جز نفسی زود بر مخیز
از سوز درونم به برون هم اثری هست / گر راه فغان بسته شود چشم تری هست
چندین به پریشانی آن زلف چه نازی / در زلف تو از زلف تو آشفته تری هست
هر خشت ز سر منزل امید بجا نیست / از بسکه زمین دل ما زلزله دارد

حرف الظاء المعجمه

ظهیر فاریابی سلالهٔ فصحاء متقدمین و نقاوهٔ بلغاء سحر آفرین ست نظم روانش در سلاست ماء معین و جواهر بیانش نمونهٔ عقد پروین حسن تقریرش کفیل انشراح خواطر و جواهر تحریرش ضامن جلاء بصائر سواد بیانش به نشاط آوری لیالی سواد نسخهٔ دیوانش قابل دزدی

درام القری مادح قزل ارسلان بود سال وفاتش بروایت دولت شاه ۵۵۸ه وبقول صاحب هفت اقلیم ۵۲۰ه بوده دیوانش آیینهٔ صفا و جلوه گاه پریزادان خوش سیاست کسیکه مطالعه قصاید وی میکند میشناسد که قوت ناطقهٔ او بچه مرتبه ست و مخالص خوبی دارد و در میان اکابر شعرا اختلاف ست در آنکه سخن ظهیر نازکتر ست یا سخن انوری باطراوت تر مجد الدین همگر سخن ثانی را افضل گفته و میرزا بیدل در حق انوری فرموده بر معنیش بشاش و بر الفاظ او بریست و میر آزاد سخن اول را ترجیح داده و برخی از تشابیب او بقلم آورده از انجمله این ست

سپیده دم چو زند بر خیمه در گلزار | گل از سراچهٔ خلوت رود بصفهٔ بار
ز اعتدال هوا حکم جانور گیرد | اگر بنوک قلم صورتی کنند نگار
عروس باغ مگر جلوه میکند امروز | که باد غالیه سای ست و ابر لولو بار
کلیم وار ز شاخ درخت بلبل را | فروغ آتش گل کرده عاشق دیدار
هنوز ناشده سوسن ز بند مهد آزاد | دراز کرد زبان چون مسیح در گفتار
نهاد نرگس رعنا بخواب مستی سر | هنوز ناشده در چشم او نشان خمار
جهان باین صفت از خرمی و مجلس شاه | درو چنانکه در اثنای سال فصل بهار
ز خاک مجلس او بوی خلد می آید | چنانکه نکهت عنبر ز طبلهٔ عطار

واز مخالص اوست

ز آتش محنت من گل بدمد گر خواهد | تاج دین مفخر احرار جهان ابراهیم
دگر مکن مدد زلف کافرت که قوی ست | بعهد شاهجهان بازوی مسلمانی
نرسید نالهٔ من در فراق ماهرخی | بر آسمان و شنیدند مهر و کیوانش
اگر بحضرت خسرو نمیرسد زان ست | که از سپهر برین برترست ایوانش

تا کی ز غم تو رخ بخون شوید دل | رباعی | آزار فراق تو بجان جوید دل
رحم آر که ز آسمان نمی بارد جان | بخشائی که از زمین نمی روید دل

ظهیر در علم حکمت و هیئت بسیار رفائق بود چنانچه او را صدر الحکماء میگفتند در مبادی حال به نیسابور آمده و از طغان شاه بن موید نوازش یافته پس بمازندران شتافت و ملوک آن دیار را مدح گفت و از انجا حرکت بسوی اذربیجان نمود جهان پهلوان مقدم او را گرامی داشته و همت به تربیت او گماشته بعد فوتش بسایهٔ قزل ارسلان قرار گرفت و آخر از و رنجیده باتابک ابوبکر بن جهان پهلوان رجوع آورد و بلوازم اکرام اختصاص یافت شبی در مجلس اتابک این رباعی گفته رباعی

ای ورد ملائکه دعای سر تو — سر نیست زمانه را بجای سر تو
بادشمن تو نیام شمشیر تو گفت — سر دل من باد فدای سر تو

اتابک فرمود تا هزار دینار سرخ بر و نثار ساختند ظهیر در آخر عمر دامن از ملازمت کشیده در تبریز گوشه نشین طاعت و عبادت گشت و در سنه ۵۹۸ درگذشت و پهلوی خاقانی مدفون گردید

منه

عروس ملک کسی در کنار گیرد چست — که بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد منه
باد آمد و گل بر سر میخواران ریخت — یار آمد و مل در قدح یاران ریخت
از سنبل تر رونق عطاران برد — وز نرگس مست خون هشیاران ریخت

وله من قصیده

شرح خم تو لذت شادی بجان دهد — ذکر لب تو طعم شکر در دهان دهد
طاوس جان بجلوه درآید ز خرمی — گر طوطی لبت بحدیثی زبان دهد
جز زلف و چهرهٔ تو ندانم که هیچکس — خورشید را ز ظلمت شب سایبان دهد
آن طاقت از کجا که صدای ز درد دل — در بارگاه خسرو صاحبقران دهد
نه کرسی فلک نهد اندیشه زیر پای — تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان دهد
تیغش ز کلهٔ سر بیمغز دشمنان ٭ — نسرین چرخ را چو هما استخوان دهد

ظهوری

در بر گریز عمر عہد و صر اجل — نوروز را طبیعت فصل خزان دہد

ظہوری ترشیزی ساقی خمخانۂ فصاحت وہنگامہ ساز انجمن بلاغت ست رشحۂ قلمش خونابۂ رگ تاک و مداد رقمش تہ جرعۂ میخانۂ ادراک ظہور دولت سخن در عہد او بمعارج علیا رسیده و نہال کلام موزون از زمین تربیت او سر بطارم اخضر کشیده میرزا صائب ورا باادب یاد میکند ومیگوید

صائب نداشتیم سر و برگ این غزل — این فیض از کلام ظہوری بما رسید

ظہوری درین زمین دو غزل دارد بیتی ازان وقت مرا خوش کرد

با خنجر کشیده تغافل رسانده بود — خود را به پیش من که نگاه از قفا رسید

حق این ست که ظہور او عالم سخن را نواخت و نور او سواد معنی را روشن ساخت خوش بیانی از وذخیره اندوز افتخار ہا شیوه زبانی از وچہره افروز اعتبار ہا ساقی نامۂ ظہوری عجب صفائی و نمکی دارد و بناز کادائیہا دل از دست می رباید مثنوی را نکرسی عجبی نشانده و نثر را از جواہر زواہر گذرانده نثر ملا اگرچہ طرز خاص دارد اما غزلش باین رتبہ نیست بعد سیاحت عراق و فارس عازم گلگشت دکن شد و در دار السرور بیجاپور توطن گزید و از خوان احسان ابراہیم عادلشاه الوان نعمت اندوخت وکام وزبان را بمداحی او شیرین ساخت شاه در صلۂ ساقی نامه چند زنجیر فیل پر از نقد و جنس داد ملا ملک قمی او را بزیور کمالات محلی دیده طرح الفت ریخت و دختر خود را در عقد ازدواجش کشید و این ہر دو سخن آفرین دماغ اتحاد نوعی بہم رسانیدند و تالیفہا بشارکت فکر بتحریر درآوردند میان ظہوری و عرفی موالات و مراسلات بود ظہوری شالی برای عرفی ہدیه فرستاد چون قابل ہدیه نبود عرفی این رباعی نوشت

رباعی

این شال که وصفش نجد تقریر ست — آیات رعونت مرا تفسیر ست
نامش نکنی قماش کشمیر گزو — صد رخنه بکار مردم کشمیر ست

وفات ظهوری در سنه ۱۰۲۵ واقع شد شاهد سخن را مشاطگی فکر چنین جلوه ظهور می بخشد

شب از مژگان تر رفتم غبار آستانش را — پشیمانم که کاری یاد دادم پاسبانش را

تغافل پیشهٔ صیادافگن این سرزمین باشد — که دایم مهر تقریب نگاهی در کمین باشد

نیفتادم چنان کز کوشش افلاک برخیزم — مگر گرد تو گردد گرد من کز خاک برخیزم

همچنان طفل مزاجیم اگر پیر شدیم — کوچه گردی ست بجا گرچه زمین گیر شدیم

ازین چه باک که رسم وفا نمیدانی — بلاست این که طریق جفا نمیدانی

مدار خویش منه جمله بر نمیدانم — گذشت کار ز طفلی چرا نمیدانی

سعادت ست بعشق تو هر نفس مردن — وکیل خضر نیم عمر جاودان غمیست

نیازموده که زور غرور تا چند ست — اگر حریف ضرور ست عجز ما اینجاست

تو ادافهم نهٔ ورنه تغافل نگه ست — تو سخن سنج نهٔ ورنه خموشی سخن ست

چراغ عاریتی تیرگی زیاده کند — بروشنائی شبهای تار سوگند ست

که دیدست اینچنین صیاد قدرت آن مروت این — که زخم فربه از نخچیر لاغر برنگرداند

خصم گو صبر مرا عجز تصور میکن — نیستم مرد عداوت بمحبت سوگند

بجلدی چون نگاه تیز بینان قاصدی خواهم — نشستن بر سر راه صبا از من نمی آید

بتمکین گاه عرض حال کوه آهنی بودم — چه دانستم حیا در رعشهٔ سیمابم اندازد

خموشی نغمها دارد سخن پرداز میداند — نخستین اینکه ساکت هیچگه ملزم نمیگردد

اگرچه یاد مرا رخصت نشستن نیست — همین بس ست که بر خاطرش گذر دارد

ز حد برداشت چشم اشکبارم قرعهٔ غلطانی — نمیدانم شکیبم از سفر کی باز می آید

ذوقی ست پادشاهی اقلیم دوستی — خواهم که یکدو روز تو باشی بجای من

تیغ تو نمیداشت اگر آب مروت — خون چو منی را که رساندی به بهائی

فلک گویا تلاش منصب مشاطگی دارد — وگرنه حلیت از خورشید و مه آئینه گردانی

کدام جور تو از لطف دلنشین تر نیست	چه احتیاج که تشویش انتخاب کنی
ز فربهی بغل در نیاید آسایش	بدر ز خویش هم آغوش کرده مارا
نیست در کیش مروت جائز	رغبت خنده بلب دزدیدن
هر دم هوس نهد سخنی در زبان ما	مهری بوسه کاش زنی بر دهان ما
پروانهٔ افسرده ام امید که شمعی	با شعله کند دست و بغل بال و پرم را
چه بیکسانه نهادم سری ببالش خشت	بغیر داغ جنون کس نمانده بر سر ما
نه تنها نقش نامت بر نگین دل هوس دارم	ازین حسرت عقیقی کرده ام هر قطرهٔ خون را
خود را بآب گریه دهیم یا بباد آه	گر هستیم غبار ضمیر منیر تست +
نی مکحل گشت چشم و نی معطر شد دماغ	شکوهٔ بیرحمی باد صبا خواهم نوشت
بهر در چند گردی لنگ می باشی	بمن بنما کسیی را که شل نیست
هنوز زخم هوس خوردهٔ تو رسوا نیست	بر آر تیغ که فردا گناه از ما نیست
بر باد دهیم خاک خود را	بر خاطر او ز ما غبار است
ظهوری شکوه ات از یار بیجاست	تو بی طالع فتادی جرم او چیست
چشم را پردهٔ خود کرده بدیدن رفتم	پنبه در گوش نهادن بشنیدن رفتم
سجدهٔ دائمی بود تمنای جبین	کرده پیری مدد اینک بخمیدن رفتم
مرگ چو منی اگر چه سهل است	گنجائش لب گزیدنی داشت
از رشک غیر ظهوری بمرگ نزدیکی	بمیر زود که قربان غیرتت شدم

رباعی

برتابه هجر جز طپیدن چکنم	رم کرده چو صبرم آرمیدن چکنم
عیبی ست عظیم زندگانی بی تو	دارد و خجلم امید دیدن چکنم

ظریفی ساوجی پیر فاسق مسخره بود و بزور بیحیائی اکثری را از شعراء بدرگاه اکبر بادشاه

ظریفی

میگشید آخر بزیارت حج مشرف گردید و همانجا در گذشت آزوست

ندیدیم برفتن قد آن سرو روان را	هر چند ندیدست کسی رفتن جان را
درد عشق افزود و همدردی درینعالم نماند	دردمندی بود مجنون در جهان او هم نماند
نمیتوان نفسی بی تو در جهان بودن	چرا که جانی و بیجان نمیتوان بودن

ظفر شیخ محمد برهان اورنگ آبادی کتب درسی علی الترتیب تحصیل کرده و استعداد لائق بهم رسانیده و باکتساب عروض عربی بخدمت میر آزاد بلگرامی پرداخته در اواخر مائة ثانی عشر جان بجان آفرین سپرد ازوی می آید

بزم آتشین رویان دل دیوانه گم کردم	سپندی داشتم اما در آتش خانه گم کردم
مبادا هیچکس یارب چو من آواره مجنونی	کز آبادی جدا افتادم و ویرانه گم کردم
نبود شکوه ز صیاد دل آزار مرا	گر دهد موسم گل رخصت گلزار مرا
شمع در حالت افروختگی گریه کند	مایهٔ سوز بود عشرت بسیار مرا

رباعی

از عهد شعور می پرستم کردند	دیدند ز اهل هوش ستم کردند
در گلشن امتیاز مثل نرگس	چشمم شده وا جام بدستم کردند

ظاهر محمد کاظم معنی یاب بیعدیل بود و ساکن خطه اردبیل بکسب زرگری معاش میکرد و گوهر سخن نیکو می سفت آزوست

صفای جوهر خوبی ز بادهٔ ناب است	لبی که نیست می آلوده لعل بی آب است

ظهیر خباز پسری از لاهیجان بوده آزوست

جمال دوست بدیدن نمی شود آخر	گل بهشت بچیدن نمی شود آخر
نیافتم که سر رشته در کجا پیداست	که آه من بکشیدن نمی شود آخر

ظهیرا از سادات نهاوند و شعر او هنرمندست منه

گه بمسجد دلِ ما گاه بمیخانه رود ✤ چون گدائی که ازین خانه بآن خانه رود
در حیرتم فروغ تجلی نمود رخ خلوت سرای جلوهٔ معشوق بیخودیست

ظهوری تبریزی از مستعدان وقت خود بود این بیت از وست ✤ ✤ ه
چه رشک می بری ایدل بکشتگان غمش تو هم بمقصد خود میرسی شتاب مکن

حرف العین المهملة

عباس مروی عم رسل ثلاثهٔ شعرا بلکه ابو الآبا فصحاست و اول کسی ست که در عهد اسلام طرح شعر فارسی انداخت و بنات النعش سخن را پروین ساخت چون الویه مامون عباسی بخطهٔ مرو خرامید عباس قصیدهٔ مدحیه فارسی بنام خلیفه گذرانید این ابیات از وست ه

ای رسانیده بدولت فرق خود تا فرقدین گسترانیده بجود و فضل در عالم یدین
مر خلافت را تو شایسته چو مردم دیده را دین یزدان را تو بایسته چو رخ را هر دو عین
کس برینمنوال پیش از من چنین شعری نگفت مر زبانِ پارسی را هست مر این نوع بین
لیک زان گفتم من این مدحت ترا تا این طریق گیرد از مدح و ثنای حضرتِ تو زیب و زین

عراقی شیخ فخر الدین ابراهیم بن شهریار همدانی محقق سالک و فاضل ارجمند و مرید و خواهرزادهٔ شیخ شهاب الدین سهروردی بود در همدان مدرسه عالی و حوضی صافی داشت طلبهٔ علم را درس گفتی و بر فقرا ایثار کردی این ابیات از وست ه

نخستین باده کاندر جام کردند ز چشم مست ساقی وام کردند
چو خود کردند راز خویشتن فاش عراقی را چرا بدنام کردند

در آخر عمر بعهد سلطان خدابنده بشهر دمشق رسید و در ۶۸۸ رخت هستی بدار البقا کشید و در پهلوی شیخ محی الدین بن العربی مدفون گردید در وقت نزع جان این رباعی بر زبان داشت رباعی

در سابقه چون قرار عالم دادند ماناکه نه بر مراد آدم دادند ✤
هر قاعده و قرار کان روز افتاد نی بیش بکس ز وعده نی کم دادند

آمید بلبل بیدل ز گل وفاداری ست — ولی وفا نکند شاهدی که بازاری ست

صنما رهِ قلندر سزد ار بمن نمائی — که دراز و دور دیدم ره و رسم پارسائی

بطواف کعبه رفتم بحرم رهم ندادند — که برون در چه کردی که درون خانه آئی

رباعی

عالم ز لباس شادیم عریان یافت — با دیدهٔ پر خون و دل بریان یافت

هر شام که بگذشت مرا غمگین دید — هر صبح که خندید مرا گریان یافت

رباعی

افسوس که ایام جوانی بگذشت — سرمایهٔ عیش جاودانی بگذشت

تشنه بکنار جوی چندان خفتم — کز جوی من آب زندگانی بگذشت

رفت دل و نمیرود آرزوی تو از دلم — عمر شد و نمیشود نقش تو از خیال من

عراقی از دل و جان آنزمان امید برید — که چشم مست تو از خواب سرگران برخاست

آورا چه خبر از من و از حال دل من — کو دیدهٔ پر خون و دل ریش ندارد

عمر خیام اصلش از نیشاپور است در حکمت و ریاضی و نجوم مستعد بود شاگرد امام غزالی ست
رباعیاتش شهرت دارد در سنه ۵۱۶ درگذشت از وست

آن خواجه که خویش را ملاکو میگفت — وز کبر سخن بچشم و ابرو میگفت

بر کنگرهٔ سرای او فاخته‌ئی — دیدم که نشسته بود و کوکو میگفت

رباعی

گر گوهر طاعتت نسفتم هرگز — ور گرد گنه ز رخ نرفتم هرگز

نومید نیم ز بارگاه کرمت — زیرا که یکی را دو نگفتم هرگز

آن تن چو رود ز روان پاک من و تو — رباعی — خشتی دو نهند در مغاک من و تو

وانگاه برای خشت گور دگران — در کالبدی کشند خاک من و تو

رباعی

برگیر ز خود حساب اگر با خبری — کاول تو چه آوردی و آخر چه بری
گوئی نخورم باده که می باید مرد — میباید مرد اگر خوری ور نه خوری

عبید زاکانی فاضل خوش طبع بود و در اکثر علوم مهارت داشت اما هزل بر مزاجش غالب بود داین ابیات از وست رباعی

ای خواجه مکن تا بتوانی طلب علم — کاندر طلب راتبه هر روز بمانی
رو مسخرگی پیشه کن و مطربی آموز — تا داد خود از کهتر و مهتر بستانی
رسد به پشتی رویت جمال مه بکمال — برد ز نکهت بویت صبا خبر بشمال
زند به تیر نظر غمزه ات نشانهٔ مهر — کشد بگوشهٔ چشم ابروت کمان هلال
تو ئی که آب حیات از لبت بود سائل — خوشا کسی که کند با لبت جواب و سوال
حرام گشته بغیر از عبید در عشقت — بشاعران تخیل نمای سحر حلال
عبید پیش کسانیکه عشق مے ورزند — شب وصال کم از روز پادشاهی نیست

عنصری بلخی مالک رقاب سخن طرازی ست و ملک الشعرای پایهٔ تخت سلطان محمود غازی وفاتش در سنه ۴۳۱ بوده این رباعی از وست رباعی

گر عیب سر زلف بت از کاستن ست — چه جای بغم نشستن و خاستن ست
وقت طرب و نشاط و می خواستن ست — کاراستن سرو ز پیراستن ست
عمید دولت ابوالقاسم بن خواجه حسن — که هست طاعت او بر سر زمانه فسار
سیاست و کرم خواجه گردش فلک ست — کزو سواره پیاده شود پیاده سوار
ز خواجه جود پدید آید و ز گردون بخل — ز آب ابر پدید آید و ز خاک غبار
بایستند بزرگان چو پیش او برسند — چو وا رسند بدریا بایستند انهار
بنقش سیرت او مهر کرده شد معنی — بنام مدحت او داغ کرده شد اشعار

فا عجزی

عجزی تبریزی حسن بیگ طبع نظم داشت و شعر خوش میگفت و در مجالس اکابر اعتبارے
داشته و دیوان بابافغانی را جواب گفته از نظر شاه صفوی جیلی گذرانید شاه برای او
وظیفه سالانه تعیین فرمود از وست

شادم ز طعن خلق که مرغان باغ عشق — شاخی که سنگ میرسدش آشیان کنند
بکن در صیدگاه عشق پای جستجو رنجه — که صید این زمین خود بر سر صیاد می‌آید
بی تو ستان ترا باده گلوگیر شدست — آب در حلق اسیران تو زنجیر شدست

فا عاشقی

عاشقی مرد خوش طبع مجلس افروز بود اصلش از سیستان بوده این دو شعر از وست

بچیزی گر شب هجران دل خود شاد میکردم — جفاهای که بر من کرده بودی یاد میکردم
زینسان که خاک در شب هجران بسر کنم — مشکل که روز حشر سر از خاک بر کنم

فا عبد العلی

عبد العلی در مشهد مقدس ماند و بود میکرد و در سلک خوش صحبتان عهد منتظم بود این رباعی
از وست بد نگفته

ای کاسه تو سیاه و دیگ تو سفید — از آتش و آب هر دو ببریده امید
آن شسته نمی شود مگر در باران — وین گرم نمیشود مگر از خورشید

فا عیسی

عیسی قاضی مسیح الدین ساوجی فاضل جلیل و عالم نبیل بود بتعلیم شاهزاده سلطان یعقوب
اشتغال داشت از سلطان چندان نوازش یافت که از حیز تحریر بیرون است بعد وفات
سلطان باغوای حاسدان در سنه ۹۰۶ بقتل رسید دیوان هزار بیت دارد مشتمل بر غزلیات
و غیره از وست

آرزوی دل مشتاق بسوی تو مرا — میکشد هر دم و ره نیست بکوی تو مرا
راهم درون باغ تو دربان نمیدهد — گلگشت را بهانه کن و پیش در بیا
مفرست سوی من خبر خویش کامدم — من میروم ز خویش تو پیش از خبر بیا
هرگز نبود از تو گمان جفا مرا — دیگر بکس نمانده امید وفا مرا

شبی که آن مه بمهر همنشین من ست | ستاره وار لبی دیده در کمین من ست
سویش خبر برید که عیسی هلاک شد | کو را بمهربانی من آزمون کنید

عارضی قمی جز آنکه از اهل آن دیارست دیگر از حالش چیزی معلوم نشد آزوست

روز وصلی طلبم همچو شب هجر دراز | تا کنم شرح ستمها که تو بامن کردی

علائی آشتیانی مردی فضیلتمند بود از قم و نزد بعضی از اهل یزد جرد بوده ازوست

مقامش در دل و در دلم راز آن نمیداند | که با دل در میان ننهاده ام راز نهانش را
شادند عالمی که مرا هر زمان غم ست | دارم غمی که باعث شادی عالم ست
دیروز پریشانی خود را بتو گفتم | امروز پریشان ترازانم که توان گفت
نه صبر بیتو ازین بیشتر توان کردن | نه غیر صبر علاجی دگر توان کردن

عشقی از افاضل عرفاء و صوفیه فضلاهست مرید شیخ احمد اصفهانی شرح قصیده تائیه ابن فارض نوشته این رباعی ازوست

رباعی

دل گفت مرا علم لدنی هوس ست | تعلیم کن اگر ترا دست رس ست
گفتم که الف گفت دگر هیچ مگوی | در خانه اگر کس ست یک حرف بس ست.

عتابی حسن بیگ تکلو از ایران دیار دوبار بهند آمده مردی بود اعور عدیم الحیا با وجود عدم صلاح در حق خود اعتقاد درجه قطبیت داشته اما طبعش در مرتبه سخنوری درست بود در سنه ۱۰۲۱ در اجمیر بقتل رسید منه

شهید جلوه یارم بس این سعادت من | که چشم حسرت صد زنده در قفائی من ست
اینجا دل پاره می ستانند | اخلاص بچاک پیرهن نیست
مرا بدلق مرقع مبین فخوار مدار | که باده نشه دهد گرچه در سفال بود

عزت شیخ عبد العزیز اکبرآبادی در سلک ملازمان عالمگیری انتظام داشت نظر بکمالات

ذاتی وصفاتی او شاه دین پناه عروج رتبه اش بیخواست اما حیات وفا نکرد و در ۹ ستنه ا
آنجهانی شد آز وست ه

نگو که بسمل تیغ تو از رسیدن رفت | که راه صد رم وحشت بیک طپیدن رفت
ساامان صد چمن نه بدامانم آرز وست | آن دست همچو گل بجگر یا نم آرز وست
شعلهٔ آهی که کوه بی ستون را آب ساخت | در دل سنگین شیرین هیچ تاثیری نکرد
صدائی بر نخیزد که بسمل شد ز نخچیرش | مگر زد آن شکار افگن بسنگ سر شمشیرش

عابد عبدالرحیم تورانی بیشتر در شاهجهان آباد بسر می برد سخنش خالی از نزاکت نیست شوق وافر و ذوق متکاثر داشت ه

بخون دیدهٔ عاشق کجا آلوده میسازد | کف پای که از رنگ حنا دارد گرانیها

عظیم نامش شیخ علی عظیم ست فرزند دلبند شیخ ناصر علی سهرندی ست سخنش سرمایهٔ سوز وگداز و بعبارت سخنوری دمساز در عهد محمد شاه پادشاه بفراغ خاطر بسر می برد در اواسط ۱۲ سنه مرحلهٔ حیات طی کرد از وست ه

بغارت رفت یا خون گشت یا محو تماشا شد | خدا داند چه پیش آمد دل دیوانهٔ ما را
چه دهم شرح ز نیرنگ خود آرائی دل | پر طاوس بود چشم تماشائی دل
برون از شهر وحشت گوشهٔ ویرانه دارم | چه مژگان در سواد چشم آهو خانه دارم

عاشق آقا محمد اصفهانی سخنش دلاویز ست و حرفش ذره انگیز در اواسط ۱۲ سنه رخت بدار البقا کشید از وست ه

فرصتی کو که کنم فکر پرستاری دل | آخر عمر من و اول بیماری دل
تحمل چون توان کردن که بر روی تماشائی | در گلزار بربندد و گلچین در چمن باشد

	رباعی	
ای ساقی گلچهرهٔ زیبائی همه		دی سرو سهی قامت رعنائی همه

پرکن قدحی که زود خواهی دیدن — خالی بکنار این چمن جائی همه

عاجز

عاجز عارف الدین خان اورنگ آبادی اصلش از بلخ است پدرش بعهد عالمگیری وارد هندگشته بمنصبی مفتخر گردید وی از سرکار آصفجاه منصب و جاگیر و خطاب خانی یافت و در سنه ۱۱ دست از زندگانی شست عارف الدین خان عاجز تاریخ مرگ اوست که خود گفته

از وست ؎

بز هر خشک نتوان یافت فیض عارفان هرگز — کجا کار شراب از نشهٔ تریاک می آید
نرگس من فگنده سر بخیال نگاه کیست — استاده سرو منتظر گرد راه کیست
برق حسنت افگند در دل شرار آئینه را — سایهٔ خال تو سازد داغدار آئینه را

عزت

عزت شیخ فقیه الدین ساکن امیٹھی مضاف صوبهٔ اوده بود بر جادهٔ قناعت قیام داشت اواخر مائهٔ ثانی عشر دار فانی را بگذاشت آز وست ؎

نکهت روضهٔ رضوان و پیام تو یکی ست — دم جان بخش مسیحا و کلام تو یکی ست
ناز رفتار تو نزدیک بمرگم سازد — رفتن عمر من و طرز خرام تو یکی ست
بنشین کز سر ما شور قیامت برخاست — فتنه برپا شدن حشر و قیام تو یکی ست
کی ز دست تو برد جان بسلامت عزت — دست بردن بسر تیغ و سلام تو یکی ست

عاصی

عاصی نور الدین محمد خان از ملازمان نواب والاجاه بود مدتی بتلاش نیکو داشت و بموزونی طبع مضامین رنگین می بست اواخر سنه ۱۲۰۱ درگذشت منه

تا بمیخانه نشست من و تست — دور پیمانه بدست من و تست
جلوهٔ تست در آئینهٔ دل — پیچش زلف که شکست من و تست

عشق

عشق زین الدین جامی در عمر هفت سالگی وارد هندگشته تربیت از شاه محمد پناه قابل یافته طبع موزون داشت در اوائل سنه ۱۳ پا بدامن عدم کشید آز وست ؎

دی میگذشت یار و رقیب از عقب رسید — گفتم که عمر میرود و مرگ در قفاست

عذری اسحق بیگ برادر کهتر مؤلف آتشکده ست مرد عشق پیشه بود بسخن طرازی خوش اندیشه قبای هستی را در اوائل سنه ۱۳ چاک کرد منه

نشد گر کارگر زخم تو ای بیدادگر مارا | مخور غم میکشد خود حسرت زخم دگر مارا
شاد سازید پس از مرگ دل زار مرا | بر سر تربتم آرید دل آزار مرا

عاشق مولوی سید محمد عبدالودود نقوی اصلش از کتره مضاف صوبهٔ اله آباد ست اجدادش بتقریب جاگیر در بردوان رخت اقامت انداختند پدرش عهدهٔ تدریس مدرسه عالیه کلکته داشت وی زانوی ادب بخدمت مولوی امین الله مدرس ته کرده استعداد شایسته در علوم عقلیه و نقلیه بهم رسانید و در مدرسه آمده بتدریج بافتای صدر رسید این ابیات از دیوان او ست

ازین چینها که دارم بر جبین وقتِ کهن سالی | بصد لب میکنم تفسیر رنج ضعف پیریها
خجلت زده ام زانکه نمردم ز فراقش | بر دعوی نا شاهد ما چهرهٔ زرد ست
نکند صبر این دلِ نادان | کار با سخت جاهل افتادست
داغ دل از سینهٔ صد چاک عاشق خوش ببین | رخنهٔ دیوار بهر دیدنِ گلزار بس

عماد فقیر از اکابر کرمان و شعرای پاکیزه بیان بوده وفاتش در سنه ۷۷۳ اتفاق افتاده دیوانش متداول ست منه

تو مپندار که هر گوشه نشین دیندارست | ای بسا خرقه که هر رشتهٔ او زناریست
طاعتِ ناقصِ من موجبِ غفران نشود | راضیم گر مددِ علتِ عصیان نشود

علمی لاری شمس الدین محمد در بدایت حال قاضی طرشت بوده بعد حج عنان بسمت دکن تافته و در سنه ۹۷۵ وفات یافته از وست

قبای سبز در بر سرو نازش میتوان گفتن | سخن کوته کنم عمر درازش میتوان گفتن

عنایت الله شیرازی خط نستعلیق بسیار خوب می نوشت و بدرگاه اکبری بمنصب داروغگی کتابخانه مامور بوده از وست

خود گرفتم که نیم دوست ولیکن بغلط — حرفی از دشمن خود نیز شنیدن دارد

عبدالغنی همدانی در عهد اکبری بهند رسیده وگاهی برسم تجارت وگاهی برسم ملازمت میگذرانید

ازوست

بگذشته وآینده دریغ وهوس ست — عمری که شنیده همین یکنفس ست
میدان ازلست مرکبی جولان ده — زان پیش که گویند فرود آی بس ست

عهدی محمد رحیم نام دار دبعهد اکبری بفوجداری سهرند سربلند بوده وآخر رخت خود بسوی کابل کشیده در شاعری طبعی داشته گویند از خواندن اشعار دیگران بنام خود مضائقه نمیکرد

منه

صد آرزو بدل گره از تار موی تست — دل نیست در برم گره آرزوی تست
دم آخرست بنشین که رخ تو سیر بینم — که امید صد تماشا بهمین نگاه دارم
خرم زمانی از کوی آن ماه — تابوت مارا با ناله وآه
یاران وهمدم آرند وگویند — الحکم لله الحکم لله

عزیز شیخ عبدالعزیز جونپوری در تصوف دستی تمام داشته احیاناً شعر میگفت ازوست

پی تسلی دل کلک مانی فکرم — اگر بصفحه کشد نقش روی نیکویش را
هنوز چهره باتمام نارسیده بجان — خدنگ غمزه رسید از کمان ابرویش

عصری اصلش از تبریزست در اصفهان بکسب زرگری اشتغال داشته ازوی می آید

آمد گل وخزان شد ونوروز هم گذشت — گرد سرت نگشتم وامروز هم گذشت

علی نقی از یاران حکیم رکنا بوده ودر شعر سلیقه خوش داشته منه

ز چشم بلبلان انداخت خسارت گلستان را — لبت بگذاشت در جهل مرکب آب حیوان را
تهی گردید بزم عالم از شور وفاداری — سر انگشتی تواند کرد خالی این نمکدان را
نشد که از سر ما فتنه دست بردارد — بهر زمین که رسیدیم آسمان پیداست

عزمی فیروزآبادی در طالب العلمی صاحب حیثیات بود و شعر هموار انشا میکرد از وست

شوخیکه مباح داندم خون کردن ٭ آمد چو لبش ز هزار عذر آوردن

بنشست زمانی و دلم با خود برد ٭ گویا آمد برای آتش بردن

عنوان محمد رضا از شعراء سحرانگیز خطهٔ تبریز بوده کلامش عنوان صحیفهٔ فصاحت و طغرای سجل ملاحت ست منه

قد تو دیدم و سرو چمن ز یادم رفت ٭ ز بیت مصرع برجسته بر زبان ماند

نه چشم ست اینکه گاهی میکشایم بی جمال او ٭ نگاه از حسرت رویش گریبان پاره میسازد

بیا که بی تو ز سرمایهٔ حیات مرا ٭ بدیده ماند نگاهی و بر زبان سخنی

عرفی شیرازی شیخ جمال الدین استاد مسلم الثبوت ست و بچاه افگن سحر هاروت و ماروت عمدهٔ شعرائی سحرآفرین ست و نخبهٔ بلغا و فصاحت آئین شاعر گرانمایه ست و ماهر بلندپایه اول که از ولایت بفتحپور رسید بشیخ فیضی آشنا شد آخر در میانها شکر آبها افتاد و بخانخانان مرتبط شد و شعر و اعتبار او روزافزون گردید تا آنکه بعمر سی و شش سالگی در لاهور سنه ۹۹۹ در آغوش زمین خوابید عرفی در قصیده گوئی صاحب ید بیضاست اما مخالص او چندان خوب نیفتاده و غزل و مثنوی او رتبهٔ مساوات دارد و باعتقاد حکیم حاذق پایهٔ مثنوی او کمترست در ید بیضا برای وی ترجمهٔ دراز نوشته و در نتائج الافکار گفته مذهب تشیع داشت واله در ریاض الشعرا و آرزو در مجمع النفائس و قدرت در نتائج الافکار اشعار بسیار از غزلیات او آورده اند از وست

تا تیز کرده لب بسیاست نگاه را ٭ صد منت ست بر سر عاشق گناه را

چرا خجل نکند چشم اشکبار مرا ٭ که آرزوی دل آورده در کنار مرا

جنس دین را چه کساد آمده عرفی در شهر ٭ که بجز مرده ز حافظ نخرد قرآن را

گر نخل بوفا برندهد چشم تری هست ٭ تا ریشه در آب ست امید ثمری هست

دانم که شفیق اند طبیبان همه لیکن ٭ مرهم که نه معشوق نهد دشمن ریش ست

نازم بتو بس ستمِ او که هیچگاه | آگه نشد که چاشنیٔ تازیانه چیست

تاکِ کعبه کجا و لکتِ دیدار کجب | اینقدر هست که در سایهٔ دیواری هست

همین بس ست دلیلِ بقا ز عالمِ عشق | که یکشب غمِ او در هزار سال گذشت

عشق میگویم و میگریم زار | طفلِ نادانم و اول سبق ست

بشوقِ دوست چه سازم که در شریعتِ عشق | نگاه بی ادبی و خیال رسوائی ست

هوشم بنگاهی بر و جانانه چنین باید | یک جرعه خرابم کن و پیمانه چنین باید

نادیده جمالِ او مهرش ز دلم سر زد | ناکاشته می روید این دانه چنین باید

بلبلانِ چمن بعد ازین که گوش کند | که عندلیبِ قفس دیده بباغ آمد

دل را چه میدهی که بدار الشفا بریم | این کشته را ز سایهٔ تیغت کجا بریم

چون زخمِ تازه دوخته از خون لبالبم | ای وای اگر بشکوه شود آشنا لبم

گر کامِ دل بگریه میسر شود ز دوست | صد سال میتوان بتمنا گریستن

اینک رسید وعده کشادِ نقاب کو | رفتیم تا دریچهٔ صبح آفتاب کو

ز چشمِ من مجوش ای گریه هنگامِ وصالِ او | که محجوب ست و میسازد هلاکم انفعالِ او

رباعی

عرفی همه فریاد و فغان آمده ام | پرشور بیازار جهان آمده ام

ناکام و سیاه بخت و دلریش و خراب | آنطور که بایست چنان آمده ام

رباعی

عرفی دمِ نزع ست و همان سستی تو | آخر بچه مایه بار بربستی تو

فرداست که دوست نقدِ فردوس بکف | جویای متاع ست و تهیدستیٔ تو

زبسکه مانده شود آسمان ز آزارم | هزار سال پس از من جهان بیاساید

غیرت برم بشادئی عالم که هیچگاه | از خلوتِ وصالِ تو بیرون نمیرود

طغیان ناز بین که جبگر گوشهٔ خلیل — آمد بزیر تیغ و شهیدش نمیکنند
دلم بروشنیٔ آفتاب خنده زند — که آخر شب یارت شبهای تار می آید

عبدالقادر

عبدالقادر بداونی جامع فنون فضائل بود در تاریخ نویسی سلیقهٔ شگرف داشت کسب کمالات نزد شیخ مبارک پدر فیضی و ابوالفضل کرده و اکثر مشایخ و علماء عصر را دریافت و صحبت داشت پیش امام اکبر پادشاه بود و چهل سال با هر دو برادر مذکور مصاحب ماند تا در منتخب التواریخ از حال این هر دو خبر صحیح گرفت صاحب ثمرات القدس شاگرد شیخ عبدالقادر سال وفات او سنه اربع و الف نوشته طبع نظم هم داشت این دو بیت از خود بقلم آورده

هر چشمهٔ خضر ست دهانی که تو داری — ماهی ست در آن چشمه زبانی که تو داری
بقصد امید قاصد سفیر ستم سوی آن بدخو — معاذ الله از آن ساعت کز و نومید برگردد

عالمگیر

عالمگیر بن شاهجهان بن جهانگیر سلطان کشور دین پروری و مهر سپهر عدل گستری بود آفتاب عالمتاب تاریخ ولادت اوست و آفتاب عالمتابم تاریخ جلوس این رباعی از کلام بلاغت نظام اوست

رباعی

دیروز پی گلاب میگردیدم — پژمرده گلی بر سر آتش دیدم
گفتم که چه کرده که میسوزندت — گفتا که درین باغ دمی خندیدم

گویم در سلاطین تیموریه که مدتی دراز کوس فرمانروائی در اقلیم هندوستان نواختند بادشاهی باین عدل و حق پرستی برنخاست چنانچه تواریخ نگاران عهد او احوال او را مفصل نوشته اند رسوم کفر را از خاندان دولت برانداخت و در اشاعت احکام شرع دقیقه فرو نگذاشت فتاوای هندی در فقه و مساجد کثیره بجای بتخانها در هند یکی از آثار حسنه اوست و کلمات طیبات که مشهور برقعات عالمگیری ست عجب عبارت ملیح و اشارت متین دارد

عزت

عزت خواجه باقر شیرازی در سخن طرازان عزتی دارد و در نکته پردازان حرمتی تاجر پیشه بود از ولایت بهندوستان تردد میکرد دیوان او بخط خودش قریب پنجهزار بیت حاضرست

و بر انواع سخن شامل این چند بیت از آن گرفته شده

زاهدان را نالهٔ مستانه زهر قاتل است — نعرهٔ شیر است تکبیر فنا روباه را
دگر حسن گلوسوز که امشب مجلس آرا شد — که مقراض از پر پروانه دارد شمع محفلها
چه همرهی که نکردست باغبان مراد — نشاند شاخ گلی چون تو در کنار مرا
بگو بساقی مجلس بکوری ناصح — که پنبهٔ سر مینا نهد بگوش مرا
ز نسبتی که بگل کرده اند روی ترا — توان ز نالهٔ بلبل شنید بوی ترا
عزت بکیمیا ندهی آبروی خویش — آب گهر بخاک فروشد کسی چرا
من که پیوسته سر از بال همای پیچم — دولتی خوشترم از سایهٔ دیوار تو نیست
تو نداری سر سودای عزیزان ورنه — یوسفی نیست که سرگشتهٔ بازار تو نیست
تا نشد گم ماه کنعانی بمقصد پی نبرد — وادی گمگشتگی دامان منزل بوده است
گوهر انصاف از درج لبی ظاهر نشد — بر زبان خلق حرف حسبة لله نیست
حرف ناسنجیده در کیش خردمندان خطاست — تیر روی ترکش دانش تامل بوده است
تا نباشد غنچه در اول گل آخر نشکفد — کلفت امروز بهر عشرت فردا خوش است
گردید برق خرمن ما طبع خیره بند — کاین ترک شعله خو خلف دودمان کیست
حسود را نتوان کرد از جدل خاموش — مگر به تیغ تغافل زبان بریده شود
آنکه دل داد بسودائی دو عالم عزت — مفلسی بود که یک خانه دو جا مرهون کرد
بچه امید هوس پیروی عشق کند — چشمه هر چند زند قطره بدریا نرسد
حاجت نبود چهره زمی لاله گون کنی — حسن برشتهٔ آتش سوزان چه میکند
دلم احرام رفتن از سر کویت نمی بندد — حریم کعبه دایم صید را دار الامان باشد
تکیه بر کوکب اقبال نمی باید کرد — ماه نقصانی و خورشید روانی دارد
سینه صافانی که خاکستر نشین گردیده اند — در فن آیینه سازی هر کدام اسکندر است

گل زخم شهادت باغ جان را تازه میسازد　　چرا عزت شهید خنجر قاتل نمیگردد

بحال خسته دلان تا ترا نظر باشد　　دعا کنم که مراد دل بیشتر باشد

اینقدر همرهی از تیر دعا میخواهم　　که مرا هیچو کمان با تو هم آغوش کند

خدا ز چشم تو اسلام را نگه دارد　　فرنگ زاده نگاه تو قصد ایمان کرد

بی بهشتی صفتان چند در آتش باشم　　دارم از دوری این قوم عذابی که مپرس

در بیع گاه عشق خریدم فنای خویش　　کردم نثار قاتل خود خون بهائی خویش

ای مدعی ببال تو چون شاخ گل که من　　یک گل نچیدم از چمن مدعائی خویش

از بس زمانه در پی غمازی من است　　گشتم چو غنچه قفل در گفتگوی خویش

نشان زخم کسی نیست بر عقیق دلم　　ز اسم اعظم او نقش در نگین دارم

رجحان بر آب خضر دهم آب دیده را　　دلهائی مرده را کند احیا گریستن

دست کسی بدامن خطش نمی رسد　　امروز آفتاب بود تکیه گاه او

حاضر ترا ز تو بیچکسی را ندیده ام　　ای غائب از دو دیده مقابل نشسته

گیرم که احولانه کنم سیر قامتش　　غمدیده را ز عیش دو بالا چه فائده

تا سر خود را بخصم بمروت داده ایم　　همت اهل کرم مشتاق سائل بوده است

گر بکار معصیت می آمد آنهم بد نبود　　نامهٔ اعمال عزت فرد باطل بوده است

عبید الله خان

عبید الله خان ازبک پادشاه توران بود معاصر شاه سلیمان صفوی و امیر سخندان
این بیتها از وی است

قسم بآه جهان سوز خود که می سوزم　　بآتشی که سمندر حریف دودش نیست

بسنگ رخنه شد از بس گریستم بی تو　　ز سنگ سخت ترم من که زیستم بی تو

مبارکباد عید آن دردمند بیکس و کورا　　که نی کس را مبارکباد گوید نی کسی او را

عالمی

عالمی بخاری مدرس مدرسهٔ معنی شعاری ست از منتسبان امام قلیخان بود این بیت

ازوست ؎

این نه تمام مو بود بر تن پر گزند ما — سوخته ایم و میرود دود ز بند بند ما

عتابی مصاحب عادل شاه پادشاه بود از یاران حضوری می هفت سال در قلعهٔ گوالیار محبوس مانده آزوست ؎

نمرد شیوهٔ دینی نمرد دنیاسی — بهیچ چیز نماسی عجب تماشائی

رباعی

ای شاه ستاره خیل خورشید اقبال — وی از پی سجدهٔ تو گردون چو هلال

ایام تو عیدست دران روزه حرام — بزم تو بهشت ست دران باده حلال

عرشی یزدی طهاسپ قلی بیگ اول عهدی تخلص میکرد بعد از طی عهد جوانی نظر به بلندی طبع عرشی تخلص گرفت و در خدمت شاه طهاسپ صفوی بسر می برد دوازده هزار بیت از قصاید و غیره انشا نمود از وست ؎

هر کس بزیر تیغ بر ویت نظاره کرد — زان پیشتر که کشته شود خونبها گرفت

با من چرا مضائقه در جور میکنی — چیزی نخواستم که در آب و گل تو نیست

هر لحظه ای صبا زچه گردی کنار من — دانسته ام مگر بجا میفرستمت

هر چند غیر لاف محبت زند برت — ما را امیدها بدل بدگمان تست

خوش آن کسیکه اگر نایدش زیار پیام — دهد قرار که بر قاصد اعتماد نکرد

گر زنده ایم بیتو بما جای طعن نیست — بوی ترا ز باد صبا میتوان شنید

تابی تو دیده از مژه خس پوش کرده ایم — تا رفته ای نظاره فراموش کرده ایم

گویند عرشی بسری که به منظر داشت ظریفی اورا دیده گفت مولانا این شعر را جهت مخدوم زاده گفته ؎

تخم دیگر بکف آریم و بکاریم ز نو — کانچه کشتیم زخجلت نتوان کرد درو

ناصر

علی شیر نیستان سخنوری ست و مرد میدان معنی گستری ذو الفقار کلکش بتسخیر قلمرو بیان پرداخته و تصرف طبعش آفتاب سخن را از افق غزلی راجع ساخته کوثر سخن در اختیار او ست و سلمان غاشیه بردار او مجدد طرز الفاظ و معانی ست و مستفید سلسلهٔ مجدد الف ثانی گل وارستگی بر سر داشت و جام استغنا در دست چاشنی گیر مشرب بلند بود و متمسک طریقهٔ علیه نقشبند استفاده از شیخ محمد معصوم خلف مجدد نموده و در مثنوی زبان بمدح وی کشوده موطن و منشای او سهرند ست ابتدای حال با میرزا فقیر الله مخاطب بسیفخان بدخشی چون جوهر با شمشیر ملازم بود در رفاقتش باله آباد خرامید و چندی بسیر مجمع البحرین دماغ را تازه کرد و بعد فوت سیفخان به بیجاپور رفت و با ذو الفقار خان بن اسد خان وزیر اعظم خلد مکان موافق شد بلی علی بود ذو الفقاری بدست آورد و آخر الامر از دکن بهندوستان عطف عنان نمود و در دهلی بی نیازانه میگذرانید و بهمین جا در سنه ۱۱۰۸ بجنة الماوی خرامید و در جوار مزار شیخ نظام الدین اولیا مدفون گردید عمرش قریب شصت سال بود اگرچه غزل را باسلوب تازه جلوه داده اما در مثنوی ید بیضا می نماید هر چند برخی مثنوی گویان براه او رفتند اما هیچکس باو نرسید و خط عجز به بینی قلم کشید کلام ناصر علی در شش جهت عالم سائر و دائر ست و دیوانش از قالب طبع بر آمده این چند بیت بنابر التزام نقش بیاض ایام می شود و بنا بر قانون کتاب بسواد تحریر می رسد ؎

باندازِ نگاهی برد بی پروا دلِ ما را — بوی ساغر می لبست ساقی محملِ ما را
نیست غیر از عشق دلسوزی منِ افسرده را — شعله جنبش میدهد نبضِ چراغِ مرده را
برید از دل جفایت رنگهای آرزویم را — چو ماهی در تنم خون شد سفید از زخم نشترها
عمر از کف رفته ما قامتِ آن بیوفاست — میشناسد هر که صیاد ست صیدِ جسته را
از آبلهای دل فریاد پرستان — یک آبله در کام و زبان هست جرس را
همچو آن عکسی که از آئینه بیرون میرود — دام راهِ ما سبکروحان نشد زنجیرها
لبریز شد ز تنگی دل بسکه سینه ام — چون رشتهای شمع سیه گشت نالها

آهوان طرز رمیدن ز من آموخته اند
گردش چشم سیاه که نظر کرد مرا

بی درد وا نشد دل غفلت گرفته ام
قفلیکه زنگ بست شکستن کلید اوست

توبه هارا نفس بازپسین دست رست
بیخبر دیر رسیدی در منزل بستند

تلافی گر کند بیداد چشمت را شکرخندی
چو رنگ رفته می آید بجا خون شهیدانت

چشم پوشیدم تجلی در فضائی سینه شد
خوشتر از ضبط نگه شمعی حریم دل نداشت

عشق از پرده برون آمد و آوازم داد
برد از هر دو جهان دور و به پروازم داد

نه پسندید که بی برگیم آواره کند
جگر لعل و گهر چشم گهر سازم داد

امتیاز شهر و صحرا داشت از نقص جنون
ورنه مجنون را خرابیهای خود ویرانه بود

یک شهر چشم خوش نگهان فرش راه اوست
آنجا که سرمه گرد کند جلوه گاه اوست

بس بود یک جنبش ابروی تیغ قاتلم
میتوان از سایهٔ شمشیر کردن بسملم

گوارا نیست عشرت طبع ناپرهیزگاران را
چه لذت از نشاط عید باشد روزه خواران را

دوش یک لحظه بخواب آینهٔ یار شدم
طپش دل چه ستم کرد که بیدار شدم

خوی نازک بدل من چه ستمها که نکرد
شیشه بر شیشه زدن کار چه خارا که نکرد

قدآرا خلعتی در عالم امکان نمی باشد
دل تنگی نیاز آورده ام این جامه زیبان را

خودنمائیست گذشتن ز لباسی که مراست
در ته پیرهن از خویش چو تصویر برآ

آشیان گم کرده چون من گرفتارش مباد
سخت بیرحم ست می ترسم که آزادم کند

انتقام دادخواهان قیامت شد تمام
می فشاند چشم قاتل سرمه بر شورم هنوز

بود دنیا و دین پشت و رخ آئینهٔ هستی
بزرگ آید وجود خویشتن در چشم شاهان را

خشم اهل کرم از لطف بخیلان بهتر
تشنه را آتش یاقوت به از آب بقاست

کلاه سلطنت خسروان شکست نداد
نمیزد ندا اگر پشت پا فقیر النش ؛

سیر از جهان شدم بگذار فنای خویش
چون اشتهای سوخته گشتم غذای خویش

تو چون در جلوه آئی مغز جان سیماب میگردد — تجلی میکند برقی که آتش آب میگردد
ندارد حیرت دل تاب حسن بیحجابش را — که باشد صافی آئینه شبنم آفتابش را
نظرها غافل و عالم پر از کیفیت حسنش — بود حکم پری در شیشهها رنگ شرابش را
بشوخی پای او بوسیدن و قالب تهی کردن — کدامین بی ادب تعلیم فرما شد رکابش را
درین صحرا کدامی تشنه لب جان داد حیرانم — که از صد جا گریبان پاره شد موج سرابش را
بحشر حرف بی صوت ست فریاد شهیدانش — نمیدانم که داد این سرمه چشم نیم خوابش را
ندانم دل شهید کیست لیکن اینقدر دانم — که از شمشیر او رنگی ست موج اضطرابش را
محبت جادهٔ دارد نهان در خلوت دلها — چو تار سبحه گم گردید این ره زیر منزلها
تو چون ساقی شوی در دیت تنگ ظرفی نمی ماند — بقدر بحر باشد وسعت آغوش ساحلها
تو ره از کثرت اسباب بر خود تنگ میسازی — سبکرو جان چو بوی گل فرو بستند محملها
اهل همت را نباشد تکیه بر بازوی کس — خیمهٔ افلاک بی چوب و طناب استاده ست
آن وسمه ابروان ترا تاب داده اند — این تیغ را بزهر ستم آب داده اند
نازا ینقدر بنعمت دنیا ز بهر چیست — این تحفه را بدست تو در خواب داده اند
پیش از همه شاهان غیور آمدهٔ — هر چند که آخر بظهور آمدهٔ
ای ختم رسل قرب تو معلومم شد — دیر آمدهٔ ز راه دور آمدهٔ

عالی

عالی میرزا محمد نعمتخان شیرازی جامع فنون کمال ست و اعجوبهٔ عدیم المثال خامهٔ هجوش شمشیر خون ریز ست بلکه صور قیامت انگیز پدرش حکیم فتح الدین عم حکیم محسن خان ست که در هند با شاه عالم مصاحبتی بهم رساند میرزا در هند متولد شد و در صغر سن همراه پدر بشیراز رفت و کسب کمال نمود و برگشت و بخدمت شفیعای یزدی تلمذ نمود و در سلک نوکران خلد مکان امتیاز یافت و در سنه ... بخطاب نعمتخان و دارو غگی باورچی خانه نعمت فراوان اندوخت و شکر نعمت واجب واجب تاریخ یافت بعده مخاطب بمقرب خان و دارو غگی جواهر خانه نگین

دولت بدست آورد و بعد خلد مکان ملازم محمد اعظم شاه شد و بعد کشته شدنش از شاه عالم بخطاب دانشمند خان سرمایهٔ مباهات اندوخت میرزا محمد در نظم و نثر قدرت عالی و در رفض طبع غالی دارد خصوص در وادی نثر طلسم حیرت می بندد دیوانش مسمی بسخن عالی بنظر درآمد این چند بیت ازان ملتقط گردید

نخواهد کرد ترک بت پرستیها دل زارم　　که چون سنگ سلیمانی ست مادرزاد زنارم

کار با طرفه جفا پیشهٔ افتاد مرا　　که نه یادم کند و نی رود از یاد مرا

موج آبی چو رسد دانه ثمرساز شود　　ناخن اینجا شکند تا گرهی باز شود

میکند باز این دل شوریده آزار خودش　　من چه امنعش کنم او داند و کار خودش

رشتهٔ حیاتم را همچو رشتهٔ تسبیح　　صد گره بکار افتاد تا بیار پیوستم

نقش پای او بهر گامی کند جان در تنم　　خاک راه دوست گشتن آب حیوان من ست

یار داد ربگرفتن که فراموشم شود　　کی رود از یاد کس چیزی که از بر میکند

دین و دلی که داشتم از دست من کشید　　در من نماند جز نفس آن هم کشیدنی ست

سیر باغی که بود بیتو کم از ماتم نیست　　میکند سایهٔ هر نخل سیه پوش مرا

کشت امید مرا نشو و نما معکوس شد　　رو بپائین میکشد قد همچو باران دانه ام

ببزم وصل او کاش اینقدر هم میشدم محرم　　که چون آئینه حرفی از پس دیوار میگفتم

کوکب سوخته میکرد گر اندک مددی　　همچو آتش بدل سنگ تو جا میکردم

بجای نامه شمع روشنی دادیم قاصد را　　که طوماری ست شرح سوز و پیغام زبانی هم

از عصای خویش طفلی را جنیبت میکشم　　از رکابش دور در وقت نیسواری نیستم

کاملان را همه شستگی از دست خود ست　　حاجت گردش پرکار نشد مانی را

رنگ پریده از رخ گل گرد راه کیست　　پنهان میان دیدهٔ نرگس نگاه کیست

گیرد نگه چشم تو شاید بکمندش　　رم کرده تر از آهوی صحراست دل من

بیاض گردنت از بوسه هر جا نقطه میخواهد　　بدستم ساعتی بسپار و سیر انتخابم کن
هر که پرسد این سخن عمر دوباره چون شود　　از بر ما دمی برو باز بیا که همچنین
خاک ملیح هند نمکسار عالم ست　　تخمی که سبز گشته ده وتخم آدم ست
خود ناتوان ولی هنرآموز مردم اند　　پیران قد خمیده کمان کشباده اند
فکر زلف خوبروی زاهد میسازد مرا　　آخر آن هندو پسر زنار میسازد مرا
خوش نمی آید دل آسوده محبوب مرا　　بدشود با هر که گوید پیش او خوب مرا
کجا بر آب بر هم خورده صورت بست تمثالی　　میسر نیست نقش مدعا طبع مشوش را
چو یار محرم بزم شراب کرد مرا　　نگاه گرم رقیبان کباب کرد مرا
ز عیش رفت بباد انچه بود در گرهم　　چو گل شگفتگی دل خراب کرد مرا
ببین بر آینه سیماب تا شود روشن　　که میکشد غم دیدار بیقراران را
ذره ام امیدوار پرتوی از آفتاب　　ای سحاب بیمروت میشوی حائل چرا
میکند فرزند آخر دعوی مال پدر　　میوه از خورشید گیرد رنگ از گل بوده را
هر که یکبار بجانانه رساند خود را　　این محال ست که تا خانه رساند خود را
در نشاط آرد وصال دوستان مشتاق را　　حلقهٔ صحبت نمی باشد کم از جام شراب
نیشکر بر بند بند خویش خنجر بسته ست　　تا بدانی هیچ نوشی در جهان بی نیش نیست
دم شمشیر چو بر سنگ رسد بر گردد　　سخن تند با سنگدلان نادانی ست
در غمت بخت سیاهی دارم و چشم تری　　از سواد هند تا سرحد جیحون از من ست
مصیبتی ست ملاقات مردم عالم　　ببین که دست ز دنها بسر سلام شده ست
ترسم آن سیمین بدن باشد در آغوش رقیب　　دیده ام تقویم را امشب قمر در عقرب ست
کاهلی در کار خود مجنون چرا کرد اینقدر　　مردن عاشق باهی یا نگاهی بیش نیست
فیض را افتاده گوی قناعت یافته ست　　سایهٔ بال هما نور سعادت یافته ست

اهل غفلت را بد نیا نیک و بد معلوم نیست — خواب شب تعبیر خواهد یافت چون فردا شود
سود مسیح و خضر ز ادراک عهده نیست — ورنه کدام نفع بعمر دراز بود
اهل سعادت از پی ایذا نمی شوند — بر تیر هیچکس پر و بال هما ندید
چون دل از کار شد از کام شدم شیرین کام — آخر این شیشه شکستند و نباتم دادند
بیخودی فرصت تصویر بنقاش نداد — جان کشید از تن و جانان نکشیدست هنوز
تحفهٔ عشق گدائی چند باشد نان غیر — می شوم شرمنده پیش هر که مهمان میشوم
بیمروت یکنفس نگذاشت دل را پیش من — اینقدر هم لائق بی اعتباری نیستم
بیتو هرگاه تماشای گلستان کردم — همچو گل دامن خود پر زگریبان کردم
یابی ز رنگ زرد نشاط نهان من — چون زعفران یکی ست بهار و خزان من
از جور عشق شکوه کجا بشنود کسی — رنگی که بشکند چه صدا بشنود کسی

عصمتی از طایفهٔ زنان بود و طبع نظم داشت آن از وی می آید

از پا شکستگان طلب کعبه مشکل ست — آن کعبهٔ که دست دهد کعبهٔ دل ست

عشرتی حکیم محمد رضا یزدجردی در بلدهٔ خرم آباد از کهنه شاعران بود عمرش از هفتاد سال در گذشته در طبابت ید بیضا داشت آن از وست ه

جلوهٔ در دل از آن قامت رعنا دارم — خبری تازه از آن عالم بالا دارم
رگ جان در تنم چون رشتهٔ پرتاب می پیچد — نفس در سینه ام چون حلقهٔ گرداب می پیچد
بهر کس دولت دنیا بآیینی اثر بخشد — بهر برجی رود خورشید تاثیری دگر بخشد
فروغ بخت و طالع تا چه باشد طبع کامل را — که یک پرتو بود شمع مزار و شمع محفل را

عالی میرزا محمدی تبریزی در اصفهان نشو و نما یافته قدری از اوقات را در تحصیل صرف نموده ذکا و شعوری قوی داشت در هیئت و نجوم خاصه مهارت بهم رسانیده و از خدمت افاضل استفاده کرده هر رطب و یابس که بخیالش میرسید حقائق و معارف می پنداشته

واز بوالهوسی وخودرائی در هر فن دخل نموده مستقلانه سخنان بی سروبن درهم می بافت قدم در هیچ مقام استوار نداشت گاهی خویش را ازحکما بستی وگاهی بصوفیه تشبیه جستی وگاه از متکلمان گفتی ودرسلک هیچ فرقه درشمار نیامدی آخر بتباهی عقاید شهرت یافت هوشمندان از حالش نفرت کردند واو نیز از دانشوران واذکیا کناره گرفته باساده دلان و بیخردان الیف بود آنهارا مذمت وایشان را ستایش می نمود مصداق حال این قسم اشخاص ست انچه عارفی گفته جمعی افسار تقلید از سر بیرون انداخته فطرت اصلی را سرنگون ساخته اند بظواهر نبوت وتوابع آن قانع نباشند واز خود سخنی چند بیهوده تراشند نه طبع شان گذارد که بپای تقلید روند ونه توفیق شان باشد که بوی تحقیق شنوند مُذَبْذَبِيْنَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ وَلَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ بالجمله عالی مذکور بشعر مربوط بود وابیات شایسته دارد این چند بیت از وست

بمشکین طرهٔ پیوند کردم رشتهٔ جان را — زلو شیرازه بستم نسخهٔ خواب پریشان را
بیاد تو ز بس چون غنچه سر در جیب پیچیدم — چو گل لبریز نکهت ساختم چاک گریبان را
سخت می ترسم بحیرت انتظارم بگذرد — رفته باشم از خود آنساعت که یارم بگذرد
ایکه خاکم را بباد از جلوهٔ خود دادهٔ — آنقدر بنشین که از پیشت غبارم بگذرد
بر سر راهم الهی کیست پرسیدی ز غیر — کشتهٔ تیغ تغافل مے زند نظارهٔ

عاقل

عاقل هنرور خان شاهجهان آبادی عقل کل یاور اوست ومبدء فیاض همایه گستر او مضامین تازه دارد وخوبان خوش غازه داروغهٔ فراش خانهٔ نواب نظام الملک آصفجاه ومداح او بود در آخر عمر خزانچی شد بعده رخصت گرفته در شاهجهان آباد رفت وقرین آسودگی بسر می برد در اواسط سنه دوازده صد هجری در دهلی بساط هستی برچید از وست

بسکه میدارد حیا در پرده محجوب مرا — دیدهٔ بیگانه نه داند مُهر مکتوب مرا
ندارد حاصلی غیر از ندامت حرف سازیها — زبان شمع آخر خاک لیسد از درازیها

چراغ خانهٔ آیینه روشن شد ز خاکستر — تو هم ای بیخبر یکبار آتش زن بسامانها
پی تحصیل روزی هرزه میتازی نمیدانی — که گندم را سفید از انتظارت گشت فرقها
کلید و قفل چون دیدم زیک آهن یقینم شد — که اسباب کشایش در گره دارند مشکلها
سینه صافان را نمی باشد غبار کینه ها — دیده باشی صحبت خاکستر و آیینه ها
ندارد چهره ام رنگی ز جوش ناتوانیها — چو گل تاراج چیدن رفته ام در نوجوانیها
روز و شب غافل ز شرم نالهائی بی اثر — هر بچاک سینه مانند جرس داریم ما
ساقی پیاله گیر که بی نشهٔ شراب — شرمندگی ز روی هوا میکشیم ما
راضیم بر سرمه گشتن ای فلک کو ساعتی — همچو مژگان گرد چشم یار گردانی مرا
هرکرا زین سبحه گردانان تماشا کرده ایم — چون سلیمانی دلی در حلقهٔ زنار داشت
از خوشامد میفزاید در تنگ ظرفان غرور — شیشهها زابی نفس سامان بالیدن کجاست
پروانه را بشمع دلالت که میکند — در کاروان شوق همان شوق رهبرست
بر دوش یکدم این همه بار امل مبند — ای نخل سیر برگ ترا ریشه نازکست
دانهٔ سرسبز را با آسیا سخت ست کار — بیغمان را گردش اختر بلائی دیگرست
کدام تشنه جگر گرم جانفشانی بود — که آب جدول شمشیر در روانی بود
به پیش آیینهٔ بی غبار شمشیرش — نفس شماری عاشق چه زندگانی بود
بی قامت بلند تو از برگ برگ سرو — در جامه خواب فاخته سوزن شکسته است
عبث در آرزوی نوجوانان پیر میگردد — کجا در شیشهٔ عینک پری تسخیر میگردد
ترنج محال ست بفردوس رسیدن — همواری ره گلشن کشمیر ندارد
یاقلم در آرزوی لعل و مرجان سوختند — دوزخ دنیاپرستان آتش خاموش بود
ز زنجیر تعلق هر زمان آواز می آید — که گر از خود برائی خانه ها هم در پی دارد
زبس جام طرب در بزم امکان دیر میگردد — رسد تا نشهٔ صهبا دماغم پیر میگردد

فیض آبِ دیده نتوان یافت در آبِ وضو — کاشکی زاهد بجای ریش مژگان تر کند

امتیاز گوهر ما در وطن مستور بود — باده آبی بود تا در شیشهٔ انگور بود

میتوان از زود سیریهای انجم یافتن — آسمان هم یک چراغان لبِ بام ست و بس

سالها از بهر دنیا حلقهٔ بر دم زدم — پشت پا جائیکه باید زد ز غفلت سر زدم

بیادِ قامتش چون عشق پیچان در چمن عاقل — بپای سرو افتادم لشاخ نخل پیچیدم

در شکنج محنت از کسب هنر افتاده ام — چون کمان حلقهٔ خم گردیدهٔ زور خودم

از دل بکوی یار سراغی گرفته ایم — دیوانه را بکوچهٔ باغی گرفته ایم

بید ماغی سیر دیگر بر نمی تابد مگر — باده با آتش زنم گلگشت نیلوفر کنم

مغز ما را نشهٔ عبرت فزود از دیگران — رفتگان پیمانه پر کردند و ما صهبا زدیم

خون بطِ شراب کم از خون خوک نیست — ای بیخبر حذر ز شکارِ پلید کن

تا کی ز سیر گلشن دامن کشیده رفتن — فریاد نکهت گل باید شنیده رفتن

راهِ کدام فطرتِ رسم کدام هوش ست — صد درد سر خریدن از منصب هزاری

عارف محمد عارف بلگرامی از عنفوان شعور بگلگشت کوچهٔ سخن خرامید و در فن فارسی و هندی کمالی بهم رسانید این چند بیت ثمرات فکرت اوست ❁

نیست معلومم که چشمِ زخم من چون می پرد — شاید از مژگان او آمد پیام بوسهٔ

ولہ

مشو برای کبابِ بآتشی محتاج — چو سنگ از جگرِ خویشتن شرار طلب

ولہ

چون صریر خامه نبود نالهٔ ام را آشفتی — سرمه می سازد بلند آوازهٔ فریادِ مرا

رباعی

ختم آمده منشور ولایت بر تو — انجام صحیفهٔ هدایت بر تو

تعقیب خلافتِ تو برجا باشد　　چون هست مدارِ هر نهایت بر تو

عزلت

عزلت میر عبدالولی بن سید سعدالله سلونی سورتی از مستعدان وقت بود و در معقولات حیثیتی خوب بهم رسانده میر آزاد او را دیده و این چند بیت از دیوان مختصر اوست ؎

نشود مرد کسی کوه گر از جا برداشت　　رستم ست آنکه دل از دست ز دنیا برداشت
بگرم جوشیٔ یاران عصر تکیه مکن　　که چون معانقهٔ عید اعتمادی نیست
دلم افسرده خواهد ماند یا وا می‌شود روزی　　ندانم غنچه‌ام در دست گلچین یا صبا افتد
سر بر نداشت نکهتِ گلشن ز شرم او　　بوئی گلی نبود که باد صبا نداشت
خدا نا کرده گر صیاد از دامم رها سازد　　اسیر حلقه بر گرد سر گردیدنش گردم

غطیما

غطیما از عظام شعرای نیشاپور بود پسر بلا صیدی صاحب دیوان غزل و قصاید و مثنوی مسمی بفوز عظیم ست و وفاتش در ۱۰۱۱ بوده غزل مسلسلش در نهایت خوبی ست و شهرت دارد مطلعش اینست ؎

قاصد آمد گفتمش آن ماه سیمین بر چه گفت　　گفت با هجرم بساز و گفتمش دیگر چه گفت

عشقی

عشقی سید برکت الله بن سید اویس بلگرامی ملقب بصاحب البرکات در مارهره رنگ توطن ریخت و همواره چراغ ارشاد می افروخت و احیاناً لباس فارسی و هندی برقامت معنی سوزون میدوخت ریاض عشق نام دیوانی مختصر دارد و منظور نظرش ضبط حقائق بود از وی می آید ؎

بدیر پیر مغان باش و می پرستی کن　　زلعل ساقی ما جرعه گیر و مستی کن
چشم حیرت پیشه را خار و گل رعنا یکیست　　دل خرابی دیده را آبادی و صحرا یکیست
چشم دل داریم دیگر از نگاه ما مپرس　　گرد کوی خویش میگردیم راه ما مپرس
خانهٔ دیده شود رشک پریخانه چنین　　گر قدم رنجه کند یار بسر منزل ما

عروجی

عروجی تخلص سلطان فیروز شاه بهمنی ست بشوکت و عظمت از دیگر شاهان بهمنیه امتیاز

داشت و آن خاندان بازو بلند آوازه گشت در سنه ۱۱۲۵ در گذشت این ابیات از وی ست ص

کرشمه جنبش آموز ست مژگان درازش را | بستم کرده ست واجب هر زبان تعلیم نازش را
محبت چاک بر دل می‌زند هر گه که در بزمی | بخود مخصوص می‌بینم تغافلهای نازش را
مبادا آسیب نقصان یابد از سوز دلم تاری | بدل چون ره دهم اندیشهٔ زلف درازش را

رباعی

در آتش هرزه فکر زائل نکنی | اندیشه بهر خیال مائل نکنی
این نقد خزینهٔ دماغست بگوش | تا صرف بجنبهای باطل نکنی

عبد الجلیل

عبد الجلیل حسینی واسطی بلگرامی نسخهٔ جامع اصناف علوم و لوح محفوظ اسرار منطوق و مفهوم جام جهان نمای جلائل صفات و فلک محدد عالم کمالات برهان ساطع ربانی حجت اشرفیت نوع انسانی ست تقوی آب گوهرش و عرفان بادهٔ ساغرش تلمیذ شیخ غلام نقشبند لکهنوی و سید مبارک بلگرامی شاگرد شیخ نور الحق بن عبد الحق دهلوی بود در فقه و لغت و تاریخ و موسیقی شانی بلند داشت قاموس از اول تا آخر بر نوک زبان او بود از عمدهٔ بلغای زمان محمد شاه پادشاه ست امرای عظام مثل نواب امین الدوله بهادر انصاری سنبهلی و نواب صمصام الدوله میر بخشی محمد شاه وغیره در تعظیم و اجلال وی بسیار میکوشیدند و سید علی معصوم صاحب سلافة العصر را دیده و فاتش در دهلی بسنه ۱۱۳۸ واقع شد جد مادری میر آزاد بلگرامی ست حضرت آزاد رح داستانهائی دراز و افسانهای دلنواز از احوالش در خزانهٔ عامره و سرو آزاد نوشته اند و حق خدمت چنانکه باید و شاید گذارده و در مدح وی قصاید غرا پرداخته و قصاید و رباعیات و مقطعات تواریخ و مثنویات او را جسته جسته ذکر کرده حکایت آن همه درین جریده درازی میخواهد ناچار بر چند اشعار از کلام بلاغت فرجام او اکتفا میرود ص

فرخ سیر آن شهنشه با برکات | چرخ از ادب او شده شیرین حرکات
در مسند زمین عهد عشرت مهدش | بارید سحاب ریزهٔ قند و نبات

غره مشو که ابلق ایام رام تست / روز سوار شب کند اسپ چراغ پا
بجز مژگان ندارد چشم بیمار تو غمخواری / بالا گردانی برگشته مژگانت تماشا کن
بانتظار تو ای سرو لاله در گلشن / ستاده قهوه بکف در پیالهٔ یاقوت
شام غم را در سواد نامه پنهان کرده ایم / صبح محشر میدمد از صفحهٔ مکتوب ما
تا حسن ترا مشعل انوار بدست ست / مه را همه شب کاسهٔ گداوار بدست ست
از سینهٔ پرسوز من احوال چه پرسی / هر آه من سوخته طومار بدست ست
هر آبله کز جور دو چشم تو بدل بود / مژگان تو در کاوش آن خار بدست ست
تا از می پرسه مبرد هوش ز سر ما / چشم سیهش ساغر سرشار بدست ست
بیهوش کند غمزه ات از جنبش ابرو / زانرو که کلید در خمار بدست ست
تا هوش مرا فرق شکافد بدو نیمه / ابروی ترا قبضهٔ منشار بدست ست
یکدور بکام دل عاشق نزند چرخ / ساقی فلک جام نگونسار بدست ست
زان سیر جلیل این غزل همچو گهر سفت / گو رارگ از ابر گهربار بدست ست

در قصیده بذکر نیکو سیر میگوید

بود در حصن آگره محبوس / همچو مفهوم ممتنع بعدم
داشت عیشی و کنج عافیتی / خاطر آسوده تر ز صید حرم
زر بسیار روزمرهٔ او باش / اکبرآباد و قلعهٔ محکم
چون بر بد این خبر بهلی بزد / شعله ز خشم داور عالم
خسرو دین پناه شاهجهان / آب و رنگ بهار فضل و کرم
بخشی الملک را اجازت داد / تا کشد لشکر ظفر پرچم
آن امیر جماعهٔ امرای / چون حسین علی هژبر شیم
قرة العین حیدر کرار / نخبهٔ نسخهٔ نسب آدم

جود او شهرهٔ دیار عرب / تیغ او ضابط بلاد عجم
نازد از نسبتش سمو نسب / بالد از همتش علو همم
میکند با جماعهٔ دلریش / لطف او آنچه میکند مرهم
غوطه در جود او زند دریا / لطمه از دست او خورد ضیغم
هست مقیاس جود او سحاب / همچو مقیاس فرسخی بورم
تیغ او شد بفرق اعدا غرق / همچو حرفی که میشود مدغم
در دل خصم او در آید رمح / چون در آید بر اهل خود محرم
باکمندش سر معاند او / همچو دلوی است با رسن منضم
ظفر از فوج او شود پیدا / فتح با تیغ او بود توام
آمد و قلعه را محاصره کرد / همچو انگشت و حلقهٔ خاتم
زانطرف هم مخالف سرکش / کوششی داشت در ثبات قدم
دست و پا زد درون قلعه بسی / چون جنینی که واجهد بشکم
کار بر اهل حصن شد دشوار / مرگ مقطوع زندگی مبهم
قلعه شد بر جماعهٔ اعدا / از مصیبت چو حلقهٔ ماتم
شد برون آمدن چنان دشوار / که سخن از زبان اهل بکم
از برون هم ره رسد شد بند / چون نفوذ صدا بگوش اصم

و در قصیدهٔ مدحیهٔ آصفجاه گفته ؎

مشابه کف او بحر چون تواند شد / که نقص جزر بود مد بحر را بقفا
حباب نیست که بحر از تشبه کف او / کلاه فخر بینداخت از خوشی بهوا
رسن زموج زده بر میان بکف کشتی / گزد سوال کند چون قلندری دریا
ز بیم کثرت جودش محیط ناله کند / گواه اوست برین بیم رعشهٔ اعضا

گرفت خنصر یمنی خرد ز دانشش او | چنانکه خلق ز جودش اصابع یسری
چو او ندیده امیری مهذب الاخلاق | بعینک مه و مهر این سپهر پشت دوتا
مثال روح مصور بود بپاکی ذات | نشان عقل مجسم بود بفهم و ذکا
صفائی آینهٔ رائی او بود چندان | که می نماید از و آنچه رود هد فردا
کرم ز دست گهر بار او بود ممنون | ظفر به تیغ چمن کار او بود شیدا
گره گره نبود نیزهٔ عدو شکنش | که بند گشته در و جا بجا دل اعدا

و در مرثیهٔ شهادت امیر الامرا سید حسین علیخان گفته

آثار کربلاست عیان از جبین هند | زد جوش خون آل نبی از زمین هند
شد ماتم حسین علی تازه در جهان | سادات گشته اند مصیبت نشین هند
نیلی ست زین معامله پیراهن غروب | وز خون گریه سرخ شد ست آستین هند
گیتی چرا سیاه نگردد ز دود غم | خاموش شد چراغ نشاط آفرین هند
هند اینچنین مصیبت عظمی ندیده ست | دیدیم داستان شهور و سنین هند
از داغ دل زدند چراغان اشک جوش | این ست نوبهار گل آتشین هند
ماهی در آب می طپید و مرغ در هوا | از شیون عظیم امیر مهین هند
فرزند مصطفی خلف الصدق مرتضی | کز روی فخر بود بذاتش یمین هند
رستم نشان حسین علیخان شهید شد | از خنجری که بود نهان در کمین هند
آن صفدری که از قلم تیغ بارها | تحریر کرد نسخهٔ فتح مبین هند
تیغش ببرد ز معرکهٔ خصم تیره بخت | چون برق می شگافت صف آهنین هند
دریا دلی که بود ز ابر عنایتش | شادابی بهار بهشت برین هند
از بهر هر فلک زده عالیجناب او | در ترکتاز حادثه حصن حصین هند
منقاد او شدند از ان سرکشان دهر | کز داغ ضبط کرد نشان بر سرین هند

هند از شهادتش تن بی روح گشته ست ‖ یعنی که بود او نفس واپسین هند
عالم چو قیر در نظر خلق شد سیاه ‖ افتاد تا ز خاتم دهر آن نگین هند
دل چاک چاک گشت و جگر داغ داغ شد ‖ زین غم که گشت زهر همه تن انگبین هند
گردون ز اختران همه تن اشک گشته ست ‖ در اعتنای ماتم رکن رکین هند
استرجع الملائک و استعبر الفلک ‖ فی هذه المصیبة سحقاً لدین هند
از دست ابن ملجم ثانی شهید شد ‖ گویی ز کوفه ست گل ماتمین هند
تا کربلا و تا نجف و تا مدینه رفت ‖ سیلاب خون دیده و آه و انین هند
ای دوستان آل و محبان اهل بیت ‖ غمگین شوید بهر حسین حزین هند
تا حق اهلبیت رسالت ادا شود ‖ بر زغم این جماعهٔ منصوبه بین هند
از کلک مین بمرثیهٔ سید شهید ‖ این چند بیت ریخت چو در ثمین هند
رضوان حق چو سبزه قرین ضریح او ‖ تا هست حسن سبز بگیتی قرین هند
سال شهادتش قلم واسطی نوشت ‖ قتل حسین کرد یزید لعین هند
بنعت خواجهٔ کونین کرد میر جلیل ‖ رباعی ‖ ز شعر حافظ تضمین بمصرع زیبا
شگافت بحر کلیم از عصا تو مه ز انگشت ‖ ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا

عجیب سید قریش بلگرامی برادر خاله زاد حقیقی میر عبد الجلیل مذکور بهت خوش خلق و ظریف طبع بود سلیقهٔ نظم داشت او اخر ایام زندگانی همراه نواب مبارز الملک سربلند خان تونی جانب گجرات رفت و در ۱۱۴۸ با اسپ غائب گردید و نوعی توسن را جلو ریز ساخت که گردی از هیچ جا برنخاست عمرش قریب بشصت سال بود در مدح سیدی میگوید

گل همان به که ز گلزار پیمبر باشد ‖ ل همان به که ز میخانهٔ کوثر باشد
گوهر آن نیست که از نطفهٔ نیسان زاید ‖ گوهر آنست که از معدن حیدر باشد
ای خوشا تازه نهالی که ببستان شرف ‖ دست پروردهٔ زهرای اطهر باشد

آنکه از جبهۀ او نور سیادت پیداست   عالم افروز تر از نیر اکبر باشد
در زمینی که بخندد گل حسن خلقش   هر کف خاک بخاصیت عنبر باشد
چشم بد دور ز سیمای حسینی نسبی   چمن آرائی جهان این گل احمر باشد
مدح او را نتوان در قلم آورد عجیب   زانکه از حوصلۀ خامه فزون تر باشد

عظیم

عظیم الدین ابن سید نجابت بلگرامی از آغاز سن وقوف به تتبع شعر پرداخت و قماش نظم و نثر را خوب شناخت و بنا بر مناسبت فطری گاهی خود هم سخن موزون می نمود و در فکر بر روی خود می کشود و در کوچۀ تصوف رایت بلندی می افراشت همه نور عظیم تاریخ وفات ست این دو سه شعر نمونۀ فکر اوست ؎

داغ بر دل دارم و چون لاله سیرابم هنوز   آتشم اما چو صهبا عالم آبم هنوز
عالمی پروانه شد آن شمع قامت زاهبین   در دل شب جلوۀ صبح قیامت زا ببین
خواب بیداری چشم تو عجب معجونیست   بهم آمیخته از مستی و هشیاریها
شادم بقتل خویش که از کوثر لبت   یک جرعه خونبهائی شهیدان نوشته اند

بیدل

علوی مولوی عبد الله خان در اصل باشندۀ موقایم گنج ضلع فرخ آباد بود و صاحب فضیلت و سخنوری خداداد مدتی دراز بشاهجهان آباد بسر برده کسب علوم و فنون فرمود شاگرد مولوی محمد اسمعیل شهید دهلوی رحمست و بیعت جهاد با سید احمد بریلوی مرحوم بجا آورده در نثر و نظم شانی بلند و مکانتی ارجمند داشت و در فن طبابت دم عیسی می نمود امام بخش صهبائی دهلوی شاگرد اوست بعد مراجعت از دهلی بملازمت نواب سید محمد علیخان بهادر شمس آبادی داماد وزیر صوبۀ اوده گزید و در سلک متوسلانش منخرط گردید و وفات او هم در انجا در سنه ۱۲۶۲ بعارضۀ تپ محرق اتفاق افتاد تاریخش بنیاد سخن فتاد ست نقش سخن چنین می بندد

شب هجرت چه دانی با دل مضطر که چون کردم   فشردم آنقدر در سینۀ تنگش که خون کردم
چون سایه ناتوان ز سر ما درگذشته   از هر گذشته ایم همین سرگذشت ماست
دل گر همه شمع ست نمی باید م این شمع   من باشم و این سینه و این داغ تو باشد
هر جا ز مجتبی سخن هست   و اگوئیه بیدل تو باشد

رقصی باصول بردم تیغ   اندازهٔ بسمل تو باشد

باز هوی نامهٔ ات هوش از سر دیوانه برد   راست گوید خلق هوی بس بود دیوانه را

ای قضا این شادی و آرام از بهر که بود   گر چنین سرگشته و ناشاد میکردی مرا

گر غرض مشق حوادث بود از ایجاد من   بد نبود از سنگ گر ایجاد میکردی مرا

بر کشید نهائی دوران اوج داری بیش نیست   همچو نرگس بر سر این دار خوابیدن چرا

عروج نشهٔ فقرم بجام جم نمیگنجم   بخود بالیده ام یعنی بظرف کم نمیگنجم

من و گل چینی آتشکدهٔ داغ کسی   بتماشای گل و لاله چکار ست مرا

آن دل نمانده ست مرا ای ستمگران   کز بهر غمزهای شما واگذارمش

دل میبرد دلبوی تو جان هم روان کنم   کی شرط دوستی ست که تنها گذارمش

آنکه جان داد بلب صورت بیجانی را   کاش میداد دلی بیدل حیرانی را

همچو گل آتش افسردهٔ ما شعله نداد   تا نجنباند صبا گوشهٔ دامانی را

علوی آن گریه که در روز وصالش کردی   تا چه در کیسه نهادی شب هجرانی را

خودپسندی چقدر برد ز راهت ای طفل   که شدی چهره بآئینه و آبش کردی

سنبل از حال پریشانی دل با تو نوشت   فرصتت باد سر زلف جوابش کردی

چشم مستت بقبول دل ما صرفه نداد   ورنه زین قصه چه حاصل که کبابش کردی

علوی خیر طلب قابل بیداد نبود   آنکه آباد تو میخواست خرابش کردی

نخواست غارت دست زمانه باغ مرا   درون سینه نهان داشت عشق داغ مرا

وفاپرست سر کاکل توام مگذار   که بوی مشک پریشان کند دماغ مرا

اسیر تلخی نزع ست جان بسمل ما   که زهر چشم بتان می تراود از دل ما

گذشت عمر در آمد شد وجود عدم   قضا بگردش چشم که بست محمل ما

نصیب حاصل ما نیست گر همین جز برق   نصیب برق شود کاش جمله حاصل ما

دلم شکست ستمهای زلف او یارب … شکسته‌تر شود آنکس که بشکند دل ما

آتشکم رود از دیده وسعت دارند دانند … این نو قدم انداز هٔ رفتار نداند

گر جیب نمانده ست بز نخبیهٔ در آویز … آن کن که کسی ببیند و بیکار نداند

جان می طلبد در بدل نیم نگاهی … نقصان خود و سود خریدار نداند

علیخان

علیخان میرزا در شعر و انشا بغایت دقیقه سنج و نکته یاب بود در وطن خود بلده کلبا لکان انتقال نمود این ابیات از وست

لبریز ز نظارهٔ من گشت دو عالم … از بس بتماشای تو بالید نگاهم

شب هجر تو در فانوس تن چون شمع کافوری … فروزان استخوانم شد ز تاب گرمی شبها

سید

علم الهدی سید مرتضی عاملی برادر رضی شارح شافیه صرف و کافیه نحو در عربیت از افاضل زمان بود در طبع نظم هم داشت از وست

اوقات صرف دوستی عیب جو مکن … باز شت روی آیینه را روبرو مکن

پیراهن دریده چو گل زینت تن ست … زنهار چاک سینهٔ خود را رفو مکن

بخیه بر صد خرقهای هستی خود میزدم … گر دماغ بستن بند قبا میداشتم

عادل

عادل شاه اسمعیل ثانی از اولاد شاه طهماسپ صفوی بود سلاطین اطراف از بیم تیغ خونریزش پا از حد خود بیرون نمی نهادند تا باهل ایران چه رسد از بس سفاکی و بیباکی نهال عمر اکثری از جوانان صفویه را بی گناه از پا در آورده تا از دیگران چه توان گفت در ۹۸۵ شبی عروض مرضی شبی در قزوین از دست ساقی اجل مسموم شد و تخت خاک را نشیمن ساخت در مراتب شعر طبع خوشی داشت از وست

شادم بخدنگ تو که ناوک فگنان را … سوی هدف خویش نهانی نظری هست

چون غنچه چه دانی تو که در خلوت نازی … کز بهر تو چون باد صبا دربدری هست

از خندهٔ پنهانی لعل تو توان یافت … کز حال دل گم شده او را خبری هست

عبرت

عبرت احمد نام رباب نوازی بود شاگرد میرزا عبد القادر بیدل ست رباب فکرش همه بر قانون

خیال و ترنم طنبور سخنش از شور عشق مالامال در شاهجهان آباد مقیم بود شعرش بخیال پهلو میزند ؎

غبارِ کوی او شد سرمه چشم عشقبازان را	بحسرت بسکه سودم جبههٔ بخت سیاه آنجا
همین احسان بس است از گریهای بی اثر ما را	که دارد عرض احوال دل ما گاه گاه آنجا
نگاه گرم ست حسن نازک او رنگ می بازد	توان با حیرت آئینه گشتن عذرخواه آنجا
چو بوی غنچه زیر آسمان خواب فراغت کو	بیک مژگان زدن برهم شکستم قفل این درها
بزرم بیخودی پروانهٔ حسرت تماشائیم	که از شمع خیال او بر آتش میزنیم پرها
لب لعل که آتش میزند بر سینه ام عبرت	بجائی اشک از چشم ترم میریزد اخگرها
گر نگاهش بغلط سوی بیابان افتد	سرمه خون گردد واز چشم غزالان افتد
جز بد رویش کجا سوز محبت یابی	عشق برقیست که بر خانهٔ ویران افتد
نقد عمر یکه نه در راه طلب باختمش	گهر ے بود بخاک سیه انداختمش

عنایت محمد حفیظ خان بن شیخ الهیار بن شیخ عبدالعزیز عزت خوشنویس هفت قلم بود در عمر هیجده سالگی از خطهٔ لاهور وارد شاهجهان آباد شده در بیساولان پادشاهی منسلک گردید و در کمال استغنا و قناعت میگذرانید و هیچ یکی از امرا و خوانین التجائی برد دیوان شعرش قریب پنجهزار بیت خواهد بود بسیار خوش اداست مشق سخن چنین میکند ؎

کجاست طاقت برخاستن ز جا ما را	نشانده اند براهت چو نقش پا ما را
دگر گرفتم از سر مینا کلاه را	در خون تو به رنگ نمودم گناه را
در غم هجر تو ام انچه که از من باقیست	مشت خاکی ز پی دیدهٔ دشمن باقیست
ز خلق سوختگانی بعافیت رستند	که در بروی خود از سنگ چون شرر بستند

عارف شاه محمد شیرازی همّ اوستاد شیخ علی حزین بود و فاضل پر تمکین گاهی طبعش بانشا و شعر مائل میشد ابیات عزا و رباعیات آشنا بمذاق عرفا دارد و چند بیت طراز حاشیهٔ

این دو فرد میشود ؎

زشوقِ منصبِ پروانگی در بزم او هر شب — طپیده نهانی دل در سینهٔ من بال دیگر شد

نمیسوزد چراغِ مجلس تا صبح چرا غم — که چون داغ دلم را هر شب این دولت میسر شد

قانع ز دیدنت بشنیدن نمی شود — هرگز شنیده که کند گوش کار چشم

عاشق کجا و اینهمه طاقت در انتظار — یک شمع تا بصبح قیامت نمیرسد

لب تشنهٔ سهیل فروزان لعل یار — سیراب از عقیق مکیدن نمی شود

بالیدن از ترقیِ بالقوه بدنماست — پرواز چشم بال پریدن نمی شود

عباس ثانی خلف شاه صفی پادشاه عالیمقدار بود این مطلع از وست ؎

بیادِ قامتی در پای سروی گریه سر کردم — چو مژگان برگ برگش را بآبِ دیده تر کردم

عرشی میر احمد حسن بن سید اولاد حسن قنوجی برادر کلان اعیانی محرر سطور رحمه الله تعالی مستوی عرش سخندانی و سلطان ممالک مبانی و معانی ست سپهر والای سخن را نیر اعظم و جهان آفرینش معنی را جوهر اول برتری بخش پایهٔ دانشمندی محیط گرانمایهٔ ارجمندی صبای چمنستان رنگین بیانی نور روائی شکرستان شیرین زبانی خضر چشمهٔ حیوان بلاغت کلیم طور سینای فصاحت گوهر یکتای محیط پاکیزه گوهری اختر سعد سپهر فرخنده اختری در علوم عقلیه و نقلیه پایهٔ رفیع داشت و در فنون نظم و نثر مرتبهٔ منیع در زبان فرس و عرب ید بیضا مینمود و در آن احد قصاید طولانی از هر جنس سخن نظم میفرمود درین دور آخر که مرگ علم و برگ ریز هنر و خزان فضل و کمال ست معنی آفرینی باین قوت طبع و جودت قریحه و حضور ادراک و ذکاوت ذهن و حدت فهم در قطری از اقطار جهان بگوش نخورده و سپهر دوار صاحب کمالی باین اقتدار در اقران و اماثل او بهم نرسانده در عین جوانی بعمر سی سال و دو ماه و بست روز چراغ حیاتش خاموش گردید احرام حرمین محترمین بسته بود در بروده ملک گجرات رسیده بمرض اسهال بنزهتکدهٔ رحمت عامهٔ الهی رخت سفر بکشاد محمد عباس رفعت تاریخ وصالش چنین نوشته

عرشی عالی گهر احمد حسن — در طفیل مصطفی مغفور باد

رخت بربست از جهان سوی بهشت — زیر طوبی همنشین حور باد

گفت رفعت از پی تاریخ او — با امام المتقین محشور باد

۱۲۷۷ھ

از نتایج طبع آسمان پیوند و ثمار شجر خاطر ارجمندش قصاید و رباعیات و غزلیات چند در تازی و فارسی ست که بعد این سانحه محرر سطور از اوراق باد برده یکجا فراهم ساخت شاعری دون رتبهٔ اوست زیراکه در حوزهٔ دانشمندان داخل و با فضلا و اهل الله واصل بود بنا بر التزام این جریده طرفی از سخنش درین صحیفه حوالهٔ زبان خامه و بیان نامه میشود

ایکه تا نام تو پرتو بر زبان انداخته — گوهر مقصود در جیب دهان انداخته

آب و رنگ حسن آورده بر روی بهار — ساز و برگ عشق در جیب خزان انداخته

غنچه را گویا نمیسازد بگلبانگ شگرف — خار را در معرض عقد اللسان انداخته

گل چه گلبانگ ثنایش در تبسم میزند — بلبل از ذکرش چه آتش در فغان انداخته

در خط جادو نگاهان نزهت ریحان فگند — حیرت نرگس بچشم بیدلان انداخته

آه گردون سیر در نشو و نمای سرو رخت — در سرشت لاله داغ شعله سان انداخته

عقدهای غنچه بی امداد ناخن واکند — وا ز گهرها عقده بر آب روان انداخته

جذبهٔ عشق ترا نازم که در یکدم زدن — عقل پس ماند و مرا در لامکان انداخته

در قصیده نعت نبوی میفرماید

بیا عرشی به پیشم گر حریف همنفس خواهی — منم مدحت طراز آنکه بخشد تاج دارائی

معین فرمانروای کشور دلهای نورانی — ابو القاسم محمد ابن عبد الله بطحائی

صبا گر از گل تقریر او نکهت ربا گردد — پرد از روی گل چون هوش بلبل رنگ رعنائی

حدیثش گر اثر آموز آید عندلیب آمد — فغانش میکند در چشم گل ایجاد شنوائی

شگفتی نیست گر خیزد ز کانم جوهر اول — که با مهر نبوت نسبتی داریم آبائی

شہا شہر سندۂ تقصیر عصیان بر درِ خویشم   کہ دور افتادہ ام از درگہت با ہمچو شیدائی
نگاہی کن کہ از ہندوستان خواہم بدر جستن   بدانسان کز دلِ عاشق برون آید شکیبائی
یارب چکنم جوہرِ شمشیرِ زبان را   کز معرکہ پرداختہ دیدیم جہان را
عرشی صفت اندازہ شناسی بمیان نیست   تا ساز کنم زمزمۂ مرغ جنان را
ہر موجِ بیانی کہ ز دریائی دلم خاست   تا ساحل لب آمدہ برتافت عنان را
خون گشتہ ام اما لبِ من نالہ سرا نیست   چون لالہ بدل سوختم آہنگ فغان را
تا چند شراری بدل و سینہ توان داشت   یارب مددی دیدۂ خونابہ فشان را
از سلطنتِ چرخ ستم پیشہ توان یافت   کو از پی ایجاد ستم بستہ میان را ؛
چون شمع مرا روشنی طبع بلا شد   با سوختنم ہست سری کون و مکان را
گنجینہ نگہداشتنم خوش ننماید ؛   ہمت نگذارد کہ لبم مہر دہان را
فریاد کہ این کوردلانم نگذارند   تا سرمہ کنم خاکِ درِ پیرِ مغان را
این زمزمہ ہا کز مددِ طبع طرازم   گویند کہ روح القدس آموخت فلان را
تا لب ز دلم آنقدر انبوہ معانی ست   کز دل نتوانم بلب آورد بیان را
ہر نکتۂ باریک کہ در سینہ نہفتم   نشتر شد و درداد خراشی رگِ جان را
بر نازکی خاطرِ من جسم گران ست   برگیر الٰہی ز من این بار گران را ؛
گردون ہمہ آشوب بلا بر سرِ من ریخت   زین بازی خلق زند طبل امان را

صبحدم چاکِ گریبان میزنم   بر چراغِ مہر دامان میزنم
آہ من کو بد در بزمِ نشاط   خندہ بر سرو چراغان میزنم
بس سبکروحم چو فکرِ خویشتن   بر فراز عرش جولان میزنم
از پی عیش و نشاطِ بزمِ عشق   زخمہ بر تارِ رگِ جان میزنم
اشک گلگون چون ہمی آید بچشم   فالِ گلگشتِ گلستان میزنم

چون بدست آورده ام مینای دل　　ساغر گردون گردان میزنم
سنگ و آتش را نمیدارم بزرگ　　طعنه بر گبر و مسلمان میزنم
یاد مژگان دلاویزش چه کرد　　نشتر غم را بشریان میزنم
بید مجنون نخل ماتم میشود　　ناله چون در سایهٔ آن میزنم
چشم بی مژگان نباشد خوشنما　　بر سر تبخاله پیکان میزنم
بر دل دیوانه سوزم داغ عشق　　سکه بر اقلیم ایمان میزنم
پای کلکم راه معنی می روم　　دست جودم موج احسان میزنم
تا به بینم روی آن خورشید وش　　چون سحر چاک گریبان میزنم
میروم بر باد در اقلیم عشق　　پا بر اورنگ سلیمان میزنم
بحر مواجم دم تحقیق علم　　از معانی جوش طوفان میزنم
می طرازم نغمهٔ هر دو زبان　　گه حجاز و گه صفاهان میزنم
از صریر خامهٔ طرار خود　　نعرهٔ شیر نیستان میزنم
مشتری بر ششمین چرخ و زحل بر هفتم　　طالع اهل کمال اینهمه نقصان دارد
عشرت صاف دلان همدم عسرت باشد　　گل شکر خنده بصد چشم نمایان دارد
دوست دارم شرری را که بجانم افتاد　　کین همانست که رخسارهٔ جانان دارد
گرندها همه وابستهٔ گیسوی تو اند　　این دو صد عقده چرا کاکل پیچان دارد
شمع بر خاک من سوخته حاجت نبود　　آه بر مرقد من سیر چراغان دارد
فکر ایام طرب لازم روشن رایست　　غنچه در موسم گل سینه بگریبان دارد
چون باد صبا از در گلزار بر آید ❊　　دانم که زکوی تو بمن نامه بر آید
حرفیکه ازان لعل شکر بار بر آری　　غسلی زده در چشمهٔ کوثر بدر آید
ای گریه تو بر آتش ما زن دم آبی　　تا کی نفس از سینهٔ ما چون شرر آید

موسی نتوانست بنظاره در آورد
آن جلوه که ما را ز رخت در نظر آید

آتشی زد گرمی هنگامه ام رخت مرا
دود آه من سیه کرد اختر بخت مرا

در راه اتحاد نه بدست می رویم ما
تو میروی ز ما و ز خود می رویم ما

چو عاشق میشود معشوق کار از پاره‌دوزی افتد
گریبان چاکی گل را نباشد بخیه گر پیدا

کشیم بزیر فلک آه شعله زن تا چند
برنگ شمع بفانوس سوختن تا چند

بیار باده که آتش زنم بکعبه و دیر
دماغ وسوسهٔ شیخ و برهمن تا چند

بیا که طرح جنون دگر بیندازیم
قدم به پیروی قیس و کوهکن تا چند

زخویشتن بدر آ همچو بوی گل عرشی
برنگ بلبل شوریده در چمن تا چند

آبی نزند گریهٔ من آتش دل را
فریاد که جانم همه این چشم ترم سوخت

دردا که بسر منزل جانان نرسیدیم
سر گرمی شوق اینهمه در رهگذرم سوخت

عرشی چه بلا سحر در افسانه دمیدی
آهنگ سخن سنجی تو بی شررم سوخت

مژده ایدل که دگر سلسله از پا افتاد
کار دیوانگیم باز بصحرا افتاد

نوبت درد دلم چون بمداوا آمد
آخر از بام فلک طشت مسیحا افتاد

دل دیوانهٔ من طاقت زنجیر نداشت
کار با سلسلهٔ زلف چلیپا افتاد

یارب آرامش دل را ز کجا می آرم
اندرین دشت که بانگ جرسی می آید

وای بیرحمی صیاد جفا کار که گفت
وه چه خوش ناله ز کنج قفسی می آید

عرشی امروز که پیمانه بکف می آید
هیچ بیمی بدلت از عسسی می آید

پیش ازین کین گنبد چرخ مدور ساختند
حسن را فرمانروائی هفت کشور ساختند

عرصهٔ دل کم نبود از وسعت کون و مکان
داغ را همطالع خورشید محشر ساختند

هر شراری کز دل پرشور من سر بر کشید
قدسیان بر آسمان بردند و اختر ساختند

گر دغدغهٔ تهمت غماز نباشد
از یار نگاه غلط انداز نباشد

چشمِ تو بایاسخنِ عشق سر آید * از ضعف مگر طاقتِ گفتار ندارد *
دل بردهٔ و در سینهٔ من سوخته داغی افروخته بر مشهد پروانه چراغی
از زلف تو کارِ من بی مایه بر آید گر مار توان برد ز گنجینه سراغی
بلبل بقفس از غمِ گلشن بفغان ست در گوشهٔ عزلت نتوان یافت فراغی
سنّتی از خم تیغ تو بسر داشته ام که گهِ قتل مرا طرز نیاز آموزد
دل ازان بت نظری میخواهد شیشهٔ ماست بخار را گستاخ
چشمکِ شوخیٔ دشنام تو کرد بوسه را بالب گویا گستاخ
گرمیٔ عشق سوخت حاصل ما آتشی شیشه ست یا دل ما
چون مشتری برفعت کیوان نبوده ام عرشی ز پا فگنده سهم السعادتم *
ای باد صبا از تو من آشفته و ماغم از سلسلهٔ زلف پریشان که بودی
نرگس دمیده ست زخاکِ مزار من ای سرو نو نهال ببین انتظار من
از لطمهای بادِ صبا گل سفید شود سوزِ دگر بود بچراغ مزار من
گر اضطراب ندارم ز آرمیدن نیست شهید عشق ترا فرصتِ طپیدن نیست
خندهٔ شیرینِ ادایانِ شکر خوانِ شماست شور لبهائی بتان هم از نمکدانِ شماست

عطا منشی سید تفضل حسین شاعر بخط از سادات قصبهٔ جایس بود تحصیل علم در لکهنو نمود و بتلاش معاش بر آمد نخستین در بهوپال آمد چندی نوکری در سرکار نواب مرحوم جهانگیر محمد خان بهادر کرد و بعده بحید رآباد دکن رفت و عمر عزیز در مجرائیان نواب سراج الملک بهادر و نواب شمس الامرا بهادر و نواب شجاع الدوله مختار الملک میر تراب علیخان بهادر سر سالار جنگ بعزت بسر برد و در ۱۲۸۵ھ جان بجان آفرین سپرد از یاران محمد عباس رفعت بود که ترجمه اش در حرف الراء گذشته ه

کشادم چشم بر روئی تو و ز عالم نظر بستم باین بستن کشادن رنگ الفت خوبتر بستم

مسری با شوخی مژگان او دارم حذر از من ——— دل آسوده را بردم بنوک نیشتر بستم
طبیب مصر بان بگذر ز من وز فکر مرهم هم ——— ببین من ریزهٔ الماس بر داغ جگر بستم
چو بگسست آهنی زنجیر کردم ربط باز لفش ——— جنون دست دگر بگشاد و من بند دگر بستم
کجا کی سست گردد عهد من از سختی هجران ——— که من پیوند الفت با جفا جو سخت تر بستم
بدست غیر داد او دست تا بهر حنا بستن ——— حنا بر پنجهٔ مژگان من از خون جگر بستم
چو دیدم سخت اندازست آن ناوک فگن رفتم ——— بروی سینه از داغ جگر نازک سپر بستم
دل آرا نامه آمد رفتم از خود در جواب او ——— دل مشتاق را بر بال مرغ نامه بر بستم
عطا خو کرده ام با هجر شوق از من چه میخواهی ——— که من وقت دعا خود بر دعا راه اثر بستم
دل نمیدانم چه شد دلبر نمیدانم چه شد ——— گشت برق جلوه گر دیگر نمیدانم چه شد
نی خروشی نی فغانی نی طپش نی اضطراب ——— امشب احوال دل مضطر نمیدانم چه شد
بارگ جانم سری میداشت پنهان غمزه ——— خون روان دیدم ولی نشتر نمیدانم چه شد
عشق را سوزی همان وز دل نشانی هیچ نیست ——— باده می بینم بجا ساغر نمیدانم چه شد
ایکه می پرسی عطارا من چگویم حال او ——— نیم جانی داشت بر بستر نمیدانم چه شد

عظیم منشی فضل عظیم مهین برادر مولوی فضل حق خیرآبادی ست که در زمن غدر اقلیم هند بدست اهل فرنگ ماخوذ گشته برنگون فرستاده شد. و همانجا بمرد عربیت و منطق و فلسفه دانی او ضرب المثل ست و عظیم از شرفا مشاهیر قصبهٔ مذکور بوده طبع نظم نیکو داشت دیرست که منزل بکوچهٔ خموشان گزید این ابیات از وست ع

بزم دوش رخش داد دلبری میداد ——— فرشته باخته دل بود جان پری میداد
دران زمان که ز آفت نبود نام و نشان ——— نگاه او خبر از فتنه گستری میداد
ستم نمود بجان من اینکه شب نگهش ——— ببزم غیر رواج ستمگری میداد
فدای شوخی او هم که شب مرا هر بار ——— قسم بجان خود از بنده پروری میداد

عارف عارف علی شاه آزو جاهت ظاهر و حسن باطن وطلاقت لسان و عذوبت بیان صید دلها میفرمود و در انفس زکی درویشان بنظافت طبع ولطافت مزاج آزادانه زندگی می نمود با این همه گاهی دست طلب بروی کسی دراز نکرده و بهر احتیاج پیش احدی فرو نیاورده اصلش از اکراد خراسان از عائد دولت محمد شاه پادشاه ایران بوده در عین کامرانی و ریعان جوانی جذبه از جذبات ربانی او را در کشید تا از زخارف دنیویه و تعلقات خویش و بیگانه دامن چیده پای تجرید بر جادۀ سیر و سیاحت عرب و عجم نهاد حتی که گذرش بشهر حیدرآباد دکن افتاد آنجا سالک علی شاه نعمة اللهی را دید و بدو گرویده حلقۀ ارادتش در گوش عقیدت کشید مدتی اوقات عزیزه را مصروف ریاضت و مجاهدۀ نفس نمود پس بحکم سیروا فی الارض چشم اعتبار کشوده وسعت آباد هند را بقدم تفرید پیمود هرچند بنارس واله آباد و کانپور و اکبرآباد در آغوش کرده گاه بیگاه بدانصوب سرتماشا میکشید لکن درین دورو گشت لکهنؤ را مرکز خود گزیده بدین مقال قولش دال است

بهندوستان ندیدم موضعی دلچسپ چون لکهنؤ اگرچه در طریق سیر تا چینا پتن رفتستم

و از قصبات نواح لکهنؤ قصبۀ سندیله را مقام دلنشین می شمرد و غالبها در انجا بطیب خاطر

و انشراح بال بسر می برد چنانکه میگوید

کوی عشق ست خاک سندیله ای خوشا خاک پاک سندیله

در نگوئی بهیچ شهر و دیار نبود اشتراک سندیله

و تا قیام لکهنؤ اکثر اوقات شبانروزی در منزل مولوی محمد یوسف علی صاحب که ذکرشان در حرف الیا سمت نگارش پذیره هنگامۀ مجالسه و مکالمه گرم داشتی و آورا از دوستان صادق الولا انگاشتی بالجمله طبعی موزون و فکری موجد مضمون داشت دیوانی ضخیم مثنوی هرگونه نظم یادگار گذاشت نغمهائی بلبل شیراز را بضبط در ربطی در آهنگ تضمین سرود گوئی ابیات حافظ محتاج مصاریعش بوده انشا و امثال این غزل پیشترک از عروض

دار الرحیل بر کمال عرفانش دلیل ست ع

چو گل ازاین چمن با چاک چاک پیرهن رفتم — عزیزان بر شما این گلشن ارزانی که من رفتم
بکامِ دل دمی هم بر نیاسودم که چون لاله — بصد حسرت سراپا داغ در داغ ازاین چمن رفتم
همه جمع محبان جملگی خیلِ حریفان را — خدا حافظ که من بیرون ازین دیر کهن رفتم
سر از پا پا ز سر هرگز ندانم اینقدر دانم — که دل پرسوز چون شمعِ لگن زین انجمن رفتم
بیمنِ همتِ پیرِ مغان یکسر ز میخانه — بکوثر کامران و کامگار خم شکن رفتم
لبی هم باشکایت وا نکردم از وفاداری — بدلتنگی همانا غنچه سان بسته دهن رفتم

تاریخ ارتحال آن مسافر اعلی علیین شب نهم رمضان سنه الف و مائتین و اربع و ثمانین ست معتقدان نعشش را دست بدست از لکهنؤ بسندیله بردند و بگلزمینی که در زندگی بالایش سرخوش می نشست زیر خاک سپردند از وست ع

ہادی و رہبر ما غفلت و گمراہی ما — جہل و نادانی ما علت آگاہی ما
قوتِ ضعف بصر بین که بعین و ربّا — خشک لب در طلب آب طپیده ماہی ما
عارفا پستیٔ دیوار رساندیم بخاک — چکند سرکشیٔ سیل بکوتاہی ما
سودا زدهٔ زلف بتان ست دلِ ما — شوریدهٔ و سرگشته ازان ست دلِ ما

صبح عیش ست شام ماتم ما — عید میجوشد از محرم ما
غیر این آدم ست آدم ما — عالمِ دیگر ست عالم ما
نوجوانی بخاک میجوییم — بی سبب نیست قامتِ خم ما
می پرستی ست مذهبِ عارف — حضرتِ خم امام اعظم ما
حضرتِ عشق قبله گاه من ست — راست گویم خدا گواه من ست
غیر او نیست در جہان موجود — واین دوئی علت نگاه من ست
جانبازی کار بوالہوس نیست — پروانه سوختن بکس نیست

ابروی تو و انگشت است اما   بر طاق بلند دست رس نیست
رفتن کوش مشکل افتاده ست   بسکه دل بر سر دل افتاده ست
با درد بسر کن که دوائی به ازین نیست   پهلو بمرض ده که شفائی به ازین نیست
نازم بسر که در بر خویشت کشیده بود   بوسم لبان خود که لبت را گزیده بود
با عشق هر آنکو که سری داشته باشد   باید جگری شیر نری داشته باشد
شور عشقت ز سر رود نرود   مهرت از دل بدر رود نرود
باز رفتن سوی وطن باید   سفر از عالم بدن باید
تا بکی پا بگل فرو مانیم   خیز کز گل برون زدن باید
دشمن جان خویشتن خویشیم   قطع الفت ز خویشتن باید
نمیگردانم رو از بلا دل   خوشا دل بارک الله مرحبا دل
مستانه سوی قبلهٔ حاجات میروم   موسی بطور رو من بخرابات میروم
نوبهار آمد صلای همرهان باید زدن   دم بدم خم خم شراب ارغوان باید زدن
عارف الطفی ندارد میکشی با اهل هند   حلقهٔ شیراز با شیرازیان باید زدن

واز مخمسات اوست بر غزلهای حافظ شیراز ره

منم که گشته ام آوارهٔ دشت و صحرا را   منم که می نشناسم همی ز سر پا را
اگرچه نیست کسی را بدم زدن یارا   صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را
که سر بکوه بیابان تو دادهٔ ما را

شب وصال که بزم طرب بیارائی   ز رنج فرقت و هجران تحتک بیاسائی
ز روی راحت و الطاف مهر فرمائی   چو با حبیب نشینی و باده پیمائی
بیاد آر محبان باد پیما را

هوا مسیح نفس گشته در نکار یست   بهار عاشقی و موسم هواداریست

کنون که هر طرف از جوش لاله گلزار است بنال بلبل اگر با منت سر یار است
که ما دو عاشق زاریم و کار ما زار است

بساز زیر و بم ساز و مهیا و تمام ست صحن چمنم جای و لب حوض مقام ست
امروز که کارم همه بر وفق مرام ست گل در بر و می بر کف و معشوق بکام ست
سلطان جهانم بچنین روز غلام ست

ز پیر باده فروشم نصیحتی یاد ست بگوش دل شنو از من که پند استاد ست
ترا که دست رسی بر عمل خداداد ست بیا که قصر عمل سخت سست بنیاد ست
بنوش باده که بنیاد عمر بر باد ست

رها ز بند علائق بدر ز رفتن قیود بکار و بار جهان بیخبر ز بود و نبود
نه بد دلیش ز نقصان نه خوشدلیش ز سود غلام همت آنم که زیر چرخ کبود
ز هر چه رنگ تعلق پذیرد آزاد است

گاه بر جلوهٔ خورشید نظر وا میکرد گاه در آیینهٔ ماه تماشا میکرد
من چگویم که چسانم ته و بالا میکرد سالها دل طلب جام جم از ما میکرد
انچه خود داشت ز بیگانه تمنا میکرد

با رخ چون مه و با قامت چون سرو روان غیرت طوبی ز رشک همه حوران جنان
بخرامیکه بقربان کنمش عارف جان باز دارد سر دل بردن حافظ یاران
شاهبازی بشکار مگسی می آید

عزیز خواجه عزیز الدین ابن خواجه امیر الدین والدش کشمیری مولد و منشا لکهنوی مسکن و مدفن و این عزیز را لکهنو مولد و موطن طبعش موزون فکرش تازه مضمون ذهنش با جودت آشنا کلامش چون نامش عزیز دلها در آغاز شباب بسودای ابکار افکار جنونی عسیر البرء بسرش پیچید و بعد زمانی بشرف زیارت حضرت طب القلوب صلی الله علیه و آله وسلم در عالم رؤیا

مرضش لصحت انجامید مثنوی ذوبحرین و ذوقافیتین مع التجنیس بطرز سحر حلال اهلی شیرازی
بر رسائی کمند اندیشه اش گواه و از نظم هدیة الثقلین باهنگ تحفة العراقین شور فصاحت
و بلاغتش در افواه آن از مثنوی ذوالبحرین اوست

ای ز تو اندر سر من شورها — نام تو هست افسر منشورها
گر سر تحمید تو دارد کتاب — بر در توحید تو آرد کتاب
یافته از لطف تو جان بایزید — آتش قهرت بود آن بایزید
در ره احمد قدم از سر دوش — طاقت رفتار هم از سر دوش
از پس پرده شده تا رونما — برده دو عالم همه را رونما
علم وی از دفتر و سی نبود — یکقلم آن از بر و در سینه بود
نیم شب آن آینه افروز مهر — کرد از اینجا سوی حق روز مهر
جوهر گل مانده شد او بر درخت — یک تنه از سدره خود او برد رخت
ساقی از آن چشمهٔ حیرت فزا — در سر من نشئهٔ وحدت فزا
گوش کن از بلبل رنگین نغم — قصهٔ عیش و طرب آگین نغم

و از هدیة الثقلین اوست

مائیم و ثنای صانع پاک — روشنگر ذره ذرهٔ خاک
یاقوت گری و کان نوازی — وین حقه و مهر برطرازی
بر دور نهاد طرح افلاک — ز و مهر سکون بشقهٔ خاک
آن حقه پر از حقائق او — این شقه پر از شقائق او
ده حق عشق احمد بندگان چیدهٔ خود را — بخاصان شاه می بخشد می نوشیدهٔ خود را
مه مصر است داغ از رشک مهتابیکه من دارم — زلیخا کور شد در حسرت خوابیکه من دارم
نه گلچین بهٔ ابدا ماست نی در جام ساقی را — بیاد دوست در دل آتش و آبیکه من دارم

هر کسی محو رخ شوخ خود آرائی هست
وای بر من که مرا کار بخود رائی هست

چند دل تنگ بغم خانهٔ هستی باشی
خیز و زین خانه برون آی که صحرائی هست

بآن رحمت بچشم کم مبین عصیان پناهان را
جمالی هست در مشکین نقاب این روسیاهان را

ز چشم پرس حال جلوهٔ آغاز حسن او
صبوحی کردگان دانند قدر صبحگاهان را

بود پیمانها لبریز و جانها بر لب از حسرت
که کج دار و مریز آموخت یارب کج نگاهان را

ز شب کوری گریزی نیست ورنه پیش پا باشد
چراغ از نقش پای رهروان گم کرده راهان را

ندارد حاجت تصدیق خون کشتگان او
باین حسن و جمال از کس نخواهد حق گواهان را

چاک کن جامهٔ هستی که شود او پیدا
تا گریبان ندرد گل نکند بو پیدا

لطف در جلوهٔ لیلی ممشان نیست کنون
یاد دو وقتیکه شب از دیدن آهو پیدا

بحق جستم امان دیدم که جانب دار دل آزار است
به بت بردم پناه آن هم به بی رحمی دل آزار است

اگر صد کوه هم باشد بآسانی توان کندن
ولی یکبار دل بر کندن از روی سخت دشوار است

جماعتی که با خفای راز میکوشند
هزار ناله گره در گلوی خاموشند

بر آ ز پردهٔ و احوال جیب و دامان بین
تو مهوشی و تماشائیان کتان پوشند

لعل لبت بمردهٔ صد ساله جان دهد
چشم عنایت تو بآهو زبان دهد

آن پرتوی که از مه و خور ز ذره خلیل
اکنون مرا فریب ز روی بتان دهد

جان بغم تا ندهی وصل بجانان نشود
شرط عشق است که تا این نشود آن نشود

جای رحم است بکم طالعیِ برهمنی
که رخ خوب ترا دیده مسلمان نشود

لطفت را نازم که پیش از درد فکر چاره کرد
تاک را حق آفرید آنگه مرا میخواره کرد

با جهانی در غمش یک جان دو قالب بوده ایم
سینهٔ ما چاک شد هر کس گریبان پاره کرد

برهم زنیم هر دو جهان از فغان دل
من بعد ما و دلبر و کنج نهان دل

جان در بدن خوش است و بصارت میان چشم
خوشتر ازین همه که تو باشی میان دل

محملی میرفت چون مجنون دم از غوغا زدم | کعبه آمد در نظر لبیک در صحرا زدم
ز مهر لاف زنم سینه پر ز کین دارم | نماز میکنم و بت در آستین دارم
مپرس بندهٔ درگاه کیستم که مرا | توان شناخت ز داغیکه بر جبین دارم

عاصم

عاصم منشی عبد الحلیم مکنّٰی بابی العاصم بن مولوی عبد الکریم مولدش کلکته ست بکسب علوم ضروریه پرداخته و مشق سخن بحلقهٔ شعر و شاعری آغا احمد علی مرحوم ساخته نه سال ست که با شاهد معنی همزبان ست و جوان شیوا بیان سخن را نیکو میگذارد و با اکابر عصر رابطهٔ معرفت دارد و میکه محرر سطور در سنه ۱۲۹۲ هجری وارد دار الاماره کلکته گردید همراه مولوی محمد شاه صاحب آمده ملاقات کرد جودت طبع از رویش پیداست و ذکاء خاطر از حرف حرفش هویدا این

چند بیت از وی ست

مرا پسند ای صیاد بی پروا بنا کامی | باّمید بهاری بسته بودم آشیانی را
دل که گه ناله و گه شورش و فریاد کند | نکته این ست بهر رنگ ترا یاد کند
ما که خو کردهٔ دردیم طبیبا بگذار | رسم بر به شدن زخم کهن می آید
هر کس بشیوهٔ دل مسکین جز آب کرد | سهل ست در طریقت یاران حساب دل
بچندین زخم ای ظالم دلم شاد ست پنداری | تو همچون خود جهانی از غم آزاد ست پنداری
بهر رنگی که میخواهد سخن افروز میگردد | درینجا عاصم دیوانه استاد ست پنداری

عزیز

عزیز عبد العزیز خان نبیرهٔ حافظ الملک نواب حافظ رحمت خان بهادر نصیر جنگ والی روهیلکند ست ده ساله بود که پدرش نواب سعادت یار خان در سفر حج جان بحق سپرد و بعد وفات پدر کتب درسیهٔ فارسیه و معقولات و منقولات اکتساب کرد و در سنه ۱۲۲۲ هجری موفق بحفظ کلام مجید گشت طبعش با سخن ملایم افتاده شاگرد عبد الملک ممتاز خواهرزادهٔ نذیر الدین حسن شائق ست در حین تحریر این مقاله رونق بخش بلدهٔ بانس بریلی ست برادرم مرحومم او را دیده و با محرر سطور اتفاق ملاقاتش نیفتاده از وست

بر درش از خاکساری کامران خواهم شدن
پائمالِ او چو سنگِ آستان خواهم شدن

آه از روزیکه تو بر غیر و من بر جان خویش
مهربان خواهی شد و نامهربان خواهم شدن

تا نکهت گل بوی از آن زلف شنیدست
بستست براهِ طلبش محمل غنچه

شهرت طلبان گوشهٔ عزلت نگزینند
نکهت نشود منزوی منزل غنچه

کم مکن رتبهٔ خود در هوسِ جام شراب
طوطی طبع مگردان مگسِ جام شراب

ساقیا حیف که با اینهمه ظرفِ عالی
شیشه سر باز زد از ملتمسِ جام شراب

کاش در آتش می سوخته گردد تن من
جسم کاهیده شود خار و خسِ جام شراب

گنه توبه کند هر که بمیخانه عزیز
دست او چُست بگیرد عسسِ جام شراب

محیط عشق تن فقر آشنائی من ست
بجای موج دران نقش بوریائی من ست

چگونه بال کشایم بسیر سنبل زار
هوائی زلف کسی رشتهٔ بپائی من ست

ستم چه کار کند گر ستم کشی نبود
جفائی تو همه ای ظالم از وفائی من ست

مپرس از من دل داده مطلب و مقصود
که هر چه آرزوئی تست مدعائی من ست

عیان ز گریهٔ بی اختیار من شد راز
اگر چو شمع بسوزی مرا سزائی من ست

بحال خویش نگریم چگونه چون شبنم
که در تجلی نور رخش فنائی من ست

عزیز کی شنود لحن عندلیب آنکس
که محو نغمهٔ طبع سخن سرائی من ست

علیم سید محمد علیم از دودمان نواب عبد اللطیف طرفدار صوبهٔ بنگال ست والد ماجدش سید محمد عباس اله آبادی فی الحال مهتمم بندوبست ساحت ملک محروسهٔ بهوپال ست در سخنگوئی طبع سلیم دارد اصلاح سخن از عبد العزیز خان عزیز نبیرهٔ حافظ الملک نواب حافظ رحمت خان بهادر نصیر جنگ والی روهیلکند گرفته. در حین نگارش این تذکره ملازم این ریاست ست

این ابیات نتیجهٔ فکر صائب اوست

کاستم از رنج و معشوقم ز پهلویم گریخت
خار دامن گشتم و دامان یار از دست رفت

بنگر ای زاهد چه خوش طرح کنشت افتاده ست | تو ده تو ده دل بجای سنگ و خشت افتاده ست
نیست بر سطح زمین این نقش پای آن نگار | بر جبین خاک طرح سر نوشت افتاده ست
بر راه زخم سینهٔ من چشم دوخته ست | از انتظار او به نمکدان خبر کنید ؛

حرف الغین المعجمة

غضائری

غضائری رازی بعضی بغین معجمه ضبط کرده اند و بعضی بعین مهمله در ید بیضا تحقیقش کرده گویند پدرش کاسه گر بود از مداحان سلطان محمود غزنوی ست در مدح او قصیدهٔ هفتاد و هفت بیت نظم کرده دران قصیده میگوید

اگر کمال بجاه اندرست و جاه بمال ؛ | مرا ببین که ببینی جمال را بکمال
مرا دو بیت بفرمود شهریار جهان | بران صنوبر عنبر عذار مشکین خال
چه گفت حاسد تا کس که بدسگال من ست | ز راه باطن و در آشکار نیک سگال
دو بدره یافتی از نعمت و کرامت شاه | غنی شدی و گر از جور روزگار منال
بلی دو بدره دینار یافتم بتمام ؛ | حلال و پاکتر از شیر دایهٔ اطفال

غزالی

غزالی مشهدی غزالان خیال را م او و وحشیان فکر در دام او چون در دکن کارش رونق نگرفت بجانب خان زمان خان که از امرای اکبری بود و حاکم جونپور خرامید و در مرغزار آسودگی جا گرفت و اشعار آبدار در مدح او موزون ساخت از انجمله نقش بدیع ست که هزار بیت ست بر هر بیت یک اشرفی صله یافت دران میگوید

خاک دل آنروز که می بیختند | شبنمی از عشق برو ریختند
دل که بآن رشحه غم اندود شد | بود کبابی که نمک سود شد
بی اثر مهر چه آب و چه گل | بی نمک عشق چه سنگ و چه دل
چند زنی قلب سیه بر محک | سنگ بود دل چو ندارد نمک
ذوق جنون از سر دیوانه پرس | لذت سوز از دل پروانه پرس

آنکه نفس بنجم نجات شش بود | شعله به از آب حیاتشش بود
سبحه شمار دان ثریا گسل | مهرهٔ گل را نه شمارند دل
غفلت دل تیرگی جوهرست | خاک بران لعل که بدگوهرست
آهن و سنگی که شراری درست | خوشتر ازان دل که نه یاری درست

وبعد مقتول شدن خان زمان خان زرو تا شان اکبری آورد و بخطاب غزالی و خطاب ملک الشعرائی تحصیل مباهات نمود اشعارش لکهزار بیت ست در گجرات در سنه از جهان گذشته دنیا الصحرائی حدم رسید این چند شعر از کلام غزالی ست

رخ را نقاب زلف گره گیر میکنی | بر ماه در مشاهده زنجیر میکنی
بسکه دارم دل یکی با عاشقان ور و منند | گر کشم یک آه صد جا میشود آتش بلند
رقیب دامنی ازان در هر شک من مالید | که رنگ بر رخ عاشق نمی تواند دید
چه میسوزی بداغ دوری خود ناتوانی را | که چون فانوس امشب استخوانی در بدن دارد
من او برانه غم هر دم و هر سو طفلان | سنگ در دست که دیوانه کی آید بیرون

رباعی

آنانکه درین بزم می ناب زدند | بیدار نگشته تا ابد خواب زدند
از هستی ما همین نمون ست چو موج | نقشی ست وجود ما که بر آب زدند
ما زمرگ خود نمی ترسیم اما این بلاست | کز تماشای بتان محروم می باید شدن
خفتگان خاک یکسر کشتهٔ تیغ تو اند | هیچ دخلی نیست شمشیر اجل را در میان
ما باده ایم و گرد گریبان ما خم ست | داریم نشئه که دو عالم درو گم ست
می عرق آلوده ساخت چین جبین ترا | فتنه ز سر آب داد خنجر کین ترا
جان دادم و فارغ شدم از محنت هجران | یعنی که ز شبهای دگر بهترم امشب
بباغ سبزهٔ نوخیز دل نواز آمد | عجب خطی ز حریفان رفته باز آمد

غروری شیرازی غرور سخن در دماغ داشت و باده شورافکن در ایاغ مدح گستر صادق بیگ کتابدار شاه عباس ماضی صفوی بود غرور بلبلان خوشگو بنوا سنجی خود چنین میشکند

در فراق دوستان آخر ز ما چیزی نماند　　هر که رفت از هستی ما پاره با خویش برد
مکن خورشید را از کوی خود دور　　گل پژمرده هم در بوستان هست
باید که لحظه بر نگردی از من　　سهل است که روزگار برگشت

غروری کاشانی مربع نشین مسند سخندانی ست بهند عبور نموده وظاهرا همین جا از دار غرور بسرای سرور انتقال فرموده شاعر خوش نوا ست از وست

نازک نهال من که خوشم با خیال او　　قامت کشیدن ست گران بر نهال او
در عهد جمال تو نگیرند ز گل آب　　عکس تو بهر آب که افتاد گلاب ست

غیاثا حلوائی شیرازی شاگرد نظام دست غیب ست و شاعر بی عیب از وست

ز بوستان وفا بوئی خوشدلی مطلب　　درین چمن گل سیراب چشم گریان ست
بروز هجر گرمی بیش بینم از خیال او　　بلی خورشید در روز قیامت گرم تر گردد

غماز سمرقندی سخن ساز سنجیده وغماز معانی پسندیده ست از وی می آید

آورد شبی جذبه سنبل سوئی باغش　　در هر قدمی لاله بره داشت چراغش
پروانه کند از پر خود پرده فانوس　　گستاخ مبادا که رسد دود چراغش

غباری قاسم خان اردستانی واقف شیوه سخندانی بود و ملازم اکبر پادشاه از وست

نه زناوه آه تیرش در دل دیوانه می آید　　چو بارانی که از روزن درون خانه می آید

غنی ملا محمد طاهر کشمیری از قبیله اشئی ست شاگرد ملا محسن فانی کشمیری چون طبع بلند داشت در کمتر روزگار حیثیتی شایسته بهم رسانید و آخر بغواصی بحر سخن افتاد و جواهری که بنقد جان توان خرید بیرون آورد میرزا صائب کلام او را تضمین میکند و می نازد

این جواب آن غزل صائب که میگوید غنی　　یاد ایامی که دیگ شوق ما سر جوش داشت

غنی بغنای طبعی مجهول بود و با وصف بی دستگاهی سخنور خاطر بسر می برد از ینجاست که غنی تخلص میکند مدة العمر در شهر خود گذرانید و در سنه ۱۰۹ دامن از عالم سفلی برچید دیوانش سایر و دائرست و از قالب طبع برآمده مطبوع خاطر سخنوران گردید درینجا چند بیت بنا بر ضابطه ثبت

انتخاب

عاشقان را جنبش مژگان چشم یار گشت — عالمی را اضطراب نبض این بیمار گشت

سیلی نخوری تا زکف اهل زمانه — چون مهرهٔ شطرنج مرو خانه بخانه

ناتوانی عاشق معشوق هر جائی مشو — میکند خورشید سرگردان گل خورشید را

سایه گر سایهٔ کوه است سبک میباشد — کسب تمکین نکند سفله ز ارباب وقار

با تو نزدیکم ولی دورم ز فیض عام تو — موم در زیر نگین خالی ست از نقش نگین

از کشته شدن چهرهٔ عاشق نشود زرد — این داغ به پیشانی سیماب نهادند

در دم صبح غنی پیر فلک میگوید — که قضا نان دهد آنوقت که دندان گیرد

نیست چون مهره نردم هوس قصر بلند — خانه ام ساخته از ریختن رنگ بود

خاطر او از غبار لشکر خط جمع نیست — هر دم آن زلف پریشان شانه بینی میکند

رفتیم سوی یار و ندیدیم روی یار — مانند رهروی که رود سوی آفتاب

غنی چو سایهٔ مرغ پریده در ره شوق — اگر بخاک بیفتم نیفتم از پرواز

چشم کرم مدار ز شاهان که جز نمد — آیینه خلعتی ز سکندر نیافته ست

حسن سبزی بخط سبز مرا کرد اسیر — دام همرنگ زمین بود گرفتار شدم

سعی بهر راحت همسایها کردن خوش ست — بشنود گوش از برائی خواب چشم افسانها

نمیکند بمن ناتوان نگه آن شوخ — ز بیم آنکه بگویند ناتوان بین ست

از کنارم دختر رز کرده تا پهلو تهی — کار من اکنون غنی با طفل اشک افتاده ست

غزنوی میر محمد خان بعلو قدر و مرتبت مشهورست مجلسش هیچگاه خالی از فضلا و شعرا نمی بود

وباوجود اشتغال باسور ملکیه گاه گاهی بشعری پرداخت. باکبر پادشاه میگفت که افتخار زمان شمااست که چون منی در زمان شما بوده است دیوانی بزرگ ترتیب داده از وست ؎

در جوانی جاهل عمرم بنادانی گذشت | آنچه باقی بود آن هم در پشیمانی گذشت
ای جوان جز تخم نومیدی نکشتی در جهان | موسم پیری رسید و وقت دهقانی گذشت

غزنوی حصاری صاحب دیوانست و بقدری طالب العلمی کرده در ماوراء النهر در سنه الف باهزار حسرت درگذشت اندی می آید ؎

مختصر بود حاشیه زلبش فهم نشد | خط بگرد لب او حاشیه مختصر است
دهان یار بامن دوش حرفی کرد پنهانی | که من سرچشمه آب حیاتم هیچ میدانی

غیرتی شیرازی مدتی در هند بود بعده بشیراز رفت از وست ؎

بقتل غیر هم راضی نیم زیرا که میدانم | اجل زیر هلاک از خنجر جلاد من برده
هلاک خنجر آن قاتلم که خون مرا | چنان بریخت که یک قطره بر زمین نچکید

غباری بیشتر عمر در استرآباد بسر برده و در راه فقر و فنا سلوک داشت خط غبار خوب می نوشت لهذا غباری تخلص گرفت معاصر جامی است و شاعر نامی از وست ؎

دی چو پیش آمد بناز آن دلبر رعنا مرا | من ز شرم او ندیدم او ز استغنا مرا
بیخبر بودم زدی سنگ جفا ناگه مرا | از برای دیدن خود ساختی آگه مرا

غزالی هروی مردی ظریف لطیف بود و اشعار برجسته طرح مینمود او راست ؎

غم از هر جا که در پا خفته جستجوی من | بلا از هر که سرگردان شود آید بسوی من
چاره این دل صدپاره نکردی رفتی | جان من جان مرا چاره نکردی رفتی

غالب میر جلال الدین از سادات زید پور من اعمال لکهنوست قریب هشت هزار بیت گفته ملازم نواب شجاع الدوله بهادر بوده بود در اواخر سنه ۱۲ درگذشت او راست ؎

بزم مستست نه صهبای ناب در مینا | پری ز شرم رخت گشته آب در مینا

چشمش که بخونریزی عشاق سری داشت ... میکشت یکی را و نظر بر دگری داشت

غالب شیخ اسد الله دختر زادهٔ شیخ محمد افضل الهٰ آبادی ست اصلش از جونپور بود جد کلانش سجاده نشین شیخ محمد افضل جونپوری استاد علامهٔ عصر ملا محمود صاحب شمس بازغه بود غالب بانتساب افضلین تفاخر داشت جوان مستعد شایسته بود و همیشه رگ خامهٔ سخن ریزرا به نشتر اندیشه میکشود میر آزاد او را دیده بود و او اخر ایام حیات بدهلی آمد و در ۱۱۶۳ه از لباس زندگی مستعار عاری شد از افکار گهربار اوست

دلی دیوانهٔ دارم که خاموشی ست تقریرش ... برنگ زلف خوبان بی صدا افتاده زنجیرش

گذر از کوچهای تنگ کو صاحب ماغانرا ... نمی آید برون از خامهٔ نقاش تصویرش

سیر مهتاب و چندان کند آرایش حسن ... سایهٔ زلف برخسار تو زلف دگرست

پی بفکر آن دهان از یاد ابروی برم ... تیغ قاتل رهبر و ملک عدم را جادهٔ ست

ز بیماری نیفتد تا بهر جا سرمه را نازم ... عصائی آبنوسی داد از دنبالهٔ چشمش را

غازی خواجه معین الدین از ماوراء النهر ست در سرکار محمد معظم خلف عالمگیر بخدمت توزبیگی سرفراز بود فکری عالی و سخنی برجسته داشت انموذجی از ان این ست

شوق بر صفحهٔ دل نقش خوش یار کشید ... سرمه در دیدهٔ ما حیرت دیدار کشید

شکوهٔ اهل جهان جمله ز اغیار بود ... دل ما هر چه کشید از ستم یار کشید

عرق جبهٔ او را نتوان گفت عرق ... گرمئ مهر گلاب از گل رخسار کشید

غازی قلندر اصلش از صفاهان ست اما در سمنان نشو و نما یافته درویشی صاحب تجرید بوده و بسیاحت بسر برده از وست

محبتم که فراموش کردهٔ از من ... وفا شدم که بگردد دلت بمن گردم

تمام دردم و پیش تو شکوه سر نکنم ... تمام آتشم و در دلت اثر نکنم

غلام نبی متخلص بغلام بن سید محمد باقر بلگرامی همشیر زادهٔ میر عبد الجلیل بلگرامی ست

در صفائی ذکا و علو فطرت ذالنواع قابلیت یکتای زمان بود و در فنون عربی و فارسی و هندی ممتاز از اقران خصوصاً در شعر هندی کوس انفرادمی نواخت و در موسیقی و ساز هندی نقش مهارت مینز و در رفاقت نواب صفدر جنگ وزیر در معرکهٔ جنگ با افاغنه مفقود گردید و چون عنقا بسر منزل بی نشانی آرامش گزید و این سانحه در ۱۱۶۳ واقع شد میرزا مظهر جانجانان فن هندی از وی گرفته این چند بیت از وی یادگاریست ؎

همیشه در دل خود یاد زلف او دارم — فسونگرم که چنین بار در سبو دارم

از خرام او دری بر خویشتن وا میکنم — عالم بالا درین عالم تماشا میکنم

آخر از تیرگیٔ بخت نگین کام گرفت — که ز لعل لب او بوسه به پیغام گرفت

دوزخ عشاق باشد بی رخ جانان بهشت — باغ بی گل میشود ماتم سرای عندلیب

داد از دست نگاه تو که هنگام وصال — چون تغافل دهد از دست حیا ساز کند

خط زلف تو رخ بزور گرفت — جای ما را این هجوم مور گرفت

تا نمک ریخت بر جراحت من — لب شیرین یار شور گرفت

رباعی

آنها که براه بی هراسی شده اند — در خلق علم بحق شناسی شده اند

دریاب که این خدا فروشان جهان — در ترک لباس خوش لباسی شده اند

غریب سید کرم الله برادر میر نوازش علی فقیر بلگرامی ست جوانی خوش سیما و نورسی از ریاض آل عبا بود و بانواع قابلیت آراسته و بتهذیب اخلاق پیراسته و بحکم وراثت از مذاق صوفیهٔ صافیه کامیاب بود و در سلیقهٔ شعری کامل نصاب اکثر بر دواوین سخن سنجان زمن عبور نموده و اشعار فراوان در خزانهٔ خیال فراهم آورده در ۱۱۶۹ رخت بعالم سرمدی کشید این چند بیت از وی می آید ؎

بسکه دود نالهٔ من در سرش پیچیده است — همچو فانوس خیالی آسمان گردیده است

لعل با آن سرخی پان وزن پاسنگی نداشت　　دل بمیزان تامل هر دو را سنجیده است

بعد عمری آشنا شد دلبر نامهربان　　میتوان دانست قدر آشنا فهمیده است

بعد مردن هم بامید وصال آن پری　　چشم من در خود نگاه واپسین دزدیده است

گرد یاد رنگ شوخ تو بیمار مرا　　دارویی نیست بجز شربت دیدار مرا

بسمل افتاده ام از تیغ فراقش شاید　　دل طپیدن برساند بدر یار مرا

نیست شخصی بی گرفتاری درین گلشن مگر　　سرو را دیدم که آزاد آمد و آزاد رفت

نمیدارم خیال همکلامی با لب لعلش　　بگوش خویش نام خود شنیدن آرزو دارم

آه این سرگشتگی از طالع من کی رود　　من ز طفلی خورده ام در کاسه گرداب شیر

بیک دزدیده دیدن خشک مغزی رفع میسازد　　نگاهش روغن بادام باشد ناتوانان را

چنان بشیوهٔ دیوانگی شدم مشهور　　که یار نیز مرا دیده مرحبائی گفت

غلام مصطفی — غلام مصطفیٰ بن سید عبد الله بلگرامی صاحب مشرب عالی بود نشهٔ فقر و درویشی دوبالا داشت همواره بشیوهٔ سپاهگری کسب معاش ضروری میکرد شغل دادش روز ده هشت بریز سیر فی الله جولان میداد همراه نواب مبارز الملک سربلند خان تونی در جنگی که بسواد احمد آباد با راجه مارواری واقع شد جرعهٔ شهادت چشید و با وجود تفحص اثری از جسد شریف او گل نکرد پیش از شهادت رباعی گفته بود سه

رباعی

در خلوت ما وبرای ما یاری نیست　　یعنی که بعرش و فرش اغیاری نیست

ما روح مجردیم ز آلایش مرگ　　ما را بجنازه و کفن کاری نیست

سلیقهٔ او در انشاد رباعیات بسی متناسب افتاده و دریاهای حقائق و معارف از منبع طبعش جوشیده هر رباعی او موجهٔ ایست از بحر عرفان و ترانه ایست از پردهٔ لامکان هر نکته اش تازیانه دلهای آگاه است و پرتوی از شعلهٔ انی انا الله دیوان رباعیاتش مدون است و

وبمذاق فقرش از کلامش بهره مند رباعی

این هفت فلک که چون حبابی اندترا — تا در نگری همه دو آب اندترا
تو پادشهی ولی زخود بیخبری — پا به بمه و خور که رکاب اندترا

رباعی

هان حال رجال را ببازی مطلب — ناساخته کار کارسازی مطلب
از آتش عشق تا نسوزی یکسر — توحید حق از سخن طرازی مطلب

رباعی

هر نشه که هست از می ناب من ست — جنت چمنی زباغ شاداب من ست
کس را چه خبر ز رتبهٔ عالی من — چون عالم بحت مستی خواب من ست

رباعی

ما عاشق ذاتیم صفاتی دگر ست — بیرون ز جهانیم جهاتی دگر ست
ما واجبی ایم ذکر واجب گوئیم — افسانه نویس ممکناتی دگر ست

رباعی

از دیدن روی تو رسیدم در خود — یعنی که جمالت همه دیدم در خود
صد شکر که از شوق تماشائی رخت — چون برق طپیده آرمیدم در خود

رباعی

هر کس در خود بهار و باغی دارد — در کلبهٔ تاریک چراغی دارد
تو غره مشو که ماهیِ دریائی — غوکِ لبِ جوئی هم دماغی دارد

رباعی

آن فرقه که خویش را ولی میدانند — بیچاره عوام را بخود میخوانند
الله و رسول بر زبان میرانند — چون در نگری خلیفهٔ شیطانند

سر تا بقدم چو دیده می باید شد — رباعی	یعنی که بخود رسیده می باید شد
چون شیشهٔ پر شراب با صد مستی	بر طاق بلند چیده می باید شد

رباعی

بر مشت غبار خویش آبی زده ایم	یعنی که ببزم جان شرابی زده ایم
خفاش میا که بر در خانهٔ خود	هر جا گلمیخ آفتابی زده ایم

رباعی

وقت ست که دل ز دهر بر کنده کنیم	چون لاله و گل برین چمن خنده کنیم
در خلوت خویش قحبهٔ دنیا را	عریان همه تن شویم و شرمنده کنیم

غیور

غیور میرزا احسن از اعیان کرمان بود و با حدت شعور طبعی شگفته داشت و در شعر ماهر و مضامین تازه در کلامش بسیار ست در علم سیاق شهرهٔ آفاق بود و مدتی بوزارت گرجستان دران حدود بسر برد باز باصفهان آمد این دو بیت از وست ~

خار این گلزار بودن گلستان سازد مرا — با زمین هموار بودن آسمان سازد مرا

منه

بر سراپائی وجود خود خط باطل بکش — در ریاض زندگی چون سرو بیحاصل مباش

غضنفر

غضنفر قمی اکثر اوقات در کاشان بسر برده در عهد سلطان حسین میرزا هنگامهٔ صوت و صدا گرم داشت و تخم معنی در گلزمین سخن چنین میکاشت ~

امروز هر که بود ز ما سرگران گذشت — دوشت مگر ترا گلهٔ بر زبان گذشت

یار و رقیب را بهم این همه الفت از چه شد — شرم رقیب برطرف تندی خوی یار گیر

رباعی

وحشی و برادرش چه خلوت کردند	در ملک سخن ترک خصومت کردند
هر شعر که در کهنه کتابی دیدند	بردند و برادرانه قسمت کردند

دل خونین مبادا دور زان گلگون قبا افتد — شرر میرد دمی کز آتش سوزان جدا افتد

غضنفر حسین واسطی بلگرامی شاگرد صانع است در فارسی و عربی استعداد وی مناسب داشت غضنفر

در سنہ ۱۲۲۳ بعالم بقا خرامید آز وست ٥

چون دود جا بچشم کند گریه آورد — تا خط عنبرین تو دیدم گریستم

بسینه داغ تو پوشیده می برم در خاک — باین امید که شمع مزار خود باشم

غالب میرزا اسدالله خان دهلوی مخاطب بنجم الدوله دبیر الملک نظام جنگ بهادر از غالب
سخنوران نامی شاهجهان آباد و صاحب قوت فکر خداداد است موجد مبانی خوش و مخترع معانی
دلکش شیر بیشه سخن پروری شهریار مصر معنی گستری در نثر و نظم طرز خاص دارد و تراکیب دلنشین
ابداع می نماید بسیاری از معاصرانش قائل بکمال او در نثاری و نظامی اند و جمعی از اقران
بر طرز و ادای کلام او اعتراضات کرده اند چنانچه از ملاحظهٔ قاطع برهان و ساطع برهان
چون صبح روشن میشود اما شک نیست که قدرت او بر اصناف سخن از نثر و نظم بیش از دیگران ست
قصاید و مثنویات و غزلیات و رباعیات دارد اما مخالص قصاید خوب واقع نشده و قصیده
بهتر از غزل می سراید غالب قصاید او در مدح حکام فرنگ و رؤسا و اکابر هندوستان ست
از وظیفه خواران بهادرشاه پادشاه دهلی ست مذهب شیعی داشت چنانکه خود هم میگوید ٥

غالب نام آورم نام و نشانم مپرس — هم اسداللهیم هم اسداللهیم

و هیچوقت خود را از شرب مدام و گردش جام معاف نمیگذاشت زبان فارسی نیک ترمیداند
و از ایراد الفاظ عربی حتی الامکان گریز می نماید مهر نیمروز و دستنبو و منشآت و جز آن از کتب
فارسیه یادگار اوست محرر سطور در ایام اقامت شاهجهان آباد مکرر او را دیده و تقریر جلوه
تاثیرش گوش کرده و غزلها از زبان او شنیده قصیده و غزل بسرعت تمام میگفت و طرز
خود را در سخن سنجی از دست نمیداد احیاناً شعر ریخته اردو هم میگفت دیوان مختصری در ریخته
دارد و دیوان فارسی او بوجه طبع دائر و سائر ست مجموع ابیاتش ده هزار و چهار صد و بیست

وچهار بیت ست وهر یک از روی شوخی تاثیر وخوبی تقریر پیرایهٔ گلوی بسمل وآویزهٔ گوش دل ست لفظ غریب تاریخ ولادت اوست ووفاتش در سنه ۱۲۵ بوده تتبع کلام ظهوری وعرفی شیوهٔ مرضیهٔ اوست واستفاده از سخن طالب وحزین راه ورسم دیرینهٔ او وبنابر التزام چندی گوهر شاهوار از صدف طبع او درینجا بسلک بیان کشیده می آید

خاموشی ما گشت بدآموز بتان را — زین پیش وگرنه اثری بود فغان را
در طبع بهار این همه آشفتگی از چیست — گوئی که دل از بیم تو خون گشته خزان را
بر طاعتیان فرخ وبر عشرتیان سهل — نازم شب آدینهٔ ماه رمضان را
فرمان درد تا چه روائی گرفته ست — صد جا چو نی بناله کمر بسته ایم ما
هر جاست ناله همت ما حق گزار اوست — حرزی ببال مرغ سحر بسته ایم ما
بیک دو شیوه ستم دل نمی شود خرسند — بمرگ من که بسامان روزگار بیا
هلاک شیوهٔ تمکین مخواه مستان را — عنان گسسته تراز باد نوبهار بیا
بهانه جوست در الزام مدعی شوقت — یکی برغم دل ناامیدوار بیا
وداع ووصل جداگانه لذتی دارد — هزار بار برو صد هزار بار بیا
رواج صومعه هستیست زینهار مرو — متاع میکده مستیست هوشیار بیا
بر نمی آید ز چشم از جوش حیرانی مرا — شد نگه زنار تسبیح سلیمانی مرا
وه که پیش از من بپابوس کسی خواهد رسید — سجدهٔ شوقی که می بالد به پیشانی مرا
بگیتی شد عیان از شیوهٔ عجز اضطرار ما — ز پشت دست باشد قماش روی کار ما
نشستن بر سر راه تحیر عالمی دارد — که هر کس میرود از خویش میگردد دوچار ما
نهال شمع را بالیدن از کاهیدن ست اینجا — گداز جوهر هستی ست غالب آبیاری ما
اجازت دادمش یکدو حرف از درد دل گفتم — پس از دیری که بر خود عرضه دادم داستانی را
حیرانی ما آینهٔ شهرت یار ست — شد جاده بکویش نفس باختهٔ ما

طول سفر شوق چه پرسی که درین راه
چون گرد فرو ریخت صدا از جرس ما

حوران بهشتی که ندارند گلابی
بر خویش فشانند گداز نفس ما

ندانم تا چه برق فتنه خواهد ریخت بر هوشم
تصور کرده ام بگسستن بند نقابش را

چه دود دل چه موج رنگ بر پریده از هستی
خیالم شانه باشد طرهٔ خواب پریشان را

بشبها پاس ناموست ز خویشم بدگمان دارد
ز شور ناله می ریزم نمک در دیده دربان را

رسید نیشهای منقار هما بر استخوان غالب
پس از عمری بیادم داد راه و رسم پیکان را

بسکه غم تو بوده ست تعبیه در سرشت ما
نسخهٔ فتنه می برد چرخ ز سرنوشت ما

دل تاب ضبط ناله ندارد خدای را
از ما مجوی گریهٔ بی های های را

مردم ز فرط شوق و تسلی نمی شوم
یارب کجا برم لب خنجر ستای را

غالب بریده ام از همه خواهم که زین سپس
کنجی گزینم و بپرستم خدای را

ای لذت جفای تو در خاک بعد مرگ
با جان سرشته حسرت عمر دوباره را

چشم بر تازگی شور جنون دوخته ست
در خزان بیش بود مستی دیوانهٔ ما

نه مد بوی کباب از نفس غیر و خوشم
می شناسم اثر گرمی پنهان ترا

عالم آیینهٔ راز ست چه پیدا چه نهان
تاب اندیشه نداری بنگاهی دریاب

داغ ناکامی حسرت بود آیینهٔ وصل
شب روشن طلبی روز سیاهی دریاب

چون کشد می کشدم رشک که در ریزهٔ جام
از لب خواهش اگر بوسه رباید چه عجب

جلوه در هم و پیراهن چاکش نگرید
اگر از ناز بخود هم نگراید چه عجب ⁂

باز گو مرگ شبی زنده داشتن ذوقی ست
گرت فسانهٔ غالب شنیدنی ست مخسپ

عمریست که می میرم و مردن نتوانم
در کشور بیداد تو فرمان قضا نیست

جنت نکند چارهٔ افسردگی دل
تعمیر باندازهٔ ویرانی ما نیست

گر گرد ناله وادی دل رزمگاه نیست
خونی که میدود بشرائین سپاه کیست

ما با تو و استغنای تو بیگانه نه ایم ‌‌ آخر تو و چندا که جهانی گواه کیست

بیخود دلی فرح طپیدن گناه من ‌‌ دانسته دشنه تیز نکردن گناه کیست

ظالم تو و شکایت عشق این چه ماجراست ‌‌ باری بمن بگو که دلت دادخواه کیست

در خود نگه ست جلوهٔ برق عتاب تو ‌‌ این تیرگی بطالع مشت گیاه کیست

گر نمک سود کنی زخم دلم ‌‌ سود زخمست زیان نمک ست

ناز سرمایهٔ دیگر ز تو یافت ‌‌ نمک خوان تو خوان نمک ست

بخود رسیدنش از ناز بسکه دشوارست ‌‌ چو ما بدام تمنای خود گرفتارست

غمم شنیدن و تحتی بخود فرو رفتن ها ‌‌ خوشا فریب ترحم چه ساده پرکارست

ز آفرینش عالم غرض جز آدم نیست ‌‌ بگرد نقطهٔ ما دور هفت پرکارست

نازم نگه شرم که دلها ز میان برد ‌‌ زانسان که خود آن چشم فسونساز ندانست

همدم که ز اقبال نوید اثرم داد ‌‌ اندوه نگاه غلط انداز ندانست

سرگرمی خیال تو از ناله باز داشت ‌‌ دل پارهٔ آتشی ست که دودش نمانده است

ز گلفروش ننالم کز اهل بازارست ‌‌ تپاک گرمی رفتار باغبانم سوخت

بذوق خلوت ناز تو خواب گشت تنم ‌‌ قضا بعربده در چشم پاسبانم سوخت

وجود او همه حسن است و هستیم همه عشق ‌‌ بهٔ بخت دشمن و اقبال دوست سوگندست

به بیم آنکه مبادا بمیرم از شادی ‌‌ نگویدار چه بمرگ من آرزومندست

پیوسته دهد باده و ساقی نتوان خواند ‌‌ همواره ترا شد بت و آذر نتوان گفت

آن راز که در سینه نهان ست نه وعظ است ‌‌ بر دار توان گفت و بمنبر نتوان گفت

کشتهٔ رشک کشتهٔ دگرست ‌‌ من و زخمی که بر دل از جگرست

قفس و دام را گناهی نیست ‌‌ ریختن در نهاد بال و پرست

بر دل نازک دلدار گرانی نکند ‌‌ خواهش ما که جگر گوشهٔ ابرامی هست

بیتو گریسته ام سختی این درد بسنج
شعر غالب نبود وحی و نگوئیم ولے
گیرم ز داغ عشق تو طرفی نبست دل
لرزم بکوی غیر ز بیتابی نسیم ٭
گیرم که رسم عشق من آورده ام بدهر
صحن چمن نمونهٔ بزم فراغ تو ٭
آنکه بی پرده بصد داغ نمایانم سوخت
بختم نداد کام دل غمزده غالب
غالب اگر نه خرقه و مصحف بهم فروخت
رضوان چو شهد و شیر بغالب حواله کرد
به بند پرسش حالم نمیتوان افتاد
من آن نیم که بتانم کنند دلجوئی
حدیث می بدف و چنگ درمیان آریم
بکوی یار ز پا افتم و کنم فریاد ٭
عزیزیم و تو زبان دان من نهٔ غالب
مژدهٔ صبح درین تیره شبانم دادند
رخ کشودند لب هرزه سرایم بستند
برقی بفشار آرم و ابری بتراوش
هفت آسمان بگردش و ما درمیانه ایم
دوش کز گردش بختم گله بر روی تو بود
دوست دارم گرهی را که بکارم زده اند

بگذر از مرگ که وابستهٔ هنگامی هست
تو و یزدان نتوان گفت که الهامی هست
اینم نه بس بود که جگر روشناس کیست
کاندر امیدواری بوی لباس کیست
ظلم آفریدهٔ دل حق ناشناس کیست
باد سحر علاقهٔ ربط حواس کیست
دیده پوشید و گمان کرد که پنهانم سوخت
گوئی لب یار ست که در بوسه لئیم ست
پرسد چرا که نرخ می لعل فام چیست
بیچاره باز داد و می مشکبو گرفت
توان شناخت ز بندی که بر زبان افتاد
خوشم ز بخت که دلدار بدگمان افتاد
کنون که کار بشیخ نهفته دان افتاد
بدان دریغ که دانند ناگهان افتاد
به بند پرسش حالم نمی توان افتاد
شمع کشتند و ز خورشید نشانم دادند
دل ربودند و دو چشم نگرانم دادند
زان دشنه که اندر کف جلاد بجنبد
غالب دگر مپرس که بر ما چه میرود
چشم سوی فلک و روی سخن سوی تو بود
کاین همانست که پیوسته در ابروی تو بود

مردن و جان بتمنای شهادت دادن — هم ز اندیشهٔ آزردن بازوی تو بود

هست تفاوت بسی هم ز رطب تا نبید — لذت دیگر دهد بوسه چو دشنام شد

نی بزهاد مکن عرض که این جوهر ناب — پیش این قوم بشورابهٔ زمزم نرسد

هرچه بینی بجهان حلقهٔ زنجیری هست — هیچ جانیست که این دائره با هم نرسد

باید زمی هر آینه پرهیز گفته اند — آری دروغ مصلحت آمیز گفته اند

پرده داران به نی و ساز فشارش دادند — ناله میخواست که شرح ستم ناز دهد

هر نسیمی که زکوی تو بجا کم گذرد — یادم از ولولهٔ عمر سبک تاز دهد

بجنگ تا چه بود خوی دلبران کاین قوم — در آشتی نمک زخم دلفگارانند

نه زرع و کشت شناسند نی حدیقه و باغ — ز بهر باده هواخواه ابر و بارانند

ز وعده گشته پشیمان برای رفع ملال — امیدوار بمرگ امیدوارانند

ز روی خویش و منش نور دیدهٔ آتش — برنگ و بوی جگر گوشهٔ بهارانند

نازم فریب صلح که غالب زکوی تو — ناکام رفت و خاطر امیدوار برد

داغ دل ما شعله فشان ماند به پیری — این شمع شب آخر شد و خاموش نکردند

خیال یار در آغوشم آنچنان بفشرد — که شرمم امشبم از شکوهای دوش آمد

فدای شیوهٔ رحمت که در لباس بهار — بعذرخواهی رندان باده نوش آمد

بجان نوید که شرم از میانه هم رفت — بعیش مژده که وقت وداع هوش آمد

مپرس وجه سواد سفینها غالب — سخن بمرگ سخن رس سیاه پوش آمد

تا دگر زخم بناسور توانگر گردد — هدیهٔ از کف الماس فشانی بمن آر

گیرم ای بخت هدف نیستم آخر گاهی — غلط اندازخدنگی ز کمانی بمن آر

یارب این مایه وجود از عدم آوردهٔ تست — بوسهٔ چند هم از کنج دهانی بمن آر

دل راز غم گریهٔ بیرنگ بجوش آر — اجزای جگر حل کن و در چشم ترم ریز

گیرم که بافشاندن الماس نیرزم — مشتی نمک سوده بزخم جگرم ریز
سبوچه دهمت هر سحر ز می غالب ؛ — خدای را ز سر کوچهٔ مغان برخیز
ز لکنت می تپد نبض رگ لعل گهربارش — شهید انتظار جلوهٔ خویش ست گفتارش
غالب ز جفائی نفس گرم چه نالے . — پندار که شمع شب تنهائی خویشم
سوخت جگر تا کجا رنج چکیدن دهم — رنگ شوای خون گرم تا بپریدن دهم
تا کی صرف رضاجوئی دلها باشم — فرصتم باد کزین پس همه خود را باشم
گاه گاه از نظرم مست و غزلخوان بگذر — ورنه بر عهدهٔ من نیست که رسوا باشم
هوش پرکار کشائی ورق بیخبری ست — گم شوم در خود و در نفس تو پیدا باشم
حسرت روی ترا جور تلافی نکند — از تو آخر بچه امید شکیبا باشم
دگر نگاه ترا مست ناز میخواهم — حساب فتنه ز ایام باز میخواهم
گذشتم از گله در وصل فرصتم بادا — زبان کوته و دست دراز میخواهم
زمانه خاک مرا در نظر نمی آرد — ز نقش پای تو تابش سرفراز میخواهم
وکیل غالب خونین دلم سفارش نیست — بشکوهٔ تو زبان را مجاز میخواهم
ز وعده دوزخیان را فزون نیاز ارند — توقعی عجبی ز آه آتشین دارم ؛
جواب خواجه نظیری نوشته ام غالب — خطا نموده ام و چشم آفرین دارم
بیا که قاعدهٔ آسمان بگردانیم — قضا بگردش رطل گران بگردانیم
گهی بلا به سخن باادا بیامیزیم — گهی ببوسه زبان در دهان بگردانیم
نهیم شرم بیکسوی و باهم آویزیم — بشوخیی که رخ اختران بگردانیم ؛
اگر بر خود نمی بالد ز غارت کردن هوشم — مرا و را از چه دشوارست گنجیدن در آغوشم
مرنج از وعدهٔ وصلی که با من درمیان داری — که خواهد شد بذوق وعدهٔ دیگر فراموشم
جنون مستم بفصل نوبهارم میتوان کشتن — صراحی برکف و گل در کنارم میتوان کشتن

بجرم آنکه در هستی بپایان برده ام عمری / بکوی میفروشان در خمارم میتوان کشتن
تغافلهای یارم زنده دارد ورنه در هوش / بجرم گریهٔ بی اختیارم میتوان کشتن
جفا بر چون منی کم کن که گر کشتن هوس باشد / بذوق مژدهٔ بوس و کنارم میتوان کشتن
بیا بر خاک من گر خود گل افشانی روا نبود / بباد دامنی شمع مزارم میتوان کشتن
منت معذور دارم لیکن ای نامهربان آخر / برین جان و دل امیدوارم میتوان کشتن
فرجام سخن گوئی غالب بتو گویم / خون جگرست از رگ گفتار چکیدن
رشک سخنم چیست به شهد هوس ست این / تلخی به سر جوش گداز نفس ست این
ای ناله جگر در شکن دام میفشان / سرمایهٔ آرایش چاک قفس ست این
تقوی اثر چند بعشر دگرستش / نازم می بیغش چه بلا زود رس ست این
لب بر لب دلبر نهم و جان بسپارم / ترکیب یکی کردن صد ملتمس ست این
خجل ز راستی خویشش میتوان کردن / ستم بجان ز کج اندیشی میتوان کردن
تو جمع باش که ما را درین پریشانی / شکایتی ست که با خویشتن میتوان کردن
سر از حجاب تعین اگر برون آید / چه جلوها که بهر کیش میتوان کردن
اگر بقدر وفا میکنی جفا حیف ست / بمرگ من که ازین بیش میتوان کردن
چه مزد سعی دهم مژدهٔ سکون خواهد / ز بوسه پا بدرت ریش میتوان کردن
لب دوختم ز شکوه ز خود وفا عم شمرد / نشناخت قدر پرسش پنهان شناختن
نازم دماغ نازندانی ز سادگی ست / کشتن بظلم و کشتهٔ احسان شناختن
رنج قضاست همت آسان گذار ما / قهر خداست خاطر مشکل پسند تو
ای مرگ مرحبا چه گرانمایه دلبری / چشم بد از تو دور نکویان سپند تو
غالب سپاس گوی که ما از زبان دوست / می بشنویم شکوهٔ بخت نژند تو
دیده میگرید زبان می نالد و دل می طپد / عقده ها از کار غالب سر بسر وا کرده

جنون الفت بهجو خودی دارد تماشا کن
شکست صد دل از رنگ جبین پیداست پنداری

بلب چه خیزد از انگیز وعدهای وفا
بدل شکست جفائی که داشتی داری

تو کی ز چه پشیمان شدی چه میگوئی
دروغ راست نمائی که داشتی داری

عتاب مهر تو از هم شناختن نتوان
خرد فریب ادائی که داشتی داری

خراب بادهٔ دوشینه بسرت گردم
ادای لغزش پائی که داشتی داری

بکردگار نگر و دیدی و همان بفسوس
حدیث روز جزائی که داشتی داری

جهانیان ز تو برگشته اند گر غالب
تراچه باک خدائی که داشتی داری

غالب هوای کعبه بسر جا گرفته است
رفت آنکه عزم خلخ و نوشاد کردمی

از سینهٔ من که قلزم خون دلست
جز تیر تو کس جان بسلامت نبرد

رباعی

آن مرد که زن گرفت دانا نبود
از غصه فراغتش همانا نبود
دارد بجهان خانه و زن نیست درو
نازم بخدا چرا توانا نبود

رباعی

ای آنکه براه کعبه روئی داری
نازم که گزیده آرزوئی داری
زینگونه که تند میخرامی دانم
در خانه زن ستیزه خوئی داری

رباعی

بازی خور روزگار بودم همه عمر
از بخت امیدوار بودم همه عمر
بنیاد یقین مگر نبود ماندم همه جا
بی وعده در انتظار بودم همه عمر

رباعی

تا چند بهنگامه سلامت باشی
تا چند بکشمکش اقامت باشی
گفتی که نباشد شب غم را سحری
حیف است که منکر قیامت باشی

غنیمت

غنیمت محمد اکرم پنجابی مفتی زاده قصبهٔ کنجاه از متعلقات گجرات شاه دولا بود در عهد عالمگیر پادشاه بخدمت نواب مکرم خان بسر می برد صیاد آهوان معانی تازه بست و دام گستر معانی بی اندازه نیرنگ عشق مثنوی او شهرت و قبول تمام دارد و در چستی عبارت و نزاکت اشارت فایق بر مثنویات شعرا نامدار است ترکیب دلنشینش معجون مفرح خاطر نازک خیالان ست و تضمین نمکینش عزیز دلهای آشفته حالان سرخوش در تذکرهٔ خود چه حرف خوش گفته که غنیمت از خاکیان هند غنیمت ست در اواخر مائهٔ حادی عشر نقد حیاتش غنیمت دست اجل گردید دیوانی هم سوای انشا و مثنوی دارد این چند بیت از انجاست

نگردد قطع هرگز جادهٔ عشق از دویدنها | که می بالد بخود این راه چون تاک از بریدنها

بیا در داغهای کهنه دل دار تماشائی | بود طاوس اسیر چمن برگشته دیدنها

ز چشم پر زور و طاقت زیر دست افتاده ست | همچو موج از خود بکار من شکست افتاده ست

طاقت برخاستن چون گرد تمنا کم نماند | خلق میداند که میخورده ست مست افتاده ست

کرده ام از مهر لب نقد بیانها در گره | بسته ام چون غنچهٔ سوسن زبانها در گره

زخلق آزرده گشتم دیدنش در خویش حاصل شد | غبار خاطر آخر توتیای دیدهٔ دل شد

جنونم کرده گل از گردش چشم دلارامی | بچوب گل نمی ماند حلاجم چوب بادامی

گهی بصلح درآید گهی بشنگیها | مگر ز چشم بیاموخت این دو رنگیها

درین بساط بود بی سبب حریفان را | بسان مهرهٔ شطرنج خانه جنگیها

باین شوخی ندیدم رنگ اشک هیچ محزونی | تو در دل بودهٔ ظالم همانا کردهٔ خونی

بوسهٔ بی ادبم آنقدر آورده هجوم | که لب لعل ترا فرصت دشنام نداد

نظر بروی که شد آشنا که میگردد | بگرد خویش چو گرداب دیدهٔ تر ما

ازبسکه نازکست قد دلربای او | گل شیشهٔ شکسته بود زیر پای او

مستم ازان نگاه که آید بروز حشر | بوی شراب از دهن دادخواه او

تو رفتی و نمک خوان دیگران شده — کباب دل شد ازین میزبان نوازیها
از بس خیال من شده لبریز جلوه اش — هر جا که سر بسجده نهم نقش پای اوست
یار آمد آنزمان بر سر که در تن جان نماند — بخت شد بیدار هنگامیکه ما را خواب برد

حرف الفاء

فردوسی از دهاقین طوس بود باغبانی فردوس نام باغ ساخته عمید والی طوس میکرد لهذا فردوسی تخلص گرفت اقدم فصحا و اول رسل ثلاثه شعراست فحل استادان این فن و صندید ماهران سخن بود بامر سلطان محمود غزنوی شاهنامه نظم کرد چون سلطان بوجه رفض در صله او کوتاهی کرد فردوسی هجو سلطان نمود و گفت بیت

درختی که تلخ است او را سرشت — گرش بر نشانی بباغ بهشت
ور از جوی خلدش بهنگام آب — به بیخ انگبین ریزی و شهد ناب
سر انجام گوهر بکار آورد — همان میوهٔ تلخ بار آورد

گر بیم انگبین و شهد یکیست پس احد هما حشو باشد قبرش در طوس است و وفاتش در سنه یازده باشد از ده و چهار صد هجری است نظامی گنجوی خود را تلمذ او می پسند و زلالی خود را غلام او میگیرد و شک نیست که زبان گبران را خوبتر می شناخت و بمدح مجوسیان چنانکه باید پرداخت

ولنعم ما قیل بیت

دلش گبر و جان گبر و گبری زبان — ز گبران بگبری زبان قصه خوان

محمد صادق القا گفته که فردوسی این بیت بی مثل نوشته است بیت

بدنبال چشمش یکی خال بود — که چشم خودش هم بدنبال بود
بهم بست مور ابصد پیچ و تاب — گره داد شب را بپیش آفتاب
بیا بگوی که پرویز از زمانه چه خورد — برو بپرس که کسری ز روزگار چه برد
گر او گرفت ممالک بدیگران بگذاشت — ور این نهاد خزائن بدیگران بسپرد

رباعی

دوش از سر لطف بنده پروردن خویش — بنمود طریق مردمی کردن خویش
جرمم همه عفو کرد و دستم بگرفت — خندان خندان فگند در گردن خویش

رباعی

تا چند نهی بر دل خود غصه و درد — تا جمع کنی سیم سفید و زر زرد
زان پیش که گردد نفس گرم تو سرد — با دوست بخور که دشمنت خواهد مرد

فرخی

فرخی سیستانی رستم سیستان سخن ست و یل میدان این فن رشید وطواط گفته فرخی در عجم همچو متنبی در عرب ست مداح ناصر الدین چغانی حاکم بلخ بود در جائزهٔ قصیده چهل و دو اسپ بخشید
این بیت از آن قصیده ست

چون تو از بهر تماشا بر زمینی بگذری — هر گیاهی زان زمین گردد زبان افتخار

سپس بدرگاه سلطان محمود پیوست و جاهی عظیم یافت پیوسته بست غلام با کمرهای زرین عقب او سوار میشدند *

فطرتی

فطرتی کشمیری صاحب فطرت بود و بلند فکرت در جایزه این دو بیت از اکبر پادشاه دوازده هزار روپیه انعام یافت

قسمت نگر که در خور هر جوهری عطاست — آیینه با سکندر و با اکبر آفتاب
او کرد گر معاینهٔ خود ز آینه — این میکند مشاهدهٔ حق در آفتاب

و نزد صاحب صبح صادق این هر دو بیت از مظهری ست لیکن روایت نخستین قوی تر ست

فروغی

فروغی از روشن ضمیران خطهٔ کشمیر و عندلیبان این گلشن جنت نظیر ست در صفت شاهجهان آباد و باغ حیات بخش مثنوی دارد از وی می آید

گر دولت آرزو کند آن گهر یگانه را — رقص کنان بآب ده همچو حباب خانه را
لاله را هم با چمن دل صاف نیست — ما دل یاران عالم دیده ایم

آنکه در رفتن شتاب تیر دارد عمر تو   چون کمان بهر که میسازی منقش خانه را

فارغی سید شیرازی برادر شاه فتح الله یکمرتبه بهندوستان آمد در جفر و اعداد صاحب استعداد
بی نظیر است و منظور نظر پیرمغان گردید و آخر سید اکبر بلا زم گرفت آزوست ه

در حسرت یا نه‌ام که ایت خود ای اجل   خوان در انتظار تو هم بیش ازین نشست

هر سنگ کز برای تو ام دشمنان زنند   گرد آرم و تحفه بر دوستان برم

فهمی میر شمس الدین کرمانی در علوم ریاضی دستگاهی عالی داشته و در عهد سلطان محمد بمنصب
صدارت رسیده این رباعی وقت رحلت گفته رباعی

خواهیم ازین جهان فانی رفتن   در زیر لحد بنا توانی خفتن

در گوش زمین ز بیوفائی فلک   حرفی بزبان بی زبانی گفتن

فهمی کاشی کرباس فروش بود و در شاعری مشار الیه بزیارت عتبات عالیات موفق گشته
آزوست ه

قانع بخیالی شدم از دیدن رویت   بی منت پا میگذرم از سر کویت

فهمی طهرانی سفر کرده و جهاندیده و بهندوستان آمده و بولایت رفته طبع نظمی داشت ازوست

دل را باحتمال بپاسش دهم قرار   هر چند این محال میسر نمی شود

فهمی سمرقندی خوش طبع بود بهند آمده و بولایت برگشته آزوست ه

تا خاصیت باده بمن پیرمغان گفت   از توبه پشیمان نچنانم که توان گفت

ز موی عنبرین چون بر تنش پیراهنی دیدم   لباس کعبه اش پنداشتم بر خویش پیچیدم

فایض ملا محمد نصیرا بهری مورد فیض واهب و شاگرد رشید میرزا صائب ست نخست در مدرسه
جز و کشی نموده فی الجمله بتحصیل مقدمات علمیه پرداخت اطوار عجیبه داشت و در مجلس آرائی منفرد
بی نظیر است از یاران علی حزین بود و نود سال عمر یافت در ایام محاصرهٔ اصفهان در سنه ۱۱۳۴
باجل طبیعی درگذشت این چند گهر از کان طبع اوست ه

گردون درکینه میزند جور زنگر — جانان غم دل نمیخورد طور زنگر

مطرب حرفی نمیزند حال به بین — ساقی قدحی نمید هد دور نگر

شور بلبل میدهد یادم که مستی پیشه کن — عکس گل در آب میگوید که می در شیشه کن

اوقات عمر بسکه بغفلت گذشته ست — شرمندگی ز صورت دیوار می کشم

گداز د ماه را آخر تمنائی ضیا کردن — به پیش چون خودی سخت ست عرض مدعا کردن

نیفشانم بروی بستر او گل ازان ترسم — که سازد گردش رنگ گلی از خواب بیدارش

تا ما بگردشی بچکند روزگارها — ما دیده ایم گردش چشم تو بارها

آن فرصتی نبود که خاری ز پا کشم — در پای من ز گرم روی سوخت خارها

مشاطه سرمه میکشد آن چشم مست را — تا بیشتر سیاه کند روزگار من

عمرم بسر رسید و لبسویم گذر نکرد — شد موسم خزان و نیامد بهار من

نظر کن از شگاف سینه تا داغ جگر بینی — توان از رخنهٔ دیوار کردن سیر باغ من

گر شب دوش بطول از غم آغوش گذشت — لیک زلف سیهش آمد و از دوش گذشت

نه همین شمع بسر کرد کف خاکستر — شب هم از ماتم پروانه سیه پوش گذشت

قماش برگ گل و آن عذار آل یکیست — ز هر چه جلوه کند حسن را مآل یکیست

من آزاده ام چه منت احسان کس کشم — پایم اگر ز پیش رود باز پس کشم

فرحی

فرحی قزوینی بکسب عطاری قیام داشته و عطر سخن از گلبن فکر چنین میچکانید ه

در فراقت ز ان نمی میرم که تا آید بر لبت — کان ستم نادیده روزی چند با هجرم نساخت

فضل علیخان

فضل علیخان ایران زاست در عصر فرخ سیر دیوان صوبهٔ لاهور بود و در عهد محمد شاه منصب چهار هزاری داشت در تاریخ قدوم آصفجاه بدهلی گفته ه

صد شکر که ذات دین پناهی آمد — رونق ده ملک بادشاهی آمد

تاریخ رسیدنش بگوشم هاتف — گفتا آیت رحمت الهی آمد

فسونی یزدی سیدی قصه خوان بود طبعش بشعر مناسب افتاده در سلک ملازمان اکبر پادشاه
انتظام داشت این شعر از وست ع

گر دتعظیم فسونی بغریب دگران ... — ورنه آن بی سر و پا لائق تعظیم نبود
کشتهٔ غمزهٔ جانان ننهد چشم بهم — دم آخر شده حیران برخ قاتل خویش
مردم از غم سخن از رفتن خود چند کنی — این نه حرفی ست که گوئی و شکرخند کنی
بعد از هزار وعده که یکبار رو نمود — آن هم زبیم غیر زمانی نبود و رفت

فسونی محمود بیگ شاعر افسون طراز خطهٔ شیراز ست اما در تبریز نشو و نما یافته و از یاد خاصان شاه عباس ماضی بوده و بهند آمده و در سلک ملازمان اکبری مندرج گردیده بعده در ملازمت شاهزاده پرویز بن جهانگیر شاه در بلدهٔ الهٔ آباد در ۱۰۲۷ جادهٔ بادیهٔ عدم در نوردید و دیوانش متداول ست ع

خواب راحت شد از آن دیده که دیدن دانست — رفت آسایش از آن دل که طپیدن دانست
دلم از گرمی خوبان دگر میماند — غنچهٔ را که بزور نفسش بگشایند

فیضی اکبر آبادی طوطی هند سخن گستری ست و ملک الشعراء درگاه اکبری در طبقهٔ سلاطین تیموریه اول کسیکه باین خطاب تحصیل مباهات نمود غزالی مشهدی ست که از پیشگاه اکبر باین خطاب نامور گردید و بعد رسیدن آواز صحرائی فنا بمرغزار بقا شیخ فیضی باین لقب بلند آوازه گشت و در عهد جهانگیر طالب آملی و در زمان شاهجهان ابوطالب کلیم همدانی باین خطاب سکهٔ تفاخر در آفاق زد فیضی ملک قمی و ظهوری را دیده و صحبت هم گیر افتاده شیخ عبدالقادر بدایونی در منتخب التواریخ بذکر شعراء ترجمهٔ او مفصل نوشته و سخت بد گفته و حق بجانب اوست تاریخ وفاتش خالد فی النار ست اما میرزا صائب ورا بخوبی یاد کرده و گفته

این آن غزل که فیضی شیرین کلام گفت — در دیده ام خلیده و در دل نشسته

کتاب نلدمن چهار هزار و دوصد بیت ست هر بیتش طعنه بر بیت ابروی خوبان میزند و هر

شعر او رونق بازار گلرخان می‌شکند در حمد گوید

فکر تو بدل خیال بگداخت — اوج تو زمرغ بال بگداخت
دانا که سخن بکنه او بست — بر کنگر شعله تار مو بست
این مرحله گرچه دلنشین ست — هشدار که باد آتشین ست

و در نعت گوید

آن مرکز دور هفت جدول — گرداب نشین موج اول
خاکی و بر اوج عرش منزل — امی و کتاب خانه در دل

دیوانش بی مزه اما متضمن اصناف شعرست و در حین تحریر این جریده حاضر چند بیت از غزلیات او فرا گرفته شد

نماند گریهٔ شب وصل بیقراران را — سهیل طلعت آن ماه بر دباران را
خبر برید شب عید پیر مصطبه را — که رخصت میکنم امشب قصور سی شبه را
با قامتش سری ست من تیره بخت را — مانند هندوی که پرستد درخت را
تنها نه سینه ام ز تف اضطراب سوخت — در دل شکیب خون شد و در دیده خواب سوخت
فیضی کجا و قطع نظر از بتان هند — از کافر آفتاب پرستی نمیرود
اگر سری نکشم سوی بیخودی چکنم — مرا ز همدمی خود ملال میگیرد
مژگان مپوش چون قدم از دیده میکنی — مردان ره برهنه نهادند پای را
آنچه بفیضی نظر دوست کرد — مشکل اگر دشمن جانی کند

رباعی

بر ما چه زبان اگر صف اعدا زد — مشتی خاشاک لطمه بر دریا زد
ما تیغ برهنه ایم در دست قضا — شد کشته کسیکه خویش را بر ما زد
رخیته خون جگر از چشم ما — کل انا یترشح بما

حسنی تمام داده ام آن ماه پاره را — سه کرده ام بزور توجه ستاره را +
سر و سودای تو نگذاشت دل و دین ما را — عشق وزدی ست که با خانه برد کالا را
آزرده دلان در خم امید تمانند — مرغان بهشتی نشناسند قفس را
خالی نکنیم ساغر از می — در مذهب ما خلا محال ست
دلم از داغ تازه می سوزد — باز در خانه آتش افتاده ست
فیضی از آسمان منال که او — از تو آشفته روزگارتر ست
مشکل که سیل دیده بگردش در آورد — طوفان نوح می طلبد آسیائے ما
کعبه را ویران مکن ای عشق کانجا یکنفس — گه گهی پس ماندگان عشق منزل میکنند
ای عشق رخصت ست که از دوش آسمان — بر دوش خود نهم علم کبریاے تو
تا چند دل بعشوهٔ خوبان گرو کنم — این دل بسوزم و دل دیگر ز نو کنم +
گر سیه این چنین شود چشم تو بر هلاک ما — از پس مرگ عاشقان سرمه کنند خاک ما
در هوس شکر لبی فیضی خسته داد جان — روح قدس به بین که شد واسطهٔ هلاک ما
خال هنا گشتهٔ آن نرگس مستانه را — کس نمی اندازد به پیش مرغ بسمل دانه را
گر بدانی قدر لذت یکتائی را — بدو عالم ندهی گوشهٔ تنهائی را
هست هر ذرهٔ از ریگ روان مجنونی — که ز سر کرده قدم بادیه پیمائی را
فیضی احسنت ازین عشق که دوران امروز — گرم دارد ز تو هنگامهٔ رسوائی را
کدام ساقی بدست گرم خون ریز ست — که بوئی می بد ماغم زبوئی خون کم نیست
امشب وداع یار ز مرگم علامت ست — شام وداع نیست که صبح قیامت ست
دل بخوی تو گرفتار و تو بی پروا ست — از کباب هم خبری گیر که آتش تیز ست
دل خوبان شهر مائل تست — سنگ آهن ربا مگر دل تست
دل من در کف طفلی ست که از بیخبری — بلبلش مرده بکنج قفسی افتاده ست

خاک هستی همه بر باد فنا رفت ببین … آب فرعون چه شد و آتش نمرود کجاست
قربان آن تغافل و آن پرسشم که دوش … فریاد من شنیدی و گفتی فغان کیست
یارب ز سیل میکده طوفان رسیده باد … بتخانه که خانقهش نام کرده اند
خاک بیزان ره فقر بجاسے نروند … گوئی این طائفه اینجا گهری یافته اند
در کمر بهله نه آن ترک پری رو زده بود … بیدلی دست هوس در کمر او زده بود
می نشینم پهلویش در بزم گر بستی مگر … سر بزانویم نهد یا تکیه بر دوشم کند
چون وصل بتان قسمت عشاق نمودند … در طالع ما بوسه به پیغام نوشتند
وصلت چو عمر رفته میسر نمی شود … یکبار شد میسر و دیگر نمی شود
غمت مباد چه می پرسی از حکایت من … دل تو طاقت این گفتگو کجا دارد
شربت ذوق بران مردم دیده حرامم … که بکیفیت معجون هلاهل نرسند
دامان فتنه بر زده از بهر قتل من … طفلی که از حجاب برخ آستین نهد
تو باده با دگران خور که بر لب بوسم … بس ست قطره خونی که از کباب چکد
رخ بیت افروخت از عتاب امروز … طرفه گرم ست آفتاب امروز
شدیم خاک و لیکن ز بوئ تربت ما … توان شناخت کزین خاک مردمی خیزد

فغانی
فغانی شیرازی طراح طرز تازه بیانی و معاصر ملا جامی ست مجذوب و صاحب حال بود و شعر او نزد مولوی درجهٔ قبول و استحسان یافت مرشد هوسان کیمیا طلب ست نقد عمر گرامی ببازار تلاشش صرف کرد وحشی و عرفی و ثنائی و رکنا مسیح و شفائی متتبع طرز او بند و میر اصحاب اند کی آن شیوه را تغییر داده اجتهاد بطرز خاص نمود مشهور بابا فغانی ست و امیر کشور سخندانی بتقرب سلطان یعقوب تبریزی مخصوص بود بعد فوتش بجانب ابیورد رفت و در شرب خمر ولوعی پیدا کرده و در پایان عمر بمشهد مقدس شتافته موفق بتوبه و انابت شد و در سنه ۹۲۵ عنان سفر بملک جاوید تافت آزوی می آید

بروز حشر فغانی ز باز پرس مترس   تو بیکسی و غریبی ترا که می پرسد
نسخهٔ سحر سامری کاغذ توتیا شود   گر بکرشمه سر دهی نرگس سرمه سای را
غایت دستگیری ست آنکه چو طائر حرم   بر سر کعبه ره دهی رند برهنه پای را
دیوانهٔ ترا هوس عشق باغ نیست   در گلشنم مخوان که مرا این دماغ نیست
بر ما چگونه سایهٔ مهر افگند هما   کین استخوان سوخته در خورد زاغ نیست
من عاشقم مراست پریشانی دستم   معشوق را چه شد که حضور و فراغ نیست
زین انجمن فغانی دیوانه چون رود   یک لاله چون برنگ تو در هیچ باغ نیست
خوبی همین کرشمه و ناز و خرام نیست   بسیار شیوه هاست بتان را که نام نیست
شبست و ما همه جویای می ایاغ کجاست   چه تیرگی ست درین انجمن چراغ کجاست
به بستر افتم و مردن کنم بهانهٔ خویش   بدین بهانه مگر آرمت بخانهٔ خویش
مقصود صحبت ست ز گل ورنه بوی گل   انصاف گر بود ز صبا میتوان شنید
چه باشد عاشقی خود را بغمها مبتلا کردن   بصد خون جگر بیگانه را آشنا کردن
ز گرد راه خوبان میفشاندم دامن تقوی   چه دانستم که خواهم روزی آنرا توتیا کردن
فغانی کمترین بازیست در عشق نکورویان   جفا از بیوفایان دیدن و نامش وفا کردن

فکری سید محمد جامه باف از عظام سادات مشهد مقدس ست بهند آمده و شوق نظم رباعی داشته تا آنکه بمیر رباعی شهرت یافته و در سنه ٩٧٣ بعالم باقی شتافته از وی می آید رباعی

آن شوخ که جا در دل ناشاد گرفت   مانند زمانه خو به بیداد گرفت
آتش بجهان زدن ز آهم آموخت   خون ریختن از چشم ترم یاد گرفت

رباعی

چون گردش چرخ را مداری نبود   در رفتن و ماندن اعتباری نبود
خواهم که چنان روم که از رفتن من   بر خاطر ماندگان غباری نبود

رباعی

تا کی جگرم زغصه خون خواهد شد — روز و شبم اندوه فزون خواهد شد
روزم بخیال اینکه تا شب چه شود — شب در غم آنکه روز چون خواهد شد

فائق

فائق نامش امینا بوده از خوشگویان خطهٔ صفاهان ست **منه**

تا خیال لب او شمع شب تار من ست — خواب شیرین نمک دیدهٔ بیدار من ست

فصیح

فصیح اکبرآبادی میرزا نادر الزمان نام داشته و از مردم ممتاز بوده از وست ه

عمر بگذشت و نیاسود دل از ناله دمی — کاروان رفت همان بانگ درا می آید
شد از دمیدن خط صید وحشی چشمش — بدام سبزه توان کرد صید آهو را

فصیحی

فصیحی تبریزی عاشق پیشه بود و بعلوم رسمیه مناسبتی داشته از وی می آید ه

آز سوز محبت چه خبر اهل هوس را — این آتش عشق ست نسوزد همه کس را
گردم بداغ عاشقی ای دل نشان ترا — گر من چو گم شوی بشناسم بآن ترا
بقدر طاقت خود هر دلی غمی دارد — دل من ست که اندوه عالمی دارد

فیضان

فیضان آقا ابراهیم شاهجهان آبادی شاگرد سالم کشمیری ست استعداد لائق و طبع فائق داشت و در فن موسیقی مهارت رائق در ۱۱۴۴ آهنگ مقام اصلی نمود ساز فکرش چنین آین نوا میدهد ه

شد چاک بسکه سینه زر زخم هوس مرا — هر جا فتاد سایهٔ من شد قفس مرا
نصیبت گر بود همچون صدف رزق از سما ریزد — چو قسمت نیست روزی از دهن چون آسیا ریزد

فوجی

فوجی میرزا محمد مقیم اصلش از خطهٔ شیراز ست چون همواره نوکری سپاه گری میکرد فوجی تخلص قرار داد فکری در کمال پختگی داشت مداح و ندیم مجلس خان زمان بهادر بود در اواخر شباب شوق زیارت حرمین شریفین دامنگیر او گشته رخصت گرفت و بعد ادائهٔ حج و عمره بوطن رفت و مدتی قلیل درین دار بیوفا مقیم مانده مسافر ملک بقا شد از نتائج فکر اوست ه

بی وصف تو ای سلسله پیوند بیانها | کوتاه ز دامان سخن دست زبانها
در وادی شوق تو بنا بیم دلیلی | برخاسته زین مرحله چون گرد نشانها
یوسف صفتان در صف بازار نکوئی | از گرمی سودای تو در بسته دکانها
آنها که بعقل از تو نشان می طلبیدند | پیراهن مهتاب نمودند کتانها

طاق ابروئی بتی افگنده از طاقِ دلم | چند روزی گوشهٔ محراب می باید گرفت
جائی امنی دلنشین بر ساحلِ این بحر نیست | خانهٔ در کوچهٔ گرداب می باید گرفت
پرتو خورشید برقِ خرمنِ کیفیت ست | فیض خواهی صبح را در خواب میباید گرفت

صافدل در ناتوانی زندگانی میکند | همچو صبح از پهلوی پیری جوانی میکند
برنمی تابد گلِ این بوستان رنگ هوس | آرزو بر خاطرِ عاشق گرانی میکند

با خود حکایت از لب خاموش میکنم | خود نغمه می سرایم و خود گوش میکنم
عمریست مست عشقم و اوقات خویش را | صرفِ نصیحتِ خرد و هوش میکنم
فوجی چو خاک رهگذر از پا فتاده ام | با سایهٔ تو دست در آغوش میکنم

صبح ست و چمن مست ز بوی گلِ صد برگ | نرگس قدحی خورد بروی گل صد برگ
داغِ جگرم تازه ز جامِ میِ زر دست | این لاله خورد آب ز جوی گل صد برگ
آگاه نباشد ز شکستِ قدح من | بر سنگ نخورد دست سبوی گل صد برگ
دارد سرِ همچشمی خورشید جمالت | خالی بود از مغز کدوی گل صد برگ

فطرت میر معز از سادات موسوی و از منصبداران عمدهٔ عالمگیر پادشاه بود مدتی خدمت دیوانی صوبهٔ بهار داشت تا آنکه در سنه ۱۱۰۱ نقد جان را بدیوان قضا واصل گردانید گاهی موسوی هم تخلص میکند این ابیات از وی ست ؎

بخطِ جام محضر کردم آخر پارسائی را | زنارِ موج می شیرازه بستم جزو تقوی را
نقاب از چهره بردار و ز حیرت ساز خاموشم | چراغِ خلوتِ آئینه کن منقار طوطی را

خون بچشمم از دلِ صدپاره آن خودکام ریخت — ساقیِ ما از شکستِ شیشه مَی در جام ریخت
جلوه کردی که افتاد آفتاب از طاق چرخ — دستی افشاندی که مهتاب از کنارِ بام ریخت
طائرِ ما را چه داری در قفس کین ناتوان — هر پری کاورده بود از آشیان در دام ریخت
یافت فطرت از نگاهِ او حلاوت کام جان — حسن را نازم که قند از شیرهٔ بادام ریخت
راز گر فاش شد از ساده دلیها چه عجب — عکس را در بغلِ آینهٔ پنهان کردند
همه جا ریگ روانست ز آمد و شد سنگ — شهر را بهر من اطفال بیابان کردند
در شبستان ازل شمع یکی بیش نبود — بزم را از پرِ پروانه چراغان کردند
در برم شوق تو افتاد چو بلبل بقفس — هر بن موئی مرا از چشم نمایان کردند
نرخ بشکستند بگو هر سخن فطرت را — کس مخر بود متاعِ هنر ارزان کردند
جز ترک عشق با تو ستمکاره چاره نیست — آخر دلست جانِ من این سنگ خاره نیست
موسوی گر خویشتن رامی کشی وقت ست وقت — صبح هم روشن شد و آواز پائی برنخاست
تیغ مژگانِ بکف نرگس مستانه گذشت — چشم زخمِ عجبی از من دیوانه گذشت
نه تو تنگ دست چشمی نه من از نظاره مفلس — ستم ست بر نگاهم مژه را نقاب کردن
نگاهِ حسرتِ امشب بمژگان آشنا کردم — برنگِ خامهٔ نقاش رنگین گریه‌ها کردم

فرید شیخ فریدالدین مسعود گنج شکر از اولیاء کبار و اتقیای ابرار و صوفیهٔ نامدار بود مادرش دختر وجیه الدین خجندی ست این ابیات را حسین دوست در تذکرهٔ خود بر نام وی ایراد کرده

رباعی

دوشینه شبم دلِ حزینم بگرفت — و اندیشهٔ یارِ نازنینم بگرفت
گفتم بسر و دیده دوم بر در او — اشکم بدوید و آستینم بگرفت

رباعی

شب نیست که خونِ دلِ غمناک نریخت — روزی نه که آبروی من پاک نریخت
یک شربتِ آب خوش نخوردم همه عمر — تا یار ز راه دیده بر خاک نریخت

فریدون حسین میرزا بظاهر از سلاطین خراسان است بفنون فضائل آراسته این

ابیات از وست ه

شوخی که دائما دل او مائل جفاست　　عمر عزیز ماست چه حاصل که بیوفاست

نرگس اگر ز شیوهٔ چشم تو دم زند　　گویند مردمان که عجب کور بیحیاست

از ضعف دل منال فریدون ز بیکسی　　میدار دل قوی که کس بیکسان خداست

فرخ سیر بن عظیم الشان بن معظم شاه بن عالمگیر این رباعی از وست که در حال حبس گفته بود

رباعی

دل است جنونست شهر البش مدهید　　خو کرده با آتش است و آبش مدهید

هر کس که از احوال دل ما پرسد　　آهی بلب آرید و جوابش مدهید

فراقی قاضی ابو البرکات شاعر شیطان صفات بود در بیحیائی و بد معاشی نظیر نداشته

از وست ه

شوخ و بیباک ادا فهم غزلخوان شده　　بهر دل بردن عشاق چه طوفان شده

درین چمن منم از بلبلان زاریکی　　ولی بزاری من نیست از هزار یکی

با من این بیداد ها کان نامسلمان میکند　　کافرم گر هیچکس در کافرستان میکند

فاطمه خراسانیه سخن سنج معنی شناس بود اشعار خوب دارد از انجمله این است رباعی

آراسته باغ و عندلیبان سرمست　　یاران همه از نشاط گل باده پرست

اسباب فراغت همه در هم زده است　　بشتاب که جز تو هر چه میباید هست

رباعی

ای از تو وفا و مهربانی نایاب　　بی عیش تو لذت جوانی نایاب

وصل تو حیات جاودانی لیکن　　یابندهٔ آب زندگانی نایاب

فرخ ملا فرخ حسین لاهوری سخن سنج معنی یاب است از ثناگستران فرخ سیر بود شعر نیکو دارد

شب که بی رو بود دل جز گریه دمسازی نداشت | ناله چون مرغی در آب افتاده پروازی نداشت
دل که هر شام از هوسها تازه سامان میشود | چون سرای رهروان هر صبح ویران میشود
با سر و سامان چنین بی اعتبارم کرده اند | چون امام سبحه بیرون از شمارم کرده اند

فاضل میر شرف الدین حسین از مردم سهرند بود و سخنور ارجمند در سلک منصبداران عالمگیری فائز بوده از وست

حسرت نگه نکرده چشم سیاه کیست | شور جنون صدای شکست کلاه کیست

رباعی

ای در پی مال و جاه سرگشته مدام | طبع تو ز فکر بیش و کم تیره چو شام
رمزیست لطیف بشنو و خوشدل باش | بیش از قسمت مخواه پیش از هنگام

فرقتی ابو تراب بیگ مولدش جوشقان و منشاءش کاشان ست از رعافیه سنجان عتبه شاه عباس ماضی بود و گوی سخن از همداستانان می ربود و در سنه ۱۰۲۶ ارتحال او اتفاق افتاد نهال گلکش چنین ثمر می افشاند

مجنون ترا عار ز عریانی تن نیست | پروانه پر سوخته محتاج کفن نیست
چه شد اگر مژه بر هم نمی توانم زد | که لب بلب نرسیده ست هیچ دریا را
چو جادوی که از بهر فسون لبها بجنباند | بافسونم زند چشمت بهم هر لحظه مژگان را
سیاه بختی ازین بیشتر نمی باشد | که مجلس دگران روشن از چراغ من ست
ز بیتابی بسی شب گرد کویت تا سحر گشتم | سحرگه چون دعای بی اثر نومید برگشتم

فارسی شریف نام داشت در حسن خط و تصویر بی نظیر بود طبع پسندیده دارد و صاحب دیوان ست این چند بیت از وست

هر آب ناله در آرند شب روان غمت | که از اشعه آن نور طی راه کنند
شرر ناله بغربال ادب می بیزم | که بگوش تو مبادا رسد آواز درشت

زمین عشق بگونین صلح کل کردیم　　تو خصم باش زما دوستی تماشا کن

دل اگر بر دهید یا بمشامش برسان　　بوی هجران که بخون دلم آمیخته بود

ای فرو دست تهی تا چند در بازار عشق　　قیمت هر جنس پرسی خجلت از کالا بری

بتوفیق در طریقت ما پای مرد نیست　　تا دوست را بحالت دیگر شناختیم

رباعی

عشقی دارم که دین و ایمان من است　　دردی دارم که میر سامان من است

گر عشق جدا شود ز من می میرد　　گوید که شریف فارسی جان من است

جنس کساد شکر را نرخ از آن بلند شد　　کز طرف دیار غمم قافله نمیرسد

فرارمی — فراری گیلانی ولد ملا عبد الرزاق است بانواع فضائل از شعر و خط و طالب العلمی آراسته بود و بصفت فقر و انکسار متصف صاحب دیوان است این اشعار نتیجهٔ طبع اوست ه

چه باک گر همه عالم شوند لیلی دوست　　که میل خاطر لیلی بسوی مجنون است

ازین رنج من فلک طبع خلیل میدید　　لقمهٔ آتش از گنم بخت سیه گلیم را

روشن شدم ز آتش عشقت بسان شمع　　هم بر مزار خویش غریبانه سوختم

از امتداد هجران شادم که میتوان کرد　　بیگانه وار باوی آغاز آشنائی

فضلی — فضلی شاگرد شفائی ست از سرکار امام قلیخان والی شیراز وظیفه معین داشت از وست

خونابه فرستند بهم چشم و دل من　　چون کاسه که همسایه بهمسایه فرستد

حل میکنم سیاهی چشم از پی مداد　　تا در لباس نامه به بینم جمال دوست

فردی — فردی تبریزی این شعر از وی یادگار است ه

قاصد بنام من غم خود گفته پیش او　　من شادمان که درد دلم را شنیده است

فغفور — فغفور میر محمد حسین لاهیجی در فن طبابت و شعر و خوشنویسی ممتاز زمان بود شاه کشور فصاحت و خسرو نقش طرازان قلم و کتابت است در آخر ایام زندگانی ملازم شاهزاده پرویز بن

جهانگیر پادشاه شد و اشعار خود را بمدحت او موشح ساخت و در بلدهٔ اله آباد سنه ۱۰۲۶ جلیس حیاتش
بر سنگ فنا خورد و دیوانش قریب چهار هزار بیت بوده است نقاش فکرش باین حسن تصاویر سخن میکشید

فلک امشب بکام رند دردآشام میگردد — عسس گو خواب راحت کن که امشب جام میگردد
در عشق چو سبابهٔ تسبیح شماران — صد عقده به پیش آمد و از راه نگشتم
سر شوریده بسامان نتوان باز آورد — این نه دستار پریشانست که از سر بندند
آن قوم خودنما که نه بینند عیب خویش — آیینه کاش در گرو توتیا کنند
میرسد نازت از آن چشم که چون غنچهٔ گل — سر مژگان تو از طرف کله میگذرد
ملاحت تو گواه است و شور بختی من — که بی نمک نه سرشتند خاک آدم را
خسم که جلوهٔ برقی کند شکار مرا — بدام شعله کشد دانهٔ شرار مرا
بوعده گر دهدم عمر خضر طی گردد — در اولین قدم راه انتظار مرا
بیا که تا تو گرفتی کنار ز آغوشم — گرفته حسرت آغوش در کنار مرا
خیال قد تو دائم بچشم تر دارم — جز این نهال نروید ز جویبار مرا
ز بیم دورباش غمزهٔ تو — نگاهم در پس مژگان نشیند
دل تنگ از سرشک دیدهٔ خونبار نگشاید — ز شبنم غنچه را هرگز گره از کار نگشاید

فتحی اردستانی فاتح ابواب خیال بندیست و حرف شناس قفل ابجد مشکل پسندیها
میرزا صائب سخن او را تضمین میکند و میفرماید

این جواب آن غزل صائب که فتحی گفته است — از فراموشان مباد آنکس که ما را یاد کرد

وفاتش در سنه ۱۰۴۵ واقع شد گوهر سخن چنین در سلک نظم میکشد

هزار نکته بمن گفت چشم غمازش — چو سرمه خورده که بیرون نیاید آوازش
بدیده اشک شود رهنمون دل ما را — ستاره شمع شود رهروان دریا را
خوش صبا که شبنمی باز بوستان بستست — در گردن ملائمت باغبان بستست

می آید از حدیث تو بوی نیاز و ناز — گوئی زبان بلبل و گل در دهان تست

فصیحی

فصیحی از اعیان سادات هرات و آئینهٔ نقش پذیر حسن صفات بود خوانندهٔ افسون فصاحت نوازندهٔ قانون بلاغت عیسی نفسی ست معجز فن و نقاد جواهر رستهٔ بازار سخن میرزا جلال اسیر گوید

آنانکه مست فیض بهارند چون اسیر — یک جرعه ز جام فصیحی کشیده اند

چون ماهچه لوای شاه عباس ماضی در سنه ۱۰۳۱ سواد افروز هرات گردید فصیحی باریاب ملازمت گشت و صحبت او دلنشین شاه افتاد و شاه او را همراه خود بعراق عجم و مازندران برد دیوانش خوش محاوره ست اما مضمون تازه بندرت دارد این چند بیت نتیجهٔ طبع رسائی اوست

زبون درد پرستان زلف یار شدم — نه صید دوست که صید دل فگار شدم
امشب از شعلهٔ آهم جگر غم میسوخت — بر من و زندگی من دل ماتم میسوخت
جذبهٔ عشق بحدیست میان من و یار — که اگر من نروم او بطلب می آید
دی قاصد یار آمد و مژگان تری داشت — از یار مگر بهر بلا کم خبری داشت
نقش پای بسر کوی تو دیدم مردم — که چرا غیر من آنجا دگری می آید
رمز لیست خط دوست که چون بخت سر آید — آب سیه از چشمهٔ خورشید بر آید
لبی کز نازکی بار تبسم بر نمی تابد — بخون غلطم که امروزش بدشنام آشنا کردم
رتبهٔ حسن بلند ست چه حاجت بنقاب — بهر منع نگهی کز مژه کوتاه ترست
هزار بار قسم خورده ام که نام ترا — بلب نیاورم اما قسم بنام تو بود
خویش را بر نوک مژگان ستم کیشان زدیم — آنقدر زخمی که دل میخواست در خنجر نبود
تا زهر قاتلیم فصیحی نه شهد ناب — مرد طبانچه خوردن بال مگس نه ایم
خار ترم که تازه زباغم بریده اند — محروم بوستانم و مردود آتشم
نو بهار آشتیم گل عیشم مفریب — که من این نالهٔ زار از دل خرم دارم
مختصر دستی که ما را بود صرف جام شد — گر خدا روزی کند دست دگر بر سر زنم

خاک آن کوی فصیحی زجبین رنجه مکن — از مه و مهر بیاموز جبین سائی را

فرج الله ملا شوستری تازه دماغ نشئهٔ زودرسی و انجمن افروز سخن عربی و فارسی ست در سلافة العصر احوال او را بطمطراق نوشته و میرزا صائب مکرر او را در مقاطع یاد کرده ازانجمله این ست

همین زخاک فرج کامران نشد صائب — که فیض هم بظهوری ازین جناب رسید

از وطن مالوف بسیر ممالک دکن خرامید و نزد قطب شاه والی حیدرآباد منزلت و ثروت تمام بهم رسانید پریزادان سخن را چنین تسخیر میکند

مغان که دانهٔ انگور آب می سازند — ستاره میشکنند آفتاب می سازند
در هوائی بادهٔ گلرنگ بیتابیم ما — سالها شد کز هوا داران این آبیم ما
آزره ببانگ هرزه درایان نمیروم — کی میدهد فریب صدای جرس مرا
گر زیر سپهریم عجب نیست که دریا — در زیر حباب ست و فزون تر ز حباب ست
همیشه میخورم از خود شکست پنداری — که نیمهٔ ز دلم شیشه نیمهٔ سنگ ست

فیاض ملا عبدالرزاق لاهجی الاصل قمی الموطن صاحب کتاب گوهر مراد شاگرد حکیم صدرای شیرازی ست و در عقلیات و نقلیات دستگاهی عالی بهم رسانده و جلو اندیشه را بسمت سخن طرازی نیز عطف ساخته دیوانش محتوی بر قصاید و مقطعات و غزلیات و ساقی نامه و دیگر نوع شعر قریب سه چهار هزار بیت بنظر رسیده بادهٔ سخنش چنین رنگ میدهد

سوی زلفش میکشد آشفته سامانی مرا — میکند تکلیف هندستان پریشانی مرا
گرد ماغ که از کوی یار برخیزد — نشسته ایم که از ما غبار برخیزد
اثر ندیده دل از حرف مهربانی تو — چو شمع تا بکی این گرمی زبانی تو
سنگ بالین کن و انگه مژهٔ خواب ببین — تا بدانی که چه در زیر سر مردان ست

فرج الله

فیاض

هزار حج کند ار باغبان باین نرسد — که وقف مشهد بلبل کند گلستان را

قتل همه کن حرام بر خویش — تا خون منت حلال باشد

قسمت ما زین چمن باری تعلق بود و بس — سرو را نازم که آزاد آمد و آزاد رفت

دریاب این اشاره که شاهان نامجو — نام بلند خود بنگینی سپرده اند

هر کس که زخم کاری ما را نظاره کرد — تا حشر دست و بازوی او را دعا کند

بیک زخم دگر جان مرا در اضطراب افگند — نمیدانم چسان معذور دارم قاتل خود را

فطرت میر ابوتراب مشهدی از ولایت خود بهند خرامید و در حیدرآباد در سنه ۱۱۰۲ پیمانهٔ حیات در نوردید تربت او در دائرهٔ میر محمد مومن استرآبادی ست که گورستان ایرانیان ست و مردم بسیاری ازان ولایت دران بقعه خوابیده اند بر لوح مزارش کنده اند که این رباعی را دم آخر بنظم آورد رباعی

فطرت بنورد زگار نیرنگی کرد — ننواخت بمهر و خارج آهنگی کرد

آن سینه که عالمی درو میگنجید — اکنون ز تردد نفس تنگی کرد

فرصت از نوبچیان شاه سلیمان صفوی ست اسمش محمد بیگ این دو شعر از وست

صبح شد صبح که تا کام تمنا بخشند — می بخنده بگل گریه بمینا بخشند

چو قاصدم ز پیام تو بیقرار کند — طپیدنم دل استاده را سوار کند

فقیر میر نوازش علی بلگرامی مشاطهٔ طبع همایونش در انجمن صوفیه جمال عرفان می آراید و درین محفل برقع از روی پریزادان معانی میکشاید اکثر سایهٔ التفات بر سر سخن موزون میگسترد و این خانه زاد موزونی را در آغوش فکر عمیق می پرورد و اشعار او از قصیده و غزل و رباعی مدون ست در سنه ۱۱۶۷ ببستان قدس خرامید این چند ثمر از شجر ذهن اوست

خانگی گردید هیچ از ما آه سردی بر نخاست — خانهٔ هستی ز پا افتاد و گردی بر نخاست

در حضور شمع جان بی‌صرفه میسازد نثار
از نژاد عشق چون پروانه مردی بر نخاست

نیست از موج حوادث همچو خس پروا مرا
جنبش گهواره باشد موجهٔ دریا مرا

آزادگی ز ننگ تعلق شکستنست
از خود برون چو آهوی تصویر جستنست

از نسیم سخن تند ز هم می شکند
شیشهٔ نازک دل بسکه شکستن دارد

چهرهٔ یار از شراب ناب روشن میشود
شمع حسن گلرخان از آب روشن میشود

کجا پنهان شود از ترک چشم یار نخچیرش
که آید از کمان همچون قضای آسمان تیرش

که دارد در جنون چون غنچه سامانی که من دارم
بود صرف دریدن جیب و دامانی که من دارم

نیست از دور فلک کس را می عشرت بجام
هست ناممکن شراب از ساغر واژون زدن

تا کی چو گردباد کشی سر بآسمان ÷
چون جاده تن بخاک ده و آرمیده رو

آزار پیام دغلی را چکند کس
این در خوشاب علی را چکند کس

بلبل بنشان قدر شناسند چمن را
در باغ دماغ جعلی را چکند کس

قبای عقل که بر دوش غم ست و تار افسوس
اگر ز عشق نشد پاره صد هزار افسوس

برون ز حلقهٔ زلفش قدم چگونه زنم
که پای همت ما را گزیده مار افسوس

در وجودیم ولی رو بعدم میداریم
در گلو این رگ جان رشتهٔ حب الوطن ست

ز پر فشانی مرغان روح شد روشن
که در نشیمن تن راحت قفس هم نیست

گرچه بر جستم فقیر از دام سعی مال و جاه
احتیاج آب و نان آخر شکارم کرده ست

فارغ جلیسی بیگ تبریزی مشهور بعلامی از شاگردان خواجه افضل الدین ترک اصفهانی ست در فطانت نادرهٔ روزگار بود بهند آمده با اکبر پادشاهی بود در مراجعت بایران در لاهور بسنه ا
فوت شد از وی مے آید ؎

با آه و نالهٔ شب خواب پاسبان دزدم
گرانی سرش از خاک آستان دزدم

تو تا بچند خوری خون خلق و من تا کی
اثر ز نالهٔ دلهای ناتوان دزدم ÷

رسید کار بجایی که بعد ازین من هم — نه ناله از دل خونی شکوه از زبان بزنم
اثر برق تجلی خلق را در خانمان افتد — گر این آتش فراهیر ز من زمغز استخوان افتد
گر جان سپرد ذوق حیات ابد گرفت — از زهیچ کشته قاتل ما شرمسار نیست
خاکستر م نماند که بر باد بر دهم — آه این چه شعله بود که در جان من گرفت

فرصتی ابو تراب بیگ پسر میرزا علیجان همدانی وزیر کاشان اول کافی و آخر فرصتی تخلص میکرد اشعارش هزار بیت بنظر رسیده مرد بسیار همواره درست گو بود از وست

هر قطره که از دیدهٔ گریان من افتاد — سیلی شد و در خانهٔ ویران من افتاد
بر یاد سر زلف تو آهی که کشیدم — برقی شد و در خانهٔ ایمان من افتاد
گلشن داغ و نسیمش آه سر دش شعلهٔ آتش — بیا سامان بستان محبت را تماشا کن
باز کارم بجگر کاوی مژگان افتاد — نوبت خنده ام از لب بگریبان افتاد
دل مجروح از ان خنجر مژگان دارم — گریهٔ گرم تر از خون شهیدان دارم
ترک او کرده ام اما زخمار لب او — حال میخوارهٔ از توبه پشیمان دارم
شادمانم ز پریشانی دل زانکه مدام — خبر از حالت دلهای پریشان دارم
لب پر از آه درون پر ز خیال رخ دوست — در نفس دوزخ و در سینه گلستان دارم
دیدهٔ نرگس از زمین سرمه کشیده سر زند — سوی چمن گر افگنی نرگس سرمه سای را

فائق مولوی سید خیر الدین اصلش از امام نام مقام من متعلقات بلخ ست وی در مدراس متولد شد شاگرد مولوی محمد باقر آگاه ست مرد شاعر طبیعت بود در حیدر آباد دکن معاش تلاش کرده دران دیار بخوبی بسر برد و در ۱۲۴۳ ودیعت حیات بجان آفرین سپرد از وست

فوج طفلان سرشک ست روان از ره چشم — مگر از سینه برون شد دل دیوانهٔ ما
آخر رساند تشنگیم تا بجو مرا — یعنی ز آب تیغ تو تر شد گلو مرا
مظهر رحمت حق جرم سیه کاران ست — سر کشد روشنی صبح ز جیب شب تار

باجرای بر دل زارم گذشت از آب چشم / مشت خاکی بود آن هم رفت در سیلاب اشک

فقیر میر شمس الدین عباسی دهلوی از اولاد شاه محمد خیالی بود هرچند فقیر تخلص میکند اما باعتبار سرمایه استعداد خداداد از اغنیا زمان بود ودر انشا و شعر وعلم معانی وبیان وجز آن از فنون فضل وکمال وزبان دانی فارسی ممتاز اقران میز بست از اعیان بلدهٔ دهلی بود در شهر دهلی متولد شد در مبادی عشر و خامسه بعد مائة والف در لباس فقر در آمد ومعنی تخلص خود را جلوهٔ ظهور بخشید وسری بدر کشید وپایان عمر در اگره گوشهٔ انزوا گرفت این چند حرف از دیوان اوست

برای نازنینی میکشم ناز جهانی را / ببوی یوسفی گیرم سر ره کاروانی را

یار نشناخته قدر دل بی کینهٔ ما / کاش بیند رخ خویش در آیینهٔ ما

نالهٔ مرغ قفس می برد از کار مرا / که ازین پیش دلی بود گرفتار مرا

باغبان گو ندهد ره بگلستان توام / بس بود جلوهٔ خار سر دیوار مرا

ز رفتنم خبری نیست همدمان مرا / چو بوی گل نبود گرد کاروان مرا

خوش ست جان که بود صرف یار جانی ما / دگر برای چه کارست زندگانی ما

همیشه تیر نگاهش بسنگ می آید / گران بخاطر یارست سخت جانی ما

ز صاحب خانه مهمان را بخود مشغول میباید / تماشا کرده ام بسیار این سقف منقش را

دلبت شرک خفی دارد بنقشش پاره کن زاهد / بصرافش بده تا بشکند این قلب وکش را

من نه از خود میروم دنبال او / سایه را سرگشته دارد آفتاب

همت عالی بزینت سر نمی آرد فرود / چرخ اطلس فارغ از نقش ونگار افتاده است

نیستم آگه ز تاراج تو بر یاران چه رفت / اینقدر از خود خبر دارم که دل در سینه نیست

فقیر را ز سعادت همین قدر کافی ست / که منتی بسرش سایهٔ هما نگذاشت

روز فراق رفت وشب وصل هم گذشت / آخر ز پیش چشم من این بیش وکم گذشت

آخر کشید تیغ جفا بر سر رقیب / داد از وفای دوست که دشمن نواز بود

دوشن از کوچهٔ ما یار بصد ناز گذشت ـ همچو کاکل بقفا داشت پریشانی چند

نظاهر اسوختهٔ باز دلِ شیدائی ـ میرسد بوی کبابم بمشام از جائی

قدر هر چیز بضدش بتوان دانستن ـ حسنِ محبوب تو میخواست چو من رسوائی

زنالهٔ چند دهی خویش را بیاد کسی ـ دلا نمیرسد اینجا کسی بداد کسی

بر خاطرِ حیائی تو هر لحظه بگذرد ـ شرمنده ام ز شوخی طرز نگاه خویش

فرد سید اسد الله بلگرامی ذهن وقاد و طبع نقاد داشت و بدقائق سخن خوب میرسید و نثر خوب می نوشت و چاشنی تصوف بلند داشت از همنشینان میر آزاد بود در عین شباب مبتلای امراض مزمنه شده حیات چند روزه در نهایت بی حلاوتی گذرانید و در ۱۱۶۸ه رخت بدار الشفای آخرت کشید این چند بیت از مسودات او بدست آمده

نگاهِ شوخِ چشمم هر طرف بیباک می افتم ـ نریزد آبروی من اگر بر خاک می افتم

بپایش بوسه زد رنگِ حنا سرخی دوبالا شد ـ دلم خون شد ز حسرت این عجب هنگامه برپا شد

دلا وزان ضعفِ عشق کشتهٔ خویش اند ـ نه هر که تیغ به بندد سپهگری داند

کسیکه دولتِ اقلیم نیستی دریافت ـ شکست آینهٔ دل سکندری داند

بو دبعالم تجرید ما لباس دگر ـ بریدن از دو جهان ست قطع جامهٔ ما

عروسِ مقصدم مشاطگی را از خدا خواهد ـ وگرنه این حیا پرور دکس محرم نمیداند

فیض مولوی فیض الحسن بن خلیفه علی بخش بن خلیفه خدا بخش قرشی حنفی ساکن سهارنپور مضاف دار الخلافه دهلی حافظ قرآن حاجی بیت الله در آغاز عمر از والد ماجد خود علم آموخته و فقه و اصول و معانی و منطق از علماء رامپور بر داشته و تکمیل فلسفه و ادب بخدمت مولوی فضل حق خیرآبادی فرموده و قدری حدیث از شاه احمد سعید مجددی دهلوی و فن طب از حکیم امام الدین خان دهلوی اکتساب نموده شوق تالیف همیشه در سر دارد بر بیضاوی و مشکوة و جلالین و حماسه شرح و حاشیه نوشته و کتابی در انساب و ایام عرب نگاشته طبع نظم

هم دارد مثنوی روضهٔ فیض و چشمهٔ فیض و صبح عید و دیگر اشعار و قصاید از وی یادگار است
در نظم عربی کار از شعرای عرب پیش می برد و درین فن ید بیضا می نماید و در غزلیات فارسی
نیز خوشگوست این چند بیت از وی است سلمه الله تعالی که خود انتخاب کرده بفقیر ارزانی فرمود

زاهد برین مناز که دنیا گذاشتم ⁂ این همت من است که عقبی گذاشتم
چون پای خود بدامن راحت نمی کشم ⁂ آسودگی بنقش کف پا گذاشتم
شرم آمدم که شکوهٔ درد جگر کنم ⁂ دست طبیب و پای مسیحا گذاشتم
مطرب دگر میا که سر چنگ و دف نماند ⁂ ساقی برو که ساغر و مینا گذاشتم
کارم خراب بود که میکردم آرزو ⁂ خود رام شد چو حرف تمنا گذاشتم
چون لذت خلش بدعا میکنم طلب ⁂ خار شکسته را بکف پا گذاشتم
جز یک گلیم کهنه دگر در برم نبود ⁂ آن هم بحکم همت والا گذاشتم
این است فیض صحبت پیر مغان که باز ⁂ زهد و صلاح و توبه و تقوی گذاشتم
مزاجم نازک و یارم همه گوش و عدو گویا ⁂ مپرس از من که چو نم خانه بر نوک سنان دارم
یک نظر بر رخ پاکش انداز ⁂ گوش گل مال و بخاکش انداز
بتکلیف هجوم درد جانکاه ⁂ کشید آهی بهابانگ نرم ناگاه
چه درد آرامگاهش سینهٔ ریش ⁂ مرید کامل عشق ستم کیش
بدل نشتر بجان خنجر شکسته ⁂ نمکدانها بزخم تر شکسته
چه آهی زادهٔ سوز جگرها ⁂ نمک پروردهٔ فیض اثرها
چه بانگ نرم بانگ خندهٔ گل ⁂ صدای اضطراب قلب بلبل

فقیر نامش مولوی اکبر علی وطنش نواح دهلی فی الحال در کلکته و اطرافش فقیرانه میگذراند
خامهٔ زبان و زبان خامهٔ سخن سنجی چنین میگرداند ؎
بکوی او تپان در خاک و خون بین هر طرف لبها ⁂ همی جوشد تماشا چار سو زین رقص بسملها

چه خندی از شکستِ توبه‌ای پیمان‌شکن بر من
که من گر توبه بشکستم تو هم بشکسته‌ٔ دلها

سراپا حیرتم افسونِ عشقم جسم بی جانم
جنونم وحشتم افسانه‌ام خوابِ پریشانم

سپندِ آتشم پروانه‌ام شمعِ جگر سوزم
شرارم شعله‌ام برقِ طپانم آهِ سوزانم

فروغ مولوی عبد العلی بن محمد مصطفی مولدش بلده‌ٔ چتورست مضاف ملک مدراس والدش خدمت عدالت دیوانی وخطاب خانی داشت خودش در سنه ۱۲۵۸ وارد بلده‌ٔ لکهنو شده کسب حیثیات کرد و در علوم عقلیه ونقلیه دستگاهی مناسب بهم رسانید نظم ونثرش طبعی محض ست باکتسابش نپرداخته ودر حین تحریر این تذکره مصحح مطبع نظامی کانپورست بیشتر اشتغالش بتاریخ نویسی کتب مطبوعه باشد برای بعض مولفات نامه نگار هم تاریخها گفته دمیکه بماه ذیحجه سنه ۱۲۹۲ هجری عطف عنان از سفر کلکته کرده وارد کانپور شدم بلقاء دیگر حظ وافر دست بهم داد آین چند ابیات ثمره‌ٔ شجره‌ٔ طبع لطیف اوست

سنبل ز زلفِ پر شکنِ یار شد خجل
گلبرگ از نزاکت رخسار شد خجل

با لعل لب و دُرِ دندان پر صفا
لعلِ یمان و گوهر شهوار شد خجل

زین پیش دمِ آه رسایم اثری داشت
کان شوخ ستمگار ز دردم خبری داشت

امروز که پژمرده نمودست ز بوسه
دی شب گلِ رخسار تو رنگِ دگری داشت

رخصت آه دهم گر دلِ صد چاکم را
آتشی در زنم این کالبدِ خاکم را

وسعتِ عالم ایجاد همه غرق شود
گر کنم سویه گر این دیده‌ٔ نمناکم را

ببین در گلشنِ ایجاد هر گل سبحه گردانست
بذکرش تر زبان نوکِ سرِ هر خار می‌بینم

زلفِ تو بود دامِ روانِ گل و بلبل
خالِ تو بود دانه‌ٔ جانِ گل و بلبل

با ما سخن از شمع وز پروانه مگوئید
مائیم ز نو داغِ دگانِ گل و بلبل

زان روز که شد مدح طرازِ لبِ لعلت
سرخ آمده منقار و زبانِ گل و بلبل

رمزی که جای حرف نباشد دهان تست
چیزی که غیر نام ندارد میان تست

وصلِ تو چاره بخش دلِ بیقرار ماست	ور سود ما شکسته دلان کی زیان تست
پاره پاره بود ار دل بطپیدن ندهم	قطرهٔ خون دل از دیده چکیدن ندهم
تار هر موی دلاویز توام تار نظر	دست مشاطه بزلفِ تو رسیدن ندهم
لبهای تو گلبرگ که لعل یمن ست این	بهر دُرِ دندان تو دُرجِ دهن ست این
جان باختهٔ بینند چو در دشتِ جنونم	گویند که قیس آمده یا کوهکن ست این
هر نفس باشد بچشم من رخ نیکوی دوست	هر زمان دارد لبم تکرار گفت وگوی دوست
با سیاه و سرخ دهر اصلا ندارم هیچ کار	شام و صبحم بگذرد در ذکر زلف و روی دوست

رباعی

داریم تمنای رسیدن آنجا | گر شوق بود بسر دویدن آنجا
جائیکه بود پای تو ما را از سیم | هست آرزوی رخت کشیدن آنجا

رباعی

ما چارهٔ خود از تو بجوئیم چرا | از خویش بسوی تو نپوئیم چرا
چون شد رسنِ لطف تو در گردن ما | خود را سگِ کوی تو نگوئیم چرا

رباعی

هر غنچه که گل نمی شود آن دل ماست | راهی که بپایان نرسد منزل ماست
صبحیکه بوصل شد بسر حصهٔ غیر | شامیکه بهجر سر کشد حاصل ماست

حرف القاف

قاسم خان

قاسم خان جوینی قاسم مائدهٔ فصاحت و ناظم جواهر بلاغت ست در دولت شاهجهانی بمنصب پنجهزاری و ایالت صوبهٔ بنگاله امتیاز یافت و در ۱۰۴۲ھ در بندر هوگلی باجل طبیعی درگذشت مستجمع اخلاق کریمه و فضائل عظیمه بود در نماز تهجد تقید داشت خواهر نور جهان بیگم در حبالهٔ نکاح او بود هر سال دو لک روپیه بمستحقان میرسانید رایت سخن باین شکوه می افرازد

نمونۀ جرس بیدلم صدا انکنم
زلبس شکسته دلم لب بخنده وا نکنم

زآه از هجوم گریه بر آواز بسته ایم
خون خورده ایم تاره غماز بسته ایم

ز شوق مهر رویت بسکه دل بیتاب میگردد
بهر سو چشم من چون چشم اصطرلاب میگردد

سرافراز ست شمع از دولت شب زنده دارها
خوشا بینایی چشمی که شب بیخواب میگردد

از ذوق جور و لطف تو مارا کشد بباغ
گه آرزوی خار و گهی آرزوی گل

خوشبوی تر شود گل و خوش نشه تر شراب
هرگه ببوی باده شود جمع بوی گل

بعد ازین در عوض اشک دل آید بیرون
آب چون کم شود از دجله گل آید بیرون

عشقت آمد پی دل بردن و در خانه نیافت
دزد از خانۀ مفلس خجل آید بیرون

بسکه آزرده ام آزرده نخواهم کس را
در دلم میخلد آن خار که در پای ما هست

مرغ هر شاخی نیم ای باغبان بالم مبند
عندلیبم سایۀ گلبن قفس باشد مرا

دل از زلفت برون افتد چو از می رخ برافروزی
که مرغ از آشیان افتد شب از نظارۀ آتش

قدسی حاجی محمد خان مشهدی جان سخن پروری ست و روح معنی گستری رحج خانۀ کعبه برآورد و بسیر هند آمد و بتقبیل عتبۀ شاهجهانی نقش بر لب گذاشت و در ذیل شاطران انخراط یافت عبد الحمید در شاهجهان نامه و شیرخان در مرآة الخیال ترجمۀ او بتفصیل نوشته اند مثنوی و قصیدۀ قدسی خوب ست لکن غزلش چندان رتبه ندارد و در سنه در لاهور بعارضۀ اسهال انتقال کرد استخوان او را بمشهد رسانیدند چند بیت غزل که خوب ست تذکره نویسان بر دند اما بعد تصفح دیوان این چند بیت اختیار افتاد

زود به کرد من بی صبر داغ خویش را
اول شب میکشد مفلس چراغ خویش را

در جلوه گری مثل تو کس یاد ندارد
نادر بود آن پیشه که استاد ندارد

در مجلسی که یاران شرب مدام کردند
نوبت بما چو آمد آتش بجام کردند

اینجا غم محبت آنجا جزای عصیان
آسایش دو گیتی بر ما حرام کردند

قدسی

هرچه با زلفِ تو میماند دل از من می برد   روز عمرم در تمنای شب یلدا گذشت
غم هجوم آورد من در فکر بی سامانیم   میزبان خجلت کشد هر چند مهمان آشناست
عیش این باغ باندازهٔ یک تنگدل است   کاش گل غنچه شود تا دل ما بگشاید
گر دست شام هجران گیرد گلوی شب را   مشکل که تا قیامت از صبح دم برآید
عشق چون قسمت ارباب معیشت میکرد   لاله داغی ز میان برد که داغ غم دارد
تاب هجرانِ شرابم نیست تا وقتِ صبوح   پیشتر از صبح میخندد گلِ پیمانه ام
یکدامن گل رخسار تو نظاره کنم   که ز هر حلقهٔ زلفت گل دیگر پیداست
تا چشم باز میکنم از پیش رفته   چون شمع کاش در مژه بودی نگاه من
با آمدنت رفتن شب دوش یکی بود   گویا که ترا صبح بخورشید غلط کرد
بیگانهٔ آشنا نما بود   بیگانه نمای آشنا من
نفس ز سینه چنان بیتو میکشم دشوار   که گوئی از دل خود میکشم خدنگ ترا
ز چاکِ سینه ام دل میکند نظارهٔ زلفش   چو مرغی کز قفس بیند بحسرت آشیانش را

قراری اصلش از گیلان و نامش نور الدین محمد برادر حکیم ابو الفتح گیلانیست در خدمت احمد خان ناظم قزوین بسر می برد و از فضیلت و شاعریت بهرهٔ کافی داشته و در بنگاله انبساط حیات در نوشته آزو می آید

مردم از نومیدی و شادم که نومید از تو ساخت   سختیٔ جان کند نم امیدواران ترا
تاور و تاب وداعش دل بیتاب ای کاش   که نهان بار سفر بندد و غافل برود
من از جفاش نترسم ولی از آن ترسم   که عمر من بجفا کردنش وفا نکند
از امتداد هجران شادم که میتوان کرد   بیگانه وار با او آغاز آشنائی
آنکه بمن از همه دشمن ترست ؛   کاش ز من دوست تری داشتی
تا نخواهد پیش او عذرِ گناهِ خویش را   لال میخواهم زبانِ عذر خواهِ خویش را

قاسم الانوار از طائفهٔ صوفیه بوده ترجمه‌اش در نفحات وید بیضا وغیرهما مذکور ست دو نوبت حج پیاده پا گذارده و در هرات بتلقین ارباب یقین مشغول بوده و چندی در سمرقند گذرانیده و در ۸۳۷ه درجام داعی حق را لبیک اجابت گفته آز وست

سر بلندی بین که دائم در سرم سودای اوست | قیمت هر کس بقدر همت والای اوست
لن ترانی میرسد از طور موسی را جواب | این همه فریاد مشتاقان ز استغنای اوست

قنبری ابیوردی در خدمت عبد المومن خان اوزبک بسر می برده منه

ناخن ز غم بسینه زدن پیشهٔ من ست | فرهاد کوه عشقم و این تیشهٔ من ست

قربی از سادات گیلان بوده خط نستعلیق بسیار خوب می نوشت آز وست

اشک گلرنگ روان نیست ز چشم تر ما | گشته لبریز ز خوناب جگر ساغر ما

قائمی آملی بولایت دکن رسیده میگذرانید و بصوم دهر و قیام لیل قیام داشت لهذا قائمی تخلص گزیده

قائمی تا بکی ز صرصر غم | نخل عمرت چنین بود بی برگ
دو سه روزی که زنده خوش باش | نتوان مرد پیشتر از مرگ

قاسمی شیخ ابو القاسم انصاری گازرونی از فضلا و کامل نصاب و شعراء دقیقه یاب بوده کتاب سلم السموات تالیف اوست ناظم تبریزی گوید بعد از وفات او در جمع دیوانش اقدام نمودم مجموع دو هزار بیت باشد

هرگز گلی شگفته نگردد برروی ما | ره گم کند نسیم چو آید بسوی ما
در کار ما شکست نه از سعی دشمن ست | خود بر زند بسنگ ملامت سبوی ما
آز سخن پر در مکن همچون صدف هر گوش را | قفل گوهر ساز یا قوت زمرد پوش را
در جواب هر سوالی حاجت گفتار نیست | چشم گویا عذر میخواهد لب خاموش را

قوسی شستری شاعری بوده صاحب حسن خط و قبول نظم و مدتی در صفاهان بسر برده

از تو دل برکندم و بستم بدلداری دگر — قحط آدم نیست جائی دیگر و یاری دگر

قسمت ملا علی نقی قمی معمار بوده و بدست چپ کار زار است کرده ازوست ه

نو کن بشکستِ دل ما عهد کهن را ۞ — مگذار که افتد بمیان فاصله بسیار

قاصد از شعرا بخارا بوده نامش ملا اسد ست صید سخن چنین میکند ه

ز رشکِ آنکه هر سو چشم آن بی باک می افتد — نگاهِ من بخود می پیچد و بر خاک می افتد

قابل محمد پناه کشمیری در ید بیضا نوشته از شعرای این روزگارست در شاهجهان آباد میگذراند و فکر سخن بتلاش مینماید و با بعضی از آشنایان فقیر مرتبط ست ه

قابل درین زمانه ز آدم نشان مخواه — چندین هزار سال ز آدم گذشته ست

هر که قائل شد بوحدت مردِ خاموشی فن ست — یک سخن را از دو لب گفتن مکرر گفتن ست

قانع سید مرتضی سیوستانی سیدی فاضل و جوانی قابل ست کتب درسی بر وجه احسن تحصیل کرده و در فارسی دستی خوب بهم رسانیده در ید بیضا نوشته که با فقیر بسیار مرتبط ست هرگاه در سیوستان اقامت داشتم اشعار خود را بنظر این نحیف میگذرانید ازوست ه

ایوب رنگ باخته از پیچ و تاب ما — لغزید کوه از اثرِ اضطراب ما ۞

هرگز ز ما گزند بموری نمیرسد — مرهم نهد بداغ کتان ماهتاب ما

در اولین قدم بعدم رخت میکشد — در تنگنای بحر نگنجد حباب ما ۞

بجمعیت دمی در دیدهٔ خونریز من منشین — که میخواهم کفِ پائی خیالت را حنا بندم

نمی رود از دل خیالِ یارِ پر تمکین ما — عکس او در دیدهٔ آیینه مردم میشود

قایم محمد قایم چاندپوری شاگرد رفیع سوداست و در فارسی صاحب طبع رسا در اوائل سنه ١٢٠ بخلوتکدهٔ عدم مقیم شد ازوست ه

آنانکه با حلاوت درد تو خو کنند — زخمی بدل زنند و نمک آرزو کنند

شب که اندازهٔ هم آغوشی او یاد کنم ۞ — خویش را تنگ ببر گیرم و فریاد کنم

قادر شیخ عبدالقادر اصلش از قربل مضافات غزنی ست و مولدش هندوستان در مثل بندی بی مثل بوده و در طرز تازه نوبهار چمن سخنوری در سرکار سلطان محمد اکبر بعنوان منشی گری بسر می برد در مدت قلیل پایه تقرب بجائی رسانید که بجز وادی صفحه و چوبدستی قلم حاجبی درمیان نماند این چند بیت ازوست

سرنوشتی نیست جز خجالت جبین ساده را — چین پیشانی ست موج آبرو آزاده را
حاصل از سجاده گر بر دوش باری بردنست — میتوان برداشتن قادر سبوئی باده را
سواد دیده غندیده خال عنبرین او — شکست خاطر نازک دلان چین جبین او
بچندین دستگاه حسن از هر یک بلند آمد — بنازم دستگاه ابروی بالانشین او
بهر تیغی که زد بی اختیار از شوق اندازش — لب هر زخم واشد در ادای آفرین او
لخت دل شکسته گل نوبهار اشک — آه کشیده سرو لب جویبار اشک
یکدست شعله گل شده در دست دامنم — داغست لاله از چمن لاله زار اشک
گه آب از دو دیده چکد گاه خون دل — دیدیم رنگها ز خزان و بهار اشک
پرتو مهر فروغی ز بهاران گل ست — صبح گردی ست که افشاندهٔ دامان گل ست
حسن و عشق آینهٔ چهرهٔ احوال هم اند — نالهٔ مرغ چمن نبض پریشان گل ست
طپش داغ بود گرمی هنگامهٔ دل — آتش افروز چمن جنبش دامان گل ست
نالهٔ دل اثر شوخی آشفته دلی ست — نکهت غنچه رگ خواب پریشان گل ست
جام گل در پی تکلیف قدح نوشان ست — غنچه در زیر بغل شیشهٔ سامان گل ست

قطب خواجه قطب الدین بختیار کاکی اوشی سرخیل جماعهٔ فقرا رسیده و سرآمد زمرهٔ اولیائ گزیده و سالار قافلهٔ صوفیهٔ آرمیده ست از غایت شهرت محتاج ترجمهٔ حافظه نیست در کتب تواریخ و سیر حالش مفصل نوشته اند دیوان شعر هم دارد سخن باین نوع سدید میگذارد

ای بگرد شمع رویت عالمی پروانهٔ — وز لب شیرین تو شوری ست در هر خانهٔ

من بچندین آشنائی میخورم خون جگر — آشنا را حال این ست وائی بر بیگانهٔ
قطب مسکین گر گناهی میکند عیبش مکن — عیب نبود گر گناهے میکند دیوانهٔ

قادری شاهزادهٔ داراشکوه بن شاهجهان پادشاه اورنگ نشین کشور خوش بیانی ست وسریر آرای ملک شیوا زبانی مرید ملاشاه خلیفه شاه میر لاهوری ست در ۱۰۶۷ سنه بزمان اشتداد مرض حبس البول اعلی حضرت رتق وفتق مهمات جهانبانی بقبضهٔ اقتدارش درآمد وباشاهزادهٔ اورنگ زیب معرکهٔ جنگ وجدال قائم شد وشد انچه شد تا آنکه در ۱۰۶۹ سنه کارش باتمام رسانیدند ودر مقبرهٔ همایون پادشاه بزیر خاک سپردند این قصه را در تاریخ الافکار مفصل حوالهٔ خامهٔ واقعه گزار کرده آز وست ۵

خاطر نقاش در تصویر حسنش جمع بود — چون بزلف او رسید آخر پریشانی کشید
تا دوست رسیدیم چو از خویش بریدیم — از خویش بریدن چه مبارک سفری بود
بشکست دل آبله از گردش پایم — در کار من آنهم گرهے بود که وا شد
هر خم و پیچی که شد از تاب زلف یار شد — دام شد زنجیر شد تسبیح شد زنار شد

قادری پانی پتی شاعری بوده نادر رو در ادای معانی قادر منه

آنانکه می بروی گل وار غوان خورند — از باغبان زیاده غم گلستان خورند
جهان چیست ماتم سرائی درو — نشسته دو سه ماتمی رو برو
جگر پارهٔ چند بر خوان او — جگر خوارهٔ چند مهمان او

قانونی میرزا ابراهیم چون قانون خوب می نواخت لهذا قانونی تخلص گرفت و در اکثر علوم وفنون دستگاه داشت نویسندهٔ نامی بود ومعاصر جامی این رباعی از وست رباعی

تا لعل تو دلفروز خواهد بودن — کارم همه آه وسوز خواهد بودن
گفتی که بخانهٔ تو آیم روزی — آن روز کدام روز خواهد بودن

قانعی از مردم عهد جامی ست وسخنور گرامی آز وست ۵

یارم ز غمزه تیر و ز ابرو کمان کشید ﴿ از روی خوب با هرچه رسد میتوان کشید

نام قدسی
قدسی معاصر سلطان حسین میرزا بود شاعر نیکوادا است آزوست

ایکه منعم میکنی از دیدن آن گلعذار ﴿ حالت دل را نمیدانی مرا معذور دار

نام قدیمی
قدیمی محرم شیوهٔ ندیمی ست نقارچی بود و در هر روز نو طرح اشعار می افگند ازوست

بی جمالش دیدهٔ روشن چه کار آید مرا ﴿ روشنی در دیده از دیدار یار آید مرا
آه ازان ساعت که ناگه در رهی پیش آیدم ﴿ مدتی باید که تا دل بر قرار آید مرا

نام قیلان بیگ
قیلان بیگ از قورچیان سلاطین صفویه بود معاصر جامی ست طبع نظم داشت صاحب دیوان ست آزوست

گر آن کوچک دهن حرفی بزرگی گفت میزیبد ﴿ که دریای فراخ آید برون از چشمهٔ تنگی
در رنگ حبیبت اگر با منت سر جنگ ست ﴿ بیا که شیشهٔ ما نیز عاشق سنگ ست
نمیرود نگهم بی تو تا سر مژگان ﴿ ز بال سر نکشد طائری که دلتنگ ست

نام قسمت
قسمت محمد قاسم مشهدی شاعر بلند همت بود در طلاکوبی مهارت داشت طلای سخن را چنین عیار میگیرد

چه واقع ست که با غیر صد سخن داری ﴿ به پیش من چو رسی مهر بر دهن داری

نام قوسی
قوسی تبریزی چله کش زاویهٔ نکته انگیزی ست میگوید

نیست از ضعف سرم گر بقدم پیوسته ست ﴿ این کمان را دو سر از زور بهم پیوسته ست

نام قاسم
قاسم اردستانی در شیوهٔ سخن بسیار کامل فن بوده و بصفاهان بسر می برد و همانجا وفاتش در سنه ۹۸۲ اتفاق افتاد ازوی ست

کی سیب آن ذقن بکسی رایگان دهند ﴿ سیبی ست آن ذقن که ببویند و جان دهند
از راه دیده میگذرد پاره های دل ﴿ مانند برگ گل که بآب روان دهند
سوز دل گر همه از عشق مجازیست خوش ست ﴿ عود هر چند بود خام چو سوزی خوشبوست

قاسم

قاسم میرزا قاسم ابن میرزا مراد دکنی از امرای جهانگیر پادشاه بود سخن خوب دارد از وست

بلندی نگه از دیدن تو بر میگشت ٭ که هر دو چشم بقربان نگه گر میگشت
دل و دماغ ز وصلت چو شاد میکردم ٭ سرم بگرد دل و دل بگرد سر میگشت

قدسی

قدسی محمد اقدس علی حزین ذکرش کرده و این ابیات بنام او آورده

نیم در بند آن کز خانه کی جانان برون آید ٭ براه انتظار افتاده ام تا جان برون آید
انصاف بین که ساقی مجلس بدور ما ٭ می آنقدر بجام نریزد که بو کنم
خواهم ز مشام دگران بوی تو دزدم ٭ میل دل شان از خم ابروی تو دزدم
تا خوش نکند غیر مشام دل خود را ٭ از باد صبا نکهت گیسوی تو دزدم
چون باد از ان میرسم آشفته که خواهم ٭ نقش قدم بوالهوس از کوی تو دزدم

قسمی

قسمی قاسم بیگ از امیرزادگان افشار است در کرمان متولد شده بسیار عاشق پیشه بود در ۹۸۹ جرعهٔ شهادت چشید از وست

باکم از کشته شدن نیست از ان می ترسم ٭ که هنوزم رمقی باشد و قاتل برود
قسمی آن صبر و شکیبی که بآن می نازی ٭ بنمایم بتو چون یکدو سه منزل برود
مراست بخت زبونی که بیوفا طلبست ٭ نمیشود که ترا نیز بیوفا بکند ٭
خدا بشکوه زبان من آشنا گردد ٭ من و شکایت آن بیوفا خدا نکند

قتالی

قتالی از مردم مشهد است بعلاقی مشغول بود و این رباعی از وست

رباعی

گر جان طلبی ز من فدا خواهم کرد ٭ دشنامم اگر دهی دعا خواهم کرد
هرگز نشود کز تو بگردانم رو ٭ هر چند جفا کنی وفا خواهم کرد

قتیل

قتیل میرزا محمد حسین بن درگاهی مل قوم کهتری بود اصلش از لاهور است بر دست محمد باقر مسلمان شده مذهب تشیع اختیار کرده سیر دهلی نموده و بکالپی آمده مصاحب عماد الملک گشت

بعده در لکهنو آمد و تا آخر حیات همانجا بنهایت جمعیت خاطر بسر برد آسودگان لکهنو نسبت تلمذ بوی درست میکردند بر کتب درسیهٔ فارسیه از نظم و نثر عبور کرده بود و انشاء بفصاحت می نوشت در قواعد فارسی و ضوابط این فن رسائل متعدده دارد مثل نهر الفصاحة و شجرة الامانی و چار شربت و جز آن عبارت عربی هم می فهمید اشعارش خوش ادا است اما معنی تازه کمتر طوع یداو بوده آنرا اساتذه زمانه خود شمرده می شود هر چند در خور این رتبه نبود وفاتش در ۱۲۴۲ه اتفاق افتاده از وی می آید ؎

منم که ناله بمرغان گلشن آموزم ... بروی خاک بسمل تپیدن آموزم

در رهِ عشق دلم شد هدفِ تیر کسی ... زخم من به شدنی نیست ز تدبیر کسی

چکنم من بچه سان کشته نگردم که خدا ... خون من کرده حلال دم شمشیر کسی

چند بیاد آشنا دل طپد آشنائی را ... قوت یادِ وای خدا مرگ شکسته پائی را

صد بار بلب جان حزین آمد و برگشت ... یارب که گرفتست گریبان قضا را

کس ندیدست در آفاق ز بیداد کسی ... آنقدر جور که من میکشم از یاد کسی

فتنهٔ قد اینچنین آشوب رفتار این چنین ... میتوان از خود گذشتن گر بود یار اینچنین

خبر آمدن لشکر خارست بدشت ؛ ... خیمهٔ آبله گر دست دهد بر پا کن ؛

یک پهلو و صد خنجر یک سینه و صد پیکان ... در مقتل مظلومان اینست نشان ما

قتیل ناتوان در خون طپیدن آرزو دارد ... اجازت ده بقتلم نرگس مستانهٔ خود را

دیدم نشسته بر سر راهی قتیل را ... او داند و دلش که چه دید و چرا نشست

یکوجب جائی بکوئی تو ز خون پاک نبود ... کشته بر کشته طپان بود و گر خاک نبود

به از قتیل ترا هست رازدار کسی ... که جان بلب رسد و لب بشکوه وا نکند

بیدار شد از غلغلهٔ طرز خرامت ؛ ... هر فتنه که خوابیده در آغوش زمین بود

کسی خود را اسیر درد دوری تا کجا دارد ... نهادم بر گلو خنجر که همت کار ها دارد

هر صبحدم که نور بهار و نه آسمان ؎ — یاد آیدم گشودن هر بند قبای تو
چو آبی که ز دل فواره در گلشن برون آید — من بیدست و پا هردم ز جا خیزم بپا افتم
نه دشمنی بسر نعشم نه آشنای هست — عجیب واقعه و طرفه ماجرائی هست
روا مدار شکست دل که میگویند — خدای نام درنخیانه کدخدائی هست

قدرت

قدرت محمد قدرت الله خان گوپاموی مؤلف تذکرهٔ نتائج الافکار در نسب صدیقی و در ارادت نقشبندی ست در تذکرهٔ خود نوشته که اسلافم از بلاد عرب سر بممالک هند کشیدند و رفته رفته ببلدهٔ قنوج رنگ اقامت ریختند و از انجا یکی از اجداد در اواخر سلطنت غوریه در گوپاموی مضاف لکهنو طرح سکونت انداختند. ولادت فقیر در سنه ۱۱۹۹ بوده انتهی و علی هذا اوی قنوجی الاصل ست و هنوز در گوپاموی محلهٔ اهل قنوج مشهور ست و از سادات و شیوخ معمور گوپا هموطن محرر سطور ست کتب درسیهٔ فارسی را کسب نموده سلیقهٔ مناسب بهم رسانید و مشق سخن در خدمت خوشدل کرد مرید شاه نصیر الدین سعدی بلگرامی ست و در مدراس بمنصبی شایسته امتیاز داشت نقش سخن بر صفحهٔ فکر چنین میکشد ؎

صیاد رخصت چمنم گر نمیدهد — سیر هزار باغ بود در قفس مرا
آه ازین سوز و گدازیکه بدل میدارم — همه تن سوخته این آتش خاموش مرا
شاید از مقدم جانان خبری می آرد — طفل اشکیکه بصد شوق دوانست مرا
فارغ بعدم بوده ام از فکر جهانے — آورد درین دهر تماشائے تو مارا
بس اشک تمر بار که از چشم ترم ریخت — مژگان زد و چشمم همه تن آبله پوش ست
قدرت سریکه داشت بقربان تیغ او — افگنده خوش نشست که باری بدوش داشت
قدرت چسان نصیب تو آسودگی شود — یکجان و صد هزار بلا در قفای اوست
دل ستمزده در وصل یار می نالد — چو بلبلی که بفصل بهار می نالد ؎
در کنج قفس خوش باسیری گذرانم — در کار تو آید اگر این مشت پر من ؎

دگر طرفِ کلهٔ شکسته بی باکانه می آئی   سرت گردم بتاراج کدامی خانه می آئی

قاسم دیوانه مشهدی در آغاز جوانی از اصفهان بهند آمد شاگرد رشید صائب ست در دهلی رخت بوادی خاموشان کشید دیوانش بملاحظه در آمد کلامش انچه رطب ست بسیار بلند و نازک واقع شده و باداهای سحر آمیز دلهائی ارباب ذوق ربوده این چند بیتش پیرایهٔ تحریر می‌شود

میطپد دل در برم از شوخی سیارهٔ   چشم داغم می پرد می آید آتشپاره
میشود هر چند نیکو یار بدخو می شود   نازچون برخویش بالد چین ابرو میشود
لب خموش و شکوه در دل چارهٔ ما کردنی ست   مانده در منزل کلید و قفل در واکردنی ست
قاتل دو کار در حق ما کرد روز قتل   دستم گرفت و خون مرا پایمال کرد
چون نسخهٔ دقیق بنزدیک کم خرد ؛   از دیدن تو آینه را خواب میبرد
فسرده دل همه شب داغهای من شمرد   چه مفلسی که زر دیگران حساب کند
کار مژگان تو از گوشهٔ ابرو آید   بر کمان تو چرا منت ترکش باشد
بی مشقت نبود قطع تعلق قاسم   رشته هر چند ضعیف ست گسستن دارد
خدا داند که سر از دیده یا از دل برون آرد   ز مژگان شوختر خاری که من در پای خود دارم
درین چمن ثمر نخلهای پیوندم ؛   فتاده ست بشاخ و گر رسیدن من
باتش همواز که آسیب درشتی نکشی   صافی آینه بیکار کند سوهان را
لبش بکیدم و خاموش آرزویم کرد   کبودی لب او سرمه در گلویم کرد
عقدهٔ خاطر من شد گره جبههٔ او   بکجا کاشته ام دانه کجا می روید ؛
رنگ از چهرهٔ گل شوق پریدن دارد   میتوان یافت که آنشوخ حنا می بندد
علم در سینهٔ افسرده دلان بیقید رست   آب چون با گهر آمیخت شکستن دارد

قاسم ارسلان اصل او از طوس ست نشو و نما در ماوراءالنهر یافته شاعری شیرین کلام و بحسن خط و لطافت طبع مقبول خاص و عام و بشیوهٔ بسط و نشاط آراسته و بصفت حسن

اختلاط و ارتباط پیوسته بود صاحب دیوان ست این چند بیت از وست

با آنکه هست خلوت وصل تو بی رقیب — شرم تو با هزار نگهبان برابرست
لفظ و معنی بحال من گریند — بی تو چون روی در کتاب کنم
گریان چو به منزل احباب گذشتیم — صد مرتبه در هر قدم از آب گذشتیم

قیدی

قیدی شیرازی اسیر زنجیر نکته طرازی ست از مکهٔ معظمه بملازمت اکبر پادشاه رسید و معاً در پایهٔ قرب جا یافت آخر مردود شد طبعی بغایت خوش داشت این ابیات از وست

متاع شکوه بسیارست عاشق را همان بهتر — که جز در روز بازار قیامت بازنگشاید
ز بیزبانی خود خوشدلم که روز وداع — شکایت تو نیاورد بر زبان رفتم
ای قدم ننهاده هرگز از دل تنگم برون — حیرتی دارم که چون در هر دلی جا کردهٔ
گو بمیرم من و غیری بوداعش نرسد — ساربان گرم حدی باش که محمل برود
کدام مرهم لطف از تو بر دل ست مرا — که جان گداز ترا ز داغهای حسرت نیست

قبول

قبول میرزا عبدالغنی کشمیری فاضل ممتاز بود و سخن سنج معنی نواز ترک منصب شاهی نموده در شاهجهان آباد بلباس درویشانه بسر می برد در سنه ۱۱۳۹ پیمانهٔ هستی او لبریز گردید شاگرد میرزا داراب جویاست و با ملا شاه بدخشی قرابت داشت شعلهٔ آوازش چنین می بالد

بهر حالت که می بینی ز عیب سرکشی پاکم — چو لای باده گر در عالم آیم همان خاکم
نهان کرده ست صیاد من از راه فسونسازی — چو تخم عشق پیچان دامها در دانهٔ خالی
نه لازم ست شجاعت نه شرط احسان ست — بکام هر که فلک گشت خان دوران ست
قبول بسکه کنی خویش را ز وصلش گم — ترا نشسته بپهلوی یار نتوان دید

قابل

قابل سید عبدالله بلگرامی در زمرهٔ فضلا معدود ست و در گروه شعرا محمود در دارالخلافه شاهجهان آباد در سنه ۱۱۳۲ جان بجان آفرین سپرد اشعارش بتاراج حوادث رفت این یک بیت بدست آمد

مگر بسرمه اثر کرد ضعف طالع من ﴿ که بی عصا نتواند بچشم یار رسید

قمر الدین

قمر الدین اورنگ آبادی قمر ساطع اوج عرفانست و مظهر اتم نور یزدان مرج البحرین جمع و تفریق بود و امام الحرمین تقلید و تحقیق در خزانهٔ عامره داستانی از حال خیر مآلش سرائیده و گفته اندیشه را بصوب گفتن شعر متوجه نمیساخت زیراکه این شیوه دون مرتبهٔ او باشد این یکدو بیت از انفاس گرامی اوست ؎

در فقر من نباشد از کین و نکر نامی ﴿ ویرانه ام ندارد با خود ددی و دامی
مشت خاکم دست و دامان تو شد ﴿ گر بیفشانی فتد بر پای تو
لقمهٔ دو نان رساند در گلوی خویشتن ﴿ شست اول هر که دست از آبروی خویشتن

حرف الکاف

کلامی

کلامی اصلش از چغتاست در سند بسیار بوده و باطلانیازی دائم بحث و جدل داشته چند گاهی در آگره می بود شعر بروش مردم ماوراءالنهر میگفت از وست ؎

نشین بچشم کلامی ز روی لطف دمی ﴿ که گوشه ایست مصفا و آب در نظر است
بستم بخیال سر زلفت ره گریه ﴿ لیکن نتوان آب بزنجیر نگهداشت

کاتبی

کاتبی نیشاپوری استاد فن و پهلوان پای تخت سخن ست آنکه سنگ زوری برداشته که یلان عرصهٔ فصاحت دست او بوسیدند و کمان زبردستی کشیده که تهمتنان کشور بلاغت بتوقیع او خمیده شدند وجه تخلص آنکه در خوشنویسی دستی داشت در هرات و شروان رفته و در آخر باستر آباد آمده پای اقامت افشرده و در موضع طاعون بعلت طاعون در ۸۳۹ درگذشت دیوانش از هر نوع سخن سیرمایه ست این چند شعر ریختهٔ طبع بلند اوست ؎

هجرت فزود درد دل من که جای تست ﴿ بیش ست زحمت از همه جا پای تخت را
دل ز زلفش تا جدا افتاد دارد پیچ و تاب ﴿ در سفر دانند مردم قدر جای خویش را
کاتبی را غم خود داد دم بیمار ﴿ گفت این توشهٔ ره ساز که وقت سفر است

از تنم چون جان و دل بری چه اندیشم زمرگ — ملک ویران گشته را اندیشهٔ تاراج نیست

در هجر قاصد تو رهاندم از سوز — در دوزخ از رسول امید شفاعت ست

آیدل امشب در درون سینهٔ سوزان مباش — رخت بیرون کش که آتش در سرا افتاده ست

اگر رکاب تو بوسد فلک مگرد ایمن — مباد پای تو از حلقهٔ رکاب برد

من از ثلاثهٔ غساله دیده ام ستبری — که زاهدان بهزار اربعین نمی بینند

باحتیاط گذر از شکارگاه جهان — گمان مبر که ترا از کمین نمی بینند

گناه بخشی آن چشم آهوانه نگر — که خون من بسگ آستانه می بخشد

دنبال تیر تست مرا جان بروز قتل — چون وارثی که در صدد خونبها رود

پائی بر دیده نه و از مژه ام باک مدار — زانکه در پا نرود خار چو نمناک بود

تفرج ار طلبی شاهراه دل مگذار — که شهریار ازین رهگذار میگذرد

تیری زد و چشمت طلبد این دل گستاخ — فرما که نرنجند و ازو در گذرانند

برمی رخی بشکرخنده قتل مردم کرد — چو گفتمش که مرا هم بکش تبسم کرد

آنکس که مرا کشت بجور و ستمی چند — کاش از پی تابوت من آید قدمی چند

شادم ز نشانهای کف پای سگانت — مانند گدائی که بیابد درمی چند

هست در کوی تو هر ساعت تماشائی دگر — مردن آنجا به که بودن زنده در جائی دگر

ای فلک تا کی نمائی جامهٔ اطلس بمن — گر گدا گشتم چه شد بسیار دیدم زین قماش

زیکسو غمزه ات از یکطرف پرخون دلی دارم — بدستی تیغ و دیگر دست مرغی بسملی دارم

چند منت کشم از هجر برای کشتن خود — گو اجل تا که من از منت هجران برهم

آیدل اگر آید اجلت بر سر آن کو — تو زنده بمان بنده بجائی تو بمیرم

همه تن جان شوم و بر تو فشانم چون شمع — گر گذار افتد شبی بر سر بالین تو ام

تا نباشد از تو رندان را غبار خاطری — خاک چون گشتی زمی نمناک می باید شدن

لب فرو بند اگر سینه پر از تیغ بود ٭ همچو خورشید نشاید بزبان آوردن
پیش ازان ساعت که از باد فنا گردیم خاک ٭ خویش را برآب آتش رنگ میباید زدن
در چمن با چه زه بر انداز چو گل بر سر شاخ ٭ بلبلی کشته و آو یخته بین از هر سو ٭
وجود کاتبی از غم روانه شد بعدم ٭ گرفت خوش سفری با بهشت فی امان الله

کاشی مولانا حسن در آمل میگذرانید و همواره لآلی مدح خاندان رسالت می سنجید هفت بند او مشهورست گویند بقبول قصیدهٔ مدحیهٔ علویه در خواب مشرف شد مطلعش اینست

ای ز بدو آفرینش پیشوای اهل دین ٭ وی ز عزت مادح بازوی تو روح الامین

کاهی محمد قاسم میانکالی کابلی در پانزده سالگی مولوی جامی را دریافت در بدخشان میرزا عسکری تمام خزانهٔ خود باو بخشید همه را دفعهٔ پاشید و بهند آمده مشمول عنایت اکبر پادشاه شد در هیئت و کلام و تصوف او را بهرهٔ تمام بود و تاریخ و معمانیکو میدانست اما همه عمر با الحاد و زندقه صرف کرد و اختلاط با سگان بیتحاشی داشت شیخ عبدالقادر بدایونی گفته شاید این شیوه لازمه ملک الشعرائی بود در آگره بسنه ۹۸۸ در سن صد و ده سالگی پیمانهٔ عمرش لبریز گردید از خیالات اوست

بروز هجر مرا دیده بس گهر بارست ٭ شبی که ماه نباشد ستاره بسیارست

کرک خواجه کرک ابدال در زمرهٔ اولیا و جرگهٔ صوفیهٔ با صفا بود محمد اسمعیل لاهوری در حال و کشف و کراماتش کتابی مستقل نوشته وصال او در سنه هفتصد واقع شد این رباعیات نتایج کلام اوست

اوست رباعی

اندر طلب یار چو مردانه شدم ٭ اول قدم از وجود بیگانه شدم
او علم نمی شنید لب بربستم ٭ او عقل نمی خرید دیوانه شدم

رباعی

ما طبل بخانه دوش بیباک زدیم ٭ عالی علمش بر سر افلاک زدیم
از بهر یکی مغبچهٔ میخواره ٭ صد بار کلاه توبه بر خاک زدیم

رباعی

آنکس که ترا شناخت جان را چکند | فرزند و عیال و خانمان را چکند
دیوانه کنی هر دو جهانش بخشی | دیوانهٔ تو هر دو جهان را چکند

رباعی

در رشتهٔ بندگی خطاها کردیم | با دوست چو دشمنان جفاها کردیم
چندانکه همه خلق جهان کرده گناه | ما ظالم نفس خویش تنها کردیم

کمال اصلش از خجند ست در تبریز بسر می برد از صوفیهٔ عهد میران شاه بن تیمور لنگ بو
مولوی جامی فرموده اشتغال او بتکلفات شعری جهت ستر حال بود و در ایراد امثال و اخت
بحور تنگ تتبع حسن دهلوی میکرد از نجهت او را دزد حسن میگفتند میان وی و خواجه حافظ
مراسلات بود گویند صحبت کمال به از شعر اوست و شعر حافظ به از صحبت او وفاتش در
بوده این دو سه بیت از دیوانش فرا گرفته شد

دمی ز دیدهٔ پر خون نمی روی بیرون | ازان سبب که تو طفلی و خانه رنگین ست
سرو دیوانه شدست از هوس بالایش | میرود آب که زنجیر نهد در پایش
خضر خطت ندیده مثال لبت در آب | هر چند گرد چشمهٔ حیوان برآمد
دو چشمت از دل و دین هر چه داشتم بردند | تو نگری که بستان نشست مفلس شد

کمال اسمعیل اصفهانی ملقب بخلاق المعانی ست از کملاء فصحاء و صنادید بلغا ست صاحب
جاه و مکنت بود و همواره بسر انگشت دست احسان گره از کار مستمندان میکشود در سنه ۶۳۶
وفات یافت این رباعی دم نزع گفته رباعی

دل خون شده رسم جانگدازی این ست | در حضرت او کمینه بازی این ست
با اینهمه هم هیچ نمی آرم گفت | شاید که مگر بنده نوازی این ست
دل برین گنبد گردنده منه کاین دولاب | آسیائی ست که بر خون عزیزان گردد

جان دادن و نفس زدن او همه یکی ست   مانند صبح هر که درین راه صادق ست

کمال چشمه سار شیرین مقالی ست و جرعه ستان میکده فیض لایزالی در ششصد و نود و نه وفات کرد این بیت از دیوانش چیده شد

از جگر تیر بتان را سپری می باید   هر که عاشق شود او را جگری می باید

کوکبی ماوراء النهری اختر اوج خوش کلامی ست و معاصر جامی آرزوی می آید

بیرخت هر قطره خون بر سر مژگان مرا   مشعلی باشد فروزان در شب هجران مرا

گله در پیش صبا زان گل رعنا کردم   بود در دل گرهی غنچه صفت وا کردم

کاکائی قزوینی بقال بود تره می فروخت و باین وتیره کسب معاش میکرد آذر در آتشکده ذکر او کرده و گفته لفظ کاکا معلوم نیست که اسم ست یا لقب یا تخلص بهر حال سخنور سنجیده گو بود در ششصد و نود و نه رحلت نمود آرزوی ست

هر کس ز صحبت تو نصیبی برد بقدر   من نیز زین نصیب نیم رشک می برم

وعده قتلم بفردا آن پری پیکر دهد   باز می ترسم که فردا وعده دیگر دهد

مجنون تو با اهل خرد یار نباشد   غارت شده را قافله در کار نباشد

کافی اردبیلی این بیت ازوست

در دیاری که تو ئی بودنم آنجا کافی ست   آرزوهای دگر غایت ناانصافی ست

کمال الدین حسین خانی توفیق استفاده از بسیاری علماء اعلام دریافته کاشف معضلات اوائل و حلال غوامض مسائل بود در معقولات قسطی وافی حاصل نموده بغایت خوش تقریر و نیکو تحریر بود و بصیقل اندیشه زنگ از دلهای سخن سنجان زدوده اشعار بسیار دارد معدودی ازان درین صحیفه نوشته میشود

ز استغنا تغافل در شکارم کرد ازین غافل   که صید لاغر من در کمین صیادها دارد

گرد کلفت در دلم از بس بخود پیچیده ست   ناله ام چون گردباد از سینه می آید برون

زدوستان گرامی جدا فگند مرا   زبیوفائی دوران همیداری بپرس

کاظما تبریزی همیشه بشیوهٔ معلمی اوقات در کاشان گذرانید و باین تقریب بکاشانی مشهور شد در شعر بسیار خوش سلیقه ست این اشعار ازوست

باکم ز ننگ نیست که ستم گرفته اند   داغم از اینکه شیشه زدستم گرفته اند

این مرغ دل که در قفس سینهٔ من ست   آخر مرا بخانهٔ صیاد می برد

کاظم قمی شاگرد حکیم سعید خان ست ازوی می آید

یک نالهٔ مستانه ز جائی نشنیدیم   ویران شود آن شهر که میخانه ندارد

اشکم ز ضعف بر سر مژگان نمیرسد   این خوشهٔ شکسته چسان دانه پر کند

بجستجوی تو از بس برون شدم از خویش   چو عمر رفته امیدم بباز گشتن نیست

کامی سبزواری مردی زود رنج تنک حوصله بود بهند آمده مدتی با خانخانان بسر برده بوطن برگشت ازوست

تا هست بوئی از گل و مل بیخودی بجاست   نیمی ز میفروشم و نیمی ز باغبان

کم رزق راز نعمت قارون چه فایده   بر گنج خفته مار و همان خاک می خورد

کوکبی قبادبیگ گرجی غلام شاه عباس ماضی بود آخر الامر چون کوکب سیار بر منازل دکن گذر کرده در حیدرآباد ساکن شد و در سنه ۱۰۳۳ در ظلمتکدهٔ فنا ناپدید گردید

هرچه هم رنگ بمعشوق بود معشوق ست   نقص عشق ست که پروانه بمهتاب نسوخت

با کائنات گردم ازان دوستی که یار   در هر دلی که جلوه کند در دل من ست

کاظم حکیم کاظم تونی از ولایت خود بهند آمده و اعتبار تمام بهم رسانیده صاحب مثنوی منیست

نگه ز روی تو هر لحظه دست بسته گلی ست   چو گلفروش که جا بر در چمن دارد

هر چند سیر گردم جائی چو دل ندیدم   با صد جهان کدورت بازاین خرابه جا نیست

کامل ملک سعید خلخالی بیشتر اوقات در شیراز بسر برده و در سنه ۱۰۶۱ داعی حق را لبیک

اجابت گفته از وست رباعی

من قاعدهٔ رحمت او میدانم — من عادت آن بهانه جو میدانم
چشم کرمش مائل حسن گنه ست — من طرز عطائی او نکو میدانم

کریما پسر کوچک ملا قیدی نیشاپوری ست در شاعری مقامی ارجمند داشته از وی می آید

جلوهٔ سرو قبا پوشی دلم را برده ست — چند روزی شد که در پیراهن خود نیستم
فیض و بیداری بهم دست ارادت داده اند — چشم تا از خواب میمالی سحر در خدمت ست

کنجی از گوهر سنجان جرد بادقان ست تلاش نکو دارد ه

یاد دهان تنگ تو کردیم و سوختیم — عمر عزیز ما چقدر مختصر گذشت
کنجی ز سر نمیگذرد آب تیغ یار ؛ — من بارها گذشته ام این آب تا گلوست

کاسب از سخنوران یزد ست کسب این فن چنین میکند ؛ ؛ ؛ ه

چون مه چارده از گوشهٔ بامش دیدم — نگران بود بجائی و تماشش دیدم

کاشفی سید احمد کالپوی فخر ساکنان ملکوت و نخبهٔ عالم ناسوت صاحب کرامات ظاهره و علامات باهره بود و صالش در سنه ۱۰۸۴ وقوع یافته منه

چگونه راز نهان ماندم که در بغل ست — ز زخم تیغ تو خصم دهن دریدهٔ من
ز زخم دلم بهیچ دوا به نمی شود ؛ — الماس را برای دوا میتوان خرید

ألم گو کشمیری حافظ عبد الرحیم طالب العلم مستعد بوده شاگرد سرخوش ست در دکن باردوی عالمگیری رفته همانجا در اواخر سنه ۱۱۱۱ رحلت کرد از وست

گرفته زخم دلم در دهن خدنگ ترا — بلند تی که مکد طفل شیر خوار انگشت
نه نرگس ست عیان بر سر مزار مرا — سپید شد برهت چشم انتظار مرا
نه عینک ست که بر دیده دارم از پیری — برای خط جوانان دو چشم من چار ست
چون سایه همرهیم بهر سو روان شوی — باشد که رفته رفته بما مهربان شوی

چون تار عنکبوت ز هجر تو شد تنم ... هر گوشهٔ خرابه ازان ست مسکنم
بنازم کشت جهانی بت ستمگر من ... هنوز بر سر ناز ست نازپرور من
ریخت باران بلا بر تن غم پرور ما ... چه بلاها که نیاورد فلک بر سر ما
اشک من طالب آن نرگس جادو باشد ... همچو طفلی که دوان در پی آهو باشد
ز خضر عمر فزون ست عشق بازان را ... اگر ز عمر شمار ندروز هجران ر
گاهی بگوش زنده دلان نغمه رسان ... زان پیشتر که بانگ برآید فلان نما

کلیم ابو طالب همدانی کاشانی استاد قیامت کار ست و تخته کن دکان سخنوران روزگار
خامهٔ سحر شکن او عصاست بلکه آستین ید بیضا اقسام سخن را در کمال خوبی بکرسی بیان نشان
و بیشتر غزلیات را یکدست بهم رسانده عارج طور معانی ست و مقتبس نور سخندانی در جمیع اق
نظم قدرت بلند دارد و همه جا داد مستغنیان سخن میدهد اورا خلاق المعانی گفت اند
دو بار بسیر هند شتافت و تمتعی وافر برداشت آخر دست بدامن دولت شاهجهانی زد
در ثناگستران قوائم سریر خلافت رتبهٔ سر حلقگی بهم رسانید و بخطاب ملک الشعرائی بلند آوا
گشت فوت او در ماه ذیحجه سنه ۱۰۶۱ وقوع یافت و در کشمیر نزد قبر محمد قلی سلیم مدفون گردید کلیم آتش

سخن از نخل قلم چنین بیرون می آرد

دل دامن مجاورت چشم تر گرفت ... با طفل اشک صحبت دیوانه در گرفت
درین چمن چو گلی نشنود فغان مرا ... کجاست برق که بردارد آشیان م
یکبیک وعدهٔ او را همه دیدیم کلیم ... نیست یک وعده که شرمندهٔ صد فرد نیست
کلیم بوسه چه خواهی باین تهیدستی ... ازان حریف که دشنام رایگان ند
زان چشم ندیدم که نگاهی بمن افتد ... بیمار عجب نیست اگر کم سخن افتد
نه رحم کرد که خون دل خراب نخورد ... غرور او ز سفال شکسته آب نخورد
دماغ بر فلک و دل بزیر پای بتان ... ز من چه میطلبی دل کجا دماغ کجا

گر قفس تنگ ست از بیرحمی صیاد نیست صید از ذوق گرفتاری بخود بالیده ست

بهر برتن صدف نبود ز انکه روزگار یکجا بهیچکس سر و سامان نمیدهد

کباب حسن توام قدر خط نکو دانم ز سایه ذوق نکرد آنکه آفتاب نخورد

اغنیا بهره ز اندوختهٔ خود نبرند که همین تشنه لبی قسمت دریا باشد

مژه را داد ز کف چشم تو در آخر حسن ترک مفلس چو شود تیغ ببازار برد

دوستان نازک مزاج و ما بسی نازک دماغ چون کسی اوقات صرف پاس خاطرها کند

بتان ز صحبت هم میکنند کسب غرور ترا بآینه هم آشنا نمیخواهم

دشنام و بوسه هرچه عوض میدهی بده حاشا که با تو بر سر دل گفتگو کنم

چون رشتهٔ گلدسته بگرد همه خوبان گردیدم و یک یار وفادار ندیدم

از ادائی خارج هر کس خجالت میکشم با کمال بیدماغی من وکیل عالمم

نهال سرکش و گل بیوفا و لاله دورو درین چمن بچه امید آشیان بندم

مگشای زبان به ز خودی را چو ببینی زنهار که شمع شب مهتاب نباشی

آگه از عیش جوانی نشدم در ره عشق همچو آن عید که بر مردم زندان گذرد

یکنفس فرصت و صد حرف گره در خاطر وای گر گریه نیاید بمددگاری دل

خنده بر بخت زنم یا بوفاداری دوست گریه بر خویش کنم یا بگرفتاری دل

عشق چون تیغ کشد بر سر بیچاره کلیم کیست جز داغ که آید بسپرداری دل

با من آمیزش او الفت موج ست و کنار روز و شب با من و پیوسته گریزان از من

عزلتی دیگر بود در گوشهٔ صحرا مرا میگذارد هر کجا خاری ست سر در پا مرا

تمتعی نبرند اغنیا ز نعمت خویش که باغبان نشناسد که سیر گلشن چیست

چه میتوان ز پریشان تیره روز گرفت کلیم دعوی دل را بزلف یار گذاشت

اشک را در چشم از لخت جگر نتوان شناخت طفل خود سر بود در رنگ همنشینان برگرفت

هر زلفش رقیب روسیه دارد بکف کشفی   عنانِ اختیارِ من بدستِ دشمن است امشب
وفای عهد تو تشبیه با کمر دارد ؎   شبیه وعدهٔ وصلِ تو از دهن پیدا ست
کشفی مرید مغبچهٔ میفروش گشت   سجاده را فروخته جام و سبو گرفت
بنزع از سر کشفی مخیز ای بی رحم   دمی نشین که ملاقات واپسین این ست
امشب طرفِ دل رخ آن آفت جان ست   یاران نظری معرکهٔ ماه و کتان ست
اول بسرِ قتل من افتاد درین بزم   تیغِ نگهِ ناز تو هم مرتبه دان ست
چون ابر در غمِ تو بهر جا گریستم   گه بر درِ تو گاه بصحرا گریستم
شعلهٔ عشقِ بتان در مغزِ جان داریم ما   انچه دارد شمع در دل بر زبان اریم ما
چند بوعده تشکنی خاطرِ ناشکیب را   رخصت دلدهی بده نرگسِ دلفریب را
حسرت بدل افزود تماشاے تو ما را   رسوای جهان کرد تمنای تو ما را
بچرخ خیمه زند آه عاشقانهٔ ما ؎   رسد بعرش برین نالهٔ شبانهٔ ما
بچهره بر فگن این زلف عنبر آسا را   بنفشه زار مکن عارضِ سمن سا را
ناوک زن دل جنبشِ مژگان که باشد   خونریز جگر غمزهٔ فتان که باشد

کوکب میرزا احمد علی بن میرزا محمد علی خلف میرزا احمد بیگ طپان دهلوی جوان نورسیده ست وچاشنی سخن را نیکو چشیده و از چند سال با پدر بزرگوار خود مجاورت مدینهٔ منوره گزیده و مشق سخن بخدمت والد نامدار خود نموده از فن عروض و قوافی بهره دارد درین روزها وارد کلکته ست این ابیات ازوست ؎

کوکب ببلاغ دهر بلند ست شانِ ما   آن بلبلم که چرخ بود آشیان ما ؎
گفت در طفلی آن ماه منجم کوکب   کاین ستاره شود آخر قمر اندک اندک

حرف کاف فارسی

گرامی خلف و شاگرد میرزا عبدالغنی قبول کشمیری ست رعنا طرز خوش مقالان وکلاه

گوشه شکن نازک خیالان بود در شاهجهان آباد قلندرانه میگذرانید و بکهنه شراب تازه گوئی دماغها را میرسانید وفاتش در ۱۱۶۶ واقع شد ع زندی عجبی ازین جهان رفت ٭ تاریخ بیت

طوطئ ناطقه را در گویائی می آرد ؎

خون عشاق بران گردن سیمین باشد چون بیاضی که پر از معنی رنگین باشد

همچو آن شمعی که روشن میکند صد شمع را سوختم تا در غم او عالمی را سوختم

ندیدم یک نظر آسایشی از نیش مژگانش مگر در خواب چون مخمل به بینم روی بالینی

گلشن شیخ سعدالله دهلوی از فقرا شعراست منشا خیالات رنگین و مصدر اشارات دلنشین بود از خشکدهٔ دنیا رم و در تجرید و توکل ثابت قدم از نسل اسلام خان وزیر گجرات احمدآباد بود از اولاد زبیر بن عوام رضی الله عنه از برهانپور به آمده رحل اقامت در دهلی انداخت و در ۱۱۴۱ متوجه روضهٔ رضوان شد دیوان سیر ضخامت دارد شاهد سخن باین رعنائی بر کرسی بیان می نشاند ؎

بچشم خویش نگر سحر سامری این ست نظر بآینه کن شیشه و پری این ست

گشتم شهید تیغ تغافل کشیدنت جانم ز دست برد غزالانه دیدنت

بدقت میتوان فهمید معنیهای نازاو که شرح حکمت العین ست مژگان درازاو

گلخن قمی مرد مستعد بود خواهرزادهٔ شهیدی و در نهایت تندخوی بود در عراق و فارس و جز آن مشهور بدرشت گوئی شده این ابیات از وست ؎

شب به تنگ از ناله ام خلقی که این فریاد چیست زان میان یک کس نمی پرسد که از بیداد کیست

ای مردگان زخاک یکی سر بدر کنید بر حال زندهٔ بتر از خود نظر کنید

هر چند شب آزرده تر از کوی تو آیم پیش از همه کس روز دگر سوی تو آیم

گرامی شاملو حسن بیگ در عهد شاهجهانی بهند آمده خوشگو بوده از دست ؎

بخاطر میرسانی هر کجا گم گشته دارے همین از خاطرت جان گرامی من فراموشم

یار می آید و هنگام نثار ست مرا ・ یکدم ایجان گرامی مرو کار ست مرا

مست آمده بودم خبر از بام و درم نیست ・ یاران به در بیرون شد از ین خانه کدام ست

در آور سینهٔ و دل را خلاص از سوز هجران کن ・ خلیلی میتوانی آتشی بر من گلستان کن

نیم دور از تو چون بوی تو برگرد تو میگردم ・ اگر روزی فراموشم کنی سر در گریبان کن

بوی تو با نسیم بهار آشنا نشد ・ گلها شگفت بند قبای تو وا نشد

چو شمع شکوه گرامی ز غیر نیست مرا ・ هر آنچه دیده ام از چشم خویشتن دیدم

گلشنی از سادات کاشان ست در هند بجوانی آمده و ثروتی بهم رسانیده و در سنه ۹۷۲ درگذشته از وست

ناصحا تعلیم قتل من مده جانانه را ・ شمع میداند که چون آتش زند پروانه را

گرامی میر عبد الرحمن وزارت خان اصلش از خواف ست در عهد عالمگیری به لیاقت شایسته مصدر خدمات بالیسته بوده آخر کار مفلوج شده و در سنه ۱۱۲۴ مرحلهٔ آخرت پیمود خوشگو ست از وست

شد فصل گل و دامن ساقی نگرفتیم ・ هنگامهٔ مستی به بهار دگر افتاد

بر عکس بود خاصیت زعفران عشق ・ تا رنگ خود در آینه دیدم گریستم

گلشن علی جونپوری انصاری شاگرد ثابت و فقیر و رفیق نواب شیر افگن خان و واله و حزین ست در قصبهٔ ماهل مضاف جونپور بدامن انزوا پا کشیده در اواخر سنه ۱۲۰۱ رخت بعالم بقا بربست از وست

لاله در دشت نشانی ست ز مجنون که هنوز ・ داغهای غمش از بر دل صحرا باقی ست

دلم از اختلاط یار با اغیار می نالد ・ که چون بلبل به بیند پهلوی گل خار می نالد

رباعی

شام آن بت مه طلعت خورشید غلام ・ آمد بنظارهٔ مه نو بر بام

اورا بفلک نظر مرا بر رویش   آنشوخ هلال دید و من ماه تمام

فنا

گوهر محمد باقرخان از اکابر مدراس و اعاظم قوم نائط بوده نظم آبدارش سلک گوهر بی بهاست و جواهر اشعارش در نهایت لمعان و صفا در سرکار نواب والاجاه اعتبار تمام داشت و بحصول قریه بطور سیورغال سر مفاخرت می افراشت اواخر ۱۲ گوهر حیات خود را بسلک فنا کشید از وی ست ؎

با برلیشه دوانید سیل زاری ما   نسب ببرق رسانید بیقراری ما
میتوان رفت بقربان کمانداری او   تیر او شیوهٔ دلجوئی ما میسیدا اند
آوارهٔ عروج و نزولم براه دوست   چون گردباد سر بهوا سینه بر زمین
بچاک سینهٔ من لعل یار میخندد   فغان که بر گل زخم بهار میخندد

حرف اللام

لطف الله

لطف الله مولانا نیشاپوری جامع دانشمندی و سخنوری بود و از مشرب فقر چاشنی داشت معاصر امیر تیمور بود باغی ترتیب داده در انجا بسر می برد و با مردم کم اختلاط بود در ۸۱۶ از دنیا رفت و نزد بعض در ۸۱۰ وقت وفات تنها بود این رباعی در دست او بر پارهٔ کاغذ نوشته یافتند

دی شب ز سر صدق و صفائی دل من   در میکده آن روح فزای دل من   رباعی
جامی بمن آورد که بستان و بنوش   گفتم نخورم گفت برای دل من

لطفی

لطفی شیرازی از تربیت کردهای میرزا بایسنغر بود شعر نیکو میگفت از وست ؎

تحمل دل پر درد خویش را نازم   که از جفائی تو بیرحم در شکایت نیست
ز سوز سینه فریاد از دل ناشاد برخیزد   بلی در خانه گر آتش فتد فریاد برخیزد
بآن زلف و رخ و بالا بهر جا بگذری آنجا   همه سنبل و مد گل بشگفد شمشاد برخیزد

لذتی

لذتی ملا مهدی علی شاعر خوش ادا رنگین نواست از وست

بصد خون جگر پروردم این دل را که شد دشمن   چه سازم چون کنم با دشمنی کز خانه میخیزد

لسانی شیرازی شیوا زبان نمکین بیان بود معنی رنگین با عبارات دلنشین آمیخته و بادهٔ گلرنگ در شیشهٔ شیرازی ریخته در سنه ۹۴۱ از دنیا سپری گشت دیوانش پنجهزار بیت ست و لسانی میگوید

وقت کشتن دامن قاتل بدست آمد مرا ✽ آخر عمر آرزوی دل بدست آمد مرا
بیا که گریهٔ من آنقدر زمین نگذاشت ✽ که از فراق تو خاکی بسر توان کردن
نه در پی تو توان آمدن ز بیم رقیب ✽ نه بی تو ره بدیار دگر توان کردن
کرم بجور و جفا میکشی نمی رنجم ✽ که هست حسنی و اینها باختیار تو نیست
هزار میوه ز بستان آرزو چیدم ✽ یکی بلذت پیکان آبدار تو نیست ✽
کرده ام عهد که تا صبح قیامت ندمد ✽ از سواد شب گیسوی تو بیرون نروم
همسایهٔ طاوس بهشت ست خیالش ✽ کی سایهٔ او در دل ویران من افتد
بیغمان چون آب در گلزار میگردند و من ✽ می نشینم گوش بر آواز بلبل میکنم
کسی از بیکسی با سایهٔ تاکی درد دل گوید ✽ سیه بخت دگر با من درین ویرانه بایستی
پای سگان کوی تو آزرده میشود ✽ زنهار شیشهٔ دل ما بر زمین مزن
جز نالهٔ انیسی دل بیمار کسی نیست ✽ آنهم نفسی هست ز ضعف و نفسی نیست
شدیم پیر ز بار غمت تو رحمی کن ✽ بما که رحم نکردیم بر جوانی خویش

لامع میرزا انور پسر نصیرا همدانی ست صاحب ذهن لامع و فطرت ساطع بود و بخدمت امرای عهد خود مقرب و محترم میزیست از وست

گذشتی بر مزارم شورشی انداختی رفتی ✽ کف خاک مرا صحرای محشر ساختی رفتی
سد راه وصل حق باشد تلاش اعتبار ✽ قطره را دریا نگردیدن ز گوهر گشتگی ست
خط باطل میکشد بر صفحهٔ اعمال خویش ✽ مد آهی هر که از دل در دم مردن کشد

لائق حکیم بلخی از خوش تلاشان وقت خود بود از وست

دل دامن زلفت بکف آورد بصد سعی ✽ دانست که در دامن این شب سحری هست

لائق میر محمد مراد جونپوری در عهد عالمگیری مدتی بخدمت سوانح نگاری لاهور سرفراز بود بشوق ملاقات میرزا صائب از هند تا اصفهان پیاده پا رفت میرزا بدلجوئی تمام پیش آمد و بوثاق خویش جا داد و شعر او را پسند کرد با میر عبد الجلیل بلگرامی رابطهٔ خاص داشته آین

رباعی از وست

زان لحظه که پنجه ات بدامان حناست ... صد رنگ هوس شگفته در جان حناست

دست تو ز مصحف جمال تو بود ... پنج آیت متصل که در شان حناست

حرف المیم

مسعود بن سعد سلمان همدانی از کبراء شعراء متقدمین ست از دولت آل ناصر ریاض آمالش ناضر گردید و در دیار هند بحکومت محالات امتیاز داشته بیشتر مصاحبتش با شاهزاده محمود بن سلطان ابراهیم بوده تا آنکه هنگام حبس او زیاده بر بیست سال خودش نیز محبوس شد او را سه دیوان ست عربی و فارسی و هندی از وست

رباعی

ابرم که ز دیده هاشک رانم همه عمر ... آبم که براگان روانم همه عمر

خاکم که بخواری شب آرم همه روز ... سنگم که ببسختی گذرانم همه عمر

مجیر بیلقانی از عظما فصحاء متقدمین ست امیر خسرو دهلوی او را بر خاقانی ترجیح میداد و گفت که خاقانی از وی طرز سخن اخذ کرده بآستانهٔ سلطان طغرل سلجوقی محترم بود دیوانش متداول ست

این رباعی از انجاست

گل صبحدم از باد بر آشفت و بریخت ... وز حالت خود حکایتی گفت و بریخت

بد عهدی عمر بین که خونین دل من ... سر بر زد و غنچه کرد و بشگفت و بریخت

مراد قزوینی شاعری خوش بیان سیف زبان بوده در قزوین بامر معرفی قیام داشته در سنهٔ ۹۴۳ کاتب قضا اجل حیاتش در نوشته از وست

رباعی

ای مولوی از کبر دماغت گنده . هرگه که کند بر تو سلام این بنده
چندان حرکت بکن که از روی قیاس معلوم شود که مرده یا زنده

محوی میر مغیث الدین همدانی اصلش از اسدآباد ست مدتی در نیشاپور سکونت داشته از ولایت به بتکدهٔ هند آمد حج برآورد و بظل عاطفت خانخانان بسر می برد در سنه ۱۰۲۰ در گذشت

از وست رباعی

هر فصل دمی از عقب تموزی دارد هر جا شرری ز عشق سوزی دارد
صبری صبری دلا که این شام فراق هر چند شب من ست روزی دارد

رباعی

محوی بهوائی دل نوائی نزنی در کوچهٔ کس در سرائی نزنی
بیگانگیٔ تمام عالم دیدی زنهار که حرف آشنائی نزنی

مفید اصلش از بلخ ست از خطهٔ توران هجو او شاعری کم برخاسته در عهد شاهجهانی بهند آمد و اوائل جلوس عالمگیری در ملتان بسنه ۱۰۷۰ تن بقضا در داد از وست ه

رفو زیاده کند زخم دردمند ترا بچاک سینهٔ من بخیه موج سوهان ست
تمام روز و شبم صرف راه غفلت شد فغان که عمر چو مخمل همه بخواب گذشت
گره از دل کشودن گر ز دست چاک می آید بچندین عقده خود بیرون چرا از خاک می آید
از هیچکس غبار غمی نیست بر دلم مانند غنچه خود گره خاطر خودم

معنی کشمیری اگرچه قوت سامعه نداشت اما بناطقه ارجمند گوهر معنی در رشتهٔ نظم نیکوتر میکشید از وست ه

صدائی دل طپیدن از شکست رنگ می آید زبان خامشی در پرده رسوا میکند ما را

میرزا ابوالحسن شیرازی بعهد بهادر شاه خطاب قابل خان یافت و با آفرین لاهوری

ربط داشت و در عهد جهاندارشاه و محمد شاه ممتاز زمان بود ملاقاتش با میرزا مظهر جانجانان بود در عشرهٔ سادس مائة ثانی عشر درگذشت آزوست ؎

درگریه فغان کردنم از بسکه هوس بود
هر قطره که از چشم ترم ریخت جرس بود

مرا هم باغبان محتاج سیر باغ میداند
نمیداند که سامان چمن در آستین دارم

مشتاق میر سید علی اصفهانی از خرد سالی مشق سخن کرده و در اواسط سنه ۱۱۷۱ راه عقبی پیمود

ازوست ؎

کاش بیرون فتد از سینه دل زار مرا
کشت نالیدن این مرغ گرفتار مرا

آخرم دوست نگشتی تو و داغم که چرا
دوستان را بخود از بهر تو دشمن کردم

مصیب شیخ قطب الدین خلف زائر اله آبادی ست تحصیل کمالات در خدمت پدر بزرگوار و دیگر علماء عصر پرداخته از اکابر زمانه شد و حج گذارده در مدینهٔ منوره در سنه ۱۱۸۷ جان ببار رخت

ازوست ؎

مردیم و هنوز بر لب من
چون شمع فسرده دود آه ست

ز بلبل باغبان بیمروت سر گران دارد
که این بی خانمان ماتم چرا در گلستان دارد

گاه در بتکده گاهی بحرم سیر کنند
یار غار تگر دین ست خدا خیر کند

محفوظ خان بهادر شهامت جنگ فرزند ثانی نواب سراج الدوله بهادر بود و بعلوم عقلیه و نقلیه دستگاه داشت و در اتباع شریعت ممتاز میزیست نواب آصفجاه نظر عنایت بحال او میگماشت و نواب والاجاه والی آرکاٹ بحفظ آداب و تقدیم خدمات او تا حین حیات می پرداخت در سنه ۱۱۹۳ بخلد برین شتافت ازوست ؎

کناره گیر به پیری ز وصل مه رویان
که پرده دار حریفان شب جوانی بود

در هوای گیسویش مانند موئی گشته ام
از برائی من عصائی از رگ سنبل کنید

مبتلا مردان علیخان مشهدی الاصل ست شاگرد مولوی وجیه الدین جونپوری در نحو و فقه

و خط نستعلیق و نسخ دستگاه کامل داشت و عبدالرضا متین را دریافته و تذکرهٔ موسوم نظم معانی
نگاشته در اواخر سنه ۱۲۰۰ مبتلای مرض اجل گردید آزوست ؂

حیف که رفت یار من بی سبب از کنار من دست نمیتوان گرفت عمر گریز پای را
با آنکه شد غبار من از آسمان بلند آگاه نیستم که دلم خاک راه کیست
چراغ اجل ز سنگ کوی یار میگشتم ؂ نمیگداخت غم او گر استخوان مرا

مهربان

مهربان مولوی شاه عبدالقادر فخری اصلش از سادات رضویهٔ نیشاپور است شاگرد میر آزاد
بلگرامی ست کتب فارسی گذرانیده و استعداد علمی خوب بهم رسانیده فهم تند داشت و شعر خوب
میفهمید جامع علم و عمل و تصوف و کمال بوده در مدراس ساکن شد و نزد نواب والاجاه محترم میزیست وفاتش در ۱۲۰۴
اتفاق افتاد در میلاپور مضاف مدراس مدفون گردید در تصوف صاحب تالیف ست آزوست ؂

خستهٔ آن گردش چشمم مکش زحمت طبیب میتوان کردن شبی گرد سرش قربان مرا
شب که پیچیدم بسودای سر زلف کسی هر نفس کز دل برآمد ناله زنجیر داشت
در امید صبح و با امید وعده جان بلبم ؂ چو شمع مدت عمرم در انتظار گذشت
علاج تارهای ساز از مضراب می آید شکستم ناخنی در دل گره از ناله وا کردم
نه من باغ بهشت از عالم ایجاد میخواهم قفس واری مکان از خانهٔ صیاد میخواهم
همدم دیرینه می باشد موافق با مزاج در سبوی کهنه طبع آب میماند بجا
نیست در گل شوخی بوی که در عطر گل ست فیض پاکان از گداز دل دو بالا میشود
محتاج چراغی نبود دشت غبارم چون کاغذ آتش زده خود شمع مزارم
داغ حسرت را فروغی باشد از چشم ترم زندگی از آب چون یاقوت دارد اخگرم
عشق دامن زد بروی آتش دل مهربان آبیاریهای چشم تر نمیدانم چه شد

میر

میر محمد تقی خواهرزادهٔ خان آرزوست در ریخته گوئی فرد زمانهٔ خود بود در لکهنو نزد آصف الدوله
بهادر میگذرانید در فارسی هم دیوانی قریب دو هزار بیت گذاشته در اوائل سنه ۱۲۳۰ آنجهانی

شد از دست ه

گفتم آن آتش سوزان سر طور چه شد دل اشارت بجگر کرد که اینجا افتاد
گر باین رنگین خرامی بگذری از طرف باغ سرو را شوق تماشایت برفتار آورد

منت میر قمر الدین مشهدی الاصل دهلوی الوطن در لکهنو بسر می برد بوسیله مدح گورنر جنرل خطاب ملک الشعرائی یافت آخر بجید رآباد رسیده ده هزار روپیه صله یافت سی هزار بیت غزل از وی یادگارست در کلکته بعمر چهل و نه سالگی در سنه ۱۲۰۸ درگذشت از وست ه

نقدی بکف نبود بجز آبرو مرا آن هم ز دست ریخت بپای سبو مرا
پر از اسباب کلفت شد جهان جای نمی یابم که بار خاطر غمدیده را یکسو نهم آنجا
رسم دیوانگی از حلقهٔ گیسوی تو خاست شور محشر ز خرام قد دلجوی تو خاست

ماجد امیر الملک علی حسین خان بهادر نبیرهٔ نواب والاجاه بود ناظمی از الکه مدراس مثل او برنخاسته و شاعری باین خوبی بزم سخن نه آراسته هیجده ساله بود که در سنه ۱۲۱۶ درگذشت از وست

بی اختیار گریهٔ مستانه میکنم در کف بسان شیشه نباشد عنان ما
شمیم مشک از موج هوا چون نافه می آید پریشان کرد شاید شانه آن زلف سمن سا را
تاب پرواز نمانده ست ز ضعفم صیاد عبث از قید قفس میکنی آزاد مرا
چه حرف میزند آن چشم سرمه گین یارب که هر که رفت ببزمش خموش می آید
ماجد نکند کسی پسندم خود نقطهٔ انتخاب خویشم
می خورده و باده بود حاراندکی واکرده نیست بند قبا یاراندکی

مختار سیف الملک فرزند ثالث نواب والاجاه ست با وجود سرمستی مصطبهٔ امارت نشهٔ شوق شعر و سخن در سر داشت و بصید غزالان معانی بدام مهبانی می پرداخت در سنه ۱۲۱۸ جهان فانی را وداع کرد دیوانی مختصر از و بنظر رسید این ابیات از انجاست

من نمیدانم چه افسون خوانده در گوش آب بحر در فریاد و حیران دیدهٔ گردابها

آز بس گداخت کاهش ہجر تو جان ما　　ہمیغز ہیچو نی شده ہر استخوان ما
زنبو زپیچ وتاب زلف اوراشانہ میداند　　زبان نالۂ زنجیر را دیوانہ میداند
بہ نیم غمزہ توانی کہ قتل عام کنی　　نعوذ باللہ اگر غمزہ را تمام کنی

مکین میرزا محمد فاخر دہلوی نشۂ فقر در سر داشت وجامۂ تجرید در بر تا اہل نشد شاگرد میرزا عظیمای اکسیر ست باحزین ملاقات کردہ ودر فتنۂ احمد شاہ درانی بلکھنو آمدہ ودر ۱۲۲۱ھ رخت سفر بدار آخرت بربستہ آزوست

گہ چون سبو بمیکدہ بردوش من درآ　　گاہی چو می بشیشہ در آغوش من درآ
بادہ آخر شد وزین میکدہ رفتیم برون　　شیشہ تا گشت تہی پر شدہ پیمانۂ ما
کہ بیمار محبت را ننز زانو بگرداند　　مگر درد تو زین پہلو بآن پہلو بگرداند
رقیبان گوش برآواز واو در ناز ومن ترسان　　سخن گفتن چہ مشکل بود شب جائیکہ من بودم
در کوی یار طرفہ تماشا بود مکین　　رسوا شود کسی وتماشا کنند کسی

معجز غلام محی الدین مدراسی آرکاٹی نظر بتحصیل کمالات گذاشتہ وبکسب استعداد در علوم سر رشتۂ سخنوری بدست آوردہ معلم نواب عظیم الدولہ بہادر بود شاگرد مولوی محمد باقر آگاہ ست وفاتش در ۱۲۴۹ھ رو دادہ آزوست

بہر کہ می نگرم جام دل بکف دارد　　نگاہ مست کہ امشب بہ بادہ پیمائی ست
از جگر چاکی عشاق بتان بیخبر اند　　خبر چاک کتان از دل مہتاب مپرس
بیہودہ دست وپا چہ زنی در رہ طلب　　مطلوب تست جلوہ گر اندر کنار دل

مصحفی شیخ غلام ہمدانی ساکن امروہہ مراد آباد بود در لکھنو بسر می برد در فارسی وریختۂ اردو سخن نظم میکرد تذکرۂ مختصری در ذکر شعرا فرس ترتیب دادہ ودر ۱۲۴۰ھ قدم براہ عدم نہاد

آزوست

جانم بلب وقت شمار نفس ست این　　بنشین نفسی چون نفس باز پس ست این

فاضل معزی

بر بیکسی کشتهٔ تیغت نظر افگن — در خاک کنون طعمهٔ مور و مگس ست این
چون نعش مرا از سر کویش گذر افتاد — انگشت بدندان شد و گفتا چه کس ست این

معزی نیشاپوری گویند سه شاعر در سه دولت مرتبه یافتند که مثل آن در هیچ عصر نشان ندهند
[۱] رودکی در عهد سامانیان و [۲] عنصری در عصر غزنویان و [۳] معزی در زمان سلجوقیان شب عید
سلطان با ارکان دولت هلال عید میجست ناگاه اول چشم سلطان بر هلال افتاد خیلی شاد شد
و باشارهٔ انگشت دیگران را هم دلالت نمود معزی بر سبیل ارتجال این رباعی بعرض رسانید

رباعی

ای ماه کمان شهریاری گوئی — با ابروی آن طرفه نگاری گوئی
نعلی زده از زر عیاری گوئی — در گوش سپهر گوشواری گوئی

وفاتش در ۵۴۲ بوده این رباعی هم ازوست

رباعی

گر نور مه و روشنی شمع تراست — این کاهش و این سوز من از بهر چراست
گر شمع توئی مرا چرا باید سوخت — ور ماه توئی مرا چرا باید کاست

فاضل مجد همگر

مجد الدین همگر نسبش بکسری نوشیروان میرسد همگر رفوگر را میگویند و این حرفه با ولدیت کسری
منافات ندارد که بخباء هم حرفه را یاد میگیرند همگر معاصر شیخ سعدی بوده از اتابک خطاب ملک الشعرائی
یافت همگر بتار نفس چاک پیراهن دل چنین رفو میسازد

دگر چه چاره کنم عشق یار لشکر کرد — به تیغ قهر دل خسته را مسخر کرد
دگر بواسطهٔ زلف عنبر افشانش — نسیم عشق دماغ مرا معطر کرد
بباد داد مرا آتش هوائی کسے — که طعنه خاک ره او بر آب کوثر کرد
ز بهر چه که دل من هرا ملامت خاست — جز آنکه محمدت شهریار صفدر کرد
گفتم که چراغ دودده باشی — افسوس که دودهٔ چراغی

رباعی

یک عمر چو باد در بیابان گشتم | یکچند چو قطره محو عمان گشتم
گمگشتگی زلف تو آمد یادم | همسایهٔ آفتاب تابان گشتم

میر حاج میرحاج از سادات جنابدست در قصاید میر حاج و در غزل النسی تخلص میکرد و بند نقاب از چهرهٔ لیلی طلعتان معانی میکشود از مثنویات اوست لیلی مجنون مطلعش این ست بیت

ای عشق ترا جهان طفیلی | مجنون تو صد هزار لیلی

ز سینه هر نفسم آه جانگداز آید | چو آتشی که نشیند دمی و باز آید

محیی مجبی لاری از تلامذهٔ علامه محمد دوانی ست و جامع فضیلت و سخندانی در سلک شعرای سلطان یعقوب انتظام داشت و تا زمان شاه طهماسپ صفوی در قید حیات بود توفیق زیارت حرمین شریفین یافت و مثنوی فتوح الحرمین نگاشت بر قصیدهٔ تائیهٔ ابن فارض مصری شرحی نوشته

از انفاس اوست بیت

بهر توام گشنده و تو آهی نمیکنی | ای سنگدل چه آه نگاهی نمیکنی
از برای تو بهر کس که شدم تلخ سخن | تو با وی یار شدی دشمنیش ماند بمن
چون من از رشک نمیرم که چو آیم بر تو | پرسی اول ز من سوخته حال دگران

محمود سلطان محمود شاه بهمنی قرآن نیکو میخواند و خط خوب خفی نوشت نوزده سال و نه ماه و بست روز سلطنت کرد طبع نظم داشت این ابیات از وست

عافیت در سینه کار خون فاسد میکند | رخصتی ایدل که از الماس نشتر میخورم
خنز بد سود است در بیع متاع عافیت | میروم این جنس را از جای دیگر میخرم
آنجا که لطف دوست دهد منصب مراد | بخت سیاه و طالع میمون برابر ست

محتشم محتشم کاشی در خیل سخن سنجان صاحب احتشام ست و در زمرهٔ ناظمان استاد عالیمقام مثنوی مختصری در مدح خانخانان دارد مرثیهٔ حسین بن علی رضی الله عنهما بسیار خوب گفته

و بدایت بدعت ماتم و نوحهٔ حسین از اهل بغداد در ۳۵۲ بحکم معز الدوله دیلمی رافضی ست
موت او در سنه هزار م بوده این چند بیت از دیوان اوست

بعد اندیشه افگند مشم آن تیر دید نهان — در اثنای نگاه تیز تیز آن لب گزید نهان
من خود ای شوخ گنهگارم و مستوجب قهر — با من امروز مدارای تو بی چیزی نیست
تو که داغ تیره روزی نشمرده چه دانی — شب تار محتشم را که ستاره میشمارد
تو ای طبیب از ین گرمتر گذر قدری — بر ان مریض که کارش ز چاره میگذرد
دامان سعی بر زده بر هلاک من — اول هلاک بر زدن دامنت شوم
بر غم من تو با اغیار صبح و شام میگردی — اگر من میشوم رسوا تو هم بدنام میگردی
سبز شکر حسن ست نگاهی که تو داری — ترکش کش او چشم سیاهی که تو داری

از مخالص اوست بعد تمهید خزان

نبینید نشد ز خون مردم آن مژگان بگرانم — که رمح موشگاف اندر کف شاه جهان لرزد

مائلی

مائلی از موز و نان تبریز فارس ست میل طبع آزمائی داشت و تخم معنی در زمین سخن میکاشت
این دو بیت از قصیدهٔ اوست

ای کار جهانی شده از جور تو مشکل — مشکل که رود نقش ستمهای تو از دل
لرزد ز جفای تو دل دوست جهانی — چون مرغ ستمدیدهٔ عاجز دم بسمل

مروی

مروی خواجه حسین شاگرد ملا عصام و ابن حجر مکی ست در شعر و انشا سلیقهٔ نغز داشت به هند
آمده در سلک امراء همایونی و اکبری منسلک گردید و در سنه ۹۹۹ رخصت وطن حاصل کرد چون
بکابل رسید دست اجل آستین او را کشیده جانب عدم برد از مروی این ابیات مروی ست

باز ز دست خویش کن طرهٔ مشکناب را — شانهٔ زلف شب بساز پنجهٔ آفتاب را
نموده روی بخواب و ربوده ست مرا — غریب واقعهٔ رو نموده ست مرا
در مندیم سر کوی بلا منزل ماست — شکن زلف بتان طرز شکست دل ماست

ملک ملک قمی ملک قلمرو فصاحت و مالک ازمهٔ بلاغت مشهور سخن سرایان و معروف نکته پیرایانست در صغر سن مشق شاعری افتاد و از قم بکاشان آمد و ایامی در انجا انجمن سخن گرم داشت آخر متوجه قزوین شد و بعد چهار سال سری بدیار دکن کشید و در بیجاپور بدامن دولت ابراهیم عادل شاه والی انجا گرفت و جوهر قابلیت ملا ظهوری مشاهده کرده دختر خود را در حبالهٔ نکاحش در آورد فیضی در عریضهٔ خود باکبر پادشاه از احمدنگر نوشته در ینجا دو شاعر خاکی نهاد صافی مشرب اند و در شعر رتبهٔ عالی دارند یکی ملک قمی که بکبس کمتر اختلاط میکند و فقره تری دارد دیگر ظهوری که بغایت رنگین کلام ست و در مکارم اخلاق تمام انتهی وفات ملک قمی در سنه ۱۰۲۴ واقع شد دیوان غزل مختصری ازو بنظر آمد خوش لفظ ست اما معانی تازه کم دارد و تشبیه که رکن رکین فصاحت ست در کلام او بسیار کم واقع شده این چند جواهر از خزانهٔ ناطقهٔ اوست

دلم ز داغ غمت صد هزار جا ریش ست — کسیکه دوست بود با تو دشمن خویش ست

ازین مرنج که بیداد کار محبوب ست — اگر وفا نماید ستیزه هم خوب ست

اگرچه مجلس مستان تهی ز غوغا نیست — ولیک صحبت شان خالی از تماشا نیست

مده رخصت که ریزد خون مردم چشم فتانت — که ترسم در صف محشر رسد دستی بدامانت

بروز حشر شهیدان چو خون بها طلبند — تبسمی کن و خاموش کن زبان همه

باحتیاط می عافیت بساغر ریز — که سنگ تفرقه خصم پیاله داران ست

پیام سست عهدان داشت سعی — که قاصد دست بر نبض خبر داشت

صلح کردیم من و غیر درین بود صلاح — زانکه جنگ من و او باعث رسوائی تست

صد ستم دیدی ملک یکبار سر کن شکوهٔ — نیستی شرمندهٔ لطفی زبانت لال چیست

عاشق بهوس گر سر و کاری میداشت — جا در حرم چو تو نگاری میداشت

ای کاش ملک بوالهوسی می آموخت — تا در نظر تو اعتباری میداشت

آه بهلاک من خوش و من ببقای عمر او　　قاعدهٔ وفا نگر یار چنان و من چنین

ز خون خویش بر آن قطره می برم غیرت　　که گاه قتل بدامان قاتل افتاده ست

غرض این بود که از ذوق بمیرم ورنه　　این ستمدیده سزاوار پیام تو نبود

خاریم و در برابر آتش نشسته ایم　　مارا اگر رسد مددی از صبا رسد

تا چند غم سود و زیان پرده برانداز　　تا هر دو جهان را بفروشم بنگاهی

ندارم قوت رفتن بکویش بخت آنم کو　　که گوید ناتوانی داشتم اوراچه پیش آمد

دوشینه مهی بودی و امروز هلالی　　آزردن یک روزهٔ ما خوش اثری داشت

باندک سوزشی پروانه زد لاف گرفتاری　　وفای شمع را نازم که میسوزد سراپایش

بسازند لخت لخت درون فسردگان　　وانگاه بر جراحت دلها نمک زنند

آب شمشیر شهادت شست گرد اختلاف　　گبر و ترسا و مسلمان کشتهٔ یک خنجر اند

خون چکان ست ملک تیغ ستم می ترسم　　که پی آخر بدر خانهٔ قاتل برود ؛

دوش کردی حذر از هم نفسیهای فلک　　خوب کردی که عجب سینهٔ سوزانی داشت

آزان بوعدهٔ وصلم امیدوار کنند　　که آنچه هجر نکرده ست انتظار کنند

مسیح حکیم رکنا کاشی مسیحا و مسیحی تخلص میکند شاعریست عیسی نفس در تشخیص مزاج سخن زده درس خادم طبعیت سخن روح آفرین قوالب کهن میرزا صائب نامش بتعظیم برده و گفته ؎

این آن غزل حضرت رکناست که فرمود　　پای ملخی پیش سلیمان چه نماید ؛

در فن طبابت نیز ید طولی داشت و آثار تخلص خود بظهور میرسانید سالها از مصاحبان شاه عباس ماضی بود شاه مکرر منزل او را بپرتو قدوم خود برافروخت آخر مزاج شاهی منحرف شد حکیم کم التفاتی شاه مشاهده کرده از ولایت برآمد درین باب گوید ؎

گر فلک یک صبحدم با من گران باشد سرش　　شام بیرون میروم چون آفتاب از کشورش

و خود را بدار الامن هند کشید و در آستانهٔ اکبر پادشاه بآسودگی میگذرانید و تا زمان شاهجهان

معرز زیست و در سنه بنا بر کبر سن التماس رخصت مشهد نمود و درین رفتن توفیق زیارت
حرمین شریفین یافت و بایران دیار برگشت اوجی نطنزی گوید

میان همنفسان خواستم مسیحا را | هزار شکر که دیدم حکیم رکنا را
سفینهٔ سخن از ورطه بر کنار آمد | گذر بساحل ایران فتاد دریا را
کهن شراب جوان نشئهٔ طبیعت او | نوید عمر طبیعی دهد اطبا را
زمی مباد تهیدست ساقی که رساند | بپابوس صراحی پیالهٔ ما را

و بعد زیارت روضهٔ رضویه بجاذبهٔ حب الوطن متوجه کاشان گردید وفاتش در سنه ۱۰۶۶ واقع شد
کلیاتش قریب بصد هزار بیت است معجون سخن چنین مرتب میسازد

اگر خواهی که سنجی زور فقر و سلطنت باهم | بچینیهای فغفوری بزن کشکول چوبی را
سبز پامال است در زیر درخت میوه دار | در پناه اهل دولت هست خواری بیشتر
در هجر یکدو روز صبورم که از فراق | چون شاخ نو بریده ندارم خبر هنوز

رباعی

هرگز نشدم بسوزنی بار کسی | وین دیده نه دوخت چشم بر تار کسی
صد شکر که در جهان نیستم هرگز | تحت الحنکی بزیر دستار کسی

راست گویم جرم آن بر چشم نمناک من است | گر بپای عاشقی خاری درین صحرا خلید
پروانه صفت اول شب ساز بلا کم | چون شمع مرادم بسحرگاه میندا ز
پیش کسی که شکوه برم از جفائی تو | او هم بجانب تو شود چون خدائی تو
در بزم عاشقان چو برآرم ز سینه آه | چون هیزمی که دود کند دورم افگنند

ماهر شیخ محمد علی اکبرآبادی از ماهران فن و ساحران سخن است در اصل هندو پسر بود معتصم
دامن دولت داراشکوه مخاطب بمرید خان انجام کار ترک علایق دنیوی گرفت و خود را
بپایهٔ والای درویشی رسانید و تا دم واپسین پای استقامت افشرد از انفاس اوست

در عشق جز بمرگ نباشد فراغ ما   غیر از کفن که پنبه گذارد بداغ ما

مرا دیوانه دارد طرز عاشق مهربان طفلی   که برگ گل نمیخواهد بزند دیوانهٔ خود را

در کوی خود به تیغ جفا میکشد مرا   جانم فدای او که بجا میکشد مرا

دلم بحلقهٔ زلف از تعلق آزاد ست   قفس خلاص کند مرغ رشته برپا را

گر یکنفس زپای نشیند رود ز دست   جز گرد باد کس نشود همنفس مرا

چون صدف گر قطرهٔ آبی شود حاصل مرا   از گلو تا بگذرد گردد گره در دل مرا

گهی حریر خوشش آید گهی پلاس مرا   قرار نیست چو سوزن بیک لباس مرا

طاعت ما غافلان هرگز نیاید در حساب   کی رقم در نامهٔ اعمال گردد فعل خواب

بعشق همچو خودی یار مبتلا شده ست   بلای عاشق بیدل یکی دوتا شده ست

تصویر خیالت ز دلم محو نگردد   عکس تو در آیینهٔ من نقش نگین ست

چه شد که ساخته بیگانه عشقت از خویشم   بس ست اینکه مرا با تو آشنا کرده ست

همچو مردن خطری در پیش ست   چه قیامت سفری در پیش ست

پیری که زمان ناتوانی ست   خاکستر آتش جوانی ست

ما را حلاوتی نبود از جهان تلخ   هستیم در جهان چو زبان در دهان تلخ

من از بیتابی پروانهٔ فانوس میسوزم   که در پیراهن یار ست وگرم جستجو باشد

خون ما شمع صفت زینت دوش و بر ماست   این نه خونی ست که در گردن قاتل باشد

همچو خورشید گزندی نرسد حسن ترا   به چشم بد هم برخ خوب تو حیران گردد

ای گل مشو شگفته و بر خویشتن مبال   از جامهٔ که هفتهٔ دیگر کفن شود

ز داغ عشق تو حاصل شود سیه روزی   چو دوده که ز نور چراغ میگیرند

نسبتی هست دل تنگ مرا با دهنت   بکشا لب بسخن تا دل من بکشاید

هرگز دل از نگفته تکدر نمی شود   حرفی ست خامشی که مکرر نمی شود

آرام ابد میدهد اکسیر شهادت — سیماب صفت مضطرب کشته شدن باش
شب داغها ز وعدهٔ جانانه سوختیم — صد شمع از برای یک افسانه سوختیم
یار بود از من و امسال ازان دگرست — تا نصیب که شود سال دگر صحبت او

ذکر میلی

میلی هروی میرزا قلی از اتراک بود و به حسن و خلق مستحسن داشت و از رموز عشق آگاه بود وطبعش در نظم شگفته و دلخواه صاحب دیوانست طرز و سلیقهٔ شعر آنچنان دارد که اگرچندی دیگر زنده میماند اکثری را از خام کاران زمان او دل از سودای شعر سرد میشد سالها در خدمت نورنگ خان بود و در مدح او قصاید دارد آخر میگویند که بجهت بدگمانی بفرموده خان مذکور چیزی در کاسهٔ او کردند تا از هم گذرانیدند وفات او در مالوه شد این اشعار از وست

بسکه هردم بفریب از ره دیگر گذری — هیچکس بر سر راه تو دگر ننشیند
نه آشنا و نه بیگانه میدانم — که اختلاط چنین راکسی چه نام کند
بیقرارست دل اندر بدن کشتهٔ عشق — دیگر از یار ندانم چه تمنا دارد
امتحان نام نهد دلستی گر تو کنی — خویش را چند باین حیله شکیبا دارد
بتان بعزم رحلت و من شاد زینمعنی که دل — درد چندین سالهٔ امید درمان یافته
در فراقت زان نمی میرم که ناید در دلت — کین ستم نادیده روزی چند با هجرم نساخت
منم از زخم دل آن نیم جان صیدی که بر حالش — ترحم میکند صیاد و بسمل میکند زودش
یار خواهد که بمرگم شود آسوده و من — شرمساری برم از محنت جان کندن خویش
منم و دل خرابی بتو می سپارم اورا — بچه کار خواهد آمد که نگاه دارم اورا
دم آخرست دشمن بمنش گذار یکدم — که بصد هزار حسرت بتو میگذارم اورا
ساز دخموش تا من حسرت فزوده را — گوید شنوده ام سخن ناشنوده را
بطعنه وعدهٔ وصلی که داد غیر مرا — ز سادگی سبب انتظار من شده ست
همانا در میان با غیر حرف قتل من داری — که سویم گوشهٔ چشمی در اثنای سخن داری

بوقتِ گفتگویم روئی برتابی و من خود را
دهم تسکین که شاید گوش برآواز من داری

پس از عمری چو بنشینم بصد تقریب در بزمش
سخن از مدعای من کند تا زود برخیزم

میا به پرسش من چون امید صحت نیست
بحال مرگ مرا دیدن از محبت نیست

بغایتی هوسِ گفتگوست با تو مرا ؛
که تاب خامشیم با وجود حیرت نیست

تو با رقیبی و میلِ تغافلے داری
تغافلی که کم از صد نگاه حسرت نیست

مینمایم خویش را وابسته از سودای او
تا فریبِ عشق من کم سازد استغنای او

چه شد که میگذری وحشیانه از میلی
مگر بتازه کسے زاشکار خود کردے

ببالینِ تو آن عیسی نفس می آید ای میلی
که از شوقِ قدومش مردهٔ صد ساله برخیزد

کسی اگر سببِ وصل یار من شده ست
ز سرگرانی او شرمسار من شده ست

غافل بمن رسید و وفا را بهانه ساخت
افگند سر به پیش و حیا را بهانه ساخت

تا از جفای او بر هم خون من بریخت
بی رحم بین که ترس خدا را بهانه ساخت

در پهلوی اغیار بهر سو نظری داشت
گویا ز نهان آمدن من خبری داشت

غایتِ ناکسیم بین که باین رسوائے
اگر از یار بپرسند مرا نشناسد ؛

بخت بد بین که بمیلی نکند غیر جفا
خردسالیکه وفا را ز جفا نشناسد

ز دیدنِ تو دلم لذتی برد که فلک ؛
نعوذ بالله اگر فکر انتقام کند ؛

بی اعتبار پیش تو خلقی بجرم عشق
بیچاره میلی از همه بی اعتبار تر

ز بدگمانیٔ خود شرمسار خواهی شد
مباش اینهمه در بند امتحان با من

ز ود تسلیم مکن جان بخدنگش میلے
دست و پائی بزن و از عمر دمی لذت گیر

شب که ببزم خویشتن دید من خراب را
رفت برون ز مجلس و کرد بهانه خواب را

دلم ز دست تو آسوده ست و میدانم
که غیر پی نبرد لذتِ خدنگ ترا

چون کنی دو رشم نگاهی کن ز بهر احتیاط
رشته می بندند بر پا مرغ دست آموز را

باآنکه برسیدن ما آمده مردیم — گاباز که پرسید ره خانهٔ ما را
باغیر نشینی و فرستی ز پی ما — آنرا که ندانند ره کاشانهٔ ما را

مظهری

مظهری کشمیری صاحب دیوان ست از طرف اکبر پادشاه در وطن خویش بخدمتی متعین بود از وست

فدای آینه گردم که دلستان مرا — درون خانه بگلگشت بوستان دارد

محی الدین

محی الدین شیخ عبد القادر جیلانی سرآمد اولیاء کرام و صوفیهٔ عظام بود مذهب حنبلی داشت ماورای کمالات علمیه و عملیه دیوان شعر فارسی هم دارد این ابیات از وست

گر بیائی بسر تربت ویرانهٔ ما — بینی از خون جگر آب زده خانهٔ ما
شکر لله که نمردیم و رسیدیم بدوست — آفرین باد برین همت مردانهٔ ما
محی از شمع تجلی جمالش میسوخت — دوست میگفت زهی همت پروانهٔ ما
رهی بدوست ندارم بهیچ رهگذری — بگوشه ساخته ام چون نهال بی ثمری

معین الدین

معین الدین سنجری چشتی زبدهٔ اولیاء و قدوهٔ اصفیاست از غایت شهرت محتاج ترجمه نیست دیوانش بملاحظه درآمد این چند بیت از انجاست

ز پیش خویش برافگن نقاب دعوی را — ببین بدیده صورت جمال معنی را
آمی ترا بر طور دل هر دم تجلائی دگر — طالب دیدار تو هر لحظه موسائی دگر
سخن چگویم که مرا ناطقه مدهوش آمد — بر دلم ضابطهٔ عقل فراموش آمد
نکتها دوش دلم گفت و شنید از لب یار — که نه هرگز بزبان رفت و نه در گوش آمد

مجد الدین

مجد الدین بغدادی از کبار اولیاست مرید شیخ نجم الدین کبری بود این رباعی از وست

رباعی

فردا که شود مدت عالم کم و کاست — سرها همه از خاک برآید چپ و راست
بیچاره تن شهید من غرقه بخون — از خاک سر کوی تو خواهد برخاست

محمد غزالی طوسی سر حلقهٔ دانشمندان و سر دفتر زمرهٔ کاملان بود مصنف کیمیای سعادت و احیاء علوم الدین و دیگر تالیفات نافعه ست پنجاه و چهار سال عمر یافت و در ۵۰۵ هجری رحلت کرد از وست ؎

ماجامه نمازی بسر خم کردیم — وز خاک خرابات تیمم کردیم
شاید که درین میکدها دریابیم — آن یار که در صومعها گم کردیم

ملک مشهدی در منتسبان شاه عباس ماضی منسلک بود این ابیات از وست ؎

اگر بسیر چمن میروی قدم بردار — که همچو رنگ حنا میرود بهار از وست
از اول عمر میتوان یافت — کین فتنهٔ آخر الزمان ست
میا از خانه بیرون کوچها بیت الحزن باشد — نمیخواهم ترا بیند کسی گو چشم من باشد

ملک طیفور اندجانی در عهد شاه طهماسپ بود بقزوین آمد و بعشقبازی و هرزه گردی میگذرانید از وست ؎

امروز صبا گرد ره یار ندارد — شاید که دران رهگذری چشم تری هست
نوید آمدنت میدهند هر روزم — تو فارغی و من از انتظار می سوزم
نالهٔ من شده گر باعث درد سر تو — دست دل گیرم و بیرون روم از کشور تو

مشفقی هروی در بخارا متولد شد و در عهد اکبر پادشاه بهند آمد از وست ؎

زمستی داشت قصد کشتن من چشم شهلایش — قدش برخاست بهر عذر و زلف افتاد در پایش

مانی شیرازی بتقرب شاه اسمعیل صفوی مخصوص بود قبرش در سرخاب ست در وقت شهادت غزلی گفته مطلعش اینست ؎

مرا بجور بکشتی طریق داد این بود — ز بادشاهی حسن تو ام مراد این بود
همیشه داغ غم بر دل حزین بوده ست — گلی که چیده ام از عاشقی همین بوده ست
کسیکه بهر تو میرد چرا غمش باشد — که چون تو سرو قدی نخل ماتمش باشد

بر کاکلت گره مزن ای سرو ناز من — کوته مساز رشتهٔ عمر دراز من

منصف طهرانی عادل شاه دکن سخندانی ست در زمان شاهجهان بادشاه بهند آمده بوطن برگشت از وی ست

باز شتی عمل چکند کس بهشت را — ماتم سراست خانهٔ آئینه زشت را
همچو کوه از خاکساری بر زمین چسپیده ام — میتوان دریافت از افتادگی روز مرا
تا کی صدای گریه رسانی بگوش خلق — یک کاسه آش می پزی و شور میکنی

مسیب خان خواجه دیوان در فن نظم و موسیقی مهارت تمام داشت از اعاظم امرای تکلو بود در دولت شاه طهماسپ صفوی خدمات شایسته کرده و در حق دهاقین تظلم روا داشته ناگاه از دیوان قضا بسیاست رسید و مردم از آزارش نجات یافتند این بیتها از وست

گذشت عمر بغفلت من آنچنان هستم — که هیچ توبه نکردم که باز نشکستم

رباعی

آراسته آمد و چه آراستنی — دل خواست بعشوه و چه دل خواستنی
بنشست بمی خوردن و برخاست برقص — هی هی چه نشستنی چه برخاستنی

محمد بیگ داغستانی لالهٔ کوهسار سخندانی ست ملازم شاه عباس ماضی بود و شاعر معنی اساس از وست

چنانچه سایه شود محو در میان دو شمع — ز جا روم چو بآئینه رو برو گردد

مفلسی توانگر معمورهٔ سخن رسی ست از سادات مشهد بود ناگاه جذبه باور رسید دیوانه گردید از وست

ای ورق رخ ترا میم یکی و لام دو — وز رخ و زلف تو مرا صبح یکی و شام دو
گفت که بوسه از لبم نسیه و نقد چون خری — گفتم اگر کرم کنی نقد یکی و وام دو

مسلمی جوانی ابدال وش بود و صاحب سخن خوش آئین مطلع از وست

خیال او نقدِ دلم از دیدهٔ روشن میکشد — همچو دزدی کو متاعِ خانه از روزن کشد

مشتری

مشتری مهر سپهرِ سخن گستری ست از شعرای نامور استرآباد ست و معاصر جامی از وست

ساقی اگر نسیم نزهد در هوای گل — دستِ من ست و دامن ساقی و پای گل

مؤمن

مؤمن عبدالمؤمن شاعر خوش سخن ست بر مزار جامی مجاور بوده از وی ست

دردا که در دِ عشق تو گفتن نمیتوان — این درد دیگری که نهفتن نمیتوان

ملا محمد

ملا محمد برادر کوچک مولانا جامی بود و سفروش مصطبهٔ نیکنامی از وست

بام بر آ و جلوه ده ماه تمام خویش را — مطلع آفتاب کن گوشهٔ بام خویش را

رباعی

این باده که من بیتو بلب می آرم — نی از پی شادی و طرب می آرم

زلفِ سیه تو روز من کرده سیاه — روز سیه خویش بشب می آرم

مجنون

مجنون مشهدی قیس وادی سرمدی بود از خوشنویسان نامی و معاصران جامی ست میگوید

بوعظ میروم و زار زار میگریم — بدین بهانه ز هجران یار میگریم

مجتبائی

مجتبائی شیرازی ماهر آئین نکته طرازی ست و شاعر مشاعرهٔ نکته پردازی این دو بیت از وست

سرود مجلس عشاق آه و افغان ست — درو پیالهٔ لبریز چشم گریان ست

خیال بوسه بران گردن بلند مبند — لبی که میرسد انجا لب گریبان ست

مقیم

مقیم میرزا مقیم کتابدار صفاهانی صاحب طبع بود این اشعار از وست

بسکه ز آمد شد پیغام چکد خون نیاز — از دلم تا بدل یار خیابان گل ست

از نوای ناله بر شکیم که در غایت شوق — همیشه بر سر آن کوی رسیدی از ما

مدهوش

مدهوش میر مبارک خان صفهانی از آدمی زادگان حویزه در زمان شاه سلیمان بوده شاعر سراپا هوش و طراح سخن پرجوش و خروش ست میگوید

عشق آن روز لبسر حد کمال انجامید   که پدر عاشق فرزند شد و عار نداشت

ملهمی تبریزی از صحبت حاکم تبریز رنجیده بشیراز رفت واز امام قلیخان والی انجا رعایتها دید آزوست ؎

سوخت جانم حسد خار سر دیواری   هم بصحرایش سری هم بگلستان نظرے

نمیگویم که بر بالای چشمت نیست ابروئی   ز بار حسن خم گردید شاهین ترازوئی

میر جمله بمنصب میر بخشیگری شاه جهان پادشاه سرفراز بود آخر ترک اختلاط کرده خانه نشین شد واین بیت گفت ؎

کناره جوئی ازین مشت استخوان شده اند   سگان آن سر کو خوش مزاجدان شده اند

میم شاه میم شاعر سلیم بود از مریدان شاه برکت الله ساکن مارهره در دهلی میگذرانید و با میر آزاد بلگرامی رابطهٔ آشنائی داشت ازوست ؎

خواستم دست ز صحرای جنون بردارم   خار دامان بگرفت آبله در پا افتاد

آنکه از دیوانگی مست وخرابم کرده ست   حلقهٔ زنجیر از موج شرابم کرده ست

مسلسل لختهائی دل بدامان ست از چشمم   بدست مردمان تسبیح مرجان ست از چشمم

معنی محمد مسیح بن اسمعیل مسیح مهد وفصیح عهد بود از اجل تلامذهٔ آقا حسین خوانساری ست در اصفهان بزم آرای اولی الالباب بود وشمع محفل زمرهٔ احباب تا آنکه رحل اقامت بشیراز انداخت در علوم عقلیه نمونهٔ یونان بود شیخ علی حزین ترجمهٔ او در تذکرهٔ خود بتفصیل نوشته وقصیدهٔ مرثیهٔ خود که در حق وی گفته آورده در عربی مسیح و در فارسی معنی تخلص میکرد این چند بیت ازوست ؎

شمعی نزد از دست تو بر سر گل داغی   روشن نشد از پرتو حسن تو چراغی

غم نیست اگر دل غم بسیار ندارد   این بسکه بمن عیش سروکار ندارد

از شرم گل روئی تو چون رشتهٔ گوهر   از دیده نگاهم عرق آلود برآمد

همین بس ست که می بایدم جدا از تو زیست   دگر حکایت شبهائی انتظار مپرس

سرشک نیم شب چون گوهر مقصود میگردد | باین امید من هم دانهٔ بر خاک میریزم
گرفتار تراچون جوهر شمشیر از حیرت | سخن از ناتوانی بر لب اظهار می پیچد
ز عذر کردها معنی خجالت بیشتر دارم | بخود تسبیح من از شرم استغفار می پیچید
یکشب بکام شوق در آغوش خود مرا | میخواستم زدور تماشا کنم نشد

محمد گیلانی بفضائل حمیده آراسته بود و بفنون عدیده پیراسته در شاعری مسلم اقران و مشکل پسندان هر دیارست میرزا صائب گفته اگرچه شعر کم دارد اما آنچه دارد منتخب ست از وست

دل روشن بتقریب هوس عشق آشنا گردد | اگر خواهد که آب آتش شود اول هوا گردد
طمع خواری قناعت سربلندی بار می آرد | بسر گل تا توان بودن چرا کس خار پا گردد
نی بکار خویش باشم نی بکار دیگری | چون چراغ روز میسوزد مرا این زندگی
بر تربت شهید تو ای گلعذار نیست | شمعی که رشته اش رگ ابر بهار نیست

ماهر — ماهر محمد سعید گیلانی رشتی علی حزین او را در رشت که وطنش بود در حالتی که عمرش از هشتاد سال درگذشته بود دیده شوری در دماغ داشت و همچنان سرگرم شاعری بود و با آنکه اعمی شد منظوماتش کتاب ضخیمی بنظر در آمد اشعار سنجیدهٔ روان بسیار داشت از وست

شب وصال نبود آنقدر که دامن یار | بدست دل دهم و دامن سحر گیرم
در بزم سخن غنچهٔ مژگان بتانم | خاموشم و خون میچکد از تیغ زبانم
فوارهٔ آتش شود م آه جگر سوز | برداری اگر مهر خموشی ز دهانم
عمریست که در انجمن وصل تو چون شمع | می سوزم و یک حرف نیاید بزبانم

مختار — مختار ملا مختار نهاوندی ستوده اطوار آرمیده روزگار بود از تلامذهٔ علی حزین ست از وست

کی بکشتن آرزوی وصلش از دل میرود | روح من چون سایه از دنبال قاتل میرود
بنور پرتو خورشید آشنا نشوی | فریب خوردهٔ این گرد آسیا نشوی
مراز آتش و آب این نصیحت ست بیاد | که با مصاحب ناجنس آشنا نشوی

ماتلی قلیچ خان بیگ از الوس شاملوست از اقربای علی قلیخان ایشک آقاسی شاه عباس ماضی و از جانب او داروغهٔ انگدری بود و اورا شیخ الاسلام حکام میگفتند از وست

نسیم صبح بر مجروح نیش ست — حریر جامه بر بیمار بار ست

نوا در گوش محزون بانگ نوح ست — شکر در کام غمگین زهر مارست

گهر در چشم محنت دیده سنگ ست — سمن در پای ره گم کرده خارست

مقیمی حسن بیگ از طرف پدر ترکمان و از طرف مادر از اقربای جهان شاه بود این اشعار از وست

مرا افتاد در دل آتشی از جای کز غیرت — نمیخواهم که بر چشم غیر بر خاکسترم افتد

ندارد بیم از هجر تو جان در دفر بودم — که میدانم که در دِ اشتیاقت میکشد زودم

نهان شود ز خجالت چه بیندم قاصد — زبسکه گفته دروغ از زبان یار بمن

رباعی

افسوس که اهل خرد و هوش شدند — وز خاطر یکدگر فراموش شدند

آنانکه بصد زبان سخن میگفتند — آیا چه شنیدند که خاموش شدند

محوی عبد العلی نام در ایران کسب کمالات کرده و در سنه ۱۰۲۰ بهند آمد و از میرزا رستم صفوی التفات بی غایت یافت و در سنه ۱۰۲۵ قدم در کوچهٔ خاموشان گذاشت از وست

خواهم ز بتان شعلهٔ داغی بلحد برد — این هم دل من نیست که با من نگذارند

رهی در پیش دارم کاخر عمرست انجامش — بهر جا مرگم آسایش دهد منزل نهم نامش

صفیری سر نزد در هیچ حال از من مگر وقتی — که در دام آمدم صیاد غافل را خبر کردم

بوی گلی نمیرسد آه مگر ز بخت من — خواب گرفت در چمن قافلهٔ نسیم را

معروف تبریزی طبع نظم داشت این شعر از وست

وقت اجلم ناله نه از رفتن جان ست — از یار جدا میشوم این ناله از ان ست

نام معلوم

معلوم محمد حسین بیگ تبریزی خوشگوست میگوید ؎

جواب نامه ام از لبن زجانان دیر می آید — جوان گر میرود قاصد بکویش پیر می آید

نام موالی

موالی اصلش از قصبهٔ تون ست شعر بسلیقه میگفت آز وست ؎

بسویم یک نظر ناکرده دامن برکشید از من — نمیدانم چه بد کردم نمیگوید چه دید از من

نام مجد الدین

مجد الدین دایه در مراتب سیر و سلوک پایهٔ عالی داشت و دلش از خیالات غیر خالی در سنه ۶۵۴
در بغداد وفات یافته و در مقبرهٔ شیخ جنید مدفون شده آز وست ؎

هر سبزه که در کنار جوئی رسته ست — گوئی ز رخ فرشته خوئی رسته ست
تا بر سر لاله پا بخواری ننهی — کان لاله ز خاک ماهروئی رسته ست

رباعی

صحرا گل و لاله بیاراسته اند — در عیش فزوده و زغم کاسته اند
در خاک عروسان چمن خفته بدند — امروز قیامت ست و برخاسته اند

نام مسرور

مسرور آقا رضی درکمال آرام و آهستگی و نهایت بی تعلقی و وارستگی بسر می برد طبعش
خالی از امتیازی نیست از وست ؎

ای ساکنان کوی خرابات همتی ؛ — من میروم بکعبه شما را دعا کنم ؛
فیضی عجبی یافتم از صبح ببیند — این جادهٔ روشن ره میخانه نباشد

نام مخلص

مخلص میرزا محمد قمی اصلش از قریهٔ فراق ست طبع موزون داشت اما اشعار ممتاز
کم دارد آز وست ؎

گل را چسان بروی تو نسبت دهد کسی — تو شمع آفتابی و او شعلهٔ خسی
گفتی که از من انچه شنیدی بکس مگو — حرفی نگفته که توان گفت با کسی

نام مشربی

مشربی قمی نوکری مشرب بود آخر ترک تعلق کرده بنای شعر نهاد و شاعر مذهب گردید
آز وست ؎

گردند شهیدان تو چون روز جزا جمع | معلوم شود وسعت صحرای قیامتست

مفرد — مفرد اوقات بنعلچی گری میگذرانید و از شوق نعل در آتش بود آخر الامر بخدمت امرا میل کرد و نزد آقا خان وفات یافته از وست ؎

بیخود از زمزمهٔ مرغ گرفتار شدم | دیگری یاد تو میکرد و من از کار شدم

مومن — مومن یزدی شاگرد میرزا جان شیرازیست در انواع کمالات یگانه و با خواص آشنا و با عوام بیگانه این رباعی از وست ؎

مومن ببدی نیست کسی مانندت | وین طرفه که خلق نیک میخوانندت
یکچند چنان بدی که خود میدانی | یکچند چنان باش که میدانندت

میرزا مقیمائی — میرزا مقیمائی بخاری نصیرآبادی جوانی بود در کمال مردمی و درویشی و در نهایت دلنشینی و صافدلی مداح شاه سلیمان صفویست این مطلع پیش او خواند و پسند افتاد ؎

پریشان نیست مارا خاطر از بی برگی بابها | چو گل یک غنچه دل داریم و صد امیدواریها

همی در عهد خلد مکان بدکن آمد و در عصر فرخ سیر بسیف الدوله عبدالصمد خان ناظم لاهور پیوست و صد سال عمر یافت و در سنه ۱۱۳۱ درگذشت صاحب دیوانست از وی می آید ؎

پی نبردم در چمن شوخی نیرنگش را | غنچه گردیدم و گل گشتم و بو گردیدم

مخلص — مخلص آنند رام جهتری لاهوری الاصلست مخاطب برای رایان شاگرد بیدل و مرزا آرزو و در سنه ۱۱۶۴ قالب تهی کرد و کیل اعتماد الدوله قمر الدین خان وزیر بود از وی می آید ؎

زحال بلبل مسکین نداریم اطلاع اما | بپای گلبنی دیدیم مشت استخوانی را
با بلبلان شریک فغان میشدم ولی | نگذاشت فصل گل بچمن باغبان مرا
بگلشن چند سروی دیدم و فریاد سر کردم | که یادم داد رنگین صحبت یاران هوزونرا
برد سودای سر زلف تو از خویش مرا | سفری دور و دراز آمده در پیش مرا
گرد باد آئینهٔ غیرت احوال تو بس | آرمیدن همه گر خاک شوی دشوارست

متین

متین شیخ عبدالرضای اصفهانی صاحب رای رزین و سخن متین ست سلسلهٔ نسبش بمالک اشتر میرسد مردی درویش سیرت فانی مشرب بود خلق و شکستگی بدرجهٔ کمال داشت و صحبتش همنشینان را سرمایهٔ سروری افزود از معاصران میر آزاد بلگرامی ست ترجمهٔ او در خزانهٔ عامره بتفصیل از انشای متین مرقوم ست بانواب شجاع الدوله بسر می برد وفاتش در سنه ۱۱۷۵ واقع شد از وی می آید

چون شمع صرفهٔ نبرد کس ز کین ما　　آتش زبانه میکشد از آستین ما
چشم او اظهار دل از بیم رسوائی نکرد　　دزد پنهان میکند چندی متاع برده را
خاطر ما را ز چرخ امید جمعیت خطاست　　باغبان کی دسته می بندد گل پژمرده را
تدبیر عقل مانع دل بردن تو نیست　　از پاسبان حذر نبود دزد خانه را
آندک ای خار ره امداد که سر پنجهٔ من　　صرف در چاک گریبان شد و دامن باقیست
همه را روز جزا تاب سوال ست و جواب　　نتوان با تو سخن گفت قیامت این ست
هر لحظه مکش سر بزبان آوری ای شمع　　فرد است درین بزم که نام من و تو نیست
از گداز غم غبار خاطرم اکسیر شد　　شیشهٔ تن را دل خاکی گل حکمت گرفت
آدم از روز ازل خورد فریب شیطان　　هر که او بازی شیطان نخورد آدم نیست
بدل نقش ولای سرور آخر زمان باشد　　عقیق من بنام خاتم پیغمبران باشد

میرزا معزالدین

میرزا معزالدین از تبارزهٔ عباس آباد اصفهان ست با ابراهیم شاه برادر زادهٔ نادر شاه صحبت او گیرا افتاد و چون نوبت سلطنت بابراهیم شاه رسید میرزا مختار کل گردید و بتقلب روزگار رنجیده رآباد آمد با آزاد ربط تمام داشت در سنه ۱۱۸۳ در اورنگ آباد رحلت کرد این ابیات از وی ست

چشم از نسیم دارم شاید بروزگاری　　آرد بدیدهٔ من از کوی او غباری
در خیال تو چو از خواب گران برخیزم　　همچو آئینه سراپا نگران برخیزم

شادم ز قرب بعد که تا قطره از محیط ٭ دوری بگرد و باز نیاید گهر شد ٭

مرشد

مرشد یزدجردی مرشد سالکان جادهٔ سخن ست و صاحب تلقین مرتاضان این والافن از وطن خود رهگرای شد در قندهار جاذبهٔ التفات میرزا غازی عقال پای او گردید و دران عتبه کرسی نشین عزت گشت و مرشد خان خطاب یافت و بعد شهادت او بارد وی جهانگیری واصل شده با مهابتخان بسر می برد در سنه ثلثین والف از لباس عنصری برآمد زبان خوبی دارد و سخن بقدرت میگوید دیوانش محتوی براقسام شعرست این چند بیت از طبع بلند اوست ٥

گیرم که روز حشر سر از خاک بر کنم ٭ آن دیده کو که جانب قاتل نظر کنم

من آن مرغم که گر یاری نماید بخت ناسازم ٭ بود تا گوشهٔ بام قفس معراج پروازم

طرهٔ دلبر نیم تا کی پریشان زیستن ٭ چشم عاشق نیستم تا چند حیران زیستن

کاش اجزای وجودم بگسلد از یکدگر ٭ تا دو روزی جمع گردم زین پریشان زیستن

بسیار ز حد میگذرد گرمی مجلس ٭ دل سوختهٔ در پس دیوار نباشد

بی سبب مرشد ز طور من شکایت میکنند ٭ اینقدر آخر نمیداند که من دیوانه ام

جوان ز بسکه شد از فیض ابر عالم پیر ٭ شگوفه ریزد از شاخ بر سر نخچیر ٭

همان برنگ گل افتد بخاک سایهٔ گل ٭ ز بسکه لطف هوا کرد در زمین تاثیر ٭

هوا چنان بر طوبت که از زبان تا گوش ٭ هزار جا بزند ریشه نالهٔ شبگیر ٭

چنان ز لطف هوا گشت طبع آتش تر ٭ که شعله چون می گلرنگ بگذرد ز حریر

رباعی

راهی بمیشیم بسے نشیب ست و فراز ٭ کز انجامش خبر ندارد آغاز

چون نالهٔ زار عاشقان پست و بلند ٭ چون وعدهٔ وصل گلرخان دور و دراز

مطیع

مطیع تبریزی طوطئ بی بدل و مطیع استاد ازل ست میرزا صائب مصراع او را تضمین میکند و میفرماید ٥

جواب آن غزل ست این که گفته ست مطیع ٭ کلید کعبه و بتخانه در بغل دارم

مطیع تجارت پیشه بود و از دیار خود بسیر هند خرامیده روزگاری مهنا داشت طرهٔ اشعارش

پیرایهٔ عارض ورق میشود ست

آهی که مرا از دل پردرد برآید | چون شاهسواری ست که از گرد برآید
چو وسعت عدمم در خیال می آید | ز تنگنای وجودم ملال می آید

نام محسن — میر محسن رضوی مشهدی از افاضل عهد اکبر پادشاه ست گاهی بشعر طبع آزمائی میکرد

از وست ست

نخواهم مهربان با خویشتن در پیش اغیارش | که می ترسم که غیری بیند و گردد گرفتارش
دل برد زمن سروقدی غنچه دهانی | رسوای جهان ساخت مرا تازه جوانی

نام موجی — موجی قاسم خان بدخشی از امراء ذوفنون بود شعر را خوب میدانست و میگفت در منتخب التواریخ گفته مثنوی در تتبع یوسف زلیخا مشتمل بر شش هزار بیت دارد آخر عمر ترک نوکری کرده و استعفا نموده گوشهٔ عزلت گزید چه خوب کردی اگر از شاعری نیز استعفا گفتی

وفات او در آگره در ۹۷۹ اتفاق افتاد از ویست

خمار بادهٔ غم چند دارد سرگران ما را | بیا ساقی و از غمهای عالم وارهان ما را
ساقیا تا کی ز دوران شرح بدحالی کنیم | شیشهٔ پر کن که یکساعت دلی خالی کنیم

نام معصوم — میر معصوم پسر میر حیدر معمائی کاشی و برادر میر سنجر ست صاحب ذهن ثاقب و همطرح ابوطالب کلیم و میرزا صائب بود با حسن خان حاکم هرات بسر برد و در عهد شاهجهانی قصد هند کرد و در نواحی بنگاله افتاد اعظم خان ناظم بنگاله میر را باعزاز و احترام پیش آمد و لوازم قدرشناسی بتقدیم رسانید سکهٔ سخن باین خوش عیاری رواج میدهد + ست

مرا گشایش خاطر نه از گلستانست | کلید قفل دلم بردهٔ بیابانست
ای که همراه موافق ز جهان میطلبی | آنقدر باش که عنقا ز سفر باز آید +
خراب همت خویشم که صبح چون گردون | گر آفتاب بدستم فتاد شام نماند

نام قاصد چون برآمد قالب من شد تهی — مرغ روح من جواب نامهٔ دلدار بود

حرام باد بمعصوم ذوق عشق اگر — بغل گشاده در آغوش نیشتر نرود

آن خال عنبرین که نگارم برو زده — دل می برد از آن که بوجه نکو زده

کسیکه گلشن کوی ترا وداع کند — اگر بنکهت گل برخورد صداع کند

مخلص

مخلص میرزا محمد از عالی تلاشان خطهٔ کاشان است قیاس صحیحش منتج مضامین تازه و کلام ملیحش مفید حلاوت بی اندازه مرد هموار نیکو خصال بود و طبعی بسخن آشنا و میلی مفرط بشعر داشت حزین گوید اشعار خوب دارد و سلیقه اش در شعر قصوری ندارد ولیکن چون از سرمایهٔ دانشمندان عاری است اگر او را تربیت فاضل فیض گستر فرا رسیدی و نفس او را کیفیتی حاصل آمدی از فارسان مضمار سخن گستری گشتی بوسیلهٔ بعض قصایدش محمد مؤمن خان شاملو او را از کاشان باصفهان طلب فرموده رعایت نموده مدتی در آن شهر بوده با راقم آشنا و انیس شده تا آنکه وداع جهان بی بقا نموده انتهی دیوان غزلش بنظر رسید سیر تمامش از تنگی فرصت اتفاق نیفتاد چند بیت عجالة الوقت فرا گرفته شد

کرد بیجا دلم از طرهٔ جانانه جدا — دست مشاطه الهی شود از شانه جدا

نظر بنامهٔ این خاکسار نیست ترا — دماغ خواندن خط غبار نیست ترا

چه لازم در مقام بحث با دشمن میان بستن — نمی باشد سلاحی بهتر از تیغ زبان بستن

چگونه خواجه با سیم سخا حلم گردد — که چون سوال کنی حاتم اصم گردد

بآسانی نکردم قطع راه زندگی مخلص — بسی افتادم و برخاستم از خواب و بیداری

ما چون قلم سخن بزبان دگر کنیم — چون کار ما بحرف رسد گریه سر کنیم

این خواری که بر سر کوی تو میکشیم — هرگز نشد که نقل بجای دگر کنیم

قدرت بیجا نشد مشهور در عالم برعنائی — تخلص بیشتر شهرت کند از نام موزون را

چون گرفتی تربیت شاعر در عطا سستی مکن — تا کسی مضطر نباشد کی فروشد خانه را

هست تا محشر بپای بیگناهی یک قدم ... این بود دین میکند نزدیک راه دور را
بیگانه وار میگذری از سواد چشم ... ای نور دیده حب وطن در دل تو نیست

مظفر خان

مظفر خان از شعرای مرآة الخیال ست شیر خان توصیفش بسیار کرده و این دو سه شعر از وی آورده ست

جلوه ده باز دگر قامت رعنائی را ... شعله در جیب بکن عیش تماشائی را
گره زلف کشاد و کمر طیش به بست ... تا فراموش کندم حرف تمی آسائی را
چه شود گر ز کرم بر سر طور نگهم ... محو دیدار کنی موسئی بینائی را
اگرت هست مظفر سر پابوس نسیم تابر ... دگر از دست بده دامن رسوائی را
حسن را همچو من از کرده پشیمانی هست ... هر کجا جلوهٔ زلفی ست پریشانی هست
خاطر نازک من بار تغافل نکشد ... تا بدست نگهت خنجر عریانی هست
عندلیب گل رخسار تو گردیدم کز و ... خانهٔ آئینه را نیز گلستانی هست
بخنده سنه ند غنچهٔ دهن بی تو ... زبان نشین نکند بلبلی سخن بی تو
تو و نشاط می و یار و عشوهٔ مطرب ... من و سرشک و غم و خنجر و کفن بی تو
چنین که ناله در آغوش کرده ما را ... کدام زمزمه در گوشش کردهٔ ما را
سخنوران همه گویای حسن و عشق تواند ... چه حکمت ست که خاموش کردهٔ ما را

مسیح

محمد مسیح کاشانی از فضلای نامدار خطهٔ کاشان بود اشعار فارسی بسیار گفته از انجمله این چند بیت ست

بلبل بگل نشان دهد از رنگ و بوی تو ... پروانه با چراغ کند جستجوی تو
رفتی ز بزم و رنگ بر خسار ما شکست ... همچون حباب شیشهٔ دل بی صدا شکست
ناله دامن بچراغ دل پروانه زد ... باد نگذاشت چراغان کنم این صحرا را
آز بسکه دلم بدزره شوق تو نفس سوخت ... از نالهٔ من زمزمه در کام جرس سوخت

موسوی‌خان میرزا معز الدین محمد از اجلهٔ سادات قم و چراغ دودمان امام هفتم ست در صفهان دو سال در حلقهٔ درس آقا حسین خوانساری تلمذ نمود و جادهٔ عقلیات و نقلیات نوردیده خود را باقصی حد و در کمال رسانید در سنه ۸۲ تشریف بهندوستان آورد خلد مکان بتزویج دختر شاه نواز خان صفوی وسلک ساختن با خود فرق عزتش برافراخت و بدیوانی مجموع ممالک دکن کامیابی اندوخت سال تولدش سنه ۵ وسال وفات سنه ۱۱۱ بوده اول فطرت تخلص میکرد آخر موسوی قرار داد و خطاب خانی همبرین تخلص گرفت این چند رشحه از سحاب دیوانش میچکد

جز یاد تو فکری دل ناشاد ندارد ... این شیشهٔ می غیر پریزاد ندارد

نباشد آشنائی در جهان غیر از می نابم ... اگر در خانهٔ خود نیستم در عالم آبم

تو توبه ایم کهنه شرابی بجام کن ... ساقی عیار ناقص ما را تمام کن

بدل افگند آتش یار از زلف عنبرین موئی ... چراغی نذر این بتخانه آورد دست هندوئی

چه خوش باشد که بگشایم بروئیش چشم گریانی ... کشم در رشتهٔ نظاره مروارید غلطانی

نظر بر گریهٔ مستانه گردوش میکردی ... شراب جلوه در ساغر آغوش میکردی

تیره روزم پستی اقبال معمار من ست ... چون نگین روی زمین سرکوب دیوار من ست

شراب باگل مهتاب نشهٔ بیش دهد ... لبش ز خندهٔ دندان نمک بود مرا

با هیچ مسلمان نظر رحم ندارد ... شمشیر نگاه تو مگر کار فرنگ ست

اینکه از بی سخنی کشت مرا چیزی نیست ... زنده ام کرد بیک حرف قیامت این ست

در قتل ما نکرد کمی انتظار تو ... کوتاهی که بود ز عمر دراز بود

نمیباشد نگین قیمتی را نقش در طالع ... هنر هر کس که دارد در جهان گمنام میگردد

ندارد با برهنگان چهره گشتن صرفهٔ فطرت ... که کهسار از جواب هیچکس ملزم نمیگردد

مژده زخم نوی گر بشهیدان ندهند ... بچه امید سر از خواب عدم بردارند

دران صحرا که بودم آگه از ذوق گرفتاری — غزالان را سراغ خانهٔ صیاد میدادم

همت ما صفحهٔ تقویم را یک سر نوشت — گر سیه روزیم وقت عالمی زما خوش ست

در فکر آن دهانم و در یاد آن کمر — چون من بروزگار دگر هیچکاره نیست

مظهر میرزا جان جانان دهلوی بن میرزا جان ازینجا وجه تسمیه توان دریافت مظهر فیض الهی و مشرق صبح آگاهی شاه مسند فقر و فنا و مقیم آستان توکل و استغنا جامع فضیلت و سخنوری ست و باقتضاء اسم خود روح الروح معنی پروری نو عروس مقال را بمشاطگی ذهنش طرز تازه و تصویر خیال را بتردستی فکرش حسن بی اندازه شعلهٔ آوازش آتش زن خرمنها و شوخی اندازش شور افگن انجمنها علوی نسب هندی مولد حنفی مذهب نقشبندی مشرب بود در عشرهٔ اولی مائهٔ ثانیه بعد الف متولد شد نشو و نما ظاهری در آگره یافت و تربیت باطنی در شاهجهان آباد و وفات وی در سنه ۱۱۹۴ واقع شد دیوان شعرش بوجه طبع دائر و سائر ست این چند بیت حسب ضابطه ازان ملتقط گردید

ﮦ

باغبان رو بمن آور که ثناخوان توام — چون صبا باد فروش گل و ریحان توام

همچو سیلاب روم گریه کنان جانب دشت — منکه جاروب کش گور غریبان توام

طرفه شمعی تو که چون صورت فانوس خیال — متصل گرد تو میگردم و حیران توام

آنکه روز و شب بلا گردان دیدار خودست — داغ همچون آفتاب از دست رخسار خودست

پشت پای برحنا زد سرمه را خاک درست — از پی آزار من ناحق در آزار خودست

خدایا آتش سودا ز سر تا پای من گیرد — اگر عریانیم چون شمع نام پیرهن گیرد

هنر در کار باشد عشق را چون پاسبک آمد — درین ره تیشهٔ باید که دست کوهکن گیرد

ازان پیراهن خود چاک میسازم که میترسم — گریبانم بمحشر آید و دامان من گیرد

ازین عالم مجرد میروم چون بوی گل مظهر — که ترسم حق عریانی گریبان کفن گیرد

نسب درست کند گریه بزاری ما — همین بس ست بس از مرگ خیر جاری ما

گداخت بیدهنی سخن گرچه تن مرا ❊ بالید چون نگین بمنت سخن مرا ❊

مرا کشته‌ست و باز این مرگ با من سرگران دارد ترا بر نعش من چون دید گفت این مرده جان دارد

سوز دل از هر بن مویم نمایان کرده اند این جفاجویان مرا سرو چراغان کرده اند

سحر عید گل و عاشور بلبل در چمن دیدم به نیرنگ فلک بسیار همچون صبح خندیدم

نیاز مشهد پروانه شمع خواهم برد اگر وصال تو این بار رو نمود مرا ❊

مبادا بلبل دیگر پس از من آشیان بندد توان آه بحیث از شاخ بلندی استخوانم را

چشم بر چشم چو افتاد گرفتاریهاست حلقه بر حلقه چو افزود دگر زنجیرست

عکس رنگ پان نمایان ست از پشت لبت این بدخشی از کجا در سبزه‌وار افتاده است

هیچکس بر جامه زیبان قتل من ثابت نکرد گرچه خونم چون سجاف سرخ دامنگیر بود

نداشت هستی من تا عدم سر مو فرق کمر تو بستی و من مفت از میان رفتم

مبین آئینه گردی زخمی تیغ نگاه خود ضرورست ای پسر از رجعت سیفی حذر کردن

جز تو در دیدهٔ من کس نگذارد قدمی شهره دارم که درین خانه پری میباشد

بتان اگرچه ندانند قدر مظهر ما خدا گواه که دیوانه سخت مغتنم ست

کسی داد محبت از کجا خواهد باین طالع که برق رنگ گل بر داشت از شاخ آشیان ما

قضا از مشهد ما مشت خونی وام میگیرد که تا رنگین کند هنگامهٔ روز قیامت را

نگیرد باطن اهل صفا رنگ از نظربازی تصرف نیست هرگز در دل آئینه صورت را

بجای سنگ طفلان بارهای شیشه باید زد چو مظهر میرزا دیوانهٔ نازک طبیعت را

بنا کردند خوش رسمی بخون و خاک غلطیدن خدا رحمت کند این عاشقان پاک طینت را

نشستم عاقبت چون آفتاب از هرزه گردیها سیه کردم باندک چشم پوشی روی دنیا را

ز عشق او بداغی کی تسلی می شوم مظهر که غرق سوختن چون شعله میخواهم سراپا را

بر اهل استقامت فیض نازل میشود مظهر نمیدانی تجلی گرد کوه طور میگردد

قفس کی سد راهِ وحشتِ ما میتواند شد … ولیکن رحم بر تنهائی صیاد مے آید
دماغش نشگفد تا خون عاشق رانمی ریزد … انارِ خندهٔ او از جبلال آن باد می آید
چو آن طفلی که جنباند سرِ زنجیر مجنونے … مرا از دست او هر عضو در فریاد می آید
ز یکسو بوئی گل و ز یکطرف پیغام یار آمد … من آن دیوانه ام کز هر دو سوئی من بهار آمد
باز خواهم گله از جورِ تو بنیاد کنم … زیر دیوار تو بنشینم و فریاد کنم
گر سرِ رشتهٔ تقدیر بیا بم مظهر … عوضِ عشق عذابی دگر ایجاد کنم
نه خوش کردم ز گل رنگی نه بوئی یاسمن بردم … همین چاکِ جگر چون شعله با خود در کفن بردم
میتوان داد بما خدمت خیاطیٔ خویش … که ببالائی تو عمر یست نظر دوخته ایم
نصیب من نشد در خواب هم دیدار یارِ من … بلی این بود مزدِ دیدهٔ شب زنده دارِ من
شعر نازک برِ این سنگدلان نتوان خواند … نیست این کار کم از شیشه بکهسار زدن
در بند نو بهار نباشد جنون من ؎ … چون خم تمام سال زند جوش خون من
خدا حافظ ازین سیلِ رباطِ کهنهٔ مظهر … مبادا آستین از دیدهٔ نمناک بر داری
ای محبت چقدر خانه برانداز خودی … دل که آرام گهت بود خرابش کردی

محب سید غلام نبی بلگرامی جوانی صاحب سیف و قلم و در صف بزم و رزم پیشقدم بود تیغ زبانش جوهر دار حسن بیان مد سنانش لبسملهٔ صفحهٔ میدان دواوین سخن سنجان نو و کهن را سیر کرد و با خوشگویان عصر مثل حزین و متین و تحسین ملاقات نمود در ۱۱۶۵ه بزخم تفنگ نقد زندگانی درباخت چند بیت از محب محبان سخن ملتمس میشود ؎ ۵

دل از مژگان و خالِ پشت چشم او حذر دارد … که ترکِ چشم او مستانه شمشیر و سپر دارد
ببزم می پرستی عشرت رندانه شب کردم … نقابِ شیشه وا از چهرهٔ بنت العنب کردم
ز فیض نیست برون سیر بینوائیِ ما … بفرق خار نهد گل برهنه پائیِ ما
بسکه از دیوانگی باشد لبساما ن کارِ ما … سنگ طفلان گل زند در گوشهٔ دستارِ ما

ز سبزه‌ی رخ او کرد گل بهار دگر — بپای دل ز سر نو خلیده خار دگر
قدم برون نگذارم ز آستانهٔ خویش — شدم چو جوهر آیینه نقش خانهٔ خویش
ز من نگار بیا پیام گفت و نگفت — بسینه دست نهاد و سلام گفت و نگفت
مقام صید دل خود ز یار پرسیدم — نمود کاکل پر حلقه دام گفت و نگفت
سپرد تیغ نگه را بدست مردم چشم — بعاشقان جهان قتل عام گفت و نگفت
ببین که ساقی کوثر محب صادق را — اشاره کرد سوی حوض جام گفت و نگفت
امشب ای شمع درین بزم بناز آمدهٔ — آفرین باد که پروانه نواز آمدهٔ
غیر محراب دو ابروی بتان سجده مکن — عشقبازانه اگر بهر نماز آمدهٔ
جرس شوق درین دشت بجنبان از دل — گر تو با قافلهٔ عجز و نیاز آمدهٔ
قصهٔ شوق مکن در شب هجران کوتاه — اگر ای شانه ازان زلف دراز آمدهٔ
هیچ جز وصف علی نیست بشعر تو محب — آفرین باد که خوش مدح طراز آمدهٔ

محزون

محزون سید برکت الله بلگرامی جوان شایسته و دانشمند بایسته بود اکثر بدواوین و کتب فارسی وا رسیده و اخذ آداب و مشق سخن از میر نوازش علی نموده ازو می آید ؎

دعوی یک بوسه از لعل لبش میداشتم — خط برون آورد آخر کرد ما را لاجواب
با گناه ز حد فزون محزون — رحمت از کردگار میخواهم

میر مرادی

میر مرادی مدتی در مرو ساکن بود و بعزم حج بیت الله ازانجا حرکت کرد در تبریز فوت شد
این شعر ازوست ؎

گفتم از وصل کنی شادم و انگه بکشی — این نشد ترسم ازان روز که آنهم نشود

مخمور

مخمور مخاطب بمرشد قلیخان میرزا لطف الله ایرانی اهل سورتی مولد در خدمت آقا حبیب اصفهانی بتحصیل علوم پرداخت بر سبیل تجارت جانب بنگاله رفت نواب شجاع الدوله ناظم انجا جوهر قابلیت او دریافته صبیهٔ خود را در عقد ازدواج او در داد و از بارگاه سلطانی

سالها بصوبه داری ملک اوڈیسه فرق امتیاز افراخت و آخر بدکن افتاد و ظل نواب آصفجاه در حیدرآباد بسر می برد تا آنکه در ۱۱۶۲ مسافت زندگانی بپایان رسانید در شعر بلند خوش‌سلیقه دارد و مضامین تازه هم می یابد این چند بیت از دیوانش فراگرفته شد

کو ساقی می تا دمی از هوش خود رفتستم — مانند سبو دست در آغوش خود دانستم

پشت فلک بخاک رساند غرور ما — کهسار را کند کمر ما بسنگ زور ما

بسان شیشهٔ ساعت رفیق کار پیدا کن — بیک ساعت زمین و آسمان را زیر و بالا کن

باشد دو جهان قایم ازان ذات یگانه — بر پا چو کمان ست بیک تیر دو خانه

تعجب نیست بدطینت اگر حاجت روا گردد — که زخم کهنه را خاکستر عقرب دوا گردد

ز دونان کی بجود درماندگان را کار بگشاید — گره امکان ندارد باز از انگشت پا گردد

زان نسبتی که هست بسنگ آبگینه را — ای سنگدل شکست من آخر شکست کیست

بگلزار محبت رشتهٔ گلدسته را مانم — که عمرم جمله صرف اجتماع دوستان گردد

سر از مضمون آن زلف سیه بیرون نمی آرم — که در چشم تو مکتوب مرکب خورده می آید

تسکین دل ز صحبت روشندلان طلب — آیینه بیقرارئ سیماب می برد

چرا بسر نرود دود دفتر ایام — که خود بخود ورق این کتاب میگردد

میغریبد نازنینان را بهر صورت که هست — کاش چون آیینه من هم جوهری میداشتم

چون درختی که ز هر شاخ دهد ریشه بخاک — در سجود تو ز هر عضو زمین گیر شدم

منم آن مست که گر می ندهد دست بهم — بفشارم لب ساقی و به پیمانه کنم

رتبهٔ شخص فزاید ز صفای باطن — چون نگینی که گذارند ورق در تهٔ او

درین چمن بچه امید خوش کنم دل را — چو نخل موم ندارم بنخود گمان اثری

مپندار از ضعیفان کار سنگین بر نمی آید — که کوهی میشود صورت پذیر از خامهٔ مویی

مشرقی میرزا ملک مشهدی در نظم و نثر منشار بدایع آثار ست و مشرق فراوان انوار چندی

در خراسان با حسن خان شاملو گذرانید آخر باصفهان شتافت و در سلک منشیان شاه عباس ماضی انتظام یافت خان مذکور در مفارقت او غزلی گفته ازان ست ؎

تا مشرقی از کنار من رفت — از مشرقم آفتاب رفته

دیوان مشرقی ملاحظه افتاد مضامین خوب در قصاید تلاش کرده این چند بیت از غزلیات او برچیده شد ؎

نمیگویم که آتش رنگ یا گل بو بگرداند — الهی آن گل آتش طبیعت خو بگرداند

دوستان بوئی می از خرقهٔ ما مے آید — نکهت یوسف ازین کهنه قبا می آید

همچو خورشید قدم بر سر دنیا دارم — عالمی در تهٔ یک آبلهٔ پا دارم ٭ ٭

پرتو شمع رخی افتاده در کاشانه ام — سوزنش یاقوت شد خاکستر پروانه ام

دل را بشمیم گل داغی نرسانیدیم — پروانهٔ خود را بچراغی نرسانیدیم ٭

چو عندلیب مدارم باه و ناله گذشت — چو گل تمام بهارم بیک پیاله گذشت

غیر را با یار دیدم مشرقی — کاش باخود خنجری میداشتم

باغبان چون غنچهٔ نرگس مرا در خواب چید — تا بحسرت در کدامین بزم چشمی وا کنم

ز کعبه آیم و رشک آیدم بخون نابے — که از زیارت دلهای خسته مے آید

کار دوباره عیش بتاراج دادن ست — می را ز خم بجام کن و در سبو مکن

مطلب ز اضطراب بمقصد رسیدن ست — از شیشه تا بلب نرسد می رسیده نیست

نه در بهار نشاطی نه در خزان المے — فلک مرا چه امید در قفس دارد

نه زخم خار کشیدم نه بوی گل دیدم — ز عندلیب شنیدم که نوبهاری هست

آب حیات تیغت جان داد مشرقی را — هرگز کسی ندارد جان دادنی چنین یاد

مؤمن میر محمد مؤمن استرآبادی آبا و اجداد او نزد سلاطین ایران معزز و مکرم بودند و خود نیز تا بست و پنجسال وکیل شاه طهماسب بود آخر سری بدیار دکن کشید نزد قطب شاه

اعتباری بهمرسانید در جمیع علوم متداوله تبحر داشت اعلم علمای عصر بود و شعر دانیکو میگفت
این اشعار از وست

شادمانی ست بندهٔ غم ما | عالم دیگرست عالم ما
حبذا عشق و رستخیز بلا | ای خوشا روزگار درهم ما
شکر درد تو چون کنیم که هست | داغ بالای داغ مرهم ما
شاه اقلیم درد و غم ماییم | ملک هجران سواد اعظم ما
نمک آن دو دیده خوش نمکی ست | کم ز کوثر مگیر زمزم ما
ید بیضای وصل گو که فراق | گشته ثعبان آتشین دم ما

خدارا وا رهان از شور بختی دلفگاری را | که من بر یاد شوقت داده ام خوش روزگاری را
ز شهد ناگوار چرخ کام عافیت سوزد | بحمدالله نصیبم کرد زهر خوشگواری را
چه عهد بود عهد وصل جانان بهر جانبازی | دریغا ما ندانستیم ای دل قدر فرصت را
فدای رسم عادت سوز خود گردم که در عهدش | عجب ویرانه دیدم سرای رسم و عادت را
بشر مست گر ز من هیبایی سر ز داز و بگذر | پریشان داشت طرح وضع صحبت مغرضات را
اگر این ست مومن صحبت هجران که من دیدم | بنرمش خون خورد بیرون میا بگذار جرأت را
خوشم که بر دل من عشق مدعا نگذاشت | مرا به بلهوسیهای خویش وا نگذاشت

منیر ابوالبرکات لاهوری صاحب طبع منیر و نظم و نثر دلپذیر ست در منشآت خود گفته من بی خانمان که در قلمرو سخن وطن گزیده ام صد هزار بیت بلند بنیاد نهاده ام شرحی که بر قصاید عرفی نوشته متداول ست در عهد شاهجهانی با سیف خان ناظم اله آباد بسر می برد در سنه ۱۰۵۴ در اگره رخت حیات بربست نعش او را به لاهور نقل کرده زیر خاک سپردند طبع منیر سواد سخن را
چنین روشن میکند

قدم برون ننهد ما من ز منزل خویش | بود چو صورت آیینه زیب محفل خویش

سهی قدان که گرفتار جلوهٔ خویش اند　　چو نخل شمع دوانند ریشه در دل خویش

بناز گفت که آیم شبی بخواب تو من　　درین خیال همه عمر من بخواب گذشت

برنگی کرد آن گل رشک گلشن خانهٔ ما را　　که می پرسند از بلبل رهِ کاشانهٔ ما را

کس ایمنی از آفت همسایه ندارد　　هر شعله که برخاست ز دل در جگر افتاد

در چمن آن سرو رعنا در کنار جو گذشت　　آب از رفتار ماند و گل ز رنگ و بو گذشت

مومن

مومن حکیم محمد مومن خان دهلوی مومن کامل و شاعر قابل بود همیشه پریزادان معانی را بدام مبانی صید میکرد و سخن در فارسی و ریخته هر دو می سرائید از شعرای نامور شاهجهان آباد و صاحبان استعداد خداداد است در سالی که نامه نگار بنام نهاد طلب علم وارد الکهٔ مذکور گردید چند ماه پیش از رسیدنم مومن رخت حیات بعفران کدهٔ آخرت کشیده بود از وی می آید

پی برده ام ز کثرت همزمی مسیح　　جان میدهد بران لب جان پرور آفتاب

دل گرفتند و ز دلدار نشانم دادند　　انچه بردند ز من بهتر از انم دادند

بت ز میگذرد تا حکایتی کنمش　　کند ز من گله تا شکایتی کنمش

هم تاب وصل نیست من بی نصیب را　　خود دشمن خودم نشناسم رقیب را

ای مرگ ترا جان شده مشتاق تر امشب　　سوی تو خود آید تو نه آیی اگر امشب

وصل است اگر شمع کشم چهره میفروز　　از سایهٔ خود نیز حذر میکنم امشب

سر بخشش اگر ای داور محشر داری　　مومنم مومنم از گبر و مسلمان دریاب

با کفر و آستان کلیسا ترا چه کار　　مومن بدین بهانه نشستن برای کیست

فریب لطف نهانی نخورده کس چون من　　ز بزم راند و نشستم بر آستان گستاخ

مومن آهنگ حرم کرد ز بیداد بتان　　بس بجان آمده شاید دو سه منزل برود

با ناتوانی که کف از دست رفته بود　　چاکی زدم بجیب که از کس رفو نشد

گو دست که یکبار زنم بر دل دشمن　　آن دشنه که صد بار زدم بر جگر خود

پامال ندامت شدم از طعنهٔ بلبل   دیگر نزنی گل بسر خود بسر خود
جانم بلب رسیده و چشمم براه تست   دارم ز عمر رفته امید وفا هنوز
مردم و مشکلش آسان کردم   رحم بر بازوی جانان کردم
گر پای نازنین تو رنجد میا میا   از دور بر جنازهٔ مومن نماز کن
عصمتم طعنه بتقدیس ملائک میزد   بتمنای قبولت همه تقصیر شدم

رباعی

مومن چه شدست که رنگ زردی داری   دل سوختهٔ که آه سردی داری
این نالهٔ دلخراش بیدردی نیست   دردی داری و سخت دردی داری

رباعی

عشقی خواهم که جاودانی باشد   یاسی خواهم که کامرانی باشد
عمری خواهم که بدتر از مرگ بود   مرگی خواهم که زندگانی باشد

رباعی

یارب نظری بچشم خونبارم کن   رحمی بدل سوختهٔ زارم کن
گر در خور آتشم بدوزخ مسپار   یک شعله ز برق طور در کارم کن

فتحی

منشی لاله فتح چند برهانپوری قوم کایته طبع نظم دارد و خوشگوست از وی می آید ؎

نیست آسایش بمنزل جان از خود رسته را   هر قدم دامست نقش پا شکار جسته را
بسکه از شرم تو در پرواز رنگ گلشن ست   رشتهٔ نظاره بندد در هوا گلدسته را

مهری

مهری زنی بود که در صحبت نورجهان بیگم بسر می برد و بالماس فکر درهای مضامین آبدار می سفت این اشعار از وست ؎

حل هر نکته که از پیر خرد مشکل بود   آزمودیم بیک قطرهٔ می حاصل بود
خواستم سوز دل خویش بگویم با شمع   داشت او خود بزبان هرچه مراد دل بود

در چمن صبحدم از گریه و زاری دلم	لالهٔ سوخته خون در دل و پا در گل بود
انچه از بابل و هاروت روایت کردند	جادوئی چشم تو دیدم همه را شامل بود
گفتم از مدرسه بر سم سبب حرمت می	در هر کس که زدم بیخود و لا یعقل بود
دولتی بود تماشای رخت مهر ی را	حیف صد حیف که این دولت مستعجل بود

مجذوب مولوی عبد الاول بن قاضی عبد الباری سلمه از گرامی زادگان دیار کلکته ست مشق سخن بخدمت آغا احمد علی مرحوم کرده و از همعصران در نظم سخن گوئی سبقت برده جوانی فرخنده حال ست و شاعری نازک خیال این ابیات از وست -

جلوه افروز کلیسا و حرم یکسان ست	حل نشد مسئلهٔ کفر و مسلمانے شمع
تن من جلوه گر حسن تو شد جانم سوخت	برق آهی ز دلم سر زد و سامانم سوخت
همنشین تیرگی بخت سیاهم بنگر	آنکه یک عمر باو ساخته ام آنم سوخت
صد هوا در دل گرفتم غنچهٔ دل وا نشد	گلبن نورستهٔ خاک مزار کیستم
دل و صد مرحلهٔ شوق تو یک کج نظری	ای بقربان تو صد دل نظری بهتر ازین

رباعی

در بزم جهان عبث نشستند همه	آنانکه بلند ند به پستند همه
بستند بدنیا دل هنگام سفر	جز بار گناه بر نه بستند همه

حرف النون

نظامی گنجوی استاد آفاق ست و سر آمد مثنوی گویان بالاتفاق چمن فصاحت را بمین تربیت او بهارها ست و متاع بلاغت را بطفیل ترویج او روز بازارها مخزن اسرار بنام بهرام شاه و خسرو شیرین بنام طغرل ارسلان و سه کتاب دیگر بنام سلاطین موشح ساخته اشعارش از غایت شهرت محتاج ذکر نیست در مدح نبوی گفته

امی گویا بزبان فصیح	از الف آدم و میم مسیح

با تو پدید میکنم حال تباه خویش را — تا تو نصیحتی کنی چشم سیاه خویش را

نظامی — نظامی عروضی سمرقندی ساقی شراب دیرساله ست و صاحب مجمع النوادر و چهار مقاله در عهد او دو نظامی دیگر بودند میگوید

در جهان سه نظامیم ای شاه — که وحید زمانه ایشانند
من یکی بنده پیش تخت شهم — وآن دو در مرو پیش سلطانند

نظام الدین — نظام الدین استرآبادی از سرفرازکردهای سلطان تکش بود سلطان را یکبار بسعایت حساد عزم بر قتل او مصمم شد فرمود سر او را بریده بدرگاه آرند وی مال بسیار صرف کرد تا او را زنده بحضور آورند چشم سلطان چون بروی افتاد خواست که موکلان را بعدول از حکم سیاست فرماید وی فی البدیهه این رباعی عرض کرد

من خاک تو در چشم خرد می آرم — عذرت نه یکی نه ده که صد می آرم
سر خواسته بدست کس نتوان داد — می آیم و بر گردن خود می آرم

سلطان را بسیار خوش آمد و سر و چشم او را بوسه داد و از خون او درگذشته تمام اسباب مجلس باو بخشید بالجمله وی نظام ولایت معانی ست و قیام مملکت سخندانی ثناخوان اهل بیت رسالت و ستایشگر خاندان سیادت بود در سنه ۱۲ بگذشت دیوانش محتوی بر قصاید و غیرهاست در تشبیب قصیده نعت گوید

کسی ز محنت شبهای ما خبر دارد — که همچو صبح نهان داغ بر جگر دارد
چو خس فتاده بجا کیم لاکن آب سرشک — امید هست که ما را ز خاک بردارد
درین مقام ز پست و بلند چرخ مرنج — که آفتاب زحل جا بلندتر دارد
کند مشاهده غیب آنکه کحل بصر — ز خاک پای رسول نکو سیر دارد
مجرمان را چه تغابن ز گناهان عظیم — که شفیعی چو شه مسند بطحا دارند

نصیبی — نصیبی مولدش گیلان ست اما در تبریز بحلوا فروشی میگذرانید و بشهد سخن پرده گوش

سامعان را شیرین میساخت آخر الامر ندیم سلطان یعقوب ترکمان شد و هم در تبریز جادهٔ
عقبی پیمود از وست

وقت کشتن دامن قاتل بدست آمد مرا　　آخر عمر آرزوی دل بدست آمد مرا

شد چو مهمان من آن شمع شب افروز امشب　　کاش تا روز قیامت نشود روز امشب

شبها تو خفته من بدعا کز تو دور باد　　آه کسان که بهر تو در خون نشسته اند

جمعی بتزلزل که مبادا روی از بزم　　خلقی بسر راه که از خانه برائی

بسیار میل وصل مکن زانکه این شراب　　مستی زیاده بخشد اگر کم خورد کسی

دل پیش تو و دیده بسوئی دگرانم　　تا خلق نگوید که بسویت نگرانم

نجمی کشمیری شاگرد قاسم کاهی و ستارهٔ سپهر آگاهیست از کشمیر بماوراء النهر رفته قصیده در مدح سلطان اسفندیار پرداخت این ابیات از انجاست

چو باز صبح برآمد ز جانب خاور　　نواخت طبل زراندود باز دار سحر

ز آشیان جهان کرد زاغ شب پرواز　　عقاب چرخ ز بیضا نمود بیضهٔ زر

بصنع ایزد بیچون چو بیضهٔ ققنس　　همائی روز برآورد سر ز خاکستر

نوعی خبوشانی عندلیب خوش آواز و گلفروش گلشن رازست نواهای نوع بنوع بگوش یاران میرساند و گلهای رنگارنگ بدامن خریداران می افشاند بعد انتقال شاهزادهٔ دانیال بعروهٔ دولت خانخانان تشبث نمود و صلها ستاند و بزر سنجیده شد این قطعه از ساقی نامهٔ اوست

قطعه

بده ساقی آن ارغوانی نبید　　که رد ز خرابان بپایان رسید

بگردان زره عمر گذشته را　　چو شاه نجف روز شب گشته را

بخور مجمره سوز آه شعله بار منست　　شراب شیشه شکن اشک بیقرار منست

زان پیش که صبح از شب امید برآید　　بگشا دهن شیشه که خورشید برآید

نوعی

نوعی اصفهانی اتوکشی میکرد در عهد اکبر بهند آمد صاحب دیوان ست آز وست

مشاطه خون مکن جگر مشکناب را — نشتر مزن بشانه رگ آفتاب را

بمن هنوز دلت در مقام بیزاری ست — شدم هلاک هنوز تست سر ستمگاری ست

کسان که موسم گل توبه از شراب کنند — بقتل خود همه پیش از اجل شتاب کنند

نوعی آن پادشه حسن بدادت نرسید — داد کن داد که بیداد ترا نشنیده ست

نظیری

نظیری نیشاپوری فروغ بیانش نظیر صبح نیشاپور ست و سواد دیوانش بالاتر از گیسوی حور نظیری فیروزه وار از نیشاپور بر آمده در هندوستان بمین جوهر شناسی خانخانان نامی آورد و بجلدوی قصاید مدحت صلات گرانمایه اندوخت و بحرمین شریفین رفته بعد معاودت در گجرات احمد آباد در نگ توطن ریخت در آخر روزگار زندگانی عنان نظم تراشی بصوب طرز گفتار صوفیان وحدت گزار منعطف ساخت و دستگاهی در علوم تفسیر و حدیث از خدمت مولانا حسین جوهری بهم رسانید و در سنه ۲۳ بخلوتکدهٔ عدم آرمید این چند بیت از دیوانش انتخاب افتاد

دل در امید مرهم و این آهوان مست — ریزند بر جراحت ما مشک سوده را

از پی آشوب ما در زلف دارد شانه را — شورش زنجیر در شور آورد دیوانه را

حسن بنیاد محبت بر پریشانی نهاد — تا نشورد خاک را دهقان نریزد دانه را

حور و جنت جلوه بر زاهد دهد در راه دوست — اندک اندک عشق در کار آورد بیگانه را

در خور اگر نیم می لعل فام را — ای کاش ترکنند ببوی مشام را

قسمت چنین فتاد که ترکان مست او — در دور ما بطاق نهادند جام را

کم لذتم که زود بریدم ز آفتاب — در خانه پختم این ثمر نیم خام را

موریم و بر گذار لشکر افتاده ایم — در راه پایمال شود کاروان ما

نگاه گم شده بر راه کوی یار مرا — گسسته عقد گهر گریه در کنار مرا

ولا سیلاب خون زا از شگاف سینه بیرون ده — که امشب سوده ام بر دیده خاک آستانش را

ز خارخار محبت دل ترا چه خبر ❊ که گل بجیب نگنجد قبای تنگ ترا

گذر بخیمهٔ عشاقانه که در جلوه گاه حسن ❊ صد چاک دل بتار نگاهی رفو کنند

ز رسوا شدنم دگر نه تو صد بار در دلم ❊ رفتی و آمدی و کسی را خبر نشد

بر من نکرد مرحمتی پیر میفروش ❊ تا بر سر خمش نشکستم سبوی دل

بر صوفی بی وجد و بال ست عبادت ❊ بر شیشه که خالی ست ز می سجده حرام ست

تو بخویشتن چه کردی که بما کنی نظیری ❊ بخدا که واجب آمد ز تو احتراز کردن

جز نام صنم نقش مکن لوح جبین را ❊ تا چپ نکنی راست نخوانند نگین را

بی عشق عقل راهبری در دماغ نیست ❊ بد سوزد آن فتیله که از شعله داغ نیست

شرمم می آید ز قاصد طفل محجوب مرا ❊ بر سر راهش بسیند از ید مکتوب مرا

دگر خدا بر دای دل سر کجا دارے ❊ که یکدو روز شد آتش بزیر پا دارے

جرم من ست پیش تو گر قدر من کم ست ❊ خود کرده ام پسند خریدار خویش را

میگریم و از گریه چو طفلم خبری نیست ❊ در دل هوسی هست ندانم که کدام ست

بمهربانی او اعتماد نتوان کرد ❊ که تازه عاشقم و خاطرش بمن صاف ست

این زهرهای تازه ز حرمان عهد ماست ❊ عنقا بروزگار کسی نامه بر نشد

تو آن ز نامهٔ من یافت اشتیاق مرا ❊ عیار شوق باندازهٔ سخن باشد

به هیچ عشوه برم جان که ست ناز مرا ❊ اهانت ست که خود بر سر متاع آید

دولتی بود که مردیم بهنگام وداع ❊ آنقدر زنده نماندیم که محمل برود

تو کار خود بغمزهٔ معشوق واگذار ❊ بیطاقتی مکن که نکویان نکو کنند

مسافران چمن نارسیده در کوچ اند ❊ شگوفه میرود و شاخ بار می بندد

نازم باین شرف که غلام محبتم ❊ لاف نسب ز نسبت آدم نمیزنم

کمر در خدمتت عمریست می بندم چه شد قدرم ❊ برهمن میشدم گر اینقدر زنار می بستم

کنم با بادهٔ هستی که سودائی دگر دارم — بساقی تلخ میگویم که دل جائی دگر دارم
هر آب ساده دلیهائی من توان بخشید — خطا نموده ام و چشم آفرین دارم
بوئی یار من ازین سست وفا می آید — گلم از دست بگیرید که از کار شدم
آنکه رسم از دل برد تا ثیر فریاد منست — آنکه نسیان آورد خاصیت یاد منست
آن شکارم من که لائق هم بکشتن نیستم — شرم می آید مرا زانکس که جلاد منست
کار دشوار نظیری گریه می آرد که او — شاد از تدبیرهای سست بنیاد منست

نهانی

نهانی پرده نشین حجلهٔ سخندانی ست خوش ادا باصفا بود از وست

خواهم که آن سینه نهم سینهٔ خود را — تا دل بتو گوید غم دیرینهٔ خود را
آنچه من بر رخ خوبان نظر پاک انداز — هر کجا دیدهٔ آلوده بود خاک انداز

نظام الدین

نظام الدین خوانساری در حسن صورت و مهارت موسیقی و حساب از نوادر عهد بود
فکرش بشعر آشنا و بعار رسا بود این ابیات زادهٔ طبع اوست

بعشق آشنا پرور هوس بیگانه می آید — بروای آرزو از دل که صاحبخانه می آید
عنان گشتگی موج در کنار من ست — تراگمان که بدست من اختیار من ست

نقی

نقی شیخ علی از شعراء معمورهٔ کمره و مروج نقود سره و فصحاء زمره ست اکثر نازک فکریها بعبا
معانی می انداخت و وحشیان خیال را در دام مبانی بند میساخت دیوانش مشتمل بر اجناس شعر
بنظر آمد قصاید غرا در ثنا گستر اعتماد الدوله بود در ۱۰۳۰ وفات یافت این غزال از صحرای
فکرت اوست

چندان دلم ز پرسش چشم تو شاد نیست — دانم که پرسش تو اضع مست اعتماد نیست
کشته چو موئی چمن بی قدت ملال مرا — گزد چو مار سیه سایهٔ نهال مرا
کم شراب لطف که پرشد ایاغ ما — روغن چنان مریز که میرد چراغ ما
کردی سفید چشم نقی را ز انتظار — این بود شیوه که نهادی بداغ ما

بهنگام وداعش میکنم نو عهد دیرین را
چو بیماری که وقت مرگ یاران تازه میسازد

عاشقان نامی بعجز و ناتوانی داشتند
کوهکن آخر بزور این قوم را بدنام کرد

نفعی در گریه آورد اضطراب عشق جانان را
که زور آتش سوزنده آب از چوب تر گیرد

من کشتهٔ آن چشم که در عین تکبر ؛
با هیچ منی در صدد ناز در آید ؛

رفتی و خموشم که در آغاز مصیبت
ماتم زده یک چند بشیون نبرد راه

نقد دل دزدی و آنگاه بتقریب حیا
سر به پیش افگنی و چشم ببالا نکنی

نیست در عشق دلی شاد شنیدی که چه دید
پادشاهی ز غلامی پدری از پسری

وای بر جان خلائق اگر آرند بحشر ؛
عوض روز قیامت شب تنهائی را

کوه می کندند وقتی از پی تدبیر وصل
یاد آن دوران که عاشق قوت تدبیر داشت

دست و پائی میتوان زد بند اگر بر دست و پاست
وای بر جان گرفتاری که بندش بر دل است

از قتل ما مپیچ سر و بر متاب زلف
ما را ضمیمهٔ حاجت این پیچ و تاب نیست

گفتم کرا دهم دل ازین دلبران شهر
خندید زیر لب که ارادت مقدم است

رحمی بحال خویش نفعی کاین شکاریان
وقتی کنند رحم که تیر از کمان گذشت

قربان آن لئیم که بخشش نکرد میل
با آنکه هر سوال مرا صد جواب بود

کشور عشق است اینجا عدل شاهان رسم نیست
خون مظلومان خداوندان این کشور خورند

قاصد مرسان مژده بدل زود مبادا
کم حوصله از لذت پیغام بمیرد

بجان دادن نفعی خورسند قاتل سرگران از وی
نمیدانم بجز تسلیم در بسمل چه میباشد

تو می آئی و هر دم مضطرب دل میجهد از جا
چو دام افتاده مرغی بر سرش صیاد می آید

حسن در پرده محالست که ماند پنهان
غنچه گل گردد و گل نیز ببازار آید

دل دود در پی آن دلبر و اشکم در پائی
طفل رسمی است کهن کز پی دیوانه رود

تبین که میخورد اکنون بکشتنم سوگند
کسیکه خورد قسم عمرها بیاری من

نکهت محمد یوسف برهانپوری شاعر خوش سلیقه و موجد اشعار انیقه بود از نژاد طائفهٔ چک باشد که پیش از عهد اکبری سلاطین کشمیر بودند از پیشگاه محمد شاه پادشاه مخاطب بسخنور خان بود این دو بیت از وی ست

نگرد در فعت دنیای دون بی کشمکش حاصل — بگردون خیمه را چندین طناب افتد که برخیزد
بتغییر من که بتن نقش بوریا دارم — الو کشیده که دارد قبای عریانی

نظام دست غیبی شیرازی نسق ملک سخن طرازی و نظام قلمرو نکته پردازی ست در عمر سی سالگی دنیای پنجروزه را وداع کرد و این سانحه در سنه ۱۰۲۹ واقع شد خوابگاهش حافظیه شیراز ست سحاب کلکش باین آبداری گهر می افشاند

دلم را عشق گرداند بگرد چشم پرکارش — چو آن مرغی که گرداند کسی برگرد بیمارش
ز دنیا یکسر مو غم نباشد اهل دنیا را — که دلگیری نباشد از قفس مرغان دیبا را
گر فلک با من هم آغوشش نماید دور نیست — باغبان بر چوب بندد گلبن نوخیز را
چشم چون پر عشوه کرد او دل بسوی خویش دید — پارهٔ خود خورد ساقی ساغر لبریز را
دل کم افسرده شد از سینه بدر باید کرد — مرده هر چند عزیزست نگه نتوان داشت
من آن مرغم که باشد آشیانم سایهٔ برگے — تواند جنبش بادی مرا بی خانمان کردن

نظیر مشهدی عندلیب بهارست عدیل طوطی شیرین گفتار در سنه ۱۰۳۰ احرام بیت الله بست و از انجا متوجه هند گشت و بشهر بیجاپور رسید و در سلک مقربان عادل شاه انخراط یافت آهوان معانی را باین قسم شکار میکند

نگذاشت ز سامان تنم ضعف جدائی — چندانکه نگاهی شوم و از مژه افتم
در سلسلهٔ بال فشانان هوائے — خم نا شده از نامهٔ من بال و پری نیست

نادم لاهیجانی سرخروئی معرکهٔ شعرا است اما از شکست نفس نادم تخلص میکرد و صدر آرای مجالس فصحا هست لکن از فروتنی در صف آخر می نشست الکن طلیق اللسان بود و قصب السبق

از بافقیان مضمار زبان آوری می ربود از ولایت خود بملک دکن افتاد و بعد چندی بصوب
بنگاله خرامید و از انجا بعظیم آباد حرکت کرد آخر باصفهان معاودت نمود و همانجا مرحله آخرت
پیمود و ریحان بخش در سرزمین ورق چنان سبز میشود

در کعبه اگر دل بسوی یار نباشد — احرام کم از بستن زنار نباشد
هرگز این طفل مزاجی نرود از یادم — گر بتابوت روم شوخی گهواره کنم
باعث جلوه گل دیده بیدار من ست — بلبلان شور برآرید که خوابم نبرد
هنوزش رنگ طفلی هست گل چیدن نمیداند — بدامن آشیان بلبل از گلزار می آید
بهر طرف که فروهشته زلف بخرامی — گمان برند که صیاد دام بردوش ست
نام من هر که برد باعث بدنامی تست — رفتم از خاطر خلقی که تو از یاد روی
دلم در وصل از تاب رخ جانانه میسوزد — فروزد گر چراغ تیره بختان خانه میسوزد

نادم — نادم هراتی سرخروی معرکه سخنوریست از وست

در خانقاه وحدت ذکر مخالفت نیست — چون تار سبحه یکحرف از صد دهن برآید

نذری — نذری از طائفه شاملوست بیشتر در عراق بخدمت امرا بسر برده این رباعی از وست

رباعی

نذری که به بزم وصل ساغر می زد — لاف یاری بهوسگری می زد
دستی که بدامان وصالت زده بود — دیدم که نشسته بود بر سر می زد

نزاری — نزاری از اهل قهستان ست از شعرای پاکیزه بیان و فصحای بلاغت عنوان بود جامی در
بهارستان در ترجمه خواجه حافظ شیرازی گفته سلیقه شعر وی نزدیک ست بسلیقه نزاری
وفاتش در سنه ۷۲۰ بوده دیوانش بیست هزار بیت خواهد بود از وی ست

آوازه در افتاد که تائب شدم از می — بهتان صریح ست من و توبه کجا کی
از دوست قاصدی که پیام آورد بدوست — انصاف میدهم که کم از جبرئیل نیست

رباعی

در مذهب عاشقان قراری دگرست ... وین سر می عشق را خماری دگرست
هر علم که در مدرسه حاصل گردیم ... کاری دگرست و عشق کاری دگرست

ناظم

ناظم هروی عمدهٔ ناظمان جواهر معنی و زبدهٔ ملی بندان عرائس سخندانی ست در خدمت عباسقلیخان بن حسن خان شاملو اعتبار عظیم داشت برهان استعدادش مثنوی یوسف زلیخاست که یوسف سخن را از چاه زندان وا رهانید و بمصر بلند پایگی برده بر تخت نشاند سنبل شعرش کاکل می افشاند ؎

خواهم که زخشش بدعمل زاهدی کنم ... تسبیح تازیانهٔ گلگون می کنم
نه سیر باغ و زندان بر نیاید کام سودایم ... نه شاخ سنبلی بر سر نه زنجیریست در پایم
کنی تا چند خواب ای مست غفلت ناله سر کن ... سر مینای دل بگشا دماغ دیدهٔ تر کن
پیالهٔ می ازین شیوه آبرو دارد ... بدستگیری افتادگان ز پا منشین
قطرهٔ آبی کف خونی شد و بر خاک ریخت ... آدم خاکی چه طرف از عالم ایجاد بست
بیقراری عضو عضوم را بکام دل رساند ... زخم تیغت بر تنم چون ماه نو بسیار شد
بسکه از بی اعتباریهای خود شرمنده ام ... آنچنان سوی تو می آیم که گویا می روم

نسبتی

نسبتی تهانیسری از شعراء عهد عالمگیر بود آرزو در مجمع النفائس نوشته که دیوانش قریب پانزده هزار بیت بملاحظه درآمد در اواسط سنه ۱۱۰۵ الیف آرمید از وست ؎

جدا از ما دل ما را بزیر خاک کنید ... با این ستمزده در یک مزار نتوان خفت
سینه روزن چکنی چون زبرم خواهی رفت ... گر تو همسایه شوی رخنه بدیوار خوش ست
من سیرم و بوالهوس نمیرد ... اینها گل اعتبار عشق ست
باور نمیشود که گهی این دل خراب ... معموره بوده ست که ویرانه کرده اند
دل بردی و ما ناله بگردیم ز هر سو ... فریاد برآمد که کسی دل ز کسی برد

می آمدی و چشم تو بر چشم من افتاد — زانگونه که مستی بزند سینه بسینه

نجیب کاشانی نامش نور احمد است بزازی میکرد از وست

جور فلک کشد دلم گر ز غمت رها شود — دانه ز برق چون رهد طعمهٔ آسیا شود

نامی سبزواری سخندان نامی و معاصر جامی است در فن انشاء و خط نستعلیق دستگاه داشت از وست

لا فد بخطت نافه زهی بی سر و پائی — غماز سیه کاسه ادر بخطا ئی

نسبت فارسی در عهد شاهجهانی بهند آمد و با جعفر خان بسر می برد این شعر از وست

جان عزیز ست ولیکن بسخن جان نرسد — حیف بر جان سخن گر بسخندان نرسد

نظام خراسانی از فضلاء عهد امیر علی شیر بود از وست

بدور روی تو ام بت پرست میگویند — چگویم ای بت من هرچه هست میگویند

نویدی شیرازی سروش عالم نکته طرازی ست بسیار خوش فکر بود زمزمهٔ کلامش نوید لطافت میدهد

نه همین گل بچمن عاشق دلخستهٔ اوست — دل خوبان همه یک دستهٔ گل بستهٔ اوست

نه هد نور چو بر دیده بمالم دستش — شمع اینجا نه سر انگشت حنابستهٔ اوست

نویدی سمرقندی طبع نظم ارجمند داشت از وست

بشکر خنده ترا تا دهنی پیدا شد — عاشقان را بتو راه سخنی پیدا شد

چو آب زندگی هر سو که آن آرام جان گردد — سر راهش چو گیرم از ره دیگر روان گردد

ناصح میرزا عرب تبریزی نکته طراز ممتاز ست و در سخنوران نامی سرفراز سخن او شنیدنی و جرعهٔ جام او چشیدنی میرزا صائب گوید

این جواب آن غزل صائب که ناصح گفته است — تا لب ساغر بخون من گواهی میدهد

در عباس آباد متوطن بود و بشیوهٔ تجارت اشتغال داشت سواد کلامش سرمه در چشم ورق میکشد

بسر سرمه رام نگر دید چشم جادویش — که از دو میل سیاهی رمید آهویش

در زندگی بمرگ کشیدست کار ما — خواب گران ما شده سنگ مزار ما

در حقیقت دل بی زخم ندارد مغزی — پسته را که نباشد لب خندان پوچ ست

رباعی

نادان غلطش ز رستی رای خودست — بی قدریش از پستی کالای خودست

بر مرکب چوبین چو شود طفل سوار — خوش راهی و بدراهیش از پای خودست

ناصر تخلص نواب نظام الدوله ناصر جنگ شهید خلعت نواب آصفجاه والی حیدرآباد دکن شاگرد میر آزاد بلگرامی و امیر دین پرور عدل گستر نامی بود مشق سخن کرده و بغواصی فکر از بحر سخن گوهر آبدار بر آورده این چند بیت از وی ست

کدام گل بچمن گوشهٔ نقاب شکست — که شبنم آینه بر روی آفتاب شکست

ای دل ز زلف یار مدد میتوان گرفت — سر رشتهٔ ز عمر ابد می توان گرفت

گر بیخودی بمیکده فال سفر زند — از چشم مست یار بلد میتوان گرفت

ای شوخ هوای مفگن تیر نگه را — این ناوک بیداد بکار جگری کن

مرنجان خاطرم جانا ازین مزاج نازکی دارم — تو گر از حسن مغروری من از عشق تو مغرورم

از گل گوشهٔ دستار بخود میبالد — قد او تازه نهالی ست که من میدانم

ای یوسف عزیز در آغوش من در آ — بوی خوشت رسید تو هم در وطن در آ

نه امروز ست ما را زین قفس آهنگ آزادی — درون سینه میکردیم مشق پرفشانی را

نگاه انتخابی میکنی بر من سرت گردم — تو ای جان از کجا آموختی این قدردانی را

در یکنفس چو صبح بتاراج رفته ایم — دریافتیم چاشنی نوش خند را

با همه یکسان بود آمیزش روشندلان — بر خورد آیینه بر یک چه زشت و خوب را

تلخ روئی را مذاق حنظل دوزخ بود — رنگ ایمان ست پیدا چهرهٔ بشاش را

ناصر

ندانم چه باشد از گلستان نفع گلچین را ‌ ‌ که میسازد روان از چشم بلبل اشک خونین را
ناصر که جان اسیر جسم خاکی نیستیم ‌ ‌ همچو بوئی می برآید از خم افلاطون ما
ناصر از ممنونی بال کبوتر فارغم ‌ ‌ می برد تا یار رنگ رفتهٔ مکتوب مرا
آمی که در آمدن خویش خجلت داری ‌ ‌ گر شب ماه نیا سوی لبشب تار بیا
آمدی دیوانه از صحرا بشهر ❊ ‌ ‌ زخم سنگ کودکان جلد وی لست
ناصر از بس بود مخمور نگاه مست او ‌ ‌ جای صندل لائی می بر جبهه مالیدن گرفت
سحر که پرتو حسن تو از نقاب گذشت ‌ ‌ عرق ز جامهٔ زرین آفتاب گذشت
بسیل هیچ میسر نشد بجز خجالت ❊ ‌ ‌ هزار بار ازین خانهٔ خراب گذشت
موسم پیریست میباید عصا ‌ ‌ دست ما و گردن مینا خوش ست
فرمان بوسه گر ز خطش بر گرفته ام ‌ ‌ حکم جدید از لب خندانم آرزوست
خانقاه و مسجد و بتخانه را کردیم سیر ‌ ‌ هیچ جا کیفیتی چون خانهٔ خمار نیست
کی بود در بار هر تاجر متاع خوش قماش ‌ ‌ آنکه یوسف میفروشد کاروانی دیگرست
نیست در هیچ سری خواهش سودا ورنه ‌ ‌ این زمان هم بجهان یوسف و بازاری هست
در محفل سپهر ندیدیم امتیاز ❊ ‌ ‌ بر آفتاب و ماه زحل را تقدم ست
رشتهٔ عمر ابد شاید بدست آورده ست ‌ ‌ هر کسی بر مرگ دشمن شادمانی میکند
اینهمه تعجیلها در کشتن عاشق چرا ‌ ‌ عاقبت پیش تو روزی جانفشانی میکند
ناصر کسیکه معترف سهو خود نشد ❊ ‌ ‌ فرزند خاص حضرت آدم نمی شود

نظام نواب عماد الملک نبیرهٔ نواب آصفجاه طبع نظم داشت این اشعار از وست ❊

ز جوش اشک کن در دامن مژگان لآلی را ‌ ‌ که در مردم نباشد اعتباری دست خالی را
فلک بسیار بی لطف ست نتوان جست از ورآ ‌ ‌ توان انداخت از طاق دل این مینای خالی را
تمکین پیش می آئی تکلف میکنی با من ‌ ‌ فرامش کردهٔ هنگامه های خوردسالی را

ندوزند اهل دانش دیده بر بازیچهٔ دنیا — که جا در بزم طفلان ست فانوس خیالی را
لطف تو نیست معتبر تاکه مراست تازه عشق — چند سحر بود شکوه بندهٔ نوخریده را
رفته بودم که دلی خوش کنم از سیر چمن — بلبلان مغز مرا سخت پریشان کردند
وابکیدم عقدهٔ عمری ازان شمشیر شد — تیغ کج گر راست پرسی ناخن تدبیر شد

ندیم کشمیری همطرح غنی بوده و مبرّا از کبر و منی آز وست

ذوق مردان بود اندک چو هوس بسیارست — خواب کم رو دهد انجا که مگس بسیارست

نجیب نورالدین محمد کاشی باصفهان آمده بوسیلهٔ آشنائی میرزا ابراهیم مستوفی الممالک اشتهار یافت و صاحب منزل و سامان شده سکنی اختیار کرد تا آنکه بمرض فالج درگذشت در سخن از اقران و اشباه خود کمی نداشت بلکه بطرز شاعری آشناتر بود این ابیات از وست

نفروخت ست کس بترازو متاع حسن — خود را بمهر و ماه چه سنجی که سنگ تست
من نقد دل بدست تو جاهل نمیدهم — تا ضامنی بمن ندهی دل نمیدهم
عجب دارم که ابر رحمتم نومید بگذارد — که من عمری بامید کرم تقصیرها کردم
نی ناله ماند در دل و نی آه در جگر — دیگر مرا بخاطر تو آورنده کیست
دارم هنی بجلوهٔ دل سنگ آب کن — از عکس خویش آینه عالیجناب کن

نصرت دلاور خان نام اصلی او میر محمد نعیم ست وطن اسلافش سیالکوٹ از توابع لاهور پدرش عبدالعزیز در سلک نوکران خلد مکان منصب دو هزاری داشت و وی بفوجداری رانجور از توابع بیجاپور مقرر بود آخر کار با نواب نظام الملک بسر می برد و بمزید احترام اختصاص داشت در ۱۱۳۹ بسر البستان بقا خرامید نصرت اقسام شعر خوب میگوید و مضامین مرغوب می بندد

دیوانش مرتب ست این یواقیت ازان معدن استخراج میشود

بسکه میدارد حیا در پرده محجوب مرا — در هیچ بیگانه داند مضمون مکتوب مرا
مژگان بهم نیاید دلدار بی نقاب ست — کی خواب میتوان کرد در خانه آفتاب ست

بی ابروی تو از نظرم نور میرود — این تیر بی کمان چقدر دور میرود
بمحفلی که بیک درد صد دوا بخشند — چه میشود دل ما را اگر بما بخشند
نیست ممکن که برد میتو دمی خواب مرا — میزند دست بپهلو دل بیتاب مرا
چشم پوشیده توان کرد سفر — چقدر راهِ فنا هموار است
شیشهٔ ساعت بود آئینهٔ دنیا و دین — گر یکی آباد گردد دیگری ویران شود
بر زمینی که او بناز نشست — خاک بر سر گر آسمان نشود
بعقبی رسیدیم از ترک دنیا — نشد انچه از دست از پشت پا شد
روز بد یاری نمی آید ز یاران دیده ایم — سایه هم در زیر پا گم میشود وقتِ زوال

نور الحسین فرزند میر آزاد بلگرامی ست گاهی بحکم ارث شعر نظم میکرد از وست

بی انیسی آمدیم از خانهٔ دنیا برون — چون شرر تنها سفر کردیم از خارا برون

پسرش امیر حیدر نبیره میر آزاد هم طبع نظم داشت و موزونیت از جد و پدر بارث ستانده بود

این ابیات از وست

نمی بینیم از و بیداد گاهی مهربانی هم — بحالم سخت دشوار ست مردن زندگانی هم
رود دولت ز ارباب غنا آهسته آهسته — که زائل میشود از مس طلا آهسته آهسته
بزرگان را بود دایم بکف سر رشتهٔ تمکین — گذارد فیل عمر رفتار پا آهسته آهسته

ناجی میر محمد حسین مصقلهٔ فکرش زنگ از آئینهٔ خاطر نازک خیالان میزداید و سحاب طبعش غبار کدورت از ساحت ضمیر صافی مشربان میرباید در اصل از اندجان بود خودش بدهلی متولد شده و در عهد فرخ سیر بمنصب هفتصدی و دیوانگی گوالیار رسیده و همانجا در ۱۱۲۶ زورق حیاتش بگرداب فنا افتاد طوطی سخنش چنین بسیر اید

در خیالت همچو گل آغوش دل وا کردنی ست — پرده از روی تماشائی تو بالا کردنی ست
در لباس عاریت جانی که داری از تو نیست — گر توانی دست بکشا کین گره وا کردنیست

خانه خراب آرزوست حال دل حزین مپرس | همچو حباب از هوا می شکند سبوی ما
میروم از خویشتن اما نمیدانم کجا | می برد زور طپیدنهای دل سوی کسی

نجات

نجات میر عبدالعالی از سادات اصفهان ست و منشیان شاه سلیمان صفوی با آنکه عمرش از هشتاد گذشته طبع جوانش شگفته تر از گلزار و طرب افزاتر از خندهٔ نوبهار بود کلیاتش قریب بده هزار بیت بوده باشد این چند بیت از دیوان اوست

سحر که از تف دل آتشم بجان میسوخت | ز قصهٔ الم شمع را زبان می سوخت
ز گرمیهای یار خود من دل ریش میسوزم | چو شمع انجمن از نور شمع خویش میسوزم
آئی زهد سالهاست که شرمندهٔ توام | گر عاشقی امان بدهد بندهٔ توام
آسوده جان شدم ز دم واپسین نجات | آخر کشیدم آن نفسی را که خواست دل
در موج شعله حال لب یار را ببین | این کافر مخلد فی النار را ببین
یکشب سری بخانهٔ ما بیکسان بکش | گریان بر و زمادر و دیوار را ببین
گنهت سخت عظیم ست بچشم تو نجات | وسعت رحمت حق را تو چه پنداشتهٔ

نثاری

نثاری تبریزی مردی آرمیده و حریفی جهاندیده بود شعر بسیاری دارد از وست

فغان از آن که ببزم نانشسته طعنهٔ غیر | بیادش آید و بی اختیار برخیزد
رحم بر من میکند دشمن تکلف برطرف | من حریف اینقدر بی اعتباری نیستم

نسبتی

نسبتی از شعرای مشهد رضوی ست مدتی در آذربیجان ساکن بود آخر در آردبیل مدفون گشت از وست

میرفت و عالمی نگرانش ولی کسی | رشکم بدل فزود که تاب نظر نداشت
غائب ز دیده ناشده جان داد نسبتی | بیچاره تاب هجر ازین بیشتر نداشت
می نگری زمان زمان روز وصال سوی من | تا شب هجر سوزدم حسرت هر نگاه تو

نافع

نافع قمی طباخی میکرد آخر طبعش بآن راضی نشده خود را در سلک موزونان در آورد این

اشعار او خوش آمده

با هر که حرف دوستی اظهار میکنم — خوابیده دشمنی ست که بیدار میکنم

یک سر رشته وجود و سر دیگر عدم ست — نیست فرقی بمیان این چه حدوث و قدم ست

نرگسی ابو المکارم ابهری در هرات بیشتر گذر میکرد آخر بقندهار رفت و در سنه ۹۳۵ بعمر شصت سالگی در گذشت در نظم طبع خوشی داشت از وست

تیری که افگنی اگر از دل خطا رود — دل تیر را نشانه کند و ز قفا رود

نامی میر معصوم خان ترمذی وارد هند گشته متوطن بهکر شد و از طرف اکبر پادشاه بسفارت پیش شاه عباس ماضی والی ایران رفت و با شفائی و فکری و او حدی بزم صحبت گرم ساخت و در سنه ۱۰۱۵ در بهکر بمرد از وست

امشب ز سوز سینه خوشم مهلت ای اجل — خاشاک نیم سوخته مهمان آتش ست

چون گریهٔ من دید نهان کرد تبسم — پیداست که این گریهٔ من بی اثری نیست

نامی مولوی حاجی تراب علی خیر آبادی کتب درسیه از معقول و منقول بخدمت سید عبد الواحد و مولوی غلام امام گذرانیده و مشق سخن پیش میرزا قتیل کرده و بکلکته رفته برفاقت حکام برطانیه سیر ایران و عراق عجم نمود و بعد از آن آمده مدرس مدرسهٔ کمپنی شد و بزیارت حرمین شریفین شتافته وقت مراجعت در مقام پٹن سنه ۱۲۴۱ سفر آخرت گزید از وست

سحر از جنبش شمشاد بگلگشت چمن — یادم آمد روش قامت دلجوئی کسی

هر زمان دست کشان می بردم جذبهٔ عشق — از پی سجده بطاق خم ابروی کسی

نیست از بخت بدم چشم امید آنکه بود — دست در دست و سرم بر سر زانوئی کسی

نصیبی گیلانی از وطن خود به تبریز رفته بشیوهٔ حلوا فروشی قیام داشت با بافغانی از جا شنی سخنش محظوظ گشته بملازمت سلطان یعقوب رسانید و فاتش در سنه ۹۴۹ بوده از وست

دلی دارم خراب از التفات چشم بیمارش — همه از جور می ترسند و من از لطف بسیارش

خوش آنکه دور افتادهٔ ناگه بیار خود رسد   دستی که بر سر میزند در گردن یار آورد

نام نسیمی

نسیمی حسینی شیرازی صاحب فضل و حال بود او را بتهمتی مسلوخ ساختند از وست ؎

دست رنگین ز رقیبان بد اندیش بپوش   تا ندانند که خون دل ما ریختهٔ

نام نورجهان بیگم

نورجهان بیگم دختر خواجه ایاس و محل جهانگیر پادشاه بود شاه بنابر فرط محبت و عشق که با او داشت مهام تمام مملکت هند بقبضهٔ اقتدارش داد تمشیت امور سلطنت بفکر و دستخط و مهر او میشد نورجهان زنی شاعر طبیعت خوش مذاق حاضر جواب عالی دماغ بود این ابیات

از وست ؎

کشاد غنچه اگر از نسیم گلزار است   کلید قفل دل ما تبسم یار است
نه گل شناسد و نی رنگ و بو نه عارض و زلف   دل کسیکه بحسن ادا گرفتار است
دل بصورت ندهم تا نشده سیرت معلوم   بندهٔ عشقم و هفتاد و دو ملت معلوم
زاهدا هول قیامت مفگن در دل ما   هول هجران گذرانیدیم و قیامت معلوم
بقتل من اگر شاها دلت خوشنود می گردد   بجان منت ولی تیغ تو خون آلود میگردد

نام لطفی

لطفی نیشاپوری داماد ملا قیدی ست بسیار خوش نطق عالی طبع بود با حکیم شفائی مشاعره و معارضه کرده و بلطائف مرغوبه حکیم را مغلوب ساخته ظاهرا بهند آمده و با قدسی صحبت داشته از وست ؎

خارم ولی گلاب ز من میتوان کشید   از بسکه بوی همدمی گل گرفته ام

نام ناطق

ناطق گل محمد خان مکرانی از موزونان زمان حال و شاعران شیرین مقال ست از دیار خود سری بهند کشید و شطری از عمر در بلدهٔ لکهنؤ بسر برد و بمدح محمد علی شاه و امجد علی شاه و امرای دولت قصاید فراوان پرداخت درین نزدیکی او ان شاعری باین ذهن رسا و فکر آسمان پیما از ولایت باین مملکت نرسیده گل محمد خان ناطق مکران تاریخ وفات اوست که مطابق ۱۲۶۴ هجری می شود جواهر سنگه جوهر شاگرد ناطق دیوان مختصری از سخن او فراهم

آورده وجوهر معظم نام تاریخی گذاشته آین چند گهرلی بجا از بیت المال طبع او زیور بیان کرده می شود ٥

زکام از نکهت گلهای باغ خلد می آید دماغ عندلیبان قفس پرورده اورا
نمیدانم شهید تیر مژگان که شد ناطق کفن از پردهای چشم کردند آهوان اورا
خون صد تو به بریزیم و محابا نکنیم عفو قاضی شده در محکمهٔ داور ما
فارغ از آفت ما باش که ما خصم خودیم ز آهن تیشهٔ فرهاد بود خنجر ما
گرچو بلبل کلبهٔ از خار و خس باشد مرا کشتنی باشم اگر گلشن هوس باشد مرا
تا چه آید بر سرم از دست بر دعافیت گر نه بیدادت ز شفقت دادرس باشد مرا
آهنین دل نیستم یارب چرا در راه عشق ناله بی تاثیر مانند جرس باشد مرا
بعد قتل من خدارا خنجر از خونم مشوی اینقدر رحم از تو ظالم ملتمس باشد مرا
کی میسر میشود مرغان باغ خلد را این فراغتها که در کنج قفس باشد مرا
در دهر بدولت نگراید هوس ما بر شربت دینار رخچید مگس ما
جان باز د اجل گر بچکانند بکامش یکقطره ز زهر آب گداز نفس ما
هر مرغ که پر زد بتمنای اسیری اول بشگون کرد طواف قفس ما
حرف هوس بوسه چو تبخاله گره ماند از گرمی حسنت بلب ملتمس ما
زندانی دل بسکه شد از دهشت خویت کرده ست فراموش ره لب نفس ما
فریاد نگوئی که بگوشش نرسیده ست ناطق بتغافل زده فریادرس ما
حکم غم یارست که ما زنده بمانیم ؛ در زود نمردن گنه از جانب ما نیست
ما امت عشقیم بجز حسن پرستی ؛ پیغمبر ما گفت دگر کار روا نیست
نگذارد بمکیدن لبت آنغمزه بلے نیش زنبور پناه عسل زنبورست
قسمتم بود که بستی سر من بر فتراک ورنه ظالم ز تو این رحم بغایت دورست

نی غمِ دهر درونی غمِ ایامی هست	ای خوشا دیر که خوش گوشهٔ آرامی هست
منکه مستم ز میِ عشق چه دانم که بدهر	شورش کفری و هنگامهٔ اسلامی هست
دام برچین ز ره ای کنگرهٔ قصر بهشت	مرغ دل صید تمنای لب بامی هست
منم آن پیر که از سلک مریدان من ست	هر کجا زیر فلک میکده آشامی هست
سینه ام را ز نسیم پر تیری دریاب	که درین تازه چمن غنچهٔ دل نامی هست
از بسکه طالعم به تنزل نهاد رو	آتش ز شمع تربتم اندر کفن گرفت
گر خضر کامیاب شد از چشمه رشک نیست	داد از کسیکه کام ز چاهِ ذقن گرفت
رفتم به پیش داور محشر بداوری	او نیز جانب بت بیباک من گرفت
چگونه جان بسلامت برم ز سفاکی	که بر درش ملک الموت بسمل افتاده ست
جرس بناله ندانم مقلدِ دل کیست	که ناقه بیخود و لیلی ز محمل افتاده ست
گذشت موسم و رفتند همرهان و هنوز	سفینهٔ من مسکین بساحل افتاده ست
بکف تیغ جفا باز آن وفا بیگانه می آید	شفاعت پیشگان رحمی که بیرحمانه می آید
درون تفسیدهٔ عشق که ام یارب که آهِ من	برون از دل بسامانِ صد آتشخانه می آید
سرایت کرده امشب نکهت زلفش چنان در برم	که بوی مشک از خاکستر پروانه می آید
خبر گیر ای امام شهر از کیفیت زاهد	که از مسجد صدای گریهٔ مستانه می آید
لبت اگر به تبسم نمک فشان نشود ♦	دل و جگر بچه امید کس فگار کند
سبک ز دل هوسِ عشرت جهان برخیز	مشو بخاطر ازین بیشتر گران برخیز
بزم مجوش چنان گرم کاتش ست آتش	شتاب از سرِ این شعله چون دخان برخیز
فراغ کنج قفس از فضائی باغ مخواه	سراغ دام کن ای مرغ ز آشیان برخیز
گرفت روی زمین را سرشک گلگونم	تو نیز ناله بتسخیر آسمان برخیز
دمید صبح و گل از رخت غنچگی برخاست	تو هم بذوق صبوحی ز پرنیان برخیز

ستارهٔ سحری سوی لست چشمک بزن
قدح گرفته بکف همچو آسمان برخیز

بکنج صومعه زاهد نشسته پیر شدی
دمی بدیر نشین می کش و جوان برخیز

سزای لست که گشتی اسیر غم ناطق
که گفته بود تراکز در مغان برخیز

بخیابان چمن سرو من از ناز خرام
چند خمیازهٔ بقد تو کشد آغوشش

شد لبالب قدح عمر من زار و نشد
که قدح وار نهم لب بلب می نوشش

ای عزیزان وطن دست بشوئید از من
کشتهٔ هندم و سبزان گلابی پوشش

ناطق آن طفل کنون حرف تو کی گوش کند
باش تا خط سیه فام بمالد گوشش

ناطق ابنائی روزگار کراند
خود بنه گوش بر فسانهٔ خویش

خموشی ترجمانِ عرض بیداد ست ظالم را
زبان در سرمه خوابانید زان تیغ سیه تابش

الٰهی جذبهٔ بیداری بخت نژندم را
فلک تا چند دارد کوچه پیمائی رگ خوابش

حذر ای آسمان کامشب بپرخاشت میان بستم
پر و سوفار و پیکان باز بر تیر فغان بستم

دوا دیر دستم اکنون در دگر د دیاد د ورانی
که از مه مرهم کافور بر زخم کتان بستم

بفرمان ادب دوش از پی خواب سگان او
گلو تا صبحدم افشردم و راه فغان بستم

ز رشک آخر چسان بینم که خون دیگران ریزد
بطفلی آنکه شمشیرش من اول بر میان بستم

دو دستی زد بفرقم تیغ و من زاندیشهٔ زحمش
نگاه عجز پوشیدم زبان الامان بستم

خوشش آن غیرت که چون آهنگ گلگشت چمن کردی
بگلشن پیشتر رفتم نگاه بلبلان بستم

بشاخ گل نشیمن ساختن بر بلبل ارزانی
که من در چنگل شهباز خونریز آشیان بستم

حدیث لذت لعل حلاوت دستگاه او
بشهر افگندم و شکر فروشان را دکان بستم

صبا از جانب ناطق سلامی خاک مکران را
که من چون غنچه دل در گلشن هندوستان بستم

رفتم که باز سجده بران آستان کنم
خود را شریک غالب هفت آسمان کنم

هم ناصبور کرده مرا عشق و هم غیور
هم قاصدت فرستم و هم قصد جان کنم

تا آمده بشهر وجودم تپ غمت ❊ گردمش بسیر کوچهٔ هر استخوان کنم
خلقی ز دست بر دفغانم بجان رسید ❊ آفاق را بمیرم و دار الامان کنم
ناطق ز طوف کعبه نشد کام من روا ❊ رفتم که باز سجده بر آن آستان کنم
ساقی آن می که چو یک رشحه از آن نوش کنم ❊ همه او گردم و از خویش فراموش کنم
میکند کسب صفا دُر ز سویدای دلم ❊ بسکه اندیشهٔ آن صبح بناگوش کنم
چه بهشت ست که بیخود شوی از بادهٔ من ❊ چارهٔ خود ز تو از حسرت آغوش کنم
تا بکی شکوه ز بیمار من انشاء الله ❊ مر ترا امشب از این بار سبکدوش کنم
کی بود کی که ز نقش قدم پاک سگت ❊ تربت ناطق خون ریخته گلپوش کنم
چند رانی سخن از مهلت قتل ناطق ❊ این نه حرفی ست که تو گوئی و من گوش کنم
شمع از سوختن خویش شکایت میکرد ❊ وانمودم دل سوزان و خموشش کردم
بدل مژده نه بخشید حیات آب خضر ❊ زنده از خاک در باده فروشش کردم
یاد آن طالع فرخنده که دشنامم داد ❊ طلب بوسه اگر از لب نوششش کردم
دیگر بران سرم که گدایانه بر درت ❊ خود را ستم کش سگ و دروازه بان کنم
تا قتل عام طائفهٔ خور می کند ❊ در د تر ا بکشور دل حکمران کنم
آخر بگوشهٔ قفس لست جای من ❊ بر شاخسار سدره اگر آشیان کنم
یارب سعادتیکه جبین نیاز را ❊ من بعد وقف سجدهٔ آن آستان کنم
نیم بسمل بهلم یکدو نفس تا که بگور ❊ حسرت لذت بسیار تپیدن نبرم
هست از شوخی پرواز من آگه صیاد ❊ نیست بیجا شکند گر بقفس بال و پرم
کو غارتی که جبهه و دستار شیخ را ❊ بفروشم و تهیهٔ رطل گران کنم
دارم امید جائزهٔ نیم جرعه ❊ زاهد چرا نه مدحت پیر مغان کنم
همه از بام و درش ظلمت عصیان میریخت ❊ چون بطاعتکدهٔ شیخ سیه کار شدم

بخطِ ساغرِ می خطِ غلامی دادم *
فارغ از کشمکشِ سبحه و زنار شدم

خواب دیدم که خورم آبِ حیات از دستش
تیغ می راند بحلقوم چو بیدار شدم

هان درین ره زمن آموز شنا را که زدم
غوطه در قطره و از بحر پدیدار شدم

گر خلم در دلِ یاران منافق چه شگفت
گل بدم از اثرِ صحبتشان خار شدم

توبه از باده در ایامِ جوانی کردم
اولِ مستیِ من بود که هشیار شدم

چه توان کرد بقسمت که ز قسمت ناطق
تو شدی زاهد و من رندِ قدح‌خوار شدم

بیک پیمانه ساقی کرد مدهوش آنچنان دوشم
که از محفلِ حریفان چون سبو بردند بر دوشم

عهد دشت آنطرف ز عدم بال میزنم
ای بیخبر بگیر ز عنقا نشانِ من

یاران بفکرِ مرهم و غافل که هر نفس
خمیازه میکشد نمکِ زخمِ جانِ من

ای بوالهوس که دوختهٔ دیده بر رخش
غیرت بگیر از مژهٔ خونفشانِ من

بیرون نمیرود ز دلم مهرِ مهرخان
گو چرخ و صد چو چرخ شود خصمِ جانِ من

خونِ هزار وعظ بگردن گرفته است
صد آفرین بجرأتِ گوشِ گرانِ من

جان بر لبم بفهم نیاید بیانِ من
کس جز چراغِ صبح نفهمد زبانِ من

صد پاره باد دل که ببزمِ تو از طپش
صد پاره کرد پردهٔ رازِ نهانِ من

در دلِ تنگم ز گردِ غم بیابانی ببین
در بساطِ قطره‌ام سامانِ طوفانی ببین

در شبِ هجرت ببزمِ سینه‌ام یکره خرام
از دلِ پرداغِ من سروِ چراغانی ببین

آخت بهرِ کشتنم تیغِ جفا و زد بغیر *
از وفا برگشتنِ برگشته‌مژگانی ببین

سلطنت گر میل داری خاکساران را نواز
خدمتِ موری کن و خود را سلیمانی ببین

از سفر باز آ و ناطق را ز دردِ فرقتت
پای تا سر همچو شبنم چشمِ گریانی ببین

بوالهوس سخت زند لافِ محبت ببرت
امتحانش دو سه روزی بجفاکاری کن

هوسِ گوشهٔ میخانه مکن زاهدِ شهر
تو بمحراب نشین مشقِ سیه‌کاری کن

کیمیا ساز کریمی تو و لیکن چکنیم • که مس من نکشد منت اکسیر کسے
سرگران میگذرد یار ز اغیار امروز • کرده تاثیر مگر نالهٔ شبگیر کسے
مرغ جان از قفس کالبد ما ناطق • کرد پرواز و لیکن به پر تیر کسے

رباعی

ناطق چو بلا بدہر بدفال شدی • دور از وطن و عیال و اطفال شدی
شاعر شدنت بہر فلاکت کم بود • کامی خانه خراب باز رمال شدے

بر سر بام بیا گوشهٔ ابرو بنما ♦ روزه داران جهان منتظر ماه نواند
استخوان ریزهٔ مجنون مفگن پیش هما • کین تعلق بجناب سگ لیلی دارد
پردهٔ چشم خود ای فاختگان فرش کنید • که بسیر چمن آن سرو روان می آید
رهین منت خوئی توام که هر نفسم ♦ بخشش ستم تازه شرمسار کند
چنان تاثیر بگرفت از نگاه مست او تیرش • که بوی باده می آید ز خون زخم نخچیرش
پیاله بر کفم و محتسب ز دیر گذشت • رسیده بود بلائی و لے بخیر گذشت

نیّر نواب محمد ضیاء الدین خان بهادر دهلوی بن فخر الدوله نواب احمد بخش خان بهادر والیٔ فیروزپور ستکی اریکهٔ سخندانی و پادشاه ملک مبانی و معانی ست در فارسی نیّر و در اردوی ریختہ رخشان تخلص میکند امروز دهلی بوجود باوجودش در نازست و زمرهٔ شعراء با سخن نمکینش دمساز علاوه قرب قرابت نسبت تلمذ با میرزا اسد الله خان غالب درست دارد و در انشاء نثر فارسی و انشاء نظم دری فیض سخن از عرش برین می ستاند محرر سطور در حین طلب علم که بدهلی وارد شد مکرر او را دیده و بافرزند مرحومش شهاب الدین خان سررشتهٔ الفت بهم رسانیده حیف که آن نوجوان بلاغ قابلیت خدا داد در زمانهٔ عذر رهند جفا آباد از لباس حیات مستعار عاری گشت پدر بزرگوارش هنوز رونق انجمن آن شهرست و از فضائل صوری و معنوی بهره ور آین چند بیت او بنا بر ضابطه درینجا ثبت افتاد

مکن هلاک که شادم بنارسائی خویش — بروی من مکشا چشم اعتبار مرا

نمود تیره چو شب روی روشنان سپهر — بخاک سائی سر نخوت غبار مرا

کنی نه گر قدمی رنجه خنجری بفرست — مخواه در شب هجران تهی کنار مرا

گشود گر خم زلفی دلی دران بستم — که داده اند درین جبر اختیار مرا

خوش می برد بخواب عدم قصه مختصر — افسانهٔ درازی شبهای تار ما

جام شراب بر کف و نوشین لبی ببر — دیگر ز حق بگو که ترا التماس چیست

نیر نقاب گر نفگند از رخش نسیم — وجه بباد دادن هوش و حواس چیست

ننشاند ز سوز جگرم دوش بر خود — خواهم که بخنجر بشگافم جگر خود

چون آمده ایم از عدم آسان بود اکنون — پیمودن راهی که بود دلی سپر خود

رو خشم مکن هرزه چه بندی پی قتلم — بر دیده وران عرض کن اول کمر خود

شکسته طرف کلاه و گشوده بند قبا — چه بیخودانه بت میگسار مے آید

بعرق ریزی بیفائدهٔ بخیه گران — همچنان زخم جگر خنده زنان ست که بود

روش دهر بیک گونه نباشد نیر — نه چنین بود که هست و نه چنان ست که بود

این سر شوریده بر خشت لحد خوش آرمید — شد فرو در دسری کز بالش بر داشتم

گرد خاکستر سراپای مرا سوز درون — شد غلط چشمی که من از دیدهٔ تر داشتم

آندم که بخش چشم و دهان کرد روزگار — خندیدن از تو بوده و از ما گریستن

هان ابر چشم قیس نه خارج از حیاست — بر مرقد مطهر لیلی گریستن ؎

زین پس بضبط کوشم و سوزم بسوز اشک — فرسوده شیوه ایست همانا گریستن

تا ز نم آتشی بچرخ آه مرا شرار کو — تا ز هم این جهان بباد دیدهٔ اشکبار کو

تا تو ستیزه آوری من ره عجز بسپرم — جور ترا کران کجا شوق مرا کنار کو

نواب تخلص محرر سطور و راقم این حروف است نام اصلی او صدیق بن حسن بن علی حسینی بخاری ۱۰

قنوجی ست بیشتر دریوزه گر کوچهٔ فضلا و ریزه چین مائدهٔ مفسرین علما و محدثین نبلاء ست
در بدایت شعور گاهی ماهی بر آستانهٔ سخن می نشست و گوش بر آواز و چشم در راه کلام موزون
میماند چندگاه ست که آیینهٔ ضمیر را از صور خیال غیر پرداخته و از بیت سخن با بیت الحزن یعنی
ماتمکدهٔ هستی خود ساخته این گستاخ شوخ چشم کیست که با وصف کج مج زبانی پهلوی شیوا بیانان
نشیند و با وجود تنگ سرمایگی در بازار سیر متاعان دکانی برچیند عمرها در جلو دل دیوانه گشت
و بجائی نرسید سالها در پی کاروان ناله افتاد بمقامی سر نکشید اما از انجا که گل را از خار و مل
را از خمار و فلک را از غبار گزیر و گریز نیست باین دستاویز حرفی چند از ترجمهٔ مستمند خویش
بریاران بزم مهربانی عرض میدارد ورود این آوارهٔ دشت ایجاد و سرکن و برکن بزمن
کون و فساد از شبستان عدم در بزم وجود نوزدهم جمادی الاولی روز یکشنبه سنه یکهزار
و دو صد و چهل و هشت هجری دست بهم داد موطن و منشای او محلهٔ شیخ پوره واقع بلدهٔ کهن سال
قنوج از سرزمین میان دو آب گنگ و جمن ست و نسبش بسید جلال الدین بخاری مخدوم جهانیان
جهان گشت بسلسلهٔ صحیح میرسد و منتهی بامام زین العابدین بن حسین سبط شهید کربلا رضی الله عنه
میشود و عشیرهٔ او هنوز بسادات بخاری شهرت دارد تحصیل علوم متداوله از چند اساتذهٔ مشاهیر
عصر خود کرده آز انجمله علوم دانشمندی را در حوزهٔ درس صدر الافاضل مفتی محمد صدر الدین خان
بهادر صدر الصدور دهلی متخلص بآزرده بپایان رسانیده و فاتحهٔ فراغ خوانده و از خدمت
ایشان بعد اکتساب منطق و حکمت و فقه و علم ادب بطاقهٔ سند حاصل نموده و سرمایهٔ فنون
درسیه بدست آورده و علوم ملیّه شرعیهٔ دینیه از تفسیر و حدیث و فقه سنت و اسماء رجال
و احکام بر مولانا شیخ حسین بن محسن انصاری قاضی حدیده مرتب گذرانید و موفق بحصول
اجازت بر طریقهٔ انیقهٔ محدثین کرام ادام الله تعالی اقبالهم شد و نیز سند دواوین اسلام
از معاجم و مسانید و صحاح و جوامع و جز آن از مولانا محمد یعقوب دهلوی برادر مولانا محمد اسحق
دهلوی نزیل مکهٔ معظمه رحمهما الله تعالی حاصل نمود و استجازت ثالث از شیخ معمر مولوی عبد الحق

بن فضل الله ساکن قصبۀ نیوتهنی رحمه الله تعالی بدست آمد و بیکی مشایخ و اساتذه در حق وی ادعیۀ
نافعه بر زبان برکت ترجمان خود شان گذرانیدند میدانم که این همه رفعت صوری و معنوی
و مزیت دینی و دنیاوی که حاصل روزگار من ست ببرکات انفاس قدسی اساس این بزرگوارانست
و هرچند این اسانید و مسانید و اجازات صحیحۀ شریفه فضیلتی بزرگ ست و باین نوع که مرا حاصل شد
کمتر کسی را دست بهم داده باشد لیکن بعد طی این مراحل شطری از عمر گرانمایه در سیر و کار مطالعۀ
اسفار و صحف کثیره از هر جنس بگذشت و تلمذ حقیقی بائمۀ هدی که عبارت از زمرۀ اهل حدیث و
اثر ست حاصل گردید و ملاحظۀ مصنفات ایشان بابی عظیم از فهم و هدایت و درایت بر دل کشود
و نفع بی نهایت در هر باب بخشود خصوصاً مؤلفات حضرت شیخ الاسلام احمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام
حرانی و تصانیف حافظ متکلم محمد بن ابی بکر بن قیم جوزی و نتائج طبع بدر ملت منیر سید محمد اسمعیل بن
امیر یمانی و مجامیع قاضی القضاة محمد بن علی شوکانی قدس الله ارواحهم و هر یکی از ایشان در عصر
خود یگانۀ دهر و مجتهد زمان بود و تقلید احدی جز اتباع ادلۀ صریحۀ کتاب و سنت نمی نمود و این بندۀ
شرمنده نیز درین رائی صواب انتما همعنان ایشان ست و در مقام استقامت بر اتباع دلیل
بمحل اعلی و مکان رفیع الشان محمدی مشرب سنی مذهب نقشبندی طریقه ست اگرچه هنوز دست
ببیعت بدست کسی نداده ست و جز از کوثر شارع علیه السلام آبی از سرچشمۀ خضر راهی نخورده در
مدة العمر او را پنج سفر پیش آمده یکی سفر لطلب علم و درین حرکت نواح وطن مثل فرخ آباد و کانپور
و دهلی را پی سپر کرد و بقدر مقدر از خمخانۀ علم ساغر صهبائی صاف کشیده و از دُرد جام بدرد دل
ناکام آرمیده دوم سفر لطلب معاش و درین سیر بلدۀ بهوپال را اولاً و بلدۀ ٹونک را ثانیاً
گلگشت کرد اقامت ٹونک هشت ماه بیش نبود و دل دران وحشتکده نچسپید صرف بپاس خاطر
وزیر الدوله مرحوم والی انجا چندی پای اقامت افشرد و باز رخت بدار الامان بهوپال کشید و
درینجا بتادیه سنت نکاح با دختر مدار المهام محمد جمال الدین خانصاحب بهادر نائب ریاست پرداخت
و این اول عقد من ست و دو پسر و یک دختر بهم رسیدند و در ضمن این آمد و شد بلاد دیگر را

مثل میرزاپور و جبلپور و ہوشنگ آباد و جز آن ملاحظه کرده باز دو بار نواب سکندر بیگمصاحبه مرحومه والیهٔ بهوپال رفت و برگشت و بعد انتقال ایشان دو رخجسته نواب شاهجهان بیگمصاحبه رئیس اعظم دلاور طبقهٔ اعلای هند سایهٔ عاطفت بر سر این الکه انداخت سوم سفر حرمین شریفین زادهما الله شرفا پیش آمد و در سنه یکهزار و دو صد و هشتاد و پنج هجری شوق زیارت مکهٔ مکرمه و مدینهٔ منوره که از مدتی دامنگیر دل درد منزل بود هجوم آورد و بحصول دستوری از آقای نامدار محمل حجاز میمنت طراز بر بست و مسافت برّ و بحر نوردیده خود را بأماکن مقدسه رسانید و جبین نیاز بر آستانهٔ بیت الله مالید

جمال کعبه مگر عذر رهروان خواهد ۔ که جان خسته دلان سوخت در بیابانش

و چون از مناسک حج فارغ گشت رو بمدینهٔ منوره آورد و غبار عتبهٔ رسالت را کحل الجواهر چشم فؤاد ساخت

ز بعد کعبه نظیری زیارت ماکن ۔ که دلبری نمکین ست در مدینهٔ ما

و یک اسبوع در جوار خیر البشر صلی الله علیه وسلم گذرانیده صرف عنان بسوی ام القری نمود و از انجا براه حدیده سری بدیار بهوپال کشید و درین آمد و شد کتب بسیار از علوم قرآن و حدیث مطالعه کرد و کتابت نمود و اشترا کرد و بر روی دریای شور بدست خود نسخها نوشت که در کتب خانه ام موجود ست در حین حضوری خود پیش باب بیت الله نزد ملتزم مکرر دعا کرد که ای خداوند زمین و آسمان از معاش بسد رمقی بیش نمیخواهم آن هم بر وجه حلال و بی منت رجال و آنچه منتهای آرزوی من ست حصول رتبهٔ کمال در علوم دینیه سیما تفسیر و حدیث ست این هر دو علم را چنانکه من میخواهم و چنانکه تو خواسته باشی باین هیچمیرز کس هیرس ارزانی فرما و ازین حیص بیص معاش که دران مبتلا بوده ام و ازین ضیق قلب که از ناروائی صحف دین و دواوین احکام شرع مبین که نقد وقت دارم برهان مگر حق تعالی دعای این بندهٔ شرمندهٔ عاصی پر معاصی خود را اجابت کرده باشد که باین روز اقبالم رسانید و از تنگنای حسد و حقد ابنای زمان رهائی

هرچه تمامتر بخشیده است

ای خدا قربان احسانت شوم　　این چه احسان است قربانت شوم

بعد معاودت از سفر حجاز میمنت طراز چون ورود بلدهٔ بهوپال که خال رخ هفت کشور اقبال است دست بهم داد اول باهتمام مدارس این خطه باز بخدمت امیر الانشائی حضور رئیسهٔ معظمه مامور بخطاب خانی نامزد شد و پایه بپایه عارج معارج ترقی دولت گردید تا آنکه بسببی برنیامد که بسابقهٔ ازل و تقدیر عزوجل اتفاق عقد ثانی با رئیسهٔ موصوفه شد و باین رهگذر اولاً بمنصب نیابت دوین ریاست سربلند شد و ثانیاً در همان نزدیکی زمان از نیابت بعالی خطاب نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر سرمایهٔ امتیاز اندوخت تاریخ این عقد خیر مهد که در سنه دوازده صد و هشتاد و هشت هجری صورت بست بتعمیهٔ یکعدد کریمه واخری تحبونها ست و بوجه این انتساب اقطاع هفتاد و پنجهزار روپیه سال از محال بریلی مضاف ریاست بهوپال رعایت شد درین حین نزیل بهوپالم و قرین صد گونه اقبال والحمد لله الذی بنعمته تتم الصالحات هرچند بجای خود گوشه گزین و خاطر حزینم اما در چشم ظاهر بینان صورت پرست متکی اریکهٔ ریاست و مسند نشینم تدبیر مصالح عباد و منافع جمله رعایا و برایای این الکه بدست او سپرده اند و بی خواسته ام مرا

باین کار و بار دشوار برداشته است

بار جهان بر دل آن نازنین　　سینه چنین نازک و بار چنین

او سبحانه که مبدی این تکوین است انجام مجاری اینهمه امور بخیر کند و اوج موج این بهیچی سرا حجاب بصر بصیرتش از صعود معارج دار بقا نگرداند سفر چهارم سفر استحصال تمغای نیکنامی و بلند پایگی رئیسهٔ عالیه بود که در ۱۲۹۲ از محمیهٔ بهوپال و محروسهٔ این دار الاقبال معیت یکدیگر و جمعیت لشکر بسوی بندر ممبئی حرکت و سیر اتفاق افتاد و بعد ورود انجا لارد ناتهه بروک گورنر جنرال و ویسرای کشور هند که نوواردِ این مملکت بود بحکم ملکهٔ انگلستان کوئین وکتوریا تمغای نیتی درجهٔ اول با هیئهٔ این منصب ساخته ولایت انگلند و علم عالی پرچم و خطاب گرند کمنڈر اسٹار آف انڈیا باسند

خطاب موشح بدستخط ملکهٔ معظمه و وزیر اعظم انگلستان ارزانی داشت و لقب رئیس دلاور و اعظم طبقهٔ
اعلای ستارهٔ هند بخشید و رتبهٔ صاحب خطابان در مجمع رؤسای هند که حاضر جلسه بودند به بیان
مراتب عزت و شرف و مزیت خیرسگالی و علو همت در انتظام ملکی و مالی دو بالا گردانید و عقد این محفل
سرور منزل خاص از برائی همین عطیه بود تا پایهٔ رفیع رئیسهٔ معظمه را ابراقران و امثال وی جلوهٔ
امتیاز بخشند در این سفر میمنت اثر اتفاق گلگشت ملک گجرات صورت بست و بلدهٔ سورت
و احمد آباد بیدر و عمارت آن دیار و اقطار بچشم اعتبار ملاحظه افتاد سفر پنجم رحلت بسوی
دار الامارة کلکته ست که در ماه ذیقعده سنه ۱۲۹۲ هجری همپای رئیسهٔ معظمه دست بهم داد مدت
این سفر خیر اثر دو ماه و چهار روز بود در این گلگشت ملاحظهٔ مجامع ملوک و امرا و حکام برطانیه
و دیگر اکابر بلده بروجه تفصیل و اجمال صورت بربست و با میر تراب علیخان سر سالار جنگ بهادر
وزیر ریاست حیدرآباد دکن و نواب امیر علیخان بهادر وزیر السلطان و دیگر اهالی و موالی
ملاقات گردید و مشاهدهٔ امکنهٔ رفیعه و بساتین منیعه و شوارع مستقیمه و انهار و جداول سائله
اتفاق افتاد و با گورنر جنرل و شاهزادهٔ انگلستان مکرر رسم ملاقات و اتحاد مودی گردید
نام اصلی لارڈ بیرنگ ست و هم شاهزاده پرنس آف ویلز و در این آمد و شد اتفاق گذر بر سرو وقت
بلاد دیگر هم طوع قدم شد و در بنارس و اله آباد و کانپور یک یک اسبوع توقف افتاد و معاینهٔ
بلاد و اهالی و دیار و گلزار آنجا نموده مراجعت بسوی بهوپال کرده آمد سه سفر اول بضرورت
کسب علوم و حصول روزگار بود و دو سفر ثانی به تبعیت رئیسهٔ نامدار ـــ ۵

سفر سفر که چنین یار غار در سفرست   تو بخت بخت سفر دان و کار کار سفر

اکنون بعد از این اسفار پای توطن در بهوپال شکسته ست و رنگ اقامت در این محروسه
ریخته تا منظور نظر کبریائی او چیست و چشم آرزو براختیار سفر ششم آخرت که هیچ فرد بشر را
از آن گزیر و گریز نیست دوخته تا کی بیکی از دو حرم محترم مکی و مدنی بپای شوق طی مراحل
کرده بقیهٔ ایام مستعار و حیات ناپائدار را در زاویهٔ عافیت و گوشهٔ قناعت بسر برد

وقاصد اجل مسمی را از دور و مسعود لبیک اجابت گفته کلمۀ توحید باریتعالی گویان و مغفرت
ارحم الراحمین راجویان ازین خاکدان فناسری بدار الامان بقا کشد و از حضیض ناسوت
اوج گرای لاهوت گردد عمریست که همگی همت خود را با وجود علائق فصل خصومات و عوائق
رتق و فتق مهمات وقف شغل علم و مطالعۀ صحف دین و دواوین ائمۀ اسلام و اشاعت مسائل
شریعت حقه و تدوین تفاسیر صحیحه و سنت مطهره داشته ام و دل رنجیده و خاطر اندوه آرمیده و جان
شمیده را از ملاحظۀ زشت و خوب جهان و جهانیان و شیوۀ جور و ستم و اندیشهای نابالیست ابناء
زمان برداشته و در رنگ دانشمندان معاصر که در شکست یکدیگر میکوشند و افزایش جاه علم و دولت
اقران را بدیدۀ کوتاه بین نمی توانستند دید چشم پوشیده انفاس گرامی و اوقات عزیز را بجبر
ارادی یا قسری در سرکار و بار خدمت قرآن کریم و حدیث شریف بسر می آرم این صحیفۀ موزون
که در رنگ سبزۀ بیگانه در چمن تالیفات شرعیه این جورکش زمانه دمیده ست و چون آب روان
در پای سبزان گلشن دین و ایمان آرمیده محض بولولۀ سوز و گداز قدیم از آتشکدۀ دل بیتاب
چون دخان سر بالا کشیده و برای احماض مذاق خواطر آشنا و بیگانه هیچ چاشنی بر مائدۀ الوان النعمت
بهم رسیده ورنه درین هنگام که قوی بضعف گراییده و جوش شباب مبدل بذبول شیب گردیده
خود مراسری باین سودا نیست و کیف که امروز در بزمم بجای گلبانگ میخواران دعای دیندارانست
و عوض هوو های مستان تهلیل خداپرستان ه بجای نغمۀ نی صوت دلکش حافظ؛ بجای
جرعۀ می بادۀ محبت دوست؛ نهال عمر نکمانه بچهل و چهار سال کشیده و آفتاب زندگی مستعار
بلب بام فنا رسیده و دل از کرده منفعل و خاطر از آورده خجل و جان ناتوان از پیش آمدهای
آنجهان وجل گردیده و هوا و هوس جوانی و پیچ و تاب بالاخوانی و ولولۀ عنفوان شباب فانی
مضمحل گشته و طبع کلیل از واد یدا وضاع زمان و زمانیان و نظارۀ تغیرات بی پایان جهان
و جهانیان و گم شدگی مدارج ایمان و شکستگی ساز و برگ عرفان و بهمرسی اسباب فسق و فجور
و سرسبزی اهل نفاق و زور بر خود تنگ آمده ارحم الراحمین بر بندگان خود ببخشاید و خاتمه

کار و بار این بی سر و پا را بچیز گرداند و پروانهٔ بی پر و بال را بشعلهٔ دیدار غایض الانوار خویش برساند هر چند میخواهم که پای خامه را حنا بندم و سرگردانی او را در وادی خیال نه پسندم اما ذوق فطری را چکنم که بیخواسته بر سخن طرازی می آرد و با حرف پر مضمون و معنی موزون شناسا میسازد بیشتر چاویده خامهٔ حق نویس صواب گذارش دفاتر گرانمایه تفاسیر و طوامیر بلند پایهٔ احادیث ست در لغت عرب و فرس و ریخته و با وجود طبع نظم سخن موزونش در غایت قلت و نهایت ندرت واقع شده گویا گاهی جرعه از این میخانهٔ هوش افزا بکام جان نکشیده و بوئی ازین گلزار بر ابد ماغش نرسیده و کیف که ع

قافیه اندیشم و دلدار من — گویدم مندیش جز دیدار من

این چند خزف پاره که درینجا بر بساط سخن پریشان کرده بتقریب تسوید این نامه درین نزدیکی در رشتهٔ نظم کشیده و بمیزان وزن سنجیده و نغمهٔ تازه در طنبور دمیده تا نگویند که از گهرهای شاهوار دیگران انبارها فراهم آورده و داد شعرفهمی و سخن سنجی داده و از خود حرف موزونی بر زبان خامه و بیان نامه نگذارده ناچار ابیاتی چند درین جریدهٔ ارجمند گزارش میکند و صفیر از شگاف قفس دل دردمند بیرون میدهد ع

گویند که دلدار بر در دسر ما — باور نکنم تا که نیاید ببر ما
آتشکدهٔ عشق بتان ست دل من — پرهیز که برق بجهد از شرر ما
صد طعنه کند بر هوس باده پرستان — تلخابهٔ سرجوش گداز جگر ما
[illegible] تجلی سراپای نگارم — آیینه نیارید به پیش نظر ما
ماند دل ما ربود نیم تبسم — دیر ست که خون میچکد از زخم تر ما
جان داده ریحان رخ تازه نهالم — در پای چمن دفن بکن بال و پر ما
هر نقش کف پای نگار ست بگلشن — چاکی ست بجیب هوس رهگذر ما
پرورده نازیم بسلطان کدهٔ عشق — سیمرغ مگس وار رمد از نظر ما

در عشق رسیدیم بجائی من و نواب	پروانه و بلبل شده اندر زگر ما
رفته بودم که دمی خاطر خود شاد کنم	در چمن جلوهٔ گل برد ز سر هوش مرا
ای صبا رحمی بمشت خاک من	از سر آن کو نبردارسے مرا
وعدهٔ وصل مرا آن شوخ بر فردا فگند	دیر می آید قیامت کشت هجرانش مرا
بوصلی زنده گردان کشتهٔ شبهای هجران را	امیر الملک والاجاه صدیق الحسن خان را
تر دامن آمدم بر داور بروز حشر	فرمود یک زمان بنشیند در آفتاب
قرابه میکشم و دل نمی شود خرسند	مگر بیاد بد اندیش رفته ام یا رب
دل ماند ز من جدا همیشه	گوئی که ضمیر منفصل هست
آدب بگذاشتم گفتم بستی	شمیم گل غبار کوئی یار ست
هر چند که مهر ست بدلم سر مصون ست	این نیست که رسوا نشوم بوی جنون ست
تا دلم ذائقه گیر شب هجران شده ست	مرگ با زندگیم دست و گریبان شده ست

غزل

مرنج جانم اگر رفت امتحان باقی ست	هنوز از تن من مشت استخوان باقیست
بخاک رفتم ولیکن ز تاب آتش عشق	هوای سجده بران خاک آستان باقی ست
مثال بلبل بیدل اگر شدیم ز باغ	که کنج دام ز من و از تو آشیان باقیست
گرفت سیل سرشکم بساط روی زمین	کشیم آه که تسخیر آسمان باقی ست
بکنج دام و شکنج قفس چرا نالم	که گرچه پیر شدم همت جوان باقیست
خراب گشت اگر مسجد ریا منزل	اسیر غم نشوم درگه مغان باقی ست
زمن نماند بجز نام و آن وفا دشمن	هنوز بر سر جور ست کامتحان باقیست
شگفت چیست اگر زخم دل شود ناسور	تبسم لب لعل نمک فشان باقیست
بیا بیا که ز جان فگار در غم هجر	چو آفتاب لب بام یک نشان باقیست

بزیر تیغ جفا نیم بسملم بگذار ✦ تپیدن دل بیتاب ناتوان باقیست
اگر بوعدهٔ وصلی دمی نوازش کرد ✦ چه سود بیم شب هجر مهربان باقیست
جفای یار اگر اندک ست بسیار ست ✦ بیک نگاه بسی چشم خونچکان باقیست
بزیر سایهٔ زلفش نمی توان خفتن ✦ صدای گردش دولاب آسمان باقیست
بکید و بوسه دل مضطرب نیاساید ✦ تلافی شب غمهای بیکران باقیست
فریب رای عزیزان کجا خورم که مرا ✦ حدیث سید کونین بر زبان باقیست
گمان مبر که زبون بتان شود نواب ✦ برای نصرت ایمان شه جهان باقیست
پیمان وصل و صدمهٔ جانکاه هجر یار ✦ مردن نداد و زیستنم هم نمیدهد
گریه و آه مرا بیند و گوید برقیب ✦ این خرابات چه خوش آب و هوائی دارد
دمی بر سر مجنون چه بلا مے آید ✦ جرس ناقهٔ لیلی بصدا می آید
غرض آنست که جانم برود بر سر ذوق ✦ ورنه محرومی من در خور پیغام نبود
کجا از سودهٔ صندل صداعم به تواند شد ✦ علاج درد سر از بوی آن دلستان داند
صبا نوید وصال که میدهد امشب ✦ که جان ز فرط مسرت به تن نمیگنجد
نسیم دوست گذر کرد بر سر نواب ✦ رسول امت خود را بجا نوازش کرد
من وکیل از طرف دل که اگر دست دهد ✦ دولت وصل شبی شکوهٔ هجران نکند
نقاب زلف گر از رخ نبردارد روا باشد ✦ که آب زندگی دائم وطن در تیرگی دارد
بکوی یار سپرند مشت بال و پرم ✦ دعا که کرد که در جنت آشیان باشد
علاج درد جدائی بمرگ آسان ست ✦ اگر امید وصال تو درمیان نبود
نگاه مهر ستمگر چه جای تهنیت ست ✦ خدا کند که درین لطف امتحان نبود
آنکه نگه غلطش بر صف شاهان نزند ✦ کی نظر سوئی دل خستهٔ نواب کند
بذوق جلوهٔ حسنش دل ستمدیده ✦ زچشم آینه چشم گرسنه دارد

من اگر سوختم از آتش رخ چیست عجب ‌ ‌ سوختن شیوهٔ آبائی پروانه بود
دلبر من که همه خوبی عالم دارد ‌ ‌ اینقدر هست که آئین وفا کم دارد
بعد عمری که بیک بوسه دلم شاد کند ‌ ‌ می شناسد که جوانمردی حاتم دارد
کاش جانی ز سر نو بمن مرده دهد ‌ ‌ نازنینی که دم عیسی مریم دارد
بودم امشب در فراقش اضطرابی تازهٔ ‌ ‌ دست گر بر داشتم از دل نهادم بر جگر
از کنج قفس نیست مرا هیچ شکایت ‌ ‌ آزاد مکن در چمن خویش نگهدار
کی نسیم چمن خلد فریبد ما را ‌ ‌ منکه در کنج قفس مست صیاد برم
جذبهٔ حسرت گل برد بگلشن ما را ‌ ‌ بلبلان مژده که ما نیز بگلزار شدیم
تنها نه همین جان و دلم در تب و تاب ست ‌ ‌ چون کاغذ آتش زده یک شهر شرارم
بر زخم دلم ریختن ملح چه سود ست ‌ ‌ ای کان نمک چسپ باین سینهٔ ریشم
چو من پیغام خود با قاصد آن دلستان گویم ‌ ‌ مبادا دیگری فهمد بطور چیستان گویم
مپرس از ماجرائی دیدهٔ و آه جگر دوزم ‌ ‌ امیر الملک والاجاه عشق خانمان سوزم

غزل

خواهم که شوم باد و ز گل بوئی تو دزدم ‌ ‌ گلچین شوم از سنبل تر موئی تو دزدم
بلبل بچمن در طلب گل بفغان ست ‌ ‌ گلبانگ وفا از لب خوشگوی تو دزدم
خوبان جهان را نبود شیوه بجز جور ‌ ‌ غمخواری عاشق مگر از خوئی تو دزدم
آسایش جاوید ستانم ز رخ تو ‌ ‌ عمر خضر از کاکل هندوئی تو دزدم
از سرو سهی در چمن دهر بصد رشک ‌ ‌ انداز خرام قد دلجوئی تو دزدم
طرز نگه از دیدهٔ آهو بربایم ‌ ‌ از مشک ختن نکهت گیسوئی تو دزدم
ظلمتکدهٔ رائی گذارم بعزیزان ‌ ‌ انوار سخن از رخ نیکوئی تو دزدم
تقلید مذاهب قفسی بیش نباشد ‌ ‌ گلزار حدیث از سر مشکوئی تو دزدم

غزل

دگر ز نو دل بیتاب داغ میخواهم　　ز چرخ بادهٔ غم در ایاغ میخواهم
بزیر تیغ ستم میکشی و من از ذوق　　برای زود نمردن دماغ میخواهم
گذشتم از گلهٔ جور و شکوهٔ هجران　　کجاست دولت وصلت سراغ میخواهم
بر رقیب که من بهر فرصت وصلش　　حضور خاطر و کنج فراغ میخواهم
درازئ شب تقلید تیرگی آرد　　ز نور سنت بیضا چراغ میخواهم
بکنج رائی نباشد فضای علم اثر　　گذشته از قفسش سیر باغ میخواهم
بابر و باد نباشد مرا غرض نواب　　برای دور صراحی دماغ میخواهم
درد دل را تو توانی که کنی گوش و لے　　از من این قصهٔ جانسوز نباید گفتن
تا صبح مراد دیده براه قدمت بود　　از حال شب هجر من زار چه پرسے

قطعه

دلیل شرع بود چار چیز میگویند　　یکی کتاب خدا و دگر حدیث رسول
سوم قیاس و چهارم وفاق مجتهدان　　ولیک در نظر امتحان جمله فحول
قیاس ما و شما در مراتب احکام　　خصوص نزد لقصا دم بحجت منقول
بهیچ چیز نماند که فضلهٔ رائی ست　　کسش قبول نسازد بجز ظلوم و جهول
وجود هیئت اجماع خود بسے مشکل　　باحتجاج نیرزد به پیش اہل نقول
قیاس فاسد و اجماع بے اثر آمد　　بجز دو نوع نخستین نباشد اصل اصول

رباعی

نهاد اہل حدیث ست اتباع سنن　　صبائی رائی نیابد گذر درین گلشن
کجاست صاحب تقلید گو بیا و ببین　　بهار این چمن و خار زار رائی من

رباعی

فرداست که گیرند حساب از من و تو ... ناطق بعمل شود کتاب از من و تو
نقلید کسان شود بخشش آنجا ... پرسند ز سنت و کتاب از من و تو

رباعی

در جمله علل افضل ملت بهتر ... یعنی که طریق اهل سنت بهتر
زانجمله عصابه حدیث نبوی ... در سنیان با همه قلت بهتر

رباعی

صدیق حسن بلاست سرمستی تو ... خود نیست برابر است با هستی تو
بی نقد عمل کسی نگردد جنت ... هیهات هیهات از تهیدستی تو

رباعی

هرچند گنه کنم پگاه و بیگاه ... نومید نیم ز رحمتش نباشم والله
گر هست نجات عالمی از ره عدل ... بخشیده شوم بفضل انشاء الله

نور نور حدقهٔ سعادت نور حدیقهٔ سیادت چشم و چراغ شبستان این روشنگر شمع انجمن اولین ثمر شجرهٔ وجود گلبند این گلشن بخت جگر نور بصر سید نور الحسن بارک الله فی عمره و جعله حبراً فی کل علم و فن پرتو اختر مولد اسعدش صبح بست و یکم ماه رجب سنه الف و مأتین و ثمانیه و سبعین از هجرت سید المرسلین تافته و دم نغمه سنجی عندلیب این خامه گلبن وجودش باآبیاری فصل بهار برای گلستان ایجاد و تکوین در خیابان پانزده سالگی بساز و برگ نشو و نما یافته نام تاریخیش نظیر حسن باشد طبع سلیم و ذهن مستقیم دارد و بخدمت مولوی آلهی بخش صاحب فیض آبادی مولف تحفهٔ شاهجهانی و مدرس اعلای مدرسهٔ سلیمانی بکسب فضیلت و درس شرح جامی و دیگر فنون آلیه مشغول ست هرچند باشتغال تحصیل علوم عقلیه و نقلیه و فضائل اصلیه و فرعیه از شعر و شاعری ممنوع ست لکن بسنجیدگی فطری و موزونی ازلی با این حداثت سن احیاناً سخنان برجسته از زبانش موزون و مطبوع برآید انموذجش اینست

نگه ز دیده می بینیم بسوی ترک چشم او — که صید ناتوان دل ندارد تاب چشم او
تن بیجان مرا عیش ابد می بخشد — یک نگه از تو بود هم اثر آب حیات
پایم شکست و منزل من کوی یار شد — منت نهاد بر سر من پاشکستگی
عارضش در زیر زلف او بود — آفتابی در میان سایه
امید وصل تو در هجر زنده میدارد — وگرنه مردن هچون منی چه دشوار است
کجا تاب تماشایش دل دیوانه میدارد — که ترک چشم او با خویشتن میخانه میدارد

نساخ

نساخ مولوی عبد الغفور خان بهادر بدین تخلص متخلص جوهر ذهن رسایش باعراض انواع علوم و فنون مختص از ارشد تلامذهٔ ضیغم و وحشت والدش قاضی فقیر محمد مرحوم وکیل عدالت و برادرش مولوی عبد اللطیف خان بهادر در فرمانروائی فرنگ عظیم المنزلت طبع نساخش خط نسخ بر نظم و نثر اقران کشیده چشمهٔ فیضش لسان قند پارسی مرغوب دل شاهدان عشرت گردیده مولدش دار الحکومت کلکته یوم عید الفطر سنه الف و مائتین و تسع و اربعین و بکسب علومش مدرسهٔ همان بیت الریاسة نزهت آئین درین اوان از جانب سرکار انگلشیه بتعهد کلکٹری و مجسٹریٹی ملک و مال ضلع جهانگیر نگر ڈهاکه را منصرم و ناظم و زبانش بدین نسق نغم مترنم ست

خدایا جوهر قاتل بده تیغ زبانم را — پی حاسد دم شمشیر کن طرز بیانم را
چنان خامل العشق آن دهان و آن کمر گشتم — که در عالم نمیداند کسی نام و نشانم را
پس از قتلم پی تشهیر اگر آن مو کمر گوید — بپای مور باید بست جسم ناتوانم را
دل پژمردهٔ نساخ داغ گلرخی دارد — بهار تازه باشد در بغل نخل خزانم را
کجا مرغ دلم باشد اسیر دام بردا ها — فما جدت له نفسی بدنیاها و عقباها
ز محویت بروی و کاکلش هر [illegible] گویم — اهذا بدر تم فی الدیاجی ام محیاها
رهائی از سلاسل گر دهد دشت جنون پا را — کنم چون دامن صد چاک خود دامان صحرا را

اگر گویم حدیثی زان دهان ناپدید او   کشم در شبکهٔ فکرِ رسائی خویش عنقا را

بینی تو نخلی ست ز باغِ ید بیضا   ای خالِ رخت چشم و چراغ ید بیضا

هر سبزه که رست از گلِ ما   آهی ست که خاست از دل ما

با تو شکایتِ غمِ هجران گناه من   با من بیان وصل رقیبان گناه کیست

از خندهٔ تو غنچهٔ خندان گله دارد   وز گریهٔ من ابر بهاران گله دارد

ای از خیالِ عارضت دارم گلستانی در بغل   وز یاد زلفِ پر خمت صد سنبلستانی در بغل

مطلعی مرصع که بسی دو طریق توان خواند

بازوی او شاخِ سمن چشمان او تیغ قضا   گیسوی او مشکِ ختن مژگان او تیر جفا

رباعی

از وحشت دل که هست صحرا صحرا   آبست روان ز دیده دریا دریا
از سوزش دل چه بر نگارد خامه   این چوب کِ خشک را چه یارا یارا

رباعی

شد سجده به پیش بت نمازم یارب   برباد شد این عمر درازم یارب
عفوم نکنی و گر پناهم ندهی   ای وائی کجا روم چه سازم یارب

رباعی

گل در غم روی تو قبا را بدرید   سنبل ز خم موی تو بر خود پیچید
شد غرقهٔ خون لاله ز رنگِ رویت   چون سرو قدِ تو دید آهی بکشید

رباعی

نساخ بکلبه ام که جانان آمد   در کالبدِ مردهٔ من جان آمد
در مستی وصل شد برابر شب و روز   خورشید جهانتاب بمیزان آمد

رباعی

از میکده ساغر شرابی بمن آر	یاقوت وشی لعل مذابی بمن آر
دل سرد شد از خمار تا گرم شوم	ای ساقی مهوش آفتابی بمن آر

رباعی

وامق صفت عذر ابعذارت مفتون	نادیده بعشقت دمن ازلی افزون
بر لعل شکرفشاند شیرین فرهاد	بر گیسوی شبرنگ تو لیلی مجنون

نادر — نادر تخلص مولوی سید نجم الدین حسین خلف سید قمر الدین زاد و بومش قریه ایٹه در ضلع نصیر آباد است و در علوم متداوله و شعر سخن مولوی شاه سلامت الله کشفی مرحوم اورا اوستاد طبعش موزون است و کلامش خوش مضمون ؎

در بزم مرا بی رخت آهنگ نوا نیست	تا گل نبود بلبل من نغمه سرا نیست
رخسار یارم میکشد زلف پریشان در بغل	بنگر شب دیجور را خورشید تابان در بغل
من بلبلم ولی بگل شعله سرخوشم	بر شاخ نخل طور بود آشیان من

نجف — نجف مولوی علی نجف خلف مولوی حکیم علی احسن قاصر باین تخلص متخلص است و با صداقت سن بانواع فضائل مختص هر چند درین زمان جاگیر خطهٔ کلکته ست مگر زاد و بوم نژادش رامپور و در نکته سنجی و بذله گوئی نادرهٔ شهور ترمیش والد خودش و حسین علیخان شادان تلمیذ غالب دهلوی زانوی مشق سخن ته نموده در اندک مدتی بسچو کان طبع رسا گوی سبقت از اقران ربوده از نتائج فکر اوست ؎

مبادا عاشق خود گردد و باشد رقیب من	دلم را شوق خود آرائی او در گمان دارد
منه بر سینه پای خویشتن قاتل پس از کشتن	که همچون سنگ مقتولت بدل آتش نهان دارد
نرگس بیاد چشم تو حیران بر آمده	سنبل بگیسوی تو پریشان بر آمده
ترسم که کارخانهٔ عالم کند تباه	آهی که امشب از دل سوزان بر آمده
آن دم چه سوختم بتمنای قد یار	هر داغ سینه سرو چراغان بر آمده

نامی — نامی منشی محمد حسن ابن محمد بخش متوطن باندہ سخنگوئی نغز گفتار ست درین نزدیکی در وطن خود بشغل وکالت ومختاری بسر می برد و دم شاعری میزند برعایت ضابطه بیتی چند از فکر رسایش نوشته آمد از وست

دلم محراب کعبه ابروئی جانانه میداند | عجب ترا اینکه چشم مست را میخانه میداند
شبانگه گرد بالینم نشانده حال من پرسد | مگر درد دلم را خوشترین افسانه میداند
دل وحشی شناسد غمزهای چشم مست او | بهم راز دل دیوانه را دیوانه میداند
اگر روشندلی خواهی زساقی جام جم برگیر | که راز هر دو عالم را بیک پیمانه میداند
ببزمش رفتن و حیران نشستن لب بود نامی | چه حاجت عرض مطلب را که خود جانانه میداند

نوش — نوش تخلص منشی کنج منوهر لعل ساکن بهوپال پدرش بمنصب نظامت این ریاست ممتاز بود خودش جوان سعادتمند و از مقتضیات شباب بی گزند ملازم ریاست و متوسل این دولت از محرر سطور اصلاح نثر و از حافظ خان محمد خان شهیر اصلاح نظم گرفته و سلیقه شایسته درین هر دو هنر بهم رسانیده اگر همبرین منوال چندگاهی مشق سخن کند در اقران امتیاز نمایان بهم رساند این ابیات از وست

مردگان از خاک میخیزند هنگام خرام | جلوهٔ محشر بود سرو خرامان ترا
حسن زیبایت ترقی کرد و در شوقم فزود | میشوم قربان مسی مالیده دندان ترا
از غم هجران تو زارم خدارا رخصتی | تا مکد بیمار تو سیب زنخدان ترا
بیش ازین مپسند بر ما جور ای ظالم بترس | خود از آن روزی که ما گیریم دامان ترا
تا بکی در شغل آه و ناله آری شب بروز | نوش تاثیری نه بینم آه و افغان ترا
بلبلان را شورشی در سر فتاد | نغمه زد هر گه لب خوشگوی تو
جان فزاید در تنم یعقوب وار | نکهت پیراهن خوشبوی تو
عاشقان را کرده بی پرواز خلد | لطف گلگشت ارم در کوی تو

از مسلمانان دل و دین ستده مگر — دیده اند آن کاکل هندو مئے تو

حرف الواو

وجدان میر معصوم مخاطب بعالی نسب خان خلف الصدق میر محمد زمان راسخ سرهندی واجد مبانی رنگین وخازن گنج معانی شیرین ست دیوان ضخیم قریب بست هزار بیت فراهم آورده توطن لاهور اختیار کرد شصت وچند سال عمر یافت و درسنه ۱۱۶ جان بجهان آفرین تسلیم نمود آین نظم شعلهٔ فکر اوست ــه

جان حاضرست بستان دل میکنی طلب نیست — یک شیشه بود شکست پهلوئی من جلب نیست
دلی بیار و بمیخانه عاشقانه در آ + — بگو که شیشه فروشم باین بهانه در آ
نه دربند فقیری شو نه میل دولتی کن — سفر درپیش داری ساعتی بنشین و رد طی کن
بسیر باغ اکثر میرود آن طفل و می ترسم — بگل از بسکه همرنگ ست در گلزار گم گردد
چون نکهت پیراهن گل صید وفایم — گر دمی ز قفس گر تو رها گردی تو گردم
گردش پهلو ببین در خواب هم آرام نیست — کام آسایش نمیدانم که در دنیا گرفت
نه من شهرت تمنا دارم و نی نام میخواهم — فلک گر واگذارد یک نفس آرام میخواهم
دل از من تا پذیرفتی نگاهی میتوان کردن — نگویم قیمت آیینه ده انعام میخواهم
فراخ طبع بخشیدی الٰهی اوج همت ده — بسیر عالم مهتاب پشت بام میخواهم

واله علیقلی خان داغستانی نسبش بعباس عم آنحضرت صلعم میرسد بهند آمد و بتدریج از زمان منصب هفت هزاری رسید واله در اصفهان درسنه ۱۱۲۴ متولد شد و در هنگامهٔ نادرشاه سانحهٔ عجیبی از رابیش آمد یعنی خدیجه سلطان دختر عم او با او نامزد شده بود این هر دو در مکتب باهم درس میخواندند و سبق عشق از بر کرده نسبت لیلی و مجنون بهم رسانیدند چون افاغنه بر اصفهان مسلط شدند غلام محمود خان او را بنکاح خود آورد بعده نادرشاه بی نکاح او را تصرف کرد سپس در زن نجفقلی بیگ حاکم یزد در آمد و بعد کشته شدن او صالح خان قاتل نادرشاه با وی نکاح بست

سپس میرزا احمد وزیر اصفهان در حبالهٔ نکاح خود آورد و بعد قتل وی خدیجه سلطان ارادهٔ هند کرد و در اثنای راه فوت شد واله در هندوستان همه وقت شور او در سر داشت و اشعار بسیار در فراق او گفته این بیت از آن است

از گلشن حسن تازه سروی ‌ ‌ ‌ نشسته بشاخ او تدروی

میر آزاد واله را در لاهور دیده و ترجمهٔ حافظ او در خزانهٔ عامره نوشته در سنه ۱۱۷۰ هجری در شاهجهان آباد ودیعت حیات سپرد در مرض موت قریب حالت احتضار در فکر شعر رفت مولوی عبدالله کشمیری گفت که این وقت فکر شعر است کلمه باید خواند و ایمان تازه باید کرد در غضب آمد و این رباعی خود که سابق گفته بود بخواند

گر جان رودم ز تن نخواهم مردن ‌ ‌ ‌ ور خاک شود بدن نخواهم مردن
گویند علی قلی بمرد این غلط است ‌ ‌ ‌ او نام تو مرد من نخواهم مردن

این چند بیت از وی است

جانان بسر مزارم آمد ‌ ‌ ‌ آخر مردن بکارم آمد
در دیده بجای سرمه بنشست ‌ ‌ ‌ گردی که زکوی یارم آمد
از ورزش جفایش دل را چو سنگ کردم ‌ ‌ ‌ با یار آهنین دل سامان جنگ کردم
در دشت عشق مجنون دنبال ماند از من ‌ ‌ ‌ با آنکه من درین ره صد جا درنگ کردم
بپای خویش هر دم شمع زان خاکستر اندازد ‌ ‌ ‌ که میخواهد برای خستهٔ خود بستر اندازد
چو شمع قصهٔ شوقم بانتها نرسید ‌ ‌ ‌ دمید صبح و مرا با تو گفتگو باقی است
توشه از لخت دل و دیدهٔ تر می بندد ‌ ‌ ‌ عاشق از کوی تو چون رخت سفر می بندد
عمر شب زندگی بسر آمد ‌ ‌ ‌ کوتاه نشد فسانهٔ دل
رمز بیان حسن نفهمد کسی چو من ‌ ‌ ‌ پروانه طینتم که زبان دان آتشم
آب حیات و کیمیا عمر دوبارهٔ و وفا ‌ ‌ ‌ این همه میرسد بهم یار بهم نمیرسد

بر سرِ بیعِ دلم جنگ خریداران بین — این متاعی ست که رد کردهٔ بازار تو بود

بتقریب مرض عشقبازی حوالهٔ داغستانی نسخهٔ مفرح دلکشای این بیماری درینجا ثبت می افتد
این نسخه را اطبای حکمت اساس و حکمای مزاج شناس از روی قانون عقل و ادراک تالیف
نموده اند و خسته دلان بیمارستان عشق را بتناول آن ترغیب فرموده نسخه این ست
سنبل الطیب زلف گل سرخ رخسار عنبر اشهب خال مشک سیاه کاکل ابریشم مقرض خط
لعل و یاقوت لب مروارید ناسفته دندان صندل سفید پیشانی پر سیاوشان ابرو بادام چشم
پستهٔ دهن مغز نگوش گوش آب سیب ذقن ورق نقرهٔ بدن یشم سفید سینه حجر الیهود دل
مرجان پنجه فندق سر انگشتان سقنقور ساق این اجزا را از دکاکین رستهٔ بازار حسن تفحص نمایند
و بعد ترتیب و تالیف آن عرق بیدمشک خوی رخسار را با قدری شکر خنده اضافه کنند و بآتش
نرم خوی گرم آهسته پخته سازند و گاه بیگاه بقدر دست رس بکار برند مداومت آن نشاط تام
آورد و نور چشم و سرور دل بیفزاید و دماغ جان را تازه دارد و درد قلب و ضعف دل را زایل
سازد و سودای خام را از سر بیرون برد **نسخهٔ دیگر** تخم خرفه سیاه خال انچه بهم رسد
بنفشهٔ خط انچه بر آید سنبل زلف انچه بنظر آید عناب لب دو دانه مروارید ناسفته دندان
سی و دو دانه قرص تبسم بقدر احتیاج شربت فواکه کرشمه آنقدر که در حوصله گنجد تخم حنظل
دشنام مقداری که تلخ نشود تخم نیلوفر تغافل آنقدر که بکار آید مشک تاتار انچه از گیسو بهم رسد
مجموع این ادویه را کوفته بیخته با شیرهٔ تخم محبت در دیگ تحمل کرده بجوشانند تا بقوام آید و آب
از چاه زنخدان کشیده با عرق گل رخسار ضم کرده جهت ضعف گلقند گفتار و سیب زنخدان بقدر
احتیاج آمیخته بنوشند غذا کبوتر دل گرفته با تیغ غمزه کشته و در تیر مژگان کشیده بآتش بیتابی کار
کباب کرده تناول فرمایند که تقویت بسیار دارد **فائده** این دو نسخهٔ مرض عشق که سمت تحریر
یافت درمان درد عشق مجازی ست که نزد جمعی از کار آگاهان مذموم ست و نزد برخی از بیماران
الفت صوری محمود گویند عشق مجازی بمنزلهٔ بوی ست از میخانهٔ عشق حقیقی و محبت آثاری

بشابه پرتوی ست از آفتاب محبت ذاتی اگر این پرتو نشد بآن منبجانه نرسد واگر این پرتو نیابد
از ان آفتاب بهره نستاند وچنانکه جمال آثاری که متعلق عشق مجازی ست ظل و فرع
جمال ذاتی ست همچنین عشق مجازی که ظل وفرع محبت حقیقی ست بحکم المجاز قنطرة الحقیقة طریقه
وصول بدان وسیلهٔ حصول آنست زیراکه چون مقبلی را بحسب فطرت اصلی قابلیت محبت ذات
جمیل مطلق بوده باشد وبواسطهٔ تراکم حجب ظلمانیهٔ طبیعیه در حیز خفا مانده اگر ناگاه پرتوی از
نور آن جمال از پردهٔ آب وگل درصورت دلبری موزون شمائل متناسب الاعضا نمود گیرد
هرآینه دلش بران اقبال نماید ودر هوای محبت او پر و بال گشاید اسیر دانهٔ خال وشکار دام
زلف او گردد واز همه مقاصد ومطالب رو بگرداند بلکه جز وی مقصود ومطلوب دیگر نداند وشناسد
آتش عشق وشعلهٔ شوق درنهادش افروختن گیرد وحجب کثیفه که عبارت از انتعاش حرکات
دل ست بصور کونیه سوختن پذیرد غشاوهٔ غفلت از بصر بصیرت او بگشاید وغبار کثرت از آینهٔ
حقیقت او بزداید دیدهٔ او تیزبین شود ودلش حقیقت گزین نقص واختلال حسن سریع الزوال
را دریابد وبقا وکمال جمال ذو الجلال را ادراک نماید واز ان بگریزد ودرین بیاویزد وسابقهٔ عنایت
استقبال او کند وجمال حقیقی بروظاهر شود وآن را باقی وماسوای او را فانی بیند ؎

راستی فتنه انگیزست سرو قامتت * هستی ما جز دروغ مصلحت آمیز نیست

وچون عشق ومحبت را با شراب صوری مشابهتی تمام ست لاجرم الفاظ وعباراتی که در عرب
وعجم بازاء آن موضوع ست برای عشق ومحبت استعاره میکنند مثلاً تسمیهٔ آن براح ومدام
ومی وباده بوجوه عدیده وجهات سدیده ست از انجمله آنکه می را درجایگاه اصلی خود که خم ست
بواسطهٔ قوت جوشش وشدت غلیان بی محرک خارجی میل بجانب ظهور واعلان میباشد
همچنین محبتی که در تنگنای سینهٔ عشاق وسویدای دل هر مشتاق مستورست بسبب غلبه واستیلا
با عدم باعث بروز مقتضی انکشاف ومتقاضی ظهورست واز انجمله آنکه می را فی حد ذاته شکلی معین وصورتی
خاص نیست بلکه اشکال وصور او بحسب صور واشکال ظروف ست پس چنانکه در خم شکل خم دیده

خم ست و در سبو بصورت تجویف سبو و در پیمانه بهیئت درون پیمانه همچنان محبت حقیقی مطلقه ست
و ظهورش در ارباب محبت بحسب ظروف قابلیات و ادوات استعدادات ایشان باشد
در بعضی بصورت محبت ذاتی و در بعضی بصورت محبت اسمائی و صفاتی و در بعضی بصورت محبت
آثاری باختلاف مراتب جلوه کند و این تفاوت بحسب تفاوت مواد قابلیت و استعداد هر قابل
و مستعدی ست و از آنجمله عموم سریان ست پس چنانکه اثر شراب صورت در همه جوارح و اعضای
شارب او جاریست حکم شراب محبت در جمیع مشاعر و قوی صاحبش ساری یک موی بر تن او از
ابتلای محبت نرهد و یک رگ بر بدن او بی اقتضای مودت نجهد چون خون در رگ و پوست او
راه کرده ست و چون جان بیرون و درون او را منزلگاه خود گرفته و از آنجمله آنکه می و عشق شارب
و صاحب خود را هر چند بخیل و لئیم باشد جواد و کریم میسازد و ثمرهٔ اول بذل دینار و درم
موجود ست و ثمرهٔ ثانی بذل کل ما فی الوجود و از آنجمله آنکه هر مست می و مست عشق بیباک و لاابالی باشد
و از صفت جبن و ترسناکی خالی در مخاوف دلیرست و در مهالک از جان سیر اما شجاعت او از
مغلوبی عقل آخربین باشد و دلیری این از غلبهٔ نور کشف و یقین آن بهلاکت دو جهانی کشد
و این بحیات جاودانی و از آنجمله آنکه شارب می و صاحب عشق متواضع باشد چه مستی عشق و سکر
محبت نازنینان را از پیشگاه ترفع و سربلندی بآستان عجز و نیازمندی اندازد و عزیزان جهان را
از اوج عزت و کامگاری بحضیض مذلت و خواری افگند و از آنجمله افشای اسرار و اظهار اکتمات
این همه اسرار اذواق و حقائق اشواق و رموز توحید و کنوز مواجید که بر صفحهٔ روزگار و لوح
لیل و نهار مانده ست ثمرهٔ گفتگوی متجرعان جام سلسبیل محبت و نتیجهٔ قیل و قال متعطشان
شراب زنجبیل معرفت ست و از آنجمله آنکه ارباب این احوال را شیوه بیهوشی و مستی و خلاص
از قید هستی و خودپرستی ست اینقدر باشد که مستی محبت کمال شعور و آگاهی بمحبوب ست و مستی می غایت
جهالت و نهایت غفلت و ضلالت از هر مطلوب این دوران را طریق عذاب و نکال نماید
و آن نزدیکان را علو مدارج قرب و وصال افزاید و از آنجمله آنکه هر چند بیشتر نوشند در جستجوی

آن بیشتر کوشند و چندانکه افزون خورند رنج در طلب آن افزون برند نه مست آن هوشمند
گردد و نه حریص این خبر بند آ از انجمله آنکه پردهٔ حجاب رسم و طبع از میان برخیزد و پاس ناموس
و دهشت تنزل پذیرد و چون سکر محبت استیلا یابد محجب زین همه ره و برتابد و بر بساط انبساط
نشیند و دامن از هرچه ضد اوست برچیند و لهذا احدی از شعراء ربع مسکون چه عرب و چه
عجم بلکه بسیاری از اهل علم و عَلَم و اصحاب ولایت و هم که طبع موزون و خاطر پر مضمون داشتند
الا ما شاء الله تعالی از تعریف شراب و شاهد فارغ نبوده اند و از ذکر زلف و رخ آسوده نبوده
و از یاد خد و قد و بیان نهود و عهود قطع نظر نفرموده سخنهای سعدی و خسرو و نظامی
شنیده باشی و کلام منظوم سنائی و عطار و جامی دیده و آیشان زادرادای این معانی بلباس
صورت و گذارش این الحاظ بر زبان الفاظ اراده هاست از انجمله آنکه آدمی در بدایت حال
بواسطهٔ اعمال الآت حس و خیال از محسوسات پی بمعقولات می برد و از جزئیات بکلیات سیر
پس ادراک معارف معانی جز در ضمن صور و مبانی مانوس نفس و مالوف طبع او نمی باشد اگر
جادهٔ خلاف آن سپرد تحمل که قوت فهم ادراکش نکند و توانائی دریافتش نیارد ؏

هر چند ترا ز ای جفا کاری نیست — در سینه تمنای دل آزاری نیست
بی پرده بسوی عاشق خود مگذر — کش طاقت آنکه پرده برداری نیست

از انجمله آنکه درادای معانی بلباس حقائق جز اهل معنی دیگری بهره ور نمی تواند شد و در لباس
صورت نفع عام و فائدهٔ تام باشد بسیار است که صورت پرستی را بمناسبت آنکه بعضی معانی
بلباس صورت مودی شده باشد باستماع آن میل افتد و جمال جمیل حقیقی از پردهٔ صورت
مجازی پرتو اندازد و فهم او را تیزتر گرداند و ستر او را لطیف سازد و وی از صورت گریخته
در معنی آویزد و از سبب بمسبب رسد و از معلول بعلت انجامد ؏ دلیل عشق حقیقیست
عشقهای مجاز ٭ بآفتاب رسد شبنم از نظارهٔ گل ٭ از انجمله آنکه هر کس و ناکس محرم اسرار
حقیقت و واقف اطوار اهل طریقت نیست پس بنا بر ستر و اخفای آن احوال و واردات

الفاظ وعباراتی که در محاورات اہل صورت و مجاز در مقاصد ظاہری مستعمل و مشہور اند استعاره کنند تا جمال شاہد آن معانی از دیدهٔ بیگانگان دور ماند و از نظر نامحرمان مستور

وی شانه زد آن ماه خم گیسو را بر چہره نہاد زلف عنبر بو را
پوشید بدین حیله رخ نیکو را تا ہر که نه محرم ست نشناسد او را

از انجمله آنکه اذواق و مواجید ارباب محبت و اسرار اصحاب معارف که بلسان اشارت و دہان عبارت مذکور میگردد تاثیرش در دل سامعان و نفوس عاشقان زیاده تر باشد نسبت بدیگر کلمات و لہذا بسیاری ازین طائفه را باستماع یک بیت غزلی یا فارسی یا ہندی که مشتمل بر وصف خال و زلف خوبان و غنج و دلال محبوبان میباشد یا بر ذکر می و میخانه و ساغر و میفروش و پیمانه حال متغیر گردد و شور در نہاد می افتد که مثل آن در نثر عارسی و عبارت نگاری دست بہم نمیدہد

خوشتر آن باشد که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران

اما جمعی از محققان خداپرست و بالغ نظران کار آگاه که بحقائق مدارک شرع شریف رسیده اند و انجام و آغاز مجاز و حقیقت بمیزان اعتبار سنجیده این طرز و شیوه و ہنجار را نه پسندیده و صرف انفاس گرامی و اوقات عزیز خود را در سر این کار و بار ضائع شمرده بلکه حاجب و مانع از وصول بطریق نجات دائمی و نشاط اخروی باقی دیده اند و لہذا اگر جمعی قلیل قیام باین کار کرده جم غفیر از علما و زہاد خصوصاً اصحاب کتاب آسمانی و مراولین حدیث پیغمبر آخر الزمانی بمراحل بعید ازین جنس گفت و شنو دگر یخته اند و خود را آلودهٔ این اضغاث مجازیهٔ اعتباریه خوش نکرده تا آنکه اگر یکی ازین آلاف بمقتضای طبع موزون بنظم سخن پرداخته یا تعریفی جز این کاری نداشته و شک نیست که پایهٔ رفعت این گروه با شکوه از آن جماعهٔ عشق پژوه بالاتر است و چنانکه حقیقت را بر مجاز شرف امتیاز حاصل ست ہمچنین ایشان را بر آنہا مزیت کامل بوده است

در مرآة الخیال نوشته عالمگیر پادشاه در اوائل ایام سلطنت خود حکم کرده بود که دیوان

خواجهٔ حافظ شیرازی را مردم از کتابخانهای خود برآرند و معلمان ممالک محروسه تعلیمش بصبیان و اطفال ننمایند با آنکه همیشه این دیوان معرفت ترجمان در مطالعهٔ خاص آن سر حلقهٔ اهل اخلاص می بود چون بعضی مقربان از سر این معنی استکشاف کردند و استفسار نمودند فرمودند همه کس را قدرت بر فهم رموز این کلمات طیبات و کنوز این معارف هدایت سمات حاصل نیست ممکن که ارباب غفلت بر ظاهر عبارت حمل نموده در ورطهٔ بیباکی و عصیان فرو روند و برای شرب خمر و استعمال سکر و شاهد پرستی دستاویزی بدست آورده بهاویهٔ خذلان منهمک گردند انتهی حاصله و شک نیست که مفاسد این معنی بیشتر از مصالح اوست چنانکه اثم خمر بیشتر از نفع وی باشد فصل عشق را از کتاب اغاثة اللهفان و حکم عشقبازی نسوان و مردان را از فتاوای هدایة السائل دیدنی ست و این شرک شیرین و کفر نمکین را گذاشته دست بدامن حب الٰهی و مودت رسالت پناهی زدنی ست و مجاز را بحقیقت عوض ساختنی و صورت را بمعنی فروختنی تا کرابتین مقام رفیع و مکان منیع نوازند و از عشق فانی بمحبت باقی برند و اما معنی عشق از روی لغت پس در صحاح گفته العشق فرط الحب وقد عشقه عشقا مثل علمه علما ورجل عشيق اي كثير العشق وعن يعقوب والتعشق تكلف العشق قال الفراء يقولون امرأة محب لزوجها وعاشق انتهى و در قاموس نوشته العشق والمعشق كمقعد عجب المحب بمحبوبه او افراط الحب ويكون في عفاف وفي دعارة او عمى الحس عن ادراك عيوبه او مرض وسواسي يجلبه الى نفسه بتسليط فكره على استحسان بعض الصور عشقه كعلمه عشقا بالكسر وبالتحريك فهو عاشق وهي عاشق وعاشقة وتعشقه تكلفه وكسكيت كثيرة و عشق به كفرح لصق انتهى و اما ماهیت و علاج او پس در سدیدی نوشته

ونوع اخر من الماليخوليا يقال له العشق وهو مرض وسواسي شبيه بالماليخوليا يعترى للعزاب والبطالين والرعاع قال صاحب المجمل الرعاع سفلة الناس ونقل صاحب عنوان السعادات عن بقراط ان العشق طمع يتولد فى القلب ويجتمع فيه مواد من الحرص فكلما قوي ازداد صاحبه فى الاضطراب وشدة القلق وكثرة السهر وعند ذلك يكون احتراق الدم واستحالته الى السوداء

والتهاب الصفراء وانقلابها الى السوداء ويحدث من طغيان السوداء لفساد الفكر ومن فساد الفكر تكون الندامة ونقصان العقل ورجاء ما لا يكون وتمنى ما لا يتوحتى يؤدي ذلك الى الجنون فحينئذ ربما قتل العاشق نفسه وربما مات غما وربما وصل الى معشوقه فمات فرحا ولذلك قال المصنف وسببه افراط الفكر في استحسان بعض الصور والشمائل وربما لم تكن معه شهوة مجامعة اي مع المعشوق بل كان المطلوب مطلق المشاهدة والوصال لا للمباضعة والنكاح وهذا الصنف من العشق لا يعتري للبطالين ومن يجري مجراهم بل للعارفين وكبراء النفوس وكثيرا ما لا يطيق هولاء ان ينظروا الى المعشوق زمانا فكيف يتصور في شانهم ذلك وقد ينتقلون من هذا العشق المجازي الى الحقيقي بالرياضة وصفاء النفس فيرتقون الى مدارج العارفين البشاشين الذين لا التفات لهم الى هذا العالم بل طلبهم وقصارى غايات افكارهم معرفة الحق الاول مبدع الكل اله كل عقل ونفس عز سلطانه وعظم برهانه وعلامته غور العينين وجفافهما اي بغير دمع الا عند البكا وسمن الجفن للسهر وكثرة ما يتصعد اليه اي الجفن من الابخرة اي يكون جميع اعضاء العاشق ذابلة سوى العين فانها تكون مع غورها مقلتها كبيرة الجفن وذلك لترقى الابخرة الى راسه لسهره الكثير مع ان حركة الجفن ضاحكة كانه ينظر الى شئ لذيذ او يسمع خبرا سارا ويكون نفسه كثير الانقطاع والاسترداد ويتغير حاله الى فرح وضحك والى غم وبكاء عند سماع الغزل ولا سيما عند ذكر الهجر والنوى ومن علاماته ايضا قوله وسهر وهزال وتنفس الصعداء كما ذكرنا وان لا يكون بشمائله نظائر للخلط الفاسد ولان الارواح تتوجه الى الخارج تارة والى الداخل اخرى ويعرف معشوقه اذا اخفى عشقه فان معرفة معشوقه احد سبيل علاجه بوضع اليد على نبضه وذكر اسماء وصفات فايها اختلف النبض عنده اختلافا شديدا شبيها بالمنقطع وتغير لون الوجه عرف انه هو وتلك المعرفة تكون تامة اذا جرب مرارا كثيرة قال الشيخ فانا قد جربنا هذا واستخرجنا به ما كان في الوقوف عليه منفعة وقال صاحب الملل والنحل ان بقراط قد جرب هذا فصادف حقا العلاج لا شئ كالوصال اي لا علاج انفع من الوصال ان اتفق وتيسر فان لم يتفق على الوجه الشر

فليتامل فان كان سبب العشق هو احتراق المواد واجتماعها في الدماغ والقلب فيشتغل بالمرطبات
والمنضجات والمستفرغات وان لم ينفع ذلك فبتسليط العجائز التي تبغض المعشوق اليه قال
الشيخ فان هذا عملهن وهن احذق فيه من الرجال الا المخنثين فان المخنثين لهم ايضا فيه
صنعة لا تقصر عن صنعة العجائز وذلك بمحاكاة قبيحة واستهانة به اي بالمعشوق مع تدابير
الماليخوليا فان كان العاشق من العقلاء تنفعه النصيحة والعظة والاستهانة والاستهزاء به
اي بالعاشق وتخيله الفاسد والتصوير لديه ان ما به ضرب من الجنون والوسواس وذلك
مما ينفع نفعا عظيما وربما اعترى ذلك قوما اخرين اي غير العاقلين فلا تنفع النصيحة بالنسبة
اليهم بل الوصال والتدبير الذي للوسواس ويجوز ان يكون قوله هذا عطفا على قوله هو يعتري
للعزاب والبطالين ومن المسليات الصيد والاشتغال بالعلوم العقلية وكذلك الاشتغال
بالعلوم الشرعية والمحاكاة فيها اي في الاشياء التي تتعلق بابتلاء العشاق بالمعشوقين ونحوها
وكثرة الجماع ولو مع غير المعشوق لان الجماع وخصوصا الكثير منه يستفرغ به المني الغليظ المتراكم
لان الغرض ان العاشق عزب ويتحلل به الابخرة الفاسدة واللعب والسماعات المقصودة منها اللعب
كالتي بالخيال واما التي يذكر فيها الهجر والنوى فكثيرا ما يهلك عشقا قال الشيخ واما الصيد
وانواع اللعب والكرامات المتجددة من السلاطين وكذلك انواع الغموم العظيمة فكلها مسل
انتهى وخلاصه بيان شيخ رئيس در تعريف مرض عشق وعلاج وى در فن اول از كتاب ثالث از
قانون نيز همين ست كه از سديدى ذكر كرديم اگرچه در بعض الفاظ في الجملة اختلافي هست لهذا اعتبار آن
نموده اينجا بقصد عدم تكرار نقل نكرديم ودر شرح اسباب وعلامات در ذكر عشق چنين نوشته ويقرب منها
اي من انواع الماليخوليا العشق وهو مشتق من العشقة وهي نوع من اللبلاب يلتف على
الاشجار فيجففها يسمى هذا المرض به من جهة التشبيه لانه يجفف صاحبه ويذهب عنه
رونق الحياة قال الشاعر ٥ فذا العشق ماخوذ من العشق الذي + اذا التف بالقضبان
جفف رطبها + قال الشيخ ابن العربي في الفتوحات المكية العشق ماخوذ من العشقة وهي

اللبلاب التي تلتف على شجرة العنب وامثالها فهو يلتف بقلب المحب حتى تعميه عن النظر
الى غير محبوبه وقال ارسطاطاليس هو عمى الحس عن ادراك عيوب المحبوب وسببه
الهام النفس بالمحبوب وعلامته البهوت لاستغراقه في خيال المحبوب واتصال الفكر في
شمائله فيبقى ساكتا لا يعقل من امره شيئا والنسيان لذلك فلا يمكنه ان يتلقى الاشياء
التي يدركها بالحفظ والقبول ولغلبة الجفاف على الدماغ والاطراق اي انحناء الراس
الى تحت وذلك لان الانسان متى يريد ان يتخيل شيئا يطرق راسه بالطبع يطلب بذلك
ان يميل الارواح الى البطن المقدم الذي هو موضع الخيال فيقوى تصرف هذه القوة والعاشق
لا ينفك عن تخيل المحبوب واستحضار صورته ولانه يريد بذلك ايضا ان يجتمع حواسه في
تخيله ولا يتفرق من الالتفات الى كل جهة وحالة شبيهة بالماليخوليا من لزوم الغم وحب
الوحدة والسكوت وقلة مباشرة الاعمال وغور العين لقلة الروح النفساني المائل لها بفرط
التحليل لاتصال الفكر ولقلة الغذاء ولكثرة السهر ويبسها اي ذهاب طراوتها ورونقها
لقلة الرطوبات التي بها نضارة الاعضاء وظهوره فيها للطافة بنيتها من غير هزال فيها
لكثرة ارتفاع الابخرة الغليظة اليها بسبب السهر المستلزم لعدم الهضم وكثرة حركتها
لاشتغال الروح ويكون فيها غنج ودلال كانه ينظر الى شئ لذيذ او يسمع خبرا سارا وذلك
لاستقرار شكل المحبوب وشمائله في الخيال حتى صار نصب عينيه ولا شئ عنده الذ من
ذلك واختلاف النبض كنبض صاحب الهم لان الطبيعة تتوجه الى تخيل المحبوب واستحضار
صورته والتفكر فيه فتنصرف عن النبض الى ان تشتد الحاجة ثم تتوجه اليه وهكذا ينتقل
من احدهما الى الاخر ويحدث الاختلاف او لان العاشق دائما بين الياس والرجا فاذا غلب
عليه الرجا صار نبضه مثل نبض المسرور عظيما لينا الى ابطاء وتفاوت واذا غلب عليه
الياس صار نبضه مثل نبض المغموم صغيرا ضعيفا متفاوتا بطيا وتنفس الصعداء اي
يكون نفسه كثير الانقطاع والاسترداد اما الانقطاع فلانصراف النفس والطبيعة الى

تخيل المحبوب والتفكر فيه واما الاسترداد فلشدة الحاجة الى نفض البخار الدخاني بسبب
تراجع الروح الى القلب قال روفس علامة المغموم يبس البدن والسكوت وقلة النشاط
للعمل قال ابن التلميذ بهذه العلامات يحصل جنس العلة وهو الغم وبكتمان سبب الغم
يتخصص سيما اذا انضم معه قلة مبالات المريض بقول الطبيب ومساهلته فانه يدل
على انه عارف بدائه ولا يمكنه ان يبديه للطبيب اما لكونه في ولاية غيره من والد
او مالك او للاستحياء من الناس او لغير ذلك فاذا اتفق مع هذا ان يتغير حال العليل
في نبضه ونفسه ولونه مما يسمعه او يراه فاعلم ان له تعلقا بذلك الشئ وبهذا الوجه
فهم جالينوس امر المرأة العاشقة فانها كانت مستهنية بكل ما يسأ لها عنه ثم انه اتفق
ان ذكر رجل فتغير لونها ونبضها فذكر رجل آخر فلم يتغير ثم اعيد ذلك الرجل الاول فعاد
التغير فقضى بعشقها له ويعرض هذا في اكثر الامر للمخنثين والمغزلين اي المحدثين مع
النساء والمختلطين معهما من الرجال والفراغ من الامور المهملة لما قال الحكماء النفس ان لم
تشغلها شغلتك لانها لا تكاد تفتر ساعة عن تدبير فان شغلتها بالامور النافعة اشتغلت
بها والا اشتغلت بمثل هذه الامور التخييلية الفاسدة ولهذا لا يكاد يتمكن في المنغمسين
في الجد والمرهقين بالفقر الى الضروريات والحقيري الهمم من الرجال والنساء فان
ارباب الهمم العالية لا تكاد انفسهم تتعلق بالدنيا وما فيها فكيف بتلك الرذائل الوهمية
التي لا اعتداد لها عند العقل الصحيح وعلاجه ترطيب المزاج لان هذا المرض وان كان
من عوارض النفس لكن البدن ينفعل عنه ايضاً بدوام السهر والفكر وقلة الطعام
وغيرها فينبغي ان يعالج النفس والبدن بترطيب البدن بالاستحمام بالمياه العذبة
والتمريخ بالادهان المرطبة والتوسع في الاغذية وسائر ما ذكر في علاج ماليخوليا من المرطبات
وذلك لئلا تجف ابدانهم فيصير الى ما هو شر منه واشتغال النفس بالاشغال الشاغلة
التي تنسي المحبوب كاستماع الاغاني والمزامير والاسمار والاحاديث وحكايات الزهاد والنظر

الى البساتين والمزارع الزهرة ومباشرة الاعمال المهيجة للخصومات والمنازعات ليشتغل افكارهم بذلك ويكثر اهتمامهم بغير المعشوق وينفعهم السفر والصيد وتخويفهم بغتة احيانا وفى الجملة ينبغي ان لا يتركهم فارغين والجماع بغير المعشوق ينقص من العشق ويزيل الفكر فيه لما ينشط النفس ويشغلها بغيره وربما يدفع عن الدماغ والقلب الابخرة الردية المنفصلة عن المني ويكسر عادية المواد المحترقة التى تحصل فى العاشق من دوام الفكر والسهر والجوع وغيرها انتهى وتمام اين بحث با ماله وما عليه در كتاب نشوة السكران من صهباء ذكر الغزلان كه درين جزو زمان ريخته خامه آشفته بيان در تازى زبان گرديده ذكر كرده ايم و ابو اسحق ابراهيم بن تميم قيروانى در كتاب المصون فى سر الهوى المكنون براى عشق نامها ذكر كرده آنجمله اين ست شغف مقت وجد كلف اسف تيتم جوى دنف صبوة صبابت كرب كابة شجو خلابه بلابل حسرات تباريح سدم غمرات وهل شجن لاعج حزن كمد التاب وصب لذع حرق سهد ارق رقت جزع خوف هلع لهف حنين تحرق انين استكانت تبلد تبالة تجلد لوعه تفجع فتون شجون مس جنون لمم خبل رسيس تبل داء مخامر ضنا عقل مختلس نفس محتبس لب مسلوب دمع مسكوب علق غرام هيام انتهى و آنجمله ست دمعة باكى ولوعة شاكي بلكه هر لفظ كه دران معنى سوز وگداز باشد ومودى مضمون سودا و رسوائى بود صالح آنست كه براى عشق نام باشد ابن ابى طاهر از على بن عبده آورده كه هيچكى خالى از صبوت و عشق نباشد مگر آنكه در اصل خلقت ناقص افتاده يا منقوص البنيه بوده ست يا بر خلاف تركيب اعتدال واقع شده ولهذا

شعبى اين بيت بسيار ميخوانده

اذا انت لم تعشق ولم تدر ما الهوى ... فانت وعير فى الفلاة سواء

وديگرى گفته

ولا خير فى الدنيا ولا فى نعيمها ... وانت وحيد مفرد غير عاشق

وبعضى گفته

وما تلذذت الا من العشق مهجتي | وهل طاب عيش لامرء غير عاشق

و دیگری گفته

ولا خیر فی الدنیا بغیر صبابة | ولا فی نعیم لیس فیه حبیب

و بعضی گفته

ما ذاق بوس معیشة ونعیمها | فیما مضی احد اذا لم یعشق

و دیگری گفته

وانی لاهواها واهوی لقاءها | کما یشتهی الصادی الشراب المبردا

و بعضی گفته

کفی حزنا بالهایم الصب ان یری | منازل من یهوی معطلة قفرا

و دیگری گفته

عجبت لمن یقول ذکرت الفی | وهل انسی فاذکر من هویت

و بالجمله اگر باب پنجم از کتاب گلستان سعدی شیرازی خوانده باشی دریابی که این عشق خانه برانداز و مرض جانگداز بلائی عام و ابتلای خواص و عوام بوده ست و هیچکی از اهل دل و صاحب علم و عمل الا ماشاء الله ازان نیاسوده ع تو خود چه آدمی کز عشق بیخبری؛ لیکن اینقدر هست که پیش ازین عشاق بر ذکر محاسن معشوق و نظر بر روی او اکتفا میکردند و گذشتن ایشان در کوی محبوب و شمیدن بوی او غایت تمامی بود هر چند اینمعنی هم از مقاصد شریعت حقه فی الجمله اجنبیتی دارد چه مقصود از خلقت بشر و آفرینش این نوع بزرگ حب محبوب حقیقی و عبادت خالق و فاطر عالمست نه عشق بنی آدم گوینده درینمقام چه خوش گفته ست

غیر حق هر چه دلت را بربود | سد راه تو همان خواهد بود

و سعدی فرموده

دلارامی که داری دل درو بند | دگر چشم از همه عالم فرو بند

وازینجا ظاهر شد که صرف عشق در بارهٔ غیر محبوب مطلق اضاعت وقت وقلب موضوع ست ولهذا
در قرآن کریم آمده وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ پس اگر یکی آفرینش او بر قلق و اضطراب آمده
اگر بمرتبهٔ محویت جمال ذوالجلال نرسد وگرفتار رنگ وبوی مظاهر کونیه گردد بروجهیکه دامن حالش
آلودهٔ عصیان نگردد واین مجاز موصل بحقیقت شود غنیمت ست بخلاف جمعی که این درد وسوز را
درمان بوصال محبوب کرده اند واین بیوستگی وچسپیدگی را غایت مطلوب دانسته چه این صریح
ظلم وستم بحت ست ولهذا امیر حسینی در نمیقاء چه خوش کلام بر زبان رانده رباعی

خوبان زمانه جملگی سیم طلب　　عشاق فتاده در طمعهای عجب
افسوس که از گردش دوران دو رنگ　　در حسن حیا نماند ودر عشق طلب

وصفی حلی گفته است

یقولون لی بالله ما انت صانع　　اذا زارك المحبوب قلت انیك

ودیگری گفته است

حدثنا عن بعض اشیاخنا　　ابن بلال شیخنا عن شهر یلیك
لا یشتفی العاشق مما به　　بالضم والتقبیل حتی ینیك

وقیس بن ملوح گفته است

فوالله لولا خشیة الله والحیا　　لعانقتها بین المقام وزمزما
وقد حرم الله الزنا فی کتابه　　وما حرم الرحمن خلا ولا فما

واین نوع شیفتگی واین طرز آشفتگی در واقع نوزان قوای حیوانیه وشهوات نفسانیه ست
نه افعال انسانیه زیرا که محبت صادق ومودت واثق همان ست که دران خیال فاسد بخاطر عاشق
نگذرد وجز جوش درون وشنیدن مضمون ودیدن روی دلستان طلب دیگر بر نخیزد ورنه داخل
در فنون جنون واقسام مالیخولیاست کما تقدم ولهذا انفطویه درین محل چه خوش سخن فرموده
وداد فریاد پرستان داده است

کم قد خلوت بمن اهوی فیمنعنی ‏ ‏ ‏ ‏ منه الحیاء وخوف الله والحذر
وکم ظفرت بمن اهوی فیقنعنی * ‏ ‏ ‏ ‏ منه الفکاهة والتجمیش والنظر
اهوی الملاح واهوی ان اخالطهم ‏ ‏ ‏ ‏ ولیس لی فی حرام منهم وطر
کذلك الحب لا اتیان معصیة ‏ ‏ ‏ ‏ لا خیر فی لذة من بعدها سقر

عتبی درین محل لطیفه سنجیده گفته که مردی بعض عرب را گفت ماینال احدکم من عشیقة اذا خلا بها قال اللمس والقبل وما شاکلهما قال فهل یتطاولان الی الجماع فقال بابی وامی لیس هذا بعاشق هذا طالب ولد انتهی گویم نیل لمس وقبل از عشیقه نیز مرتبهٔ نازل ست و درجهٔ عالی صبر و عفاف و قناعت بر ذکر باشد یا احیاناً بعض اوقات بانشاد اشعار زیرا که هرچند سودن و بوسیدن از صغائر ذنوب ست نه کبائر جرائم لیکن استرسال نفس در امثال این احوال منجر بفساد مآل میگردد و از عشاق مجازی این زمان کمتر کسی باشد که طالب وصال محبوب و نیل مطلوب نبود اینچنین کس که ذائقهٔ محبت در دل داشته باشد و پابند سلسلهٔ آداب ومحبت بر طریقهٔ اصحاب دل بود در صد هزار یکی هم نتوان یافت امروز هر که هست که دعوی عشق باکسی میدارد غرض وی از محبوب استحصال وصال یا استجلاب امتعه و اموال ست لاغیر بلکه اگر بنظر غور نگرند دریابند که درین دور آخر خود وجود عشق و محبت اگرچه بر طریقهٔ مجاز بود یافته نمیشود و اینکه دیده و شنیده می شود فسق بحت و غرض صرف و اظهار غیر واقع و اضمار خلاف اظهار ست پس بس ست عشق نبود اینکه در مردم بود * این فساد خوردن گندم بود * و ازینجاست که ثوران این مرض در اهل دول وجاه و اصحاب فراغت و فرصت بسیار ست و در مفالیس و محاویج که دست رس بمقاصد خویش ندارند کمتر و نادر بلکه معدوم و مفقود ست

چنان قحط سالی شد اندر دمشق * ‏ ‏ ‏ ‏ که یاران فراموش کردند عشق *

واگر این عشق که آنرا فسق نام کرده ایم جائی باشد که انجا حصول مطلوب میگنجد و نیل مقصود دست بهم میدهد تاهم غنیمت ست زیرا که بر وجه شرعی اگر تا بار رسد مضائقه نیست اگرچه

اگرچه بمرتبهٔ سافل و درجهٔ نازل واقع ست قیامت این نست که مصرف این عشق درین
روزگار پرآزار از نسوان متجاوز گشته بمردان افتاده ست که هیچ راهی برای سلوک این
جادهٔ ناهموار و طریق دشوارگذار به بر روی کار نیست و اگر معالج بالفرض مسیحا باشد ازالهٔ این
مرض باین درمان نتوانستن کرد این بلاء ناگهانی و آفت آسمانی آفریدهٔ اوباشان ایران و زمرهٔ
مردم صفاهان ست ولهذا دواوین و مجامیع فارسیان را دیده باشی که در تشبیب و تغزل خود
چه ستمها که بر جان ایمان نکرده اند و کدام خونریز ست که برد و دامان انصاف روا نداشته و
بدولت این ناپاک دینان و تاک پرستان این داء عضال بسیر گلزمین هند و سند خرامیده و در
جاه و ده دلهای مسلمان زادهای غفلت منش که از علم شریعت و احکام ملت بی بهره محض افتاده اند
ریشهٔ اقامت دوانیده و در زوایای خواطر ایشان بکشاده پیشانی آرمیده اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُونَ

هر خس و خار که در راه نمودی دارد   آخر ای باد صبا این همه آوردهٔ تست

پیش ازین اطوار حب الهی را برای تسلی خاطر آشفته و دل شکسته در پیرایهٔ سخن نظم جلوه
میدادند و برالفاظ ساغر و مل و رخ و زلف تعرتج نمیکردند تا آنکه گروهی از نفس پرستان
دین دشمن و بوالهوسان شیفتهٔ شاهدان سیمین تن بر ظواهر این مبانی قناعت نموده و از
معانی قطع نظر فرموده هنگامهٔ عشقبازی و جان سپاری آراستند و خلقی بسیار را از پی شان
و زنان گل اندام بدام معشوقی گرفتار ساخته و این فسوق و فجور را در چشم هوی پرستان جلوه
استحسان داده از جاده بدر بردند و به ناشایستها راه نموده مبتلای آلام دنیا و آخرت فرمودند
و لوح دلها را از نقوش عرفان و توحید رحمان پاک شسته جادهٔ دوزخ جاویدان پیمودند
و بتقلید پیر مغان میکدهٔ کفر و کافری عزازیل راضی به تنها روی در هاویهٔ سقر نشده گروهی را
از همجنسان و ابناء نوع خود نیز همراه بردند و رفیق طریق وادی آتش گردانیدند ضلوا
فاضلوا و شک نیست که اگرچه نیات سلف درین شعر و شاعری مستحسن خواهد بود و وقوف برین
مفاسد در خواطر شان مخطور نشده لیکن اینقدر انهماک درین کار و بار بیدار و استغراق

اوقات و انفاس گرامی و رین افکار خالی از لغزش ناسزا و کردار غیر زیبا نیست گو در حق همه
اشخاص گمان این فسوق معتبر نباشد هنوز گروهی از خداپرستان هست که شغلی باین فن دارد
و ذره از خلاف حق بر زبان و بیان ایشان جاری نمیشود و ارتکاب محذوری و فعل محظوری
از ایشان صورت نمی گیرد لکن قلیل ما هم حکم هر شی بر اکثر ست ؛ بر اقل پس صرف وقت
در انشاد شعر و انشاء نظم اگر بقدر ملح در طعام و نحو در کلام باشد و مقصود از آن احماض خاطر
مستهام و تسلی دل ناکام بود مضایقه نیست و اگر عوض جمیع اشغال مستحسنه و افعال بایسته
و احوال شایسته و اصلاح ظاهر و باطن بقواعد شریعت حقه و اوامر و نواهی ملت صادقه همین
سودای جنون در سر و پیرایهٔ مالیخولیا در بر ست محل عبرت و مقام غیرت باشد تا کرا فهم وضع هر شی
در موضع او ارزانی فرمایند و از مزالق افراط و تفریط رهائی بخشیده بر شاهراه یقین و عرفان
بگذارند و باحوال زندگان فنا اساس و فانیان بقا اقتباس نظر بصیرت او را واکشایند ؎

رباعی

دنیا خوابی ست کش عدم تعبیر ست　　صید اجل ست گر جوان و پیر ست
هم روی زمین پر ست و هم زیر زمین　　این صفحهٔ خاک هر دو رو تصویر ست

الٰهی لطفی همراه کن که از کشمکش اندیشهای تباه براه نجات افتم و از حیص بیص کردار پست و همت
زبون بر کران صواب آیم ؎

دولت اگر همدمی ساختی　　عمر بدین تیره نپرداختی
در دلم آید که گنه کرده ام　　کین ورق چند سیه کرده ام

الله بس باقی هوس

واقف شیخ نور العین خلف قاضی امانت الله ساکن بٹاله من توابع لاهور طبع بلندش
تحسین خواه و فکر ارجمندش قابل بارک الله عمری خدمت سخن کرد و در تصحیح زبان کوشید اگرچه
کتب تحصیلی هم کسب نموده اما لذت شعری بر مذاقش غالب آمد میگفت شبی در رؤیا این مصراع　واقف

بخاطر رسید ع جام طرب بدست تو لبریز داده اند* بعد بیداری این پیش مصراع بهم رسانیدم ع
در خنده اختیار نداری برنگ گل * و نیز میگفت این مصراع بخاطر رسید. ع ای چراغست
بکف از رنگ حنا زود بیا * شش ماه فکر مصراع دیگر کردم تا این پیش مصراع بهم رسانیدم
ع دل ز دستم به شبستان غمت گم گردید * دیوانش سه ضخامت ست این اشعار از انتخا
فراگرفته شده

نکشد یار از غرور مرا — کشتن خویش شد ضرور مرا
خواهم سعادتی ز طواف قدم برم * — ورنه چه حاصل ست ازین مشت پر مرا
آنقدر یادی که زخم کهنهٔ ما نو شود — آرزوزان خامهٔ مشکین رقم داریم ما
نشنوم نافه گر از نکهت زلفت دم زد — اعتباری نبود گفتهٔ سودائی را
در نظر چون سایهٔ شمشاد می آید مرا — سر بپائی یار سودن یاد می آید مرا
ای هم آوازان وداع عندلیب من کنید — بوی گل از جامهٔ صیاد می آید مرا
آه از خشکی طالع که درین فصل بهار — سیل تشریف نیاورد بویرانهٔ ما *
گریزگاه بود این دل پریشان را — خدا زیاده کند عمر زلف جانان را
خواهم بدام تو زود چه میکشی — بگذار یک دو روز بکنج قفس مرا
چند روزی شد ز کویش رفتم و یادم نکرد — گرچه یاد آرند اکثر نو ز دنیا رفته را
خجل ز انجمن شرمسار از چمنم * — نه عندلیب نه پروانه کرده اند مرا
یارب ز دود آه کدامین سیاه روز — آن زلف در بهشت پریشان نشسته است
خامه را احوال ما تقریر کردن مشکل ست — زانکه او را بر زبان زخم ست و ما را در دل ست
رسید یاد و گریبان من درید و گذشت — بداد کوتهی دست من رسید و گذشت
نی جیب من درید و نه دامان من کشید — ما را درین بهار نیامد بکار دست
ز هر کسی بجهان یادگار می ماند — بگوئی یار ز ما هم غبار می ماند

نرگسِ او که گاه از سرمهٔ دنباله دار — با سیه روزانِ خود لطفِ زبانی میکند
دلم از کوچهٔ آن زلف هراسان گذرد — همچو مجروح که از مشک فروشان گذرد
غم چه استادهٔ تو بر درِ ما — اندر آ یارِ ما برادرِ ما
دل از غرورِ بهمن و انی شود دسے نفسے — ز پهلوئی تو مگر این دماغ پیدا کرد
قسمت ببین که از لبِ شیرین نو خطش — حلوا بدیگران و بما دود میرسد
ترا که گفت که مائل بسیرِ بستان باش — بنوش یکدو سه جامی و خود گلستان باش
همان بهتر که من از آستانش زود برخیزم — چه لازم بعد روزی چند نا خشنود برخیزم
آغشته بخون میروم از کوی تو بیرون — میخواست دلِ من که باین رنگ برآیم
تو ننویسی بکس مکتوب لیک از بدگمانیها — چو برخیزد کبوتر از سرِ بامت بر دهوشم
من نمیگویم که مجنون باش در صحرانشین — شهر هم بد نیست لیکن فارغ از دنیا نشین
سروِ روانِ من گذری کن بسوی من — تا آبِ رفته باز بیاید بجوی من
شود سالک ز بندِ خود رها آهسته آهسته — رود از دست چون رنگِ حنا آهسته آهسته
نخواهم تند چون سیلاب گفتن سرگذشتِ خود — کنم پیشِ تو عرض ماجرا آهسته آهسته
تلاشِ وصلِ این سیمین بران آخر گدایم کرد — شدم مفلس ز فکرِ کیمیا آهسته آهسته
ای آنکه سوز میطلبی از مزارِ ما — از مرقدِ منور پروانه غافلے

وحشی

وحشی دولت آبادی روزی چند مرغ روحش در وحشت آبادِ عالم خوشگوئیها نموده در سنه ۱۰۶۳ از قفسِ بدن پرواز نموداز دست ع

قرب تا حاصل نشد دودی ز جانم بر نخاست — اتحادِ شمع برقِ خرمنِ پروانه بود
بی لطفیٔ بحال تو دیدم که سوختم — وحشی بگو که از تو چه تقصیر آمده است
آتش بجگر زان رخ افروخته دارم — وین گریهٔ تلخ از جگرِ سوخته دارم
در دامِ غمت تازه فتادم نگهم دار — من عادتِ مرغانِ تو آموخته دارم

وحشی بدل این شعلهٔ سوزنده چو فانوس | از پرتو آن شمع برافروخته دارم
صبر خواهم کرد وحشی برغم نادیدنش | منکه خواهم مرد گو از حسرت دیدار باش
بست زبان شکوه ام لب بسخن کشادنش | عذر عتاب گفتن و مژدهٔ لطف دادنش
مصلحت دید چنین صبر که سویش نروم | بنشینم برهش بر سر کویش نروم
دیده خورش مصلحتی لیک دریغا کو تاب | که یک امروز بنظارهٔ رویش نروم
زینسان که تند میگذرد خوشخرام من | کی ملتفت شود بجواب سلام من
من و از دور تماشای گلستان کسی | بنصیبی شده خورسند ز بستان کسی
در نظر نعمت دیدار بحسرت نگران | دستها بسته و مهمان شده بر خوان کسی
وحشی از شوق تو جان داده تو باشی زنده | زندگی بخش کسی عمر کسی جان کسی

ولی

ولی دشت بیاضی واقف رموز خفی و جلی ست و آسوده گنج مرتاضی اصلش از قائن ست در مراتب نظم طبع خوشی داشت معاصر شاه طهماسپ بود و فاتش در ۹۹۰ه واقع شد صاحب دیوان ست و شاعر رفیع الشان از وست

کاش در بزم تو غیرت ندهد راه مرا | تا بحسرت نکشد طعنهٔ بدخواه مرا
بگفتم ناشکیبم وعده را احدیست پنداری | بشوخی سر برآوردی و رسوا ساختی ما را
هلاک میشوی اینک و لی نمیگفتم | مکش که جام قریب ست ناچشیده بهشت
دل که هر دم ز رخت صد هوسش منظور ست | گر تسلی بنگاهی نشود معذور ست
بمصلحت گله را میکنم رو لی ورنه | فدای تست اگر صد هزار جان دارد
درماندهٔ احوال خودم این چه حجاب ست | فارغ بگذر طاقت نظاره که دارد
چنین چه شکوه توانم ازان ستمگر کرد | که هر چه در حق من غیر گفت باور کرد
یاد آن آغاز رسوائی که یار از دیدنم | شرمگین میگشت و من از وی حجابی داشتم
دل بمحرومی دیدار نهم به که ز دور | همچو حسرت زدگان آیم و نظاره کنم

هزاران آه ازان خواری که چون میرتد از بزمم — بامید شفاعت جانب اغیار میدیدم
بهر تو شنیده ام سخنها — شاید که تو هم شنیده باشی
تهمت زده ام کرده بعشق دگری کاش — پرسند که غیر از تو بعالم دگری کیست
از دوستیت بهره ام این ست که در شهر — یک دوست ندارم که بجان دشمن ما نیست
قاصد ز بزم رفت که آرد خبر از یار — باز آمد و اکنون خبر از خویشش ندارد
خوش آنکه با تو دهم شرح مشکل خود را — بگریه انستم و خالی کنم دل خود را

والهی

والهی از سادات بلدهٔ قم بود بر امرد طفلی از طائفهٔ شاملو شیفته شده گوش و بینی خود بباد داد

از وست

حلق خشکی ز تف سوختن دل دارم — دم آبی طمع از خنجر قاتل دارم
گه کنم آرزوی بوس و گهی میل کنار — یک کف خاک و صد اندیشهٔ باطل دارم
چاک پیراهن یوسف که گل تهمت بود — خنده بر سستی تدبیر زلیخا میکرد

واعظ

واعظ میرزا محمد رفیع قزوینی پایهٔ تعریفش ازان رفیع تر که بسلم قلم توان رسید و شرفهٔ توصیفش ازان بلندتر که ببال اوراق توان پرید لآلی منظوماتش در کمال خوش جلائی و جواهر نثوراتش در نهایت بیش بهائی حجت کمالش کتاب ابواب الجنان ست که باتفاق جمهور کتابی باین خوش بیانی در باب مواعظ ترتیب نیافته مطالعهٔ دیوان واعظ طبع را در اهتزاز آورد این چند غزال رعنا از ختن زار دیوانش بخرامش می آید

از زبان کلک نقاشان شنیدم بارها — بی زبان نرم کی صورت پذیرد کارها
اینقدر طول امل ره میدهی در دل چرا — مصحف خود را باین خط میکنی باطل چرا
آزاده بهر ایچ کس بند نگردد — خاصیت سروست که پیوند نگردد
حرفی اگر بعاشق بیتاب می زند — شرمش طپانچه بر گل سیراب می زند
سر برون آورد عکس از روزن آیینه گفت — فیض صحبت میتواند سنگ را آدم کند

نیکخواهان درجهان بگروه صبح مردم اند | جز ترش روئی نه بیند شربت از بیمارها
روزگار آخر ستمگر را ستمکش میکند | شیشه میسازد مکافات شکستن سنگ را
اگر خورشید رخسار تو در پیش نظر باشد | چو ماه نو زپیری میروم سوئی جوانیها
ز ابنائی جنس خود بحذر باش زانکه آب | با آن سرشت پاک بآیینه دشمن است
آزاد نیستند بدولت رسیدگان | گردید پائی بند نگین تا سوار شد
گر تهی دستی نه واعظ مایهٔ دیوانگی ست | چیست باعث کز درختان بید مجنون میشود
صد حیف که ما پیر جهاندیده نبودیم | روزی که رسیدیم بایام جوانی
ظاهر آرائی نباشد شیوهٔ روشندلان | میرد آتش از برائی جامهٔ خاکستری
ما از شکست خویش رخ یار دیده ایم | این باغ را ز رخنهٔ دیوار دیده ایم
عرق ناکرده پاک از محفل ما شد نگار ما | درین گلشن سبک برخاست از شبنم بهار ما
زبان بسته نگهبان راز دل باشد | حصار خانهٔ ویران چراغ خاموشی ست
تدبیر دلکشائی ما هیچکس نکرد | این فکر را بدامن صحرا گذاشتیم
دور و دراز شد سفر بیخودی مرا | گویا ببوئی زلف تو از هوش رفته ام
امشب کشایشی نبود چشم صبح را | واعظ گرفته اوج مگر دود آه تو

وحید

وحید میرزا محمد طاهر قزوینی یگانهٔ عصر بود در فنون و علوم و نظم و نثر گوئی از همعصران می برد دفتر نویس شاه عباس ماضی بود آخر بمجلس نویسی شاه که عبارت از وقائع نگاری باشد سربلند گردید و آخر الامر بوالا پایهٔ وزارت متصاعد گشت شیخ علی حزین ترجمهٔ او در تذکرهٔ خود ببسط تمام نوشته دیوان غزل قریب سی هزار بیت از وی بنظر در آمد سرسری چند بیت برچیده شد

نور معشوق ازل در دلم از یار افتاد | عکس خورشید ز آیینه بدیوار افتاد
مرا از صحبت جاهل چه باک می باشد | که در دهان نجس حرف پاک میباشد

چو می‌بینم بدی از خصم خود در مهر میکوشم
ز آب سرد دایم چون سفال گرم میجوشم

ناقصان را جور بیا شد گوارا تر ز لطف
آتش سوزان به از آب ست خشت خام را

سیم و زر دنیا پرستان را منافق میکند
پشت و رو یا شد یکی آئینهٔ بی سیم را

دل اگر میگویم از طفلی نمیدانی که چیست
آنچه روز اول از ما برد آن را بدهد

آگه کسی از ناخوشی زادهٔ خود نیست
از تلخی گفتار خبر نیست زبان را

بر میوهٔ رسیده زدن سنگ ابلهی ست
زنهار از سوال مرنجان کریم را ؛

مرا بر ریختن خون خود مضایقه نیست
کسی اگر بتو گوید چرا چه خواهی گفت

چو من نمیرم یار میگویند عاشق میکشد
من نه تنها عاشقم بر دوست خود هم عاشق است

بود خاصیت آب بقا خوی ملایم را
که از دندان زبان را زندگانی بیشتر باشد

بشاهان میرسد از زیر دستان فیض پنهانی
بنای خانه را از خشت زرین محکمی باشد

چو دولت یافتی خوی بدت فرمان روا گردد
که در وقت سواری دست چپ صاحب عنان باشد

بزر باشی بود مشهور خورشید جهان اما
زر پاشیده را پیوسته در دامان خود دارد

در وصل دلم وا نشود بسکه ضعیفم ؛
از رشتهٔ باریک گره دیر گشاید ؛

نیایم در شمار اما بسان رشتهٔ گوهر
درشتان را بزمی آشنائی یکدگر سازم

در سر کوی بتان همچو سخن در دل لال
هر طرف روی کنم راه بدر نیست مرا

بگلشنی که رخ دوست بیحجاب شود
ز شرم غنچهٔ گل شیشهٔ گلاب شود

لبی که زمزمهٔ خواستن بود سازش
صدای ریختن آبروست آوازش

چو لاله روزن گلچین بود گریبانم
حدیث زشتم و نیکو نوشته اند مرا

هر جا دلی ست در پی چشم سیاه تست
عالم تمام زیر نگین نگاه تست ؛

از هم چو باز شد مژه ام خون دیده ریخت
گفتی مگر که بخیهٔ زخمم ز هم گسیخت

ما طائران شوقیم آرام نیست جان را
بر بال خود نهادیم بنیاد آسمان را

چرخ را آرامگاهِ عافیت پنداشتم　　آشیان کردم تصور خانهٔ صیاد را

هرچند که خود گم شده ام راه نمایم　　در قافلهٔ عشق تو آواز درایم ❊

چون شاخ که از میوهٔ بسیار شود خم　　از بار هنر بر دل خود نیز گرانم ❊

ای راز دل چه آمدهٔ بر سرِ زبان　　بیرون نمیرود ره ازین کوچه باز گرد

ز بارِ منتِ احسان دریا ابر نیسانے　　کند افغان چو مجروحی که زخمش آب بردارد

وحید ملا کلوج در زمان شاه اسمعیل در عرصهٔ سخنوری داد مردمی داده دیوانش هفت هزار بیت دیده شده و با آنکه عامی بوده از مساعدت بخت و درستی سلیقه سخنش خالی از عیب بیت

ازوست ؎

محال ست اینکه عاشق را شود یک کام دل حاصل　　تمنا بر تمنا بشکند تا جان برون آید

گر میسر نشود بوسه زدن پایش را　　هر کجا پای نهد بوسه زنم جایش را

من مستِ میِ عشقم و او مستِ میِ ناز　　من بیخبر از خویشم و او بیخبر از من ❊

توان بخواب رخت دید لیکن از خجلت　　چگونه روی تو بیند کسے که خواب کند

واضح میرزا مبارک الله مخاطب بارادت خان از دودمان امارت ست در عهد جهانگیری بمنصب میر بخشیگری دم مباهات میزد و در زمان جلوس شاهجهان بوالا پایهٔ وزارت مترقی گشت و بعد قلیل بایالت دکن و خطابِ خان اعظم فوز عظیم اندوخت در ایام حکومت جونپور موافق سنه ۱۰۵۸ مرحلهٔ آخرت پیمود دیوان واضح بنظر در آمد این چند گل ازان چمن چیده شد ؎

عارف از و پرست ولی او نمی شود ❊　　آیینه رونما شود و رو نمی شود ❊

ز مقراضِ فنا نور ست شمعِ زندگانی را　　بود آب دمِ شمشیر صندل سرگرانی را

چه الفت ست بزلفِ تو بیقراران را　　بلی سیاه پسند ست سوگواران را ❊

موجم و وحشت کند محروم از ساحل مرا　　در طپیدن رفت از کف دامن قاتل مرا

در عالم دل باختنِ خویش رواج ست　　عمریست که ویرانهٔ ما وقف خراج ست

بعجیب صبح زِ خورشید گلفشانیهاست — بجام پیری ما بادهٔ جوانیهاست
براهِ او چه در بازیم نی دینی نه دنیائی — دلی داریم واندوهی سری داریم سودائی
واضح بهیچ راه دلم وا نمی شود — این قفل زنگ بست شکستن کلید اوست
بر مرادِ دلِ خود بال زدن نقصان ست — وقت آن خوش که مراد در قفس انداخته ایست
گرچه آزادم ولی جانم فدائی دیگریست — گرد سر گرداندهٔ صیادی فرامش داده است
رشک فرمائی دلم نیست بجز عیش حباب — یافت یک پیرهن هستی و آن هم کفن ست
بیخود شدنم آفت مینای ادب بود — ساقی کرم افزود که در نشئه کمی کرد
رفتنیهای جهان قابل دل بستن نیست — اینقدر بسکه دمی خاطر خود شاد کنند
گلهٔ صاف به از عفو غبار آلود ست — هست دوزخ گنهی گو بهدار ابخشند
بهار و وقت صبا گل بکام گلچین باد — که ما بکنج قفس طرح آشیان کردیم
بکاغذ اخگری پیچیده ام یعنی دلِ خود را — مبادا گر به برحالم کنی ای نامه بر رحمی
نشان سیر بهارست عمر رفته بیاد — ز نقش پای صبا رنگ غنچه بیدارست

رباعی

در گنجفهٔ دهر شهان عالم — در صنف رعیت اندنی بیش نه کم
حکمی دارند زان جهاندار شدند — چون حکم نماند گشت بازی برهم

واحد میر عبد الواحد ترمذی بلگرامی صاحب طبع لطیف و ذهن شریف بود و بحلیهٔ مکارم اخلاق و جلائل اوصاف سراپا آراستگی داشت اختر نجابت از جبین مبینش میدرخشید و عطر خلق محمدی از گل عنصرش می تراوید شعر بزبان فارسی و هندی میگفت و جواهر زواهر مثقب اندیشه می سفت در موضع راهون از اعمال لاهور در معرکهٔ جنگ با کفار آن نواحی جرعهٔ شهادت چشید و این واقعه در ۱۱۳۳ واقع شد صیاد فکرش وحشیان معانی فراوان صید کرده اما از عوارض روزگار مقید رشتهٔ شیرازه نساخته لهذا اکثری ازان به پرواز آمد برخی از اشعار که در بیاضها مثبت بود — واحد

دزین سواد سفیدی میکند ست

امروز بر جبین تو چین دیده ایم ما ٭ صد رنگ ناز را بکمین دیده ایم ما ٭
گر بود در ره بکقدم بی رهنما دورست دور بی اجل نتوان رسیدن گرچه منزل زیر پاست
آگه ز دل شکستن بلبل نه هنوز طرف کلاه خود بگرای گل ندیده
عمری ست در رخ تو تماشائی خودیم آیینه ست بسکه ترا از صفا جبین
نباشد از گداز دل محبت نامه ام خالی چو بکشائی سر مکتوب من طوفان شود پیدا
نیستم محتاج خضر از فیض سوز خویشتن اخگرم خاکستر خویشم به از آب بقاست

رباعی

تا کی بهوا و حرص مائل باشی زان ره که بریدنی ست غافل باشی
اکنون که گذشته را تلافی خواهی از خنجر انفعال بسمل باشی

ثابت والا اسلام خان بدخشی جد محمد افضل ثابت نامش میر ضیاء الدین حسین بود طبع موزون داشت

این شعر از وی ست

وسعتی پیدا کن ای صحرا که امشب در غمش لشکر آه من از دل خیمه بیرون می زند

وامق وامق محی الدین بلگرامی ذهن درستی داشت و باکتب فارسی اشتغال مینمود و حیثیتی بهم رسانده
و مشق سخن از میر نوازش علی کرده و در اواخر سنه ۱۲ درگذشته از وی می آید

گر به بینی تو مرا بر سر راهی گاهی چه شود گر بنوازی بنگاهی گاهی ٭ ٭
بسکه وا ماندهٔ هجرم ز خدا میخواهم وصل هر روزه اگر نیست بماهی گاهی
یاد روزی که گذر داشت بکویش وامق بود با او نظر لطف تو گاهی گاهی
بسکه حیران تماشائی تو گردیدم نماند در چراغ دیده ام چون دیدهٔ بسمل فروغ
سحری که رفت جانان بر کاب او نرفتی برو از تن من ای جان بچه کار خواهی آمد
ز دیدن سر کوئی تو شاد شد وامق مسافرست و نگاهش بمنزل افتاده ست

ظالمان از جنس مردم نیستند آدم مگو — در حقیقت آدمی خوارند این گفتار را

وفائی سلطان اسمعیل عادل شاه پیوسته با علما و فضلا صحبت میداشت و مراعات ایشان واجب می شناخت حلیم و کریم و سخی بوده از علو همت هرگز بدخل و خرج مملکت وا نمیرسید و طریقهٔ عفو و اغماض را دوست میداشت و در ماکولات و ملبوسات میکوشید و هرگز فحش بر زبان جاری نمیساخت هیچکس از سلاطین دکن بلطافت و متانت او سخن نگفته این چند لآلی از خزانهٔ طبع اوست ؎

دل خوبان ز قید مهر آزاد است پنداری — مدار دلبری بر جور و بیداد است پنداری
مراد محنت از عشق تو بر دل میرسد هر دم — دل ویران عاشق محنت آباد است پنداری
ز هجرت آتشی دارم بدل کز بهر تسکینش — نصیحتهای سرد زاهدان باد است پنداری
دل ریش وفائی آنچنان خو کرده با تیرش — که پیکانش بجای مرهم افتاد است پنداری
ای وفائی منال از ستمش — که ستم نیز غایتی دارد

وقوعی محمد شریف نیشاپوری الحادش از هر کس که در زمان اکبری بآن اشتهار داشت زیاده بود و بتناسخ مائل بلکه عازم و جازم از وی ست ؎

در زیر زخم تیغ تو عمداً ازان طپیم — شاید ز ناتوانی خویشت خبر کنم
از غم افتادم بحال مرگ هنگام وداع — تا شوی آگه که در هجران نخواهم زیستن

وحشت عبد الواحد از نبائر امام غزالی ست در قصبهٔ تهانیسر نشو و نما یافته بآزادگی طبع سروے بود در چمن روزگار و در عالم وارستگی نخلی بود فارغ از اغصان حوادث این دار بیدار در آخر سنه ۱۱ در گذشت این ابیات از وی ست ؎

برنگی شورش آلود ست از یاد تو آرامم — که شد چاک گریبان نگین بیتابی نامم
شهید تیغ مژگانم تماشا میتوان کردن — قیامت سبز گردیده ست بر گرد در و بامم
سیه بختی پیامم یک جهان برق بلا وارد — بود گردخرام صبح محشر جلوهٔ شامم
نگه دزدیدن از عالم تجرد خانه میخواهم — ز مژگان وا نکردن طرح این کاشانه میخواهم

بنازِ بیخودیهایم اگر ظالم قبول افتد — ترا در جلوه میخواهم دلِ دیوانه میخواهم
پیامِ وصل بی قاصد بفرما سوئی من آید — برای خواب از خود رفتنی افسانه میخواهم
چشم را خالی کن از دیدن تماشا نازک ست — آرزو در سینه بشکن جلوه آرا نازک ست
صد بیابان ناله پرداز از خموشی گشته ایم — سرمه میداند که فریادِ دلِ ما نازک ست

وحشت شیخ عبدالله تهانیسری معاصر بیدل بود و شمع محفل آزوست ؎

بمحفلی که حریفان وحدت آهنگ اند — بهم چو دیدهٔ تصویر محو یک رنگ اند

وفائی اصلش از اکراد عادیه ست در اصفهان بسر می برد و بگفتن رباعی میل تمام داشت
این رباعی ازو پسند آمد **رباعی**

میگفتم عشق می ندانستم چیست — میگفتم یار و می ندانستم کیست
گر عشق این ست کی توان با او بود — ور یار این ست کی توان با او زیست

وصالی سخن سنج معنی طراز بود شعر نیکو میگفت آزوست ؎

مستانه میگذشت وصالی بکوئی دوست — انجا رسید و مستی پا را بهانه ساخت

وفا آقا محمد امین اصلش از اصفهان ست پدرش بعهد عالمگیری بسیر هند خرامید و در رفاقت نواب آصفجاه منصب دو هزاری و هفصد سوار یافت وی مشق سخن از محمود مازندرانی و شیخ غلام مصطفی انسان کرد و در سنه ۱۱۹۳ درگذشت آزوست ؎

گر بود مخفی ز ناقص فطرتان قدرم بجاست — پیش این جهل آشنایان معنی بیگانه ام

واصلی میرزا امام وردی بیگ اصلش از ایران ست خودش در شاهجهان آباد متولد شد شاگرد شمس الدین فقیر بوده و در خوشنویسی و موسیقی و تیراندازی مهارت داشته در لکهنو با نواب شیر افگن خان زندگانی بخوبی میکرد در اواخر سنه ۱۲ واصل بمقام اصلی گشت ازوست ؎

واصلی را دگر آزار دلِ خود هوس ست — که رساند خبر آن شوخ دل آزار مرا
خوش آن نشاط که در پای خم ز هوش روم — برون ز میکده همچون سبو بدوش روم

وفا میرزا اشرف الدین تمی در آخر دولت نادری بهند آمد و تا سی سال بخوبی گذرانید آخر سنه ۱۱۶۱
بساط هستی در نوشت آنه وست ؎

عارض چون مهش یکی سنبل مشکفام دو   وای به تیره روز یم صبح یکی و شام دو

والا سید ابو طیب خان در بلکه رحمت آباد مضاف مدراس متولد شد و سلیقهٔ استعداد و کتابت بهم رسانید شاگرد محمد باقر آگاه بود و مرید شاه رفیع الدین محدث دکنی در سرکار نواب والاجاه بتقریب تدریس سر افتخار باوج اعتبار داشت این ابیات نتیجهٔ فکر صائب اوست ؎

کند بیان که پیش تو حال جان مرا   نی بر دسگ کوی تو استخوان مرا
ز خاک ملک جنون ست بسکه تخمیرم   بغیر قیس نداند کسی زبان مرا
نیست والا زیر بار منت ای باغبان   هر سحر از داغها در سیر گلزار خوبست
چو دید صفحهٔ تصویر او گلستان گشت   نگار خانهٔ چینی ز نقش ارژنگی ست
والا بشوق ناوک دزدیده دیدنش   چون نی صدای ناله ز ناسور شد بلند

واقف مولوی میران محی الدین در او دگیر متولد شد و بخدمت مولوی علاء الدین لکهنوی و مولوی خیر الدین فائق زانوی ادب ته کرده حیثیات بهم رسانیده مرید خال خود شاه منصور قادری ست از وست ؎

پندار هستی تو حجابی ست در نظر   ور نه بروی یار کسی پرده دار نیست
در هر نفس فنا و بقا هست چون حباب   واقف بموج هستی ما اعتبار نیست
بسان شمع و خورشید ست طرز یار و حال من   که او در جلوه سرگرم ست من سوی عدم کوشم
چون حبابم نیست غیر از نشهٔ صهبای دل   می برد از خود مرا یک جنبش مستانه ام

وقوعی تبریزی مرد صلاح آثار بود بزیارت عتبات عالیات سعادت اندوز گشته و جاروب کشی کربلای معلی اختیار نموده همراه خاک در سنه ۱۰۰۱ بمرد از وست ؎

لب بستن او باعث بیتابی من شد   خاموشی گل پرده در مرغ چمن شد

وہمی طہماسپ قلی قندہاری از طایفۂ اکراد بود در ہند نشو و نما یافتہ خدمت دیوانی بندر سورت داشتہ از وست

زکشتۂ مژه ات ہیچ گوشہ خالی نیست جہان ز تیر تو چون خانۂ کمان پر شد

وفا ہروی از شعراء خوش طبیعت ست در عہد شاہجہانی از راہ بنگالہ وارد ہند شدہ میگذرانید آز وست

از ما مپوش چہرہ کہ مایل ادب نییم کوتہ ترست از مژۂ ما نگاہ ما

واصب قندہاری در موسیقی از جملہ ماہران بودہ در لاہیجان رفتہ با محمد قلی سلیم صحبت داشتہ آز وست

دریاب خویش را کہ درین بحر موج خیز ہمچون حباب وقت تو بسیار نازک ست

واضح نامش آقا زمان وطنش در نواحی اصفہان بودہ سخن موزون چنین میگذارد

عشق آگاہی نبخشد جان غفلت دیدہ را برق نتواند بریدن این رہ خوابیدہ را

پیر چون گشتی بفشان بر جہان دامان ترک داس کشت آرزو کن پشت خم گردیدہ را

واصل لاہیجی محمد امین نام داشت سخنش بسیار متین ست مثنوی خلعت از تالیف اوست نغمۂ سخن چنین می سراید

درحقیقت عینکی بہتر ز پشت چشم نیست دیدہ چون بستی دو عالم را تماشا میکنی

والی میرزا افضل بخاری در سلک منشیان امام قلیخان پادشاہ انتظام داشت از وی ست

ضبط آہ و نالہ چون سازد دل زار مرا آخر این پرہیز خواہد گشت بیمار مرا

والی نجف قلی بیگ نام داشتہ و از اہل بختیاری بودہ منہ

پیراہن گل ریزۂ مقراض قبای ست کز روز ازل بر قد حسن تو برید ند

واصف ملا ابراہیم از شعراء مشہد مقدس ست اندازہ حرفش چنین باشد

در انمقام کہ دل مرغ نامہ بر باشد کشودن مژہ مقراض بال و پر باشد

واله — واله میرزا محمد یوسف در صفاهان بسر میکرد طبع نظم داشت این بیت از وخوش آمد بیت

چه کوتاه است شبهای وصال گلرخان یارب — خدا از عمر ما بر عمر این شبها بیفزاید

وقاری — **وقاری ملا امیر یزدی شاعر عالی ضمیر بوده است**

برنگ رشته که از بخیهای زخم کشند — کشم چو آه دود خون دل بدامانم

واثق — **واثق** نیشاپوری بولایت هند آمده و روزگاری مهنا داشته و در اوائل جلوس عالمگیری ترک منصب کرده بدیار خود برگشت مزاجش خالی از سودا نبوده است

ای جوان برقامت خم گشته پیران نگر — رفته رفته زندگی بار گرانی میشود

وارد — **وارد محمد شفیع از شعرای شاهجهان آباد بوده است**

عروج منزلت کاملان پریشانی است — که آبروی گهر در لباس عریانی است

وحشی — وحشی نافقی کرمانی در یزد بسر می برد بعهد شاه طهماسپ صفوی باعتبار میزیست مرد عاشق مزاج بود سخنش چاشنی درد دارد مثنوی فرهاد و شیرین و دیوان شعرا ازوی یادگار است در سنه ۹۹۱

وحشی روحش از قفس جسم اوج گرای صحرای عدم گردیده است

از من مپوش چهره که غماز نیستم — چون طفل اشک پرده در راز نیستم

تو بمن گذار وحشی که غم ترا بگویم — که تو در حجاب عشقی ز تو گفتگو نیاید

گرد ننشیند بطرف دامن آزادگان — گر براندازد فلک بنیاد این ویرانه را

مریض طفل مزاج اند عاشقان ورنه — علاج درد تغافل دو روزه پرهیز است

بلبل آن به که فریب گل رعنا نخورد — که دو روز است وفاداری یاران دو رنگ

وحشی — وحشی از خوش تلاشان خطه کاشان است شاگرد محتشم بوده سخنش صرف غزل گوئی بوده و آخر حال بسیر هند رسیده و مدتی درین گلزمین بسر برده ناظم تبریزی گفته وفاتش در سنه ۱۲ است در دکن مدفون شد دیوانش دو هزار بیت باشد از وست

شب گذاری بدل بیخود و خوابم کردی — آنچنان گرم گذشتی که کبابم کردی

دور از و چشمم در نظاره را مسمار کرد — هر نگاهی خنجری گردیده و در دل کار کرد
گر سر شک آتشین ریزد دل من دور نیست — شعله نتواند نگهدارد شرار خویش را
اهل نظر بقیمت یاقوت میخرند — خونابهٔ که بر سر مژگان گره شود

واسطی تخلص سید فضل رسول خان بهادر ابن حکیم عبد الشکور ست وطنش قصبهٔ سندیله از مضافات صوبهٔ اوده از احفاد مخدوم سید علاء الدین واسطی جاجنیری که نسبش بواسطهٔ سید ابو الفرح واسطی بحضرت زید شهید ابن امام زین العابدین منتهی میشود از اخوان خود بمقدرت و تمول ممتاز و حکام انگلشیه را باوی مراعات اعزازه در زمان غدر و فساد هندوستان که عالمی کمر بمعادات ارباب فرنگ بسته هزاران را کشته و خسته واسطی بواسطهٔ خیر سگالیهای قوم انگریزی جائی در دل حکام انگلش ساخت که فرمانفرمای برطانیه بعد تسلط بر ملک از دست رفته در صلهٔ این خدمت بعطای چند قری بطریق التمغا ش نواخت وی بحسن تدبیر آنرا در عرض و طول افزود و اسباب معیشت را باحسن وجوه فراهم نمود طبعش نکته سنج و دقیقهٔ فهم با موزونی توامست و نتائج افکارش نزد شعرای فارسی و اردو مقبول و مسلم استفادهٔ این فن از تدبیر الدوله منشی سید مظفر علیخان صاحب اسیر نموده و این اسیر که اصلش از قصبهٔ امیٹهی ست در لکهنو نشو و نما یافته بدبیری وندیمی شاه اوده واجد علی شاه گوی سبقت از معاصرین بوده صریر کلک واسطی شنیدنی ست

هر که بخود از شراب نرگس مستانه شد — فارغ از فکر می و در یوزهٔ میخانه شد
خاک گشتم در هوائی بوسهٔ لبهای یار — کی عجب باشد اگر از خاک من پیمانه شد
واسطی از آمد و رفت خیالات بتان — کنج عزلت داشتم از دل مسافر خانه شد
آنقدر زارم که دشوارست تحریک نفس — قوت دل المدد آهی کشیدن آرزوست
گردن ما را که هست از عالم بالا بلند — زیر محراب خم تیغش خمیدن آرزوست
واسطی اهل فنا را وجه بینائی ست مرگ — سرمه در چشم از غبار خود کشیدن آرزوست
ذوق غم تو از دل شیدا نمیرود — این درد از علاج مسیحا نمی رود

کی سرو باغ سبز شود در نگاه من ٭ از دل خیال آن قد رعنا نمیرود
بردخضر شوق دل تا منزل مقصد مرا ٭ سایه آسا قطع این ره کردم از پای دگر
چشمهٔ چشم ترم را بچشم کم مبین ٭ جو شد از هر قطرهٔ این بحر دریای دگر
حیرت چشمم بجا باشد که شکل آینه ٭ در تماشای رخش کردم تماشای دگر
نشاید غم کشا نرا غیر شیون آرزو کردن ٭ اگر خندد دهان زخم دل باید رفو کردن
اگر داری سر طاعت تو محراب شمشیرش ٭ ز آب کوثر و تسنیم می باید رفو کردن
چه زیبا نرگس مستانه داری ٭ شرابی طرفه در پیمانه داری
چه دیدی واسطی از چشم مستش ٭ که هردم گریهٔ مستانه داری

واصف

واصف مولوی سید حسین شاه کشمیری مولد بخاری اصل در هندوستان علوم متداوله از اساتذهٔ وقت آموخت و فاتحهٔ فراغ بپیش مفتی عنایت احمد مرحوم خواند طبع موزون و خاطر حرفت بشحون داشت در بهوپال آمده بماهوار صد روپیه ملازم شد چون بسفر حرمین شریفین رفتم وی در قریه‌های گهاٹ مضاف علاقهٔ ریاست بعارضهٔ هیضه در عین جوانی بسنه ۱۲۸۵ هجری فانی شد خدایش بیامرزاد وقت تحریر تذکره این چند بیت از کلامش دست بهم داد

تا ترک من بناز سر زلف بر شکست ٭ زاہد ز پا فتاد و بکف آه شر شکست
چشمم بگریه آمد و از ابر آب برد ٭ لعلت بخنده آمد و قدر گهر شکست
نازم بذوق واصف مستانه وش کاو ٭ گر ناشتا شکست بخون جگر شکست
سحر بگلشنی از جنبش هوا دیدم ٭ که گل بگرد سر عندلیب میگردد
پیام من که رساند بحضرتش واصف ٭ که هر که میرود انجا رقیب میگردد

وحید

وحید مولوی ابوالمعالی محمد عبدالرؤف بن منشی احمد علی مرحوم متوطن دارالامارهٔ کلکته ست و ترجمان اول کونسلی قانونی محکمهٔ گورنری البته زانوی ادب بخدمت شاه الفت حسین ته کرده و در مشق سخن نام استادی برآورده امروز سواد کلکته بوجود وش سراپا نازست و شاہد نظم و نثر

فارسی بالتفات خاطرش ممتاز این ابیات از وست

توبا اغیار در گلشن که شب گرم سخن بودی — نه دانستی که من هم یکطرف اندر چمن بودم
تشنه ام لیک بقلزم نزوم از پی آب — موج خیزست بلب شربت تقریر کسے
یک ناوکی که آن نگهِ شرمگین زده ست — صد رخنه در دل و دو صد آخر بدین زده ست
سیراب کرد ز آب بقا جان تشنه را — تیغی که ترک من بدمِ واپسین زده ست
شفتالوی ز روضهٔ فردوس دامنش — آن بوسهٔ که لب بلبش از کمین زده ست
در کنج چمن ما و مے و یار دگر هیچ — این ست تمنای دلِ زار دگر هیچ
عیسی نفسان جان بلبم این دم نزع ست — یک جرعهٔ از شربتِ دیدار دگر هیچ
ای شیخ تو و مسجد و سجاده و تسبیح — ما و بت و بتخانه و زنار دگر هیچ

صبح ست و شراب ناب برخیز — ای غیرت آفتاب برخیز
با روئی نشسته مو نبسته — بی پردهٔ و بیحجاب برخیز
یک نیزه رسیده ست خورشید — ای غیرت خور شتاب برخیز

کشتگانِ تیغ ابرو تشنگانِ لعل لب — کرده کوئی قاتلم را کربلائے تازهٔ
دی ببزمِ قدسیان افتاد بر شعرِ وحید — غلغل احسنت و شورِ مرحبائے تازهٔ
دم نزع ست مگر شربتِ قندی ز لبت — بچکانی ز لبم تا جگر اندک اندک
قدم آهسته بنه در رهِ آن شوخ وحید — میتوان کرد بکویش گذر اندک اندک
کی خضر خورده ست ز سرچشمهٔ حیات — آبی که خورده باغ دلِ من ز جوئی عشق
ببرید باغبانم و بیدل نیم هنوز — شاخی قلمزده بر داز نو بهار فیض
جز یاد تو شد از دل دیوانه فراموش — هم خویش فراموشم و بیگانه فراموش

ولہ

خواست یارِ من بر آرد کام جانم ناگهان — رو نمود از پردهٔ نازش تغافل گفت بس

عرضه کردم بار هجر یار بر بازوی دل	طاقت و تاب و توان صبر و تحمل گفت بس
بیک کرشمه دل و دین و جان ربودستی	بغمزهٔ دگر آخر چه آرزو داری
خاک راهت شدنم بود قضای ازلی	بعد ازین تا بابد خاک من و دامن تو
سر خسته فرش باشد که گذر کنی نکردی	دل بسته چشم واشد که نظر کنی نکردی

واصف — مولوی معراج الدین تحصیل حیثیات در مدرسهٔ عالیهٔ کلکته کرده در خدمت آغا احمد علی مرحوم بمدارج سخن سرائی رسیده سلیقهٔ نظم درست دارد و تخم مبانی تازه در زمین معانی بیگانه می کارد آزوست

بارزوی خدنگ کدام تیر انداز	دلم بسینه طپانست چون شکار شب
منکه هرگز دختر رز را نخواهم همنشین	کامیاب آخر ز لعل میگسار کیستم

وصفی — مولوی سرفراز علی بن شاه نجیب بخش ساکن قصبهٔ امیتهی ضلع لکهنؤ از اولاد مخدوم بهاء الحق جد ملا جیون شیخ احمدست ولادتش در ۱۲۵۲ هجری بوده و فیض سخن از خدمت مولوی غلام امام شهید ربوده دیوان فارسی دارد و هر دو دارد ترانهٔ بلبل و نغمهٔ عندلیب و گنج تواریخ و نغمهٔ عشاق تالیف اوست از ۱۲۸۵ هجری در حیدرآباد دکن بصیغهٔ منشی گری صدر مرافعه بسر می برد و در حین تحریر این نامه نزیل دائرهٔ مولوی رضی الدین احمد بخانهٔ مولوی وهاج الدین خال خود واقع اله آباد بوده ست این چند بیت از کلام اوست که برای اندراج درین تذکره لطف نمود

مرغ دل در قفس بفریادست	داد خواه کدام صیادست
سر شوریده را دوا جستم	گفت سنگ مزار فرهادست
بیدار شود یار دلش نرم نگردد	در آه من خسته اثر هست و اثر نیست
اشک بارا نتوان گفت گهر	فرق در خشک و تری بایستی
آخر از عشق تو گل کرد جنون	مبتدا را خبری بایستی

نامہ برجان عوض نامہ ببر

بسکہ دیوانۂ آن نرگس فتان گشتم

از نرگس مخمور تو دل بیخبر افتاد

بیمار تو دمساز سپندست درین بزم

گریم چنانکہ اشک کباب جگر شوم

وصفی اگر بدار کشندم بجرم عشق

این رسم عدل و داد کہ آورد در جہان

خورشید بر در کہ جبین سا بنت تا سحر

حاتم ز مطبخ کرمہ کیست کاسہ لیس

وصفی زبسکہ بود درین فکر تا سحر

گفتم کہ جاہ و عمر چنین صاحب کرم

قصۂ مختصری باید است

می شدم جام شدم گردش دوران گشتم

دیوانہ چو بامست در افتاد بر افتاد

بنشست چو برخاست چو استاد بر افتاد

سرتا بپا گداز م و شمع سحر شوم

من ہم بکشتگان غمش نامور شدم

این پایہ جود و فیض و عطا نہ کہ شد عیان

از سطوت کہ پشت فلک گشتہ چون کمان

ابر از یم نوال کہ گشتہ گہر فشان

انصاف داد حضرت نواب[1] را نشان

افزون بود ز فضل الہی زمان زمان

[1] یعنی نواب والا جاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بہادر ۱۲

وفا تخلص عبد الغفار در نظم فارسی مشتہر ست و از رئیسان شہر جہانگیر نگر اصلاح کلام خود بواسطۂ کتابت از میرزا اسد اللہ خان غالب داشت و آہنگ نغمۂ سخن چنین بر میداشت

چشم بکشا کہ ابر گوہر بار | قطرہ زن شد بساحت گلزار

تیغ کوه از دمیدن سبزه | ہمچو فولاد گشت جوہر دار

سبزه صد پیرہن بخود بالد | سرو آید بوجد در رفتار

وحشت سلمہ نامش رشید النبی ابن حبیب النبی از احفاد عالم ربانی مجدد الف ثانی قدس سرہ بامر حکام زمان بتدریس علوم عربیہ در مدرسۂ عالیۂ کلکتہ اشتغال داشت و خود ش علم افتای ضلع ہوگلی می افراشت از علوم رسمیہ حظی وافی بردہ و زانوی مشق سخن پیش حافظ اکرام احمد خان ضیغم تہ کردہ ذہنش سلیم و طبعش مستقیم گوہر نظم تازی و دری وار دو بحدت مثقب فکر نیکو می سفت حیف کہ در ریعان شباب ہشت ۱۲ ہجری ازین وحشتکدہ داعی اجل را لبیک اجابت گفت

این دو بیت از کلام اوست

از رخ غیرت خورشید سراپردهٔ ناز   پردهٔ دیدهٔ صاحب نظرانست اورا
ناتوان عاشق دلگیر ترا نتوان گفت   قوت کشمکش جان گرانست اورا

واصف

واصف حکیم اشرف حسین بن حکیم اصغر حسین فرخ آبادی طال عمرهٔ با وجود عنفوان شباب باکتساب فضائل موصوف ست و بذکاوت خاطر و جودت طبع معروف با محرر سطور آشناست و با عندلیبان گلزار سخن هم نوا این چند گهر شاهوار از صدف طبع لطافت کار اوست

دنیاست آنکه شاد و حزین میکند مرا   گاهی چنان و گاه چنین میکند مرا
من خود بقصد مستی و شورش نمیکنم   زاهد هدایت ره دین میکند مرا
خوف و هراس صحبت یاران تیره دل   همچون نگاه گوشه نشین میکند مرا
واصف فضای عتبهٔ نواب مستطاب   مستغنی از بهشت برین میکند مرا
با آنکه خود دو دیدهٔ بیدار ترا نیست   ورنه بجهان جلوه گه یار کجا نیست
ای لاله عذاران بوفایم مفریبید   دانیم که از مهر شمیمی بشما نیست
در صومعها زاهد سجاده نشین را   غیر از خم ابروی تو محراب دعا نیست
ای صدر نشینان سراپردهٔ خوبی   از چیست که در شهر شما رسم وفا نیست
واصف چکند قصد تگاپوی معیشت   چون سایهٔ نواب کم از بال هما نیست

حرف هاء هوز

هلالی

هلالی استرابادی فروغ جبین فضائل و مشار الیه انامل فواضل بود طوطی شکر ریز ست و بلبل شور انگیز از اعیان اتراک چغتا بود چون عبد الله خان بر خراسان استیلا یافت اورا ملازم خود ساخت ساعیان رسانیدند که او رافضی ست و هجو خان نیز گفته فرمان قتل او صادر شد او در عذر خواهی قصیدهٔ غرا موزون کرد اما موثر نیفتاد و در چار سوی هرات سنه ۹۳۶ خون اورا ریختند این اشعار ناخن بدل زن هلال از دیوانش استخراج یافته است

من که و بوسه زدن ساعد بیالیش را گر مرا دست دهد بوسه زنم پالیش را
ترک یاری کردی و من همچنان یارم ترا دشمن جانی و از جان دوستتر دارم ترا
بسی چو ابر بهاران گریستیم و هنوز گلی نرست ز باغ امید و از نی ما
اگر از آمدنم رنجه نگردد خو بیت هر دم از دیده قدم سازم و آیم سویت
دم آخر که مرا عمر بسر می آید گر تو آئی بسرم عمر دگر می آید
چو سایه روی هلالی بخاک یکسان باد اگر ز سایهٔ تو رو به آفتاب کند
بر وای نرگس نادان تو بآن چشم مناز ناز را چشم سیه باید و مژگان دراز
ای کجی آموخته پیوسته از ابروی خویش راستی هم یاد گیر از قامت دلجوی خویش
عجب شکسته دل و زار و ناتوان شده‌ام چنانکه هجر تو میخواست آنچنان شده‌ام
تو آفتابی و من ذره ترک مهر مکن که در هوای تو من سر بآسمان شده‌ام
گر بار غم این ست که من میکشم از تو والله اگر کوه شوم از کمر افتم
خواهم نزنی تیر و به تیغم بنوازی تا در دم کشتن بتو نزدیک تر افتم
خورشید حیاتم بلب بام رسیده ست آن به که در آن سایهٔ دیوار بمیرم
آنکه میگوئی دل گم گشتهٔ خود را بجو منکه خود گم گشته‌ام او را کجا پیدا کنم
پشت و پناه من بود دیوار دلبر من از گریه بر سر افتاد ای خاک بر سر من
نظاره کن در آینه خود را حبیب من اما بشرط آنکه نگردد رقیب من
غم تو در دل تنگم نشست و منفعلم که نیست لائق او کلبهٔ محقر من
خواهم فگندن خویش را پیش قد رعنای او یا بر سر من پا نهد یا سر نهم بر پای او
چند گیرد جام می کام از لب میگون او ساقیا بگذار تا بر خاک ریزم خون او
چون نیامیزی بمن در کوی خود زارم بکش خون من باری بیامیزد بخاک کوی تو
بر تن ای شوخ ستمها کردی بارک الله کرمها کردی

هاشم

هاشم قندهاری صاف‌گو خیال‌جوست در خدمت بیرامخان پدر عبدالرحیم خانخانان بسر می‌برد
در آگره سنه ۹۶۹ بعالم باقی شتافت نغمهٔ سخن چنین میسراید

بجز خاک درت جای نریزم اشک از مژگان	بهر در آبروی خویشتن بر خاک چون ریزم
قمری بباغ بهر چه فریاد میکند	گویا که سرو قامت او یاد میکند
گنجشک وار بستهٔ دام تو گشته ام	نی میکشی مرا و نه آزاد میکنی

هلاکی

هلاکی همدانی هلاک اداهی خوبان خیال‌ست و سینه‌چاک شوخان خوش‌مقال اصلا سواد نداشت از مردم التماس میکرد تا شعر او را باو نوشته میدادند اما سلیقهٔ او باشعر پرمناسب افتاده با سلطان حسین
میگذرانید سواد سخن چنین روشن میکند

گر چو شمعم آن جفاجو سر ز تن سازد جدا	به یکساعت ز بزم خویشتن سازد جدا
زبسکه حسن فزود و غمش گداخت مرا	نه من شناختم او را نه او شناخت مرا
لذت دیوانگی در سنگ طفلان خوردن ست	حیف مجنون را ز او قاتی که در صحرا گذشت
میان خون جگر بوده ام ز دوری تو	ز دل مپرس که او نیز در میان بودست
سیلاب اشک برد هلاکی بسوی یار	چون باغبان که آب بسوی چمن برد
تاثیر کرد در دل سخت تو ناله ام	این صوت را مصنف غم بی اثر نه بست
نه حد ماست هلاکی امید لطف ز یار	غنیمت ست اگر قابل ستم باشیم
گر کشتهٔ عشق تو نگردند شهیدان	در حشر کجا دست بدامان تو یابند
ای دل عمل بقول تو دیگر نمیکنم	دیوانهٔ حدیث تو باور نمیکنم

همت

همت میر علیسی مخاطب بهمت خان جوهر قابل و قابل دوست بود و همت بتربیت علما
و شعرا و ارباب هنر صرف مینمود در نظم و نثر قدرتی داشت از وی ست

بجز خاری که مجنون داشت در دل	بیابان جنون خاری ندارد

همایون

همایون پادشاه بست و پنجسال در هندوستان پادشاهی کرد حنفی مذهب بود و همه وقت

در مجلس او مسائل علمی مذکور میشد و همیشه با وضوحی بود و بی وضو نام خدا بر زبان نمی آورد دیوان شعر دارد در ۶ همایون پادشه از بام افتاد ٭ تاریخ وفات اوست ازو می آید

من اشک روان چو گنج قارون دارم — گلگونه درون کیسه زافیون دارم
خط مشکین بصفحهٔ گلفام — آیتی رحمت مبین من بت
خوش آنکه با خیالت عمری نشسته بودم — وز شوق سرو قدت از جای جسته بودم
عیبم مکن که گفتم موی ترا پریشان — در شرح جعد زلفت چون دل شکسته بودم
در شرح غنچه او هرگز نگفته حرفی — لب را دران حکایت پیوسته بسته بودم
حقا که چون همایون در حال وصل بیخود — با دوست در حکایت از خویش رسته بودم
بدست آینه داد آنکه دلستان مرا — یکی دو ساخت بلائی که بود جان مرا
بود که بیند و رحمی بحال من آرد — ز گریه پاک مکن چشم خونفشان مرا
روز وصلت بیک عشوه بکش زار مرا — بشب هجر مکن باز گرفتار مرا
صد رهم عشق ستمکاره دهد توبه ز عشق — باز از ره برد آن شیوهٔ رفتار مرا

رباعی

ایزد که فلک بقبضهٔ قدرت اوست — داد دست ترا دو چیز کان هر دو نکوست
هم سیرت آنکه دوست داری کس را — هم صورت آنکه کس ترا دارد دوست

همتی غیاث الدین بلخی خوشگو معنی جوست این رباعی نتیجهٔ فکر اوست

آنکس که بخانه نیم نانی دارد — در گوشهٔ شهر آشیانی دارد
نی خادم کس بود نه مخدوم کسی — انصاف بده چه خوش جهانی دارد

هاشم همدانی در علوم عقلی و نقلی بارع بود و حدت ذهنش سیف قاطع در علم طب بقراط زمان و در حکمت یادگار یونان بود از وست

خمیازه کشیدیم بجای قدح می — ویران شود آن شهر که میخانه ندارد

دوری میان ما و تو صورت پذیر نیست	نقاش سرو و فاخته همراه میکشد
بر امید آنکه شاید یکدمت بینم بخواب	دوشش تنهائی بصد افسانه ام در خواب کرد
از هلال خنجر ابروی تو دل رفت ز کار	حل شد این عقده و از ناخن تدبیر چکید

همایون

همایون از سادات اسفرائن بوده شاعریست در نظم اشعار بی بدل و در قدرت گفتار ضرب المثل در عنفوان شباب به تبریز رفته و بتقرب سلطان یعقوب اختصاص یافته سلطان او را خسرو کوچک میخواند دران ایام بعشق جوانی سودا بهم رسانید و کارش بآن کشید که چندی در زنجیر مقید گردید وفاتش را ناظم تبریزی در سنه ۹۰۲ نشان داده قبرش در قریه آرمک

من اعمال کاشانست **منه**

بود ز کسوت آسودگی فراغ مرا	بس است پوشش تن پنبه های داغ مرا
نموده گوهر سیراب از بنا گوشش	چو شبنمی که کشد برگ گل در آغوشش
سر و من از بسکه دلها بسته بر هر موی او	گلبن هر غنچه را ماند قد دلجوی او
نیابی در چمن سروی که من صد باره در پایش	سری ننهادم و نگریستم بر یاد بالایش
ممتاز بود ناله ام اندر صف عشاق	چون آه مصیبت زده در حلقه ماتم
ز خراش سینه من بود آگهی کسی را	که ز نوگلمیش خاری بجگر خلیده باشد
دیدمش دوش بخواب و نفسی آسودم	لیک فریاد از ان لحظه که بیدار شدم
ز جولان سمندش آب چشم من بجوش آید	بلی چون تند گردد باد دریا در خروش آید

هاتفی

هاتفی عبدالله جامی از فصحاء نامی و شعراء گرامی است و خواهر زاده مولانا جامی خمسه نظامی را بچهار کتاب جواب گفته و بخدمت شاه اسمعیل صفوی اختصاص داشته در سنه ۹۲۷ بکنج عدم خزید بجواب قطعه فردوسی گفته

اگر بیضه زاغ ظلمت سرشت	نهی زیر طاوس باغ بهشت
بهنگام آن بیضه پروردنش	ز انجیر جنت دهی ارزنش

دهی آبش از چشمهٔ سلسبیل — دران بیضه دم در زند جبرئیل
شود عاقبت بیضهٔ زاغ زاغ — بر د رنج بیهوده طاؤس باغ

نام هاتف

هاتف میرزا ابوعلی اصفهانی در طفلگی همراه پدر بهند آمده و نقد لیاقت بکف آورده شاگرد ثابت و فقیر ست از سرکار شجاع الدوله صوبهٔ اوده در همراهیان میر محمد نعیم خان سه صد روپیه مشاهره می یافت در آخر مائهٔ ثانی عشر بمقر اصلی شتافت آز وست ؎

فارغ ز بد و نیک جهانم که خیالش — یکدم نگذارد که بفکر دگر افتم

رباعی

هاتف تو که جسم ناتوانی داری — چون شمع بلب رسیده جانی داری
از داغ غمِ یار چه آمد بسرت — تقریر بکن تو هم زبانی داری

نام هاشمی

هاشمی از اعیان بخاراست شیخ الاسلام آن مقام بوده و نزد عبدالله خان منزلتی عالی داشته در سنه ۹۴۵ درگذشته از وست ؎

بناز سرمه مکش چشم بی ترحم را — نشسته گیر بخاکِ سیاه مردم را

نام هاشمی

هاشمی اصفهانی شمس الدین نام دارد بولایت دکن رسیده و از خوان نعمت عادل شاه بهره برداشته و اعتبار تمام بهم رسانیده مخاطب بصدر جهان گشت آز وست ؎

مرا هر شب خیالِ یار در آغوش می آید — غلط کردم که جانی در تنِ بیهوش می آید

نام هجری

هجری از فرزندان شیخ احمد جام بوده و در خدمت همایون پادشاه قربت داشته شاعری صاحب دیوان ست ؎

ای دلِ آواره بر خاکِ درش جا کردهٔ — نیک جائی از برائی خویش پیدا کردهٔ

نام هجری

هجری قمی شمشیر گر بود و شعر خوب انشا میکرد آز وست ؎

گویم چو بآن شمع شبی سوز نهانے — ای صبح خدا را دم سردی نو سانی

نام هاتفی

هاتفی از شعرا ء قزوین و ناظمان با تمکین ست منه ؎

بداغ عشق تو خواهیم از جهان رفتن
که بی رفیق بجائی نمی توان رفتن

هاشمی میر نظام الدین کاشی عمری باصفاهان گذرانیده و در سنهٔ ۹۱۰ بموکب سلطان محمد صفوی خطاب ملک الشعرائی یافته و در نواحی سمنان بسفر آخرت شتافته منه

از بهر قتل هجو منی مضطرب مباش
جان دو کون در خطر از اضطراب تست

هادی از شعرای کاشان است بامر طبابت اشتغال داشته منه

در جنب رحمتش چه نماید گناه خلق
یکمشت خاک گل نکند آب بحر را

همت از سخنوران سیستان است منه

آخر بر آمد از لب لعل تو کام ما
کندند این عقیق را خط مشکین بنام ما

همایون پسر ملا شکوهی همدانی است منه

مجمع دهر بجمعیت مستان ماند
کان یک از پای فتد و آن دگری برخیزد

هدایت میرزا در مشهد مقدس بامر قضا قیام داشته و در سخن سنجی صاحب سجل ناطق بوده منه

زبسکه بی تو چمن درهم است پنداری
که سبزه بر رخ گلزار چین پیشانی است

همت محمد عاشق گورکهپوری شاعریست بلند انداز و در تازه گوئی بی انباز عرایس حجلهٔ خیالش بزیور دلربائی آراسته و گلهای نوبهار مقالش از گلزمین رعنائی برخاسته اگرچه بحسب سرشت چون خال پریزاد هندو نژاد بوده اما از افق طالعش اختر سعادت دمیده و شام اعتقادش بصبح اسلام مبدل گردیده در اوائل حال نواب خان جهان بهادر کوکلتاش و پسرش همت خان بهادر بزمانهٔ ایالت صوبهٔ اله آباد همت را بتربیت همت گماشته اند و او را روکش ناصر علی قرار داده اما سخن ناصر علی را رتبهٔ دیگر است آزوست

نیم بلبل که در آغوش برگ گل بود خوابم
چو آن گرد از گداز خویش باشد فرش سنجابم

محابا نیست در تاراج دلها چشم سیاهش را
که میدارد نگه ابروی او پشت نگاهش را

نگه گر فتی پرده از رخ نشئهٔ حیرت دوبالا شد
نگاه ... نشین چون درد در جام تماشا شد

هاشمی هادی همت همایون هدایت همت

اسیر اختراع آن تغافل پیشه صیادم — که شد پوشیدن چشمش کشیدنهای دام من
بر آهش چون سپندم همرکاب دل طپیدنها — بدوشش ناله بستم محملی از خود رسیدنها
شب وصلت ندارد فرصت بار دگر دیدن — سحر خندد ز بال افشانی رنگ تر اکتها

هادی محمد هادی مشهدی اصفهانی از جملهٔ اعاظم عالم واکابر بنی آدم بود در ۱۳۱۱ از ین دار بیقرار بعالم انوار پیوست از وست

بسینه چنگ زدم دل در اضطراب آمد — بدیر حلقه زدم کعبه در جواب آمد
نشان مرد ره گم کرده از منزل چه می پرسی — حدیث کشتی طوفانی ز ساحل چه می پرسی
حرفم اگرچه همچو نگین بر زمین فتاد — شادم از انکه شیوهٔ من دلنشین فتاد
منت تر دستی احسان کم از سیلاب نیست — از خرابی نیست بهتر هیچ تعمیرے مرا

هجر مولوی محمد حسین بن قاضی غلام حیدر از شرفا ذ نامور و قاضی زادگان قصبه جیور ضلع بلند شهر از اولاد شیخ الاسلام ابو اسمعیل عبد الله انصاری هراتی ست سلمه الله تعالے بلبل شاخسار سخنوری وطوطی شکرستان معنی پروری شاگرد رشید امام بخش صهبائی ست کتب نظم و نثر فارسی را بکمالها از خدمت ایشان استفاده فرموده و مشق سخنوری را بالتفات استاذ بپایهٔ تکمیل رسانیده و بتحقیق مقامات و تحصیل دقائق کتب متداوله و اصطلاحات و محاورات فارسی پرداخته و در انشاد نظم و انشاء نثر دستگاه تام بهم رسانیده در حین تحریر این نامه بانصرام عهدهٔ محکمهٔ مرافعه ریاست اندور که خدمتی جلیل ست می پردازد و بوفور اخلاق و مروت و فراوان مکارم و فضائل موصوف ست حسب طلب نامه نگار این چند گوهر شاهوار از بحر طبع وقاد خود برائی درج این جریده لطف نمود و از غایت تواضع تحریر فرمود که سبزه بمرغزار بردن و نمی بقلزم سپردن و ندان سفید کردن بیش نیست اما بحکم المامور معذور ارسال این شکسته بسته چند از عالم ع برگ سبز ست تحفهٔ درویش ہمی شمارد امید که نظر اصلاح فرمای حضرت بقریا درسیهای نادرستیش برسد انتهی بالجمله سخنش با فصاحت تمام مستوفی

و حرفش با بلاغت هم آغوش این چند ریزهٔ جواهر از کان طبع همایون اوست ب

بمن تعلیم وحشت هست هر دم جوش سودا را
دهید از گرد باد م مژدهٔ دامان صحرا را

زند ساغر بخون بیگناهان لعل جان بخشی
که جای دم زدن نبود به پیش او مسیحا را

نمیدانم کدامی شوخ احرام چمن دارد
که گرمیهاست در پرواز رنگ روی گلها را

جنون سرگرم شوق و حسن او محو خود آرائی
مرا آوارگی آیینهٔ آن روی مصفا را

تو با این حسن شرم آلوده گر آئی بسوی گلشن
گداز رنگ رو آبی زند گلهای رعنا را

نه تنها دوری آن روی تابان وحشت انگیز است
خیال زلف پیچان هم پریشان میکند ما را

بلیلی میتوان گفتن حدیث شوق مجنون را
که شاید جذبه دامنگیر گردد آن دل آرا را

صبا از بوی یوسف هدیهٔ او گر نمی آرد
که سوی کاروان وامیکند چشم زلیخا را

ز تاب آه هجر ناتوان غافل مشو ظالم
که جا در آتش است از رشک او زلف چلیپا را

بعد مردن هم نیاساید دل بیتاب ما
میفروشد صد تپش خاکستر سیماب ما

رقص بسمل میکند یارب شهید روی کیست
صد تپش در آستین دارد دل بیتاب ما

هر نفس بندد حنا مژگان ز خون جوش دل
گل کند رنگ شفق از دیدهٔ بیخواب ما

بسکه شان لعل رمانی ز اشک ما شکست
میخورد خون جگر از گوهر شاداب ما

هجر باشد از طفیل ابر چشم اشکبار
چرخ سرگردان چو خس در حلقهٔ گرداب ما

چنان ضعیف شد از غم تن نزار مرا
که بار خاطر من میکند غبار مرا

تو نیز چارهٔ حرمان نمی توانی کرد
بجلوه آئی و حیرت برد ز کار مرا

بیاد روی تو عیشی در انجمن دارم
من و خیال تو با دیگری چه کار مرا

ندارد تاب بینش دیده حسن بیحجابش را
که باشد حیرت چشم نقابی آفتابش را

نگه دزدیده نرگس میدمد از خاک تا محشر
شهید ناز چشم سحر ساز نیمخوابش را

کنم گر عرض حال این دل صد پارهٔ در پیشش
بخاموشی سپارد هجر آن بد خو جوابش را

حرف الیاء التحتیه

یحیی قاضی لاهیجی برادرزاده یقینی از علوم نصیبی داشته و در زی طایفهٔ صوفیه بسر برده و در هند بعهده کتابداری سرکار شاهی مامور بود آخر در کاشان رنگ توطن ریخت و همانجا در سنه ۵۲ و رشتهٔ حیاتش بگسیخت اشعار بسیار از و بنظر رسیده از انجمله این ست ؎

درد دل من نهفتنی نیست　　　این درد دگر که گفتنی نیست

بگذشت و بهار روانشد دل　　　این غنچه مگر شگفتنی نیست

جام و سبو شکسته ام ای مرگ مهلتی　　　تا توبه که کرده ام آن نیز بشکنم ؏

آخر سر خود در رهت ای ماه نهادیم　　　اول قدم ست این که درین راه نهادیم

خوش آندم کز گمان آشنائیها بمن گفتی　　　که بگذر پیش مردم بعد ازین بیگانه وار از من

یگانه از خوش گویان بلخ و صاحب معانی بیگانه ست من ؎

عرق هر گه کز آن رخسار آتشناک می افتد　　　گل خورشید میروید اگر بر خاک می افتد

یحیی سبزواری منشی والی مرو بود بعده بعراق عجم رفت و بمکهٔ مکرمه شتافت و پانزده سال مجاورت حرم محترم کرد تا آنکه در سنه ۳ امقیم روضهٔ رضوان گردید ناظم تبریزی گفته اشعارش زیاده ازانست که محصور گردد از وست ؎

ز بسکه رخنه ام از دود سینه بر جان ست　　　چو مجمرم همه تن چشم آتش افشان ست

بدل شکستم ازان پای گریه کاین گلگون　　　عنان گشاده و افلاک تنگ میدان ست

یحیی شیخ محمد یحیی الهٰ آبادی والد ماجد زائر جامع علوم ظاهری و باطنی بود و منبع کمالات صوری و معنوی شعر دون رتبهٔ اوست اما بمقتضای فطرت موزون گاهی سخن نظم میکرد و در سنه ۱۱۴۴ بجوار رحمت لایزال انتقال فرمود منه ؎

چو وصل آن جوان از بخت خود دشوار می بینم　　　بسوی خانهٔ او میروم دیوار می بینم

یکتا لاهوری نامش محمد عاقل بوده و در سخنوری مرد کامل از وست ؎

نالد از بخت سیه هرکه ز ازل رقم ست   حجت ناطق این حرف صریر قلم ست

یقین شاه درویشی مستجمع اخلاق گزیده وصفات حمیده بود درکولوکهیری که موضعی در ظاهر سواد دهلی ست تکیهٔ فقیرانه ساخته میگذرانید از وست

ما را نبود طاقت برخاستن از جا   چون داغ بهر جا که نشستیم نشستیم

یتیم ملا محمود دیزه جردی همدانی از وطن بهند آمد وسالها بسر برد در نظم طبع خوشی داشت باصفهان درگذشت از وست

کوه غم بر دل نشست و آه سردی برنخاست   آسمانی بر زمین افتاد وگردی برنخاست

یمینی سمنانی اصلش از شیراز ست وسخنش بافصاحت هم از اشتغال بتجارت داشت و تخم سخن در زمین نظم میکاشت از وست

در هیچ خانه همچو دل دردمند ما   آهی نزد که آتش ازان خانه برنخاست
صیدش طپیان نه بهر خلاصی ز بند اوست   میرقصد از نشاط که صید کمند اوست
بهر خدنگ تو خواهم بسینه راه دگر   که دل کند بتو از هر دری نگاه دگر

یقینی غلغالی جمال الدین نام داشت جلی بند شاهد سخن ست و مشاطهٔ خوبان این فن از وست

باخودم هر لحظه یاد او بگفتار آورد   آری آری عاشقی دیوانگی بار آورد
تا بکی خواهم بدرد و محنت و غم زیستن   زیستن گر اینچنین باشد نخواهم زیستن

یحیی کاشی یحیی آخذ کتاب و سخن سرای کامل نصاب بود شاعریست احیاء معانی کار او وجان در کالبد سخن دمیدن شعار او پدرش از شیراز برآمده طرح توطن در کاشان انداخت یحیی در هند آمده مداح دارا شکوه گردید تا آنکه در شاهجهان آباد در سنه ۶۴ طومار عمر را بانجام رسانید از وی می آید

ایکه از دشواری راه فنا ترسی مترس   بسکه آسانست این ره میتوان خوابید و رفت
کی سبز گشت پشت لب آفتاب ما   کز رشک گرد زهر فلک در شراب ما

باگه گویم بعد ازین گر پیشم آید مشکلی ٭ در جهان از دلبری نگذاشتی صاحبدلی
دیدهٔ هر قاصد که رویش کرد در کویش وطن ٭ بعد ازین گر زنده ام خود می برم مکتوب را
زان بازنگیرم دل ازان گل که شود خوار ٭ هر جنس که از دست خریدار برآمد
به از دل در دکان آفرینش نیست کالائی ٭ چرا غافل دل از اسباب دنیا بر نمیدارد
بهور یا نهی پا که از فقیران ست ٭ قدم منه به نیستان که جای شیران ست
مده ز دست گریبان گوشه گیری را ٭ که مومیائی پای شکسته دامان ست
هر چه یابم تا نیفشانم نمیگیرم قرار ٭ در کف زال فلک پیوسته چون پرویزنم
بزمی بسیار خواهد باد رشتان ساختن ٭ مغز خونها خورد تا در استخوان جا کرده ست
حیاتم بس بود چندانکه یک شب با گلی باشم ٭ شود چون روز روشن عمر چون شبنم نمیخواهم
دوا یکیست بدار الشفای میکدها ٭ ز هر مرض که بنالد کسی شراب دهند
ز دست عقل نچیدم گلی بکام ز عشق ٭ چه کودکی که بگلزار با ادیب رود
دو لب دو ناخن مردست تا بهم نرسند ٭ گره ز خاطر خود وا نمیتوان کردن

رباعی

یحیی بجهان نمیتوان خندان شد ٭ حیف از عمری که صرف این زندان شد
دل زنده کسی بود که چون شمع آن ٭ پیش از مردن مقیم گورستان شد

یکتا احمد یار خان از نژاد قوم برلاس ست اسلافش در قصبهٔ خوشاب از اعمال لاهور توطن داشته اند یکتا در عهد خلد مکان صوبه دار تته شد یکتای اماثل بود و مستجمع فنون فضائل خطوط در نهایت جودت می نگاشت و تصویر در غایت تحفگی میکشید و اقسام شعر بکمال قدرت میگفت در بلدهٔ خوشاب در سنه ۱۱۴۷ خلوت نشین تراب گردید مثنوی متعدد دارد مثل گلدستهٔ حسن و شهر آشوب از وی می آید

تا خطش طرح جهانگیری کاوسی ریخت ٭ لشکر زنگ چو رومی بسر روسی ریخت

از نالهٔ ما در دل جانان اثری هست — پیوند سر رشتهٔ ما با گهری هست
ای گل خبر از بلبل بیچاره چه پرسی — افتاده بکنج قفس با بال و پری هست
قمری بسر تربت من گرم فغان ست — بسمل شدهٔ قد ترا نوحه گری هست
گر نیست نشانی ز دل سوختهٔ من — شادم که درین راه مرا چشم تری هست
سوزد جگرم از اثر گرمی آهش — دانم که بخاکستر قمری شرری هست
پیغام من و باد صبا این چه خیال ست — در کوی تو از آدم ما نامه بری هست
زندانی چاه ذقن از خود شده یوسف — داند که ترا نیز بحالش نظری هست

مانند شمع از همه آزاده میرویم — صید جاده سوختیم و بیک جاده میرویم
صورت نه بست در دل ما نقش هیچکس — آیینه وار از دو جهان ساده میرویم
در شاهراه عشق نداریم کار ما — چون شمع در مقام خود استاده میرویم
در دور چشم یار شکستیم توبه را — بیرون ز دام سبحه و سجاده میرویم
در راه شوق تا سر کوی تو عمرهاست — بی دست و پا چو جادهٔ افتاده میرویم
پست و بلند راه نداییم همچو سیل — یوسف عنان خویش ز کف داده میرویم

رباعی

ای در چمن پیمبران تازه گلی — در محفل ساکنان لاهوت ملی
یوسف نتواند که کند نعت ترا — آغاز دو عالمی و ختم رسلی

یمینی

یمینی سید عبدالرزاق شاه آبادی سید عالی نژاد بود و سلالهٔ سلسلهٔ امجاد در جودت طبع و سلامت مزاج و مهارت فنون فارسی ممتاز عصر خویش بست دیوان غزل و رباعیات و ترجیع بند وجز آن دارد اصلاح سخن از میرزا محمد فاخر مکین گرفته و مناظر الانوار در سراپای محبوب و مظاهر الاسرار در حالات محب بسیار خوب و خوش اسلوب نوشته کتب درسیهٔ فارسی مثل گل کشتی و دیوان آصفی و غنی و نیرنگ عشق وجز آن شروح دارد

دیوانش درین حین دستیاب نگردیده آنچه از معتمدین مسموع شد این چند بیت است

برخ نه آن مه بمهر من نقاب گذاشت | خسی بشعله کتانی بماهتاب گذاشت

دلم شگفته نشد بی تو ماه و سال گذشت | نسیم رفت و صبا آمد و شمال گذشت

ز سرگذشت بمینی دگر چه می پرسی | که روز هجر گذشت و شب وصال گذشت

برخیز و برخ زلف شکن در شکن انداز | در گردن خورشید قیامت رسن انداز

رباعی

عمریست که بر پای تو سر می سایم | بر خاک درت دیدهٔ تر می سایم

چون سود نکرد سودن چشم و سرم | اکنون کف خود بیکدگر می سایم

یوسف مولوی ابو الحامد محمد یوسف علی بن مولوی مفتی محمد یعقوب علی الحاج گوپاموی مولد لکهنوی موطن عثمانی نسب حنفی مذهب چشتی مشرب که جملهٔ میلاد بست و چارم از شعبان لفظاً از تاریخ ماه و عدداً از سال ولادتش مشعر ست علوم رسمیهٔ عقلیه و نقلیه از والد ماجد خود استفاده نموده و تکمیل تحصیل بحلقهٔ درس مولوی قدرت علی لکهنوی داماد ملک العلماء ملا عبد العلی مرحوم کرده و صحاح سته و دیگر کتب احادیث را قراءةً و سماعاً پیش مولوی عبد القیوم بن مولوی عبد الحی مرحوم سند نموده شعر دون رتبهٔ علم اوست اما احیاناً بموزونی طبع سخن سنجی میگراید هر چند هیچمدان نگار خامه را بتدوین و جمع آن نمیفرساید در حین تحریر این مقاله کامدار بالان خاص نواب شاهجهان بیگم والیهٔ ریاست بهوپال ست این چند گهر بی بها از صدف طبع رسائی اوست ~

حریفی کو که از پیمانه ام نوشد شرابی را | که در هر ذره بیند جلوه افروز آفتابی را

کجا چشمی که از کحل بصیرت سازمش روشن | که در هر قطره دریابد محیطی بی حجابی را

ز ابر دامن تر چشم بارانست عصیانم را | ولی ترسم که کار آبی شود نار جهنم را

جلوه فرما دلبری صدر اله آباد را | بندهٔ خود ساخته صد هیچو من آزاد را

سرزمین عشق را آب و هوائی دیگرست — صبح و شامی دیگر و مهر و سمائی دیگرست
صحو و سکر و جوع و عطش و سیرشیش دیگر بود — باده و آبی دگر نقل و غذائی دیگرست
مرگ خود عین بقا و زندگی عین فنا — این فنائی دیگرست و آن بقائی دیگرست
طوطیائی چشم ظاهر بین مداو نامهاست — عین بینائی بطون را توتیائی دیگرست
گرچه یک غوغاست هم در خانقاه زاهدان — لیک در دیر مغان هنگامه‌هائی دیگرست
شان و آن شاهدم از عالم دیگر بود — دلبران دهر را آن و ادائی دیگرست
زخمی پیکان و مژگان را بود ارشی دگر — کشتهٔ تیغ نگه را خونبهائی دیگرست
پنجهٔ دست نگار و پنجهٔ مژگان من — گرچه همرنگ ست هر یک را حنائی دیگرست
درد یوسف را مجو درمان ز طب یوسفی — چاره از صدیق[له] جو کان را دوائی دیگرست
ابر سرشار از ترشح دامنم ترکرده ست — در دل سرد آتشین آب آتشی سرکرده ست
چشم مستش دید تا کیف سیه مستان عشق — از شراب نرگسی لبریز ساغر کرده ست
نیست آب زندگی قطعاً جز آب تیغ او — عمر مفت کشته‌ای کز وی گلو ترکرده ست
از وصال خار باگل ناله دارد عندلیب — کاین خلش در سینهٔ او کار نشتر کرده ست
حرف تلخ آن شکرخا از شکر شیرین ترست — کاتش لعل لبش قند مکرر کرده ست
قطره دارد در گره دریا ز عکس روی او — ذره را تاب جمالش مهر انور کرده ست

پرده زان روی فتنه‌گر افتاد — در جهان طرفه شور و شر افتاد
دل که از عشق با خبر افتاد — از بر یار دورتر افتاد
هر که در دل نیافت دلبر را — وائی بروی که بی بصر افتاد
آن غیور از نظر شود پنهان — گر بغیرش ترا نظر افتاد
هر کرا در سر ست سودائش — سود کونین پشت سر افتاد
بتماشای او ز خود رستم — در حضر کار با سفر افتاد

له الجواب سید محمد صدیق حسن خان بهادر ۱۲ منه

چون گذشتم بچشم دریابار	برلب دوزخ الحذر افتاد
بتمنای طفل هرجائی	دل دیوانه دربدر افتاد
نور چشمی که گشت آواره	طفل اشک است کز نظر افتاد
هرکه زد پشت پا بافتاده	پیش پا خورد پس بسر افتاد
دل بتاراج دستانی رفت	کوه غم بر سر جگر افتاد
دور بگریز از قریب و بعید	شوق قربش بدل اگر افتاد
بزلیخا رسید کی یوسف	تا نه دور از بر پدر افتاد
کرد تا فوج خزان تاراج از گل برگ و زر	گل بچشم بلبل افتاد است و خارش در جگر
طریقه ام بعدو نیست غیر حسن سلوک	چو باورت نبود چند روز دشمن باش

رباعی

ارم سری شگفت در پردهٔ دل	حاشا که شود سماء و ارضش حامل
اعلانش بود قاتل و اخفا مهلک	گویم مشکل وگر نگویم مشکل

رباعی

تنها ره عشق نیست از دیده بدل	بل از ره هر حاسه رانده محمل
گه ذائقه و شامه و لامسه اش	چون سامعه میشود بجانها موصل
جلوه مفروشید با من ای بتان خود فروش	شد دلم سرد از تماشا گرم تماشای خودم
شوریده سر حباب عدم را دریده ام	چون سنبل و بنفشه پریشان دمیده ام
چه پرسیم ز اعتبار ز وجه سواد رو و سپیدی مو	سیاهی کان پرید از مو ز ضعف پیری نشست برو
کجا بخاطر ما بگذرد غم شادی	نشسته ایم ز عمری بماتم شادی
بعالمی که منم زینهار نفروشند	فروغ ذرهٔ غم را بعالم شادی
منم آن کز کمال استغنا	هنر که بر اغنیا فروختمی

گر نحلیدی بپای من صد خار　　چشم بر سوزنی ندوختمی

از قصیدهٔ آتش

با عروقم نشتر فصاد را سر گرمی　　نالها در خانهٔ زنجیرم از وادید حال

این دل سودا سویدایم بود داغ شگفت　　کز چه وادی این رمید نهاست از من ای غزال

از مرثیهٔ فرزند خودش

ز آه گرمم بفراقت جگر خلق کباب　　سرد شد عالم دل از دم سرد دم باسط

در غمش سرخ شد از ریزش خونابهٔ اشک　　هر که انداخت نظر بر رخ زرد دم باسط

قطعه که از هر چیز اعداد اسم عمر رضی الله عنه برآورده

مظهر اسم عمر هر چیز باشد در جهان　　چار چندان کرده اعدادش فزائی بر آن

پس بزن در عشر و ده طرح چهل افزائی　　جمله در ده ضرب کن راز نهان گردد عیان

معما بنام محرر سطور

بنام جی نویسم نامه اینک قاصدی نیکو　　جریده از عصا پا ساخته از سر براه او

تاریخ از دواجم با رئیسهٔ بهوپال

آصف عصر و سلیمان زمان　　قدوهٔ و اسوهٔ حکام و ولات

حضرت سید صدیق حسن　　ناشر و جامع خیر و حسنات

خلوت و جلوت شاه بهوپال　　بست آئین چو از آن نیک صفات

رتبهٔ قرب و عماد الملک　　یافت بذات معلاش ثبات

فکر تاریخ نمودم دل گفت　　بارک الله رفیع الدرجات

۱۲۸۸

تاریخ بخشش خطاب نوابی

ایوان نوابی گرفت آرایش باغ و چمن　　بجلوس صدیق الحسن حسن نسب حسن خصال

جویای تاریخش شدم آمد بقلب رحیب من　　زروان سعدی این سخن بلغ العلی بکمال

۱۲۹۹

تاریخ بنای مدرسهٔ ام

رافع ارکان دین حضرت صدیق عصر   ساخت پی طالبین مدرسهٔ دلنشین
سال بنا چون یافته بی جبر و کسر   فکر مهندس چنین مدرسهٔ فضل و دین ۱۲۸۹

تاریخ رسم بسم الله فرزندم علی حسن

علی نوبادهٔ بستان صدیق   نموده افتتاح علم دینی
بگفتم بی سر اندیشه تاریخ   مهنّا بر علی مکتب نشینی ۱۲۸۵

بر کار آگاهان مخفی نیست که صناعت شعر اگرچه بنسبت بصناعات علمیه و مقامات علیه به پستی پایه موصوف ست لیکن چنان سهل و آسان که عوام روزگار آنرا گرفته اند و هر شوریده سری بیهوده گوئی ژاژخائی بدان خود را متسم ساخته نیست چه استکمال این فن و بهار این گلشن موقوف بسرمایهٔ خطیر و شرائط کثیر ست که حصولش بهر عامی و سوقی دشوار باشد و بعد از نسبت خاص و کمال اختصاص عمری دراز باید سپری ساخت تا رونق گیرد و چون نزد عامه هیچ مایه درین کار و بار نمیباید ازانست که بشعر و شاعری از هر چیز دلیرتر اند با آنکه حصول مرتبه پستش نهایت بقدر و سافل بلکه نازل کنندهٔ قابلیت ست و صنعت و سط آن تضییع وقت و وجود و عدمش در پلهٔ مساوات و ارتکاب کامل آن اگر از لب و کام پاک نفسی بر آید در روزگار بی تمیزی بی مصرف و بی سود باشد بلکه گوهر خویش شکستن و باخست شرکاء در آمیختن ست و اکنون سالهاست که چنانکه شریعت سخنوری و نظم سرائی منسوخ و شاهد این فن در نقاب احتجاب ست همچنین سنجیدن و فهمیدنش هم نایاب و لاف مدعیان بیشتر هرزه و گزاف و درین زمان پسین ناظمان سخن و ناشدان اشعار نو و کهن افزون از حد و بیش از عد اند اما چون بسیاری از آنها بنا بر عدم بضاعت و فقدان مناسبت با این صناعت در خور اعتنا و التفات نبند و سخن شان قابلیت ذکر و سماع ندارد آنها را در سلک حضار این مجلس جا ندادم و قلم سنجیده رقم را بتحریر ناصواب آشنا نکردم هر چند ازین گروه

چند بیت مربوط بگوش آشنا سرزد شده باشد چه آن بندرت و بخت و اتفاق خواهد بود دلیل مهارت نمیتواند شد و اتفاق و مفاجات را خاصه در این پیشه ابتذال اعتبار نباشد و اگر میخواستم که اقتصار بذکر کاملان قدیم و حدیث رود هر آیینه معدودی قلیل بیش نمی بودند و حاجت باین تفصیل و چنین تطویل نمی افتاد لاجرم بذکر جمعی از ملوک و صوفیه و علماء و شعراء نامدار و بعض معاصرین و بعض شاذه و فاذه که بعض سخن و شعر آنها را اشعار قبول شامل ست عنان اشهب خامه معطوف نموده آمد تا این بزم تمکین و مجلس رنگین را سرمایه جمعیت و پیرایه کثرت بهم رسد و چون هر کس را در هر صنف پایه نصیب متفاوت ست بذیل تراجم موافق شناخت خود و اهلیت و لیاقت او اشارت رفت و شیوهٔ عدل و راست قلمی فروگذاشته نشد چه معلوم ست که جمعی کثیر ازین طائفه همصفیر من نیست و سلوک بجادهٔ عقیدت و مشرب من ندارد بخلاف جاهلان که بی تمیزی خود را تمام امتیاز دانند و از افراط و تفریط مدح و ذم بحسب بغض و رضای خود مصون نمانند و صفحه صفحه ستایشهای بی اصل و مدح باطل و هفوات لاطائل و اجحاف و اعتساف را انشاء و رنگینی کلام پندارند و ژاژخائی طبع نافرجام را هنرفروشی و فضیلت نمائی انگارند و هر که خاطرغرضمندش ذاهل باشد هر کذب و غلو که تواند درهم بافد و از هر کس که معرض بود حضیض قدرش را نصب العین خود سازد با آنکه بر ممیزان مراتب و پایه شناسان مناصب مخفی نیست که چنانکه هیچکس بمجرد دانستن و افاده نمودن چند ضابطهٔ علم نحو نحوی نشود و بگفتن دو سه مسئلهٔ هندسه مهندس نگردد همچنین کسیکه در مدة العمر از وی چند شعر یا صد بیت سرزده باشد هر چند شایسته بود شاعر نشود و در سلک این صنف معدود نگردد و رنه کمتر کسی در دنیا بوده باشد که چند حرف موزون و مصراع پرمضمون بر زبانش نگذشته و دو سه لفظ نظم از وی صادر نگردیده پس با اینهمه تنک مائگی او را در شعراء شمردن خون انصاف ریختن بیش نیست ازینجاست که با وجود این جمع و تفریق خود را ازین چمن سبزهٔ بیگانه میشمرم و در زمرهٔ ناظمان خوش اندیشه حلقهٔ بیرون در میدانم و نگارش این نامه بهنگامی از خامه سرزد که هوش از کثرت فکرت

و پریشانی پریده تر از رنگ گل زمستانی بود و حواس از هجوم اشغال جهانبانی آشفته تر از اوراق خزانی خواستم که به بهانهٔ این افسانه خاطر را باوقات فرصت مشغلهٔ غمزدگی دست بهم دهد بو که گرانباری طبع شمیده و دل اندوه آرمیده رو در سبکی آرد لامحاله در پریشانی ارقام و آشفتگی کلام که بی درنگ بر زبان کلک جواهر سلک روان شده معذور تواند بود و چون در استقصای مطالب و استقرار مآرب جمعیت خاطر ناگزیرست بسا باشد که بعضی از یاران معاصر و سخنوران اکابر و دوستان معاشر در وقت سرعت تحریر از خاطر شکسته و بال گسسته محو و منسی شده باشند و بعضی باستبداد فرمایش و سعی بعض احباب درین مجلس جاگزین گردیده درین قصور خارج از مقدور معاف و معذورم و بسا باشد که از بعض اشخاص بلکه اکثر اصحاب پیشین و پسین بدو سه بیت بلکه بیک شعر اقتصار رفته چه منظور نظر ابرام در ایراد نظم اختصار تام ست و ماثور خاطر یکسو تحریر ابیات سنجیده و سخنهای گزیده پس از فراوان کلام هر سخنور هر بیت و شعر که در حین انتخاب بدل چسپید و مضمونش خاطر پریشان را بجمعیت طبع رسانید یا موافق مقتضای حال آمد یا داد نیرنگی طبع داد همان ثبت افتاد حفظ ذوق هر ذائق و ضبط شوق هر شائق و پاس رضای هر خاطر و مراعات طبع هر کامل و قاصر امر دشوار و جادهٔ صعب گذارست کریمهٔ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ عقده کشای این معماست و کل نفس و دینها درین نمایشگاه بوقلمون جلوه پیرا لامحاله اقتصار بر پسندیده های خود نمودن و از سیر مائگی همگنان ضبط نفس فرمودن زیباتر می نماید بر حافظه ام اعتماد نیست که متعهد مکرر نانوشتن شوم و حالت دلخواه نیست که برگزیدهای خود وثوق نمایم و بسا است که دریک تذکره شعری را منسوب بیکی کرده اند و در تذکرهٔ دیگر همان شعر بر نام دیگری آورده بلکه خود در یک تذکره اینچنین تکرار نزد ذکر بسیاری از شعرای نامدار صورت وقوع گرفته و عدم اطلاع بر نام و تخلص یا عدم وقوف بر اصل نسخهٔ دیوانش سبب این اختلاط و تکریر گردیده تا آنکه کمتر تذکره نویسان ازین جنس مزالق اقدام و مداحض اقلام خالی بوده باشند اِلّا ماشاءَ اللهُ چه بیشتر از ینها بر نقل دیگران اکتفا کرده اند و رجوع بمعدن

جواهر سخنش نیاورده و هرکه مخزن منظوماتش حاضر وقت ست آنجا خود این مسامحت نگنجد وعلی ای حال چون مقصود بالذات ازین جمع و تفریق صرف احتظاظ خاطر مستمند و دل دردپیوند صاحبدلان ست سخن از هر که باشد مزیل ملال و مفرح بال و مسکن بلبال ست هرچند بعد فراغ جهد در بعض مواضع نادره در تصحیح انتسابش بسوی قائل اختلالی روداده باشد چون بنای تالیف این تذکره بر عدم اعتنا ست در حین تعجیل سیر تحریرش نزد ترتیب مراعات سنین وفیات شعرا بمیان نیامده و ضبط تقدیم و تاخیر عصر هر واحد چنانکه باید صورت نگرفته ناچار این تهذیب را بر طبع ثانی اگر اتفاق افتد گذاشته آمد که حالا ممعنی بعد تبییض تسوید بوجه انطباع بر صاحب شوق آسان ست ولنعم ما قیل ؎

درین کتاب پریشان نه بینی از ترتیب عجب مدار که چون حال من پریشان ست

هزار شکر که با یکجهان پریشانی چو تار طرهٔ دلدار عنبر افشان ست

بالجمله کیفما اتفق بمعماری طبع هنرمند و دستیاری خامهٔ نقشبند طرحی در سواد شهرستان سخن انداخته شد واین شغل دلاویز را وسیلهٔ رفع تعطل خاطر ساخته آمد بو که صاحب دلی کارآگاه را گذر وقت بر سر این خزف پارهٔ چند افتد و بملاحظهٔ حرفی از کتاب و پرتوی از آفتاب این جنس ناکاره را بنرخ گهر گیرد و نامه نگار ناتوان کار را بدعای خیر یاد آرد و ناظر جوهر شناس از لفظ رنگین و معنی نمکینش ذوق وقت ربوده و حظ طبع ستانده و بحکم خذ ما صفا و دع ما کدر از سهو و نسیان که لازم نوع انسان ست قطع نظر فرموده معاملهٔ و اذا مروا باللغو مروا کراما نماید ؎ من ذا الذي ما ساء قط + و من له الحسنی فقط + در بعضی تذکره ها از جماعهٔ شعرا اسم و وطن و چند شعر ذکر کرده اند و احیانا دو کلمه احوالے که مصداق لا یسمن و لا یغني من جوع باشد نیز آورده چون آن اشعار بغایت مرغوب و نهایت تازه اسلوب بود طبع حریص رضا باهمال نداد و اسامی این طائفه بقسمی که یافته شد مسطور افتاد و بالله التوفیق

خاتمهٔ شمع انجمن

منت خدای را عزوجل که خامهٔ خوش خرام بمنتهای این قلمرو رسید و سیاحتی که آغاز کرده بود بانجام رسانید درین گلزمین که سرو آزاد بوستان فصاحت و خزانهٔ عامرهٔ کشور بلاغت است ذکر جمعی از شعرا نامدار و پارهٔ از معاصران والاتبار حوالهٔ زبان قلم سحر رقم گردید و بیشتر استعارهٔ نظم و نثر دران از سرو آزاد و خزانهٔ عامره و ید بیضا و نتایج الافکار و آتشکدهٔ آذر و تذکرهٔ حزین و سرخوش و جز آن از صحائف بقدر ناگزیر اتفاق افتاد و از دیگر دواوین اشعار و تذکرهای آبدار هم باندازهٔ فرصت وقت ابیات دلکش بانتخاب در آمد و جمعی دیگر از معاصرین که ازین شبکهٔ تذکار بدر جسته باشند و میهمان این خوان الوان نعمت نگردیده و پای بند عبارت و اشارت نگشته ذکر آنها را حوالهٔ بجمعی که بعد ازین قدم در صحرای وجود نهند نموده شد چه این سلسله چون برهان تطبیق لانهایه است و احاطه‌اش در یک آن و زمان فوق الوصف و الغایه

دو بیتم جگر کرد روزی کباب — که میگفت گویندهٔ با رباب
بسا تیر و دی ماه و اردی بهشت — بیاید که ما خاک باشیم و خشت
کسانیکه از ما بغیب اندر اند — بیایند و بر خاک ما بگذرند

سبحان الله قلم سودائی مزاج چون دل دیوانه با هر آشنا و بیگانه خشکی و خنگی کرد و هر قطرهٔ سودا که در سویدا داشت از کانون دل وحشت منزل فرو ریخت و هر چه بر زبان هرزه بیان آمد از جداول انامل بیرون داد انجمن آرایان استقبال که درین صحرا بادیه پیمائی کنند چگویند و آیندگان صاحب اقبال را جواب این بی‌صرفگیها چه باشد

مرا تو عهد شکن خواندهٔ و می‌ترسم — که با تو روز قیامت همین عتاب رود

و چون نیک می‌نگرم این مسوده حکم بیاضی دارد که بهر گونه انداز و روش نبذی از معلومات و مسموعات خود را دران بقید کتابت آورده شد پس اطلاق تالیف بران خارج از آهنگ انصاف باشد و جز لاف و گزاف نتواند بود مرا از ان شرم می‌باید که ملایم سیرت و مانا بصورت من نیست تا بنازش و مفاخرت چه رسد و اگر بلند پروازی کنم و بالاخوانی گرایم همین نقد

ناقص عیار و متاع بی قیمت و بمقدار و عبارت قاصر و اشارت فاتر برای تزئیف دعوی من بس ست ع مرا انداز آن گونه کس که من دانم ٭ خدا آگاه ست و دل ناتوان گواه که غرض اصلی ازین هنگامه آرائی و سخن پیرائی جز رفع خاطر وحشت زده و تشفیه طبع بزم آرایان این کده کاری دیگر نیست و کیف که ؎ مناجتیان ذکر خوان من اند ٭ خراباتیان خود از آن من اند پس اگر گوشهٔ چشمی برین متاع کاسد و کالای فاسد انداز ند و با وصف کم مایگی منظور نظر التفات سازند این گزارش پیرا پریشان نوا را بارمغان دعا یاد آرند و این گلدستهٔ رنگین بیانی و یاسمن گلشن شیوا زبانی را رفیق مزنج و مرنجان انگارند ؎ زخمه بر تار رم پریشان میرود ٭ کین نواهای پریشان میزنم ٭ خداوندا هرزه درائی من بدرازی کشید و از مرتبهٔ آحاد بدرجهٔ آلاف رسید جوهر فروشی آب آیینه بخاک ریخت و خامجوشی صاف صهبا را با دُرد آمیخت با اینهمه آرزو دارم که لطف عامت بآمرزش خاص مرا بنوازد و ریزش این جام خمار بدستی مرا از میان بر دارد

رقم سپید و سیاه من بزمین شکسته نگاه من   چه من و چقدر گناه من خجلم ز نام غفور تو

اللهم غفرا آمین ثم آمین ؎

خاتمة الطبع رنجیهٔ خامهٔ عزیز مصر صاحب کمالی مولوی سید ذوالفقار احمد نقوی بهوپالی مصحح مطبع رئیس المطابع بلدهٔ بهوپال محمدیه سلمه رب البریه

الحمد لله والمنة که این شمع انجمن افروز و مهر نیمروز خوبی شراب طهور یکدهٔ حسن محبوبی گیرندهٔ تراجم شعرا ر نامدار آر زنده زاده های طبع سخنوران فریبندهٔ گفتار معدن جواهر زواهر اشعار رنگین مخزن نقود سرهٔ ابیات عشق آگین که بی هنجار سخن طرازی و طراز بلند پروازی دفتری از فصاحت و طوماری از بلاغت باشد و بی شائبهٔ بالاخوانی و سامان شیوا بیانی رحیق مروق خمخانهٔ ازل و تشنهٔ دماغ رس اندیشهٔ حصول امل ست بتوجه خاطر دریا مقاطر اورنگ زیب کشور

دقیقه سنجی و سخندانی سلطان اقلیم نکته پروری و سحر بیانی فارس میدان انشا یکه جولانگاه املا آنکه زلیخای دانش را در پیرانه سری بخلعت جوانی نواخته و حاصل مزرعهٔ علم را در ایام خشک سالی بچه مرتبه ارزان ساخته طبع دقیقش نشتر عروق اشکالات و فکر بلیغش گره کشای عقود معضلات در علوم شرعیه آیهٔ کریمهٔ رحمت الهی و در فنون رسمیه بحر مواج نامتناهی حسن خلق که گل سرسبد انسانیت ست پیرایهٔ گلستانش و صلاح عمل که ثمر شجر علم ست سرمایهٔ بوستانش سخن نمکینش در تازی و دری همه شور انگیز و حرف شیرینش چون نیشکر در مذاق احباحلاوت خیز اعنی مطرح الطاف خفیه وجلیهٔ حضرت باری نواب والاجاه امیر الملک سید **محمد صدیق حسن خان** بهادر قنوجی بخاری که دیرگاه بدارائی این الکه بما نادنقش تالیف یافته و رنگ ترصیف برروی ظهور گرفته زهی شگفتگی حسن بیان که در برابرش گلشن از شبنم اشک شرمساری بررو و خهی صفائی سخن که در محاذیش آیینهٔ رخ خوبان را چشم حیرت رو برو ضیافت طبع اخوان بنی نوع را خوان الوان نعمت اشتیاق ست و مصاحبت ابناء جنس را یار غم تراش و مونس ایام فراق گرمیٔ هنگامهٔ رنگینی بزم پرچم فیروزیٔ معرکهٔ رزم برگ عشرت سرمایهٔ بهجت گل بی خار معشوق بی آزار بهار بی خزان باغ بی دربان آتش افسردهٔ درونان مرهم دل پریشان بیت المعمور خزائن اسرار گنج شائگان نتائج افکار مصریست پر از یوسف طلعتان معانی سواد اعظمی ست مملو بسبز خطان چمن معانی مشکین شاهدی ست نقاب عنبرین بررو کشیده بنفشه زاریست که از چمن نسرین دمیده در سواد این ظلمت آب حیات سخن پنهان ست و از سرادق این ابر آفتاب جهانتاب معنی نمایان نظم آبدارش خمار آلودگان فراق دلدار را شراب ریحانی ست و چاشنی شهد گفتارش گرسنه چشمان وصل مطلوب را غذای روحانی سخن دلپذیرش چون دل سخن پذیر در همه جا عزیز و فکر بلندش چون بلندیٔ فکر مرغوب اهل تمیز

شده از فیض بهار قلمش | قلم گل ز تراش قلمش
عکسی از صفحهٔ او صفحهٔ گل | ورقش پردهٔ چشم بلبل

تا نظر کرد بران صفحهٔ تر   گرد گل ریخته بلبل بر سر

بالجمله درین نزدیکی که این برج درخشنده اختر و درج ارزنده گوهر بپایان رسید فرمان واجب الاذعان شرف نفاذ یافت که این کان جوهر ذی بها و سبیکهٔ صفرا و بیضا را در مطبع رئیس المطابع بهوپال محمیه که بقدرشناسی و هنرپروری رئیسهٔ معظمهٔ علیه نواب **شاهجهان بیگم** صاحبه والیهٔ ریاست بهوپال رئیس اعظم دلاور طبقهٔ اعلای ستارهٔ هند دام لها الاقبال آنکه در رفعت مرتبه چون اوج سما بلند پایه و در حسن ملکداری و انصاف پروری همچو شاخ پرمیوه گرانمایه ست بزیور انطباع آراسته و از خار و خس سهو و غلط پیراسته در چارسوی گیتی جلوه بخشند چنانچه بامتثال امر والا و اشارت بالا از قالب طبع برآمده مطبوع طبع خداوندان دل گردید و مستعد دلربائی نظارگیان دیده ور و صاحب جوهران هنرپرور شد و از تنگنای قوت بوسعت آباد فعل خرامید عاشقان سخن را بدل سروری و آشفتگان ذوق را بچشم جان نوری ارزانی فرمود باهتمام جامع خوبیهای نوع انسانی کان اخلاق جان مهربانی مولوی **محمد عبد المجید خان** مهتم مطبع **شاهجهانی** و بتردستی قلم شیرین رقم **منشی احمد حسین** صفی پوری باهر هفت جلوه آرا گردید و در سنه ۱۲۹۳ هجری در کم مایه فرصت از سیر عالم طبع عود احمد کرده گرم هواداری نورسان چمن حال و استقبال و شمع افروزی بزم آرایان حال و جلوه پیرایان قال گشت و بخواتم زیبا و قصاید غراء دلربای شاعران شیرین مقال و صاحبان سحر حلال گردید باغبان گلشن عالم این نونهال گلزار مبانی و سرو ناز حدیقهٔ معانی را از دست برد خزان آهوگیران صحرای این دار فانی و کوته نظران محافل سخندانی نگاه داشته قبول خاطر شیوابیانان سخن سنج و نازک خیالان معنی آفرین هنر گنج ارزانی فرماید.

خاتمهٔ دیگر از انشای نخلبند حدیقهٔ فصاحت بلبل شاخسار بلاغت ذکاء مجسم ستوده شیم بحر سیادت در آب مهر سرا شرافت را تا سلالهٔ آل کرام مرتضی سید غلام مصطفی الٰه آبادی متوسل ریاست بهوپال خصه الله بالعز والافضال

غزلخوانی بلبلان خوش الحان خامه بخیابان صفحه بزمزمه پردازی حمد باغبان حقیقی ست که گلهای
معانی موزون بر شاخسار حروف والفاظ دمانیده و عذب البیانی طوطیان شکر زبان بر اغصان
لسان بلاغت تبیان بترانهٔ نعت طوطی شکر مقال وما ینطق عن الهوی ست که چاشنی عسل مصفای
هدایت بمذاق جان تلخکامان حنظل ضلالت رسانیده اما بعد بر ملتقطان جواهر زواهر معانی مخفی نیست
که گلزاریکه همیشه بهار باشد و دماغ خوشدماغان اولوالابصار را خوشوقت دارد بجز گلدستهٔ ریحان
نازک خیالی یعنی سخن رنگین و حرف خوش آئین نیست چون اکثر شواهد معنی از کمال جوش حسن بخود تاب
مستوری نیافته از حجلهٔ خیال بمنصهٔ قرطاس خرامیدند مگر ببعض وجوه آوازهٔ حسن و جمال آن پردگیان
بکمال قرع صماخ مشتاقان نشده و دیدهٔ انتظار نرگس وار واوشنیفتگان خوش ادائی مطلوب
خمیازه کش تمنا ماند نداعنی در تذکرهٔ که مائده گستر سفرهٔ نو وکهن وشیرین ساز مذاق اهل سخن ست
بمرتبهٔ اشاعت نرسیده که درین زمان سعادت اقتران باشان و شوکت واوان باجاه و عظمت
باوجود مشاغل مهمات ریاست وانتظام سیاست جمال مجامع فحول کمال محافل ارباب منقول و
معقول کشاف حقائق کلام مفتاح دقائق اسرار کتاب ملک علام شعاع شمس معانی ارتفاع سپهر
همه دانی اقلیم سخن تابع فرمانش علم معانی گوئی خم چوگانش فضائل را ازان نازی و کمالات را
بدان نیازی انواع معانی تازه رهن زبان و اصناف مضامین رنگین حاصل بیان در موقف
امر بالمعروف کمر صدق بر میان سعی بسته و ناوک ولدوز نهی عن المنکر در دل بدطینتان شکسته
بموافقت اجتهادش مسائل بوضوح موصول و بوضاحت تحقیقش دلائل منقول مقبول ترانه معقول
گلبن کمال صورت جمال سیرت افضال خدا دوست دوست آشنا و عده وفا سراپا صدق و صفا
دریا دل در هر فن کامل صادق کلام رکن اسلام عمان معانی سحبان ثانی بدر سمای تحقیق مستوی
عرش تدقیق مقبول بارگاه حضرت ذو المنن جناب مستطاب امیر الملک والاجاه نواب سید
محمد صدیق حسن خان بهادر رفع الله المومنین بعلومه و بارک له فی لیله و یومه سخنی را
که با نام نامیش مناسبت نیست دروغ ست بل اصلش بی فروغ صفائی لولوی آبدار انشا

وتحریر دال بر جلای جوهر شمشیر تقریر اوست و حسن تقریر دلپذیر سراپا تنویر روشن تر از انشا

وتحریر اولراقمه

گردش گردون ز صرفش شمهٔ — نظم انجم هم ز نحوش نکتهٔ
هم بتفسیر و بدیع و هم بیان ؛ — کم بود هم وصف آن والامکان
کامل آمد در حدیث و در حساب — نطق هم از منطقش شد بهره یاب
در فصاحت در بلاغت هندسه — در ریاضی در فرائض فلسفه ؛
در معانی در حدیث و فقه دان — ذات او را ماهر اسرار آن
گلبن علم معانی را گل ست — ساغر فضل و کرامت را مل ست
در ادب گوی بلاغت در ربود ؛ — هیئت معنی بصورت وانمود ؛

خامه اش ابریست گهربار که از قطرات مطرات نیسانی دامن بحور منظوم و منثور را پر از دانهای مروارید معانی میسازد یا سمندیست باد رفتار که از کمال جولانی عنان گسسته بر روی هوای تلاش مضامین بلند می تازد صریر خامه عندلیب گلشن فصاحتش و نی کلک سرو جویبار باغ نقش بگهرباری خامه اش سحاب از بس خون میگرید که کف دریا پنجهٔ مرجان ست و آز حسد در ریزی کلکش غرق عرق تشویر دریا و کان ست مطول هر کلامش را معانی ست + بیانش گنگ میسازد زبان را بمقتضای آنکه آدمی را عقلاً و نقلاً صفتی بهتر از دل سخن پذیر بلطفی و اثری گزیده تر از سخن دلپذیر که غبار زوال را بر ذیل اجلالش دست رس نیست و دست انقلاب از دامن حالش کوتاه ست نیست بتصانیف هر فن چه شورانگیزیها نموده و در تالیفات قیامتها آشکارا کرده که چشم ناظرین بملاحظهٔ شمس بازغهٔ جمال کمال مضامینش پر آب و دیدهٔ حاسدین خفاش طینت در آفتاب رخسار شاهد معنیش در انسکاب گلدستهٔ مواد آرام طلبی را که خاصهٔ فراغت شعاریست بر طاق نسیان گذاشته نیکونامی و ناموری و دعای خیر خیرطلبان را ذخیره ساخته در کارگاه امتثال حکمش ماه در رفوکاری رخنهٔ قصب دستگیریش برای حصول ماموّل هنروران عمده

سبب طبع نازکش خریدار متاع سخن و خاطر پاکش قدردان هر ذی فن سخن و صاحب سخن را
بمرحمت خاص و عام نواخته و پایه او را تا سدرة المنتهی بلند ساخته در بیولا چهرهٔ سخن را به پرتو
التفات تالیف نسخهٔ مالوف قلوب اعنی تذکرهٔ شعرا که شمع انجمن ارباب دانش تواند شد برافروخت
و باستعداد خداداد و مذاق محبت اتحاد گلدستهٔ گلزار سخن و کلیات اجزای هر فن اندوخت
آن راه قدر افزائی دل محزون این غریب دیار و جلیس هموم و افکار را به پرتو حسن التفات
از غم پرداخت و بتماشش طرف عذار دلربای شیرین لبان شکرستان فصاحت که عبارت از
مرآة الخیال اهل کمال از لطائف مالامال سراسر حسن و جمال ست دلم را سرگرم سودای آن ساخت
روضه ایست که از ریاض الفاظش گلهای فنون در دمیدن و نسیم بلاغت از عبارت پر خطش در
در وزیدن اطیار بلاغت بر شاخسار معانیش در ترنم و بلابل فصاحت در چمنستان صفحه اش
در تکلم لطافت از نزاکت معنیش بخود می بالد و نزاکت از لطافت مبانیش می نازد سواد
دیده در بیاضش حیران و بیاض حدقه بسوادش نگران ؎

صورتش دیدهٔ جان را بصفا روشن کرد — معنیش در دل محزون اثر غم نگذاشت
بود نقش همه آمال و امانی در وی — آفرین بر قلمش باد که این نقش نگاشت

لیلای مضامینش را دلم مجنون و سلمای معنیش را خاطرم مفتون ست بفرط عنایت و کمال مکرمت
و مرحمت ایما شد که نگارستان اندیشه را رنگ آمیز تحریر سطوری چند بطور یادگار باید ساخت و به نیرنگ
نقش چهرهٔ تقریظ این روشن نگار را رنگ معانی باید پرداخت ناچار شاهد امر واجب الانقیادش را
صدرنشین محفل قبول داشته و نامه را بمجاورت توصیف ذکائی عالیشان مانند برجیس صاحب نور و خامه را
بمجاورت تعریف ذهن با صفایش بسان نیر چرخ انگشت نمای ظهور یافته بحکم الامر فوق الادب
سطری چند از الفاظ نامربوط در سلک تحریر منتظم ساختم ع گر قبول افتد زهی عز و شرف

خاتمهٔ دیگر از معنی آفرین سخن پرور مهرورز کرم گستر مستغنی از القاب
و کنی مولوی محمد حسین متنا مرادآبادی خصه الله تعالی بالایادی

این نامه ایست جانفزا و چامه ایست دلکشا مونسی ست غم زدا آیینه ایست جهان نما رنگین شاهدیست روح پرور رعنا نگاریست دلبر نگارخانه ایست از چین کارنامه ایست نوآیین شمع محفل دلسوزی ست و مهر منیر سپهر خاطر افروزی نغم البدلی ست از دفاتر گوناگون تحفه ایست از جراید بوقلمون ارمی ست ذات العماد بزمی ست از مهوشان خلخ و نوشاد منعمی ست که خوان الوان نعمت نهاده کریمی ست که دست بهمه بخشی کشاده گلشنی ست همیشه بهار بهاریست گلشنها در کنار رنگی ست صد رنگ نگاری ست رشک ارژنگ نکلی ست پر از سرمهٔ سلیمانی پرستانی ست در جلوهٔ دلستانی صفحه اش چون نقش مدعا ملحوظ و رقش کام روان از و محظوظ عقل سلیم را از و حیات دگر فهیم را از و برانی قلزمی ست در کوزه نهان جهانی ست در حجره آباد ان هماناکه این شمع انجمن و بهار گلزار سخن نو و کهن صحیفه ایست مشتمل بر تراجم شعرا از من تالیف جان بخش کالبد سخن نوری حدیقهٔ دهر کهن ترازو ربازوی فهم رسا جوهر داروی جهل نارسا مجمع البحرین فضیلت و سخندانی امام الحرمین مبانی و معانی قران السعدین دولت و دین جامع الشرفین تواضع و تمکین مظهر جمال و جلال مصدر فضل و کمال ثمرهٔ شجرهٔ سیادت عظمی شجرهٔ ثمرهٔ شرافت کبری مزاجدان سخن فروغ شکوهی دهر کهن نبض شناس قلم صاحب سیف و علم تنسق ملک سخن طرازی نظام قلمرو نکته پردازی معنی یاب نکته آفرین گلدسته بند خیالات رنگین دانشمند زود رس طبیب مسیحا نفس یگانهٔ عصر در نظم و نثر مستوعب مناقب علیا مستجمع فضائل حسنی مطاع همه و من محمد حسین تمنا جناب معلی القاب نواب والا جاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر دام بالعلی والافتخار والعز والتناصر

شیرین رقمی که از شکر افشانی تحریر | گردیدنی خامه بدستش نی شکر
تکرار کند گر بسخن حسن فزاید | لطفی شود افزون چو شود قند مکرر
در عالم دانشش چه نمایند خطابش | گویند بخورشید که ای ذرهٔ خاور
گه دم زند از منطق و حکمت نتوانم | جز آنکه بگوییم که بود نطق مصور

منت نه پذیرد ز سخنهاے من و تو　　فکرش که ز تعلیم ازل یافته بهبر

هرکه او را ندیده هیچ ندیده و هرکه سخنش نشنیده هیچ نشنیده صد سپاس خداوندگار که من هیچکاره را بهر دو نعمت بنواخت و جانم از غصهٔ نادیدگی اهل کمال بپرداخت

خاتمهٔ دیگر با تاریخ تالیف از سر برآرای کشور شیوا بیانی اورنگ زیب سخنوری و سخندانی مالک ازمهٔ تقریر و تحریر حافظ خان محمد خان شهیر سلمه القدیر

غم اندکی ز سوز درون میدهد برون　　دل شاد میکند نفسی دردمند ما

یارب سخنیکه زبان را با دل یکی کند از خدائیست و گفتگوئی که دل را با زبان یگانگی بخشد از یکتائی تو زبان را آب این گفتار نیا فریدی نفس ته میکند قلم را مرد این کار نفرمودی میدان میدهد رباعی

تا چند بجستجو خودش مصقا چیست　　تا چند بگفتگو که عکس رخ کیست

ای آینه داران تحیر پرداز　　حیران لقای یار بباید زیست

هان و هان دنگ تراش قلندری شهیر آسیمه سری امروز دیدهٔ تماشای رنگ و بوشگرف ارم زاری در نظر دارد که تا اندران قصور دلکش را طرح ریخته اند حور و غلمان را رانده اند و شاهدان معانی بیان را بجایش نشانده آنی نی شگرفی در بیان نگاه نداشتم درین نزدیکی زیبانگاری مرا به ارزنگی دیوانه کرد و تازه بهاری مرا بگلستانی فریفت بهوای بوی گل شتافتم زآنچه بار معانی یافتم ببوی بی زبانان ارزنگ دویدم بحرف آمدگان الفاظ دیدم دانستم نقش کتابی ست چون خواستند که این نقش را کشیده آید آب از سلسبیل روانی طبیعت گرفتند و از آتشکدهٔ گرمی گفتار آتش آوردند خاک زمین وقار تکلم بیختند و باد از فرازستان رسائی در یافتند نگاه آخشیجان پیوند الفت گرفت شخص دین و دولت را پیکر بستند که به نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر نام برآورد

دوش از پیر خرد پرسیدم | کای مسیر تو جهان مغنیست
میر صدیق حسن خان امروز | صاحب شوکت و والاجاه هست
بیش ازین رتبه چه خواهد بودن | من ندانم که دگر منزله چیست
نگهش کرد بسوی اخلاق | گفت خاموش که علت باقیست

همانا دران شگرف مقسم که بروز ازل نام برآورد فلک را آسمان نمودند و مهر را درخشان فرمودند ماه را تابان کردند و نواب را کامگار و حکمران برآوردند اشک مردمک شسته چشم غمناکان چکیده باشد در دوات افگندند و آه راست بالای سینهٔ چاکان علم شده باشد قلم تراشیدند ورنه دودهٔ چراغ بیکد و قطرهٔ آب آمیخته که بسیاهی پذیرفته آید این سواد شبرنگ چه انگیزد وازین نی پارهٔ خشک که در دست من و تو بنام قلم جنبد درچنین آتش زار پارسے چه خیزد

صدیق حسن خان بهادر که دمیده ست | در کالبد معنی و الفاظ روانها
آن تذکرهٔ طرفه رقم زد که بهایش | زیبد اگر اهل سخن آرند زجانها
با تازه عبارات و اشارات نوآئین | از اهل سخن وز سخن آورد نشانها
بر کرد ببزم شعرا شمع معانی | تاریخ بود شمع شبستان بیانها

سخن مختصر کنم شهیر آزاده روزگار ستم شعار را فتنهٔ بیش بینی ست عمریست که این ستمگاره جفاجو دل غمزده وفا پیشه که داشتم از تیغ جفا بدو نیم کرده در پهلوی ریشم گذاشته بود و نمید انستم که این دو بخش کردن بصنعتیکه پاره بر نیمه نیفزاید از چیست اکنون نیمهٔ ازان این شوخی انتخاب با خود برد و نیمه بجو بهای کلام منتخب سپردمنه

ای نفس آهنگ فغان ساز ده | یک نفس از درد دل آوازه ده
ای نفسم بر اثر ناله رو | ای اثر ناله بدنباله رو
حرف ز دل وقت بدر جستن ست | آتش آواز ز کلک بستن ست

مرد توانگر بطفیل نواست   آنکه نوای نکشد بی نواست
تازه نوای که نه هر کس شنید   آه بتقلید که باید کشید
جان بلب آورده تقریر کیست   دل دگر آحرامی تحریر کیست
تیر بود گر سخن سے نظیر   کیست که پیکان بنشاند به تیر
تیغ سخن هست که سرها فشاند   کیست که آن زابفسان بر نشاند
نغمهٔ رنگین که در رنگ و بوست   بر ورق گل اثر گفتگوست
کیست که هر جا که سخن ریختست   نقش بدیع دگر انگیختست
کس نبود جز فلک ایوان ما   حضرت صدیق حسن خان ما
آنکه ستوده بهمه دانی ست   آن همه دان راهمه ارزانی ست
با همه عیش ست چنان عدل کوش   کابن قباد آمده راحت فروش
پیش چنان مرد بشان چنین   حرف ز افلاک فتد بر زمین
چون قلمش سحر نگاری کند   لفظ خزان نیز بهاری کند
پیک نظر راکه رسیدن دهد   چون بقلم پای دویدن دهد
یک فن و بنوشت هزارش کتاب   جوشش طبعش بنشاند شراب
بسکه خودش موجد طرزه خودست   در عربیت چو ابوالاسودست
میشگفاند بسخن اندرون   تازه بهاری بچمن اندرون
گاه ز من هم سخنے میکشد   جان بتن انجمنے میکشد
هر سخنش نغز تر که گفتگوست   از پی دیوانه نشانمند هوست
تفته دل آتش نفسی راکباب   ز آتشش آذر نفسان کامیاب
جان و دلم سوخته سامان اوست   شعلهٔ آهم شررافشان اوست
گرچه بهر نکته سروش آمدست   طرفه تر اینک بخروش آمدست

[illegible]

روحِ همه پیشروانِ سخن — گفت بآن پیرِ مغانِ سخن
کای همه مستِ میِ ایامِ تو — دولتِ جم جرعهٔ از جامِ تو
لطف کن از میِ کهن و تازه را — بیش مده رخصتِ خمیازه را
آتشِ شعرش بدل افروختند — سینه برشتند و جگر سوختند
دید چو تاریکیٔ بزمِ سخن — شمع برافروخت درین انجمن
تذکرها را چه جوابی نوشت — نادره سنجانه کتابی نوشت
رایحه بارِ نفسش کام برد — از همه عنبر نفسان نام برد
گه ز ظهوری و گهی از ظهیر — گه ز شفائی و گهی از شهیر
گاه خودش هم سخنی رانده است — نخلِ شکرفیست که بنشانده است
گه بشکر گاه بقند و نبات — از پیِ خواننده نویسد برات
زهر هم از وی بمذاقم نکوست — دل همه تریاکیِ گفتارِ اوست
داد ز منشور و ز موزونِ او — آه حنائی کفِ مضمونِ او
گیسوی خوبی نگهان شانه کرد — عقدِ لآلی بورق دانه کرد
یارِ عروسانِ بلاغت نشست — طرهٔ خوبانِ فصاحت شکست
طرفه کتابیکه چو برداشتم — نشتر و آتشکده بگذاشتم
تذکرهٔ آیینه دارِ نگار — هر ورقش چهره کشای بهار
ای ز بهارش همه تن گل شکن — خار درونِ دلِ بلبل شکن
جان بخودش وصف کند دل بخویش — کشمکشانیست که آمد به پیش
ترکِ مضامین بنگاه کشند — شاهدِ معنی بدماغِ بلند
لطف نه هرگز بشباب اندرست — آنکه درینجا بکتاب اندرست
هر که برین نامه نظر میکشد — هر نظرش گنجِ گهر میکشد

گردیهم معنی ولفظ اتفاق — چون دل زهاد بشبهای طاق
شوق همه محو تماشای اوست — وسوسه فرمای تماشای اوست
طرح کش آتش عشقم بسوخت — طرح فروشانه چه طرحی فروخت
بره زیاد این دوسه استاد را — آرزو و آذره و آزاد را
شعله آواش بدل سوخت داغ — یاد آگهی همه روشن چراغ

خاتمه دیگر ریختهٔ خامهٔ بلاغت شمامه یکه تاز میدان فضیلت سباق غایات عزّت محلّی بهر زین حکیم صغیر احسن صاحب فرّخ آبادی صدر محکمهٔ اپیل ریاست بهوپال سلمه الله المتعال

نخست سخن آفرینی را سپاسم که مرتبهٔ سخن بفراز این پایه نهادهٔ اوست و روای هرگونه کالابدست سخن دادهٔ او و حجت ختم رسالت بر ذات قدسی صفات فخر المرسلین بدست آویز قرآن مجیدست و فرو ماندن والادستگاهان عرب و عجم از نظارهٔ فصاحت و بلاغت فرقان حمید سپس بستایش این مجموعهٔ سخن موسوم بشمع انجمن زبان میکشایم و درین پرده آهنگ ستایش روشنگر این مصباح مینمایم الحق این صحیفهٔ دانش و بینش نور بخش دیدهٔ دیده وران ست و نضارت افزای چشم صاحب نظران و رهر ورقش جوش بهارست و در هر صفحهٔ او سیر لاله زار هر سبزهٔ شاداب این چمن بستر خواب گذشتگان گرامی ست و هر ساغر گل ازین گلشن یادآور سخنجان نامی عشرتکدهٔ بزم روحانیان ست و مکتب خانهٔ درس عرفانیان شگوفه زاریست که از نیرنگیهای افکار طبائع سخنوران کامل عیار بوهای گوناگون بمشام جان میرساند و گلهای رنگارنگ از نوبهار چمنستان افکار اهل این فن در دامن خیال میریزد در هر مقام نواشناسی باد ای ترانه سازست و بهر جا نغمهٔ جداگانه جانفزا ترنم پرداز جای داغ سوزی عشق غمناک ست و جای دلربائی حسن بیباک در یک سطر عشوه گریهای شیرین دهنان نازپرور جلوه فروش ست و در سطر دیگر پریشانی آشفتگی فرهاد وشان از خود فراموش بهار پیرائی سبزان چمن رنگین ادائی خوبان گلشن

سراپای نازنینان گل پیرهن آدابای مه‌جبینان نازک بدن جلوهٔ سوز و ساز شمع و پروانه ناز و نیاز شیرین و فرهاد دیوانه چهره افروزی رنگ گل هوش ربای نشهٔ مل درین نیرنگ عالم دیدنی‌ست و صدای شکست دل و شیون طپیدن بسمل‌هائی و هوی مستان نعرهٔ وعظ خداپرستان آه و زاری زندانیان چاه ذقن فریاد و فغان اسیران کاکل پرفن شکایت مجنون و لیلی حکایت وامق و عذرا درین غوغای محشر شنیدنی ——— ٥

تعالی الله ازین بزم دل‌آرا ٭ که حسنش تازگی بخشد ادا را
شمیم گل چکیده از مدادش ٭ ضیای شمع نو پیدا از سوادش
تراشش لفظها آرایش حور ٭ فروغ معنیش سرمایهٔ نور
گلستانها ز فیضش رنگ و بو یافت ٭ بهارستان طرازش آبرو یافت

نی نی ستایش و آفرین سخن‌سنجی را سزاست که شمع افروز این انجمن‌ست و سبب آرایش این بزم فرخی نشیمن چند اجوان مردیکه بر گذشتگان فرسوده روان بتجدید نام و نشان از زندگی جاودانی منت گذاشته و برای آیندگان تشنه کام کارنامهٔ شگرف و دریای ژرف ارزانی داشته راست میگوییم که نگارندهٔ لوح این طلسم هوش و نقشبند این حرز حریرپوش قبلهٔ ارباب سخن‌ست و کعبهٔ اصحاب این فن طراز این گلدستهٔ نقش بیرنگی‌ست ریختهٔ خامهٔ جادو طراز او و قطرهٔ حقیرست چکیدهٔ کلک سراپا اعجاز او اعنی حضرت فلک رفعت عالیجاه هنرور پناه سری و سروری دستگاه ملاذ و مآب این هواخواه گوهر اکلیل نامداری درة التاج سربلندی و بختیاری والانژاد گرامی نهاد نیکوخو بهشتی رو دست شجاعت را بازو و بازوی فتوت را نیرو چهرهٔ فراست را جبین جبین مروت را آبرو کج کلاه راست گفتار نکسر النفس درست کردار صدرنشین چرخ چهارم افکار بلند گنجور خزائن عامرهٔ نکات دلپسند بیت القصیدهٔ برتری و شهریاری مطلع سر دیوان ابهت و کامگاری مجموعهٔ فضائل و کمالات نوع انسان مرجع و مآب هنرمندان دوران نواب والاجاه امیرالملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر

آنکه پارسائی در نهادش چون نشه در مل و عفت در مزاجش بسان رنگ در گل و آن روائح اخلاق محمدیهٔ او چون شمائم مشک ختن جا بجا رسیده و آوازهٔ فصاحت و بلاغتش آویزهٔ گوش عالمیان گردیده فراوانی دانش و فروزانی اندیشه این فرزانه استاد از مصنفاتش که شمار آن زیاده بر صد میرسد پدید نیست لاسیما از مطالعهٔ تفسیر فتح البیان و شرح بلوغ المرام بدستگاه نگاه و بالغ نظری آن یگانهٔ کار آگاه وا رسیدنی +

مطلعِ شانِ هدایت مظهرِ نورِ هدی — گوهرِ کانِ مروت مخزنِ صدق و صفا
شهریارِ مصرِ معنی داورِ ملکِ سخن — زیبد اقلیمِ فصاحت را چنین فرمانروا
از جبینِ لفظهایش حسنِ معنی جلوه گر — همچو حسنِ خوبرویان از رخِ رنگین ادا
هست نقادِ سخن از و نوشت این تذکره — کان زرِ خالص بود از ابتدا تا انتها
راست میگویم کزین مجموعه برتر بوده ست — رتبهٔ تصنیفهائی آن رئیسِ اتقیا
اینچنین تفسیر بنوشته که آن لاریب فیه — فائق از کشاف و بیضاویست بیچون و چرا
نیرِ اوجِ براعت بحرِ مواجِ علوم — پادشاهِ کشورِ دانش امیری با حیا
بر سپهرِ سروری رخشنده چون ماهِ منیر — بر زمینِ خاکساری اسوهٔ آلِ عبا
تا کند کسبِ سعادت از در و دیوار او — آشیانی ساخته بر طاق ایوانش هما
سایهٔ پروردگار و آفتابِ برترے — حامیٔ دینِ متین و مفخرِ مجد و علا
حضرت نواب والاجاه صدیق الحسن — تاجدارِ ملکِ معنی منبعِ جود و وفا
دوستش دلشاد و خرم باد و دشمن پائمال — بالیقین دانم که دائم مستجابست این دعا

خاتمهٔ دیگر ریختهٔ خامهٔ سحر آهنگ مجموعهٔ دانش و فرهنگ معدن خوبیهای دارین مولوی اعظم حسین عفی عنه خیرآبادی ملازم ریاست بهوپال سلمه الله تعالی

بیکران سپاس یزدان دادگر و فراوان نیایش جان آفرین داور که بسنجیده ترین آئین

وابسته وجود تبیین این زیبا گلدستهٔ از اهیر سخن که بشرط تنویر شبستان معانی شمع انجمن
نام دارد هر چه تمامتر شیرین کلام شعرای ماهر فن و نوشین مقال بلغای کامل سخن را جامع
آمده الحق کارنامهٔ آگهی ست و دستور العمل دانائی دانش نامهٔ سراپا خرد بسوی خرد طلبان
و منشوری از صفوتگاه تقدس برای سعادت پژوهان من کم از هیچ را چه یارا که طوطی آسا
بمدحش شکری شکنم و روح بخش حلاوتی ازین شهد برانگیزم لبم کجا و کجا هیچ انگبین مذاق نواز
و زبانم کو و کو این زلال حلاوت دمساز اگر یکی از هزار بمدحت سلاست و نفاست عبارت
و بلاغت بیانش خامه فرسایم سحرطرازی شمع افروزان بزم سخن و جادوبیانی سخنوران
کهنه زمین برنج نگارم جادوطرازان یکتائی روزگار وابستهٔ سلسلهٔ کلامش و سحرکاران
سخن آفرین سحور سحر حلالش نثرش نثرهٔ نثر طائر شکسته و بلاغت ادایش باج از فصحای جهان
فرا خواسته الفاظش نقابی ست که شاهدان معانی بر رخ کشیده اند و نقاطش ماهتابی ست
که بفروغ رخسار مایهٔ هوش از توانان هوشان ربوده الحق باین فراوان محاسن چه قسم
محبوب دلهای جهان و مطلوب خواطر اهل زمان از کران تا کران نباشد که تالیف شریف و جمع
منیف بندگان سیادت مکان علامهٔ عصر المعی دهر نحریر زمان لوذعی دوران نظیری نظیر
فکرتی فکر لسانی لسان کلیم زادی فصاحت خازن گنجینهٔ بلاغت جوهری رستهٔ بازار سخن
واقف اسرار نو و کهن آبیار حدائق فضل صورت نگار فرهنگ و عقل فروغ ایوان اجتبا
ناموس کاشانهٔ ارتضا رئیس عالی شکوه امیر معدلت پژوه حامی سنت ماحی بدعت خادم
حدیث و کتاب عالیجناب والاخطاب نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن
خان بهادر ست درین فراخنای کشور هند نظارگیان چارچمن صورت و معنی و نور چینان
انجمن حق گزینی و هنربینی که از فراخی حوصله و وسعت عرصهٔ آگهی بر دقائق حقائق خطرت
فرا رسیده اند و به نیروی ایزدی و ضیای مدارک باصفای خود در میدان ادراک سبکسا
جالش نموده از مردان خدا شناس حقیقت اساس چنین عالی همتی که دل صفوت منزلش

با وصف فراوان تعلق نظام مهام مملکت بیاد حق متعلق و از طلیعهٔ توحیدش عساکر دوئی متفرق باشد ندیده اند و نظیرش درین دور آخر باقلیمی از اقالیم گیتی بگوش حق نیوش نشنیده بمساعدت بخت خداداش بگزیده ترین وجوه و پسندیده ترین عنوان سامان یزدان شناسی و نصفت گزینی سرانجام یافته و سرمایهٔ منفعت صوری و معنوی بدست افتاده که عقل اول بشگفت آمده و معقولیان نیرنگ کار را بحیرت دست و بازو شکست . ناخن همتش عقده کشای کار فروبستگان و اخلاق رافت بارش مرهم جراحت خسته دلان بحر محیط عالم در است چرخ بسیط دنیای فراست استقلال خاطرش دیدنی ست که کثرت تعلقات ظاهری و شغلهای شبارو زی زنگ فتوری بآیینهٔ دل وحدت گزینش نه نشانده و وفور یکتادلی و حق پرستیش باو تفرقهٔ دوئی درهنگامهٔ ظاهر نو زانده مناقب والای جناب تقدس انتسابش طراز گوش و گردن ایام و کنار و دامن روزگار را از محامد گرانمایه اش زیب و زینت مستدام نیر فروزان برج جاه و جلال ست و مهرتابان جهان فضل و کمال قانون شریعت حقه را بعهد فرخی مهدش روز بازاری و دلهای ارباب شرک و بدعت را از صولت شحنهٔ سنتش طرفه آزاری چون مدحش بیش از اندازهٔ بیان باشد ختم سخن بر دعا کردن منت بر ناطقهٔ زبان نهادن ست قطعه

فیض رسان سپهر عالی تبار — با دل سرکردهٔ پروردگار
سرو چمان لب جوی شکوه — تازه گل گلکدهٔ روزگار
عاجز و غمگین و دل آشفته را — ای بسخا جز کف او نیست یار
شمه ز بذلش که ز دست کرم — در تگ یم خواست گهر زینهار
قدر نیارد بنگه چون پشیز — گاه سخایش گهر شاهوار
دیر فروزد بعدو رخ اگر — زود بگیرد جابش در کنار
مژدهٔ ایمن بستمدیدگان — بسته سدادش بزمانه حصار
بسکه ستم را بگداز دکه نیست — باد صبا را بگلستان گذار

بین چه سداد ست که در عهد وی — فتنه بریزد ز سر خود دمار

دبدبهٔ عدل و سدادش چه خوش — کرده ستمگاره چنین را نزار

تا نه پسندید نگاهش گهر — گرچه یتیم ست نشد آبدار

تا بکجا طول دهی اعظمش — نیک بیا سا بره اختصار

تا بجهانست ره روز و شب — تا شب و روز ست بهم همکنار

باد شکوه و فرو عمرش دراز — عمر بداندیش کم اندر شمار

خاتمهٔ دیگر از ناظم بیمثال شاعر باکمال نادرهٔ زمن شیخ محمد عباس رفعت بن شیخ احمد عرب صاحب نفحة الیمن مهتم دفتر تاریخ ریاست بهوپال سلمه الله تعالی

هردم ازین باغ بری میرسد — تازه تر از تازه تری میرسد

الحمد لله والمنته که فروغ شمع انجمن والاجاهی همچو لمعات قبسات وادی ایمن کلیم کلامان طور سخندانی را محو تجلی معجز بیانی ساخته والصلوة علی نبی الرحمة که سلالهٔ دودمان صاحب رایت بیضا بر فرق سخن پروران الوری رای صائب ذکا سایهٔ درفش بنفش ارژنگ نقش قلم جادو رقم خویش انداخته زین سپس سلام و تحیت بر آل و اصحاب میخوانم و بر صفحهٔ کاغذ زرهای سره می افشانم و مژدهٔ تازهٔ و تر بنازک خیالان هنرپرور میرسانم و بجذا که در اظهار اضمار خود صادق البیانم که صریر خامهٔ امیر الملک بهادر در ریختهٔ قالب سخنوران گذشته روان نوی شنین از سر دمید و بسیاری از زندگان این گروه انجم شکوه را جام سرشار از چشمه سار نوشانوش بخشید ما شاء الله تذکرهٔ رقم فرمود بهار فریب و نامهٔ نوشت مرصع تر از تاج و سر پرا و رنگ

زیب ۱۲۹۵

بتاریخ آن کلک عنبر سرشت — طلسم خیالات عالی نوشت

نه سعدی و نه فرزدق درین جهان باقیست — ولی مناقب و ذکر سخنوران باقی ست

کجاست خسرو پرویز وجاه وشوکت او | نه طاقدیسی ونی گنج شایگان باقیست
جهان وانچه درو هست جمله وقف فناست | ولی ز فیض سخن حال رفتگان باقیست
چنانکه از رقم کلک حضرت نواب | بسی محامد واوصاف شاعران باقیست
امیر ملک که از ضوء شمع انجمنش | فروغ کوکب فضل گذشتگان باقیست
زهی کتاب وخهی تذکره رقم فرمود | که از ملاحظه اش یاد کاملان باقیست
شگفته باد گل جاه او بگلشن دهر | بباغ تا که گل وسرو وضیمران باقیست

آری بعنایت الهی جناب نواب عالیشان امیر الملک والاجاه سید محمد صدیق حسن خان بهادر امروز سرمایهٔ نازش روزگارست وبعلم ملل ونحل وبفضل تقوی وعمل واقبال وکمال و حسن اخلاق وجمال خورشید اشتهار حصر کمالاتش از اندازهٔ بیان بیرون تصانیف غرایش در علم دین از صد کتاب افزون شهریاری اقلیم سخن بر ذات همایونش بی شبه مسلم واهل علم وفضل بدورانش بر چار بالش عزت وراحت چنانکه باید وشاید معظم ومکرم کشور هند ازین ذات باکمالش با اقلیم شیراز وبخارا برابر وخطهٔ بهوپال ببرکت وجود باوجودش خال رخسار هفت کشور

جهان داورا داورت یار باد | بکام دولت چرخ دوار باد
برخ دوستانت ز الطاف تو | فروزنده چون نجم سیار باد
ز قهر خداوند هاروت وار | سر دشمنانت نگونسار باد
پی اهل دانش در دولتت | نشان شرفهای بسیار باد

خاتمهٔ دیگر زادهٔ طبع رسا وفکر ذکاوت انتما منشی الانشاء

فصاحت معلی الملاء بلاغت منشی احمد علی احمد سلمه الاحد

چو اول سخن بر زبان میرود | بحمد خدای جهان میرود
کنم منتهی چون نیازم ستود | بجان بر پیمبر فرستم درود

سخن را ستایش سخن را سپاس | که گشتم از و در جهان روشناس
چو آب بقا زندگانی دهد | سخن مرد را جاودانی دهد
سخن از خداوند و خلق از سخن | جهان شد بکون خدا گفت کن
گهی امر و گه عقل و گه نور شد | بلفظ جدا گانه مذکور شد
خرد خواند او را اگر فلسفی | قلم کرد تعبیر شرع نبی
جهان را وجود است از یک سخن | سخن شمع باشد درین انجمن
سخن مرد را میکند سرفراز | سخن آدمی را دهد امتیاز
نباشد چو از لغو و هزل و بجا | سخن بعد من باشد از من بجا

گرانمایه گوهر خزانهٔ غیب ست و هنگامه آرای زمان شباب و شیب آمروز روزبازار سخن راشناسگاهانست و مشتریان این متاع گرانبها را وقت کوتاه کار فراوان علی الخصوص اندرین دری جانی نیست و این جنس عزیز الوجود را در چارسوی هند دکانی نه چه توان کرد خود فلک را رفتار اینست و زمانه را هنجار همچنین مردم را کار با حساب و سیاق ست کالای سخن بالای طاق ست امیر یکه برتر زند ز افتخار ؛ ز ساحت سرائی ثریا قدم ؛ اساس سخن رانی را بنای رفیع ساحت همه دانی را فضای وسیع آسمان فرس هلال رکاب کیوان شکوه عالیجناب حیدری الاصل فاطمی نژاد کریم خلق فرشته منش قدسی نهاد سیادت پناه چون درمیان کار نبودی کدام کس ست که این درازکشیدگان خاک نیستی را بدینگونه سخن یاد فرمودی جهان پهلوان مدینهٔ سخن ست و در مواضع معلقه مشکلکشا خیبر شکن نقد او روان ست کار او نمایان خلاصهٔ اعصار ست قباب ظهور در دلها مانوس بر لبها مذکور آدینهٔ ادب باشد که مدینهٔ هنر بنام نامیش سکه میزنند خطبه میخوانند من این سخن از خود نمیگویم برائی العین بینندگان نیکو دانند تازی باشد که دری جمله صاف و سرسری جد میکند جان میکند درین هر دو معرکه دو دستی میزند در فصاحت مشهور در بلاغت علم

گوئیا قبای سخن بر قامت او بریده اندیش نه کم بنا بر آنکه خاطر شریف درصدد اختصار است
درین تذکره گلی از گلشن و دانهٔ از خرمن اندکی از بسیار مشتی از خروار است **مثنوی**

چو تالیف و ترتیب این تذکره — تمامش توان گفت نقد سره
بیامد درون دلش تا گرفت — ز خروار مشتی نمونه گرفت

تشنه کامان بادیهٔ سخن را از آب زلال جوئیست دیوانگان بازار معانی را هوئی همه نادره کار جمله شگرف نگار از تذکره همین قدر مراد باشد و هر چه بیش ازین باشد مستزاد باشد الحق که پیشینیان جواهر ریخته اند و پس آیندگان قیامتها برانگیخته تا مشتی شاعران که درین آخر زمانیم نعش سخن را نوحه گرانیم آشنا پرستی را خانه آباد که کارفرمایان مطالع را وقت خوش عمر دراز باد هر کدام را از ناکسان در محل سعدی و انوری فرود آرند رنگین ترانیکه از عقب برین دعوی سخن ما گواه گذارند چون امروز کار بدست ایشان نمی بود آین دردسرها که می سرائیم که می شنید از دیهه بدیهه که میکشید و از جائی بجائی که می ربود خود این تذکره محک امتحان ست در سخن ما و پیشینیان پانصد ساله راه در میان هیچمسی برهنه سری را درین انجمن جای یافتن و یکی ازین هزار کس سخن طراز در شمار آمدن را سبب اینست که فروزندهٔ شمع این انجمن با من سری دارد و از کار من خبری هر چند وقت دست ندهد مروت دامن نگذارد که باین صوب نگراید خواه مخواه از باب سخن چیزی بسراید هر کس داند که ملازمان آستان سیادت حاشیه بوستان بساط امارت اهم امور جهانبانی و کامروائی نیز ذمه خود دارند تنها همین تالیف و تدوین بس نمیشود **مثنوی**

ناید از هیچکس بآسانی — کار تصنیف در جهانبانی
در رهِ فارسی چراغ بسوخت — هم بتازی ذخیرها اندوخت
می شمارم من از کرامت او — این قبا قطع شد بقامت او

در ستایش این هاشمی جوان علامهٔ زمان بطور طرز او طرز ظهوری کار از پیش میرود و دور و بردی

سخندان هر فن بازار سخن چیدن سودی نه هر وقت را شانی علاحده و هر زمانه را لباسی
دیگرست چیزی که پیش ازین ستوده میشد امروز سراسر دردسر نوشته را نوشتن تحصیل حاصلست
بیموده را پیمودن فعلیست عبث برای فاعل کهنه فروشی عاریست برهنگی پرده پوش تر از
جبه مستعار من براین سهل نویسی می میرم و تتبع و استعاره بمفت نگیرم ازینجاست که طریق
اختصار می سپارم و این مثنوی مورخانه بقانون شکرگزاری می نگارم **مثنوی**

این رشک ده نگار ارژنگ　　یکدست فسون و سحر و نیرنگ
نقشیست که دلنشین فتادست　　سوگند بمفت دست دادست
از خلد نشان دهد سراپا　　دل بس نکند گه تماشا
در دیده دلم ز بخت برخورد　　پنداشت چو گنج باد آورد
از دور نظر کنار بگشاد　　این مردم دیده جای خود داد
والله که به ازین نباشد　　بتخانهٔ چین چنین نباشد
دل گفت بمن معامله چیست　　این نقش و نگار خامه کیست
حیفست که قیمتش ندانم　　این وقت غنیمتش ندانم
بازار سخنوران ادوار　　اسباب سخن دو رسته انبار
از اهل کمال هر مدینه　　مشتی سخنی درین سفینه
چندانکه هنرد و ناگزیرست　　بس نازک و نغز و دلپذیرست
در خانه چو این کتاب باشد　　در سر ز سخن حساب باشد
البته که آشنای این فن　　هرگز نرود دگر بگلشن
من خاطر دل بسی بجویم　　گفتم که بیا بتو بگویم
داریم سری به نوجوانی　　بر من ز تو بیش مهربانی
صدیق حسن بنام مشهور　　در علم ادب امام جمهور

بیهوده و مارغ خود نپاشد ... انداز سخن نگو شناسد

بنوشت صحائفِ گرامی ... شد پهن بد هر نام نامی

پیوسته همین حساب دارد ... در هر سخنی کتاب دارد

این تذکرهٔ شمعِ انجمن نام ... چون روز کند شبِ سیه فام

موجی ست ز بحر بیکرانش ... حرفی ز دراز داستانش

در سال سواد این صحیفه ... از قدرت حق یکی لطیفه

بیمثل سخن سوال کردم ... هم زا لهی جوابها ل کردم

تشریف قبول کرد در بر ... این خوبی اتفاق بنگر

هر کس که شنید بس عجب کرد ... بیمثل سخن بگوش من خورد

خاتمهٔ دیگر نگاشتهٔ ناثرِ بن ناظمِ شیوا بیان شیرین مقال منشی

کنج منوهر لال ساکن بهوپال بخشی آستانهٔ ولیعهد ریاست متخلص بهوش

شمعِ انجمنِ سخن ستایش توانا خدای سخن آفرینیست که شمعِ دلفروزِ سخن از بادِ نفس بر کرده مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ و چراغِ ظلمت سوزِ دانش را از آب روانیِ طبع بر سر روشنائی آورد تا طمیکه مصرعِ برجستهٔ هلال را زیب صفحهٔ سبز فام آسمان نمود و شاعریکه بحسن مطلع خورشید ورقِ زرفشان سپهر را آب و رنگی تازه افزود دلِ راقمه ز بادِ نفس شمع نطقی فروخت زهی قادری شمع از باد بسوخت و رونق بزم کلام به نیایش فرستادهٔ والا مقامیست که مطلعِ نورِ خالقِ زمین و زمان ست و شیرازهٔ مجموعهٔ اجزای کون و مکان با آنکه حرفی از دانش نیاموخته اما بلغاء عرب از بلاغتش در آب عرق افتاده اند و با وجودیکه چیزی از علم نیندوخته لیکن فصحاء عجم پیش فصاحتش روی بر خاک نهاده ست احمد مرسل شرفِ انس و جان روح تن و قوتِ دل قوت جان زین بعد تختی از شگر نگاری مشیت باری میطرازم که امروز کالای گران ارزِ سخن زادر

چار سوی گیهان روز بازاری نیست و شاخسار گلستان معانی را در چار چمن گیتی برگ و
باری نی آز ناسازائی روزگار ناهنجار گرد بیرونقی بر چهرهٔ خوش بیانی نشسته و آز واژون
خرامی سپهر کج رفتار رشتهٔ گوهر آبدار گوهر فشانی از هم گسسته لیکن سرور دیباچه آمیر مهین
پایگاه سرلوح دیباچهٔ جاه و جلال فرخنده عنوان صحیفهٔ دولت و اقبال تذکرهٔ اعاظم علمای
متقدمین تبصرهٔ اکابر فضلای متاخرین دریای استکمال و استبحار راگران بهادر نواب
والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر رانازم که در هیچ کساد بازاری
علم و هنر سری برنگ آمیزی نگارستان معانی دارد و همت آبیاری بهارستان مبانی
می گمارد همای فلک پیمای فکرش در سیر و طیر ست و همت نگارش صحائف شرائف بری
از اندیشهٔ غیر و دیر آهنگ درین نزدیکی خجسته نامهٔ فصاحت نظام شمع انجمن نام بآئین
بهین و طرز گزین زیب رقم فرمود و در هر هفت کردن این آراسته پیکر نوخاسته ید بیضا
(مراد ازین کتاب ۱۲)
نمود که بسی سخنوران نغز گفتار و بالغ کلامان کامل عیار پیشین و پسین را در آن بیاد آورد
و برای نوازشگران قانون نواخوانی و نواخوانان اشکدهٔ شگرف بیانی نهالین صفاآگین
(نام ساز ۱۲ — سرود خوانان ۱۲ — نوشک ۱۲)
از اوراق خوش قلم گسترد تا تمام خداکاری کرد که جز از کریم النفسان و الافطرت نیاید و بنام ایزد
سگالشی بسزا بکار برد که غیر از جوانمردان عالی همت رو نماید یارب این کار دست بستهٔ او
ستودنی ست و زبان بمدح و ثنایش گشودنی که هم مردان را زندگی و زندگان را پایندگی
ارزانی داشت همانا این گلدستهٔ رنگین و مجموعهٔ نوآئین نزهتکدهٔ پردگیان خلوتخانهٔ
دل ست و جلوه گاه نازنینان نهانخانهٔ آب و گل خسروی شیلانیست مشحون از اغذیهٔ خوشگوار
گوناگون بضیافت طبع ارباب سخن و شاهی میکده ایست مملو از صهبای پرتکالی و بادهٔ
شیرازی جهت دماغ رسانیدن تردماغان این گرامی فن ⁂ لراقمه

بنام ایزد زهی مجموعهٔ نغز — که روشن شد ازو خوانندهٔ مغز
فروغ دیدهٔ ارباب بینش — نگار پیشطاق آفرینش

مصاریعش کلید باب امید | بخوبی طاق چون ابروی ناهید
بیاضش یادداد از صبح نوروز | سوادش همچو سرمه دیده افروز

هان و هان این نامهٔ نگارین مخمل نگارخانهٔ چین قافیه سنجان گهر آمار است تذکرهٔ ایست دلپسند و خود دهر یکی از آنها از زین دربخانهٔ خسروی به تشریف گرانمایه [illegible] ناموری و شهرهٔ آفاقی مشرف و ارجمند المختصر این بیاض خوش سواد در عذوبت عبارات رشیقه و لطافت فقرات انیقه و برجستگی اشارات دلربا و وابستگی کلمات دلکشا و اختراع معانی بیگانه و ایجاد الفاظ در نفاست یگانه بیعدیل افتاده و آبروی صاحب جوهران کامل فن و تذکره نویسان نو و کهن برباد داده با اینهمه این عمان فرایدفروزان پیش قلزم زخار فضائل مصنف والاجاهش که بالاستوده آمد قطرهٔ ایست بی آب و در برابر تلالوی موج کمالات مؤلف کیوان پایگاهش که که نام نامی او پیشتر والموده آمد ذرهٔ ایست بی تاب و چرا نباشد که هر عضو از ذات شریفش دانشی ست معور و هر موی بر عنصر لطیفش زبانیست نکته سنج و معانی گستر

درگاه و دربار پادشاهان ۱۲

عقلیکه چراغ دل فروزد | وین خلوت آب و گل فروزد
مالیده برخ غبارش از راه | تا گشت چراغ هفت خرگاه
خورشید که ذرهٔ بلندش | با دست بشان ارجمندش
سرسوده بر آستانهٔ او | تا شد فلک آشیانهٔ او
طبعش که بها دهند سخن را | گل کرده بهار صد چمن را

چون در خدمت سراپا افاضتش زانوی ادب شکسته ام و در حلقهٔ ارادت و تلمذ نشسته این خزف ریزهٔ چند که بهیچ نیرزد در سلک تحریر کشیدم و این مشت خاری که کاری انشاند در پهلوی این گلدسته فروچیدم تا خورشید تابان شمع انجمن آسمان ست خانهٔ دل دیده وران فروغ پذیر از زین شمع انجمن بادو تا قندیل ماه باوج سما معلق به طناب کهکشان ست چراغ عمر و دولت امیر الملک والاجاه بهادر منور و روشن باد برب العباد *

قطعهٔ تاریخ تالیف از حکیم اشرف حسین مہتم ڈاکخانہ ریاست

چو شد ترتیب این رعنا صحیفه | چمن دیدار و ہم جنت مظاہر
بمن فرمود ہاتف سال تاریخ | بگو اشرف کتاب خوب و نادر
۱۲۹۲

قطعهٔ تاریخ تالیف از سوہن لال منشی بالان خاص منشیهٔ دار الاقبال بھوپال

امیر الملک صدیق الحسن خان | که بر ملک معانی گشته فیروز
چه نیکو تذکره تالیف فرمود | نباشد بهتر از وی دیگر امروز
فصاحت را از و گرم ست بازار | بلاغت را از و شد روز نوروز
چه خوش گفت ست سوہن لال تاریخ | که شمع انجمن شمع دل افروز
۱۲۹۲

قطعهٔ تاریخ تالیف از مولوی ابو الحامد محمد یوسف علی یوسف کامدار بالان خاص لیعه

چون امیر الملک صدیق الحسن | سرور و الا گهر عالی تبار
آنکه نوابی ز والا جاہیش | کسب کرده عظمت و عز و وقار
حال و قال نکته سنجان جہان | کرد بر ترتیب دلکش استطار
سال تاریخش رقم زد کلک من | یادگار شاعران روزگار
سنه ۱۲۹۲ھ

ایضاً

زد رقم خامهٔ امیر الملک | افسر سروران شایسته
داستان سخنوران عجم | بزبان و بیان شایسته
نقش تاریخ در صحیفهٔ دل | یافتم داستان شایسته
سنه ۱۲۹۲ھ

تاریخ تالیف از رضا علی حسین لکهنوی خوشنویس خفی وجلی کاتب تفسیر فتح البیان سلمه الله الرحمن

بر نقشِ بهین تالیف تذکارِ امیر ما — که گر دیده ست ز و حالات ارباب سخن روشن
برائ سال تالیفش نمودم فکر از هاتف — ندا آمد دلِ عالم ز شمعِ انجمن روشن
سنه ۱۲۹۲ه

تاریخ تالیف از منشی گنج منوهر لال ساکن بهوپال بخشی آستانه ولیعهد متخلص بنوش

زین زمزمه که در همه عالم بهر لب ست — زین تذکره که نام برآورد در جهان
نزدیک و دور می شنوم من بگوش خود — امروز جائ جائ سخن هست در میان
نقشیست یادگار ز دستِ کسیکه او — بهرِ زمین شعر و سخن هست آسمان
نسلِ شریف جای نشینِ رسول حق — از بطن پاک دختر پیغمبرِ زمان
امروز هست چشم خرد را بجای نور — امروز هست شخص سخن را بجای جان
در شهر هر کسی بصفاتش بود گواه — در دهر هر کدام بخیرش دهد نشان
هر دم زبان بکام شریفش شکر فروش — هر وقت خامه در کف جودش گهر فشان
گاهی نمیشود که کند کار در فضول — روزی نمیرود که دهد وقت رائگان
هر چند هر کدام بمیرد بوقت خویش — اما سخنوران که نمیرند بیگمان
زنده به لطف کرده عظامِ رمیم را — آبِ حیات ریخته بر کهنه استخوان
یارب بکام او همه ایام بگذرد — در جاه و در جلال فزاید زمان زمان
افکار خویش پیشکشش عرضه میدهم — هستم یکی ز جملهٔ زانو شکستگان
ما را ته بساطِ سخن نیست دسترس — ای حق شناس اینهمه ز انعام او بدان
غمخوار و چاره ساز و نگهبان حال من — مقبول حق پسند و مربی و مهربان
این تذکره که باز نماید حبد احبدا — ز ارباب ذوق نام و ز بگذشتگان نشان

منت خدائرا که بصد حسن ختم شد	قرب هزار یافت شمار سخنوران
نوشش حزین زسال سوادش چو فکر کرد	اندر دلش گذشت که دستور شاعران
	۱۲۹۲ھ

قطعهٔ تاریخ طبع از مولوی حافظ سید محمد صاحب سونی مهتمم وظائف بهوپال

مخزن هر گونه دانش منبع هر گونه فن	حضرت نواب والاجاه صدیق الحسن
گر کسی گوید که مینو جز دران عالم که دید	بزم ممدوح منش بنای کاینک انجمن
شاید از معجز نمایان جهان پرسیده اند	کز صریر کلکش این آواز می آید که من
تذکره تالیف کرد اما بخوشتر انتخاب	هم سخن تقریر فرموده ست و هم اهل سخن
این سواد منتخب در هر کتاب فن بود	هر و یک در دیدهٔ و جان رتن و گل در چمن
از سر الهام سال این همایون تذکره	گو کمال روشنی طبع شمع انجمن
	۱۲۹۳

تمت

صحت نامهٔ تذکرهٔ شمع انجمن

صفحه	سطر	خطا	صواب
۵	۸	اعتدلال	اعتدال
۶	۳	درمند	دردمند
۱۵	۱۲	فرصت	فراغ
۲۱	۱۷	بود	ست
۲۲	۲	طهور	ظهور
۲۹	۱۵	مشیدی	مشیّد
۳۳	۱	روزگارانرا	بی روزگانرا
۳۶	۱۰	دایوانی	دیوانی
۳۷	۱۰	زبس	زبس
۳۸	۱۱	بدیا	بدیار
۴۰	۹	بدروی	بدوری
۴۱	۲۱	بیدای	پیدائی
۴۸	۲۰	بازی در	بازی بر
۵۰	۴	جناب	حباب

صفحه	سطر	خطا	صواب
۵۴	۱	یارستش	یاربهرپرستش
〃	۲۱	ووصف	وصف
۵۵	۱۳	این نیکه	اینکه
〃	۲۱	خودمر	خودم
۵۶	۱	سیمای خویش	ـه
۵۸	۳	یمینی	امینی
۵۹	۲۱	منصب	بمنصب
۶۰	۱۴	جوشے	جوشے
۶۴	۷	گر	اگر
〃	۱۲	بدست	بدوست
۷۰	۲۰	×	... آزرده
۷۱	۱۰	ناله زور	ناله بسیار
۷۳	۵	بگوشم	بگوشم
〃	۱۶	موسوی	موسویست
۷۴	۴	نمود	نمودند
۷۶	۲	تلاش او بکوی طرهٔ بتان	بکوی طرهٔ خوبان
〃	۱۴	تو داری	تراست
۷۷	۱۲	خفتگان	رفتگان
〃	۱۷	حاجرمی	جاجرمی
۸۰	۲۰	میسازو	میسازد

صفحه	سطر	خطا	صواب
۸۲	۱۶	بهمرسانیده	بهمرسانده
۸۴	۱۶	کیست	کیست
۸۵	۲۱	به بیش	به پیش
〃	۲۱	برسیدم	نرسیدم
۸۷	۲	پیگان	پیکان
۸۸	۶	کردست	کرده ست
۹۲	۱۳	غنوان	عنوان
۹۷	۱	دیگر	دلگیر
〃	۱۲	زن	این
۱۰۱	۱۰	بیرنگ	نیرنگ
۱۰۸	۲۱	سرگز	هرگز
۱۲۶	۱۴	گشته	کشتهٔ
〃	۲۱	رباعی	×
۱۲۷	۱۳	حسن بیگ مقیمی	کمر رست درمیم
۱۲۸	۳	درآور	درآور
۱۳۶	۱۸	بمرده	بمروه
۱۳۸	۲۱	ملائکان	ملائکه
〃	〃	درتن درتن	اندرتن
۱۳۹	۲	برآمد	برآید
۱۴۱	۱۷	ختیٔ	خبتّی
۱۴۲	۱۶	نبرد	ببرد

صفحه	سطر	خطا	صواب	صفحه	سطر	خطا	صواب
۱۴۶	۴	محمد خان	محمد جان	۲۱۳	۷	بجهان	نہ جہان
۱۵۲	۱۰	خو بخود	خود بخود	۲۱۸	۵	گل شدہ	گل گل شدہ
۱۵۴	۱۴	خور	زر	۲۱۹	〃	میرزازاہد	میرزاہد
۱۶۳	۱۱	خررد	خورد	۲۲۲	۱۹	وہمہ	وہمان
۱۶۷	۷	مدلل	سبزہن	۲۳۸	۲	گلچہرہ	گل چہرہ
۱۶۹	۲	بھمرسی	بھمرہی	〃	۸	سید محمد	سعد محمد
۱۷۰	۱	نئ	نے	〃	۱۷	مصاف	مضاف
۱۷۳	۷	دجہ	دمد	۲۳۹	۳	اورانگ	اورنگ
۱۷۵	۱۸	گشت	کشت	۲۵۳	۴	وار	دار
۱۷۶	۲۱	اسے	این	۲۵۸	۴	شگفند	شگفد
۱۸۱	۱۰	دزد	ورز	۲۶۰	۲۰	ازخدمت	درخدمت
۱۸۱	۱۸	آہم	آنھم	〃	۸	بارگشتنہاے	بازگشتنہاے
۱۸۲	۱	سنہ ۴۶	سنہ ۱۲۴۸	۲۶۶	۱	داد	درد
۱۸۹	۱۷	جارب	جاروب	۲۷۳	۸	ازو	زرو
۱۹۰	۷	سینہ بجرس	سینہ چون	〃	۱۱	ایمان	ایما
〃	۱۹	ایرم گلستان	ابرم گلستانم	〃	۱۹	کافر	کافسر
۲۰۳	۱۸	گسکہ	کسیکہ	۲۷۸	۱	طریقی	ہمان طریقی
۲۰۸	۲	عشقِ	عشق	۲۷۹	۱۵	اشغال	اشتغال
۲۱۰	۱۹	علی قلی خان	خانزمان خان	〃	۹	کودر	کودرہ
۲۱۱	۳	در	وز	۲۸۲	۷	یار	بار
〃	۶	اوج	ازاوج				

صفحه	سطر	خطا	صواب
۲۸۲	۱	تحریر	×
۲۸۳	۳	بهان	جهان
۲۸۴	۱۰	شیوه	شیوا
۲۸۵	۸	ندست	نذرست
۲۸۶	۱۴	ینبه	پنبه
〃	〃	نهادن	نهادم
۲۸۷	۲۰	پیداست	بندست
۲۹۰	۲	حبری	خبری
۲۹۴	۲۰	سنه ۱۳۱۱	سنه ۱۳۰۱
۲۹۵	۱۳	فقیر	فقیه
۳۱۱	۴	بردم	بردر
۳۱۴	۱۲	گوارا	گورا
۳۱۷	۳	همه تن	روا
۳۱۹	۲۰	وجودعدم	وجود وعدم
۳۲۱	۲۰	بانشا	بانشاد
〃	۲۱	وشعر	شعر
۳۲۹	۱۶	نگوئی	نکوئی
۳۳۲	۱۵	زرشک	ورشک
۳۳۳	۱۱	گل	کل
۳۳۴	۹	شب	شد
۳۳۷	۳	برراهِ	برراه
۳۵۰	۱۷	بادهٔ	بادهٔ و
۳۵۵	۸	خلخ	خُلّج
۳۵۷	۷	ضدید	صندید
۳۶۰	۱۶	فروعی	فروغی
۳۶۱	۱۵	آو	او
〃	۲۱	دولبست	دولیست
۳۶۴	۱۹	محضوض	مخصوص
۳۶۵	۱۵	فکری	برحاشیه هم باید
۳۶۸	۱۴	حسرتِ	حسرتے
۳۶۸	۲۱	تایار	تاباز
۳۶۹	۸	وآیش	آبش
〃	۹	وجوالش	جوابش
۳۷۶	۱۷	جلیسی	چلپی
۳۸۳	۱۲	محمدخان	محمدجان
۳۸۷	۱۰	شکستهٔ	شکسته
〃	۱۶	آشفتهٔ	آشفته
۳۹۲	۴	دل که	دلیکه
۳۹۴	۸	نیاورد	نیاورده
۳۹۵	۱۵	تهملان	تهمتنان

صفحہ	سطر	خطا	صواب
۳۹۶	۱۸	گو	گو
۴۰۴	۱	تا	یا
۴۱۰	۱۳	انیسی	انیس
۴۱۶	۲	تیج	تیچ
۴۱۷	۲۰	ملامت	ملالت
۴۱۸	۱۷	میخورم	میخرم
۴۱۹	۱۵	دوست	ودوست
۴۲۱	۱۵	طبعیت	طبیعت
〃	۱۵	بتعطیم	بتعظیم
۴۲۲	۱۴	نیستم	نبستم
۴۲۴	۱۹	فزودۂ	فزوده
۴۲۵	۶	وابستۂ از	وابستۂ
۴۲۸	۵	روزمرا	زورمرا
۴۳۱	۱۸	بهاوندی	نهاوندی
۴۳۳	۱۵	بہ بیند	ببینید
۴۳۸	۱۳	طنزہ	طرہ
〃	۱۹	میکشم	میکشیم
۴۳۹	۱۱	آئینہ	آئنہ
〃	۱۳	مے	ومے
۴۴۱	۹	نما	نمائے
〃	۲۰	میدرم	میدوم

صفحہ	سطر	خطا	صواب
۴۴۱	۱۶	خاک ورت	بر خاک تربت
〃	۱۸	سبک	بسنگ
۴۴۲	۲۱	گرو	گردِ
۴۴۵	۱۹	اثرے	برے
۴۵۰	۱۲	مرحلۃ	مرحلہ
〃	〃	تو یک	تو و یک
۴۵۲	۱۳	وقت الخ	+
۴۵۵	۸	دیرنۂ	دیرینۂ
۴۵۹	۳	حلی	حُلی
۴۶۱	۲۱	خنظل	حنظل
۴۶۳	۱۴	بجلوۂ دل	بجلوۂ دلِ
۴۶۵	۱۰	حال	خال
۴۶۶	۱۹	نصیبی	سہو اگر شد
۴۶۷	۱۰	تاشدہ	ناشدہ
〃	۱۷	شرین	شیرین
۴۶۸	۹	زاہ	راہ
۴۷۳	۱۵	باوجودش	باجودش
۴۸۱	۷	گلزار بیرا	گلزار سرت بیرا
۴۸۳	۲۰	آنکہ نگہ	چون نگاہِ
〃	۲۱	آئینہ	آئنہ

صفحه	سطر	خطا	صواب
۴۸۳	۲۱	گرسنه	گرسنه تر
۴۸۶	۲۱	برآید	برمی آید
۴۹۲	۱۳	بارم	یارم
۴۹۳	۶	یاوت	یاقوت
〃	۱۰	سازنذ	سازند
〃	۱۳	بنظز	بنظر
۴۹۷	۲	شایدان	شاهدان
〃	۴	ست	×
۵۰۴	۱۳	جانگذاز	جانگداز
۵۰۸	۱۲	و	ور
۵۱۱	۱۸	گذر	بگذر
۵۱۲	۵	نزم	برم
۵۱۸	۲۱	زمژگان دا بگردن	زمژگان وا
۵۲۱	۱۷	گشت	کشت
۵۲۲	۳	ملا	ملاامیر
۵۲۳	۷	غذر	غدر
〃	۸	ورخسته	وخسته
〃	۱۱	دقیقهٔ	دقیقه
۴۲۵	۸	نفسان	نفسا
〃	۱۱	نه‌ثشسته	نه‌نشسته

صفحه	سطر	خطا	صواب
۵۲۶	۱۹	یارد	یارُد
۵۳۱	۱۹	دهنش	دهانش
۵۳۶	۱۲	ثپش	تپش
۵۳۷	۵	بگذشت وبهار	بگذشت بهار
۵۳۹	۴	بنست	نیست
۵۴۰	۱۰	دیذه	دیده
۵۴۴	۱۰	ر	بر
۵۴۵	۱۱	ارم سری	دارم سری
۵۴۶	۹	سر	سه
۵۴۷	۷	بنسبت	نسبت
۵۴۸	۲۰	ازین	درین
۵۵۵	۶	رنگمن	رنگین
۵۵۷	۱۷	را	را
〃	۱۸	بجاورت	بمحاورت
۵۵۸	۴	خلخ	خُلّخ
〃	۶	ارزنگ	ارژنگ
۵۵۹	۸	باآب	باب
〃	۶	یرون	برون
〃	۱۲	ونگ	دنگ
۵۶۱	۸	حبر	جبر

صفحه	سطر	خطا	صواب		صفحه	سطر	خطا	صواب
۵٦۲	۱۲	منشور	منثور		۵٦٧	۹	باو	باد
۵٦۳	۵	یاد	باد		۵٦۹	۱۲	بادجودش	باجودیش
۵٦٦	۱۱	توانان	توانا		۵٧۲	۱٦	ضرور	ضرور
۵٦٧	٧	تغلقات	تعلقات		۵٧۵	۸	کر	که

تمام شد صحت نامهٔ تذکرهٔ شمع انجمن

میگوید راجی رحمت رحمان محمد عبد المجید خان مہتم مطابع ریاست علیه صانها الله عن کل بلیه که تالیف این تذکره در غایت عجلت صورت بست و بکمال بی اتفاقی حضرت مؤلف دام اقباله نقش جمعیت گرفت و وجهش آنست که بیشتر تصانیف وی مد ظله متعلق علوم شرعیه ست و باین نوع توالیف توجه خاطر فیض مقاطرش چنانکه باید و شاید نیست چون تالیفات فنون دینیه را جز اهل علم و ارباب دین قدر شناس نبند و ذات سامی و عنصر گرامی جامع فضائل دین و دنیاست و با اکثر امرا و ارکان دولت راه و رسم دوستانه در میان هست جمعی از اهل فراست خواستگار شدند که کتابی عام فهم خاص پسند که بکار اتحاف هر جنس مردم از علما و غیرهم باید و بتقسیم زمرهٔ هنود و مسلمانان شاید نیز ریخته خامهٔ بلاغت جامه گردد ناچار باستبداد گروهی این گلدستهٔ بوستان را در اسرع ازمان ترتیب داده عجالة الوقت از قالب طبع بر آوردند و فرصت امعان نظر دست بهم نداد و فراغ وقت برای تهذیب خاطر خواه میسر نشد کیفما اتفق انچه در بادی النظر بملاحظه در آمد بر صفحهٔ قرطاس رنگ تسویدش ریخته شد درین اثنا که این تذکره در معرض انطباع بود سفر خیر در بار بلدهٔ دهلی بتقریب خطاب قیصری ملکهٔ معظمهٔ انگلستان پیش آمد و کارکنان مطابع ریاست در کمال شتابکاری تحریر و طبع و تصحیحش را بانجام رسانیدند و شاهد زیبای این مجموعه را بحلیهٔ انطباع آراسته پیش از سفر مذکور بنظر گذرانیدند تا بکار تقسیم شعرا و نثاران حاضر دربار مسطور در آید پس اگر نظارگیان بهار این گلشن کوتاهی کدام نوع در آرایش و پیرایش این چمن ملاحظه کنند باید که آنرا حمل بر عجلت وقت نمایند و بمقتضای حسن ظن زبان و دهان را بهرزه گوئی نیالایند ع غلام همت آن عارفان باکرمم + که یک صواب به بینند و صد خطا بوشند